

ΝΑΥΠΛΙΑΚΑ ΑΝΑΛΕΚΤΑ VII (2009)

Έκδοση Δήμου Ναυπλιέων

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ναύλιον - Ανάπλι: Επανεξέταση των θεωριών για την ετυμολογία του τοπωνυμίου Κωνσταντίνος Κακαρικός	15
Η άλωση του Παλαμηδίου και ο Στάικος Σταϊκόπουλος Πάνος Λιαλιάτης	25
Από τα τελευταία χρόνια του Στάικου Σταϊκόπουλου (<i>Ανέκδοτο αρχαιακό υλικό και καταχωνιασμένες νεκρολογίες</i>) Βασίλης Κ. Δωροβίνης	39
Μία άγνωστη αναφορά του Δημητρίου Μοσχονησιώτη Τάκης Α. Σαλκιτζόγλου	55
Οι παρακαταθήκες της πόλης του Ναυπλίου στο Νεοελληνικό Κράτος Βασίλης Α. Χαραμής	67
Λόγος Επιτάφιος εις τον Κυβερνήτην της Ελλάδος Ιωάννην Α. Καποδίστριαν Αλέξανδρος Στούρτζας	83
Εθνική Πινακοθήκη και Μουσείο Αλεξάνδρου Σούτζου Παράρτημα Ναυπλίου Λαμπρινή Καρακούρη-Ορφανοπούλου	89
Δίκτυο πόλεων «Ιωάννης Καποδίστριας» Βασίλης Α. Χαραμής	111
Ναύπλιο: Η πορεία της δολοφονίας του Κυβερνήτη Χρήστος Πιτερός	115
Ο Ανδριάντας του Καποδίστρια στο Ναύπλιο Κώστας Δανούσης	123
Το Εθνικό Νοσοκομείο Ναυπλίου Χρήστος Πιτερός	145
Μια Βερολινέζα στο Ναύπλιο, 1834/35 Ρεγγίνα Quack-Μανουσάκη	149
Μπούρτζι, Άγιοι Θεόδωροι, Αρβαντιά, φυλακή του Κολοκοτρώνη Χρήστος Πιτερός	169
Ναύπλιο: Το Ενετικό κτίριο και το πρώτο Τυπογραφείο της Διοικήσεως Χρήστος Πιτερός	185
Η χουρμαδιά τ' Αναπλιού Χρήστος Πιτερός	191
Χάρτης Ναυπλίου Α' ημίσεως ΙΘ' αιώνα † Τάκης Μαύρος	199
Από την πιθανολογούμενη Επισκοπή Ασίνης (6ου αι.) στην Επισκοπή Ορόβης Ασίνης (8ου αι.) και επέκεινα Ηλίας Κ. Μηναίος	207
Από το Αρχείο της Καθολικής Εκκλησίας Ναυπλίου <i>Δύο επιστολές των ετών 1841 του εφημ. Γεωργίου Δούναβη στον Επίσκοπο Σύρου Αιούσιο Μ. Blancis</i> Δρ Μάρκος Ν. Ρούσσος-Μηλιδώνης	221

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Αναμνήσεις μάχης Καμινάκι-Λάκκα Τολού – Με Άγγλους και Γερμανούς (27-4-1941) Ιωάννης Κοτίτσας	237
Ιστορικό ανεγέρσεως Ιερού Ναού Αγίου Νεκταρίου Ναυπλίου Π. Κ. Κομιανός	249
Ακροναυπλία: Η κορώνα του Ναυπλίου Δ. Φιλιππίδης	261
ΑΚΡΟΝΑΥΠΛΙΑ: Γενική προσέγγιση (σκέψεις και προτάσεις) θεμάτων ανάδειξης και προβολής της ως τμήμα και κορωνίδα του Ναυπλίου Ευάγγελος Μαστέλλος	283
Μελέτη-Αποκατάσταση διατηρητέου κτιρίου στην Παλιά Πόλη του Ναυπλίου Κώστας Γκόνης	291
Το επονομαζόμενο «Κτίριο Αρμανσπεργκ» στο Ναύπλιο Γιώργος Τσιρώνης	307
Ιστορικό Κέντρο Ναυπλίου Δημήτρης Γ. Δερζέκος	323
Συγκρότημα κατοικιών και επαγγελματικών χώρων στο οικοπέδο του Κύκνου στο Ναύπλιο Θ. Φωτίου -Μ. Μαντουβάλου -Ε. Μαΐστρου	337
Κέντρο Ελληνικών Σπουδών (Ελλάδας) Πανεπιστήμιο Harvard Ιωάννης Πετρόπουλος	359
Αφουγκράσματα Σωκράτης Γεωργ. Διδασκάλου	375
Ανθή Γκοκόρη Ελένη Κοβαντζή-Στοϊκοβιτς	395
Βέτο στην Ελβετία Γιώργος Ρούβαλης	397
Ωδές Γιάννης Φίλης	401
Στη σκιά του «Μιλτιάδη» Γιώργος Μουσταΐρας	409
Θάλασσα Ελένη Κοβαντζή-Στοϊκοβιτς	410
100 χρόνια από τη γέννηση του μεγάλου αρχιμουσικού Βασίλη Κ. Χαραμή Δήμητρα Δουλιγέρη-Σαλεσιώτη	412
Γεώργιος Αθ. Χώρας (Λυγουριό, 1934 – Αθήνα, 2005) Πάνος Λιαλιτάσης	416
Αφιέρωμα στον π. Γεώργιο Χώρα (27.9.1934 - 4.8.2005) Δρ Μάρκος Ν. Ρούσσοσς-Μηλιδώνης	418
Μνήμη Ελένης Κούκου - Καθηγήτριας Ιστορίας, Πανεπιστημίου Αθηνών Χριστίνα Αποστολοπούλου-Σταυρουλάκη	423
Το νέο θεσμικό πλαίσιο του Ν.Π.Δ.Δ. «Ιωάννης Καποδίστριας» Δήμου Ναυπλιέων Βασίλης Α. Χαραμή	429

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Αγαπητοί Δημότες, -σες
και Φίλοι -ες του Ναυπλίου

Ο Δήμος Ναυπλίου, πιστός στην πολιτιστική παράδοση που έχει βαθιές ρίζες στο μυθικό και ιστορικό παρελθόν της πόλης μας, από την εποχή του σοφού Παλαμήδη, μετά την έκδοση του βου τόμου των Ναυπλιακών Αναλέκτων το 2007, συνεχίζει απρόσκοπτα την παρούσα νέα έκδοση του 7ου τόμου 2009.

Το περιοδικό της πόλης μας είναι ένα ανοιχτό βήμα σ' όλους τους δημότες και τους φίλους του Ναυπλίου, της πρώτης πρωτεύουσας του Νεοελληνικού Κράτους, με σκοπό την έρευνα, τη μελέτη και την καλύτερη κατανόηση του ιστορικού παρελθόντος και της σύγχρονης πραγματικότητας που μας περιβάλλει καθώς και την λογοτεχνική και καλλιτεχνική δημιουργία.

Ο Δήμος Ναυπλίου, στην προσπάθειά του για την αναβάθμιση και την απρόσκοπτη έκδοση του περιοδικού, με την αρ. 11/25-1-2008 Απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου ανέθεσε στο Ν.Π.Δ.Δ «ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ» την εποπτεία και επιμέλεια του περιοδικού «Ναυπλιακά Ανάλεκτα».

Ο νέος τόμος των Ναυπλιακών Αναλέκτων (VII) 2009 περιλαμβάνει σημαντικές πρωτότυπες μελέτες που αναφέρονται στην ιστορία της πόλης μας και της ευρύτερης περιοχής καθώς και σε σύγχρονα θέματα και μελέτες για αρχιτεκτονικά θέματα και προβλήματα της πόλης μας, που συμβάλλουν καθοριστικά στην ενημέρωση των κατοίκων και στην προστασία και ανάδειξη των μνημείων και όλων των κτιρίων της παλιάς πόλης, σε αγαστή συνύπαρξη με τους κατοίκους.

Μία Τρίτη κατηγορία αποτελούν τα σύγχρονα και λογοτεχνικά θέματα.

Με την μελέτη των δημοσιευμένων μελετών στον νέο τόμο των Ναυπλιακών Αναλέκτων, είμαι σίγουρος ότι όλοι θα γίνουμε πλουσιότεροι και σοφότεροι και θα

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

ενημερωθούμε για σημαντικά θέματα της πόλης μας, τα οποία οι περισσότεροι τουλάχιστον από εμάς δεν τα γνωρίζαμε.

Από την πλευρά μου θέλω να ευχαριστήσω το Ν.Π.Δ.Δ. του Δήμου μας «ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ», τον Πρόεδρο κ. Βασ. Χαραμή και το Διοικητικό Συμβούλιο, καθώς και τα μέλη της Επιτροπής Επιμέλειας για την έκδοση του παρόντος τόμου (VII 2009) των Ναυπλιακών Αναλέκτων, τον πρόεδρο κ. Χ. Πιτερό και τα μέλη κ.κ. Πάνο Λιαλιάτση και Χρ. Σταυρουλάκη, καθώς και όλους τους συγγραφείς, οι οποίοι με κόπο και μόχθο και «εκ περιουσίας» συνέγραψαν τις μελέτες και συνέθεσαν τις δημιουργίες τους και προσέφεραν δωρεάν στους αναγνώστες το «πνευματικό αυτό συμπόσιο», καταθέτοντας ο καθένας το τάλαντόν του ή τον οβολό του.

Τέλος θέλω να εκφράσω τη βαθειά μου ικανοποίηση που προλογίζω τον νεοεκδοθέντα 7ο τόμο των Ναυπλιακών Αναλέκτων 2009, που αποτελεί ένα ζωντανό κύτταρο μελέτης και δημιουργίας του Δήμου Ναυπλίου.

Ο Δήμαρχος Ναυπλίου
Παναγιώτης Αναγνωσταράς

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑΣ ΝΑΥΠΛΙΑΚΩΝ ΑΝΑΛΕΚΤΩΝ

Τα μέλη της Τριμελούς Επιτροπής Επιμέλειας για την έκδοση του περιοδικού «Ναυπλιακά Ανάλεκτα» VII, 2009, που ορισθήκαμε μετά από απόφαση του Διοικητικού Συμβουλίου του Ν.Π.Δ.Δ. «ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ», σύμφωνα με την αρ. 11/25-1-2008 απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου Ναυπλίου, επισημαίνουμε τα ακόλουθα:

Από την πλευρά μας προσπαθήσαμε με ενεργή συμμετοχή, ανιδιοτέλεια, αγαστή συνεργασία και διαφανείς διαδικασίες να φέρουμε εμπρόθεσμα σε πέρας την αποστολή μας, την έκδοση των Ναυπλιακών Αναλέκτων (VII) 2009.

Τα Ναυπλιακά Ανάλεκτα είναι ένα περιοδικό ανοικτό σε όλους ανεξαιρέτως τους πολίτες, τους ερευνητές και τους φίλους του Ναυπλίου, για τη δημοσίευση μελετών που αναφέρονται κυρίως στο Ναύπλιο και την ευρύτερη περιοχή, καθώς και στην σύγχρονη καλλιτεχνική δημιουργία.

Στον παρόντα τόμο δημοσιεύονται: 20 ιστορικά, 6 αρχιτεκτονικά και 11 σύγχρονα και λογοτεχνικά θέματα.

Από την πλευρά μας θέλουμε να ευχαριστήσουμε θερμά όλους τους συγγραφείς και πνευματικούς δημιουργούς για την έγκαιρη, ειλικρινή και ανιδιοτελή προσφορά τους.

Ευχαριστούμε επίσης τον αρχιτέκτονα κ. Ευάγγελο Μαστέλο για την επιμέλεια των αρχιτεκτονικών θεμάτων, καθώς και αρκετούς αφανείς και πρόθυμους συντελεστές της έκδοσης αυτής.

Όσοι κατέθεσαν μελέτες, δημοσιεύθηκαν στο περιοδικό. Σαφής πρόθεσή μας ήταν μεταξύ των άλλων, το περιοδικό εκτός από τα ιστορικά θέματα να αντικατοπτρίζει και την σύγχρονη πραγματικότητα με μελέτες για σύγχρονα θέματα. Από την πλευρά μας θέλουμε να ευχαριστήσουμε θερμά τις εκδόσεις «ΠΑΡΑΛΟΣ» και ιδιαίτερα τον κ. Σταύρο Ξηρουχάκη για την ειλικρινή συνεργασία, την ταχύτητα και την ποιότητα της έκδοσης.

Η Επιτροπή Επιμέλειας αισθάνεται ικανοποιημένη, διότι στον παρόντα τόμο του περιοδικού δημοσιεύονται σημαντικές πρωτότυπες εργασίες και συμβάλλουν κα-

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑΣ ΝΑΥΠΛΙΑΚΩΝ ΑΝΑΛΕΚΤΩΝ

θοριστικά στην προώθηση της έρευνας για το Ναύπλιο και την ευρύτερη περιοχή.

Οι αναγνώστες που θα μελετήσουν το περιοδικό, θα ενημερωθούν για σημαντικά θέματα και ελπίζουμε ότι θα συμβάλλουν και αυτοί από την πλευρά τους στο μέλλον για την περαιτέρω βελτίωσή του.

Η δημόσια και καλόπιστη κριτική είναι ευκταία και αναμενόμενη.

Σημαντικός σκοπός της Επιτροπής Επιμέλειας είναι, στους δύσκολους οικονομικά καιρούς που διανύουμε, τα Ναυπλιακά Ανάλεκτα να αποκτήσουν από τις πωλήσεις αλλά και από δωρεές οικονομική αυτάρκεια για την απρόσκοπτη έκδοσή τους και την όσο το δυνατόν καλύτερη ποιοτική βελτίωσή τους.

Η Επιτροπή Επιμέλειας

Πρόεδρος
Χ. Πιτερός

Μέλη
Π. Λιαλιάτσης
Χρ. Σταυρουλάκη

Α΄
ΙΣΤΟΡΙΚΑ

Κωνσταντίνος Κακαρίκος
Πανεπιστήμιο Αθηνών

ΝΑΥΠΛΙΟΝ – ΑΝΑΠΛΙ:
ΕΠΑΝΕΞΕΤΑΣΗ ΤΩΝ ΘΕΩΡΙΩΝ
ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΤΟΠΩΝΥΜΙΟΥ

Σε μια μελέτη του για τις παρετυμολογίες λέξεων με βάση τις προθέσεις (πβ. *πυροσιτιά*: *παρασιτιά*, *υδράργυρος*: *διάργυρος*, *απαθανατίζω*: *αποθανατίζω*, *ζαστεριά*: *ξεστεριά*, *Διακουμής*: *Γιακουμής* κ.λπ.) ο Γ. Χατζιδάκις¹ συγκαταλέγει, χωρίς περαιτέρω εξηγήσεις, και την περίπτωση του μεσαιωνικού τοπωνυμίου *Ἀνάπλι* (= *Ναύπλιον*, με πρώτο συνθετικό την πρόθεση *ἀνά*). Το ιστορικό λεξικό της Ακαδημίας Αθηνών² αναφέρει δύο προσηγορικές χρήσεις του τύπου με τη σημασία: α) κλινοσκέπασμα, μάλλινο υφαντό, *πάπλωμα*, που συνδέεται με τον μεσαιωνικό τύπο *ἀνάπλιον*³ και β) λιμάνι, έννοια που παραπέμπει στον αμάρτυρο ρηματικό τύπο *ἀναπλέω*⁴. Ως σχετικοί με το τοπωνύμιο τύποι, χωρίς καμία πρόταση για την ετυμολογία τους, αναφέρονται μόνο τα παράγωγα επίθετα *ἀναπλιώτης* (= νότιος άνεμος) και *ἀναπλιώτικος* (= αυτός που ανήκει στο Ναύπλιο). Τέλος, νεότερες μελέτες για τα τοπωνύμια της Αργολίδας⁵ περιορίζονται σε περιληπτικές ανασκοπήσεις της ιστορίας του αρχαίου ονόματος της πόλης *Ναυπλία* – *Ναύπλιον*. Ο τύπος *Ἀνάπλι* αναφέρεται συνήθως ως μια από τις πολλές μεσαιωνικές παραφθορές του παλαιού τοπωνυμίου όπως *Ναύπλι*, *Νάπλι* κ.λπ.

Η εξέταση των διαθέσιμων πηγών, ελληνικών και ξένων, όπως ιστορικά κείμενα, χρονικά, διπλωματικά και διοικητικά έγγραφα για την ιστορία της πόλης ερμηνεύει το σχηματισμό και αυτού του τοπωνυμίου ως αποτέλεσμα των γλωσσικών αλλοιώσεων στα ονόματα πόλεων περιοχών, που τέθηκαν υπό ξένη κυριαρχία από τον 13^ο αι. και εξής. Συνεπώς, η εξέτασή τους με βάση αυτό το δεδομένο μπορεί να

¹ *MNE*, τόμ. Β', 311 – 315.

² βλ. λ.

³ Πβ. Ν. Χωνιάτη, *Τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν*, στο van Dielen (1975).

⁴ Πβ. Λεξικό Ακαδημίας, ό.π.

⁵ Πβ. Δ. Βαγιακάκο (1981: 129-208). Βλ. Ωστόσο Δ. Βαγιακάκο (1975).

προσφέρει ουσιαστική βοήθεια στην αποκατάσταση της γλωσσικής ιστορίας του τοπωνυμίου και να συμβάλλει στη διαμόρφωση μιας εικόνας για την ετυμολογική του προέλευση.

Ξεκινώντας από τις ελληνικές πηγές, η παλαιότερη μαρτυρία του τύπου εντοπίζεται στο κείμενο *Συγγραφικαί Ιστορίαι* του *Γεωργίου Παχυμέρη* (14^{ος} αι.). Πρόκειται, ωστόσο, για μεμονωμένο παράδειγμα εφόσον τόσο οι προγενέστεροι ιστορικοί και χρονογράφοι, όσο και αρκετοί μεταγενέστεροι (πβ. *Χωνιάτης*) προτιμούν να χρησιμοποιούν τον τύπο *Ναύπλιον* σε ουδέτερο γένος, αντί για το θηλυκό του αρχαίου τύπου (*Ναυπλία*) που έχει ήδη διαμορφωθεί από την πρώιμη βυζαντινή περίοδο⁶.

Η τάση για σποραδική μόνο χρήση του νεότερου τύπου *Ἀνάπλι* σε λόγια κείμενα είναι, επομένως, αποτέλεσμα της νεωτερικής διάθεσης του συγκεκριμένου συγγραφέα ο οποίος μεταχειρίζεται άλλοτε με ή και άλλοτε χωρίς εξήγηση τις σύγχρονες ονομασίες τοπωνυμίων παράλληλα προς τις παλιές⁷. Κάτι τέτοιο επιβεβαιώνει την παγίωση μεταβολών στις ονομασίες πόλεων στις αρχές του 14^{ου} αι., εποχή κατά την οποία γράφει ο *Παχυμέρης*. Επίσης, δημιουργεί υποψίες ότι πρόκειται για παλαιότερες αλλαγές που είχαν ξεκινήσει ήδη από την εποχή της φραγκικής κατάκτησης στον προφορικό λόγο για να περάσουν και στον γραπτό, έστω και σποραδικά δύο αιώνες αργότερα. Η παρατήρηση είναι σημαντική ιδίως όταν το γενικό πνεύμα της εποχής είναι η διατήρηση της παράδοσης, πράγμα που συχνά οδηγεί και στο αντίθετο άκρο. Δηλαδή στον αναχρονιστικό εξαρχαϊσμό των ονομάτων (πβ. Πέρσες = Τούρκοι κ.λπ.)⁸. Στο πλαίσιο αυτό, η χρήση του τύπου *Ἀνάπλι* αποδεικνύεται κοινότοπη σε δημόδη κείμενα. Τα παλιότερα αυτής της κατηγορίας είναι το *Χρονικόν τοῦ Μορέως* (14^{ος} αι.)⁹, ορισμένα από τα λεγόμενα *Βραχέα Χρονικά*¹⁰ και όλα ανεξαιρέτως τα κείμενα της δημόδους γραμματείας από τον 14^ο αιώνα και μετά, που αναφέρονται στην περιοχή¹¹.

⁶ Πβ. Μαλάλα, Λόγος Ἐκτος, Κεφ. 32 στο Jeffreys et al. (1986), Σκυλίτζη, 10. 60 στο Thurn (1974).

⁷ Βλ. Hunger (1992: 295).

⁸ Πβ. Παχυμέρη, *Συγγραφικαί Ιστορίαι* στο Failler & Laurent (1984).

⁹ Βλ. Καλονάρο (1940), *Ἀνάπλι*, στ. 2085, 2868, 2871, 2875, *Ἀνάπλιν*, στ. 2085, 2075, 2879 (β' γραφή), *Ἀναπλιού* =, στ. 1587, 2766, 2784, 2868.

¹⁰ Βλ. Schreiner (ed.) (1979), Χρον. 32 γνωστό και ως *Χρονικόν Ναυπλίου και Ἄργους*, όπου μαρτυρείται κυρίως ο τύπος *Ἀναπλιώτας* (27). Επίσης Χρον. 33 (*Ἀνάπλι*, 62, β' γραφή, Κωδ. Ρ), 50^Α, (*Ἀνάπλι*, β' γραφή, Κωδ. C). Χρον. 55 (*Ἀνάπλι*, 46), Χρον. 56 (*Ἀνάπλιν*, 16), Χρον. 58 (*Ἀνάπλιν*, 40) κ.ά.

¹¹ Πβ. Γεώργιο Σφραντζή, *Χρονικόν Ἀνάπλιν*, XL. 8, 19 στο Maisano (1990) – Τζάνε Κορωναίο, *Ἀνδραγαθήματα Μερκούριου Μπούα: Ἀνάπλη*, στ. 123, 133 στο Hopf (1873)–*Χρονικόν Ψευδο-Δωροθέου, Ἀνάπλιον*, 42, 58, 79, *Ἀναπλιού*, 58, 79, *Ἀναπλίου*, 79, *Ἀνάπλι*,

Αξιοσημείωτο είναι ότι σε ορισμένες περιπτώσεις, η γενικά σπάνια συνύπαρξη λόγιου και δημώδους τύπου μπορεί να δικαιολογηθεί είτε ως αποτέλεσμα της παιδείας του συγγραφέα ή του αντιγραφέα είτε ως απόπειρα απόδοσης λόγιων χαρακτηριστικών σε ένα κείμενο με γενικά δημώδη χαρακτήρα. Με αυτό το σκεπτικό μπορούν να δικαιολογηθούν οι διάφορες αποκλίσεις στις γραφές των χειρογράφων των βραχέων χρονικών αν και εδώ η κατάσταση περιπλέκεται αρκετά και από τις περιπέτειες της παράδοσης. Η δεύτερη περίπτωση εντοπίζεται στη χρήση παραφθορών του τύπου *Ναύπλιον* όπως *Ναύπλιον* (: Συνοδικό έγγραφο του 1100¹², Θρηνητικός Κανόνας Μανουήλ Μαλαξού¹³ και Χρονικό *Ψευδο-Δωροθέου*¹⁴) με σαφή προσπάθεια δικαιολόγησης της ετυμολογίας μέσω της ορθογραφίας (< *Ναῦς* + *πλοῖον*).

Η αποτίμηση των μαρτυριών καταδεικνύει σε πρώτη φάση ότι ο τύπος *Ἄναπλι* είναι δημώδης και κάνει την εμφάνισή του σε αντίστοιχα κείμενα γύρω στις αρχές του 14^{ου} αι., εξέλιξη που συντελείται παράλληλα με τη χρήση του λόγιου τύπου *Ναυ/πλιον* και σε ορισμένες περιπτώσεις δεν αποκλείει την εμφάνιση σύνθετων σχηματισμών (πβ. *Νάπλι*, *Ναύπλι*, *Ἀνάπλιον*, *Ἀνάπλι* κλπ.)¹⁵. Αν και οι ενδείξεις αυτές βοηθούν στη σκιαγράφηση της περιόδου εμφάνισης του τύπου, δεν παρέχουν εντούτοις στοιχεία για την αποκατάσταση της διαδικασίας σχηματισμού του, τουλάχιστον σύμφωνα με τα δεδομένα της Ελληνικής της εποχής. Θεωρητικά, η προσέγγιση *Χατζιδάκι* προσφέρει μια πιθανή ερμηνεία του φαινομένου αποδεκτή κατ' αρχάς. Παρ' όλα αυτά, η αξιολόγηση και των ξένων μαρτυριών σχετικά με το τοπωνύμιο αποδεικνύεται εξίσου σημαντική και επομένως δεν μπορεί ν' αγνοηθεί, ιδίως αν ληφθεί υπόψη ότι τότε η περιοχή βρισκόταν ήδη υπό ξένη κατοχή.

Το κύριο χαρακτηριστικό των ξένων κειμένων είναι η ταύτιση του ελληνικού τύπου με την ιταλική πόλη *Νεάπολη*. Ειδικότερα, στα κείμενα της γαλλικής, ιταλικής και αραγονικής διασκευής του Χρονικού του Μορέως οι λέξεις που χρησιμοποιούνται συνήθως για το *Ναύπλιο* είναι *Naples*, *Napoli* και *Napol(i)*¹⁶, αντίστοιχα.

58, 79, 83 στο Horf, ό.π. και ως όνομα προσώπου Ἀνάπλιος 79, Μαρίνο Τζάνε Μπουνιαλή, *Κρητικός Πόλεμος* στο Αλεξίου & Αποσκήτη (1991): Ἀνάπλι, στ. 278.14, 361.21, 391.11, 408.3, 471.21 – Μάνθο Ιωάννου, *Συμφορά καὶ αἰχμαλωσία τοῦ Μορέως*, Κεφ. Η' – Δημοτικά τραγούδια, όπως το γνωστό τραγούδι για το *Πάροισμο τ' Ἀναπλιού* (1715): Ἀνάπλι, στ. 2, 6, 8, στο Π.Δ. Μαστροδημήτρη (1991).

¹² Πβ. Βαγιακάκο, ό.π., 124.

¹³ Βλ. Πετρή (1959: 57 – 62).

¹⁴ Πβ. Horf, ό.π.

¹⁵ Πβ. *Νάπλι*, Βαγιακάκος, ό.π., 123, Schreiner, ό.π., Χρον. 32.35 και 32.30 (β' γραφή), Χρον. 33.30 και 33.62, Χρον. 40.19, Χρον. 50β.13 και Χρον. 58.40 και Κανόνας Μαλαξού όπου ο τύπος συνάγεται υποθετικά από το εθωνυμικό *Ναυπλιεύς* = *Ναυπλιεύς*.

¹⁶ Πβ. Γαλλικό κείμενο (Longnon 1911): *Naples* 96, 189, 190, 195, 197- 201, 223, 870, 917,

Η ίδια πρακτική ακολουθείται και σε παλιότερα κείμενα όπως το λεγόμενο χρονικό του Βιλλεαρδουίνου¹⁷, επιστολές, φορολογικά κείμενα, αναφορές ή, τέλος, επιγραφές των Φράγκων και αργότερα Βενετών κατακτητών του τόπου. Συγκεκριμένα, παρατηρούνται τρεις παραλλαγές. Η πρώτη, που είναι και η περισσότερο συνηθισμένη, είναι ο τύπος *Napoli*, ενώ η δεύτερη, ουσιαστικά εκλατινισμένη εκδοχή του ιταλικού, είναι ο τύπος *Neapoli*. Σπανιότερος, αλλά ακόμη πλησιέστερος στη λατινική εκδοχή είναι ο τύπος *Nauplia* ή *Nauplium*¹⁸. Και οι τρεις παραλλαγές δεν μπορούν να οριοθετηθούν χρονικά εφόσον χρησιμοποιούνται αδιακρίτως (λ.χ. ο τύπος *Nauplia* εντοπίζεται και σε επιγραφές του 1700).

Με βάση αυτό το δεδομένο, είναι ασφαλέστερο να θεωρηθεί πως η επιλογή του τύπου στην κάθε μια από τις παραπάνω περιπτώσεις καθορίζεται πρωτίστως από την επίδραση της μητρικής γλώσσας του συντάκτη (ιταλικής για την περίπτωση των Βενετών, γαλλικής στο χρονικό του Βιλλεαρδουίνου ή της γαλλικής εκδοχής του Χρονικού του Μορέως κ.λπ.) και δευτερευόντως από το λόγιο ή μη ύφος του κειμένου. Βασικό επιχείρημα αυτής της αντιστοιχίας είναι πιθανώς η σχετική μορφική ομοιότητα με το ελληνικό *Ναύπλιον* και αφετέρου η ευκολία στην προφορά. Σε ό,τι αφορά την κυριαρχία του ιταλικού τύπου *Napoli* έναντι των άλλων οι λόγοι είναι καθαρά ιστορικοί.

Η ταύτιση αυτή επιβεβαιώνεται και αντιστρόφως, δεδομένης της τάσης πολλών ελληνικών κειμένων της ίδιας περιόδου, αλλά με λογιότερο χαρακτήρα να αναφέρονται στο Ναύπλιο χρησιμοποιώντας τον τύπο *Νεάπολη*¹⁹. Τα στοιχεία αυτά ενισχύουν την ταύτιση του τοπωνυμίου με το αντίστοιχο ιταλικό. Η διασύνδεση αυτή, που αρχικά πρέπει να βασίστηκε στην ηχητική ομοιότητα των δύο λέξεων, είχε

Ιταλικό κείμενο (Hopf, ό.π.): *Napoli* 423, 424, 430, 434, 451, 452, 455, Αραγονικό κείμενο (Morel – Fatio 1885): *Napol(i)* 210, 211, 214, 697.

¹⁷ Πβ. *Villehardouin, La Conquête de Constantinoble* στο Faral, 1938 – 1939) όπου και πάλι χρησιμοποιείται ο τύπος *Naples* στ. 301, 324, 326, 331, 389.

¹⁸ *Napoli*, (πβ. Mario Sanudo Torsello, *Istoria del Regno di Romania*, 100, 106, 127 και *Documenti risuardanti i signiori d' Argos e di Nauplia*, 240 – 242 στο Hopf ό.π.), *Neapoli* (*Documenti risuardanti i signiori d' Argos e di Nauplia* στο Hopf, ό.π., 242. Ο ίδιος τύπος αναφέρεται και από την Ε. Μπαρδάκου (1991: 50 – 51)), *Nauplia* σε αναθηματική επιγραφή του 1708: *Francisco grimano/supreme classis moderatori/qui urbem/extra munimentis firmavit,/Indus hac consilii aede exornavit,/annona prodivit,/legibus ordinavit,/Nauplia novet./A.D. MDCCVIII*. Βλ. Λαμπρυνίδη (1975: 127), *Nauplium* επίσης σε αναθηματική επιγραφή (μάλλον αρκετά μεταγενέστερη) παραδιδόμενη κατά το Λαμπρυνίδη (ό.π., 128) από τον Rouqueville, και η οποία αναφέρει: *...synticatu classis .../domini Antonii Barb...ro/ dignissimi consularii/Nauplii Romaniae/die prima Aprilis*.

¹⁹ Πβ. Schreiner, ό.π., Χρον. 50Α, Κωδ. W.

ως αποτέλεσμα την παρετυμολογική σύνδεση του τοπωνυμίου με τη λέξη *πόλις*. Το φαινόμενο δεν πρέπει να παραξενεύει εφόσον αποτυπώνει μια πρακτική που μαρτυρείται και σε άλλες περιπτώσεις²⁰.

Άμεση συνέπεια της αντιστοιχίας είναι η δημιουργία προβλημάτων στη διάκριση των δύο πόλεων τόσο στα ξένα όσο και στα ελληνικά κείμενα. Ξεκινώντας από τις ξένες διασκευές του *Χρονικού του Μορέως*, βασικό κριτήριο διαχωρισμού των δύο τύπων είναι τα συμφραζόμενα²¹. Συνηθέστερες περιπτώσεις είναι η έκφραση *Napoli e Argo* και η έκφραση *Castello di Napoli, Napoli e Corinthe*. Ωστόσο, η πρακτική αυτή δεν αποδίδει πάντοτε και δε λείπουν τα προβλήματα. Από την άλλη πλευρά, στα βενετικά κείμενα που χαρακτηρίζονται από μεγαλύτερη τυποποίηση, η διάκριση επιτυγχάνεται με τη χρήση της σταθερής φόρμουλας *Neapoli* ή *Neapolis Romaniae, Neapoli di Romania* ή του γνωστότερου *Napoli di Romania*²². Υιοθετείται, δηλαδή, ο γενικός όρος *Ρωμανία* που περιγράφει συνολικά τις Ελληνικές χώρες που τέθηκαν υπό ξένη κατοχή ή κυριαρχία.

Η αναλογική ταύτιση των δύο τοπωνυμίων που έχει σταθεροποιηθεί στη διοίκηση της περιοχής, πέρασε και στον καθημερινό λόγο των Ελλήνων κατοίκων οδηγώντας στον μετασηματισμό του αρχαίου ονόματος της πόλης από *Ναύπλιον* σε *Ανάπλι*. Η διαδικασία αυτή πρέπει να συντελέστηκε σε δύο διαδοχικές φάσεις. Η

²⁰ Εδώ μπορούμε να σημειώσουμε τη μαρτυρία του τούρκου περιηγητή Εβλιγιά Τσελεπή που αναφέρει την πόλη με την ονομασία *Kavsu Anapoliye* (Κόλπος τ' Αναπλιού) και επιχειρεί κατά την τακτική του να ετυμολογήσει τη λέξη ως σύνθετη με δευτερο συνθετικό το *πόλη* (Τουρκικά: *-bolu*). Βασικό επιχείρημά του είναι η ακουστική ομοιότητα της με αντίστοιχες Τουρκικές πόλεις (πβ. *Tribolu*: Τρίπολη, *Anadolu*: Ανάπλι). Κατά σύμπτωση, η ετυμολογική αυτή απόπειρα, αν και έχει διαφορετικά κίνητρα, αποδίδει την πραγματικότητα εφόσον βέβαια δεχθούμε την αντιστοιχία του ελληνικού τύπου με το ιταλικό *Νεάπολη*. Επομένως, η εκτίμηση του Κωστάκη (1979) ότι το /o/ είναι ευφωνικό δεν πρέπει να θεωρηθεί ορθή.

²¹ Πβ. *Documenti risquardanti ...* (Hopf, ό.π.): *Argues et di Napoli, Argues et napoli* (240), *Argos Neapolisque* – *Χρονικό Mario Sanudo Torsello* (Hopf, ό.π.): *Argos e Napoli* (100), *Χρονικό Μορέως*, Γαλλικό κείμενο (Lognon, ό.π.): *Corinte, d' Argues et de Naples* (31), *chastel de Corinte, cellui de Naples* (189), *chastel de Malvesie, cellui de Naples* (190), *chastel de Naples* (195, 198, 200), *malvesie et de naples* (197), *Argues et de Naples* (201, 223, 870, 917), *Ιταλικό κείμενο* (Hopf, ό.π.): *Argo e Napoli* (423), *Argos e di Napoli* (424), *Coranto, Argos, Napoli, Monovasia* (430), *Coranto, Argos, Napoli e Malvasia, Αραγονικό κείμενο* (Morel - Fatio, ό.π.): *Argor et Napoli de la Morea* (53), *castiello de Napol et la ciudat de Malvasia* (210), *Napol et Malvasia* (211), *Napol de la Morea* (ό.π.), *Argo et el castiello de Napol* (212), *Argo et de Napol* (697).

²² Πβ. Λαμπρυνίδη, ό.π., 114 – 115 και Μπαρδάκου, ό.π.

πρώτη περιελάμβανε την ανάπτυξη του προθετικού *a-* και η δεύτερη την απαλοιφή του */o/*. Αιτία της πρώτης μεταβολής, όπως συμβαίνει σε τέτοιες περιπτώσεις²³, είναι η εσφαλμένη διάκριση των ορίων ανάμεσα στο τοπωνύμιο και το άρθρο ή την πρόθεση με τα οποία συντάσσεται. Έτσι, από μια αρχική φράση *la Napoli* ή *a Napoli*, που μαρτυρείται στερεότυπα στα διοικητικά κείμενα, καταλήγουμε σε ένα τελικό *l' Anapoli* ή *Anapoli*²⁴.

Ο μετασχηματισμός θα είχε ασφαλώς φωνητική βάση και θα στηριζόταν στον τρόπο που οι Έλληνες κάτοικοι της περιοχής αντιλαμβάνονταν και κατ' επέκταση αναπαρήγαγαν στον καθημερινό τους λόγο τις παραπάνω εκφράσεις. Η προσέγγιση αυτή μπορεί να ενισχυθεί από δύο κυρίως επιχειρήματα. Το πρώτο είναι ότι τόσο ο τύπος *Άνάπολι* (: *Νεάπολι*) όσο και ο τύπος *Άνάπλι* (: *Ναύπλιον*) μαρτυρούνται αποκλειστικά σε ελληνικά δημόδια κείμενα (τα ξένα χρησιμοποιούν παντού το *Napoli*). Το δεύτερο είναι ότι τα λόγια κείμενα της ίδιας περιόδου χρησιμοποιούν κανονικά τον τύπο *Ναύπλιον* (π.χ. Μιχαήλ Χωνιάτης, Σφραντζής κ.λπ.). Ασφαλώς, στο πλαίσιο αυτό η παρετυμολογική σύνδεση με την πρόθεση *ανά* που προτείνει ο Χατζιδάκις μπορεί να γίνει αποδεκτή ως ένα στοιχείο της Ελληνικής που ενδεχομένως έδωσε βάση για το μετασχηματισμό του τύπου. Δεν μπορεί όμως να αναδειχθεί σε πρωταρχική αιτία που κινητοποίησε τη μεταβολή, δεδομένου ότι πρόκειται για σποραδικό φαινόμενο, το οποίο, αν και μαρτυρείται γενικώς στην Ελληνική, δεν έχει απόλυτη ισχύ ούτε θίγει σταθερά τύπους κάτω από συγκεκριμένες προϋποθέσεις²⁵.

Η δεύτερη φάση της μεταβολής, δηλαδή η απώλεια του */o/* έχει και πάλι φωνητική βάση. Ωστόσο, το κίνητρό της θα πρέπει να αναζητηθεί στην προσπάθεια φωνητικής και μορφολογικής διαφοροποίησης του ελληνικού μεταπλασμένου τύπου για το *Nauplion* από το ιταλικό πρότυπό του *Napoli*. Πράγματι, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, η μόνη δυνατότητα διάκρισης των δύο τύπων στα ξένα κείμενα είναι τα συμφραζόμενα. Αντίστοιχο πρόβλημα μπορεί να εντοπιστεί και στα ελληνικά κείμενα όταν η χρήση του τύπου *Άνάπολι* έχει πιθανότητες να αναφέρεται ταυτόχρονα τόσο στην ιταλική όσο και στην ελληνική πόλη. Οι περιπτώσεις αυτές είναι, ωστόσο, λίγες και αμφισβητήσιμες²⁶. Αυτό κυρίως οφείλεται στο γεγονός ότι στα ελληνικά κείμενα υιοθετήθηκαν από νωρίς σαφείς μηχανισμοί διάκρισης οι οποίοι δεν επέτρεπαν συγχύσεις. Ένας τέτοιος μηχανισμός ήταν η διαφοροποίηση ως προς το γένος, δηλαδή η χρήση του θηλυκού για την ιταλική πόλη (δηλ. η *Νεάπολις*: η *Ανά-*

²³ Πβ. *Ναυρίνο*.

²⁴ Πβ. Βασιλοπούλου, *Πελοποννησιακή Εγκυκλοπαίδεια*.

²⁵ Πβ. Χατζιδάκι, *MNE*.

²⁶ Πβ. *Ανδραγαθήματα Μερκούριου Μπούα* στο Horf, ό.π.

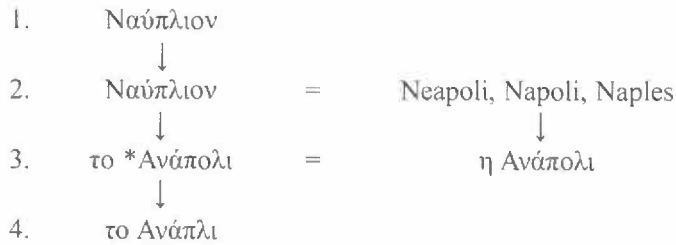

πολι) και το ουδέτερο για την ελληνική (δηλ. το *Ναύπλιον*: το *Ανάπλι*). Με άλλη διατύπωση πρόκειται για ευθυγράμμιση των δημωδών τύπων στο σύστημα των λόγιων η *Νεάπολις*: το *Ναύπλιον* η οποία μάλιστα δε θα πρέπει να ξενίζει αν δεχθούμε ότι και ο τύπος *Ναύπλιον* είναι επίσης ένας μετασχηματισμένος τύπος σε ουδέτερο γένος του θηλυκού τύπου *Ναυπλία* που μαρτυρούν τα αρχαία κείμενα (βλ. παραπάνω).

Αν, λοιπόν, δεχθούμε αυτήν την εξέλιξη, μπορούμε να υποστηρίξουμε πως και η απαλοιφή του /ο/ εντάσσεται στα ίδια πλαίσια: δηλαδή ή *Ἀνάπολι* (ή *Νεάπολις*): τό *Ἀνάπλι* (*Ναύπλιον*). Αυτό όμως για το οποίο δεν μπορούμε να είμαστε σίγουροι είναι η σχετική σειρά κατά την οποία συντελέστηκαν οι παραπάνω μεταβολές. Συγκεκριμένα, δεν μπορούμε να γνωρίζουμε, αφενός αν υπήρξε περίοδος παράλληλης συνύπαρξης των δύο τύπων: δηλαδή ή *Ἀνάπολι* / τό *Ἀνάπολι* με διαφοροποιημένο γένος ή για τη χρήση ενός κοινού τύπου και για τις δύο πόλεις. Επίσης, δεν μπορούμε να γνωρίζουμε το αν η διαφοροποίηση ως προς το γένος προηγήθηκε της απαλοιφής του /ο/ στο ελληνικό τοπωνύμιο ή έγινε το αντίστροφο. Η απουσία σχετικών αναφορών στα κείμενα οδηγεί στο συμπέρασμα πως η περίοδος της χρήσης κοινού τύπου (με ή χωρίς διαφοροποίηση ως προς το γένος) θα πρέπει να ήταν ενδεχομένως πολύ σύντομη. Επικοινωνιακές ανάγκες που επέβαλαν τη διάκριση στην καθημερινή ομιλία, επέβαλαν πιθανώς και την εμφάνιση του τύπου *Ἀνάπλι* ο οποίος εξηγείται φωνητικά ως αποτέλεσμα ταχείας προφοράς και παγιώθηκε εξαιτίας της μεγάλης συχνότητας της χρήσης της λέξης στον καθημερινό λόγο.

Το δεύτερο ζήτημα σχετικά με τη σειρά πραγμάτωσης των μεταβολών οδηγεί και πάλι σε δύο εκδοχές. Η πρώτη είναι η αυτόματη προσαρμογή του τύπου *Ἀνάπολι* στο αντίστοιχο γένος ανάλογα με τον τόπο στον οποίον αναφερόταν, δηλαδή θηλυκό για τη *Νεάπολη* ουδέτερο για το *Ναύπλιον*. Η δεύτερη είναι η προσαρμογή του μετά την απαλοιφή του /ο/ ανάλογα με τον τρόπο ερμηνείας της κατάληξης *-i*. Προκειμένου για την πρώτη εκδοχή απαραίτητη προϋπόθεση είναι η αποδοχή της άποψης ότι ο τύπος *Ἀνάπολι* ανάγεται στον ξένο τύπο *Napoli* που εκτός από την ιταλική *Νεάπολη* καλύπτει επίσης και τον ελληνικό τύπο *Ναύπλιον*. Εφόσον, όμως, ο ελληνικός τύπος, που θα πρέπει να χρησιμοποιούνταν επίσης, έστω και λιγότερο, είναι ουδέτερου γένους, έπεται πως και ο αντίστοιχος μεταπλασμένος που τον αντικαθιστά είναι του ίδιου γένους. Η δεύτερη εκδοχή συνδέεται στενά και θεωρείται συνέπεια της διατήρησης ή απαλοιφής του /ο/. Αυτό δικαιολογείται γιατί η διατήρηση του /ο/ στον τύπο *Ἀνάπολι* εξασφαλίζει τη διαφάνειά του ως σύνθετου αποτελούμενου από τα στοιχεία *Ἀνά* + *πόλις*. Στην πρώτη περίπτωση, η αναγνώριση της λέξης *πόλις* ως β' συνθετικού ερμηνεύει το θηλυκό γένος. Αντίθετα, στη δεύτερη, αναγνωρίζεται ως κατάληξη ουδέτερου προερχόμενη από έναν αρχικό τύπο *ιον*, φαινόμενο παγιωμένο στη μορφολογία της μεσαιωνικής ελληνικής ήδη από τον

10^ο αιώνα²⁷. Συνοπτικά, η εξελικτική πορεία του τύπου αποδίδεται στο παρακάτω σχήμα:

Ανακεφαλαιώνοντας όπως προκύπτει από την προσπάθεια αποκατάστασης του σχηματισμού του τοπωνυμίου, η διαδικασία ακολούθησε μια συγκεκριμένη πορεία η οποία θα ακολουθήσει λίγο πολύ τα βασικά στάδια που περιγράψαμε. Με αυτήν την έννοια, όλες οι μεταβολές δεν εντάσσονται σε κανένα ευρύτερο σχήμα εφόσον οι μαρτυρίες από τα κείμενα δεν παρέχουν στοιχεία για ανάλογες μεταδομήσεις σε ονόματα πόλεων με παρόμοια δομή (πβ. Ναύπακτο). Αν αυτό είναι αληθές, τότε μπορεί να υποστηριχθεί ότι οι λόγοι της μεταβολής θα πρέπει να οφείλονται στην πρακτική ανάγκη διάκρισης του ιταλικού *Νεάπολη* από το ελληνικό *Ναύπλιον*. Η διάκριση αυτή, ανεπιτυχής στα κείμενα των κατακτητών, υπήρξε αποτελεσματικότερη στον προφορικό λόγο όπως αντανακλάται στα διάφορα δημώδη κείμενα. Από τεχνικής πλευράς, το κατά πόσο η διαδικασία οφείλεται σε παρετυμολογική σύνδεση με την πρόθεση όπως υποστηρίζει ο Χατζιδάκις ή σε συμφυρμό με το άρθρο, που είναι επίσης φαινόμενο συχνό και σε άλλα τοπωνύμια ακόμη και σε πολύ πρόσφατες χρονικά περιόδους, είναι κάτι που δεν μπορεί να αποδειχθεί με σαφήνεια. Πιθανότερο είναι πως και οι δύο μηχανισμοί θα πρέπει να λειτούργησαν παράλληλα σε μια σχέση αμοιβαίας υποστήριξης. Δηλαδή, η σύγχυση με το άρθρο οδήγησε αρχικά στην επανερμηνεία του ξενικού *Napoli* με τη μορφή *Ήνάπολι* / *Ήνάπλι*²⁸. Στη συνέχεια, η δυνατότητα αναγνώρισης από τη διαίσθηση των φυσικών ομιλητών στους παραπάνω τύπους της πρόθεσης *ανά* ως πρώτου συνθετικού θα λειτούργησε ενισχυτικά με αποτέλεσμα την παγίωση της μεταβολής τουλάχιστον στο δημώδη λόγο, αρχικά τον προφορικό και στη συνέχεια το γραπτό.

²⁷ βλ. Browning (1991), Tonnet (1995).

²⁸ Οποσδήποτε στη φάση αυτή δε φαίνεται να ενδιαφέρει ιδιαίτερα το αν τελικά ο τύπος *Ήνάπολι* χρησιμοποιήθηκε για κάποιο διάστημα για να κατονομάσει την ελληνική πόλη ή απλώς λειτούργησε ως ενδιάμεσο στάδιο για τον σχηματισμό του τελικού *Ήνάπλι* που όμως δεν πήρε ποτέ σάρκα και οστά στον γραπτό ή τον προφορικό λόγο.

Βιβλιογραφία:

Πηγές:

- Αλεξίου, Στ. & Μ. Αποσκήτη (1991). *Μαρίνου Τζάνε Μπουνιαλή Κρητικός Πόλεμος*. Αθήνα: Στιγμή.
- Dieten, van, I. A. (1975). *Nicetae Choniatae Historia*. *CFHB*, vol. XI, Series Berolinensis. Berolini: Walter de Gruyter.
- Failler, A. & V. Laurent (1984). *Georges Pachymérés. Relations historiques (libri vi de Michaele Palaeologo)*. *CFHB*, vol. 1, Series Parisiensis. Paris: Les Belles Lettres.
- Faral, E. (1938-1939). *Villehardouin. La Conquête de Constantinoble (sic)*, vol. 2. Paris.
- Jeffreys E., M. Jeffreys, R. Scott et al. (1986). *The Chronicle of John Malalas*. Byzantina Australiensia. Melbourne.
- Hopf, C. (1873). *Chroniques Grecoromanes, inedites ou peu connues*. Berlin.
- Καλονάρος, Π. (1940) *Το Χρονικόν του Μορέως. Το ελληνικόν κείμενον κατά τον κώδικα της Κοπεγχάγης μετά συμπληρώσεων και παραλλαγών εκ του παρισινού. Εισαγωγή, υποσημειώσεις και επεξεργασία*. Αθήνα: Δημητράκος.
- Kolonou, F. (2001). *Michaelis Choniatae Epistulae*. *CFHB*, vol. XLI, Series Berolinensis. Berolini: Walter de Gruyter et Novi Eboraci MMI.
- Lamsides, Od. (1990). *Ephraem Aenii, Historia Chronaca*. *CFHB*, vol. XXVII, Series Atheniensis. Athenis.
- Lurier H. (1964). *Crusaders as Conquerors. The Chronicle of Morea. Translated from the Greek, with notes and introduction*. N. York & London: Columbia Univ. Press.
- Lognon, J. (1911). *Livre de la conquête de la prince de l' Amoree. Chronique de Moree (1204 – 1305)*. Paris: Société de l' histoire de France.
- Maisano, R. (1990). *Georgii Sphrantzae Chronaca*. *CFHB*, vol. XXIX, Series Italica (Consilio Academiae Nationalis Lynceorum). Romae.
- Morel – Fatio, A. (1885). *Libro de los fechos et conquistas del principado de la Morea*. Geneve.
- Schreiner, P. (1979). *Die Byzantinischen Kleinchroniken*, *CFHB*, vol. III, Series Vindobonensis. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie Der Wissenschaften.
- Thurn, I. (1974). *Ioannis Scylitzae Synopisi Historiarum*, *CFHB*, vol. V, Series Berolinensis. Berolini: Walter de Gruyter.

Μελέτες – Άρθρα:

- Βαγιακάκος, Δ. Β. (1975). «Ετυμολογία Ναυπλίου». *Ιστορία Εικονογραφημένη*, 87: 142 – 143.

- Βαγιακάκος, Δ. Β. (1981). «Το Αργολικόν ονοματολογικόν παρά Παισανία». *Πελοποννησιακά*, ΙΔ': 129 – 208.
- Βασιλοπούλου Φ. «Ανάπλι». *Πελοποννησιακή Εγκυκλοπαίδεια*. Τόμ. Γ', 21.
- Browning, R. (1991). *Η Ελληνική Γλώσσα, Μεσαιωνική και Νέα*. (μετ. Μ. Κονόμη). Αθήνα: Παπαδήμας.
- Λούπης, Δ. (1991). *Εβλιά Τσελεμπί. Οδοιπορικό στην Ελλάδα (1668 – 1671). Εισαγωγή, Απόδοση, Σημειώσεις*. Αθήνα: Εκάτη.
- Hunger, H. (1992). *Βυζαντινή Λογοτεχνία. Η λόγια Κοσμική Γραμματεία των Βυζαντινών*. Τόμ. Β': Ιστοριογραφία, Φιλολογία, Ποίηση (Μετ. Τ. Κόλιας, Κ. Συνέλλη, Γ.Χ. Μακρής, Ι. Βάσσης). Αθήνα: Μ.Ι.Ε.Τ.
- Κεχαγιόγλου, Γ. (1974). «Δυσκολίες στο κείμενο του Χρονικού του Μορέως». *Ελληνικά*, 27: 254 – 267.
- Κεχαγιόγλου, Γ. (1975). «Συμπληρωματικά για το Χρονικόν του Μορέως». *Ελληνικά*, 28: 420 – 425.
- Κωστάκης, Θ. (1979). «Ο Εβλιά Τσελεμπί στο Ναύπλιο». *Πελοποννησιακά*, ΙΓ': 111 – 120.
- Κωστάκης, Θ. (1981). «Ο Εβλιά Τσελεμπί στην Πελοπόννησο». *Πελοποννησιακά*, ΙΔ': 238 – 306.
- Λαμπруνίδης, Μ. (1975). *(Η Ναυπλία από των αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι των καθ' ημάς*. Ναύπλιον: Παλαμίδης.
- Μαστροδημήτρης, Π.Δ. (1991). *Η ποίηση του Νέου Ελληνισμού*. Αθήνα: Ίδρυμα Γουλανδρή – Χορν.
- Μητσάκης, Κ. (1989). *Εισαγωγή στη Νέα Ελληνική Λογοτεχνία. Πρωτοελληνικοί Χρόνοι*, Αθήνα: Καρδαμίτσα.
- Μπαρδάκου, Ε. (1992). «Φορολογικά κείμενα Assises και Misti». *Ναυπλιακά Ανάλεκτα*, Ι: 49 – 56. Ναύπλιο: Δήμος Ναυπλιέων.
- Πέππας, Ι. (1990). *Μεσαιωνικές σελίδες της Αργολίδος, Αρκαδίας, Κορινθίας, Αττικής*. Αθήνα.
- Πετρή, Π. (1959). «Νικολάου Μαλαζού ανέκδοτος θρηνητικός κανών επί τη αλώσει του Ναυπλίου (1540)». *Επετηρίς Μεσαιωνικού Αρχείου Ακαδημίας Αθηνών*, τόμ. 8 – 9: 57 – 62.
- Savvides, A. (1992). «Nauplion in the Byzantine and Frankish periods». *Πελοποννησιακά*, ΙΘ': 287 – 302.
- Tonnet, A. (1995). *Ιστορία της Νεοελληνικής Γλώσσας* (Μετ. Μ. Καραμάνου & Π. Λιαλιάτσης). Αθήνα: Παπαδήμας.
- Χατζιδάκις, Εμμ. (1907). «Παρετυμολογίαι εν ταις Προθέσεσι». *MNE*, τόμ. Β'. Αθήνα: Πελεκάνος, 311 – 315.

Η ΑΛΩΣΗ ΤΟΥ ΠΑΛΑΜΗΔΙΟΥ ΚΑΙ Ο ΣΤΑΪΚΟΣ ΣΤΑΪΚΟΠΟΥΛΟΣ

Η 30ή Νοεμβρίου του 1822 είναι η γενέθλια ημέρα της Ελευθερίας για τους Ναυπλιώτες και όλους τους κατοίκους της Αργολίδας. Η πολιορκία του Ναυπλίου είχε αρχίσει στις 4 Απριλίου του 1821, αλλά το τουρκοκρατούμενο Ανάπλι, οχυρωμένο από τους Βενετσιάνους από το 1687 με τα κάστρα του Παλαμηδιού, του Ιτς Καλέ και του Βαρουσίου, αντιστεκόταν πεισματικά στην ελληνική ορμή. Ωσπου ήρθε η ώρα η ευλογημένη του Σταϊκόπουλου και των παλικαριών του που, ανήμερα τ' Αγιαντρέα, κυρίευσε το Παλαμήδι με τολμηρό ρεσάλτο. Έκτοτε, οι Ναυπλιώτες γιορτάζουν τούτη την ημέρα ως την άγια ημερομηνία του Μεγάλου Σηκωμού, που έφερε το προαιώνιο «ποθούμενο» των Πανελλήνων. Όλοι οι ιστορικοί του 1821 στέκονται σε τούτη την ημερομηνία με υπέρτατη χαρά και μας δίνουν λαμπρές σελίδες για το τόλμημα του νεαρού παλικαριού από τη Ζάτουνα, του «Σταϊκούλη» όπως τον έλεγαν χαϊδευτικά, που η βροχερή νύχτα της 29ης προς την 30ή Νοεμβρίου έμελλε να ήταν η μεγάλη ώρα της μοίρας του.

Ο ιστορικός του Ναυπλίου Μιχαήλ Λαμπρυνίδης (1851-1915), διδάκτωρ της Νομικής και πολιτικός, μας έδωσε το χρονικό τούτης της αλώσεως στο καλοδοουμένο όγδοο κεφάλαιο της «Ναυπλίας», η οποία είδε το φως της δημοσιότητας το 1898 και ξανατυπώθηκε το 1950 από τον προοδευτικό σύλλογο «Ο Παλαμήδης» (σελ. 358+ ιδ). Ο ιστορικός αυτός, τον οποίο ακολουθούμε εδώ, είχε υπόψη του τις μαρτυρίες της εκπόρθησης του Παλαμηδιού, κυρίως του Αμβρόσιου Φραντζή, του Φωτάκου, του Κολοκοτρώνη, του Τρικούπη και των άλλων ιστορικών του 19ου αιώνα, τις οποίες δεν αναφέρει συχνά. Από τις προφορικές ενθυμήσεις γερόντων των ημερών του, τα δημοτικά τραγούδια και τις κριτικές της Ιστορίας του, ο Μιχ. Λαμπρυνίδης κατάρτισε μια δεύτερη γραφή της «Ναυπλίας», επαυξημένη και βελτιωμένη, σε απλούστερη αλλά πάντα κομψή καθαρεύουσα, που παραμένει ανέκδοτη στα συρτάρια του συλλόγου αυτού. Την δώρισε στον «Παλαμήδη» η κόρη του Μιχ. Γ. Λαμπρυνίδη Χαρίκλεια Α. Χαρτουλάρη, το 1949, με το ρητό όρο της δημοσίευσης. Ο επιμελητής της «β' έκδοσεως» Άγγελος Αθ. Κλεισιούνης, Ναυπλιώτης και αυτός, ξανατύπωσε την α' έκδοση με μερικές τροποποιήσεις.

Όπως σημειώνει η ιστορικός Ευτυχία Δ. Λιάτα στον πρόλογο της δ' εκδόσεως (2001) «στην β' γραφή της "Ναυπλίας" ο Λαμπρυνίδης αξιοποιεί πρώτος αυτός το πλούσιο υλικό δύο πολύ σημαντικών πηγών: Είναι η "Βιβλιοθήκη του αοιδίμου Σπυρίδωνος Τρικούπη, ης μετά πολλής ευμενείας" του επετράπη η αναδίφηση και το αρχείο "της Δημαρχίας Ναυπλίας, όπως επ' εσχάτων" του έγινε προσιτό. Κι ακόμα, διάφορες άλλες δευτερεύουσες πηγές και πληροφορίες που ετέθησαν υπόψη του, πλούτισαν το κείμενο σχεδόν μέχρι υπερδιπλασιασμού του».

Ο σύλλογος «Παλαμήδης» μου επέτρεψε την αναδίφηση στο όγδοο κεφάλαιο της δεύτερης γραφής της «Ναυπλίας», «τελευταία πολιορκία και άλωσης» και διαπίστωσα τα εξής: α' Ακολουθεί πιστά τη διάταξη της ύλης της πρώτης εκδόσεως, β' χωρίζει σε υποκεφάλαια το κείμενο της α' εκδόσεως, γ' προσθέτει νέα στοιχεία για διάφορους ντόπιους οπλαρχηγούς και δ' πλουτίζει την αφήγησή του με δημοτικά τραγούδια της εποχής που διασώζει.

Αλλά είναι καιρός να ξαναθυμηθούμε το συναξάρι της 30ής Νοεμβρίου, να ιδούμε, προηγουμένως, την 20μηνη τελευταία πολιορκία τ' Αναπλιού και να ζήσουμε με τη φαντασία μας τούτη τη μεγάλη ώρα της πόλης. Πρωτίτερα όμως πρέπει να ιδούμε την κατάστασή της στις παραμονές του Μεγάλου Σηκωμού.

Το Ναύπλιο, από το 1715, ήταν η ασφαλής έδρα των Τούρκων στην Αργολίδα. Οι χριστιανοί, περίπου 300, κατοικούσαν στον Ψαρομαχαλά, κάτω από την Ακροναυπλία. Ο Μιχ. Λαμπρυνίδης υπολογίζει ότι συνολικά το Ανάπλι, κατά τις παραμονές της Επανάστασεως, είχε περίπου 6000 κατοίκους (860 τουρκικές οικογένειες). Οι ένοπλοι (Τούρκοι, Αρβανίτες και Γενίτσαροι) υπολογίζονταν στους 1650. Ο μητροπολίτης Άργους και Ναυπλίου Γρηγόριος Καλαμαράς (1810-1821) είχε μνηθεί στη Φιλική Εταιρεία το 1819, ενώ βρισκόταν στην Ύδρα, από το διδάσκαλο του Γένους Νικηφόρο Παμπούκη, αδελφό του μετέπειτα γυμνασιάρχη του Ναυπλίου Χαράλαμπου Παμπούκη. Ο μητροπολίτης Γρηγόριος (όμηρος των Τούρκων στην Τριπολιτσά, όπου εξέπνευσε από τις κακουχίες) ήταν κατά τον ιστορικό Αμβρόσιο Φραντζή, «έγκριτος γνώστης της ελληνικής γλώσσης και εις άκρον γενναίος». Εμύησε στη Φιλική Εταιρεία τον Ιωάννη Ιατρό, έμπορο στο Ναύπλιο, και τους Αργείτες προκρίτους Ιω. Περρούκα, Σταματέλο Αντωνόπουλο, τους αδελφούς Βλάση, τους αδελφούς Παπαλεξόπουλους και τους κληρικούς -πρωταξάδελφους- Γ. Βελίνη (Πλατανίτι), τον οικονόμο Θεοδόσ. Μπούσκο (Τζαφέραγα, σημ. Ασίνη) και Γ. Κακάνη (Μπούτια). Ο Μιχ. Λαμπρυνίδης μάλιστα διασώζει ενθουσιώδη επιστολή του Αλέξανδρου Υψηλάντη, αρχηγού της Εταιρείας, προς τον Γρηγόριο (1820), από τον οποίο ζητάει να συνδράμει την Εταιρεία «λόγω και έργω».

Η πολιορκία του Ναυπλίου άρχισε, όπως είπαμε, στις 4 Απριλίου του 21. Οι ραγιαδες είχαν ξεσηκωθεί ήδη στην Καλαμάτα, στην Πάτρα, στο Λεοντάρι και σε άλλα μέρη του Μοριά. Ο Μιχ. Λαμπρυνίδης διασώζει την κραυγή των χριστιανών

της Αργολίδας: «Πίσω, αγάδες, γιατί σας βαρούμε. Χριστιανοί και Τούρκοι δεν μπορούν πλέον να ζήσουν μαζί», βροντοφώναξαν στη Δαλαμανάρα, όταν οι Τούρκοι από το Ανάπλι πήγαιναν για τις καθημερινές τους ασχολίες στο Άργος.

Παπάδες και λαϊκοί είχαν ξεσηκωθεί στην Αργολίδα. Ο αρχιμανδρίτης Αρσένιος Κρέστας, ο Αναγνώστης Ζέρβας, ο Νικόλαος Λάμπρος από το Κρανίδι, ο Αναγνώστης Αναστασόπουλος από το Λυγουριό, ο παπα-Θοδόσης Μπούσκος από το Τζαφέραγα, ο Τάσος Νέζος, ο Μεντής, οι Κακάνηδες, ο Μπεκιάρης από τη Ναυπλία και το Άργος, ο Σταΐκος Σταϊκόπουλος με οπλισμένους πρόχειρα Αργεΐτες, Κρανιδιώτες, Λυγουριάτες και Δρεπανοχωρίτες, στους οποίους προστέθηκαν σε λίγο και οι ηγούμενοι των μοναστηριών του Καρακαλά και του Αυγού, επίσης ο Γιώργης Λύκος με αρκετούς Χελιώτες, συγκεντρώθηκαν όλοι στο Χαϊντάρι (σημερινό Δρέπανο). Προχώρησαν ύστερα προς το Ανάπλι, πιάνοντας τους γύρω λόφους: Αγίας Μονής, προφήτη Ηλία, Παπαφενά, εμποδίζοντας τους Οθωμανούς να βγουν έξω από την πόλη. Σύγκαιρα, δύο σπετσιώτικα πλοία, που τα κυβερνούσε η Λασκαρίνα Μπουμπουλίνα, το ένα, και το άλλο ο Μανώλης Λαζάρου, μπήκαν στον αργολικό κόλλο και αποκλείσανε τ' Ανάπλι από τη θάλασσα. Από τον Κάτω Ναχαγιέ (Ερμιονίδα) έφτασαν οι ενισχύσεις του Γκίκα Μπότση, ο οποίος στις 9 του Απρίλη έστειλε το γιο του Νικολό με σπετσιώτικο καράβι ν' αποκλείσει κι αυτός τ' Ανάπλι. Όμως η πολιορκία την άλλη μέρα, Πάσχα των Ελλήνων, διαλύθηκε, γιατί οι πολιορκητές διασκέδαζαν τη Μεγάλη Ημέρα και εύκολα διασκορπίστηκαν. Τότε σκοτώθηκε ο ηγούμενος της μονής Αυγού, ο Γ. Λεμπέσης και άλλοι είκοσι επαναστάτες.

Αλλά μέσα σε λίγες ημέρες, οι ξεσηκωμένοι ραγιάδες συγκεντρώθηκαν στο Άργος και με την ενθάρρυνση του Παπαφλέσσα, του Νικόλαου Σηλιωτόπουλου και του Σταϊκόπουλου, που διοργάνωσαν την «Καντζελαρία» του Άργους, αποφάσισαν την πολιορκία τ' Αναπλιού, έστω και με πρόχειρο οπλισμό. Στην «Καντζελαρία» ανήκε και ο έμπορος του Άργους Κωνσταντής Ντοροβίνι (αργότερα Δωροβίνης), που μυήθηκε στη Φιλική Εταιρεία το 1820. Αρχηγός της πολιορκίας ήταν ο νεαρός, πρώην έμπορος Στ. Σταϊκόπουλος με 900 Αργολιδιώτες, που στρατοπέδευαν στο Κατσίγκρι, στον εκεί αρχαίο πύργο. Σε λίγο, κατέφθασε από την Κωνσταντινούπολη ο Αργεΐτης καπετάνιος Δημήτριος Τσώκης και ανέλαβε την αρχηγία των πολιορκητών, ενώ ο Στ. Σταϊκόπουλος με 200 άντρες και δύο πυροβόλα, που πήρε από τα σπετσιώτικα καράβια κοντά στους Μύλους, έφτασε στον Αχλαδόκαμπο και απέκλεισε το δρόμο μεταξύ Τριπολιτσάς και Ναυπλίου. Ο αποκλεισμός από τη θάλασσα ενισχύθηκε με δύο ακόμη πλοία.

Στα τέλη του Απρίλη του 21, έφτασε στην Αργολίδα ο Μουσταφάμπεης ή Κεχαγιάμπεης, με 3.500 Αρβανίτες, ερχόμενος από τα Γιάννενα και διέλυσε την πολιορκία του Ναυπλίου. Τότε σκοτώθηκε, στον Ξεριά, ο γιος της Μπουμπουλίνας και άλλα περίπου 700 παλικάρια. Ο Κεχαγιάμπεης ενίσχυσε τη φρουρά του Ναυπλίου με 300 ακόμη άντρες και αφήνοντας τροφές, τράβηξε προς την Τριπολιτσά, την

έδρα του Μοριά. Αλλά στο Βαλτέτσι ηττήθηκε από τους Έλληνες υπό τον Κολοκοτρώνη και αναγκάστηκε να κλεισθεί στην πολιορκούμενη Τριπολιτσά.

Για τρίτη φορά, ξανάρχισε η πολιορκία τ' Αναπλιού, με αρχηγό τώρα το Νικηταρά, στις 15 Μαΐου του 21. Ο Νικηταράς τοποθέτησε στο Μερζέ τον Παπασέρην Κρέστα, στο Κατσίγκρι το Σταϊκόπουλο και τους άλλους ντόπιους καπεταναίους σε άλλες επίκαιρες θέσεις. Οι οπλισμένοι Έλληνες έφταναν τους χίλιους, που περιέσφιγγαν τους Οθωμανούς τ' Αναπλιού. Το δεύτερο 15ήμερο του Μαΐου συγκεντρώθηκαν οι πρόκριτοι στο μοναστήρι των Καλτεζών και σχημάτισαν την "Πελοποννησιακή Γερουσία" για τη διοίκηση του Μοριά. Από αντίθεση προς τον Κολοκοτρώνη, η Γερουσία θεώρησε αναγκαίο να αφαιρέσει την αρχηγία από τον Νικηταρά και στη θέση του να τοποθετήσει το μανιάτη Κωνσταντή Μαυρομιχάλη.

Η πείνα άρχισε να ταλαιπωρεί τους Οθωμανούς του Ναυπλίου. Ένα εμπορικό πλοίο, με αγγλική σημαία, κατάφερε να κομίσει σ' αυτούς τροφές. Τώρα οι πολιορκητές πολλαπλασίασαν τα καράβια τους από 4 σε 8. Όμως και άλλο πλοίο, μαλτέζικο, με αγγλική σημαία, κατάφερε να επισιτίσει τους πολιορκημένους με 8.000 κιλιά σιτάρι. Ωστόσο, πείνα και αρρώστιες τους θέριζαν. Αυτό φαίνεται στην απελπισμένη επιστολή τους στον Γιουσούφ πασά που βρισκόταν στην Πάτρα, ο οποίος είχε κατορθώσει να διαλύσει την πολιορκία της. Αλλά οι πολιορκητές του Ναυπλίου συνέλαβαν τους κομιστές της επιστολής έξω από τ' Ανάπλι.

Η πολιορκία αυτού συνεχιζόταν με πείσμα. Γενικός αρχηγός της ήταν τώρα ο Δημήτριος Υψηλάντης. Το σχέδιο του Γάλλου συνταγματάρχη Βουτιέ να καταλάβει το Μπούρτζι απέτυχε. Στο μεταξύ, πολλοί φιλέλληνες έρχονταν στο Ναύπλιο. Λεπτομέρειες μας δίνει Γερμανός γιατρός Ερρίκος Τράιμπερ στο ημερολόγιό του, που μεταφράστηκε στα ελληνικά το 1960. Ο σηκωμός των Ελλήνων είχε συγκινήσει όλη την Ευρώπη. Ειδικότερα, για τη δράση των Γερμανών φιλελλήνων στην Πελοπόννησο και Ναύπλιο, μας δίνουν οι μελέτες της συμπολίτιδας κυρίας Ρεγγίνας QUACK-Μανουσάκη, διδάκτορος Φιλολογίας του πανεπιστημίου του Βερολίνου, οι οποίες έχουν δημοσιευθεί στα διάφορα Πρακτικά των Πελοποννησιακών Μελετών, ιδιαίτερα στο Α' Διεθνές Συνέδριο (1975) και στο περιοδικό «Μνημοσύνη» (τόμος 14ος).

Βλέποντας οι πολιορκητές ότι ο επισιτισμός αυτός θα ενίσχυε για πολύ τους Οθωμανούς του Ναυπλίου, αποφάσισαν να το καταλάβουν με έφοδο. Το σχέδιο το μελέτησε ο Ιταλός φιλέλληνας ήλαρχος Δανία και το παρουσίασε στους Γενικούς Αρχηγούς Δ. Υψηλάντη και Θ. Κολοκοτρώνη που το δέχτηκαν. Περιελάμβανε επτά σημεία, μεταξύ των οποίων και στρατήγημα προδοσίας δήθεν των Ελλήνων, για να ορμήσουν αυτοί έπειτα από στεριά και θάλασσα και να καταλάβουν την πόλη. Οι πολιορκητές του Ναυπλίου, ενθαρρυμένοι από την άλωση της Τριπολιτσάς (Σεπτέμβρης 1821) συνεχώς ήλιζαν στην εκπόρθηση κι αυτού. Από την πτώση της Τριπολιτσάς οι Μοραίτες είχαν προμηθευτεί πολλά τουρκικά όπλα. Στρατός από 4.000 παλικάρια

συγκεντρώθηκε, τέλη Νοεμβρίου του 1821, έξω από την πόλη, η αναγκαία ναυτική μοίρα κατέπλευσε στο μυχό του Αργολικού και ετοιμάσθηκαν πολλές ξύλινες σκάλες. Ο Δ. Υψηλάντης επιθεώρησε τους στρατιώτες και τους μίλησε, για να προλάβει τα αποτήματα των Ελλήνων στην Τριπολιτσά. Μαζί του πήρε το Θ. Κολοκοτρώνη και τους Μαυρομιχαλέους, Πέτρο και Κυριακούλη. Οι αρματωμένοι παπάδες Θ. Μπούσκος και Γ. Βελίνης έκαναν κατανυκτική δέηση για την επιτυχία της επιχείρησης.

Αλλά και το τόσο φιλόδοξο αυτό σχέδιο απέτυχε. Σκοτώθηκαν πολλοί Έλληνες και 17 Φιλέλληνες. Τα αίτια της αποτυχίας περιέγραψε, αργότερα, στα Απομνημονεύματά του ο Βουτιέ και τα παραθέτει σε μετάφραση ο Μιχ. Λαμπρυνίδης. Η πολιορκία ύστερα χαλάρωσε ως το Μάιο του 1822. Τότε οι πολιορκούμενοι, αφού εξαντλήσανε και πάλι τις τροφές, και έχασαν κάθε ελπίδα βοήθειας από αλλού, αποφάσισαν να ζητήσουν τη βοήθεια του ίδιου του Σουλτάνου. Για το σκοπό αυτό διάλεξαν το συμπολίτη τους Γιουσούφ Τσιάπαρη, γνωστό σ' όλους τους Έλληνες του Μοριά, που αναχώρησε νύχτα από τ' Ανάπλι για την Κωνσταντινούπολη με μικρό πλοίο. Αλλά τον συνέλαβαν στην Τήνο οι Έλληνες και τον έστειλαν στην Κόρινθο, όπου βρισκόταν η Ελληνική Κυβέρνηση.

Εκεί ο Γιουσούφ Τσιάπαρης, βλέποντας την υπεροχή των ελληνικών δυνάμεων στην ξηρά και στη θάλασσα, κατάλαβε πως ήταν αδύνατο ν' αντέξουν οι Ναυπλιώτες πολιορκημένοι. Δέχτηκε να μεσολαβήσει σ' αυτούς για την παράδοσή τους. Τον έστειλαν στο Ναύπλιο με τη συνοδεία του φρουράρχου της Κορίνθου Νικ. Πονηρόπουλου, για να ζητήσει την παράδοση της πόλης εντός δέκα ημερών, με τους εξής όρους: Οι πολιορκούμενοι να παραδώσουν τα φρούρια, τα όπλα τους και τα πράγματά τους. Όσοι θέλουν, να μεταφερθούν στη Σμύρνη. Να δοθεί σε όλους ασφάλεια της ζωής και της τιμής τους.

Ο Τσιάπαρης έπεισε τους πολιορκούμενους να παραδώσουν την πόλη. Στις 18 Ιουνίου του 1822 υπεγράφη η συνθήκη με τους όρους που έθετε η ελληνική πλευρά. Εκατό οπλισμένοι Έλληνες μπήκαν στ' Ανάπλι. Πενήντα κατέλαβαν το Μπούρτζι, από το οποίο έφυγαν οι Τούρκοι φρουροί. Αλλά τότε έφτασε στην Πελοπόννησο ο Μαχμούτ Δράμαλης με 30.000 άντρες. Έτσι, οι πολιορκημένοι παρασπόνδησαν και δεν παραδόθηκε η πόλη.

Ο Δράμαλης στρατοπέδευσε στη Γλυκιά και διέλυσε την πολιορκία, στις 12 Ιουλίου. Ο μουχαβούζης (φρουράρχος) του Ναυπλίου Αλή Πασάς κήρυξε άκυρη τη συμφωνία και η ελληνική Επιτροπή παραδόσεως, με επικεφαλής τον επίσκοπο Βρεσθένης Θεοδώρητο, φυλακίσθηκε. Ακολούθησε η "νίλα" του Δράμαλη στα Δερβενάκια και το Αγιονόρι, όπου το στρατηγικό πνεύμα του Κολοκοτρώνη, του Νικητάρá και των άλλων καπετανών έδωσε την περίλαμπρη νίκη. Έτσι, μετά απ' αυτή, με περισσότερη ορμή ξανάρχισε η πολιορκία τ' Αναπλίου.

Οι αποκλεισμένοι Οθωμανοί πεινούσαν. Στις 8 του Σεπτέμβρη η Αρμάδα του Μεχ-

μέτ Πασά ηττήθηκε από τον υδροσπετσιώτικο στόλο ανάμεσα στην Ερμιονίδα και την Ύδρα. Δεν μπήκε στον Αργολικό κόλπο τουρκικό καράβι να φέρει τροφές στους αποκλεισμένους. Αυτοί απελπίστηκαν. Έτρωγαν ακάθαρτα ζώα και όταν τελείωσαν κι αυτά, πτώματα. Η ανθρωποφαγία, όπως με ωμότητα μας την περιγράφει ο Φωτάκος, είναι αποκρουστική. Ο Δράμαλης που μαράζωνε στην Κόρινθο, έστειλε με τον έμπιστό του Δελήμπαση, τροφές στ' Ανάπλι. Ο Κολοκοτρώνης φρόντισε για την ενίσχυση της πολιορκίας. Οι πολιορκούμενοι, ολότελα απελπισμένοι, πρότειναν στους Έλληνες να τους αφήσουν ελεύθερους και να πάνε με τις οικογένειές τους στην Κόρινθο. Αλλά η Κυβέρνηση και ο Κολοκοτρώνης δεν δέχτηκαν την πρόταση.

Λίγο αργότερα, οι Τούρκοι τ' Αναπλιού έστειλαν 150 άντρες οπλισμένους στην Κόρινθο. Ήξεραν καλά τα Ελληνικά και ήταν ντυμένοι με φουστανέλλες. Έτσι, πέρασαν τα Στενά των Δερβενακίων που τα φρουρούσαν οι Έλληνες, και ζήτησαν βοήθεια. Στις 28 Νοεμβρίου 7.000 οπλισμένοι Τούρκοι από την Κόρινθο κόμιζαν τροφές για τ' Ανάπλι. Στον Άγιο Σώστη έγινε η φονική συμπλοκή. Εδώ σκοτώθηκε ο Παπαρσένης Κρέστας, που είχε προμαντεύσει ότι «το κεφάλι του θα πέσει, αλλά σπειρί στάρι δεν θα φτάσει στ' Ανάπλι».

Στις 27 του Νοέμβρη οι Τούρκοι του Ναυπλίου ζήτησαν από το Σταϊκόπουλο που διηύθυνε την πολιορκία, να μηνύσει στον Κολοκοτρώνη να κάνουν «τρατάτο». Ο Αρχιστράτηγος παράγγειλε στο Στάικο την εξής απάντηση: «Σεις ζητάτε τρατάτο. Η δική μου θέληση είναι να παραδώσετε όλα τα φρούρια και να αφήσετε και το βιο σας και να σας μπαρκάρω στα ελληνικά καράβια και να σας στείλω όπου θέλετε, αφού μας δώσετε το ενέχυρο. Και αν δεν ακούσετε τη θέλησή μου, θα σας πάrouμε με ρεσάλτο και θα σας περάσουμε όλους από το σπαθί».

Οι στρατιωτικοί αρχηγοί τ' Αναπλιού, όταν άκουσαν από το χιλιάρχο Στ. Σταϊκόπουλο τούτη την απάντηση, κάλεσαν αμέσως τον τσιδάραγα και τους άλλους αγάδες του Παλαμηδιού να κατέβουν στην πόλη για ν' αποφασίσουν τι θα κάμουν. Ο φρούραρχος του Ναυπλίου Αλή πασάς και ο προηγούμενος φρούραρχος, τρέμοντας την οργή του Σουλτάνου, προσπαθούσαν να αναβάλουν την παράδοση. Σκέφθηκαν ν' αποσυρθούν στο Παλαμήδι με ανάλογη στρατιωτική δύναμη και ν' αφήσουν τους κατοίκους της πόλης στο έλεος του Θεού και των πολιορκητών. Το σχέδιο τούτο ο Αλή πασάς φοβήθηκε να το εμπιστευθεί στους αγάδες του Ναυπλίου, που δεν θα δέχονταν να διακινδυνεύσουν οι οικογένειές τους. Αποφάσισε να το ανακοινώσει στους φρουρούς του Παλαμηδιού.

Η συνέλευση των τριών φρουράρχων τ' Αναπλιού και των άλλων επιτελών, αν και κράτησε μέχρι το βράδυ της 29ης Νοεμβρίου, δεν κατέληξε σε καμιά απόφαση. Κρίθηκε αναγκαίο να διανυκτερεύσουν οι αγάδες του Παλαμηδιού στην πόλη, για να πάρουν απόφαση το πρωί, γιατί ο λαός είχε εξαγριωθεί εναντίον τους. Οι Τούρκοι του Παλαμηδιού, βλέποντας πως οι αγάδες του φρουρίου δεν γύρισαν το βράδυ, ανησύ-

χισαν και κατέβηκαν στην πόλη. Αποφάσισαν ν' αφήσουν για τη φρούρησή του 100 άντρες, περίπου. Από αυτούς οι 70 είχαν πιάσει την Μπεζιριάν ντάπια, όπου έκλεισαν, για μεγαλύτερη ασφάλεια, τις οικογένειες των αξιωματικών του φρουρίου. Οι υπόλοιποι μοιράστηκαν 5-10 στις υπόλοιπες ντάπιες. Στην Γιουρούς ντάπια, που ήταν πιο εκτεθειμένη, πήραν θέση 12 άντρες, ανάμεσά τους και δύο Αρβανίτες.

Οι δύο Αρβανίτες που φρουρούσαν τη Γιουρούς ντάπια, όπως παραδίδει ο Μιχ. Λαμπρυνίδης, είχαν βγει κρυφά από το Παλαμήδι και είχαν έρθει σε συνεννόηση με τον αρχηγό της πολιορκίας Στ. Σταϊκόπουλο που στρατοπέδευε στην Άρια και πριν από 15 ημέρες, ζητώντας ν' αφήσουν οι πολιορκητές όλους τους Αρβανίτες ελεύθερους. Βγήκαν και πάλι, λίγο πριν από τα μεσάνυχτα της 29ης Νοεμβρίου του 1822, μαζί με μια γυναίκα, για να μαζέψουν δήθεν χόρτα. Ο Δημήτριος Μοσχονησιώτης που περιπολούσε την ώρα εκείνη στο στρατόπεδο, έπιασε τους δύο Αρβανίτες και τους οδήγησε στον καπετάν Σταϊκό.

Ο Σταϊκόπουλος έμαθε απ' αυτούς ότι στο Παλαμήδι είχαν μείνει λίγοι άντρες και ότι οι αξιωματικοί και οι στρατιώτες είχαν κατέβει στην πόλη και δεν ξαναγύρισαν. Κάλεσε και τους άλλους καπεταναίους και αποφάσισε να εκμεταλλευθεί την ευκαιρία. Ο Δ. Μοσχονησιώτης, σίγουρος ότι οι Αρβανίτες είπαν την αλήθεια, παρακίνησε το Σταϊκόπουλο να πάρει τούτη την απόφαση για το ρεσάλτο. Για να πείσει αυτόν και τους άλλους καπεταναίους ότι οι πληροφοριοδότες είπαν την αλήθεια, δέχθηκε πρώτος αυτός ν' ανεβεί με σκάλα στα τείχη της Γιουρούς ντάπιας και, αν οι στρατιώτες που ήταν κοντά της ακούσουν πυροβολισμό, να καταλάβουν ότι σκοτώθηκε. Αν ακούσουν μόνο φωνές, να καταλάβουν ότι πιάστηκε, οπότε να φύγουν και να τιμωρήσουν αυστηρά τους δύο Αρβανίτες που τους κρατούσαν στην Άρια. Στην περίπτωση όμως που θα βρει τον προμαχώνα αυτόν αφρούρητο, αμέσως θα τους ειδοποιήσει ν' ανεβούν κι αυτοί στα τείχη.

Ο Σταϊκόπουλος δέχτηκε την πρόταση. Αφού πήρε μαζί του από τα παλικάρια τον αδελφό του Αθανάσιο, το Νικόλαο Μοσχονησιώτη και άλλους 350 γεροδεμένους άντρες, μαζί με τον Γκουμπερνάντι και λίγους άλλους φιλέλληνες, ξεκίνησε αθόρυβα από το στρατόπεδο της Άριας μέσα στη βροχερή νύχτα και βάδισε προς το Παλαμήδι. Στο στρατιωτικό αυτό σώμα ακολουθούσαν ο αγιορείτης μοναχός Παφνούτιος και ο Αργεΐτης βιολιτζής Πορτοκάλης, κουβαλώντας την 5μετρη ξύλινη σκάλα για την ανάβαση.

Ο Σταϊκόπουλος, κατά τις μαρτυρίες του Μιχ. Λαμπρυνίδη, εμψυχώνει τα παλικάρια του με τούτα τα λόγια: «Στρατιώτες του Χριστού και της πατρίδας, η ημέρα τ' Αγιαντρέα πρέπει να φωτίσει τους Έλληνες λεύτερους. Αλλά το Ανάπλι, που το μολεύει η πατούσα των αγαρηνών, αντιστέκεται ακόμα και φαίνεται να ξαστοχάει την παλικαριά σας. Οι αγαρηνοί που το κατέχουν, αφού δείξανε τη μπαμπεσιά τους και γράψανε στα τσαρούχια τους τη γραφή του Γέρου που τους έλεγε να παραδο-

θούνε και να τους έστειλε στη Μικρασία ζωντανούς, ξαναπήρανε την πρώτη τους αυθάδεια. Θα το αντέξετε το λοιπόν, ακόμα, τούτοι οι βάρβαροι να παίζουνε μαζί μας; Το Παλαμήδι φημίζεται, σε τούτη την πλάση, άπαρτο. Όμως, η δόξα που σας σκεπάσει αν το αποχτήσετε, θα φωτίσει Ανατολή και Δύση. (...) Μοραΐτες, ομπρός, ας γιορτάσουμε σήμερα τη γιορτή τ' Αγιαντρέα, που μας προστατεύει, πατώντας το πιο δυνατό κάστρο των οχτρών μας. (...) Οι γενναίοι, που κλείνουνε στα σωθικά τους τη φλόγα της λευτεριάς, ας σαλτάρουνε πρώτοι μαζί μου στο Παλαμήδι». (Μεταγραφή Θεόδωρου Κ. Κωστούρου).

Μετά ο καπετάν Σταίκος, αφού άφησε ως οπισθοφυλακή τον αδελφό του επικεφαλής 270 αντρών, μαζί με τον Νικ. Μοσχονησιώτη και 80 παλικάρια, προχωρεί προς την Γιουρούς ντάπια. Ησυχία παντού. Φέρνουν την ξύλινη σκάλα και την τοποθετούν στο χαμηλότερο μέρος του τείχους. Και τότε ο Δημ. Μοσχονησιώτης, όπως το είχε υποσχεθεί, κάνει το σημείο του Σταυρού και πηδάει μέσα στην ντάπια. Διέκρινε ένα αμυδρό φως στο βάθος και κάνοντας πάλι το σημείο του Σταυρού, πλησιάζει στο φυλάκιο. Βλέπει έναν Τούρκο να τρώει φύλλο φραγκοσυκιάς. Κρατώντας στο ένα του χέρι το ξίφος και στο άλλο το πιστόλι του, κάνει νόημα στον Τούρκο να μην κινηθεί. Ξαφνιασμένος εκείνος, πέφτει στα πόδια του και ζητεί έλεος. Ο Δ. Μοσχονησιώτης του έδωσε τα χέρια και του έκλεισε το στόμα. Μάζεψε όλα τα όπλα που βρήκε στο φυλάκιο και κάλεσε τα παλικάρια που περίμεναν ανυπόμονα ν' ανέβουν γρήγορα πάνω στο τείχος χωρίς φόβο. Ο καπετάν Σταίκος με τους 80 στρατιώτες του ανεβαίνει τη σκάλα παίρνοντας μαζί του και έναν Κρανιδιώτη γέροντα χτίστη, το Μανώλη Σκρεπετό, που είχε δουλέψει στο Παλαμήδι και το γνώριζε καλά. Πήδησε μέσα και μετά ακολούθησαν οι 80 στρατιώτες που με λοστάρια άνοιξαν τη σιδερένια πόρτα του προμαχώνα. Απ' αυτήν μπήκαν και οι υπόλοιποι 270 άντρες με τον Αθανάσιο Σταϊκόπουλο. Ο Δημ. Μοσχονησιώτης τοποθέτησε σε λίγο τη σκάλα στη διπλανή Τοβίλ ντάπια. Τα παλικάρια ανέβηκαν στην Καρά ντάπια, αλλά το τείχος της ήταν ψηλότερο από τη σκάλα. Αναγκάστηκαν, έτσι, να κρατήσουν ψηλά με τα χέρια τους τη σκάλα, για να μπορέσει ο Δ. Μοσχονησιώτης να φτάσει στο τείχος. Στο ανέβασμα αυτής της ντάπιας, ο αρχιμανδρίτης Διονύσιος Βυζάντιος γλύστρησε και έσπασε το πόδι του.

Με τον ίδιο τρόπο, τα παλικάρια κυρίευσαν και τον προμαχώνα του φρουραρχείου (Τζιδάρ ντάπια). Οι Τούρκοι, βλέποντας πως οι Έλληνες κυρίευσαν το Παλαμήδι, κατέβαιναν τα 999 σκαλιά και έμπαιναν στην πόλη, ξυπνώντας τους εδώ Τούρκους. Βγήκαν όλοι στους δρόμους με τις γυναίκες και τα παιδιά κλαίγοντας. Είχε πια φωτίσει: 30 Νοεμβρίου του 1822.

Οι πορθητές γύρισαν τα πυροβόλα και άρχισαν να κανονιοβολούν την πόλη και το Ιτς-Καλέ. Οι Τούρκοι που ήταν κλεισμένοι στην Μπαζιριάν ντάπια, τη μόνη από τις οκτώ που δεν είχαν κυριεύσει οι πολιορκητές, σκέπτονταν να βάλουν φωτιά στην μπαραουταποθήκη και να την ανατινάξουν. Τούτο πληροφορήθηκε ο καπετάν

Στάϊκος από τον υποφρούραρχο Αμπτούλ-αγά που ήταν γνωστός του, μίλησε με τους Τούρκους αυτού του προμαχώνα και τους έπεισε να κατέβουν στην πόλη ανενόχλητοι. Τους έδωσε, μάλιστα, την εντολή να πείσουν και τους άλλους κατοίκους τ' Αναπλιού να παραδοθούν χωρίς όρους.

Ο πορθητής Στ. Σταϊκόπουλος, μόλις έγινε κύριος του Παλαμηδιού, έστειλε καβαλάρηδες ταχυδρόμους στην Κυβέρνηση που ήταν στην Ερμιόνη και στον Αρχηγό Θ. Κολοκοτρώνη που βρισκόταν στα Δερβενάκια, να αναγγείλουν τα νέα. Ο Γέρος άκουσε στα Δερβενάκια τους πυροβολισμούς από το Παλαμήδι και έτρεχε στ' Ανάπλι. Στο δρόμο συνάντησε τον ταχυδρόμο και πληροφορήθηκε την άλωση του Παλαμηδιού. Έφτασε στο Παλαμήδι νωρίς το πρωί. Διέταξε να πυροβολήσουν την πόλη, για ν' αναγκάσει τη φρουρά να παραδοθεί γρήγορα. Αφού τα παλικάρια έρριξαν πενήντα μπάλες, έστειλε με τον υπασπιστή του τούτο το γράμμα προς τους Τούρκους του Ναυπλίου: «Σας προσφέρουμε το χαιρετισμόν μας. Ιδού ο Θεός του Παντός μας έδωσε το Παλαμήδιον υπό την κυριαρχίαν μας και σας προσκαλούμεν εις τρεις ώρας να μας παραδώσετε το φρούριον και τον "Ιτς-Καλέν". Τουναντίον θέλετε γίνει ανάλωμα του πυρός και των κανονιών και δεν το επιθυμούμεν. 1822 Νοεμβρίου 30, 2 ώρας της ημέρας. Θ. Κολοκοτρώνης και λοιποί».

Πολλοί από τους κατοίκους του Ναυπλίου τρόμαζαν από τις μπάλες των κανονιών που έπεφταν από το Παλαμήδι πάνω στα σπίτια τους και έτρεξαν στο σπίτι, όπου ήταν φυλακισμένοι οι Έλληνες της Επιτροπής παραδόσεως της πόλης, λέγοντας στον πρόεδρο, επίσκοπο Βρεσθένης Θεοδώρητο: «Άγιε Δέσποτα, από το Θεό και στα χέρια σου». Ο φρούραρχος Αλή πασάς εκάλισε την Επιτροπή και δείχνοντας το γράμμα στο μέλος αυτής Βασίλη Χριστακόπουλο, του ζήτησε να συνομιλήσει με τον Αρχιστράτηγο και να συνεννοηθούν για την παράδοση. Αλλιώς, θα βάλουν φωτιά στον τσεπχανέ (μπαρουταποθήκη) μαζί με τους ανθρώπους της Επιτροπής και θα πυρποληθούν όλοι. Ο Β. Χριστακόπουλος και οι άλλοι της Επιτροπής έγραψαν στον Κολοκοτρώνη να σταματήσει τους κανονιοβολισμούς και να έρθει σε συνεννόηση με τους Τούρκους τ' Αναπλιού.

Οι πορθητές του Παλαμηδιού και ιδιαίτερα όσοι κατάγονταν από τα περίχωρα του Ναυπλίου, γνώριζαν πως υπήρχε κοντά στο φρουραρχείο, από την εποχή των Βενετσιάνων, εκκλησιά του Αγίου Ανδρέα που γιόρταζε την ημέρα εκείνη. Με τη βοήθεια του γέρου Μανώλη Σκρεπετού, την ανακάλυψαν. Ήταν κρυμμένη πίσω από ένα σωρό πέτρινες μπάλες. Ενθουσιασμένοι, καθάρισαν τον ιερό αυτό χώρο και το μεσημέρι της γιορτής τ' Αγιαντρέα ετέλεσαν κατανυκτική δοξολογία.

Ο αυτόπτης μάρτυρας της αλώσεως, φιλέλληνας φον Μάντελσλο συμφωνεί, σε γενικές γραμμές, με την αφήγηση αυτή του Μιχ. Λαμπρυνίδη και, όπως παρατηρεί η κ. Ρεγγίνα QUACK-Μανουσάκη, ο Γερμανός αυτός, ατενίζοντας από το υψηλότερο σημείο του Παλαμηδιού την Αργολίδα, το πέλαγος, τα νησιά και τα βουνά,

αναφωνεί: “Ένας τέτοιος υπέροχος τόπος δεν υπάρχει πουθενά αλλού στην Ευρώπη, και εκείνος που θα τον είχε δει και θα ’χε ζήσει μια τέτοια μοναδική στιγμή, δεν θα σκεπτόταν πλέον τις κακουχίες και τις ατυχίες, αλλά θα αισθανόταν μεγάλην ανταμοιβήν για όλες τις ταλαιπωρίες που πέρασε” (Πρακτικά Α΄ Διεθν. Συνεδρίου Πελοποννησιακών Σπουδών, τόμος τρίτος, σ. 138).

Οι Τούρκοι πασάδες, με τη μεσολάβηση της Επιτροπής, έστειλαν στον Κολοκοτρώνη επιτετραμένους της πόλης, για να συζητήσουν τους όρους της παράδοσης. Ο Αρχιστράτηγος τους υποδέχτηκε με ευγένεια και τους είπε λακωνικώτατα ότι τους χαρίζει τη ζωή, να παραδώσουν τα φρούρια και να μπαρκαρισθούν στα «Πέντε Αδέλφια με δύο αλλαξιάς ρούχα». Στις 3 Δεκεμβρίου οι επίσημοι Τούρκοι του Ναυπλίου υπέγραψαν τη συνθήκη εκτός από τον φρούραρχο Αλή πασά και τον πρώην φρούραρχο Σελήμ πασά, που φοβούνταν την οργή του Σουλτάνου. Την έστειλαν αμέσως στον Κολοκοτρώνη στο Παλαμήδι.

Η συνθήκη περιελάμβανε 11 όρους με τις γνωστές προτάσεις του Γέρου, ο οποίος διέγραψε τον όρο που περιελάμβανε την απαίτηση των Τούρκων να μπαρκάρουν με τα όπλα τους. Ο Κολοκοτρώνης διέταξε τους γιατρούς Αγαμ. Αυγερινό και Ιωσήφ Δούκα και τον υπασπιστή του Φωτάκο Χρυσανθόπουλο να κατεβούν στην πόλη για να πάρουν τα κλειδιά των φρουριών. Αυτοί κατέβηκαν κάτω και πήγαν στο σπίτι του φρούραρχου Αλή πασά. Εκείνος παρέδωσε συγκινημένος τα κλειδιά λέγοντας: «Πάρτε τα κλειδιά και δώστε τα του Αρχηγού σας και πέστε του να λυπηθεί του Θεού τα πλάσματα». Οι απεσταλμένοι πήραν τα κλειδιά, ανέβηκαν στο Παλαμήδι και τα έδωσαν στον Κολοκοτρώνη. Εκείνος έσκυψε και τα φίλησε με δάκρυα. Τελικά οι Τούρκοι, γύρω στους 3.250, μετά από 22 ημέρες καθυστέρηση, επιβίβαστηκαν σε ελληνικά καράβια και μεταφέρθηκαν στη Μ. Ασία. Τα ναύλα, γύρω στα 110.000 γρόσια, τα πλήρωσε η Επιτροπή στους πλοιοκτήτες σε ασημένια σκεύη από τα λάφυρα της πόλης. Χιλιάδες χριστιανοί συνέρρεαν από τα καμποχώρια κάτω απ’ τα κάστρα τραγουδώντας αναπλιώτικα τραγούδια. Τα διασώζει η β΄ γραφή του Μιχ. Λαμπρυνίδη. Παραθέτω ένα δημοτικό: «Στις τριάντα Νοεμβρίου/του Ανδρέα του Αγίου/ χριστιανοί τι καρτερείτε/ στο Ανάπλι να εμπήτε;/ Στάκος με παλικάρια/ μπήκανε σαν τα λιοντάρια./ Σήμερα το Παλαμήδι/ στους Ρωμιούς ’γινε παιχνίδι./ του Παλαμηδιού το κάστρο/ πάρηκεν με ρεσάλτο».

Στο μεταξύ ο Κολοκοτρώνης διέταξε: «Όλα τα κινητά σκεύη και έπιπλα και τα πολύτιμα αντικείμενα των Οθωμανών να τοποθετηθούν στο μεγάλο τζαμί και να φυλάγονται με ασφάλεια.» Αρχιφύλακα έβαλε τον έμπιστο αρχιγραμματέα του Μιχ. Οικονόμου, που χώρισε όσα κινητά αντικείμενα σώθηκαν από τη βουλιμία των πλιατσικολόγων, σε 1000 ίσες μερίδες. Από αυτές τις 100 τις άφησαν «για το Έθνος», οι υπόλοιπες μοιράστηκαν στους πολιορκητές.

Αυτό είναι το συναξάρι τ’ Αναπλιού, που έγινε σε λίγο η έδρα του Αγώνα και ενθάρρυνε τους ξεσηκωμένους για την τελική κατάκτηση της Λευτεριάς τους.

Είναι όμως καιρός να γνωρίσουμε καλύτερα τον Καπετάν Σταίκο Σταϊκόπουλο, την εφήμερη δόξα του και τα επώδυνα «στερνά» του. Έχουμε τρία σχετικά βοηθήματα. Τη σύντομη μελέτη της Μαίρης Ν. Βέη «Ο καπετάν Σταΐκος Σταϊκόπουλος και άλλοι αγωνισταί», τη μυθιστορηματική βιογραφία του μακαρίτη Θεόδωρου Κ. Κωστούρου «Σταϊκόπουλος, ο πορθητής», και την εκτεταμένη πραγματεία του αείμνηστου ιστορικού Γεωργ. Αθ. Χώρα. Το πρώτο στηρίζεται στο αρχείο του βυζαντινολόγου Νίκου Βέη και έχει εκδοθεί το 1971 επ' ευκαιρία των 150 χρόνων της Παλιγγενεσίας. Το δεύτερο που προήλθε από το έναυσμα του βιβλίου της Μ.Ν. Βέη, είναι μια ρομαντική νουβέλλα που κυκλοφορήθηκε στ' Ανάπλι το 1983 με δαπάνες του προοδευτικού συλλόγου «Ο Παλαμήδης». Ο Ναυπλιώτης λογοτέχνης αφηγείται, ανάμεσα στην ιστορία και το θρύλο, τη δόξα και την πτώση του Πορθητή. Η μελέτη του συμπολίτη Γ. Αθ. Χώρα, είναι εμπειριστατωμένη και αναφέρεται στο «Αρχείο του Στ. Σταϊκόπουλου», που διέσωσαν οι απόγονοί του έως σήμερα. Είναι δημοσιευμένη στον IV τόμο των «Ναυπλιακών Αναλέκτων» του 2000.

Γεννήθηκε στη Ζάτουνα της Γορτυνίας το 1798. Συνεπώς, κατά την έναρξη του Αγώνα ήταν 23 ετών. Ήταν ο τελευταίος γιος του Παναγιώτη και της Ζαχαρούλας Σταϊκοπούλου. Κοντόσωμος, νευρικός και τολμηρός. «Φουντοθειάβηδες» τους λέγανε στη Ζάτουνα τους Σταϊκοπουλέους, γράφει ο Κωστούρος. Ο μεγάλος γιος, ο Κωσταντής, έσφαξε πάνω σε καβγά έναν Τούρκο στη Ζάτουνα και μίσηψε στη Βλαχιά, όπου έπεσε στον αγώνα του Ιερού Λόχου. Ο Σταϊκούλης, όπως τον έλεγαν στο χωριό, μαζί με τον αδελφό του Αθανάσιο, έφυγε από τη Ζάτουνα και πήγε στην Ύδρα, όπου το ναυτεμπόριο ήκμαζε. Εκεί μυήθηκε στη Φιλική Εταιρεία από το Δημητσανίτη Ν. Σπηλιωτόπουλο, φίλο του Παπαφλέσσα. Ήταν γνωστός ως έμπορος δερμάτων. Τον Απρίλιο του 21 συγκρότησε, με δικές του δαπάνες, στρατιωτικό σώμα και πέρασε στο Μοριά. Τον βρίσκουμε στην Αργολίδα να στρατοπεδεύει με τους άντρες του στο Άργος, στο Βιβάρι, στο Κατσίγκρι, στον Αχλαδόκαμπο, στην Αρια. Ο Φωτάκος γράφει χαρακτηριστικά: «Πολιορκητής του Ναυπλίου ήτο παρτοτεινός ο Σταΐκος Σταϊκόπουλος», ενώ οι άλλοι οπλαρχηγοί άλλαζαν θέσεις.

Ο Στ. Σταϊκόπουλος «κυβερνούσε με σιδερένιο χέρι», γράφει ο Κωστούρος. Δείγμα της πειθαρχίας που είχε επιβάλει στους άντρες του, είναι το περιστατικό στην Παναγία την Πορτοκαλούσα, στο Άργος. Ένας στρατιώτης του έκλεψε ένα ελάφι του μοναστηριού αυτού και ο καπετάν Σταΐκος ετοιμαζόταν να του πάρει το κεφάλι. Παρενέβη, όμως, ο ανηψιός του λέγοντας ψέματα, ότι αυτός σκότωσε το ελάφι, για να σώσει το φταιχτή. Και ο Σταΐκος δε δίστασε, σκότωσε το ανήψι το! Όταν αποκαλύφθηκε η αλήθεια, σκότωσε και τον υπαίτιο. Έκτοτε ο Σταϊκούλης είχε τύψεις, που τον αναστάτωναν, καθώς περνούσαν τα δύσκολα χρόνια του Αγώνα. Δηγοούνταν οι σύγχρονοι του, ότι ξύπναγε τη νύχτα, σηκωνόταν, έζωνε τ' άρματά του και με το γιαταγάι του μάχονταν επιθετικά τους τοίχους του δωματίου του. Μετά, έπεφτε

κάτω στο πάτωμα σφαδάζοντας, χτυπούσε το κεφάλι του και έκλαιγε. Όταν του πέραγε η κρίση, συνερχόταν.

Αγωνιζόταν πάντα με ορμή. Στην πολιορκία της Κορίνθου πληγώθηκε. Ο «μινίστρος» του πολέμου Ιω. Κωλέττης πρότεινε στον πρόεδρο του Εκτελεστικού: «Επειδή ο καπητάν Σταΐκος Σταϊκόπουλος απ' αρχής του παρόντος αγώνος άχρι τούδε έδωκε προφανή τεκμήρια της στρατιωτικής αυτού ανδρείας, και μάλιστα της επιμονής, με την οποίαν διέμεινε προσκαρτερών εις την πολιορκίαν του Ναυπλίου, χωρίς να απαυδήση ποσώς δια τας μακράς ταλαιπωρίας, και δια τα οποία φοβερός μεν εις τους εχθρούς, αξιάγαστος δε εις τους ημετέρους κατεστάθη, και επειδή εις την προλάβούσαν των πολιορκουμένων εξόρμησιν προπολεμών ανδρείως, επληγώθη, δια τούτο το Μινιστέριον του πολέμου φροντίζον ίνα ανταμείβεται επαξίως η στρατιωτική αρετή των τοιούτων, εισαγγέλλει ώστε η υπερτάτη Διοίκησης να ανταμείψη τας εκδουλεύσεις και ανδραγαθίας του ρηθέντος Σταϊκόπουλου με τον στρατιωτικόν βαθμόν του πεντακοσιάρχου, επιτάπτουσα εις το Μινιστέριον του πολέμου ν' αποστείλη προς αυτόν τα κυρωτικά περί τούτου έγγραφα. Εν Κορίνθω, τη 12η Μαρτίου 1822» (Μαίρης Ν. Βέη, οπ.π. σ. 21-22). Η Κυβέρνηση τον προήγαγε στον «βαθμόν του ταξιάρχου μόνον και όχι πεντακοσιάρχου», την επομένη ημέρα. Τούτο ήταν μια δικαίωση των αγώνων του. Στο βαθμό του χιλίαρχου προβιβάστηκε στις 13 Οκτωβρίου του χρόνου αυτού κατά πολιορκία του Ναυπλίου, «επειδή ελπίζει η πατρίς πολλά παρ' αυτού».

Η μεγάλη του ώρα ήταν το Παλαμίδι. Την επομένη της αλώσεως μετά από πρόταση του Εκτελεστικού, η Προσωρινή Διοίκησης της Ελλάδος, που είχε έδρα την Ερμιόνη, τον αναγόρευσε στρατηγό, γιατί «ο χιλίαρχος Σταΐκος Σταϊκόπουλος εξ εφόδου χθες εκυρίευσε το τρομερό Παλαμίδι. Την αρετήν του ανδρός αγέραστον να αφήση η Διοίκησης δεν φαίνεται εύλογον. Το Εκτελεστικόν σώμα κρίνει εύλογον εις τον βαθμόν της στρατηγίας να προβιβαστή ο τροπαιούχος Σταΐκος Σταϊκόπουλος, και καθυποβάλλεται τούτο εις του Βουλευτικού την επίκρισιν». (οπ.π. σελ. 23). Την ίδια ημέρα, «εγκρίνει και το Βουλευτικόν αξιώτατον τοιούτου βαθμού περί των άλλων εκδουλεύσεών του προς την πατρίδα, και τροπαίων κατά των εχθρών, και περί της δι' εφόδου καταπορθήσεως του δυσπορθήτου Παλαμιδίου» (όπ.π.).

Έτσι, ο Στ. Σταϊκόπουλος ονομάστηκε στρατηγός, σε ηλικία 24 ετών, και με το βαθμό αυτό συνέχισε τον Αγώνα. Αλλά λόγω του ευερέθιστου χαρακτήρα του, δεν έγινε αργότερα φρούραρχος του Παλαμιδίου ούτε του Ιτς-Καλέ, όπως επιθυμούσε, και είχε μόνιμο οικονομικό πρόβλημα. Αλλά και πρόβλημα κοινωνικής προσαρμογής. Κατά τον μετέπειτα εμφύλιο σπαραγμό, υπέφερε τα δεινά μεταξύ των αντιμαχομένων παρατάξεων. Όπως σημειώνει ο Γ. Χώρας, δύο ήταν τα μόνιμα αιτήματά του: Το χρηματικό και το στεγαστικό. Τον βρίσκουμε αργότερα ως «ενοικιαστή των εθνικών προσόδων» σε διάφορες περιοχές της Πελοποννήσου. Το 1825, χωρίς μισθό και χωρίς σπίτι, «ξεσήκωσε τ' Ανάπλι». Έτσι, έμενε μόνον με τις δάφνες του

και τον τίτλο του στρατηγού, χωρίς σχεδόν κανένα υλικό αντίκρισμα. Ο ψυχικός του βρασμός είναι προφανής και εξεκενώθη, γράφει ο πιο πάνω ιστορικός και παραθέτει σχετική πρόταση του Βουλευτικού προς το Εκτελεστικό: «Ο καπετάν Σταΐκος Σταϊκόπουλος εσήκωσε την ησυχία όλων των κατοίκων του Ναυπλίου, έδειρε πολίτας, εβίασε την φυλακήν της Αστυνομίας, εκτύπησε τον βουλευτήν κύριον Ιωάννη Πάγκαλον μέσα εις την οικίαν του περί τας 6 ώρας της νυκτός και τέλος κάνει έργα μαινομένου. Όθεν, δια να μην ταράττεται η κοινή ησυχία και μάλιστα υπ' όψιν της Διοικήσεως, το Βουλευτικόν κρίνει εύλογον να συλληφθή χωρίς αναβολής καιρού και να ριφθή εις το καστέλλον (Μπούρτζι). Όθεν το Σ. εκτελεστικόν ας δώση τας αναλόγους διαταγάς». (Γεωργ. Αθ. Χώρα, οπ.π. σ. 349-350).

Μετά την επιδρομή του Ιμπραήμ στην Αργολίδα (καλοκαίρι του 1825), ο Σταϊκόπουλος ζήτησε από την Κυβέρνηση όπλα και χρήματα, για να εκστρατεύσει εναντίον του. Δεν πολέμησε στους Μύλους αλλά στα «Κατζιωτέικα αμπέλια, όπου εφόνευσε πλείστους Άραβας και συνέλαβε 30 εξ αυτών αιχμαλώτους, τους οποίους απέστειλε εις Ναύπλιον» (Μαίρη Ν. Βέη, οπ. π. σ. 47).

Κατά την περίοδο του Κυβερνήτη Καποδίστρια, ο Στ. Σταϊκόπουλος ήταν μεταξύ των δυσανεστημένων ατάκτων στρατιωτικών και «εφώναζε» εναντίον του. Σκληρότερη ήταν η τύχη των ατάκτων βαθμοφόρων επί Αντιβασιλείας του Όθωνα. Τότε ο Στ. Σταϊκόπουλος αναγνωρίσθηκε με το βαθμό του αντισυνταγματάρχη της Εθνοφυλακής, χωρίς να του χορηγηθεί το επίσημο δίπλωμα, γιατί περιέπεσε σε δυσμένεια λόγω αλλοπρόσαλλης συμπεριφοράς του. Το σώμα της Εθνοφυλακής καταργήθηκε το 1835, έτος του θανάτου του ήρωα, χωρίς να έχει εισπράξει τις αποδοχές του βαθμού του, όπως ζητούσε αυτός και μετέπειτα η θυγατέρα του Ζαχαρούλα και αργότερα τα εγγόνια του.

Ο Στ. Σταϊκόπουλος, διαμένοντας στο Άργος ή στην Πρόνοια Ναυπλίου, ασκούσε δριμεία κριτική κατά των κρατούντων και είχε γίνει πολύ προκλητικός στους Βαυαρούς του Όθωνα. Δεν μπορούσε να κατανοήσει γιατί οι ελευθερωτές της Πατριδας έχασαν τώρα την πολιτική εξουσία. Επί κυβερνήσεως του Ιω. Καποδίστρια οι ιθύνοντες του έδειχναν επιείκεια λόγω της αρρώστιας του. Αλλά η κυβέρνηση, επί Αντιβασιλείας, τον έκλεισε στη φυλακή του Λεονάρδου. Έτσι, όπως γράφει χαρακτηριστικά ο Γ. Χώρας, «από την πιο ψηλή κορυφή του Παλαμηδίου έπεσε στο χαμόγειο της φυλακής του Ναυπλίου». Τότε από έλλειψη νοσοκομείων για τους «φρενοβλαβείς», οι πάσχοντες ασφαλιζόνταν στις φυλακές.

Έτσι, ο ηρωϊκός και τραγικός Στ. Σταϊκόπουλος πέθανε κυριολεκτικά «στην ψάθω» της φυλακής σε ηλικία 37 ετών (21 Φεβρουαρίου 1835). Ο άδοξος αυτός θάνατος προκάλεσε μεγάλη συγκίνηση στην Αργολίδα. Συγγενείς και φίλοι του περιέφεραν δίσκο για την κηδεία του, που έγινε μεγαλοπρεπής με δαπάνη του κοινού. Επικήδειο εκφώνησε στον Άγιο Γεώργιο Ναυπλίου ο διάκονος Ευγένιος Διογενίδης και ο νεκρός του ετάφη στον περιβόλο του ναού των Αγίων Πάντων, στην Πρόνοια. Η πόλη

τον τίμησε με μία κεντρική οδό στο όνομα του. Το 1966 με δαπάνες της δισεγγονής του Ζαχαρούλας, συζύγου του Ευαγγέλου Μάρκου Παπαμάρκου, του έστησε ανδριάντα που φιλοτέχνησε ο γλύπτης Νικόλας, στην πλατεία Σταϊκοπούλου, όπου κάθε χρόνο, την τελευταία Κυριακή του Νοεμβρίου γίνονται πανηγυρικές εκδηλώσεις προς τιμήν του (εικ.1).

Στο βάθρο του μνημείου ο ποιητής Θεόδωρος Κ. Κωστούρος έγραψε τούτους τους στίχους:

*Αγέραςτος κι αθάνατος, πάντα κοντάμας μένεις
του Εικοσιένα σταυραητέ, της λευτεριάς πουλί.
Ω Πορθητή του πιο τρανού κάστρου της οικουμένης
που δέχτηκες στο μέτωπο της Δόξας το φιλί.*

Με τέτοιες θυσίες, με τέτοιους αγώνες κέρδισαν οι πρόγονοί μας τη Λευτεριά, που την απολαμβάνουμε εμείς σήμερα ως αυτονόητο δικαίωμα και αγαθό. Η ακαταμάχητη ελληνοορθόδοξη πίστη μας βοήθησε, στα 400 χρόνια της πικρής σκλαβιάς, να διατηρήσουμε την εθνική μας ταυτότητα. Σήμερα, στη νέα εποχή της παγκοσμιοποίησης, κινδυνεύουμε να την χάσουμε από τη μίμηση ξένων προτύπων και ιδεών. Όμως η αναζήτηση της γνήσιας ελληνικής Παράδοσης θα μας βοηθήσει να ξεχωρίσουμε τα βιώσιμα πιστεύματά μας και ν' απορρίψουμε τον μαϊμουδισμό ξενόφερτων συρμών. Οι γνήσιοι απόγονοι του Σταϊκούλη, του «παράφρονα» ήρωά μας, αντιλαμβάνονται την παρακαταθήκη που εκείνος μας κληροδότησε.

ΑΠΟ ΤΑ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΧΡΟΝΙΑ
ΤΟΥ ΣΤΑΪΚΟΥ ΣΤΑΪΚΟΠΟΥΛΟΥ

(Ανέκδοτο αρχειακό υλικό και καταχωνιασμένες νεκρολογίες)

Η διάλεξη του Πάνου Λιαλιάση στο Ναύπλιο, τον Νοέμβριο του 2008, και, στη συνέχεια, η δημοσίευσή της σε αθηναϊκή και σε αργολιδική εφημερίδα¹, έδωσε το τελικό έναυσμα για τη σύνταξη και τη δημοσίευση του παρόντος άρθρου μου. Από όσο γνωρίζω και θυμάμαι, σε κάθε επέτειο του παρσίματος του Παλαμηδιού (30-11-1822, με το παλαιό ημερολόγιο), παραδοσιακά εκφωνούνταν μεγαλόστομοι λόγοι, προς δόξα του λαϊκού αγωνιστή Στάϊκου Σταϊκόπουλου και, τελικά, μια ανακριβής εικόνα των γεγονότων γύρω από το Παλαμήδι, στα 1821-22, είχε διαμορφωθεί και άγγιζε τα όρια της ιδεολογικής πλαστότητας.

Ο Πάνος Λιαλιάσης τόλμησε να αποκαταστήσει, σε κεντρικό και τοπικό επίπεδο, την ιστορική αλήθεια των γεγονότων αυτών, αξιοποιώντας όλο το μέχρι σήμερα ιστορικό υλικό, δημοσιευμένο και αδημοσίευτο, να τη μεταδώσει προφορικά και να την καταθέσει γραπτά. Στον τωρινό τόμο των «Ναυπλιακών Αναλέκτων» το πόνημά του παίρνει την τελική μορφή του. Από την πλευρά μου, έχοντας προ ετών ερευνήσει στα κεντρικά «Γενικά Αρχεία του Κράτους» το υφιστάμενο καποδιστριακό και οθωνικό αρχείο εγγράφων, με αντικείμενο κτιριολογικά, πολεοδομικά και χωροταξικά (όπως λέμε σήμερα) θέματα του Άργους, του Ναυπλίου και της Αργολίδας γενικότερα, εντόπισα και παράπλευρα στοιχεία για την τοπική ιστορία. Το υλικό που έτσι αποκόμισα ήδη έχει υπερπληρώσει, με τις σχετικές φωτοτυπίες, αρκετά κουτιά αρχείου.

Η έρευνα που συνέχισα, για τον τοπικό Τύπο της Αργολίδας, με οδήγησε στον εντοπισμό και άλλων ιστορικών στοιχείων. Ολοκληρώθηκε σε δυο αποστολές – μεταβάσεις μου στο Παρίσι, μέσω της Γαλλικής Αρχαιολογικής Σχολής των Αθηνών.

¹ Η διάλεξη δόθηκε στο Ναύπλιο, την 22-11-08, η δημοσίευση της πρώτης γραφής έγινε στην αθηναϊκή εφημερίδα «Εστία» (24 Νοεμβρίου – 2 Δεκεμβρίου 2008, σε οκτώ συνέχειες) και η δημοσίευση της δεύτερης γραφής στα «Νέα της Αργολίδας» (29-12-2008).

νών και με τις εκεί έρευνές μου σε τρεις αρχειακές ενότητες.

Έτσι, η έρευνα με οδήγησε στον εντοπισμό τεκμηρίων για τα τελευταία και τα-ραγμένα χρόνια του Σταϊκόπουλου στην περιοχή μας, συγκεκριμένα εκείνα μεταξύ των ετών 1831-1833, όταν δηλαδή ήταν στην ηλικία των 31-33 ετών. Με τα στοιχεία αυτά δίδονται συγκεκριμένες πληροφορίες για την ψυχική κατάστασή του, αναφέρονται επεισόδια που προκάλεσε και επιβεβαιώνονται όσα και ο Λιαλιάτσης ανέφερε στο πόνημά του. Πέρα, όμως, από αυτά εντόπισα και τρεις νεκρολογίες για τον Σταϊκόπουλο, που δημοσιεύθηκαν σε τρία έντυπα τα οποία αρχικά είχαν αρχίσει να δημοσιεύονται στο Ναύπλιο και, με τη μεταφορά της πρωτεύουσας στην Αθήνα ορισμένα μεταφέρθηκαν και αυτά εκεί. Μετά από σύντομη αναφορά σε αυτές, τις αναδημοσιεύω αυτούσιες σε παράρτημα. Είναι χρήσιμο, νομίζω, ο σημερινός αναγνώστης να έρθει σε επαφή με κείμενα που γράφτηκαν «εν θερμώ», μόλις λίγες μέρες από τον θάνατο του αγωνιστή και τα συμβάντα που τον ακολούθησαν, ιδίως για να καλυφθούν τα έξοδα της κηδείας του. Η δεύτερη νεκρολογία προκάλεσε επιστολή του «ιατρού του νομού Αργολίδος και Κορινθίας» Ι. Θεοφιλά όπου περιγράφει την ψυχική κατάσταση του Σταϊκόπουλου και κάποια συμβάντα που προξένησε, ενώ αναφέρεται και στον θάνατό του.

Τα τεκμήρια από τα ΓΑΚ

Στα τεκμήρια αυτά περιλαμβάνονται επίσημα έγγραφα της Διοίκησης, λίγο πριν τη δολοφονία του Καποδίστρια και μέχρι τα μέσα του έτους 1833, όπως και επιστολές του ίδιου του Σταϊκόπουλου, με διαφορετικό γραφικό χαρακτήρα η κάθε μια, γι' αυτό και συνάγω ότι έχουν γραφεί με υπαγόρευση ή με εντολή του.

Το πρώτο έγγραφο προέρχεται από τον Διοικητικό Τοποτηρητή του Άργους Ε. Βασιλειάδη και απευθύνεται προς τη Γραμματεία των Στρατιωτικών (ομόλογη προς σημερινό Υπουργείο Εθν. Άμυνας), περιέχει δε συνημμένο προς αυτό έγγραφο του Πρωτοκλήτου Δικαστηρίου Άργους προς τον Τοποτηρητή. Το πρώτο έγγραφο έχει αρ. πρωτοκόλλου 3165 και ημερομηνία 31-8-1831, ενώ το δεύτερο αρ. πρωτοκόλλου 3610/4263 και ημερομηνία 20-8-1831. Προσυπογράφεται από τον Γραμματέα του δικαστηρίου Π.Α. Κυπαρίσση, ο οποίος υπήρξε, μετά από μια περίπου δεκαπενταετία, ο πρώτος αγοραστής της οικίας του Σπυρίδωνα Τρικούπη, στο Άργος. Το πρώτο έγγραφο² έχει ως εξής:

« Ο βεβλαμμένος έχων τας φρένας Στάϊκος Σταϊκόπουλος, ευρισκόμενος ενταύθα προ ικανού καιρού, περιφέρεται καθημέραν εις το Δικαστήριον και τας διοικητικάς

² ΓΑΚ, Γραμματεία Στρατιωτικών, φ.105.

αρχάς και επαπειλών και ημάς και αυτούς τους κριτάς, δεν πείθεται κατ' ουδένα λόγον να ησυχάση, νουθετηθείς και επιπληχθείς πολλάκις παρ' εμού και τουτοιωτρόπως φερόμενος εις την αγοράν, και σπλοφορών, και μαινόμενος, είναι επόμενον να θανατώση και κανέναν αθών και ήσυχον πολίτην.

Ηκουούθησε την παρελθούσαν να πηγαίνει αυθαιρέτως εις την οικίαν πολίτου τινός και του ήρπασε τους καπνούς του και τον σίτον του, προφασιζόμενος άλλοθι με ότι είχε να λαμβάνη παρ' αυτού, άλλοτε δε ότι ήταν ιδιοκτησία του, ονειροπολών κατά την αδύνατον φαντασίαν του τα ανύπαρκτα. Προσκληθέντες περί τούτου από τον Διοικητήν του Ναυπλίου, δια να παραλάβωμεν απ' αυτόν τους αρπαγέντας καπνούς, μόλις ηδυνήθημεν και ελλείποντας να τους μεταφέρωμεν εις το κατάστημα της Αστυνομίας, ύστερον από πολλούς κόπους.

Σήμερον δε πάλιν ειδοποιηθέντες από τον εκεί Αστυνόμον, ότι ο αυτός Σταΐκος ελθών χθες εις την οικίαν όπου ο Πρόεδρος της Γερουσίας κύριος Τσαμαδός καταλύει και ευρών κρεμάμενον το ωρολόγιόν του, το ήρπασε, τον προσκαλέσαμεν ενταύθα και τον διατάξαμεν να μας δώση το ωρολόγιον. Αλλά τι ; Από μανιώδη αδυναμίαν κατενεχθείς, εξεμέξατο κατά της Διοικήσεως ταύτης και των λοιπών αρχών, τα εξ αμάξης κακά. Ώστε και ο κύριος Πρόεδρος του εδώ Πρωτοκλήτου Δικαστηρίου έλαβεν αφορμήν το εις αντίγραφον συναπτόμενον έγγραφόν του.

Ηναγκάσθημεν τέλος να τον κρατήσωμεν υπο φύλαξιν αλλά θεωρούντες ότι το πράγμα είναι αδιόρθωτον, εάν ούτος διαμένη ενταύθα, ως είπομεν ανωτέρω, έχοντες υπ' όψιν τα αλληπάλληλα παράπονα των δικαστών, των δημογερόντων και διαφόρων άλλων ευποληήτων πολιτών, εκρίναμεν εύλογον να τον διευθύνωμεν προς την Γραμματείαν ταύτην, δια της Αστυνομίας Ναυπλίου σήμερον πολλά πρωί.

Αλλά παρ' ελπίδα χθες το εσπέρας εδραπέτευσε διαφυγών την προσοχήν των φυλάκων και εκπηδήσας το περιτείχιμα των καταστημάτων.

Παρακαλείται η Γραμματεία να διατάξη όπου ανήκει, δια να συλληφθή ο τρελλός ούτος και να κρατηθή υπό ασφαλή φυλακίην, μεχρισότου έλθει καιρός να αναλάβη το λογικόν του, καθότι η ασθένειά του, περιοδική ούσα, με τον καιρόν ιατρεύεται».

Το συνημμένο έγγραφο του «Πρωτοκλήτου Δικαστηρίου Άργους και Ναυπλίας» προς τον Τοποτηρητή του Άργους έχει ως εξής :

« Ο κύριος Σταΐκος Σταϊκόπουλος ήλθε χθες εις το δικαστήριον τούτο ένοπλος και το κατετάραξε με τας απειλάς του.

Η φήμη κηρύττει αυτόν τρελλόν και είναι ανάγκη να επεκτείνετε επ' αυτού την προσοχήν σας, δια να μη πράξη τι το απευκταίον».

Υπογραφές του Προέδρου του δικαστηρίου Χ. Μηλιώνη και
του Γραμματέα του Π. Κυπαρίσση.

Την ίδια μέρα και με αρ. πρωτοκόλλου 3174 ο Διοικητικός Τοποτηρητής Άργους απευθύνει νέο έγγραφο προς τη Γραμματεία των Στρατιωτικών, όπου αναφέρει τα εξής³ :

« Ειδοποιούμεθα εκ φήμης ταύτην την στιγμήν ότι ο έφιππος ταχυδρόμος, ερχόμενος ενταύθα από Κόρινθον, σήμερον εσυλλήφθη από τον εκ της φυλακής δραπετεύσαντα τρελλόν Σταϊκόπουλον, περί ου εγένετο λόγος εις την σημερινήν υπ. αριθμ. 3163 προς την Γραμματείαν ταύτην αναφοράν μου, όστις παραλαβόν το χαρτοφυλάκιον και τον ίππον, αναγκάζων και τον ταχυδρόμον με ακκισμούς, διευθύνη προς την Κόρινθον.

Παρελθούσης της ώρας καθ' ην ο ταχυδρόμος έμέλλε να εμφανισθή, αναγκαζόμεθα να θεωρήσωμεν την φήμην βεβαίαν και αληθή. Όθεν εσπεύσαμεν και τον εδώ ίλαρχον Τουρέτ και του είπομεν να πέμψη κατ' αυτού ιπποστρατιώτας, μας υπεβλήθη δε εις ταύτην την ώραν (ότι) ξεκινά κατ' αυτού μερικούς ιππείς.

Ειδοποιούμεν κατά χρέος την Γραμματείαν δια να λάβη τα ανήκοντα μέτρα».

Μέσα σε μια μέρα, λοιπόν, ο Σταϊκόπουλος εισβάλλει σε σπίτια, αφαιρεί αντικείμενα και προμήθειες, συλλαμβάνεται, δραπετεύει και ληστεύει τον ταχυδρόμο, που εκτελούσε υπηρεσία από Κόρινθο σε Άργος. Ο Τοποτηρητής Άργους απευθύνεται στον Διοικητή της μονάδας ιπικού, στους Στρατώνες Καποδίστρια στο Άργος, Γάλλο Touret και του ζητεί να τον καταδιώξει και πράγματι στέλνεται άγημα ιππέων για να τον συλλάβει. Δεν ξέρουμε πώς κατέληξε το επεισόδιο αυτό. Όμως, περίπου ένα μήνα αργότερα, ο Τοποτηρητής Άργους στέλνει νέο έγγραφο στη Γραμματεία των Στρατιωτικών (αρ. 3596)⁴ και την πληροφορεί ότι, πριν τρεις μέρες, ο Αστυνόμος της Τρίπολης συνέλαβε τον Σταϊκόπουλο «κατά διαταγήν ανωτέραν» και τον έστειλε στη φυλακή του Άργους (σε τμήμα του σημερινού Δημαρχείου της πόλης). Ζητούνται οδηγίες για το τι «πρέπει να πράζωμεν περαιτέρω δι' αυτόν».

Και εδώ διασπάται πάλι η συνέχεια των γεγονότων. Στο μεταξύ έχει δολοφονηθεί ο Καποδίστριας και ακολουθεί η περίοδος Αυγουστίνου, με τις γνωστές εσωτερικές διαμάχες. Τον Μάρτιο, πάντως, του 1832 εντοπίζουμε «Γραμμάτιον πληρωμής» του Σταϊκόπουλου (αρ.159)⁵, υπογραμμένο από τον Επίτροπο επί των Στρατιωτικών Π. Ράδο, για την καταβολή στον «απόστρατον» Σταϊκό Σταϊκόπουλου 120 φοινίκων, για το «μηνιάτικον» του Φεβρουαρίου. Το Γραμμάτιο προσυπογράφεται και από τον ίδιο.

Τον Μάιο του 1832 ο Στρατηγός και Αρχηγός της Πολιτικής Φρουράς του Ναυ-

³ ΓΑΚ, όπ. παρ.

⁴ ΓΑΚ, Γραμμ. Στρατ., φ.116

⁵ ΓΑΚ, Γραμμ. Στρατ., φ.141

πλίου Νικ. Ζέρβας, απευθυνόμενος και αυτός προς τη Γραμματεία των Στρατιωτικών, αναφέρει ότι καθημερινά πολλοί πολίτες παραπονιούνται κατά του Σταϊκόπουλου διότι *«ταράττει την κοινήν ησυχίαν, πολλάκις με γυμνήν την σπάθην»*, τους καταδιώκει ακόμα και στην αγορά, ότι τρεις – τέσσερεις φορές τον κάλεσε και τον συμβούλεψε *«να απέχη από τα τοιαύτα, αλλ' εις μάτην»*. Έτσι, αναγκάστηκε να τον *«εβγάλη έξω της πόλεως»* και ζητούσε οδηγίες για τα δέοντα μέτρα⁶.

Λίγες μέρες μετά ο Σταϊκόπουλος απευθύνει αναφορά προς την Διοικητική Επιτροπή της Ελλάδος, όπου επανειλημμένα τονίζει ότι *«δεν έχει ταΐνι»* ούτε για τον εαυτό του ούτε για τους συντρόφους – στρατιώτες του και ότι βρίσκεται σε απελπισία. *«Δεν γνωρίζω»*, λέει *«καμίαν παραμικράν αταξίαν αλλ' ούτε βλάβην εις την πατρίδα μου»* και δεν φανταζόταν ότι η Γραμματεία του Πολέμου θα του έκοβε τον μισθό του, ενώ του απαγορεύθηκε να διαμένει στο Ναύπλιο και έλαβε διαταγή να βγει από την πύλη της πόλης με όλη την οικογένειά του, *«λέγοντας λόγους ψυχρούς και άτιμους ότι είμαι παλαβός και σηκώνω την ησυχίαν της πολιτείας»*. Αναφέρει τις υπηρεσίες του προς την πατρίδα, θεωρεί ότι *«εστάθη ευπειθής προς τας διαταγάς της διοικήσεως»* και ζητεί να μην του γίνεται *«τοιούτος κατατρεγμός και ατιμία εις την υπόληψίν»* του, να δοθεί διαταγή ώστε να αρθούν τα μέτρα εναντίον του ίδιου, της οικογένειάς του και των συντρόφων του, ώστε *«να μη χαθή ψυχικά και σωματικά και είναι αμαρτία»*, επικαλούμενος όλα τα έγγραφα που έχει στην κατοχή του και μαρτυρούν για τις υπηρεσίες που έχει προσφέρει.

Ζητά, τέλος, να εισακουσθούν όλα αυτά, αλλά και συγγνώμη για την *«πολυλογία της αναφοράς»* του⁷.

Δεν γνωρίζουμε πού κατέληξε και αυτό το επεισόδιο. Ακριβώς, όμως, ένα χρόνο αργότερα, ο Σταϊκόπουλος στέλνει έγγραφό του «προς την Υψηλήν Αντιβασιλείαν», με ημερομηνία 15-5-1833⁸, αναφέρει ότι πήρε μέρος σε δημοπρασία δημοσίων προσόδων στην Κόρινθο και ότι ο Γενικός Έφορος Σ. Βαλτινός τον εξύβρισε και απέρριψε την προσφορά του, παρά το ότι οι άλλες ήταν περισσότερες ασύμφωρες από την δική του. Παραπονείται ότι τον απεκάλεσαν τρελό και ότι του απεύθυνε *«και άλλους παμπόλλους ατίμους λόγους εναντίον του χαρακτήρος και της υπολήψεώς μου, κατ' έμπροσθεν διαφόρων αξιών υποκειμένων»*. Και με την αναφορά αυτή ζητεί να του αποδοθεί δικαιοσύνη.

Δεν ξέρουμε πως κατέληξε και η υπόθεση αυτή, όμως μετά από ένα μήνα εντοπίζονται έγγραφα από τα οποία συνάγεται ότι ο Σταϊκόπουλος είχε και πάλι διαφο-

⁶ ΓΑΚ, Γραμμ. Στρατ., φ.152

⁷ ΓΑΚ, Γραμμ. Στρατ., φ.152

⁸ ΓΑΚ, Οικονομικών, φ.321.

ρές ως προς την ενοικίαση προσόδων, αυτή τη φορά στην περιοχή της Αργολίδας και για τα χωριά Σκοτεινή, Αγ. Νικόλαο και Φρουσούνα, με εμπλοκή της Νομαρχίας και της κεντρικής Γραμματείας των Οικονομικών⁹.

Από όσα προηγήθηκαν γίνεται φανερό ότι ο Σταϊκόπουλος περνούσε από περιοδικές μανιοκαταθλιπτικές κρίσεις, πράγμα που ανάγκαζε τις αρχές και μέσα από τους υφιστάμενους θεσμούς να περιορίζουν τις κινήσεις του αλλά και να τον φυλακίζουν, διακόπτοντας στην «αιχμή» των επεισοδίων, που προκαλούσε, ακόμα και την μισθοδοσία του ή και αποβάλλοντάς τον από τον τόπο της κατοικίας του. Με αυτά τα «μέσα» γινόταν, τότε, η αντιμετώπιση των ψυχικά πασχόντων και ο Σταϊκόπουλος υπέστη τις συνέπειες των «κανόνων» που ίσχυαν.

Οι νεκρολογίες

Ας έρθουμε και στις νεκρολογίες, που ακολούθως παραθέτουμε σε παράρτημα. Η πρώτη δημοσιεύθηκε στην εφημερίδα «Σωτήρ», την 24-2-1835, τέσσερεις μέρες μετά τον θάνατό του. Αναγνωρίζονται οι υπηρεσίες του προς την πατρίδα, και ευγενικά υπογραμμίζεται ότι *«οι κόποι είχαν εξαντλήσει εις άκρον τας σωματικές δυνάμεις του, ήτον αδύνατον αι διανοητικά να μην λάβουν επίσης μικράν αλλοίωσιν και αδυναμίαν»*. Εξαιτίας της ψυχικής του ασθένειας, γράφει ο «Σωτήρ», αναγκάστηκε η τοπική εξουσία στο Ναύπλιο να πάρει μέτρα, *«τα οποία υπαγόρευαν εις αυτήν αυτά τα ίδια συμφέροντα της υγείας του πάσχοντος»* (SIC). Και συνεχίζει ότι *«ευρίσκετο μεμακρυσμένος από την κοινωνίαν των ομοίων του, όταν ησθάνθη τα συμπτώματα της θανατηφόρου ασθενείας, από την οποίαν δεν έμελλε να θεραπευτεί. Μεταφερθείς μεταξύ των συγγενών και των οικίων του, απέθανε την ίδιαν ημέραν»*. Κατ' ουσία, λοιπόν, ο Σταϊκόπουλος υπέστη τη «θεραπεία» του εγκλεισμού και της αποκοπής του από την οικογένειά του και την κοινωνία, μια κοινωνία που ακόμα και σήμερα δυσκολεύεται να εντάξει σε «κανονική ροή» όσους πάσχουν από την ίδια ασθένεια.

Μετά θάνατο και πριν την κηδεία του έκλεισαν όλα τα καταστήματα στο Ναύπλιο και η στρατιωτική φρουρά συνόδεψε το λείψανό του.

Σημειώνουμε ότι ο «Σωτήρ» τυπωνόταν στο τυπογραφείο των Κ. Τόμπρα και Κ. Ιωαννίδη, οι οποίοι υπήρξαν από τους πρωτοπόρους τυπογράφους στο νέο ελληνικό κράτος.

Την ίδια μέρα, στην εφημερίδα «Εποχή», δημοσιεύεται νεκρολογία, όπου μεταξύ άλλων παρατηρεί και τα εξής ενδιαφέροντα:

⁹ ΓΑΚ, Οικονομικών, φ.325 και 327.

« Δεν είναι ίδια της προθέσεώς μας η ανάπτυξις των αιτιών όσα επηρέασαν εις την μερικὴν βλάβην του νοός του Μακαρίτου. Και οι Έλληνες και αι κατά καιρούς κυβερνήσεις ανεξαιρέτως, κυριευόμενοι από το ευγενές αίσθημα της ευγνωμοσύνης προς τας στρατιωτικὰς υπηρεσίας τούτου, εδεικνύοντο όλως συγκαταβατικοί εις τας περιοδικὰς και παντάπασιν αβλαβείς παραφοράς του νοός του, αλλά το αίσθημα τούτο δεν έλαβε, καθώς απεδείχθη, ουδέ την ελαχίστην χώραν, εις το πνεύμα του Κυρίου Νομάρχου μας. Ωφείλε, στοχαζόμεθα, να οικονομήση ούτος εκ παντός τρόπου τον ένδοξον Συναγωνιστήν, και να μην τον ρίψη εις την σκοτεινήν, την δυσωδή και κατάψυχρον φυλακήν, χωρίς να συγχωρηθή να τω δοθώσι μήτε εν σκέπασμα, μήτε εν στρώμα. Ο βίαιος θάνατος ήτο παρακολούθημα φυσικόν τοιούτου μέτρου».

Η αντίθεση προς τα εφαρμοζόμενα τότε μέτρα εγκλεισμού, έστω κι αν εκδηλώθηκε στην περίπτωση ενός επιφανούς αγωνιστή της Επανάστασης, δεν παύει να εντυπωσιάζει ακόμα και σήμερα, με την πυκνή και ζωνρή περιγραφή των συνθηκών που συνόδευαν τα μέτρα αυτά.

Όμως λίγες μέρες αργότερα, στο φύλλο της «Εποχής» με ημερομηνία 3-3-1835, δημοσιεύεται αντίκρουση, με την υπογραφή, όπως είπαμε, του γιατρού στο νομό Αργολιδοκορινθίας Ιακ. Θεοφιλά. Σε αυτή υποστηρίζει ότι ο Σταϊκόπουλος, λόγω της περιοδικής φρενοβλάβειάς του, είχε γίνει «οχληρός, επίφοβος και πολλάκις επικίνδυνος» για την κοινωνία και ότι πριν δυο μήνες είχε πάλι κυριευθεί από την ασθένεια. Οι κάτοικοι του Άργους, όπου τότε κατοικούσε, και οι αρχές δεν μπορούσαν να τον υποφέρουν και μετακόμισε και πάλι οικογενειακά στο Ναύπλιο. Αλλά και εκεί «έπραξε πταίσματα και πλημμελήματα» και το αρχείο της Εισαγγελίας περιλάμβανε πολλές μηνύσεις εναντίον του, μάλιστα μια γυναίκα παρέμενε κλινήρης από τις πληγές που της προξένησε. Τελικά, από έλλειψη φρενοκομείου, ο Σταϊκόπουλος κατέληξε στις φυλακές, όπου όμως, βεβαίως, ο γιατρός, σε «καμάρα» με όλες τις ανέσεις, ενώ τον επισκέπτονταν ελεύθερα οι συγγενείς του. Όποτε οι συγγενείς του ζητούσαν τη μετακόμισή του σε άλλο σπίτι, μεταφερόταν εκεί. Αιτία του θανάτου του ήταν η πλευρίτιδα, αλλά και ότι δεν τήρησε τα δέοντα μέτρα : βρισκόμενος σε ανάρρωση σε σπίτι συγγενή του, καταλήφθηκε και πάλι από μανία, βγήκε έξω ημίγυμνος και επέμεινε να μην δεχθεί φλεβοτομή (τότε μέθοδος δια πάσαν νόσον), ούτε και κανένα άλλο φάρμακο. Γι' αυτό και πέθανε.

Την αντίκρουση του γιατρού συνόδευε μικρό σημείωμα της σύνταξης της εφημερίδας : τονίζεται ότι έφθασε στην εφημερίδα και άλλη περιγραφή, που βρίσκεται σε πλήρη αντίφαση με όσα εξέθετε ο νομιάτρος Θεοφιλάς (τον οποίο η εφημερίδα μεταγράφει σε... Θεοφυλά: το κάνει με νόημα, δηλαδή... Ο Θεός να μας φυλάει;) δεν δημοσιεύει την δεύτερη επιστολή λόγω...στενότητας χώρου. Και έπεται παράγραφος που αρχίζει με το ότι

« Μόλον τούτο η πιστοποίησις ενός ιατρού αδιαφόρου, όστις δεν πρέπει να έχη άλλον σκοπόν παρά την αλήθειαν, μας φαίνεται μάλλον αξιόπιστος, και ως τοιαύτην την δημοσιεύομεν, πιστοί εις τας αρχάς της αμεροληψίας μας».

Ένα τρίτο έντυπο της εποχής που αναφέρθηκε στον θάνατο ή, μάλλον, στην... κηδεΐα του Σταϊκόπουλου ήταν ο «Στρατιωτικός Έφορος», ο οποίος δημοσίευσε την προσλαλιά του φρουράρχου Ναυπλίου, Βαυαρού Λίντερ, αφού όμως προηγουμένως αναφέρθηκε με υπονοούμενα στην κριτική «τινών εφημερίδων», προφανώς για τα συμβάντα περί του θανάτου του Σταϊκόπουλου. Αναγνωρίζει μεν την χρησιμότητα της κριτικής « προς ανακάλυψιν καταχρήσεων», όμως προσθέτει ότι πρέπει να επαινείται «ό,τι καλόν και άξιον». Και δηλώνει ότι αυτό θα πράξει για την προκειμένη περίπτωση, χωρίς ποτέ να παρεκτραπεί από τα όρια του. Και το «καλόν και άξιον» ήταν η απόδοση τιμών και η προσλαλιά του φρουράρχου Λίντερ...

Οι λίγες αυτές αναφορές στοιχειοθετούν και τα όρια της ελευθερίας του Τύπου, δυο μόλις χρόνια μετά την έλευση του Όθωνα και επί εποχής Αντιβασιλείας. Μένει, βέβαια, να προσεγγιστούν καλύτερα οι πραγματικές συνθήκες θανάτου του Σταϊκόπουλου.

(Άργος, 2-1-2009)

— Π Α Ρ Α Ρ Τ Η Μ Α —

ΝΕΚΡΟΛΟΓΙΑ.

Στάϊκος Σταϊκόπουλος.
23 Φεβρουαρίου.

Ἡ πατρίς ὑπερήθη πάλιν ἐνθ' τῶν γενναίων ὑπερμάχων τῆς. Εἰς τῶν ἀνδρείων ἀκείνων, οἱ ὁποῖοι συνεισέφεραν εἰς τὴν δόξαν τῶν Ἑλληνικῶν ὀπλων, εἰς τὸν θρίαμβον τῆς ἐλευθερίας κατὰ τοῦ δεσποτισμοῦ, ὁ Στάϊκος Σταϊκόπουλος, ἀπέθανε τὴν νύκτα τῆς 20 τοῦ τρέχοντος Φεβρουαρίου.

Νομίζοντες περὶ τὸν νῦν ἐξετάσωμεν ὅλας τὰς φάσεις τοῦ βίου τοῦ γενναίου μαχητοῦ, τὸν ὁποῖον θρηνοῦμεν σήμερον, περιοριζόμεθα εἰς μίαν καὶ πρότην πρᾶξιν τῆς ζωῆς του, ἣτις εἶναι καὶ ὁ μεγαλύτερος τίτλος τῆς δόξης του, καὶ ὁ προσηλότερος εἰς ὅλας τὰς Ἑλληνικὰς καρδίας.

Ὁ Στάϊκος Σταϊκόπουλος εἰσῆλθε πρῶτος εἰς τὸ φρούριον τοῦ Πελαμηδίου, τὸ ὁποῖον ἐπολιοῦκε πρὸ καιροῦ ἱκανοῦ μὲ ἀπαραιογμάτισον ἑπιμονὴν καὶ καρτερίαν. Εἶναι γνωστὸν, πόσον ἡ πτώσις τοῦ φρουρίου τούτου συνεισέφερεν εἰς τὰς προόδους τῆς ἰπαναξίσεώς μας. Πλήρης ἐνθουσιασμοῦ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας, ὁ Στάϊκος εἶχεν ἀρρωσῆσαι ὅλας του τὰς δυνάμεις εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς πατρίδος του, τὴν ὁποῖαν εὐτύχησε νὰ ἴδῃ ἐλευθέραν καὶ ἀνεξάρτητον πρὶν κλείσῃ τὰ ὄμματα του.

Ὅταν οἱ κόποι εἶχον ἐξαντλήσει εἰς ἄκρον τὰς σωματικὰς δυνάμεις του, ἦτον ἀδύνατον, εἰ διακοητικὰ νὰ μὴ λάβουσι ἐπίσης μικρὰν ἀλλοίωσιν καὶ ἀδυναμίαν.

Ἡ τελευταία αὐτῆ ἀσθένεια τοῦ μακαρίτου Στάϊκου ἠγάπησεν ἐσχάτως τὴν τοπικὴν Ἐξουσίαν νὰ λάβῃ τὰ μέτρα, τὰ ὁποῖα ὑπαγόρευαν εἰς αὐτὴν αὐτὰ τὰ ἴδια συμφέροντα τῆς υγιείας τοῦ πάσχοντος.

Εὐρίσκετο μεμαρμασμένος ἀπὸ τὴν κοινωνίαν τῶν ὁμοίων του, ὅταν ἠθελήθη τὰ συμπτώματα τῆς θανατηφόρου ἀσθενείας, ἀπὸ τὴν ὁποῖαν δὲν ἔμελλε νὰ θωρακισθῆ.

Μεταρρηθεὶς μεταξὺ τῶν συγγενῶν καὶ οἰκείων του, ἀπέθανε τὴν ἰδίαν ἡμέραν.

Τὸ ἔθνος ἀλόκληρον θέλει λυπηθῆ διὰ τὴν ὑστέρησιν ἐνὰς τῶν ἐνδόξων λειψίων τῶν ἰθνηκῶν θαλάσγων μας. Ἡ λύπη τῶν Ἑλλήνων θέλει τὸν συνοδεύσει ἕως εἰς αὐτὸν τὸν τάφον, ἡ δὲ πατρίς δὲν θέλει ποτὲ λησμονήσῃ τὸν πατριωτισμὸν καὶ τὴν καρτερίαν τοῦ Στάϊκου.

Ἡ κηδεία του ἔγεινε σήμερον εἰς τὰς 2 ὕρας μετὰ τὸ γεῦμα. Ὅλα τὰ ἐξαγαστήρια ἐκλείσαν· οἱ δὲ κάτοικοι ὄλοι τῆς πόλεως μετὰ τῆς στρατιωτικῆς φρουρᾶς συνώδευσαν τὸ λείψανόν του εἰς τὴν τελευταίαν κατοικίαν του.

Εἶναι περὶ τὸν νῦν προσθέσωμεν, ὅτι ὁ Μακαρίτης Στάϊκος ἀπέθανε πτωχὸς, καὶ ὅτι οἱ συγγενεῖς του περιήρχοντο χθὲς μετὰ τὸν δίσκον εἰς τὰς χεῖρας εἰς τὰς θοδὺς τῆς πόλεως, διὰ νὰ συλλέξουν τὰ ἔσθια τῆς κηδείας του. Εἶναι δίκαιον ὅμως νὰ εἴπωμεν, ὅτι οἱ Δήμογεροντες τῆς Νεουπλίας, πληροφορηθέντες τὴν πρόξιν τῶν συγγενῶν τοῦ Στάϊκοπούλου, ἔσπευσαν νὰ τὴν ἐμποδίσουν καὶ νὰ ἀναλάβουν τὴν κηδείαν τοῦ ἀποθανόντος, δι' ἐξόδον τῆς Κοινότητος. Τοῦτο ἦτον τὸ τελευταῖον καὶ ἱερώτατον χρέος μὴδ' ἴσως, εἰς τῆς ἑποίας τὰ τεῖχη καὶ τοὺς προμαχῶνας πρέπει νὰ ἐγχορηγήθῃ καὶ νὰ μίμη διὰ παντὸς ἀνεξέλιπτον τὸ ὄνομα τοῦ Στάϊκου Σταϊκόπουλου.

Κύρια Συντάκτα της 'Εποχής.

Εξ τῶν ἀριθμῶν 41 τῆς ἡμετέρας ἑλένω ὅσα ἀπὸ ἀγγλικῶν βιβλίων τῆς ἑλληνικῆς παρειρέσει εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τῆς Διακρίσεως Στ' ἐκ Σταϊκοπούλου, κατὰ τὸ Κεῖνὸ Νομάρχου Ἀργολίδος καὶ Κορινθίας.

Ἰσχυρίζομαι τὰς περιβάσεις, αἵτινες ἀπηγόρευον τὰ μέτρα τῆς περιορισμῶν τῶν Σταϊκῶν, χωριστῶς εἰς τὴν ἀθηναίαν καὶ εἰς τὸ δικαστικὸν ἐκτὸς ἰσθμῶν, χωρὶς σκοπὸν νὰ διαψῶ παντάπασιν τὴν μνήμην τῶ ἀνθρώπων τούτων.

Ὁ Σταϊκὸς Σταϊκοπούλος ἀπὸ περιοδικῆν φρενοβλαδίαν, ἦεν τὸν ὑπεκατασκευάσαν βλαβερὸν πρὸς τὴν κοινωνίαν, ἐπίρροτον καὶ πολλὰκις ἐπικίνδυνον, πρὸ ὄντος περίπου μηνῶν ἐνωχλήθη ὑποδύσας ἀπὸ τῶ πάθος αὐτοῦ οἱ κάτοικοι τῶ Ἀργυροῦ, ἢ Κοινωνικῆς Ἀρχῆς, ὁ Ἐπαρχος, δὴν ἤδυναντο νὰ ὑποβρωσῶ τὰς ἐκ τῆς ὑπεκατασκευῆς τῆς ματίας ἐπικινδύνους πράξεις τῶ Σταϊκῶν, καὶ ἐξήτησαν ἐπισημαστικῶς τὸν περιορισμὸν τῶ.

Ἦθη μὲν ταῦτα εἰς Ναιπλίον οἰκογενειακῶς, ἔπραξαν ὑπαίθεματα καὶ πλημμελήματα ἔπειτα τὸ Ἀρχικὸν τῆς Ἐξαγγελίας γέμει τὸν ἀποφραγμὸν τῶν καταστημάτων, καὶ μὴ δύσυχθῆ γυνὴ καίτοι ἀσκητικῆς ἡλικίας, τὰς ὁποίας ὁ Σταϊκὸς ματαιομάνως τῆς ἐπιπέσει πρὸς.

Ὁ Νομάρχης εἶν κτὴν ἀνάγκην τὸ νὰ περιορίσῃ τὸν ἄνθρωπον ὅπως δὲ τὸν Σταϊκὸν ὡς Στρατιωτικὸν, διευθύνθη πρὸς τὸ φρενοβλαδίαν διακρίσεως, ἔπειτα παρ' αὐτῶ τὸν περιορισμὸν τῶ. ἄλλ' ὁ Φυμαρχὸς ἀπήντησεν, ὅτι ὁ Σταϊκὸς δὲν ὑπάγει εἰς τὴν δικαιοδοσίαν κ.κ. ἀλλ' εἰς τὴν τῆς πολιτικῆς Ἀρχῆς.

Ἐν τούτοις δὲ ἔλλειψεν Νοσοκομείον διὰ τῶ φρενοβλαδίαν, ὃ Σταϊκὸς ἐβλήθη προσωρινῶς εἰς μίαν κάμαραν τῶν μεγάλων σκευῶν, ὅπου εἶχεν ὅσας τὰς ἀνακατασκευῆς ἐν εἰρηρχοντῶ καὶ ἐξήρχοντο δὲ ἄλλοι τῆς ἡμέρας οἱ συγγενεῖς καὶ φίλοι τῶ ἢ συγγενεῖς καὶ ὁ ἀδελφεὸς τῶ ἦσαν πάντες πλησίον τῶ, καὶ ὁ φυλακιστὴν ἐμποδίζε κτὴν τὸν ἐπιπέσει τὸν εἰς τὸ μέρος τούτου, κατὰ παραγγελίαν τῆς Νομαρχίας, ὡς ἰατρὸς τῶ Νομοῦ, καὶ δύναμαι νὰ διαθεσάσω ὁμοίως, ὅτι ὁ Σταϊκὸς εἶχεν ἐκεί ὅλα τὰ μέσα τῆς ἀνακατασκευῆς καὶ τῆς περιποίησεως. Ὁμοίως ἔβλεπον καὶ ἀπὸ τῶ συγγενεῖς τῶ ἢ μεταθεσῆς τῶ εἰς ἄλλαν οἰκίαν, παρά τῶ ἀνηχῆτο.

Ὁ Μακαριεὺς Σταϊκὸς, ἰατροθεὶς πρὸ ἄλλου ἀπὸ ἑκατὸν κλυτὴν, καὶ ἐπισημαστικῶς εἰς τὴν οἰκίαν τῶ ἀνακατασκευῆς, εἰς πληρὴ ἀνάθεωσιν, κατὰ δύσυχθῆν ὑπεκατασκευῆ ἀπὸ τῶ πρὸς τὴν φρενοβλαδίαν παροχῶν, καὶ ἐβλήθη τῶ ἀνακατασκευῆ ὁμοίως ἡμῶν τῶ τῆς ἀνακατασκευῆς τῶ ὑπεκατασκευῆ τῶ πάθος τῶ καὶ ἔπειτα ἐπισημαστικῶς τὸ νὰ μὴ δεχθῆ τὰς ἀναγκαίας φρενοβλαδίαν, ὅτι νὰ λάβῃ κτὴν ἀνάθεωσιν ἰατρικὸν, παρὰ πολλὰ ἄργα, οὐκ ἐβλήθη τῶ τὸν θανατὸν τῶ.

Ἐνταῦθα θέλετε συνομολογήσῃ Κύριε Συντάκτα, ὅτι ἡ προσβαλλομένη πολιτικὴ Ἀρχὴ δὲν παρέβλεψε παντάπασιν, ὅσα τὸ αἶσθημα τῆς φρενοβλαδίαν καὶ τῆς εὐνομοσύνης πρὸς τὸν πῶσιν καὶ τὸν ἄνθρωπον ἀπηγόρευον, ἀλλ' ὅτι ὑπεκατασκευῆ τῶ πολιτικῆς καθήκοντα, ἐνεργήσασα ὅλα κατὰ συμφωνίαν μὲ τὴν ἀνακατασκευῆ ἀρχῆν.

Ἐν Ναιπλίῳ, τὴν 1 Μαρτίῃ 1835.

Ὁ ἰατρὸς τῶ Νομοῦ Ἀργολίδος καὶ Κορινθίας Ἰάκωβος Θεοφιλῆς.

(Σ. τὸ Σ.) δεχάτως μὲν διευθύνθη ἐπὶ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως μίαν ἄλλην περιγραφήν, τὴν ὅποιαν δὲν μὲς ἐσυχαιρῆσε το ζῆλον τοῦ φιλῶν τῶ δημοσιεύσασιν, ἢ ὅποια φαίνεται ὅπως εἰς ἀναίθεσιν μὲ τὴν ἀναίθεσιν ἑκδοσὶν τῶ Κ. Θεοφιλῆ.

Μολον τούτῳ ἡ περιστάσις εἶναι ἰσχυρὸν ἀπὸ τῶ, ὅτι δὲν πρέπει νὰ εἶχῃ ἄλλον σκοπὸν παρὰ τὴν ἀληθείαν, μὲς φαίνεται μίλλον ἀξίωσις, καὶ ὡς το αὐτὴν τὴν δημοσιεύσασιν, πιστοὶ εἰς τὸς ἀρχὰς τῆς ἀμετροληψίας μας ἐν ἰσοσότητι πρέπει νὰ προσβλησῶν ὅτι καὶ ἡ προσβαλλομένη ἰατρικὴ ἡμετέρα τὸ ἐξυπλητῶν ἡμῶν χυμῶν ἐπέβλεψε, μὲς κάμνει νὰ διαπισθῶν πρὸς τὸν ἄνθρωπον καὶ πρὸς τὸν ἀνθρώπον μίλλον τῆς Ἀρχῆς τῶ τῶ.

Εφημερίδα
"Ἡ Εποχὴ",
3-3-1835.

ΣΤΑΪΚΟΣ ΣΤΑΪΚΟΠΟΥΛΟΣ,

Αἱ ἐπικηδεῖοι τιμαὶ τοῦ ἀνδρείου τούτου, τὸν ὁποῖον σήμερον θρηνεῖ ἡ Ἑλλάς, ἔδυσαν ἀφορμὴν σκέψεων τινων τὰς ὁποίας ἀρμόζει νὰ δημοσιεύσωμεν.

Ἐξ ὧσων τινὲς ἐφημερίδες ἔθεσαν ἀρχῶν, ὡς πρὸς τὰς πράξεις τῶν ἀρχόντων καὶ ἀρχομένων, ἀποφαίνεται ὅτι, ὁ μόνος σκοπὸς αὐτῶν εἶναι νὰ ἐξελέγχωσι καὶ μέμφωνται δημοσίως ὅ,τι αὐταὶ νομίζουσι κακόν· βεβαίωτατα τὸ ἔργον ἠθέλην εἶσθαι ἐντελὲς καὶ ὠφέλιμον ἂν, δεικνύοντες ἀφ' ἐνὸς προθυμίαν ἀκράτητον πρὸς ἀνακάλυψιν τῶν καταχρήσεων, καὶ ζῆλον μέγαν πρὸς στηλίτευσιν αὐτῶν, ἔσπευδον ἀφ' ἐτέρου, μὲ τὸν αὐτὸν ἐπίσης ζῆλον καὶ τὸ ἀμερόληπτον, νὰ ἐπαινῶσι ὅ,τι καλὸν καὶ ἄξιον αὐτὸ τοῦτο θέλομεν πράξει σήμερον, χωρὶς ποτὲ νὰ παρεκτραπῶμεν τῶν ὑρίων μας.

Σπεύδομεν λοιπὸν νὰ ὑμολογήσωμεν χάριτας εἰς τοὺς Ἀρχηγούς τῆς φρουρᾶς καὶ ἰδίως εἰς τὸν Συνταγματάρχην Δίδερ, διὰ τὸν ζῆλον καὶ προθυμίαν ἣν ἔδειξαν πρὸς ἀπόδοσιν τῶν ἀνηκόητων ἐπικηδεῖων τιμῶν, εἰς ἓνα τῶν ἠρώων τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως.

Ἡ κατὰ τὴν 22 φεβρουαρίου διαγωγὴ τοῦ φρουράρχου Δίδερ, εἶναι ἀξία παντὸς ἐπαίνου· ἐπομένως χρεωστοῦμεν νὰ ἐκφράσωμεν εἰς αὐτὸν δημοσίως τὰς εὐχαριστίας μας, διὰ τὴν πρῶτον μὲ τὴν ὁποίαν συνώδευσε τὴν κηδεῖαν, καθὼς καὶ διὰ τὴν ἀπόδειξιν τῶν γενναίων καὶ προσκλήτων αἰσθημάτων του. Καί, μ' ὅλον ὅτι δὲν ἔχομεν σκοπὸν εἰς τὸ ἄρθρον τοῦτο, νὰ ἐξιστορήσωμεν τὰ κατὰ τὴν κηδεῖαν τούτου τοῦ πρώτου ἐν τῷ Παλαμηδίῳ εἰσελθόντος Ἑλλήνου, δημοσιεύομεν τὸ προσφώνημα τοῦ Ἀντισυνταγματάρχου τοῦ 8 Ταγ. Ὄττου, τὸ ὁποῖον ἐξεφώνησεν εἰς τὸν παρατεταγμένον πρὸς συνοδίαν τῆς κηδεῖας Στρατῶν μόναι δὲ αἱ ἀκόλουθοι

ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΟΣ ΕΦΟΡΟΣ

151

φράσεις του Αντισυνταγματάρχου, εξαρκούσι προς έπαινον αυτού.

Στρατιῶται!

« Είναι χρέος μου να ειδοποιήσω υμᾶς, ότι σήμερα προσε-
» κλήθητε ίνα προσφέρηται τὰς τελευταίας τιμὰς εἰς ἓνα Στρα-
» τιωτικόν, τὸν ὁποῖον ἀρμόζει νὰ ὀνομάσωμεν Ἡρώα.

» Ὁ γενναῖος οὗτος ἀθλητὴς τῆς Ἑλληνικῆς ἐπανάστασεως,
» ἐκτὸς τῶν ὁποίων φέρει εἰς τὸ Σῶμα τοῦ πληγῶν, εἶναι καὶ
» ὁ πρῶτος τῶν ὑπερπηδησάντων τὰ ὑπερήφανα τεῖχη τοῦ
» ἀπορρήτου τούτου φρουρίου, λέγω τοῦ Πιλαμηθίου.

» Ἡ Α. Μ., πρὸς ἀνταμοιβὴν τῶν λαμπρῶν ὑπηρεσιῶν του,
» τὸν ἠνόμασεν Ἀντισυνταγματάρχην, καὶ τὸν ἐτίμησε μὲ τοῦ
» Σωτήρος τὸν Σταυρόν.

» Συνοδεύοντες ἄρα τὴν κηδεῖαν τοῦ ἀνδρείου τούτου μ' ὀ-
» λην τὴν στρατιωτικὴν παράταξιν, ἐκπληροῦμεν τὰ ἱερώτερα
» τῶν καθηκόντων μας.

Τάκης Α. Σαλκιτζόγλου
Δικηγόρος - Συγγραφέας

ΜΙΑ ΑΓΝΩΣΤΗ ΑΝΑΦΟΡΑ
ΤΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΜΟΣΧΟΝΗΣΙΩΤΗ
– ΠΡΩΤΑΓΩΝΙΣΤΗ ΤΗΣ ΑΛΩΣΗΣ ΤΟΥ ΠΑΛΑΜΗΔΙΟΥ –

Στα Γενικά Αρχεία του Κράτους σώζεται μια αίτηση – αναφορά του Δημητρίου Μοσχονησιώτη, που πρωτοστάτησε μαζί με το Στάικο Σταϊκόπουλο κατά τις ιστορικές ώρες της άλωσης του Παλαμηδίου. Είναι γραμμένη στις 15 Μαρτίου 1825 από άτομο γραμματισμένο, που γνωρίζει καλά τα ελληνικά. Φέρει όμως την ιδιόχειρη υπογραφή του ίδιου του Μοσχονησιώτη, που προτάσσει μάλιστα με σεμνότητα στα χαραγμένα με έκδηλο κόπο ανορθόγραφα κολυβογράμματα της υπογραφής του τις λέξεις «δουλουσας ταπηνως» (δούλος σας ταπεινός), ανορθόγραφο κι αυτό αλλά αυθόρμητο δείγμα της ευπειθείας του προς τις Αρχές.

Το κείμενο της αίτησης αυτής (που έρχεται πρώτη φορά στο φως της δημοσιότητας και παρατίθεται σε φωτοτυπία) έχει ως εξής:

Προς την Σεβαστήν Διοίκησιν

Ο υποσημειούμενος ηγωνίσθην με όλην μου την δυνατήν προθυμίαν εις τον υπέρ της Ελευθερίας της Πατρίδος ιερόν αγώνα, δια διάστημα τριών ήδη χρόνων, υπό διαφόρους. Κατά το 1822 μετά του μακαρίτου κυρίου Θάνου εις διάστημα 7 μηνών, χωρίς να λάβω κανένα μισθόν, εσυντρόφευσα τον ρηθέντα εξ Άργους εις τα πλοία και εγώ διέμενα πολεμών κατά των εχθρών, έως ού σούτοι κατεδιώχθησαν. Μετά ταύτα συνενώθην μετά του καπετάν Στάϊκου Σταϊκόπουλου, υπό την οδηγίαν του οποιου εδούλευσα ένδεκα μήνας, χωρίς ποτέ να λάβω ούδ' οβολόν. Ότε δε έγινε η έφοδος Παλαμηδίου, εγώ πρώτος πηδήσας ένδον του τείχους, εγώ πρώτος και μόνος εμβήκα εις όλας τας δάπιας, και αναβαίνων την κλίμακα και με τα εργαλεία ανά χείρας ήνοιγα τας θύρας και εισήρχοντο οι λοιποί (ως φαίνεται από το εσώκλειστον αποδεικτικόν και καθώς ημπορούν και όλιο όσοι τότε εις την έφοδον παρήσαν). Μετά δε την έφοδον, μ' όλον ότι ο καπετάν Στάϊκος κατά την στιγμήν ενώ είμεθα πλησίον εις τα τείχη του Παλαμηδίου μου υπεσχέθη επί παρρησία όλων των συντρόφων εάν έμβω πρώτος να μου δίδη αμοιβήν του κινδόνου τα

ίδια του τα όπλα και τας πιστόλας του, πέντε μερίδια από τα λάφυρα του Παλαμηδίου και χίλια γρόσια δώρον, μ' όλον τούτο αφού εμβήκαμεν μέσα εις το Παλαμήδι δεν έλαβα ειμή μόνον δια τον εαυτόν μου και τους δέκα συντρόφους μου γρόσια 101 και 25. Αλλ' όταν του εζητούσα το δώρον μου, μού έλεγε συχνά ότι η Διοίκησις θέλει γνωρίσει τους κόπους μου και θέλει με επιβραβεύσει.

Ήδη λοιπόν όπου δεν έχω άλλον πόρον πλέον τροφής, λαμβάνω το θάρρος να αναγγείλω ταύτα εις την Σεβαστήν Διοίκησιν και να την παρακαλέσω να γνωρίση τα δικάιά μου και τους αγώνας μου και να συγκατανεύση εις το να προνοήση και δι' εμέ πόρον τινα, δι' ού να ημπορώ να θρέψω εμαυτόν και την οικογένειάν μου. Ομοίως να με τιμήση και με ένα ανάλογον βαθμόν αξιώματος των εκδουλεύσεων όπου έκαμα και κινδύνων όπου υπέφερα.

Ων δ' ευελπεις επί των αιτήσεών μου, μένω ευσεβάστως

Τη 15 Μαρτίου 1825
Ναύπλιον

ο ευπειθής πατριώτης
δουλουσας ταπηνωσ δημη
τριωσ μωσχονησοτησ

Στην οπισθία όψη της αιτήσεως υπάρχει ο αριθμός 982 και αναγράφεται το όνομα Δ. Μοσχονησιώτης με την εξής επισημείωση, γραμμένη από άλλο χέρι: «Το υπουργείον του Πολέμου να εξετάση και να αναφέρει, – 19 Μαρτίου 1825, Ναύπλιον, 5135, ο προσ (ωρινός) Γεν Γραμμ. (υπογραφή δυσανάγνωστος)». Οι αριθμοί 982 και 5135 σχετίζονται μάλλον με το πρωτόκολλο.¹

Η αίτηση είναι γραμμένη από εγγράμματο γραφέα, πολύ καλό γνώστη της ελληνικής, που απέδωσε με την πέννα του όσα θα του εξέθεσε ο ίδιος ο Μοσχονησιώτης. Ίσως μάλιστα ο γραφέας να ήταν κάποιος συμπατριώτης του, που θα είχε φοιτήσει στην περίφημη Ακαδημία των Κυδωνιών, με δασκάλους τον Βενιαμίν τον Λέσβιο και τον Θεόφιλο Καϊρη, και τα σωστά ελληνικά του τον είχαν οδηγήσει, πρόσφυγα τώρα και τον ίδιο, να βγάξει το ψωμί του ως αναφορογράφος μέσα στο Ναύπλιο. Όσο για τον ίδιο τον αγράμματο αγωνιστή, η ίδια η υπογραφή του, εκτός από τα ανατόφευκτα ορθογραφικά του λάθη, τη διακοπή της συνέχειάς της γραφής σε απροσδόκητο σημείο (στην επάνω σειρά γράφει *δημη* και στην κάτω *-τριωσ*), την αυτόβουλη έκφραση υποταγής (*δουλουσας ταπηνωσ*), αποπνέει τον κόπο και την προσπάθεια που φαίνεται πως κατέβαλε για να καταφέρει να την βάλει επιτέλους πάνω στο χαρτί. Η γραφή του αγνοεί την ύπαρξη των κεφαλαίων γραμμάτων και είναι καθαρά φωνητική, φέρει δηλαδή έκδηλα τα φαινόμενα του λεσβιακού

¹ Η αίτηση φυλάσσεται στα Γ.Α.Κ. (Έγγραφα Αγώνος, Φάκελος Υπουργείου Πολέμου υπ' αρ. 65, αρ εγγράφου 71)

γλωσσικού ιδιώματος των Κυδωνιών, όπου το ό-μικρον εκτείνεται σε ου (*δούλους, μωσχουνησότης*). Είναι γνωστό πως οι Αϊβαλιώτες και οι Μοσχονησιώτες ήταν στην πλειοψηφία τους Μυτιληνιοί, που από τη γειτονική Λέσβο άρχισαν να εγκαθίστανται στις Κυδωνίες (ή Αϊβαλί) περί τα μέσα του 16^{ου} αιώνα.²

Δεν είναι γνωστή η απάντηση της Σεβαστής Διοίκησης, ούτε και διαθέτουμε άλλες πληροφορίες για την περαιτέρω τύχη του Δημ. Μοσχονησιώτη. Στις καταστάσεις των αγωνιστών που φυλάσσονται στα Γενικά Αρχεία του Κράτους και στο Μητρώο Αγωνιστών της Εθνικής Βιβλιοθήκης αναφέρεται και κάποιος άλλος Μοσχονησιώτης Δημήτριος ο οποίος αγωνίσθηκε υπό τον καπετάνιο Παντελή Ποριώτη,³ δεν είναι όμως βέβαιο αν είναι ο ίδιος ο ήρωας του Παλαμηδίου ή αν πρόκειται περί συνωνυμίας.⁴

Τα γεγονότα της Άλωσης του Παλαμηδίου είναι γνωστά από τους ιστοριογράφους της Επανάστασης, ιδιαίτερα από τον Μιχ. Γ. Λαμπρυνίδη⁵ και από τη διεξοδική μονογραφία του Πάνου Λιαλιάτη που δημοσιεύθηκε προσφάτως σε οκτώ συνέχειες σε ημερήσια εφημερίδα των Αθηνών⁶. Όλοι τονίζουν την αποφασιστική συμβολή του Αϊβαλιώτη αγωνιστή Δημητρίου Μοσχονησιώτη, ο οποίος προθυμοποιήθηκε να ανέβει πρώτος στα τείχη, υπερπήδησε τις επάλξεις, όρμησε πρώτος και μόνος μέσα στο κάστρο και με το θάρρος και την άφοβη παλικαριά του εξουδετέρωσε την τουρκική φρουρά. Αμέσως έδωσε το σύνθημα στους Έλληνες που ακολουθούσαν για να εφορμήσουν κι αυτοί και να ολοκληρώσουν την άλωση του Παλαμηδίου.

² Σ α κ κ ά ρ η ς Γ. , *Ιστορία των Κυδωνιών*, Αθήναι, 1920. (εκδ. Συλλ.προς διάδ. ωφελ. βιβλίων). - Α π ο σ τ ο λ ά κ ι ς Ι.Δ., *Κυδωνιακά Μελέται και Παράλληλισμοί*, τομ.Α' εν Κυδωνίαις,1914. - Κ α ρ α μ π λ ι ά ς Ιω. *Ιστορία των Κυδωνιών* , Αθήναι, 1949.

³ ΓΑΚ, Φάκελος Υπ. Πολέμου υπ' αρ. 30. αρ. εγγράφου 38.

⁴ Οι συνωνυμίες είναι πολλές στις καταστάσεις των Μικρασιατών αγωνιστών. Τούτο διότι πολλοί απεκαλούντο με επίθετο πατριδωνυμικό που εξελισσόταν σε επώνυμο. Έτσι απαντάται συχνότατα το επίθετο Αϊβαλιώτης ή Κυδωνιάτης, Σμυρναίος, Περγάμαλης, Κουσαντιανός (από το Κουσαντάσι), Τραπεζανλής (από την Τραπεζούντα) κ.λ.π. Με το επίθετο Μοσχονησιώτης υπάρχουν αρκετοί αγωνιστές, που το επίθετό τους μαρτυρεί το γεγονός ότι ήλθαν στην επαναστατημένη Ελλάδα από τα Μοσχονήσια, συστάδα μικρών νήσων που βρίσκονταν μπροστά από το λιμάνι των Κυδωνιών (αρχαία Εκατόννησος). Με το μικρό όμως όνομα Δημήτριος και με επίθετο Μοσχονησιώτης ο γράφων μόνο δύο αγωνιστές κατόρθωσε να εντοπίσει.

⁵ Λ α μ π ρ υ ν ί δ η ς Μιχ. Γ., *Η Ναυπλία από των αρχαιότατων χρόνων μέχρι των καθ' ημάς*, (Αθήναι 1950, τύποις Κλεισιούνη).

⁶ Λ ι α λ ι ά τ η ς Π ά ν ο ς, *Η Άλωση του Παλαμηδίου και ο Στάικος Σταϊκόπουλος*, (εφημ. *Εστία* από 24/11/2008 έως 2/12/2008).

Ο Δημήτριος Μοσχονησιώτης είχε συλλάβει την προηγούμενη νύχτα δυο Αλβανούς και μια γυναίκα, που είχαν βγει από το Παλαμήδι και μάζευαν χόρτα έξω από το κάστρο. Τους οδήγησε αμέσως στο Στ. Σταϊκόπουλο, στον οποίον αυτοί αποκάλυψαν ότι οι περισσότεροι Τούρκοι είχαν αποχωρήσει από το φρούριο, εξουθενωμένοι από την πολιορκία και την έλλειψη τροφής.

«Ο Δ. Μοσχονησιώτης, σίγουρος ότι οι Αρβανίτες είπαν την αλήθεια» γράφει ο Πάνος Λιαλιάτσης «παρακίνησε τον Σταϊκόπουλο να πάρει την απόφαση για το ρεσάλτο. Για να πείσει αυτόν και τους άλλους καπεταναίους ότι οι πληροφοριοδότες είπαν την αλήθεια, δέχθηκε πρώτος αυτός ν' ανεβεί με σκάλα τα τείχη της Γιουρούς ντάπιας και, αν οι στρατιώτες που ήταν κοντά της ακούσουν πυροβολισμό, να καταλάβουν ότι σκοτώθηκε. Αν ακούσουν μόνο φωνές να καταλάβουν ότι πιάστηκε, οπότε να φύγουν και να τιμωρήσουν αυστηρά τους δυο Αρβανίτες... Στην περίπτωση όμως που θα βρει τον προμαχώνα αφρούρητο αμέσως θα τους ειδοποιήσει ν' ανεβούν κι αυτοί στα τείχη».

Όταν έφτασε η ώρα του ρεσάλτου ο Δημήτριος Μοσχονησιώτης, πατώντας σε μια σκάλα που είχαν κουβαλήσει οι πολιορκητές, έκανε το σταυρό του και πήδηξε μέσα στη ντάπια, άρπαξε αιφνιδιαστικά τον Τούρκο φρουρό, τον αδρανοποίησε, μάζεψε όλα τα όπλα που υπήρχαν μέσα στο φυλάκιο και κάλεσε τα άλλα παλικάρια που περίμεναν από κάτω να ανέβουν κι' αυτά γρήγορα στο τείχος. Αφού ολοκληρώθηκε η κατάληψη της Γιουρούς ντάπιας, κουβάλησαν τη σκάλα στη διπλανή *Καρά ντάπια*, όπου πάλι ο Μοσχονησιώτης με τον ίδιο τρόπο πήδηξε πρώτος μέσα από τα τείχη και πάλι με τον ίδιο τρόπο την κυριεύσε, ειδοποιώντας τους Έλληνες να ορμήσουν μέσα. Σε λίγο όλες οι ντάπιες κυριεύθηκαν και το άπαρτο Παλαμήδι έπεσε. Ήταν ξημερώματα της 30 Νοεμβρίου 1822. Η απελευθέρωση και του Ναυπλίου ήταν πια εύκολη υπόθεση.

Πέρασαν δυόμιση σχεδόν χρόνια. Το Έθνος αγωνιζόταν να ολοκληρώσει κι' αυτό την απελευθέρωσή του, που ήταν υπόθεση ολοκλήρου του ελληνισμού. Στις τάξεις των αγωνιστών δεν έσπευσαν να καταταγούν μόνο Ελλαδίτες (Μωραΐτες, Ρουμελιώτες, Σουλιώτες, Αιγαιοπελαγίτες κ.α.) αλλά και Έλληνες του Μείζονος Ελληνισμού, της Μικράς Ασίας, του Πόντου και της Κύπρου, ακόμα και Μανιάτες της Κορσικής. Ένας απ' αυτούς ήταν και ο Δημήτριος Μοσχονησιώτης, που καταγόταν από το Αϊβαλί, τις ελληνικότερες Κυδωνίες της Μικράς Ασίας. Σίγουρα θα ήρθε μετά την ολοκληρωτική καταστροφή και την πυρπόληση της πατρίδας του από τους Τούρκους που έγινε στις 3 Ιουνίου 1821. Τότε πού ολόκληρος ο ελληνικός πληθυσμός των Κυδωνιών σφραζόμενος, διωκόμενος και όχι απλώς «συνωσιζόμενος» (κατά μία μοντέρνα έκφραση) έτρεχε να σωθεί και να προλάβει να μπει στα καράβια του Τομπάζη και του Μιαούλη, που τον οδήγησαν στα Ψαρά και στα άλλα νησιά του

Αιγιάου. Αμέτρητοι ήταν όσοι έχασαν τη ζωή τους εκείνη την ημέρα, ενώ περισσότεροι από 30.000 ήταν οι Κυδωνιάτες και Μοσχονήσιοι πρόσφυγες που έφτασαν στην επαναστατημένη Ελλάδα. Η πατρίδα τους ερημώθηκε και έμεινε για αρκετά χρόνια ακατοίκητη. Όσοι γλίτωσαν τη σφαγή έβλεπαν από τα καράβια μια ολόκληρη πόλη, την πόλη τους, να πυρπολείται και τα σπίτια τους, τα σχολεία και τις εκκλησίες τους να καπνίζουν σε ερείπια.

Από τους Αϊβαλιώτες που έφτασαν πρόσφυγες στην Ελλάδα, όσοι μπορούσαν να φέρουν όπλα, κατατάχθηκαν στα επαναστατικά στρατιωτικά σώματα αλλά και στον τακτικό στρατό. Ο αριθμός των αγωνιστών από τις Κυδωνίες δεν έχει υπολογισθεί με ακρίβεια, είναι βέβαιο όμως ότι ανέρχονταν σε πολλές εκατοντάδες. Από σχετική έρευνα στα Μητρώα Αγωνιστών της Εθνικής Βιβλιοθήκης, τα Γενικά Αρχεία του Κράτους (Αρχειό Αγώνος, Συλλογή Βλαχογιάννη), τα Αρχεία της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας και από άλλες πηγές προβάλλουν τα ονόματα σωρείας Αϊβαλιωτών αγωνιστών. Αναφέρουμε εδώ μερικούς, όπως οι πέντε ηρωικοί αδελφοί Πίσσα (Αθανάσιος, Δημήτριος, Ευστράτιος, Νικόλαος και Παναγιώτης από τους οποίους οι δυο τελευταίοι πρόσφεραν την ίδια τη ζωή τους στον Αγώνα)⁷, οι Άγγελος Ζωντανός και Μανουήλ Αμμανίτης που έπεσαν ηρωικά στη μάχη του Πέτα, ο Χατζη-Αποστόλης ο οποίος οδηγούσε δικό του σώμα από 80 Αϊβαλιώτες που εμάχοντο υπό τον Γιατράκο, ο Δημ. Καπαντάρης που επικεφαλής 300 συμπατριωτών του πολέμησε στο Άργος τον Δράμαλη, οι Γεώργιος Σεϊταρής, Γεώργιος Γεωργίτσας, ο Κωνσταντίνος Αϊβαλιώτης, που επικεφαλής σώματος 50 συμπατριωτών του έλαβε μέρος στην πολιορκία και την άλωση της Τριπολιτσάς⁸, οι Στρατής Αϊβαλιώτης - Λαχανάς, Γαβριήλ Αμμανίτης, Στυλιανός Γονατάς (πρόγονος του ομώνυμου στρατηγού της Επανάστασης του 1922), και Δημ. Σαλτέλης, ο Ιωάννης

⁷ Από τους πέντε αδελφούς Πίσσα οι Νικόλαος και Παναγιώτης έπεσαν μαχόμενοι, ο μεν Νικόλαος αγωνιζόμενος κατά του Δράμαλη στα 1822, ο δε Παναγιώτης στην εκστρατεία της Καρύστου το 1826. Αξιοσημείωτο είναι ότι στο ηρωικό εγχείρημα διάσπασης της πολιορκίας και ανεφοδιασμού με πυρομαχικά των πολιορκουμένων στην Ακρόπολη των Αθηνών στις 30/11/1826 ο επικεφαλής του ενός από τα τρία τάγματα Αϊβαλιώτης Ευστράτιος Πίσσας είχε συμπεριλάβει και τους δύο άλλους μόνους επιζώντας αδελφούς του, τον Αθανάσιο και τον Δημήτριο στη δύναμη του τάγματός του. Ο Φαβιέρος έκπληκτος τον κάλεσε να εξαιρέσει έναν, τον μικρότερο. «Πρέπει», του είπε, «τουλάχιστον αυτός, να μη μετάσχει στο παρακινδυνευμένο τόλμημα, ώστε να μείνει κάποιος γιος για να περιθάλπει τους γέροντες γονείς σας». Κανένας όμως δεν δέχθηκε να αποχωρήσει! (Π α ρ α σ κ ε υ α ἰ δ η Φ ι λ. *Επικήδειος εις τον Ευστράτιον Πίσσαν*, Εφημ. Ακρόπολις της 3/1/1885).

⁸ Επέδειξε τέτοια αγριότητα κατά των Τούρκων στην άλωση της πόλης αυτής, ώστε περιέπεσε στη δυσμένεια του Δημ. Υψηλάντη (Εγκυκλ. Λεξικό Η λ ι ο υ, λήμμα Αϊβαλιώτης Κων/νος).

Σαλτέλης που βρήκε ένδοξο τέλος στα Ψαρά, ανατινάζοντας την πυριτιδαποθήκη και παρασύροντας στο θάνατο μαζί με τους συμπολεμιστές του και πολλούς Τούρκους, ο Νικόλαος Σκορδομπέκης, ο Δημήτριος Τζίτζιρας, που σκοτώθηκε εφορμώντας και αυτός πρώτος στην πολιορκουμένη Ακρόπολη των Αθηνών, οι 100 Αϊβαλιώτες που ανήκαν στο σώμα του Κριεζώτη και υπεράσπιζαν την Ακρόπολη των Αθηνών από τον Κιουταχή, και τόσοι άλλοι που θα χρειάζονταν πολλές σελίδες για να αναφέρει κανείς τα ονόματα και τη δράση τους.

Όλοι αυτοί (οι Κυδωνιάτες) πολέμησαν στον τακτικό στρατό ή σε ομάδες συμπατριωτών τους (*μπουλοῦκια*), συνήθως υπό την αρχηγία ενός συμπατριώτη τους, αλλά υπό την γενική ηγεσία στρατηγών όπως οι Κολοκοτρώνης, Νικηταράς, Χατζηρήστος, Βάσος Μαυροβουνιώτης, Ιωάννης Νοταράς, Καραϊσκάκης, Μακρυγιάννης, Ιω. Γκούρας κ.α. Ανάμεσα στους ανώνυμους αυτούς αγωνιστές ήταν και ο Δημήτριος Μοσχονησιώτης, που θα είχε ασφαλώς λάβει μέρος σε αρκετές μάχες, αφού κατά την άλωση του Παλαμηδιού αριθμούσε ήδη 18 μήνες στον ιερό Αγώνα, από την αρχή δηλαδή της Επανάστασης μέχρι τα τέλη Νοέμβριου του 1822.

Όλοι αυτοί δεν αγωνίζονταν μόνο για την Ελλάδα. Αγωνίζονταν παράλληλα και για την επιβίωση των μελών των οικογενειών τους, που περιφέρονταν στη μητέρα πατρίδα ανέστιοι και πένητες, ρακένδυτοι και μονοσάνδαλοι, και έφτασαν στο σημείο ακόμα και να επαιτούν, όπως η παλιά αρχόντισσα των Κυδωνιών Πανωραία Χατζηκώστα, που κατάντησε να την αποκαλούν στο Ναύπλιο *Ψωροκώσταινα*. Ούτε περιουσίες ή χωράφια είχαν στην Ελλάδα, ούτε σπίτια (πολλοί κατοικούσαν σε σπηλιές), ούτε συγγενείς για να τους συμπαρασταθούν. Η αιώνια μόιρα των προσφύγων.

Από την ανάγνωση του κειμένου της αιτήσεως του ηρωικού παλικαριού από τις Κυδωνίες, μπορεί κανείς να κάνει μερικές ενδιαφέρουσες παρατηρήσεις και να οδηγηθεί σε κάποιες σκέψεις. Κατ'αρχάς η αίτηση ομιλεί περί «*εσωκλειστού αποδεικτικού*», από το οποίο προκύπτει η αλήθεια των περιστατικών της άλωσης του κάστρου και περί επιβεβαιωτικής μαρτυρίας όσων παρευρέθησαν την ιστορική εκείνη στιγμή κάτω από τα τείχη του Παλαμηδίου.

Το αποδεικτικό αυτό έγγραφο υπάρχει σε επίσημο αντίγραφο, υπογράφεται από τον Γενικό Αστυνόμο Ναυπλίου και φυλάσσεται κι' αυτό στα Γενικά Αρχεία του Κράτους.⁹ Πρόκειται περί πιστοποιητικού που υπέγραψαν ο καπετάνιος του Σταϊκόπουλος και ο αδελφός του Αθανάσιος Σταϊκόπουλος και δημοσιεύεται κι αυτό σήμερα.

Το κείμενό του έχει ως εξής:

⁹ Γ.Α.Κ., (Εγγραφα Αγώνος, Φάκελος Υπουργείου Πολέμου υπ' αρ. 65, αρ. εγγράφου 72).

Τη 3 Φεβρουαρίου 1823 εν Ναυπλίω

Ο το παρόν επιφέρων Μήτρος Μοσχονησιώτης Νικολάου Κυδωνιάτης εις την του Παλαμηδίου έφοδον επήδησεν πρώτος αυτός με μεγάλην ηρωικήν ανδρείαν τα τείχη, και πρώτος αυτός επήδησεν εις τας τάπιαις, και εις παντοτινήν ένδειξιν της αρετής του, του εδώσαμεν το παρόν ενυπόγραφον, όπου παρρησιάζοντας το εις την πατρίδα να λάβη τους καρπούς αναλόγως των αγώνων του, και υποσημειούμεθα

Στάικος Σταϊκόπουλος
Αθανάσιος Σταϊκόπουλος

Ότι ίσον απαράλλακτον του πρωτοτύπου
τη 4 Ιουλίου 1824, Ναύπλιον
ο Γενικός Αστυνόμος Ναυπλίου
(Τ.Σ.) Ν. Ευαγγελίδης

Μετά και από αυτό, οι ισχυρισμοί του Μοσχονησιώτη αποδεικνύονται βάσιμοι, αφού προκύπτει ότι αυτός αναρριχήθηκε όχι μόνο στις δυο πρώτες ντάπιες αλλά και στις υπόλοιπες, γεγονός που ανεβάζει ακόμα περισσότερο το δείκτη του ηρωισμού του.

Δεύτερο περιστατικό που επικαλείται ο Αϊβαλιώτης αγωνιστής είναι η δελεαστική προσφορά του Στ. Σταϊκόπουλου, που του έταξε όχι μόνο πενταπλάσια λάφυρα από όσα κανονικά θα εδικαιούτο, όχι μόνο το σημαντικό ποσό των χιλίων γροσίων, αλλά και τα ίδια τα άρματά του και τις πιστόλες του. Όλα αυτά τα υπεσχέθη ο καπετάνιος τη δραματική και κρίσιμη εκείνη στιγμή, που ο Μοσχονησιώτης αποφάσισε να εφορμήσει επάνω στα τείχη, πρώτος και μόνος αυτός, παίζοντας τη ζωή του «κορώνα-γράμματα». Όλοι ξέρουμε πόσο ιερά ήταν για τους αγωνιστές του 21 τα όπλα και οι πιστόλες τους, τα οποία δεν διανοούνταν ποτέ να τα αποχωριστούν. Αυτά ήταν το καμάρι τους και η απόδειξη της λεβεντιάς τους. Συνήθως ο καλά οπλισμένος αγωνιστής, όπως θα ήταν ένας καπετάνιος σαν τον Σταϊκόπουλο, που οδηγούσε πάνω από 300 άνδρες στις πολεμικές επιχειρήσεις, έφερε στη ζώνη ένα ζευγάρι πιστόλες, ένα γιαταγάνι (*παραξιφίδα*) και πολλές φορές και μία σπάθη.¹⁰ Είχε ακόμη και μία ή δύο παλάσκες. Όλα αυτά τα άρματα ήταν πολλές φορές ασημοκέντητα και μαλαμοστόλιστα, και είχαν συχνά κερδηθεί στο πεδίο της μάχης με ανδραγαθίες. Ο Σταϊκόπουλος υποσχέθηκε να τα προσφέρει ως «*γέρας αΐδιον*» στον παράτολμο Μικρασιάτη, αναγνωρίζοντας εκ προοιμίου το μέγεθος του κινδύνου που αναλάμβανε.

¹⁰ Φιλίμων Γωάννης, *Ιστορικών Δοκίμιον περί Ελληνικής Επαναστάσεως*, τόμος Γ', 1860, (σελ.λζ'-λη' Προλεγομένων).

έχουν και να συντηρούν τον ιματισμό τους, τα τσαρούχια τους και τα όπλα τους.

Τις περισσότερες φορές όμως η κυβέρνηση αδυνατούσε να είναι συνεπής στις υποχρεώσεις της. Το μηνιαίο μισθό των στρατιωτών, που ανερχόταν σε 10 συνήθως γρόσια, αναγκάζονταν τότε οι καπεταναίοι να τον αντλούν φορολογώντας αυθαίρετως τις κοινότητες, προκαλώντας έτσι συχνά τις αντιδράσεις των χωρικών, όπως συνέβη στην Αττική, όταν φρούραρχος των Αθηνών ήταν ο Γκούρας. Τα λάφυρα από τις μάχες και τις εκπορθήσεις των κάστρων ήταν μια οικονομική ανάσα για τους κακοπληρωμένους και στερημένους αγωνιστές. Μετά τη νικηφόρα μάχη ο καπετάνιος έπαιρνε ένα μεγάλο μερίδιο (κάποτε τα μισά από τα λάφυρα), υποχρεωνόταν όμως με αυτά να καλύπτει διάφορες ανάγκες του στρατεύματός του. Τα υπόλοιπα τα μοίραζε στους άνδρες του ανάλογα με το βαθμό τους και την προσφορά τους.

Η φερεγγυότητα του καπετάνιου ως προς την τήρηση των υποχρεώσεών του αυτών ήταν ουσιώδης λόγος για τη βιωσιμότητα του στρατιωτικού του σχηματισμού. Καπετάνιος που δεν εξασφάλιζε τη μισθοδοσία και δεν φρόντιζε τις ανάγκες των ανδρών του, έβλεπε το ασκέρι του να φυλλορροεί και τα παλικάρια του να του φεύγουν για να ενταχθούν στα σώματα άλλων αρχηγών. Άλλωστε η έννοια της πειθαρχίας ήταν σχεδόν άγνωστη στα επαναστατικά στρατεύματα και η εγκατάλειψη ενός στρατιωτικού σχηματισμού δεν εθεωρείτο λιποταξία. Κάπως καλύτερα ήταν τα πράγματα στον τακτικό στρατό που δημιούργησε ο Δημ. Υψηλάντης στην Καλαμάτα από τις αρχές της Επανάστασης, με πρώτο διοικητή τον φιλέλληνα Μπαλέστρα.¹¹

Μετά από αυτά η πικρία του Μοσχονησιώτη για την παραγνώρισή του ήταν δικαιολογημένη. Όχι μόνο δεν είχε πάρει τα λίγα γρόσια που έπρεπε να του δώσει ο άλλος καπετάνιος για τους 7 μήνες που είχε προηγουμένως αγωνιστεί με το ασκέρι του, αλλά και ο επόμενος καπετάνιος του, ο Σταϊκόπουλος, δεν του έδωσε ποτέ «ουδ' οβολόν» για τους 11 μήνες που διατέλεσε υπαξιωματικός του. Συνάγουμε δε ότι ήταν υπαξιωματικός, διότι αναφέρει ότι αυτός και οι δέκα σύντροφοί του δεν εισέπραξαν από τα λάφυρα παρά μόνον 100 γρόσια (αν διαβάζουμε καλά το δυσανάγνωστο αριθμό αυτό).

Οι δέκα αγωνιστές αποτελούσαν μια *μάγκα* (ενωμοτία) και ο επικεφαλής τους, ο *μάγκατζης*, ήταν ο Δημ. Μοσχονησιώτης. Όσο για τα υπόλοιπα που ο Σταϊκόπουλος γενναιόδωρα του είχε τάξει, φαίνεται, αν πιστέψουμε τον Μοσχονησιώτη, ότι αυτός ανέβαλε διαρκώς να εκπληρώσει τα υπεσχημένα και τον παρέπεμπε στην κυβέρνη-

¹¹ Β α κ α λ ό π ο υ λ ο υ Α π. Ε., *Τα ελληνικά στρατεύματα του 1821 (οργάνωση, ηγεσία, τακτική, ήθη, ψυχολογία)*, εκδ. Καραγιάννη, Θεσσαλονίκη, 1970. – Β υ ζ ά ν τ ι ο ς Χ ρ. *Ιστορία του τακτικού στρατού της Ελλάδος (1821-1832)*, εν Αθήναις, 1837, εκ της τυπογραφίας Κ. Ράλλη.

ση (τη Σεβαστή Διοίκηση), η οποία εκώφευε από τότε, όπως συχνά κωφεύει μέχρι σήμερα σε ανάλογες περιπτώσεις.

Απευθυνόμενος προς τη Σεβαστή Διοίκηση ο Μοσχονησιώτης, μετά την αποτυχία των διαβημάτων του προς τον Σταϊκόπουλο, δεν ζητάει παρά αορίστως κάποιο πόρο για να θρέψει τον εαυτό του και την οικογένειά του, η οποία *Κύριος οίδε* υπό ποίας συνθήκας θα ζούσε, ίσως μέσα στο ίδιο το Ναύπλιο. Τολμά μάλιστα να ζητάει και κάποιο βαθμό, που φαίνεται ότι μέχρι τότε οι αρμόδιοι του Υπουργείου Πολέμου της Επανάστασης είχαν ξεχάσει να του απονεύμουν.

Η παράλειψη αυτή νομίζουμε ότι είναι σοβαρότερη. Οι βαθμοί απενέμοντο τότε αφειδώς και χωρίς να αντιπροσωπεύουν πάντα την αξία και την προσφορά του προαγόμενου. Κριτήριο της προαγωγής του αγωνιστή δεν ήταν πάντοτε η αγωνιστική του δράση. Ήταν συχνά οι φιλικές σχέσεις του με τους στρατηγούς και τους αρμόδιους του Υπουργείου Πολέμου, οι πολιτικές και τοπικιστικές συμμαχίες, και βεβαίως η καταγωγή του από κάποια γνωστή οικογένεια κοτζαμπάσηδων ή πολεμαρχών.

Ο ατυχής Μοσχονησιώτης δεν θα είχε στο Ναύπλιο στηρίγματα πολιτικά ή στρατιωτικά, σαν πρόσφυγας και ετερόχθονας που ήταν, και φυσικό ήταν να τον αγνοούν στις αλληπάλληλες και γενναιόδωρες προαγωγές στις οποίες αθρόως προέβαινε το Υπουργείο Πολέμου, αν κρίνουμε από τα σωζόμενα σχετικά έγγραφα των Γενικών Αρχείων του Κράτους.

Χαρακτηριστικό της ευκολίας με την οποία απεδίδοντο οι βαθμοί είναι ότι, όταν ο Καποδίστριας επιθεώρησε τον τακτικό στρατό στα Μέθανα και παρατήρησε έκπληκτος ότι ο αριθμός των αξιωματικών του τακτικού στρατού ήταν πολύ μεγαλύτερος από τους απλούς στρατιώτες, ο Φαβιέρος του απάντησε, και δικαίως, ότι *«οι προαγωγές ήταν οι μόνες αμοιβές για τις εκδουλεύσεις των στρατιωτικών προς την πατρίδα, αφού τον περισσότερο καιρόν υπηρετούν αμισθί και χωρίς μάλιστα να καταπιέζουν τους αμάχους για να πορισθούν τροφές, χρήματα κ.λ.π.»*.¹²

Αν αυτά παρετηρούντο στον τακτικό στρατό που διοικούσε ο Φαβιέρος, στα άτακτα σώματα των καπεταναίων και των οπλαρχηγών η απονομή των βαθμών δεν ήταν πάντοτε υπόδειγμα αμεροληψίας.

¹² Βυζάντιος Χρ., ο.π., σελ. 155. - Δείγμα της κατάστασης αυτής μας δίνει και ο τότε ταγματάρχης του τακτικού στρατού Ευστρ. Πίσσας *«Μετά την εις Μέθανα άφιξίν μας ...ήσκολήθην κατά χρέος εις την κατάλληλον τοποθέτησιν των διαφόρων λόχων . την εξάσκησιν αυτών δις της ημέρας και εις διατήρησιν της αυστηροτέρας πειθαρχίας, καίτοι μη λαμβανόντων των στρατιωτών ούτε μισθούς, ούτε σιτηρέσιον, εμμή μόνον ξηρόν άρτον»*. Πί σ σ α Ε υ σ τ ρ α τ ί ο υ., *Απομνημονεύματα*, (στα Απαντα των Γ.Α.Κ., τόμ. 14-15 του Διαμάντη Κωνστ., Αθήναι 1992, σελ. 272).

Ο Αμβρόσιος Φραντζής παρατηρεί τα εξής: «*Τα διπλώματα κατ'εκείνην την εποχήν εδόθησαν με τόσην αφθονίαν χωρίς τινός διακρίσεως, ώστε κατήντησε το έθνος να έχη υπέρ τας 12 χιλιάδας αξιωματικούς, εκ των οποίων πολλοί προεβιβάσθησαν εις βαθμούς στρατηγίας, αντιστρατηγίας, χιλιαρχίας, υποχιλιαρχίας μέχρι εικοσιπενταρχίας, χωρίς ποτέ να ρίψωσιν ουδέ καν ένα τουφέκι εις τας κατ' εχθρών γενομένας μάχας*».¹³ Για τις αθρόες απονομές βαθμών ευθύνονται βεβαίως ο φατριασμός, ο παραγοντισμός και οι τοπικιστικές προτιμήσεις, τις οποίες γνώριζε πολύ καλά ο Μάρκος Μπότσαρης όταν, την παραμονή της μάχης στο Κεφαλόβρυσο της Ευρυτανίας, όπου σκοτώθηκε ηρωικά μαχόμενος, έσχισε επιδεικτικά το δίπλωμα του στρατηγού. Χαρακτηριστικό της κατάχρησης απονομής βαθμών είναι ότι μόνο τα ονόματα των Μανιατών στρατηγών και αντιστρατήγων ξεπερνούσαν συνολικά τους σαράντα! ¹⁴ Φυσικό ήταν λοιπόν να αισθάνεται πικρία και παραγκωνισμό ο ήρωας του Παλαμηδίου.

Ο Δημήτριος Μοσχονησιώτης, που ήρθε από το κατεστραμμένο Αίβαλί να αγωνιστεί για την Ελλάδα, μάταια περίμενε δυόμιση χρόνια, από τον καπετάνιο του πρώτα κι' από την επαναστατική κυβέρνηση ύστερα, να αναγνωρίσουν (να «*γνωρίσουν*» όπως γράφει η αναφορά του) το ηρωικό του τόλμημα, να τηρήσουν τουλάχιστον τα υπεσχημένα. Μετά από την αίτηση - αναφορά που υπέβαλε στις 15 Μαρτίου 1825 τα αβέβαια ίχνη του χάνονται.

Το Ναύπλιο που αναπνέει την ελευθερία του εδώ και σχεδόν δυο αιώνες μετά την άλωση του Παλαμηδίου, ετίμησε δικαίως, τον Στάικο Σταϊκόπουλο με το άγαλμα που του έστησε στην ομώνυμη πλατεία του.

Δεν ξέχασε όμως ούτε τον Δημήτρο Μοσχονησιώτη, στον οποίο έχει αφιερώσει μια οδό στο όνομά του, ενώ μια εντοιχισμένη αναμνηστική πλάκα επάνω στο Παλαμήδι, παρά το σφάλμα του μικρού του ονόματος (τον αποκαλεί Νικόλαο αντί Δημήτριο) θα υπενθυμίζει πάντα το ηρωικό κατόρθωμα του παλικαριού από τις Κυδωνίες της Μικράς Ασίας.

¹³ Φ ρ α ν τ ζ ή ς Α μ β ρ ό σ ι ο ς, *Επιτομή της ιστορίας της αναγεννηθείσης Ελλάδος*, Αθήναι, 1975, τομ. Α', σελ. 295.

¹⁴ Κ α π ε τ α ν ά κ η ς Σ τ α ύ ρ ο ς Γ., *Μανιάτες Αγονιστές του 1821*, εκδ. Συλλόγου Μανιατών, Καλαμάτα, 2005, σελ. 14, και 121.

Βασίλης Α. Χαραμής

Ιστορικός - Φιλολόγος (Λυκείαρχης)

Πρόεδρος του Πνευματικού Ιδρύματος «Ιω. Καποδίστριας»

ΟΙ ΠΑΡΑΚΑΤΑΘΗΚΕΣ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ ΤΟΥ ΝΑΥΠΛΙΟΥ ΣΤΟ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟ ΚΡΑΤΟΣ

Μικρές και μεγάλες πόλεις σε όλη την ελληνική επικράτεια έπαιζαν στα χρόνια της επανάστασης σημαντικούς ρόλους με πρόσωπα και γεγονότα προκειμένου να εδραιωθεί η ελευθερία και η ανεξαρτησία σε αυτόν τον τόπο. Πόλεις όπως το Μεσολόγγι, συνέβαλλαν τόσο αποφασιστικά που το όνομά τους έγινε συνώνυμο του αγώνα και της θυσίας. Παράλληλα δε βασικός τροφοδότης κάθε επαναστατικής συνείδησης για τα δίκαια και τη λύτρωση κάθε σκλαβωμένου. Γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο, το Μεσολόγγι καθιερώθηκε ως η ηρωικότερη πόλη της νεότερης Ελλάδος και ως πόλη ιερή με ειδικό ψήφισμα. Ως η πόλη 'υπέρ λογόν' ή ως η μετουσίωση της «ελληνικής ψυχής», που είναι και η απάντηση στο ερώτημα «ποιος σ' αλήθεια έκανε την επανάσταση του 1821».

Το Ναύπλιο ως πρωταγωνιστής στη δυσκολότερη φάση της ελληνικής επανάστασης

Αλλά η συνεισφορά της πόλης του Ναυπλίου στον αγώνα για την ανεξαρτησία ξεκινά από μια άλλη αφετηρία. Η πόλη γίνεται κατ' εξοχήν σημαντική, αμέσως μετά την απελευθέρωσή της από τον τουρκικό ζυγό. Η μοναδική πόλη της επαναστατημένης Ελλάδας, που από τη στιγμή που έπεσε στα ελληνικά χέρια, στις 30 Νοεμβρίου 1822, μετά από σκληρές προσπάθειες, διατήρησε την ελευθερία της μέχρι την οριστική και επίσημη αναγνώριση της ελληνικής ανεξαρτησίας από τις Μεγάλες Δυνάμεις.

Το νέο ελληνικό κράτος συσπειρώθηκε γύρω από την πόλη του Ναυπλίου, ως πρωτεύουσά του. Η απόφαση, να γίνει το Ναύπλιο πρωτεύουσα του κράτους οφείλετο σε λόγους και προϋποθέσεις που είχαν εκτιμηθεί σε βάθος από τους συντελεστές της επανάστασης¹.

---

¹ Ήδη στο ψήφισμα της προσωρινής διοίκησης της Ελλάδας, που έδρευε στο Κρανίδι είχε τεθεί το ζήτημα της πρωτεύουσας και το Ναύπλιο ανταποκρίνετο για τον ρόλο αυτό.

Ως πρωτεύουσα το Ναύπλιο, σημάδεψε έντονα στη συνέχεια την ελληνική πραγματικότητα, το ιστορικό μας παρόν ως χώρα και ως έθνος. Το κυριότερο στοιχείο βέβαια, ότι σ' αυτή την πόλη γίνονται όλες εκείνες οι πολιτικές ζυμώσεις οι απαραίτητες, προκειμένου για πρώτη φορά αυτό το έθνος να οργανωθεί και να αποτελέσει κρατική οντότητα μέσα στον πολιτικό χάρτη της συνεχώς μεταβαλλόμενης Ευρώπης.

Θα ισχυρίζετο κάποιος ότι ο ρόλος της οποιασδήποτε πρωτεύουσας κράτους είναι καθιερωμένος και πρωταρχικός και η μοίρα για την Ελλάδα έλαχε στην πόλη του Ναυπλίου να γίνει το κέντρο του ελληνισμού σ' αυτές τις κρίσιμες στιγμές της ελληνικής ιστορίας. Ως εκ τούτου, το έθνος ασφαλώς οφείλει στο Ναύπλιο, και ας μην αντιπαρερχόμεθα το γεγονός επιτόλαια, τη θεμελίωσή του ως κράτος. Θα επιμείνουμε όμως στα δείγματα εκείνα της πολιτικής ζωής που τα ίχνη τους έμειναν ανεξίτηλα στο πέρασμα του χρόνου και που ανήκουν κυρίως στη σφαίρα του πολιτισμού των πνευματικών αξιών, που επιβάλλονται για την ύπαρξη υγιούς πολιτικής ζωής διαχρονικά και σε όλες τις κοινωνίες.

Η ανακήρυξη της ανεξαρτησίας της Ελλάδος οφείλει τα μέγιστα στην πόλη του Ναυπλίου, τη μοναδική εναπομείνασα ελεύθερη πόλη της Ελλάδος, όταν ο Ιμπραήμ Πασάς το 1825 κατελάμβανε το ένα μετά το άλλο φρούριο στο Μωριά και τη Ρούμελη, η δε επανάσταση εφαινότο να πνέει τα λoίσθια² το Ναύπλιο *«απέμεινε η μόνη ελευθέρα πέτρα της Ελλάδος, ήτις επι τέλους δε θα ηδύνατο να αντιστή εις τον χείμαρον του Ιμβραήμ πασά εάν το Παλαμήδιον παρεδίδeto με προδοσία από τον Θ. Γρίβα εις τον Ιμβραήμ»*³. Ελέγετο ότι είχε γίνει προσπάθεια δωροδοκίας εκ μέρους του Ιμβραήμ με 10.000 γρόσια προς τον Γρίβα, πρόταση βέβαια που ο δεύτερος απέρριψε μετά βδελυγμίας. Έτσι η νικηφόρος επιδρομή του Ιμβραήμ σταμάτησε στις πύλες της πόλης, αντιληφθείς ότι η εκπόρθηση της καθίστατο αδύνατος και ότι

---

*Προσωρινή Διοίκησης της Ελλάδος
Ο Πρόεδρος του Εκτελεστικού*

«Διακηρύττει»

«Επειδή η θέσις της Πόλεως του Ναυπλίου κείται γεωγραφικώς σχεδόν μεσόγειος ως προς την Ελληνικήν Επικράτειαν κα ούσα παραθαλάσσιος είναι κατάλληλος ως προς την ανταπόκρισιν με την Επικράτειαν· και επειδή η Διοίκησης ήδη ήρχισε να λαμβάνει όλα τα μέτρα και μέσα δια να ενεργή δραστηρίως και ταχέως και να εισάξη την ευταξίαν εθέσπισε δια Καθέδραν της το Ναύπλιον, ως Νόμος υπ' αρ. 29 του Κώδικος»....

Εν Κρανιδίω τη 2α Μαρτίου 1824

Γ. Κουντουριώτης

Ο Προσωρινός γεν. Γραμματέας

Γρ. Γ. Ρόδιος

² Βλ. Κ. Παπαρηγόπουλος, τ.7, σελ.192 – 229, Έκδοση 8η

³ Βλ. Μ. Λαμπρινίδης, Η ΝΑΥΠΛΙΑ σελ 495 -497, ΕΛΕΥΘ. ΣΚΕΨΙΣ, ΑΘ. 1999

η όλη επιχείρηση έπρεπε να μελετηθεί εκ νέου⁴.

Το Ναύπλιο ήταν εξαιρετικά απόρθητο, ένα κομμάτι της Ελλάδας ελεύθερο που επιβεβαίωνε στα μάτια των Ευρωπαίων ότι η επανάσταση δεν είχε οριστικά χαθεί. Αλλά υπήρχε ακόμη τόπος ελεύθερος που εκπροσωπούσε την Ελλάδα ως χώρα, στην οποία οι Έλληνες μπορούσαν να διαπραγματεύονται τις τύχες τους αλλά και να εξορμούν οργανωμένοι. Για το συγκεκριμένο αυτό γεγονός που είναι μια μεγάλη προσφορά, για τη συνέχεια του αγώνα και την ανεξαρτησία, ο Μ. Λαμπρυνίδης γράφει «*Άνευ της Ναυπλίας ούτε η Ναυμαχία του Ναυαρίνου, ούτε υπό των στρατηγών Μαιζώνα Γαλλική εκστρατεία, ούτε η των Ρώσων μέχρις Ανδριανουπόλεως προέλασις ηδύνατο να έχωσι δικαιολογητικόν τινά λόγον*»⁵. Κοντολογίς, οι Τούρκοι στην περίπτωση κατάληψης και του Ναυπλίου θα μπορούσαν άνετα να αντiteίνουν στις Μεγάλες Δυνάμεις οριστικά το τέλος της ελληνικής επανάστασης και την εκ νέου επιβολή της «νόμιμης τάξης». Με το Ναύπλιο ελεύθερο οι συμμαχικές δυνάμεις, Γαλλία – Αγγλία – Ρωσία, με τις παρεμβάσεις τους θα διασφάλιζαν όχι μόνο την εναπομείνασα ελεύθερη χώρα αλλά και θα διεκδικούσαν την υπόλοιπη.

Ασφαλώς, αυτή η τεράστια σημασία άμυνα του Ναυπλίου οφείλεται σε ένα βασικόν παράγοντα, που δεν είναι άλλος από τα οχυρωματικά έργα των Βενετών, τα οποία κατέστησαν βαθμιαία από την πρώτη κιόλας περίοδο της Βενετοκρατίας την πόλην απόρθητη⁶. Σημαντικό ρόλο έπαιξε η τοπογραφία της πόλης που απλόχερα η φύση την προίκισε⁷, έτσι ώστε οι οχυρώσεις εύκολα να προσαρμόζονται, εναρμονιζόμενες στη φυσικότητα του τόπου από στεριά και θάλασσα.

Ο Ιωάννης Ερρίκος Van Kouspergen γράφει μεταξύ άλλων σε διατριβή του για το Ναύπλιο μετά την οθωμανική κατάκτηση κατά την εποχή των Ορλοφικών: «...*Η προνομιούχος αυτή κατάσταση συνετέλεσεν, ώστε να θεωρηθεί η θέσις αυτή ως η σπουδαιότερα πάσης άλλης εν τη Πελοποννήσω αι δε οχυρώσεις του φρουρίου, όπερ ισχυρώς περιέκλειε και εξασφάλιζεν άλλοτε την επ' αυτού πόλιν, εθεωρούντο ως αίτητοι...*»⁸.

Για την επιλογή λοιπόν του Ναυπλίου ως πρωτεύουσας του ελληνικού κράτους όπως είπαμε, αποφασιστικά συνέβαλλαν βασικοί ιστορικοί παράγοντες. Αυτούς τους παράγοντες είχαν οπωσδήποτε εκτιμήσει οι πληρεξούσιοι που κατά την Γ' εθνική Συνέλευση στην Τροιζήνα (4/5/1827), πήραν την απόφαση να ορισθεί ως έδρα της Κυβέρνησης του επερχόμενου Κυβερνήτη της Ελλάδος, Ιωάννη Καποδιστρία.⁹ Και

⁴ Βλ. Κ. Παπαρηγόπουλος, τόμος 7, σελ. 195, Εκδ. 8^η

⁵ Μ. Λαμπρυνίδη, Η ΝΑΥΠΛΙΑ – προλεγόμενα – Αθήνα 1999

⁶ Μ. Λαμπρυνίδη, Η ΝΑΥΠΛΙΑ, σελ. 228-236, Αθήνα 1999

⁷ Μ. Waddington «Επίσκεψις εις Ελλάδα κατά τα έτη 1823 – 1824», Λονδίνο 1825

⁸ Μ. Λαμπρυνίδη, Η ΝΑΥΠΛΙΑ, σελ. 322 – 329, Αθήνα 1999

⁹ Σύμφωνα με το ψήφισμα της Τροιζήνας ορίζετο το Ναύπλιο ως έδρα του Κυβερνήτη:

πρέπει να υπογραμμίσουμε το γεγονός ότι η εκλογή του Ιωάννη Καποδίστρια ναί μεν έγινε μετά από πρόταση του Θεόδωρου Κολοκοτρώνη, αλλά μετά από μερικές μέρες 29 Μαρτίου 1827 οι κάτοικοι του Ναυπλίου με πρότασή τους εισηγήθηκαν στους αντιπροσώπους της ίδιας Συνέλευσης και αυτοί, την εκλογή του Ιωάννη Καποδίστρια.¹⁰ Και οι δυο αναφορές εγένονταν δεκτές την 30^η Μαρτίου υπό της Συνέλευσης. Στην προηγούμενη περίπτωση η γνώμη των κατοίκων του Ναυπλίου είχε βαρύνουσα σημασία, γιατί η πόλη έπαιζε οπωσδήποτε τον ρόλο της ελληνικής κοινής γνώμης, μια μορφή εθνικού δημοψηφίσματος, που θα εκπροσωπούσε όλες τις ελληνικές περιοχές που είχαν στερηθεί από τον Ιμπραήμ την ελευθερία τους. Τώρα, δια του Ναυπλιακού λαού συγκατατέθετο το ίδιο το έθνος. Μια σπουδαία ευεργεσία της πόλης του Ναυπλίου προς την Πατρίδα, η οποία δεν πρέπει να παραμείνει ιστορικά ασχολίαστη, όταν αυτή συνδυάζεται με το ανάστημα του μεγάλου πολιτικού Ιωάννη Καποδίστρια.

Τις κρίσιμες ημέρες της εισβολής του Ιμπραήμ στην Πελοπόννησο, όταν ο αγώνας για την ανεξαρτησία διήρχετο τη δυσκολότερη φάση του, η πόλη του Ναυπλίου καθίστατο το κέντρο διαχείρισης του αγώνα. Ο Κωνσταντίνος Παπαρηγόπουλος γράφει: «Μετά την ένδοξον και ηρωικωτάτην πώσιν του Μεσολογγίου εφάνη επί στιγμήν ο αγών πνέων τα λείσθια. Η Πελοπόννησος σχεδόν άπασα πλην του Ναυπλίου και της Ύδρας είχε περιέλθει υπό του κράτους του Ιμπραήμ».¹¹ Ο Γέρος του Μωριά, ο ένδοξος της Ελλάδος αρχιστράτηγος ομολογεί ότι, «το Ναύπλιον έμεινε το μόνον άσυλον εις την Ελλάδα». Ο δε ελλόγιμος του γένους διδάσκαλος, ο αιμίμηστος Νεόφυτος Βάμβας, θεωρούσε το Ναύπλιο, στο οποίο και ο ίδιος βρήκε σωτηρίαν, «ως την ιεράν της Ελλάδος άγκυραν». Σ' αυτήν την πόλη συνέρρεαν πάντες, μετά την ατυχή πλην ένδοξο κατά τον Απρίλιο του 1826 πώση του Μεσολογγίου, όσοι ως εκ θαύματος διεσώθησαν αρχηγοί και στρατιώτες της φρουράς εκείνης, οι οποίοι είχαν απόλυτον ανάγκη περίθαλψης. Μάλιστα όταν σε μεγάλη οικονομική δυσκολία ευρίσκετο η κυβέρνηση, η εγκαταστημένη στο Ναύπλιο, τότε ο δάσκαλος του Γένους, Γεώργιος Γεννάδιος, στην πλατεία του Πλατάνου, απευθυνόμενος με πατριωτικά λόγια στον εκεί συναχθέντα λαό του Ναυπλίου και σε έρανο που με πρωτοβουλία του έγινε, κατόρθωσε να συγκεντρώσει αξιοσέβαστο ποσό για την αντιμετώπιση των άμεσων αναγκών της κρίσιμης τότε φάσης του αγώνα, ο δε Κων/νος Παπαρηγόπουλος γράφει: «Εν τη εσχά-

«Η Εθνική Τρίτη των Ελλήνων Συνέλευσις»

Θεωρούσα ότι κατάλληλος καθέδρα της Κυβερνήσεως άλλος τόπος δεν είναι προς το παρόν ειμή το Ναύπλιον.

Ψηφίζει

Α. Η πόλις του Ναυπλίου διορίζεται Καθέδρα της Κυβερνήσεως και της Βουλής».

¹⁰ Μ. Λαμπρινίδη, Η ΝΑΥΠΛΙΑ, σημ. 1 σελ. 488, Αθήνα 1999

¹¹ Κ. Παπαρηγόπουλου, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους τόμος 7, σελ 233. Εκδ. 8^η

τη και κρισιμοτάτη ταύτη στιγμή και το Ναύπλιο εγένετο Κέντρο μεγάλης φιλοπάτριδος ενέργειας δι' εκουσίων συνδρομιών των οποσούν ευπορούντων και του οβολού των απόρων δια του παραδείγματος ιδίως του διδασκάλου του γένους Γ. Γενάδιου, ρίψαντες εις το ταμείον του κράτους την εξ ολίγων χρυσών νομισμάτων (8 αγγλικές λίρες) περιουσίαν αυτού, κατορθώθη να συναχθή χρηματική τις ποσότης επαρκούσα εις τας πρώτας ανάγκας...».¹² Όλοι οι κάτοικοι του Ναυπλίου συγκινηθέντες μέχρι δακρύων έσπευσαν φιλότιμα να μιμηθούν το παράδειγμα του δασκάλου, καταθέσαντες έκαστος ό,τι μπορούσε. Ο Δημ. Υψηλάντης μη έχοντας κάτι άλλο να καταθέσει έδωσε τα εκ χρυσού και αργύρου πεποικιλμένα πολύτιμα αυτού όπλα. Ο Ανδρέας Ζαίμης το άλογό του και άλλοι διάφορα πολύτιμα σκεύη και κοσμήματα. Αλλά το μεγαλύτερο παράδειγμα γενναιοδωρίας το έδειξε η θρυλική Ψωροκώσταινα, ρίψασα έναν οβολόν όλον κι' όλον, την μοναδική της περιουσία. Το όνομά της έμεινε παροιμιώδες και ταυτίστηκε με το πάμφτωχο ελληνικό κράτος. «Τι θα περίμενε κανείς από την Ψωροκώσταινα»¹³, η παροιμιώδες φράση.

Ένα άλλο σημαντικό γεγονός που έλαβε χώρα στο λιμάνι του Ναυπλίου, κατά την άφιξη του Ιωάννη Καποδίστρια, πρέπει να το εκλάβουμε ως γεγονός με ιδιαίτερη σημασία και για την τυπική αποδοχή του νέου σχηματιζόμενου κράτους στον ευρωπαϊκό χάρτη.

Συγκεκριμένα, η «Γενική Εφημερίς» έγραφε σχετικά με την κάθοδο του Κυβερνήτη από το War spite στο έδαφος του Ναυπλίου:

*«Ηχισεν ο κανονιοβολισμός απ' όλα τα κανονιοστάσια... ενώ συγχρόνως ανεπετάσθη για πρώτη φορά η ελληνική σημαία στον ιστόν. Τα τρία ζένα πλοία ανεπέταξαν επίσης την ελληνική σημαίαν επί τον ιστόν τους και κανονιοβόλησαν. Ήταν η πρώτη εκ μέρους των συμμάχων δημόσια αναγνώριση της ελληνικής σημαίας».*¹⁴

Δεν μπορεί να αμφισβητηθεί νομίζουμε αυτή η μεγάλη στιγμή για το έθνος. Είναι η πρώτη φορά που η «διεθνής κοινότητα» αναγνωρίζει επίσημα την ύπαρξη της Ελλάδας ως κράτος με αυτή την χειρονομία.

Ο Καποδίστριας: «Ο ενσάρκωτής του λεγόμενου Πολιτικού πολιτισμού»

Το συμπέρασμα που προκύπτει είναι, ότι το Ναύπλιο ως ελεύθερη περιοχή από τη στιγμή της ανεξαρτησίας του, προσανατόλισε τη ζωή του έθνους να οργανωθεί σε κράτος με αξιοθαύμαστες πράξεις προσώπων σε βασικούς τομείς κοινωνικής και πολιτικής δράσης που σημάδεψαν έντονα στη συνέχεια την ιστορική ελληνική πραγματικότητα.

¹² Κ. Παπαρηγόπουλου, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους τόμος 7, σελ 234, Εκδ. 8^η

¹³ Μ. Λαμπρυνίδη, Η ΝΑΥΠΛΙΑ, σελ. 482, Αθήνα 1999

¹⁴ Γενική Εφημερίς της Ελλάδος 10 Ιαν 1828

Στα τρία χρόνια και στους οκτώ μήνες, που άφησαν τον Καποδίστρια να διοικήσει το νεοσύστατο κράτος παρά τις τεράστιες αντιδράσεις του «κατεστημένου» των πλοιοκτητών, των κοτζαμπάσηδων, αρκετών μεγαλοκτηματιών καθώς και της αγγλικής και γαλλικής κυβέρνησης, αυτός όντως δημιούργησε ένα τεράστιο, μοναδικό και πρωτοποριακό έργο το οποίο ξεπέρασε κάθε προσδοκία.

Η πόλη του Ναυπλίου έγινε ορμητήριο κάθε εθνικής του δράσης ώστε να συγκροτηθεί νομοθετικά και διοικητικά η Ελλάδα. Δεν στοχεύουμε στην παρούσα μελέτη να ασχοληθούμε ούτε καν ακροθιγώς με το επίπονο και μεγάλο αυτό έργο του. Προέχει γι' εμάς να θίξουμε το σημείο εκείνο, που κατά την γνώμη μας προσδίδει στην προσωπικότητα του Καποδίστρια διαρκή επικαιρότητα. Και το στοιχείο αυτό δεν είναι άλλο από το ήθος του, συγκεκριμένα την ηθική που τον διακατείχε όχι μόνο στην προσωπική του ζωή αλλά κυρίως στη δημόσια.

Στα λιγοστά χρόνια που διοίκησε από το Ναύπλιο, ως πρώτος πολιτικός της νεότερης Ελλάδας, έθεσε και τις ρίζες του πολιτικού λεγόμενου πολιτισμού, που δυστυχώς αυτός ο πολιτισμός δεν φαίνεται να εμβάθυνε στη συνέχεια στο βαθμό που αυτός όφειλε στη νέα πρωτεύουσα, όπου η πολιτική ζωή εξακολουθεί να διαμορφώνεται μέχρι σήμερα. Και το σημαντικότερο είναι, πως αυτός ο πολιτικός πολιτισμός θεμελιώθηκε σε ένα κράτος πρωτοσχηματιζόμενο και σε μια εποχή που δεν συναντούσε κανείς κάποια παράδοση προτύπων. Ερευνώντας ακόμη και τις πολιτικές μορφές της Ευρώπης δεν συναντά εύκολα πολιτικούς ανάλογου βεληνεκού με βαρόμετρο την ηθική. Προκαταβολικά πρέπει να πούμε ότι ο Καποδίστριας σ' όλα τα στάδια της πολιτικής του σταδιοδρομίας, από τα Επτάνησα ως γραμματέας της Επικρατείας και στη συνέχεια ως υπουργός των Εξωτερικών της Ρωσίας και ως Κυβερνήτης της Ελλάδας, έδωσε δείγματα γραφής ανθρωπιστικού περιεχομένου. Δεν ήταν τυχαίο ότι η Ιόνιος Γερουσία του ανέθεσε το πρόβλημα της αναδιοργάνωσης της Παιδείας καθ' όλην την Επτάνησον. Δια της παιδείας, θα ετίθετο το θεμέλιο της όποιας κοινωνικής και πολιτικής αλλαγής τόσο στα Επτάνησα όσο και στην Ελλάδα αργότερα. Έτσι θα ανορθώνετο ο λαός, πίστευε, από την ηθική κατάπτωση και θα εξέρχεται από το σκοτάδι, την αμάθεια και απαιδευσία όπου είχε καταδικαστεί από την πολύχρονη τουρκική κυριαρχία.

Πάντα τον εφόβιζε το μικρόβιο της ηθικής αναισθησίας, όπως ακριβώς αυτό φαίνεται να έχει προχωρήσει στις ημέρες μας σε βαθμό ανησυχητικό. Την βαθιά του ηθική υπόσταση που στηριζόταν στις αρχές του χριστιανισμού και στις εν γένει πνευματικές αξίες τις διατήρησε ακόμη και όταν ανέλαβε τις τύχες της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής και διπλωματίας. Συγκεκριμένα δεν παρέλειπε να καταδικάζει ανοικτά τις μεθόδους της μυστικής διπλωματίας που ήταν καθ' ολοκληρία έξω από τον ηθικό κώδικα της πολιτικής που αυτός προωθούσε με τον τρόπο του. Πίστευε ότι είχε παρέλθει η εποχή κατά την οποία οι μυστικές και υποθετικές συμμαχίες μπο-

ρούσαν να σώζουν αυτοκρατορίες. Σε μια εποχή άγριων διπλωματικών ζυμώσεων που το “δικαίω των ισχυρών” συνοψίζετο στο «διαίρει και βασίλευε» του Imperium Romanum, στο «ο σκοπός αγιάζει τα μέσα» του Μακιαβέλλι ή, πιο εξευγενισμένα στη συνέχεια, στην λεγόμενη «raison d'état». Ο Καποδίστριας αντιστρατεύετο αυτές τις αρχές της Ευρωπαϊκής Διπλωματίας βασιζόμενος στις αιώνιες πνευματικές αξίες. Έτσι, σ' όλα τα μεγάλα ευρωπαϊκά συνέδρια συγκρούονται δυο εκ διαμέτρου αντίθετοι ιδεολογικοί κόσμοι, του αυταρχικού και δεσποτικού Metternich και του δημοκρατικού και φιλελεύθερου Καποδίστρια, που αγωνίζετο για τη δημιουργία ενός ευρωπαϊκού συστήματος που θα έτεινε στην ένωση του ευρωπαϊκού χώρου κυρίως με την απονομή της δικαιοσύνης στους μικρούς λαούς, στηριγμένη «στο εθνικό πνεύμα των κατοίκων, στις ανάγκες και στις συνήθειες τους».

Υποστήριζε αυτές τις αρχές με σθένος χωρίς σκοπιμότητες κάτι που βλέπουμε μεταξύ άλλων υποθέσεων και στο θέμα του διαμελισμού της Πολωνίας, τον οποίο με κανένα τρόπο αυτός δεν εδέχετο αν και ο μη διαμελισμός της Πολωνίας έθιγε τα ρωσικά συμφέροντα. Αλλά και πόσο ουμανιστικό για τα χρόνια εκείνα ήταν το ενδιαφέρον του για την κατάργηση του δουλεμπορίου των μαύρων της Αφρικής¹⁵. Για τον συγκεκριμένο λόγο είχε υποβάλει υπόμνημα για την καταστολή της απάνθρωπης αυτής πρακτικής μολονότι γνώριζε το πόσο εθίγονταν τα οικονομικά συμφέροντα των αυτοκρατοριών, ιδιαίτερα της Αγγλίας, την οποία στη συνέχεια θα έπρεπε να αντιπαλέψει διπλωματικά, για το θέμα της Ελλάδας παράλληλα με τον Metternich.

Είναι γεγονός πως όλες οι πολιτικές του πράξεις εγένονταν με γνώμονα τις πολιτιστικές αξίες, αποκλείοντας τις σκοπιμότητες, τις κοντόφθαλμες λύσεις, τις προσωπικές επιδιώξεις και τα συμφέροντα. Πίστευε ακράδαντα στη λογική της ηθικής, κάτι που δεν έγινε απόλυτα κατανοητό από τους συγχρόνους του. Τον Καποδίστρια και τις πράξεις του, κατεύθυνε το «υπέρλογον», ή αυταπάρνηση που σημαίνει σε τελευταία ανάλυση θυσία. Δηλαδή ως άνθρωπος του «υπέρ εγώ», ως τύπος που δεν βλέπει τον εαυτό του άλλος πως, παρά ως διάκονον των συνανθρώπων του και κάνει πόνο του, τον πόνο των άλλων και χαρά τη χαρά τους

Στην επιστολή του προς τον Εϋνάρδο 14 Σεπτεμβρίου 1831, λίγες ημέρες πριν τη δολοφονία του, έγραφε για τις αξίες που πιστά ακολούθησε στη ζωή του. «*Ούτε ο φόβος των μηχανορραφιών ούτε αι μακραί συκοφαντικά στήλαι μερικών εφημερίδων δεν θέλουν με παρεκκλίνει ποτέ της πορείας, την οποία εχάραξα εις την ζωήν μου. Ας λέγουν και ας γράφουν ό,τι θέλουν. θα έλθει όμως κάποτε ο καιρός ότε οι άνθρωποι κρίνονται όχι με όσα είπον ή έγραψον περί των πράξεών των, αλλά κατ' αυτήν την μαρτυρίαν των πράξεών των. Υπ' αυτής της Πίστεως, ως αξιώματος, δυναμούμενος έζησα μέσα εις τον Κόσμον, με θεμέλιον αυτάς τας πνευματικάς αρχάς μέχρι τώρα*

¹⁵ P. Quennel, The private letters of Prince Lieven to Prince Metternich, σελ. 19

οπότε ευρίσκομαι περί την δύσιν της ζωής μου και υπήρξα πάντοτε ευχαριστημένος, δια τούτο μου είναι αδύνατον πλέον ν' αλλάξω τώρα. Θα συνεχίσω εκπληρών πάντοτε το χρέος μου, ουδόλως φροντίζων περί του εαυτού μου και ας γίνει ότι γίνει»¹⁶.

Ο Καποδίστριας συνειδητοποιώντας βαθέως την κατάσταση που συνάντησε στην Ελλάδα τη μετεπαναστατική, έπρεπε παση θυσία να προσαρμοσθεί χωρίς να προκαλεί το κοινό αίσθημα. Οι ανοιχτές πληγές από τη φτώχεια, την αρρώστια και τον θάνατο που αντιμετώπιζε το νέο κράτος τον έκαναν να νοιώθει συνυπεύθυνος. Η λιτότητα, αν και ήταν χαρακτηριστικό του στοιχείο στη ζωή του ως υπουργού των εξωτερικών της Ρωσίας και στο Ναύπλιο ως Κυβερνήτης, αυτή έγινε επιβάλλον όρος. Πίστευε ακράδαντα, όπως καταμαρτυρούν και οι πράξεις του, ότι το νέο Κράτος έπρεπε αναμφίβολα να θεμελιωθεί επάνω στις αιώνιες αξίες. Βαθύτατα επηρεασμένος από τις φιλοσοφικές του σπουδές στην Ιταλία, ιδιαίτερα από τον Πλάτωνα και την πλατωνική «μέθεξι», όπως αυτή τίθεται σ' όλα σχεδόν τα έργα του Πλάτωνα αλλά κυρίως στους Νόμους και στην Πολιτεία του, δηλαδή ως στενή προσήλωση στην έννοια της αρετής και στα μόριά της, αλλά και επηρεασμένος από τις οικογενειακές του καταβολές τις στενά δεμένες με τη βυζαντινή χριστιανική παράδοση. Εξάλλου, στη ρωμισσύνη υπάρχει συνοδοιπορία ελληνισμού και ορθοδοξίας. Είχε μάλιστα ιδιαίτερα εντυφίσει στην συστηματική μελέτη της Αγίας Γραφής και ιδίως των επιστολών του Παύλου τον οποίο ιδιαίτερος αγαπούσε. Επιθυμούσε δε την ολοκλήρωση της προσωπικότητάς του με τη βαθύτερη γνώση των νόμων του Θεού και της χριστιανικής αλήθειας.¹⁷

Τέτοια ήταν η ανθρωπιστική φιλοσοφία αξιών που τον διακατέχει σε όλη του τη ζωή, την επαγγελματική ως ιατρού αλλά και ως πολιτικού. Ασκώντας μάλιστα το ιατρικό λειτούργημα στην Κέρκυρα, έθεσε κυριολεκτικά τον εαυτό του στην υπηρεσία του ανθρώπου. Ο ανθρωπισμός του δεν ήταν όμοιος με εκείνον των «λογίων», ήταν ανθρωπισμός του αγώνα, ανθρωπισμός της θυσίας με απλά λόγια έμψυχος ανθρωπισμός. Η κοινωνική του προσφορά ήταν εγγύηση της πνευματικής του ωριμότητας. *«Οι πάσχοντες πτωχοί τον εκάλουν παρήγορον ιατρόν, ευεργέτην πατέρα»¹⁸*. Σχετική είναι και η μαρτυρία του Δ. Γατόπουλου: *«Από της εποχής εκείνης ο νεαρός ιατρός... διακρίθη δια την προθυμία του, όπως παρέχη φιλανθρωπικός υπηρεσίας αφιλοκερδώς εις τους άλλους και εις τον χαρακτήρα του ευγενούς κόμητος διεγνώσθη ότι το ιδανικόν της εκπλήρωσης ενός υψηλότερου καθήκοντος είχε παραγκωνίσει τελείως κάθε ίχνος ατομικού συμφέροντος»¹⁹*. Αλλά και ως Κυβερνήτης αντιμετώπισε προσωπικά την τρομερή πανώλη μόλις έλαβε την πρώτη θλιβερή είδηση από την Ύδρα. Χωρίς κανέναν δισταγμό, παίρνει την απόφαση και μεταβαίνει αυτο-

¹⁶ Ιω. Καποδίστρια, Επιστολαί, Αθήνα 1841 τ. Δ., σελ.302

¹⁷ Βλ. Αρχείο Ιον. Γερουσίας Καποδιστριακών, φακ. Αρ.421, 10.

προσώπως στην πανώπληκτον νήσο. Αδιαφορώντας τελείως για τον κίνδυνο μεταβαίνει στην Ύδρα και στις Σπέτσες παρηγορώντας και ενισχύοντας τους κατοίκους ως γιατρός και ως άνθρωπος, υποδεικνύοντας τα ληπτέα μέτρα για τον περιορισμό της νόσου. Αλλά και όλα τα προβλήματα ιδιαίτερα εκείνα που αφορούσαν στον επισιτισμό του «*θνήσκοντος εκ της πείνης λαού*» και στην προστασία των ορφανών και των προσφύγων τα αντιμετωπίζει προσωπικά και καρτερικά αν και ο ψυχικός και σωματικός του κόπος είχε φθάσει στο κατακόρυφον. «*Οποία ζωή, αγαπητέ μου, η εμή! γράφει στον Μουστοξύδη. Και οποία δυσκολία αι πανταχόθεν περιβάλουσαι και πιέζουσαι με! Μακράν όμως πολλά μακράν είμαι του αθυμῆσαι. Ο θεός είναι μετά της Ελλάδος και υπέρ της Ελλάδος, και αυτή σωθήσεται. Εκ πάσης της πεποιθήσεως αντὼ πάσας μου τας δυνάμεις και πάσας τας ἐλπίδας*»²⁰.

Όταν στο Ναύπλιο ίδρυε το «Υπουργείο των εκκλησιαστικῶν και της δημόσιας Παιδείας», στην εγκύκλιο που απηύθυνε 12 Σεπτεμβρίου 1829 ανέφερε: «*Συνενώθησαν δυο υπηρεσίαι ἀχώριστοι, μιαν ἔχουσι ἀρχὴν τον Πατέρα των φῶτων, και προς ἕναν συντρέχουσα σκοπόν, την ηθικὴν των πολιτῶν μόρφωσιν, ἣτις εἶναι η βᾶσις της κοινωνικῆς και πολιτικῆς του ἔθνους επανορθώσεως*»²¹. Και είναι γεγονός ότι δίνοντας ἔμφαση στο νέο κράτος στην Παιδεία, με την ίδρυση πνευματικῶν ἰδρυμάτων, κυρίως στην Αίγινα, που την κατέστησε Εκπαιδευτικὸ Κέντρο, ἀπέβλεπε γενικότερα στη θεμελίωσή του ἐπάνω στις υπερχρόνιες ἀξίες του πολιτισμοῦ. Ερχόμενος λοιπὸν στο Ναύπλιο ὡς Κυβερνήτης, ἀρχίζει την ἀνοικοδόμηση της χώρας στηριζόμενος πάντα σε ἀρχές και ἀξίες πνευματικῆς. Γι' αὐτὸν ἡ ἀρετὴ δεν σημαίνει κατὰστασι ἀλλὰ και ἀγώνισμα. Ο Κωνσταντῖνος Παπαρηγόπουλος γράφει: «*Ο Καποδίστριας ἦτο τη ἀληθείᾳ ὑπόδειγμα ἀνδρός μετ' αὐταπαρνήσεως εργαζομένου υπέρ των κοινῶν. Η μόνη κατοικία αὐτοῦ ἀπὸ της πρῶιαν μέχρι βαθέος νυκτός ἦτο το Κυβερνητικὸν γραφεῖον ἐνθα ἔγραφε ἢ παγῶρενεν διηνεκῶς, δίδων και ἀκροάσεις εἰς πάντας ἀνευ διακρίσεως, κοινωνικῆς θέσεως, ἐπισήμιους και ἀνεπισήμιους, πλούσιους και πτωχοῦς και ἐλαμβάνε σημειώσεις περὶ πάντων των ἀναφερομένων εἰς αὐτοῦς... ἐν πάσι δε δεικνύων μεγίστην μέχρι ἀκροτάτης ἐνίοτε ὑπερβολῆς χωροῦσαν ἀφυλαργυρίαν και ἐλευθεριότητα ἀντικείμενη ἐνίοτε και εἰς τα πάτρια τοῖς Ἑλλήσιν ἔθιμα της συντηρητικότητος*»²². Μάλιστα, ὅταν ἔφθασε στο Ναύπλιο εἶχε φέρει μαζί του ολίγα ἐπιπλα ἀπὸ τη μικρὴ οἰκία που διέθετε στη Γενεύη. Μόλις ἀντίκρυσε ὁμως την ἀθλιότητα και τις τρώγλες της Ἑλλάδας διέταξε να καρφωθοῦν πάλι τα κιβώτια και να ἀγοράσουν ἐλάχιστα και τα πλέον

¹⁸ ΣΠ ΔΕ Βιάζης περιοδικὸ "Ἴρις", Αθήνα Νοέμβριος 1898.

¹⁹ Δ. Γατόπουλου, Ἰω. Καποδίστρια σελ. 18.

²⁰ Ἐπιστολαί Β', σελ. 81

²¹ Γενικὴ Ἐφημερὶς της Ἑλλάδος, 1829 ἀριθμ. 73, 74.

²² Κ. Παπαρηγόπουλο, Ἱστορία του Ἑλληνικοῦ ἔθνους τόμος 7, σελ 240 -241, Ἐκδ. 8^η

απαραίτητα έπιπλα από το Ναύπλιο για την επίπλωση της μικρής του οικίας.²³ Αλλά προηγουμένως είχε αρνηθεί τη σύνταξη των 60.000 φράγκων που του πρόσφερε ο Τσάρος ως αποζημίωση για τις μεγάλες προσφορές στη Ρωσία. Και αυτό επειδή ήταν πεπεισμένος ότι δεν έπρεπε να έχει καμιά υλική δέσμευση απο ξένη δύναμη και να θεωρηθεί ότι εξαρτάται άμεσα από τα ρωσικά συμφέροντα.

Με δικά του χρήματα από την περιουσία του τα οποία και διέθεσε δημιουργήθηκε η Εθνική Τράπεζα και ταυτόχρονα απέρριψε με έντονη αποστροφή και την επιχορήγηση, την οποία με ψήφισμά της η Συνέλευση του παραχωρούσε ως μισθοδοσία²⁴. Για τον Καποδίστρια, η Ελλάδα δεν ήταν σε θέση να διατηρεί άρχοντες με επιχορήγηση, έτσι αρνήθηκε την προσφορά με το εν λόγω ψήφισμα με την 4-8-1829 επιστολή του και μεταξύ άλλων, έγραφε και τα εξής αξιοσημείωτα που διατρανώνουν το πρωτόγνωρο ήθος του πολιτικού, «...αλλά προς τούτο θα ακολουθήσει τηρών αυστηροτάτην οικονομίαν καθ όσον αποστρέφεται να προμηθεύει εις ευατόν τας αναπαύσεως του βίου, αίτινες προϋποθέτουσι την ευπορίαν, ενώ ευρίσκεται εις το μέσον ερειπίων περικυκλωμένος από πληθύν ολόκληρον ανθρώπων βεβυθισμένων εις την εσχάτην αμηχανίαν...». Ο δε Σπηλιάδης αναφερόμενος σ' αυτή την αντίδραση του Καποδίστρια γράφει: «Πρέπει να γνωρίζουν όσοι θα μεθέξουν στην διοίκηση, ότι δεν δύνανται να λαμβάνουν μισθούς αναλόγους με το υψηλόν λειτούργημά των και τας εκδουλεύσεις των, αλλά αναλόγους με τα χρηματικά μέσα που η κυβέρνησις έχει εις την εξουσίαν της. Τα αξιώματα είναι τιμητικά και ο αναμειγνύομενος στην Πολιτική δεν κάνει εμπορικήν επιχείρησιν»²⁵.

Εργασιομανής στον μέγιστο βαθμό προκειμένου να τεθούν γερά και δίκαια θεμέλια στο ανύπαρκτο ακόμη κράτος. «Η λάμπα του δωματίου του έσβυνε στις τέσσερις μετά τα μεσάνυχτα και άναβε στις επτά το πρωί. Είχε αδυνατίσει φοβερά από τον κόπο και τις κακουχίες. Ο γιατρός του είπε να βελτιώσει λίγο την τροφή του, ήταν επείγουσα ανάγκη για την υγεία του. Κι εκείνος απάντησε αποφασιστικά, τότε μονάχα θα βελτιώσω την τροφή μου, όταν θα είμαι βέβαιος ότι δεν υπάρχει ούτε ένα ελληνόπουλο που να πεινάει...»²⁶, έγραφε η Γενική Εφημερίς της Κυβερνήσεως. Άλλωστε παροιμιώδης υπήρξε η λιτότητα της εμφάνισής του. Χαρακτηριστικό το κατ' άλλα χαριτωμένο περιστατικό με τον ταχυδρομικό διανομέα Καρδαρά, ο οποίος ενδεδυμένος με βελούδινο σεγκούνιον εθεωρήθηκε ως ο Κυβερνήτης. Ο δε πραγματικός

²³ Αρχείο Ιονίου Γερουσίας, Καποδιστριακός φάκ. 437.

²⁴ Ψήφισμα Θ' της Εθνικής Συνέλευσης τη 31/7/1829 έθετε στην διάθεση του Κυβερνήτη για τα ετήσια αυτού έξοδα, φοίνικας 180.000. Ο δε Κυβερνήτης με επιστολή του 4/8/1829 αρνήθηκε να δεχτεί την επιχορήγηση. Βλ. Μ. Λαμπρυνίδη, Η ΝΑΥΠΛΙΑ, σελ. 513-515, Αθήνα 1999

²⁵ Ν. Σπηλιάδης «Απομνημονεύματα» Δ' τ. σελ. 219 -220.

²⁶ Γενική Εφημερίς της Κυβερνήσεως, Σεπτ.-Οκτ. 1831

Καποδίστριας, αδύνατος και εξαιρετικά απλά ενδεδυμένος ακολουθούσε πίσω έφιππος χωρίς ο λαός να δίνει ιδιαίτερη προσοχή.²⁷

Ο Καποδίστριας γνώριζε σε βάθος τις συνέπειες των αποφάσεών του στη μεγάλη του προσπάθεια να δημιουργήσει ένα κράτος νομιμότητας, να το εντάξει στην ορθότητα των νόμων – φρουρών, που θα υπεράσπιζαν την ισότητα όλων των ανθρώπων απέναντι τους και θα φρουρούσαν τα δικαιώματα όλων ανεξαιρέτως των κοινωνικών τάξεων. Φιλοδοξούσε να δημιουργήσει ένα κράτος έντιμο, ένα κράτος δικαίου και ισότιμης αντιμετώπισης όλων των κοινωνικών τάξεων, να βοηθήσει τον ελληνικό λαό να γίνει τόσο έντιμος, να γνωρίσει την αξίαν και τη σημασία της εντιμότητας στον ίδιο βαθμό που την είχε επιβάλει και στον εαυτό του. Δικαιολογημένα και προφητικά οι ευρωπαίοι πολιτικοί και διπλωμάτες είχαν προβλέψει ότι ο Καποδίστριας, *«πίστευε ότι θα μπορούσε να κάνει όλους τους ανθρώπους τόσο τίμιους, όσο τίμιος ήταν και ο ίδιος. Στην προσπάθειά του όμως αυτή θα δοκίμαζε τις μεγαλύτερες απογοητεύσεις και θα συναντούσε τις πιο βαθιές αντιδράσεις...»*²⁸. Ειρωνικά αν και όχι άστοχα, ο ίδιος ο Metternich τον βάφτισε «Άγιο Ιωάννη της Αποκάλυψης», κάτι που άρεσε και στην Αγγλική διπλωματία που το ενστερνίστηκε.²⁹

Ο Καποδίστριας πίστευε ακράδαντα ότι η Ελλάδα, ως νεοσύστατο κράτος, έπρεπε να θεμελιωθεί επάνω σε σωστές βάσεις, επάνω σε αξίες προκειμένου να έχει συνέχεια, γι' αυτό έδωσε μεγάλη βαρύτητα όπως είπαμε στα θέματα της Εκπαίδευσης, πάντα επηρεασμένος από τις πλατωνικές θέσεις που το θέμα της παιδείας και μάλιστα της παιδείας της «Αρετής» που είναι το κυρίαρχο στα έργα του φιλοσόφου. Επιπλέον, η εμπειρία του στην κρατική μηχανή της μεγάλης χώρας της Ρωσίας, του ενέπνευσε τις απαραίτητες προϋποθέσεις της λειτουργίας ενός κράτους και μιας κοινωνίας με λιγότερες αδικίες και το παράδειγμα οφείλουν να το δείχνουν οι άρχοντες με τη λιτή ζωής τους αλλά προπάντων με την ηθική της πράξης, η οποία έπρεπε να δεσμεύει κάθε πρόσωπο εμπλεκόμενο στη διακυβέρνηση μιας χώρας.

Ο Καποδίστριας είναι ο μοναδικός πολιτικός στη Νεοελληνική Ιστορία που πρόσφερε χωρίς να εισπράξει το ελάχιστο πέρα από πόνο και δάκρυα. Δυστυχώς ό,τι εγκαινίασε στο Ναύπλιο δεν βρήκε μιμητές στη συνέχεια. Αμέσως μετά, η ξενοκρατία με το καθεστώς της αντιβασιλείας, της μοναρχίας και τους πολιτικούς δεν έπαψαν να έλκονται από την χλιδή και τις σκοπιμότητες διαφόρων συμφερόντων. Κάθε έννοια πολιτικού πολιτισμού που με τόσες θυσίες τα λίγα αυτά χρόνια προσπάθησε να θεμελιώσει με το προσωπικό του ύφος και παράδειγμα για την Ελλάδα

²⁷ Δ. Γατόπουλου, Ιω. Καποδίστριας σελ. 99

²⁸ Ελένη Κούκκου μνημονεύοντας τον Goethe γράφει στο έργο της Ιω. Καποδίστριας και Ρωξάνδρα Στούρτζα, σελ 581- 582.

²⁹ P. Quennel, The private letters of Prince Lieven to Prince Metternich, σελ. 36.

ως νέο Κράτος από το Ναύπλιο ήταν ήδη παρελθόν.

Το πρωταρχικό μάθημα που προκύπτει από το Κεφάλαιο Καποδίστριας είναι ένα, αν και η πολιτική είναι ανήθικη λόγω των όποιων σκοπιμοτήτων που αυτή μπορεί εξυπηρετεί, ο πολιτικός οφείλει πάση θυσία να είναι ηθικός. Η δε προσωπική και η δημόσια ζωή του πολιτικού είναι αναμφισβήτητα ενιαία, αποβλέπουσα και μόνο στην ποιοτική καταξίωση των πολιτών και στην επιδίωξη σκοπών ανωτέρων. Τέτοιος υπήρξε ο Καποδίστριας καθ' όλη την ζωή του. Το ιδανικό μέτρο του Πολιτικού, όπως αυτός με τη ζωή του το υπέδειξε και με την εδώ παραμονή του στο σύντομο χρόνο της διακυβέρνησης της χώρας. Υπήρξε μοναδικός, «ο Άγιος της Πολιτικής» όπως η Ελένη Κούρκου τον κατονόμασε. Κατά δε τον Nesserlonde «ο Ιωάννης Καποδίστριας... έζησε σ' έναν κόσμο που παραξενευόταν με την παρουσία του περιεργου αυτού κόμη, που άλλες φορές τη θαύμαζε και άλλες φορές τη μισούσε αλλά ποτέ δεν την κατάλαβε...»

Τερτσέτης και Πολυζωίδης:

«Οι θεμελιωτές του Νομικού Πολιτισμού στο νέο κράτος»

Η δικαιοσύνη είναι το ασφαλέστερο και ευγενέστερο κριτήριο του αν υπάρχει πολιτισμός. Τα έθνη της Δυτικής Ευρώπης, έδειχναν τον πολιτισμό τους από τη λειτουργία της Δικαιοσύνης και ειδικότερα από τους δικαστές που είχαν να παρουσιάσουν. Η δε μεγαλύτερη λάμψη της Αγγλίας, ως ηγέτιδας του νεότερου πολιτισμού είναι ο Άγγλος δικαστής. Και δικαστής είναι εκείνος που έχει το σθένος να χτυπήσει «τον προεδρικό κώδικα» και σε όχλους, σε κυβέρνηση και σε εφημερίδες να πει «σιωπή». Αλλά από το Ναύπλιο προς όλο το έθνος και για όλες τις εποχές δεν εστάλησαν μόνο μηνύματα με πολιτισμό πολιτικού περιεχομένου, αλλά και μηνύματα για το νομικό πολιτισμό προς παραδειγματισμό εκείνων που υπηρετούν τη Δικαιοσύνη.

Μελετώντας κανείς τη διαδικασία της δίκης του Θεοδώρου Κολοκοτρώνη και του Δ. Πλαπούτα βιώνει στιγμές απaráμιλλου ψυχικού μεγαλείου.³⁰ Τη νύκτα της 6^{ης} Σεπτεμβρίου 1833, ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης συνελήφθη και στη συνέχεια κλειδώθηκε στις φυλακές της Ακροναυπλίας μαζί με τον σγκατηγορούμενό του Δ. Πλαπούτα, με την κατηγορία, «ως οργανώσαντων και διευθυνάντων... συνομοσίας επί σκοπώ του να ταραξούν την κοινήν ησυχίαν και καταφέρουν τους υπηκόους της Α.Μ. εις την ληστεϊάν και τον εμφύλιον πόλεμον και καταργήσουν το καθεστώς πολιτεύμα...».³¹ Στις 26 Μαρτίου 1834 στο Βουλευτικό, συνήλθε το Εγκληματικόν Δι-

³⁰ Βλέπε τα υπ. αριθμ. 448, 449 έγγραφα των αποφάσεων του Εγκληματικού Δικαστηρίου του Ναυπλίου που αναγράφονται στην «ΝΑΥΠΛΙΑ» του Μ. Λαμπρυνίδη, σελ. 578-588.

³¹ Ο.π. 24.

καστήριον συγκείμενον από τους δικαστές Α. Πολυζωΐδη ως Πρόεδρο, Γ. Τερτσέτη και Δ. Κ. Σούτσο και εξέδωσε την υπ. αριθμ. 387 προδικαστική απόφαση. Μετά δε το πέρας της διαδικασίας, 26 Μαΐου εκδόθηκε η 439 υπ. αριθμ. οριστική απόφαση, την οποία όμως αρνήθηκαν να υπογράψουν ο Πρόεδρος του Δικαστηρίου Α. Πολυζωΐδης και ο δικαστής Γ. Τερτσέτης, διαφωνήσαντες αν και απειλήθηκαν από τους εκεί παρισταμένους χωροφύλακες δια των στραμμένων όπλων κατ' επάνω τους και τον γραμματέα Σχινά επιτάσσοντα «εν ονόματι του βασιλέως να υπογράψωσιν».³² Τότε, οι δυο δικαστές ευτόλμως απάντησαν «εν ονόματι της Δικαιοσύνης και του ιερού προσώπου του βασιλέως εις τον οποίον τον θρόνον υποστηρίζεται η βάση της Δικαιοσύνης ΔΕΝ ΥΠΟΓΡΑΦΟΜΕΝ». Ο δε Πολυζωΐδης προσέθεσε μάλιστα, «ό,τι δυσαρραστεί σήμερον, θα ευαρραστεί εντός εξι μηνών». Στη συνέχεια οι γενναίοι αυτοί δικαστές που δίκασαν υπακούοντες μόνον τη φωνή της συνείδησης, απελύθησαν από τον Μάουρερ και εισήχθησαν σε δίκη για άρνηση υπηρεσίας.

Η στάση των δυο δικαστών είναι από τις μοναδικές στην Ιστορία, όχι μόνο την ελληνική αλλά και την Παγκόσμιο της λειτουργίας της Δικαιοσύνης. Στάση που θα απευθύνεται στις βαθύτερες ανάγκες του πνεύματος, ταυτόχρονα δε και πράξη που εμβαθύνει και βιώνει τις εκδηλώσεις του πνεύματος. Βέβαια εκείνη τη στιγμή, η απόφασή τους να μην υπογράψουν δεν απεκάλυπτε το μέγεθος της ευεργετικής επίδρασης που ασκούσαν στην πορεία του νεοϊδρυθέντος ελληνικού κράτους. Μέσα τους αναμφισβήτητα έπνεε η εσωτερική ελευθερία ως έλλογη προϋπόθεση. Ελευθερία εσωτερική από μια ακτινοβολούσα ψυχική παιδεία με κριτήριο όχι το εφήμερο αλλά το αιώνιο. Και είναι γενικότερα παρατηρημένο, όταν ο άνθρωπος έχει συνείδηση του αιώνιου προορισμού του, τότε μέσα του γίνεται μια ευρύτερη ανακατάταξη δυνάμεων που κάτω από το φως της αιωνιότητας μια νέα κλίμακα αξιών προβάλλει, όπου το κάθε τι βρίσκει αρμονικά τη θέση του.

Οι δικαστές αυτοί δεν ήσαν μόνο ηρωικοί αλλά και επαναστατικοί, συνέχεια της ελληνικής επανάστασης με περιεχόμενο ηθικό, παρακαταθήκη για το νέο κράτος να τεθεί στα ίδια θεμέλια πολιτικού πολιτισμού και ηθικής που έθεσε ο Καποδίστριας. Η δε παρουσία τους, σε καιρούς αμάθειας αποκλειστικά της ξένης χειραγώγησης, πραγματικά ξαφνιάζει. Βέβαια, είναι πολύ πιθανόν και άλλοι να πίστευαν ό,τι ο Τερτσέτης και Πολυζωΐδης πίστευε, όμως αυτοί μόνο μπόρεσαν να μηδενίσουν την απόσταση ανάμεσα στη θεωρία και στην πράξη. Το κεφάλαιο Τερτσέτης και Πολυζωΐδης είναι αποκλειστικά ο θρίαμβος της ανθρώπινης συνείδησης, η πιο πανηγυρική εκδήλωση της δύναμης, την οποία έχει η συνείδηση του ανθρώπου σαν μια πνοή θεία μέσα μας, ζώσα και επενεργούσα τόσο ισχυρά ώστε να υπερνικά ακόμη και το ένστικτο της αυτοσυντήρησης. Είχαν δημιουργηθεί μέσα τους τέτοια αντίβαρα τα

³² Ο.π. 24 .

οποία αντιτάχθηκαν σε άλλες κοσμοθεωρίες κυρίως υλιστικές που ελλοχεύουν την σκοπιμότητα και τα πάθη εντός της κοινωνίας.

Υπέδειξαν από το Ναύπλιο, ποια πρέπει να είναι η βάση του νομικού οικοδομήματος της χώρας και το αξιοθαύμαστο είναι, ότι αυτοί οι δικαστές έπαιρναν μια τέτοια απόφαση σε έναν τόπο που Νομική Επιστήμη και Ιδρύματα πανεπιστημιακά ήταν εντελώς ανύπαρκτα. Ποιες πράξεις αν όχι αυτές θα μπορούσαν να θεωρηθούν ως νομικός πολιτισμός; Γιατί ο πολιτισμός θέλει δικαιοσύνη. Ο άνθρωπος διψά για δικαιοσύνη και ο νόμος αποτελεί αξία του πολιτισμού αν είναι φορέας της δικαιοσύνης.

Και οι δυο τους ήσαν νομιμόφρονες, όμως έκριναν ότι δεν έπρεπε με καμιά θυσία να ενδώσουν σε κελεύσματα και ανταλλάγματα ηγεμόνων, γιατί έτσι ούτε δικαστική συνείδηση θα μπορούσε να υπάρξει, ούτε και δικαιοσύνη κατ' επέκταση. Ας μην γελιόμαστε, τον Τερτσέτη και τον Πολυζωΐδη δεν τους έκαμε ο υλισμός. Αν αυτό συνέβαινε θα ενέδιδαν. Αλλά η κοσμοθεωρία τους είχε βαθιά πνευματική βάση που μόνο σε αυτή την περίπτωση νόμος σημαίνει δικαιοσύνη, καθότι νόμος δεν συνεπάγεται απαραίτητα και δικαιοσύνη.

Οι προτομές των δυο γενναίων δικαστών της δίκης του Ναυπλίου, επιβάλλεται να ίστανται στις εισόδους όλων των δικαστηρίων υπενθυμίζοντας αδιαλείπτως στους δικαστές ότι η ορθή κρίση πηγάζει πρώτιστα από την ιερή φωνή της συνείδησης.

Η Ναυπλιακή Επανάσταση: Απόπειρα παρεμπόδισης της ξενοκρατίας και της απολυταρχίας στην Ελλάδα

Μπορεί από ευρωπαϊκή σκοπιά η άφιξη του Όθωνα στο Ναύπλιο, το 1832, να θεωρείται ως η απαρχή ενός κρατικού σχηματισμού με ευρύτερη ευρωπαϊκή αναγνώριση, αφού όλες οι Δυνάμεις συνέκλιναν στην εκλογή του προσώπου του. Όμως για το ρόλο της Μοναρχίας στην Ελλάδα οι περισσότερες απόψεις τάσσονται αρνητικά. Η δε εποχή της αντιβασιλείας και του Όθωνα ως αρχή σώρευσης δεινών για τον τόπο. Το δε Ναύπλιο, ως η πύλη της εισόδου της ξενοκρατίας στην Ελλάδα. Κυριολεκτικά με την Αντιβασιλεία στην εξουσία, η οργάνωση του κράτους παραδόθηκε σε ξένα χέρια, εκτοπίζοντας την παραμικρή αντίθεση με αποκορύφωμα την καταδίκη του Κολοκοτρώνη και του Πλαπούτα.

Και αν κατά κάποιο τρόπο το Ναύπλιο ταυτίζεται με το επάρατο κεφάλαιο της ξενοκρατίας και των συνεπειών της, από το Ναύπλιο πάλι μετά από κάποια χρόνια δόθηκε το πράσινο φως κατά του νοσηρού αυτού φαινομένου της ξενοκρατίας, με την έκρηξη της λεγόμενης Ναυπλιακής Επανάστασης, το 1862.³³ Συγκεκριμένα την 1^η Φεβρουαρίου του 1862, η φρουρά του Ναυπλίου εστασίασε και

³³ Για την Ναυπλιακή Επανάσταση, βλ. Μ. Λαμπρυνίδη, ΝΑΥΠΛΙΑ, σελ. 630-640.

απαίτησε να συγκροτηθεί υπουργείο Φιλελεύθερον και σύγκλιση όχι νέας Βουλής αλλά Εθνικής Συνέλευσης. Στη συνέχεια η Επανάσταση αυτή διαδόθηκε σ' ολόκληρο το κράτος. Από τους συνωμότες εξητείτο η έξωση του βασιλέα και η κατάλυση της δυναστείας του. Ήταν ένα κίνημα που ξεκινούσε από τη βούληση των Ελλήνων χωρίς να φαίνεται καμιά υποκίνηση από τις τρεις Μεγάλες Δυνάμεις. Επειδή το κίνημα δυστυχώς δεν έτυχε ευρείας υποστήριξης, οι στασιαστές περιορίστηκαν στο φρούριο του Παλαμηδίου και οι πρωταίτιοι της εξέγερσης αναγκάστηκαν να παραδοθούν στις 8 Απριλίου 1862.

Αν και η επανάσταση ξεκίνησε με την υποκίνηση της φρουράς του Ναυπλίου εν τούτοις η συμμετοχή του λαϊκού στοιχείου υπήρξε παραδειγματική. Οι Ναυπλιείς πρώτοι διαισθανόμενοι την πολιτική ασφυξία, επιδείξαντες έντονα δημοκρατικά αισθήματα πλαισίωσαν την επανάσταση που ήταν το προανάκουσμα της οριστικής τύχης της μοναρχίας του Όθωνα, τον Οκτώβρη του ίδιου έτους.

Μεταξύ των επαναστατών ξεχώρισε η μορφή της θρυλικής Καλλιόπης Παπαλεξοπούλου, ιστάμενη επί του εξώστου της οικίας της στην Πλατεία Συντάγματος (πλατεία Πλατάνου), ατάραχος και φωνασκούσα προς τους επτοημένους πολίτες: «*Θαρρείτε, το Ναύπλιο όπως έσωσε την ανεξαρτησία του έθνους κατά την μεγάλην επανάσταση θα εξασφαλίσει και τας ελευθερίας αυτού*».

Γενικά οι κάτοικοι του Ναυπλίου κατά την επανάσταση υπέστησαν ζημιές και καταστροφές, πολλά σπίτια επιρπολήθηκαν υπό των βασιλικών στρατευμάτων. Μετά την καταστολή της, η διοίκηση της πόλης και της φρουράς ετέθηκε σε πρόσωπα έμπιστα στο θρόνο.³⁴

Για άλλη μια φορά από το Ναύπλιο εστάλησαν μηνύματα δημοκρατικά και φιλελεύθερα σε όλο το έθνος σε μια εποχή, που ο ξένος παράγοντας και ο απολυταρχισμός έπνιγαν στην κυριολεξία την από τη φύση της ελεύθερη και ανυπότακτη ελληνική ψυχή, όπως εκπροσωπούσε η γενναία Αναπλιώτισσα Καλλιόπη Παπαλεξοπούλου.

Επίλογος

Είναι περιττό να υπεισέλθουμε σε λεπτομέρειες για το τι πρόσφερε το Ναύπλιο στην Ελλάδα από πλευράς πρωτοϊδρυθέντων ιδρυμάτων με σημαίνουσα διαχρονικότητα, διότι κάτι τέτοιο νομίζω πρέπει να θεωρηθεί αυτονόητο, αφού αυτός

³⁴ Για την Ναυπλιακή Επανάσταση, βλ. λεπτομέρειες από την ιστορική μελέτη του Τ. Γούναρη «Η Ναυπλιακή Επανάσταση», Αθήνα 1963 και από τη μελέτη της Κ. Ξηρουδάκη - Φακιάλα, «Καλλιόπη Παπαλεξοπούλου».

ο τόπος ορίσθηκε ως πρώτη πρωτεύουσα του νεοσυσταθέντος κράτους και έπρεπε οπωσδήποτε να τεθούν οι απαραίτητοι θεσμοί – νόμοι, μηχανισμοί για να λειτουργήσει.

Αλλά όπως είπαμε παραπάνω, ό,τι ιδιαίτερα ξαφνιάζει είναι πως ταυτόχρονα τέθηκε καθ' υπόδειξη και η πνευματική θεμελίωση αυτού του κράτους, με τρόπο ιδιόμορφο καθαρά πνευματικό από το ήθος της προσωπικής και πολιτικής ζωής του Ιωάννη Καποδίστρια. Ιδιαίτερα σημαντικό για τις μέρες μας επειδή παρατηρούμε στη σύγχρονη πραγματικότητα, οι ιδεολογίες του πολιτικού στίβου να υποχωρούν και η ανάγκη μιας πολιτικής ηθικής να γίνεται πιο αισθητή παρά ποτέ. Η δε φύση του σύγχρονου ανταγωνισμού μεταξύ πολιτικών κομμάτων χρειάζεται απαραίτητα την απόλυτη εντιμότητα των πολιτικών ανδρών.

Το άλλο μεγάλο στήριγμα της πνευματικής θεμελίωσης από αυτόν τον τόπο το Ναύπλιο, το έθεσε η γενναία στάση των δικαστών Πολυζωΐδη και Τερτσέτη. Ας μη μας διαφεύγει η τεράστια σημασία της δικαστικής εξουσίας για την οποία καθημερινά διερωτώμεθα.

Η περίπτωση των τριών ανδρών άπτεται της σκέψης του André Maurois ότι για να επέλθει η ανύψωση μιας κοινωνίας η πολιτική επανάσταση δεν αρκεί μόνο, αλλά είναι εξίσου αναγκαίο να επέλθει ριζική αλλαγή και μεταβολή μέσα στο άτομο. Το άτομο το οποίο θα ρυθμίζει τη συμπεριφορά και τις πράξεις του όχι «κατά το δοκούν» και το «παρά χρήμα ηδύ» αλλά σύμφωνα προς αρχές και αξίες αιωνίου κύρους.

Καποδίστριας, Τερτσέτης και Πολυζωΐδης έδρασαν έχοντας τη βαθύτατη πνευματική υπόσταση των μεγάλων αξιών του πολιτισμού, είχαν πολιτισμό ψυχής, παράλληλα με τον συνεχή αγώνα και τη θυσία, θυσία δε μέχρι θανάτου. Γιατί η έννοια του καθήκοντος έτσι μόνο καθαγιάζεται, το δε κράτος γίνεται υπόθεση έμπυχη και όχι απλή γραφειοκρατική διαδικασία με ψυχική μικρότητα για να ταιπωρεί την καθημερινότητα και ιδιαίτερα τον ανώνυμο, που στους όποιους αγώνες για την ελευθερία της πατρίδας πρώτος αυτός καλείται στην πρώτη γραμμή και να δώσει το αίμα του.

Αλλά και προς αυτή την κατεύθυνση θα πρέπει να δοθεί όλη η προσοχή των ιθυνόντων και όλων εκείνων που πονούν για την νεότητα και φυσικά για την πατρίδα. Γιατί, μόνο όπου υπάρχει πνευματική θεμελίωση εκεί αναπτύσσεται ο αληθινός πολιτισμός, πολιτισμός ψυχής. Πολιτισμός που εκδηλώνεται με σεβασμό σε θεσμούς, σε αξίες και σε πρόσωπα, πολιτισμός που μεταξιώνει τα άτομα σε προσωπικότητες όμοιες με αυτές για τις οποίες μιλήσαμε.

Αλέξανδρος Στούρτζας

ΛΟΓΟΣ ΕΠΙΤΑΦΙΟΣ
ΕΙΣ ΤΟΝ ΚΥΒΕΡΝΗΤΗΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΙΩΑΝΝΗΝ Α. ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΝ
(Συντεθείς υπό του Εξοχωτάτου Κυρίου Αλ. Στούρτζα)

Ο Αλέξανδρος Στούρτζας γεννήθηκε το 1791 στο Ιάσιο της Μολδαβίας. Ήταν πέντε χρόνια μικρότερος της Ρωξάνδρας αλλά στάθηκε μέχρι τέλους ο αγαπημένος της αδερφός και ταυτόχρονα, ο έμπιστος του Καποδίστρια.

Ο πατέρας του Σκαρλάτος Στούρτζας καταγόταν από πάμπλουτη ευγενή οικογένεια, που ήταν εγκατεστημένη στη Μολδαβία. Η μητέρα του ήταν πριγκίπισσα, κόρη του Έλληνα πρίγκιπα Κωνσταντίνου Μουρούζη. Μετά τη συνθήκη του Ιασίου το 1792 και έπειτα από πρόσκληση της Αικατερίνης Β', η οικογένεια Στούρτζα εγκαταστάθηκε οριστικά στην Πετρούπολη.

Η οικογένεια Στούρτζα γνώρισε τον Καποδίστρια το 1809 όταν εκείνος έφθασε στην Πετρούπολη, επίσημα προσκεκλημένος από τον Τσάρο, και διορίστηκε στο Υπουργείο Εξωτερικών. Στα επίσημα δείπνα που έδινε η οικογένεια, απαραίτητοι ήταν και ο κόμης Ιωάννης Καποδίστριας και ο πρίγκιπας Αλέξανδρος Υψηλάντης, που ήταν και συγγενής τους.

Για τρία χρόνια ο Καποδίστριας ήταν ο καθημερινός επισκέπτης της οικογένειας Στούρτζα. Όταν έφυγε, ο Αλέξανδρος τον ακολούθησε και η τοποθέτησή του στο διπλωματικό γραφείο του είχε γίνει με τη πρωτοβουλία του ίδιου του Καποδίστρια. Ο Αλέξανδρος παρέμεινε δίπλα στον Καποδίστρια μέχρι τέλους. Δικό του είναι και το «Σχέδιον περί εθνικής ανατροφής και δημοσίου παιδείας εις την Ελλάδα. Ιδέαι προκαταρκτικάι» για την οργάνωση της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, που επιχειρούσε ο Καποδίστριας το 1829.

Αυτός ο πιστός συνεργάτης και πολύτιμος φίλος και πρώτος βιογράφος του Καποδίστρια, θρήνησε το θάνατο του Κυβερνήτη και εκφώνησε στην εκκλησία της Οδησού τον επικήδειο λόγο¹:

¹ Ο λόγος εκφωνήθηκε στην εκκλησία της Οδησού στις 18 Νοεμβρίου 1831.

ΝΑΥΠΛΙΑΚΑ ΑΝΑΛΕΚΤΑ

ΛΟΓΟΣ ΕΠΙΤΑΦΙΟΣ

ΕΙΣ ΤΟΝ

ΚΥΒΕΡΝΗΤΗΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΙΩΑΝΝΗΝ ΑΝΤΩΝΙΟΥ

ΚΟΜΗΤΑ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΝ,

ΣΥΝΤΕΘΕΙΣ ὑΠὸ τοῦ Ἐξοχωτάτου Κυρίου

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΣΤΟΥΡΖΑ,

καὶ ἔκφωνηθεὶς ἐν τῇ προτεγοῦσῃ τῆς Ὁδησοῦ Ἐκκλησίᾳ

τῆς 18 Νοεμβρίου 1831.

ORAIISON FUNÈBRE

DE

JEAN ANTOINE COMTE CARODISTRIS

PRÉSIDENT DE LA GRÈCE,

PRONONCÉ EN GREC A GÈNES-DANS L'ÉGLISE CATHÉDRALE

DE CETTE VILLE LE 18 NOVEMBRE 1831.

ΕΝ ΑΙΓΙΝΗΙ,

ΕΚ ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΑΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΟΜΕΝΗΣ ΥΠΟ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΟΥ ΚΟΣΜΗΤΟΥ.

1832.

[-84-]

**«Μείζονα ταύτης αγάπην ουδείς έχει, ίνα τις την
Ψυχήν αυτού θη υπέρ των φίλων αυτού.»**

(Ιωάννης ο Ιερός Ευαγγελιστής, κεφ.15 στιχ.13)

Ως ανεξερεύνητα τα κρίματά Σου, Κύριε Παντοκράτορ! Επότισας ημάς πάλιν οίνον κατανύξεως.

Απέστρεψας το πρόσωπόν Σου από του λαού Σου. Εσαλεύθη και έντρομος εγεννήθη η γη των προγόνων μας: διότι παρέδωκας ημάς εις αδόκιμον νουν, και ετελειώθη, κατά παραχώρησιν Σου, η πατροκτονία! Χείρες ανόσιοι, θηρία ανθρωπόμορφα, άνδρες αιμάτων επεβουλεύθησαν την πλέον πολύτιμον ζώην, και την ύπαρξιν έθνους ολοκλήρου μετά του εκλεκτού Σου συνέκλεισαν εις ένα τάφον. Τω όντι, τ ά κ ρ ί μ α τ ά Σ ο υ, Κύριε, άβυσσος π ο λ λ ή, και εις το μυστήριον της ανοχής και προνοίας Σου ουδείς δύναται παρακύναι.

Πενθούντες, ιδού παριστάμεθα έμπροσθεν του θρόνου της μεγαλωσύνης εν υψηλοίς, και, βαρέως στενάζοντες, εκφωνούμεν· Κύριε, έως πότε; Ευχάς και δάκρυα και δέησιν προσφερόμεν Σοι εκτενή υπέρ αναπαύσεως, εν ταις άγίαις Σου μοναίς, του δούλου Σου Ιωάννου Αντωνίου του Καποδίστρια, όστις, εναθλήσας μέχρις αίματος, ήρπάσθη αφ' ήμών, εν τω μέσω των αγώνων και της δόξης του.

Αλλά τί εγκαινιάται εν κακία ο ασεβής, και μίσος χορτάσας το βδελυρόν, νομίζει, ότι ενέπαιξε Σε τον Παντοδύναμον Θεόν, ότι εξύβρισε την Ελλάδα και όλην την ανθρωπότητα ! Μήπως φαντάζεται ή κακία, ότι αυθαιρέτως συνέτριψε το σκεύος της εκλογής Σου ; Μήπως ο αείμνηστος Ανήρ και μέγας πολίτης, τον όποιον την σήμεραν κλαίοντες μνημονεύομεν, δεν εδύνατο να αποφύγη την δολοφονίαν, να, πατήση επί όφιν και σκορπίον, ενώ Σε ειχεν υπερασπιστήν της ζωής του; εδύνατο βέβαια. Αλλ' η αγάπη, η ισχυρά ως ο θάνατος, η αγάπη, η μη ζητούσα τα εαυτής, η αγάπη, η έξω βάλουσα τόν φόβον, κατά τον λόγον Σου, η αγάπη προς τον Θεόν και τους αδελφούς του Έλληνας τον έσυρεν εις τον θάνατον, ως προαιρετικής θυσίας ολοκάρπωμα, και η μακάρια Του ψυχή ήρπασε της αφθαρσίας τον στέφανον.

«Μείζονα ταύτης αγάπην ουδείς έχει, «ίνα τις την ψυχή
αυτού θη υπέρ των «φίλων αυτού»».

Τεθλιμμένοι χριστιανοί, οι τιμώντες την μνήμην του Κυβερνήτου της Ελλάδος, ζητήσατε παραμυθίαν της λύπης σας εις αυτό το θείον ρητόν της πανσόφου και ουρανού αγάπης. Κατατρυφήσατε του Κυρίου, και δώσει τα αιτήματα των καρδιών σας. Υψώσατε τον νουν εις την θεωρίαν των άνω πραγμάτων: τότε μόνον θέλετε εκτιμήσει πρεπόντως το έπιγειον στάδιον του Καποδίστρια, και δοξάσει εν εκστάσει ψυχής τον αγωνοθέτην της σωτηρίας Κύριον ημών Ιησούν Χριστόν, τον δόντα χάριν ολοτελούς απαρνήσεως και τελείας αγάπης εις ολίγους τινάς εκλεκτούς ανθρώπους.

Ο Θεός αγάπη εστί, είπεν ο επιστήθιος μαθητής της αγάπης· όθεν πας πιστός, φέρων την εικόνα και ομοίωσιν του Δημιουργού του, πας μιμητής του Χριστού, ως δι' αυτού λαμβάνων το χάρισμα της αναπλάσεως, πρέπει να φθάση εις βαθμόν, ώστε να κατασταθή όλος αγάπη. Όλοι οι κατά καιρούς αληθείς ευεργέται της ανθρωπότητας, εμψυχωθέντες υπό της αγάπης, κατώρθωσαν τα ακατόρθωτα, και, κατ' ανάλογίαν της ενδομυχούσης εν αύτοις αγάπης, ένεδύθησαν δύναμιν έξ ύψους. Αύτη η ζωογόνος πνοή του Θεού φωτίζει τον νουν, θερμαίνει την καρδίαν, απαλύνει τα πάθη, εμποιεί πειθώ εις τους λόγους, ρυθμίζει τα έργα των πιστών, και τους διαθέτει εις το να απαρνηθώσι παν ίδιον συμφέρον, πάσαν ίδιαν απόλαυσιν, και αυτήν την πρόσκαιρον ζωήν των. Τοιούτος εκ νεαράς του ηλικίας και μέχρι θανάτου εφάνη ο Ιωάννης Καποδίστριας.

Ευγενής βλαστός ευγενούς οικογενείας της Κερκύρας, δευτερότοκος υιός συνετού πατρός και μητρός ευσεβεστάτης, άρχισε την επί γης παροικίαν του εις το 1776 έτος. Διέτρεξε το στάδιον της σπουδής εις την Ιταλίαν, και, εκτός των φιλολογικών και φιλοσοφικών μαθημάτων, επεμελήθη την φιλόανθρωπον και περιληπτικήν επιστήμην της Ιατρικής. Μόλις έφθασεν εις εκείνην την ακμήν της νεότητος, καθ' ην οι ομηλικές του δυσκολεύονται να διοικήσωσιν εαυτούς· ότε η φωνή της πατρίδος τον εκάλεσεν εις τα ίδια, και ενεπιστεύθη εις αυτόν το πηδάλιον της αρτιγεννήτου Επτανήσου Πολιτείας. Έκτοτε και έως εις το 1807 έτος δεν έπαυσε νυχθημέρως αγωνιζόμενος υπέρ του κοινού, συμβιβάζων πολλάκις τα ασυμβίβαστα, οικονομών τα σφοδρά πάθη των ομογενών του, αναπληρών την πολιάν δια της φρονήσεως, και ως επί το πλείστον, ως άλλος Ιωάννης, κηρύσσων εν τη ηθική ε ρ ή μ ω. Κατελύθη το πολίτευμα, παρεδόθη εις τον τότε κοσμοκράτορα και ο Καποδίστριας σταθερώς αποποιησάμενος τα προβλήματα του Ναπολέοντος, δια να έμβη εις την δούλευσίν του, επρόκρινε την ομόθησκον βασιλείαν, εις την οποίαν έκπαλαι ατενίζοντες οι πρόγονοι ημών, εύρον της ορθοδοξίας το ακτινοβόλον άσυλον. Ήλθεν εις βασιλεύουσαν ο αείμνηστος τω 1809, έτει. Δύο χρόνους ειργάσθη εν γωνία και παραβύστω, προετοιμαζόμενος με γενναίαν υπομονήν εις το μετά ταύτα στάδιόν του. Εστάλη εις Βιένναν, και εκείθεν διωρίσθη εις τον του Δουνάβεως Ρωσικόν στρατόν, διευθυντής όλων των διπλωματικών σχέσεων. Όλοι, οι αυτόπται γενόμενοι των εξαισιών συμβάντων εκείνης της φοβεράς εποχής, εθαύμασαν τους μόχθους, ετίμησαν τους άθλους, επαινέσαν την βαθύνοιαν, εσεβάσθησαν την διαγωγήν, και αείποτε θέλουν ενθυμείσθαι την αγάπην του Καποδίστρια. Δεν την έσβεσαν, αλλ' ούτε την ενύχρανάν ποτέ η χαριστία, ο φθόνος, αι μικροπρέπειαι, των ανθρώπων. Έλληνες χριστιανοί, ούτος ο Έλλην παρευρέθη εις όλας τας μάχας, μετείχεν όλων των διαπραγματεύσεων, υπέφερεν όλους τους κινδύνους, όλας τας κακοπαθείας, μέχρι της ενδόξου αλώσεως του Παρισίου. Επέμφθη υπο του Αυτοκράτορος Αλεξάνδρου εις την Ελβετίαν, επεχειρίσθη, καί ετελείωσε το δεινόν έργον της ειρηνοποιήσεώς της. Ε-

κεί όλαι αι ευγενείς καρδίαι αντηχούν το όνομα του μεγαλοφυούς Έλληνοσ. Τουσ ηγάπησεν εμπράκτωσ ο αείμνηστοσ όθεν συμπολίτην, αδελφόν και ευεργέτην τον εκήρυξεν η ευγνώμων Ελβετία. Αλλά συγχρόνωσ ο αοίδιμοσ της Ευρώπησ ελευθερωτήσ, Αλέξανδροσ ο Πρώτοσ, τον οικειοποιήθη ωσ Γραμματέα των απορρήτων της αχανούσ επικράτειάσ του. Πληρεξούσιοσ του γενναιότατου των μοναρχών, ο Καποδίστριασ ειργάσθη, και υπέγραψε τασ συνθήकाσ της Βιέννησ, του Παρισίου, του Άαχεν, και εμφρόνωσ κατώρθωσεν αναριθμητόσ διαλλακτικούσ συμβιβασμούσ, εισ τον παλαιόν και εισ τον νέον Κόσμον. Εν ω όμως έλαμπεν, ωσ αστήρ, εισ τον κολοφώνα των ανθρωπίνων μεγαλείων και της δόξησ, η καρδία του δικαίου εμνημόνευεν αδιακόπωσ την πατρίδα του. Δυστυχούντων των ομογενών, δεν έστεργεν ευτυχίαν δια τον εαυτόν του. Πτωχευόντων αυτών, κατεφρόνει τον πλούτον, ή τον εσκόρπιζεν εισ τουσ χρείαν έχοντασ. Έβλεπε τα αγαθά της ευνομίασ, της ευμάθιασ, και εξήλου ζήλον τω όντι θείον, ώστε να μεθέξωσι και οι Έλληνεσ των αυτών πολυτίμων αγαθών. Παραβλέπασ πολλά συμφέροντα, και ευλαβούμενοσ μόνον το καθήκον, έσπευσεν εισ Κέρκυραν, ησπάσθη το προγονικόν έδαφοσ και την πατρικήν εστίαν — και είπεν εισ αυτήν το: Χαίρε δια πάντα ! Μετ' ου πολύ, μαύρα σύννεφα εκάλυψαν τον πολιτικόν ορίζοντα. Εσεισθη η Ευρώπη, εταράχθη η Ελλάσ, διερράγη μεγάλη, βαθυτάτη πληγή — εσάλπισεν άγγελοσ ολοθρευτήσ εξ ουρανού, και άρχισεν ο επταετήσ αγών μεταξύ Τουρκίασ και Ελλάδοσ. Τα δεινά ταύτησ της χρονικήσ περιόδου τίσ διηγήσεται; Ο άμεμπτοσ Ανήρ, τον οποίον μνημονεύομεν, εδοκίμασε τότε ωδίνασ θανάτου εισ την ευαισθητον καρδίαν του, ήτισ έπνεεν αγάπην προς τουσ αδελφούσ· και μ' όλον ότι δικαίωσ ηγανάκτει δια το αστόχαστον και πάρωρον της επιχειρήσeweσ, πάντα λίθον εκίνησεν υπέρ της του έθνουσ σωτηρίασ. Τέλοσ, βλέπων ότι εισ μάτην ικετεύει, παρητήθη γενναίωσ όλα τα μεγαλεία του, και ανεχώρησε, περικλειήσ απόμαχοσ του δικαίου, εισ ξένην γην, προκρίνασ το να ιδιωτεύη, παρά να φανή επεμβαίνων, ή αδιαφορών εισ τα πάθη των αδελφών του. Χριστιανοί! ιδού πάλιν δείγματα της φλογεράσ αγάπησ του αιμινήστου, όστισ εφάνη ανώτεροσ όλων των πραγμάτων, όσα συνήθωσ θέλγουν, και δεσμεύουν τουσ υλόφρονασ ανθρώπουσ.

Μετά παρέλευσιν τεσσάρων χρόνων, καθ' ουσ εσπένδετο ο Μακαρίτησ καθημερινώσ υπέρ της πατρίδοσ, ευκαίρωσ, ακαίρωσ, κατά τον Απόστολον Παύλον, ομιλών, γράφων, προτρέπων, δαπανών δι' αυτήν — ανέτειλεν η ημέρα της εκλογήσ του. Ψηφίζεται επταετήσ Κυβερνήτησ πλοίου, καταβυθιζομένου ήδη υπό άγριων κυμάτων. Τον προσκαλεί πανδήμωσ εθνική Συνέλευσισ — άλλα πού ; εισ ερείπια αιματοσταγή, εισ έδαφοσ γέμον Αφρικανών και Μουσουλμανικήσ ύβρεωσ. Προσκαλείται εισ ερείπια, και ο εκλεκτόσ του γένουσ δεν έχει πού να κλίνη την κεφαλήν. Οι χρηματικοί πόροι εξηντλήθησαν· της αναρχίασ ο πυρσόσ μόννοσ καταυγάζει τούτο το θέατρον των θορύβων και της απογνώσeweσ. Προσκαλείται εισ ταλαιπωρίαν και θάνατον ο άμεμπτοσ Ανήρ, και δέχεται η αγάπη το ποτήριον. Τρέχει εισ τα ανακτόρια

της Ευρώπης, κινεί εις οίκτον τους δυνατούς της γης, συνάζει εκ των, ανελπίστων πόρους, σπεύδει προς τους αδελφούς, και αφοσιού εις αυτούς το υπόλοιπον της καταστάσεως, της ισχύος, και της ζωής του.

Ας παραβάλῃ πας φιλαλήθης την Ελλάδα, εφ' ης επάτησεν ο αείμνηστος εν αρχαίς του 1828, με την γην, η οποία απερρόφησε το αίμα του τη 27 Σεπτεμβρίου 1831. Ας εμβλέψῃ εις τα έργα του, και εις τὰ βδελύγματα των εχθρών του: έπειτα κρινέτω. Χριστιανοί, αν ισως άγγελος εξ Ουρανού ήθελε προφητεύσει τω αιμνήστω, δοκιμάζων αυτόν και λέγων: μη πατήσης εις αυτήν την γην: αποβήσεται γάρ Σοι εις μαρτύριον στοχάζεσθε άραγε, ότι ήθελε σταματήσει και αποποιηθή τον σμαινόμενον θάνατον; Όποιος το φρονεί, δεν γνωρίζει την χριστιανικήν αγάπην εις την τελειότητά της.

«Μείζονα ταύτης αγάπην ουδείς έχει, «ίνα τις την ψυχήν αυτού θη υπέρ των «φίλων αυτού».

Την είχες, μακαρία ψυχή! την έλαβες άνωθεν παρά του Ζωοδότου, όστις ηξίωσε Σε να περιθάλλης τους ορφανούς, να φωτίζης την νεολαίαν, να ενιδρύσης ναούς και δικαστήρια, να ημερόνης βάρβαρα ήθη, να πρεσβεύης ακαμάτως υπέρ Ελλάδος εις όλην την Ευρώπην, και τον απλούν αυτής λαόν να απαλλάξης της των Ολίγων καταδυναστείας, οι οποίοι δι' αυτό τούτο θανασίμως Σε εμίσησαν, και τοι πολλάκις συγχωρηθέντες. Αναπαύου λοιπόν εις τας αιωνίους μονάς μετά πάντων των απ' αιώνας μαρτύρων της αλήθειας. Την πληγήν, την οποίαν Σοι επέφερον η πατροκτόνος χειρ, μη, μη γυμνώσης έμπροσθεν του φοβερού βήματος του αδεκάστου Κριτού των εθνών: αλλά μάλλον, ποτιζόμενος τον χείμαρρον της ουρανίου τρυφής εν Χριστώ Ιησού, εκλιπάρει την άπειρον αυτού ευσπλαγχνίαν και αγαθότητα: όπως νεύση εις τας καρδίας των ζώντων Ελλήνων: όπως αποσβέση τα μιανρά πάθη, και ενθρόνιση εν τω μέσω των απογόνων αυτών την αγάπην και την ομόνοιαν. Και, καθώς αείποτε των δικαίων το αίμα εστάθη σπόρος της αρετής, και των υπερ άνθρωπον κατορθωμάτων το Θεϊον ελατήριον: παρομοίως και την σήμερον, θεάνθρωπε, Συ η ανάστασις και η ζωή του πιστού Σου μιμητού και θεράποντος Ιωάννου, πρόσδεξαι, ευλόγησον, και πλήθυνον τους οψίμους καρπούς της πολυμόχθου ζωής και του πικρού του θανάτου. Μη ματαίωσης τον διακαή πόθον του εκλεκτού Σου, την ανέγερσιν της πενθούσης Ελλάδος, δι' ην έπνεε ζων, και υπέρ της οποίας εξέπνευσεν, αγωνιζόμενος. Μη οργισθής ημίν σφόδρα, αλλ' επίστρεψον την αιχμηλώσιν των ψυχών ημών διάλυσσον το σκότος, καταίσχυνον την απάτην των αθέσμων. Θραύσον επαιρομένην την ασέβειαν. Κύριε, Κύριε. Επίφανον τό πρόσωπόν Σου εφ' Ημάς, και επί την πόλιν ταύτην, και επί το πλήρωμα όλης της στρατευομένης εκκλησίας Σου, και σωθησόμεθα δια της αγάπης. Αμήν.

Αλέξανδρος Στούρτζας

Λαμπρινή Καρακούρη-Ορφανοπούλου
Ιστορικός Τέχνης, Εθνική Πινακοθήκη - Παράρτημα Ναυπλίου

ΕΘΝΙΚΗ ΠΙΝΑΚΟΘΗΚΗ
ΚΑΙ ΜΟΥΣΕΙΟ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΣΟΥΤΖΟΥ
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΝΑΥΠΛΙΟΥ

Το παράρτημα της Εθνικής Πινακοθήκης και Μουσείου Αλ. Σούτζου στο Ναύπλιο, εγκαινιάσε έκθεση μνήμης στον Ιωάννη Καποδίστρια, στις 27 Σεπτεμβρίου 2008, συμμετέχοντας στις εορταστικές εκδηλώσεις του Δήμου Ναυπλίου και του πνευματικού ιδρύματος «Ιωάννης Καποδίστριας» για την επέτειο των 180 χρόνων από την ανακήρυξη του Ναυπλίου ως πρώτης πρωτεύουσας της Ελλάδας και την άφιξη του πρώτου Κυβερνήτη Ιωάννη Καποδίστρια στην πόλη.

Η έκθεση «Ιωάννης Καποδίστριας, ο πρωτομάρτυρας της νέας Ελλάδας» εγκαινιάστηκε από τον υπουργό Τουριστικής Ανάπτυξης, κ. Άρη Σπηλιωτόπουλο, ο οποίος τόνισε στην ομιλία του: « Σε δύσκολους καιρούς, η προσωπικότητα του Ιωάννη Καποδίστρια μας διδάσκει διορατικότητα, νηφαλιότητα, βαθύτατη πολιτική σκέψη. Ας θυμηθούμε ότι την περίοδο που ανέλαβε τα ηνία διακυβέρνησης ο Καποδίστριας, η Ελλάδα ήταν σχεδόν ερειπωμένη, με τον πληθυσμό της να εγκαταλείπει τα κατεστραμμένα χωριά. Τα ταμεία ήταν άδεια, ο κρατικός μηχανισμός υποτυπώδης έως ανύπαρκτος, η αναρχία ορατή παντού, σε όλες τις εκφάνσεις της ζωής. Ο Ιωάννης Καποδίστριας, ο πρώτος κυβερνήτης της χώρας έθεσε τα θεμέλια της σύγχρονης Ελλάδας. Ήταν το δικό του όραμα για μια Ελλάδα ενωμένη και δυνατή, για μια σύγχρονη δημοκρατική Πολιτεία, μια Ελλάδα που να ακολουθεί το Ευρωπαϊκό πρότυπο, που καλλιεργήθηκε τον 20^ο αιώνα και έγινε πραγματικότητα. Η ιστορία δικαίωσε το εύρος της πολιτικής ιδιοσυγκρασίας του. Άλλωστε, αυτό μετράει στην πολιτική: το πώς αντέχεις στο χρόνο μέσα από τις ιδέες σου. Η ζωή και το έργο αυτού του διακριτικού ανθρώπου και αποτελεσματικού πολιτικού, που απείχε από μικροψυχίες και στάθηκε πάνω από προσωπικά συμφέροντα είναι η μεγάλη του παρακαταθήκη. Η ιστορική μνήμη μας δίνει την ευκαιρία να αντλούμε διδάγματα για το μέλλον. Η μνήμη του Καποδίστρια μας διδάσκει ότι η Ελλάδα του μέλλοντος είναι ευθύνη όλων μας».

Με τα εκθέματα που ευγενικά μας παραχωρήθηκαν για την έκθεση αυτή, πα-

ρουσιάζουμε την πολυδύναμη δράση του Ιωάννη Καποδίστρια, αναδεικνύουμε το πολυσχιδές της προσωπικότητάς του σε μια κρίσιμη εποχή για την νεότερη Ελλάδα, με σκοπό την προσέγγισή τους από το ευρύ κοινό και κυρίως από τους νέους μας, με την πεποίθηση πως η ελπίδα να υπηρετείς αρχές και αξίες μετουσιώνεται σε βεβαιότητα για εμάς και για τις επόμενες γενιές.

Το γραφείο και η καρέκλα του Ιωάννη Καποδίστρια, το ρολόι του, το χρυσό δακτυλίδι του, η σφραγίδα του ως Κυβερνήτης και η ταμπακοθήκη του, μαζί με λιθογραφίες και προσωπογραφίες του (ανάμεσά τους ένα πορτρέτο που εκτίθεται για πρώτη φορά και τον απεικονίζει να κρατά φάκελο, στον οποίο αναγράφεται ως παραλήπτης ο ίδιος ως Κυβερνήτης), έγγραφα εποχής που αναδεικνύουν το έργο του- όπως διατάξεις για την οργάνωση των Δικαστηρίων, των τελωνείων και των ταχυδρομείων-, ψηφίσματα των εθνοσυνελεύσεων, το Κώδικα των Όρκων της Καποδιστριακής Διακυβέρνησης, αλλά και το πρώτο εθνικό νόμισμα, ο αργυρός Φοίνικας, που κόπηκε επί των ημερών του είναι μερικά μόνο από τα αντικείμενα που παρουσιάζονται και ταξίδεψαν από τα μουσεία Μπενάκη, Εθνικό Ιστορικό, Νομισματικό, την Πινακοθήκη και Μητρόπολη Κέρκυρας και το Ίδρυμα Ευαγγελίστριας Τήνου.

Σήμερα, σχεδόν δύο αιώνες μετά, κρίνοντας με νηφαλιότητα την προσωπικότητα και την προσφορά του Ιωάννη Καποδίστρια στη δημιουργία της νεότερης Ελλάδας, αναγνωρίζουμε την αγωνιστική και αφιλοκερδή φιλοπατρία του, τις προσωπικές του θυσίες, τις εκκλήσεις του προς τους ισχυρούς για οικονομική βοήθεια, κυρίως όμως το οργανωτικό του πνεύμα, που έβαλε τα θεμέλια για τη δημιουργία της νέας Ελλάδας.

Η παρατηρούμενη άλλωστε, τα τελευταία χρόνια επικαιρότητα του Καποδίστρια οφείλεται στην ίδια την προσωπικότητα και πολιτική δράση του και στη βίαιη ανακοπή της ζωής και του έργου του. Διέθετε σφαιρική αντίληψη του πολιτικού και οικονομικού προβλήματος του νεοελληνικού κράτους και οι ενέργειές του στρέφονταν στη διασφάλιση της βιωσιμότητάς του, σύμφωνα βέβαια και με τις προσωπικές του απόψεις για τη μορφή της μελλοντικής ελληνικής κοινωνίας.

Η έξοχη διπλωματική του ικανότητα, η παντελής έλλειψη προσωπικού συμφέροντος, η πολιτική του διορατικότητα και οι οργανωτικές του αρετές τον καθιέρωσαν ως μία από τις μεγαλύτερες μορφές της σύγχρονης ελληνικής πολιτικής Ιστορίας.

Ακολουθεί η ομιλία της Διευθύντριας της Εθνικής Πινακοθήκης και Μουσείου Αλ. Σούτζου, Μαρίνας Λαμπράκη Πλάκα, την οποία ο Δήμαρχος Ναυπλίου κ. Παναγιώτης Γ. Αναγνωσταράς, ύστερα από σχετική απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου, αναγόρευσε ως επίτιμη δημότη. Αναγνωρίστηκε έτσι η συνεχής και πολύτιμη προσφορά της τόσο κατά την εγκαθίδρυση του Παραρτήματος της Εθνικής Πινακοθήκης στο Ναύπλιο όσο και για την πολύπλευρη προσφορά της στην πολιτιστική ζωή του τόπου.

«Σαν σήμερα στις 27 Σεπτεμβρίου 1831, στην ένδοξη και όμορφη πόλη του Ναυπλίου, ο Ιωάννης Καποδίστριας, ο πρώτος κυβερνήτης του ελεύθερου ελληνικού κράτους, έπεφτε νεκρός από αδελφοκτόνα βόλια μπροστά στην εκκλησία του Αγίου Σπυρίδωνα. Αυτός ήταν ο άδοξος και άδικος επίλογος μιας ζωής που διανύθηκε ως εποποιία για να καταλήξει σε τραγωδία· μια τραγωδία όχι μόνο ατομική, αλλά κυρίως εθνική, γιατί στο πρόσωπο του σπουδαίου και γενναίου άνδρα η αναγεννηθείσα Ελλάδα έχανε ένα στυλοβάτη και οδηγό για τα πρώτα επισφαλή βήματα του ελεύθερου βίου της. Τίποτε δεν προμήνυε την τραγική έκβαση όταν, στις 13 Ιανουαρίου του 1828, λαός και αγωνιστές υποδέχονταν πανηγυρικά, με δάκρυα χαράς και ελπίδας, τον νέο Κυβερνήτη στο Ναύπλιο.

Η μορφή, η ζωή, η λαμπρή σταδιοδρομία και το άδοξο τέλος του Ιωάννη Καποδίστρια προσφέρουν ένα παραδειγματικό πεδίο στοχασμού για τις τύχες του Ελληνισμού. Ο Κερκυραίος αριστοκράτης με τις λαμπρές σπουδές στην Πάδουα της Ιταλίας κατάφερε να διακριθεί και να καταλάβει τα μεγαλύτερα αξιώματα, όχι μόνο στην ιδιαίτερη πατρίδα του, σε μια εποχή διαρκών πολιτικών αλλαγών, αλλά και σε ολόκληρη την Ευρώπη με αποκορύφωμα τον διορισμό του το 1816 στη θέση του πανίσχυρου Υπουργού Εξωτερικών της Ρωσίας. Σήμερα γνωρίζουμε τις προσπάθειες που κατέβαλε ως κορυφαίος διπλωμάτης και πολιτικός να επηρεάσει ευνοϊκά τις αποφάσεις των ηγεμόνων και των διπλωματών υπέρ των Ιονίων νήσων αλλά και των αγωνιζομένων Ελλήνων.

Στις 2 Απριλίου του 1827 η Εθνοσυνέλευση της Τροιζήνας αποφάσισε ομόφωνα να του αναθέσει το αξίωμα του πρώτου Κυβερνήτη της Ελλάδας. Η ίδια Εθνοσυνέλευση που έμελλε να συντάξει το τρίτο και πιο δημοκρατικό σύνταγμα της ελεύθερης Ελλάδας. Ένα σύνταγμα που καθιέρωσε την αρχή της λαϊκής κυριαρχίας και τις προσωπικές ελευθερίες του πολίτη. Αναθέτοντας τα καθήκοντα του πρώτου Κυβερνήτη σ' ένα πρόσωπο με μεγάλη πολιτική και διπλωματική εμπειρία εξέφραζε την ομόθυμη επιθυμία των Ελλήνων να αναθέσουν τις τύχες τους σ' ένα πρόσωπο που συμβόλιζε στα μάτια τους την παιδεία, την γνώση, την εμπειρία, ιδανικά που στερήθηκαν οι Έλληνες λόγω της μακραίωνης δουλείας. Εξέφραζε επίσης πάνω απ' όλα την λαχτάρα τους να ζήσουν σ' ένα κράτος ειρηνικό και ευνομούμενο, καθώς οι εμφύλιες διαμάχες είχαν οδηγήσει τον Αγώνα στο χείλος της αβύσσου.

Ο Ιωάννης Καποδίστριας, στον ελάχιστο χρόνο που του δόθηκε να κυβερνήσει την καθημαγμένη, πάμπταχη και πληγωμένη από τον μακρύ απελευθερωτικό αγώνα χώρα, επιτέλεσε αξιοθαύμαστο οργανωτικό έργο, σε επίπεδο διοικητικό, οικονομικό, στρατιωτικό, εκπαιδευτικό. Οπαδός της πεφωτισμένης δεσποτείας, δεν πίστευε, ωστόσο ότι η Ελλάδα ήταν ώριμη για την εφαρμογή του συνταγματικού πολιτεύματος που είχε ψηφιστεί στην Τροιζήνα. Δεν ήταν όμως αυτός ο μόνος λόγος που όπισσε τα χέρια των αντιπάλων του. Οι εμφύλιες αντιπαραθέσεις είχαν ενταθεί από τη συσπείρωση γύρω

από τις μεγάλες δυνάμεις αντιπάλων κομμάτων και παραγόντων. Καπεταναίοι και οπλαρχηγοί έβλεπαν τα προνόμιά τους να περιορίζονται. Το φτωχό κράτος δεν μπορούσε να εκπληρώσει το καθήκον του, αποζημιώνοντας όσους θυσιάσαν ζωές και περιουσίες στον Αγώνα. Η δολοφονία του Καποδίστρια ήταν η κορυφαία και ακραία έκφραση μιας συμπυκνωμένης δυσαρέσκειας, ακόμη κι αν δεν έχει αποδειχτεί η ανάμειξη σ' αυτήν εκπροσώπων των μεγάλων δυνάμεων και των κομματικών τους παραγόντων. Κυρίως έδειξε την ανωριμότητα της ελληνικής κοινωνίας να δεχτεί, έστω και μεταβατικά, την αυστηρή πειθαρχία που θέλησε να επιβάλει ο Κυβερνήτης.

Σήμερα, σχεδόν δυο αιώνες μετά, κρίνοντας με νηφαλιότητα την προσωπικότητα και την προσφορά του στη δημιουργία της νεότερης Ελλάδας, αναγνωρίζουμε την αγωνιστική και αφιλοκερδή φιλοπατρία του, τις προσωπικές του θυσίες, τις εκκλήσεις του προς τους ισχυρούς για οικονομική βοήθεια, κυρίως όμως το οργανωτικό του πνεύμα, που έβαλε τα θεμέλια για τη δημιουργία της νέας Ελλάδας. Η ευγενής μορφή του αποτελεί φωτεινό σηματοφόρο, στην ιστορική συνείδηση των νεότερων Ελλήνων.

Η Εθνική Πινακοθήκη, συμμετέχοντας στις εορταστικές εκδηλώσεις του Δήμου Ναυπλίου και του πνευματικού ιδρύματος «Ιωάννης Καποδίστριας» για την επέτειο των 180 χρόνων από την ανακήρυξη του Ναυπλίου ως πρώτης πρωτεύουσας της Ελλάδας και την άφιξη του πρώτου Κυβερνήτη Ιωάννη Καποδίστρια στην πόλη, αφιερώνει την παρούσα έκθεση στη μνήμη του πρωτομάρτυρα του ελεύθερου ελληνικού κράτους. Η έκθεση οργανώνεται στο παράρτημα της Ε.Π.Μ.Α.Σ. στο Ναύπλιο, στην πόλη που συνδέθηκε άρρηκτα με τις ιστορικές τύχες και το τραγικό τέλος του Κυβερνήτη.

Ευχαριστούμε θερμά τα μουσεία και τους συλλέκτες που δέχτηκαν με προθυμία να προσφέρουν πολύτιμα τεκμήρια, κειμήλια και έργα τέχνης για την έκθεση. Ιδιαίτερες ευχαριστίες οφείλουμε στο Γενικό Γραμματέα της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας κ. Ιωάννη Μαζαράκη-Αινιάν για την πολύτιμη βοήθειά του και τον πρόθυμο δανεισμό πολύτιμων τεκμηρίων από τις πλούσιες συλλογές του μουσείου. Συγχαρητήρια και ευχαριστίες οφείλουμε στην επιμελήτρια της Ε.Π.Μ.Α.Σ. στο Ναύπλιο Λαμπρινή Καρακούρη-Ορφανοπούλου, που είχε την πρωτοβουλία για την οργάνωση της έκθεσης και την προετοίμασε με ζήλο και γνώση.

Ο Ναυπλιώτης Πρόεδρος του Δ.Σ. της Ε.Π.Μ.Α.Σ. κ. Απόστολος Μπότσος και τα μέλη του Δ.Σ. υποστήριξαν ένθερμα την πρόταση για την δημιουργία της έκθεσης. Ο Δήμαρχος Ναυπλίου κ. Παναγιώτης Αναγνωσταράς και το Δημοτικό Συμβούλιο της ιστορικής πόλης στέκονται αρωγοί στις δραστηριότητες του μουσείου μας. Τους ευχαριστώ θερμά.

Τις πιο θερμές ευχαριστίες οφείλω στον Υπουργό Τουριστικής Ανάπτυξης κ. Άρη Σπηλιωτόπουλο και στον Πρόεδρο του Ε.Ο.Τ. κ. Αθανάσιο Οικονόμου, που δέχτηκαν με ενθουσιασμό να υποστηρίξουν με τη γενναιόδωρη χορηγία τους την οργάνωση της έκθεσης».

Εκτιθεμένα έργα

Άγνωστος
Προσωπογραφία
του Ιωάννη Καποδίστρια
Ελαιογραφία, 39 x 31 εκ.
Μητροπολιτικό Μέγαρο Κέρκυρας

Νεανικό πορτρέτο του Ιωάννη Καποδίστρια (συλλογή του Μητροπολιτικού Μεγάρου). Αποτελεί ίσως το μοναδικό πορτρέτο του Κυβερνήτη σε νεανική ηλικία.

Σ' αυτήν την ελαιογραφία ο δημιουργός «ψυχογραφεί» τον προσωπογραφούμενο, έτσι ώστε αυτό το πορτρέτο να καθίσταται «τοπίο ψυχής».

Ο ζωγράφος αποδίδει την ευγενική και ωραία μορφή του νεαρού Καποδίστρια, την ανώτερη έκφραση της ψυχής του, που διαφαίνεται επάνω στα υπέροχα χαρακτηριστικά του.

Άγνωστος
Προσωπογραφία
Ιωάννη Καποδίστρια
Ελαιογραφία, 61 x 50 εκ.
Ιδιωτική Συλλογή

Ελαιογραφία που παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Ο Καποδίστριας κρατάει στο δεξί του χέρι ανοιχτό φάκελο, όπου ο άγνωστος αποστολέας έχει γράψει τα στοιχεία του παραλήπτη:

«(Προς την)Α.Εξοχότητα Ι.Α. Καποδίστριαν (Κυβερνήτην της Ελλάδος. Εις Ναύπλιον».

Με βάση την επιγραφή θα πρέπει να έγινε στο χρονικό διάστημα 1829-1831.

Ο καλλιτέχνης αξιοποιεί πλήρως την τυπολογία των ανάλογων προσωπογραφιών. Ο εικονιζόμενος παρουσιάζεται ημίσωμος, στραμμένος κατά τρία τέταρτα σε σκούρο φόντο και κρατά ένα γράμμα.

Εδώ ο ζωγράφος με το σχέδιο του προσώπου-μύτη, φρύδια, χείλια-διαγράφει την προσωπικότητα του Κυβερνήτη, ο οποίος ποζάρει υπερήφανος για ό,τι έχει κατακτήσει και ό,τι εκπροσωπεί.

*Προσωπογραφία
Ιωάννη Καποδίστρια*

*Λιθογραφία
ασπρόμαυρη*

53 x 42cm

*Εθνικό Ιστορικό
Μουσείο, Αθήνα*

Αρ. εργ. 45 (4948-44)

Επιγ.

Στο κάτω μέρος:

*Εκ του πολυχρωμο-
λιθογραφείου του
Ι.Δ.Νεράντζη.*

Λειψία.

Σ' αυτήν την προσωπογραφία ο Καποδίστριας απεικονίζεται με πειστικότητα και σεβασμό στη μορφή του. Αποκαλύπτεται ο βαθύς πνευματικός κόσμος του και η ευγενική φυσιογνωμία του.

Προσωπογραφία του Ιωάννη Καποδίστρια
Λιθογραφία ασπρόμαυρη 25x20 εκ.
Εθνικό Ιστορικό Μουσείο, Αθήνα
Αρ. εργ.25(4181)
Καλλιτέχνες: von L.Brand v{on}R. Weber».

Ασπρόμαυρη λιθογραφία –από τις ευρύτατα δημοσιευμένες και διαδεδομένες– της εξαιρετικής τέχνης προσωπογραφίας του Καποδίστρια, του Γερμανού ζωγράφου που υπογράφει μόνο με τα αρχικά του Gr F. v(ou) E., και είναι «εκ του φυσικού», γύρω στο 1818. Το πρωτότυπο έργο λιθογραφήθηκε από τον ζωγράφο Muller στη γερμανική πόλη Καρλσρούη, στο εκεί ίδρυμα Welter.

Έχει τίτλο: Graf Capo d' Istria και κάτω από τον τίτλο ακολουθεί η ιδιόχειρη φράση του Καποδίστρια, όπως την είχε γράψει στο πρωτότυπο, η τόσο χαρακτηριστική, που με μικρή παραλλαγή την έγραφε στις επιστολές του προς τη Ρωξάνδρα: «*Ce qui nous flatte le plus c'est de vivre dans le souvenir des hommes*»

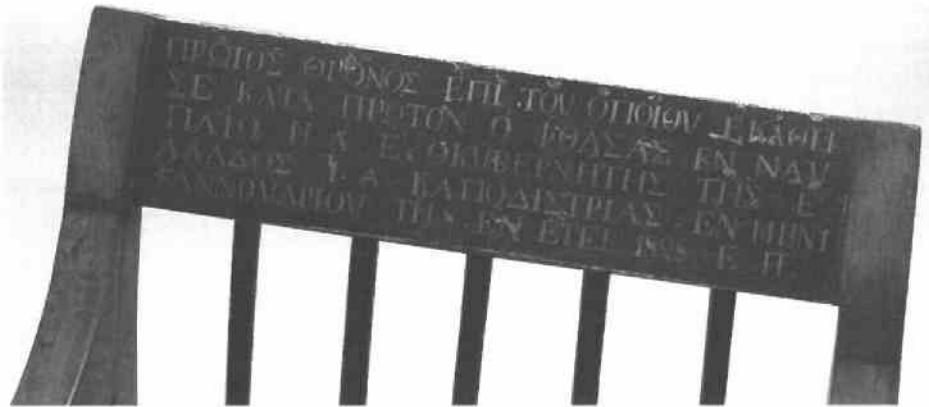
I. Kapodistrias
(Αυτό που με κολακεύει περισσότερο είναι να ζήσω εις την ανάμνησιν των ανθρώπων) με την υπογραφή του στα γαλλικά.

Graf Capo d'Istria
Ce qui nous flatte le plus c'est de vivre dans le
souvenir des hommes
I. Kapodistrias

Το γραφείο του Ιωάννη Καποδίστρια όπως εκτίθεται στο Εθνικό Ιστορικό Μουσείο μαζί με την καρέκλα του.

Επιγραφή στην πλάτη του καθίσματος στο οποίο κάθισε ο Ιωάννης Καποδίστριας μόλις έφθασε στην Ελλάδα.

Την ιστορική και εκ Ρωσίας κομισθείσαν ξύλινη καρέκλα του αιμινήστου Ιωάν-

νου Καποδιστρίου δωρηθείσαν προς τον Αναστάσιον Μαυροκέφαλον υπό του Αυγουστίνου Καποδιστρίου εν Ναυπλίω, μετά τον θάνατον του Κυβερνήτου.

Προηγούμενος κάτοχος: Αθηνογένης Ιωάννης

Σημ: Πεπραγμένα σ.13,Ι.Αθηνογένης την εκ Ρωσσίας προερχομένην καθέδραν, ην κατά προτίμησιν εχρησιμοποίει ο Καποδίστριας, εργαζόμενος και είχε εν Ελβετία, Αιγίνη και Ναυπλίω.

Μετά την παραίτησίν του ο Αυγουστίνος απερχόμενος του Ναυπλίου, edώρησε το κάθισμα εις τον έμπιστον Θ. Μαυροκέφαλον. Εκ των κληρονόμων τούτου απέκτησε το κειμήλιον υπέρ του Μουσείου ο δωρητής.

Ρολόι τσέπης

Υλικό: χρυσό

*Εσωτερικά στο σκέπασμα
υπάρχει εγχάρακτη
η απεικόνιση της Ελβετίας
με όλα τα εργαλεία
της ωρολογοποιίας.*

Δωρεά από το Εθνικό

Πανεπιστήμιο

Κατασκευαστής:

Bautille et Moynier

Τεχνική κατασκευής:

εγχάρακτο

Εθνικό Ιστορικό Μουσείο,

Αθήνα

Αρ. ευρ. 3341

Ρολόι τσέπης του Ιωάννη

Καποδίστρια.

Ανήκε στον ίδιο.

Φέρει εγχάρακτη κυκλική επιγραφή στην εσωτερική επιφάνεια του καπακιού:

«Τω τον χρόνον καλώς διοικούντι, οι τον χρόνον καλώς μετρούντες».

Παρατηρήσεις:

Με τρία complications repetition 1/4, chronographe, second independent.

Με διαμαντόσκονη είναι γυαλισμένο εσωτερικά.

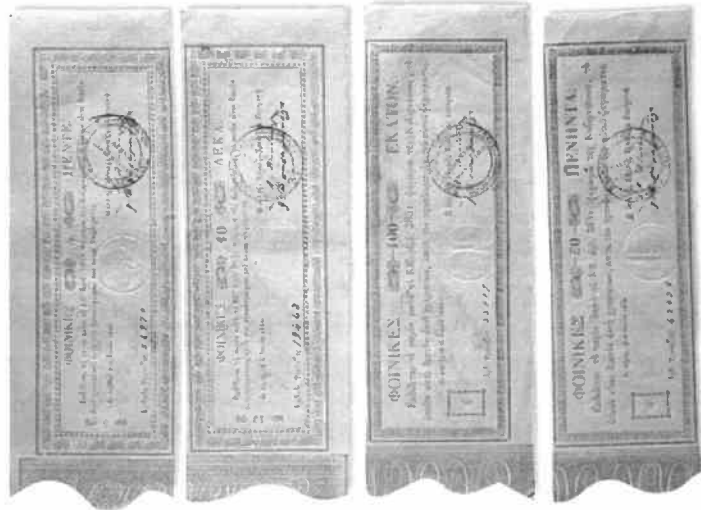
*Τα πρώτα νομίσματα
του Νεότερου Ελληνικού Κράτους*

Στην πρόσθια όψη απεικονίζεται η συμβολική παράσταση της αναγέννησης της Ελλάδας με το Φοίνικα, το μυθικό πουλί να ζωντανεύει μέσα από την τέφρα στεφόμενος από το σύμβολο του σταυρού. Η περιφέρεια του νομίσματος περιτρέχεται από την επιγραφή ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΕΙΑ, ενώ τα ελληνικά γράμματα αωκα', ισοδυναμούν με το 1821, το έτος δηλαδή του ξεσηκωμού. Εκατέρωθεν της χρονολογίας έχουν χαραχθεί τα σύμβολα του νομισματοκοπείου, αριστερά άγκυρα και δεξιά απροσδιόριστο αντικείμενο σε σχήμα οριζοντίου οκτώ. Οι χάλκινες κοπές δεν φέρουν σύμβολα νομισματοκοπείου. Στην πίσω όψη μέσα σε στεφάνι ελιάς αναγράφεται η αξία της κάθε έκδοσης και κάτω η χρονολογία κοπής. Γύρω η επιγραφή ΚΥΒΕΡΝΗΤΗΣ Ι. Α. ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ. Μολονότι η κοπή και η κυκλοφορία των αργυρών φοινίκων συντελέστηκε το 1829, η αναγραφόμενη χρονολογία κοπής είναι το 1828, σε ανάμνηση της άφιξης του Καποδίστρια στην Ελλάδα, όπως πιστεύουν μερικοί μελετητές, ή το πιθανότερο σε συνέχεια του ψηφίσματος του Πανελληνίου (14 Απριλίου 1828).

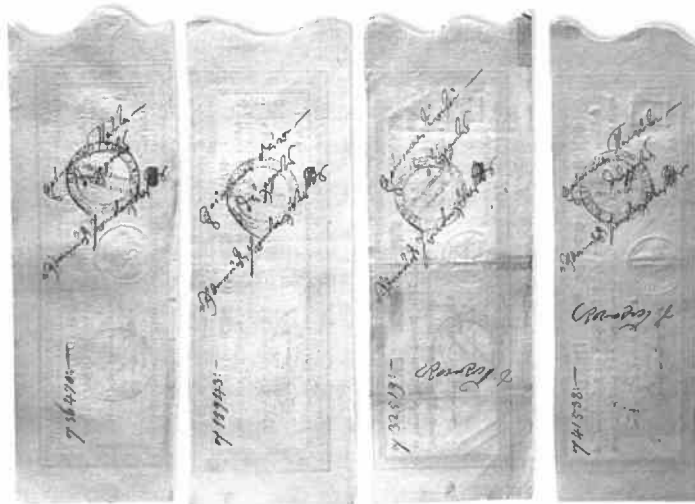
Ο φοίνικας καθορίστηκε να ισοδυναμεί με το 1/6 του ισπανικού δίστηλου τάλρου, το οποίο κυκλοφορούσε ευρύτατα στον ελλαδικό χώρο.

ΝΑΥΠΛΙΑΚΑ ΑΝΑΛΕΚΤΑ

Χαρτονομίσματα των 5, 10, 50 και 100 φοινίκων.

Οπίσθια όψη. Εικονογράφηση: Χειρόγραφα η αξία ολογράφως, η υπογραφή του Ελεγκτή Αθανασίου Σκανδαλίδη και ο αριθμός γραμματίου κατά 500 μονάδες μικρότερος από τον αριθμό της πρόσθιας όψης.

Πρόσθια όψη.

Εικονογράφηση: Χρονολογία έκδοσης 1.7.1831 στην Αίγινα. Μέσα σε περιμετρικό κόσμημα η αξία αριθμητικά και ολογράφως. Αναφορά στο διατακτικό του ΚΖ' ψηφίσματος. Φέρουν έντυπη σφραγίδα με την ένδειξη Βασιλείον της Ελλάδος - Ελεγκτικόν Συνέδριον, και τον αριθμό του γραμματίου.

Χαρτονόμισμα των 10 φοινίκων.

Ακολουθώς με το ψήφισμα ΚΖ' της 17.6.1831 αποφασίζεται η έκδοση χαρτονομισμάτων των 5, 10, 50, και 100 φοινίκων συνολικού ύψους 3.000.000 φοινίκων.

Για να επιβληθεί η κυκλοφορία του χαρτονομίσματος των φοινίκων, ορίζεται στο άρθρο 3 του ΚΖ' ψηφίσματος ότι όλες οι συναλλαγές με το κράτος πρέπει να γίνονται υποχρεωτικά κατά το 1/3 σε χαρτονόμισμα.

Οι φοίνικες τυπώθηκαν στην Αίγινα και φέρουν ημερομηνία 1 Ιουλίου 1831. Η αριστερή τους πλευρά είναι ακανόνιστα κομμένη για τον έλεγχο της γνησιότητας.

Τα χαρτονομίσματα υπογράφονταν, με το χέρι, από δύο μέλη της τριμελούς Διευθυντικής Επιτροπής της Εθνικής Χρηματιστικής Τράπεζας, η οποία είχε συγκροτηθεί από τους Αλέξιο Λουκόπουλο, Φραγκίσκο Παπαμανόλη και Ανδρέα Γιαννίτζη. Αριθμούνται χειρόγραφα από το 8001 έως το 49670 με δύο αριθμούς. Στην πρόσθια όψη με τον πρώτο και στην οπίσθια με άλλον που ήταν κατά 500 μονάδες μικρότερος του πρώτου. Στην οπίσθια όψη ο ελεγκτής Αθανάσιος Σκανδαλίδης έγραφε λοξά την αξία του χαρτονομίσματος ολογράφως και το υπέγραφε.

Στις 27 Ιανουαρίου 1832 με το ψήφισμα Ζ' της Εθνικής Συνέλευσης αρχικά μειώνεται η κυκλοφορία των χαρτονομισμάτων των φοινίκων και στη συνέχεια αίρεται η κυκλοφορία τους.

1

2

3

4

5

6

Σφραγίδες Καποδιστριακής εποχής

1. ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΚΡΑΤΟΣ
Ο ΚΥΒΕΡΝΗΤΗΣ 1821
Κράμα χαλκού, 3,5 x 3 εκ.
Αρ. κατ.333

2. ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟΝ
Κράμα χαλκού, 4 x 3,5.
Αρ. κατ. 334

3. Γ{ΕΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ} ΤΗΣ
ΕΠΙΚΡΑΤ{ΕΙΑΣ} ΛΑ
SECRET{ΑΡΙΑΤ} D' ΕΤΑΤ
Κράμα χαλκού, 0,40 x 3,2 Αρ. κατ. 338

4. Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ 1821
Κράμα χαλκού, 3,4 x 2,9 εκ. Αρ.κατ. 363

**5. ΣΥΝΕΧ{ΕΙΑ} ΤΗΣ Δ' ΤΩΝ
ΕΛΛΗΝΩΝ ΕΘΝ{ΙΚΗΣ}
ΣΥΝΕΛΕΥΣΕΩΣ 1832**
Κράμα χαλκού, 3,6 x 3,1 εκ.
Αρ. κατ. 374

**6. Η ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠ{Η}
ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ 1832**
Μέταλλο, 3,6 x 3 εκ.
Αρ. κατ. 373

Ο Κυβερνήτης σύμφωνα με το Σύνταγμα της Τροιζήνας-1827- διατήρησε αρχικά στις διοικητικές σφραγίδες την παράσταση της Αθηνάς με τα σύμβολα της φρονήσεως, δηλαδή την Αθηνά Προμάχο με την γλαύκα και κλάδους ελαίας και δάφνης εκατέρωθεν, στραμμένη προς τα αριστερά ώστε να φαίνεται η αιγίδα. Αργότερα ύστερα από την Δ' Εθνική Συνέλευση του Άργους οι σφραγίδες διατηρούν την παράσταση της Αθηνάς αλλά εστραμμένης αντίθετα, ώστε να παρουσιάζεται η δεξιά της πλευρά, και το σχήμα τους να γίνεται περισσότερο επίμηκες. Από τις τελευταίες όμως ημέρες, του Δεκεμβρίου 1829, χρησιμοποιείται στις σφραγίδες- ο Φοίνικας αναγεννώμενος εις την θέαν των ακτίνων του Αγίου Πνεύματος με Σταυρόν επί της κεφαλής- και όχι η Αθηνά. Παράδειγμα είναι η σφραγίδα του Κυβερνήτη που από τον Δεκέμβριο του 1829 υπάρχει ο Φοίνικας και η αναγραφή –Ελληνικόν Κράτος, ο Κυβερνήτης 1821.

Οι σφραγίδες διαμορφώνονται ανάλογα και το σχήμα τους γίνεται περισσότερο κυκλικό.

Ύστερα από τη δολοφονία του Καποδίστρια κατά την περίοδο του Αυγουστίνου χρησιμοποιείται πάλι ο Φοίνικας, αλλά οι σφραγίδες είναι λίγο μικρότερες και πολύ χαρακτηριστικά το 1821 είναι μέσα σε μικρό κύκλο όπως στις σφραγίδες της Ε' Εθνικής Συνελεύσεως της Διοικητικής Επιτροπής και του Προέδρου Ελληνικής Κυβερνήσεως.

Αργότερα που σχηματίζεται η Διοικητική Επιτροπή, επανέρχεται η παράσταση της Αθηνάς στις σφραγίδες που είναι περισσότερο ωοειδείς και φέρουν τη χρονολογία 1832. Παράλληλα χρησιμοποιούνται και παλαιότεροι τύποι με την Αθηνά σχεδόν πάντα στραμμένη προς τα δεξιά, όπως εκείνες του 1829 και του 1830.

Έντυπο Υλικό

Ο ερευνητής της ιστορίας του νεώτερου Ελληνισμού μπορεί μέσα από τα δημόσια και ιδιωτικά αρχεία να προσεγγίσει τα γεγονότα, καθώς παρέχουν πληροφορίες για την οργάνωση και τη διοίκηση του ανεξάρτητου ελληνικού Κράτους από την έλευση του Καποδίστρια.

Ενδεικτικά αναφέρονται τα ακόλουθα έγγραφα:

Ὁρκὸς τοῦ κυβερνήτου τῆς Ἑλλάδος

Ἐν ὀνόματι τῆς αγιωτάτης καὶ αδιαιρέτου Τριάδος, ορκίζομαι νὰ εκπληρώσω κατὰ τὰς ὁποίας αἱ πράξεις τῆς Εἰσιδούρου, τοῦ Ἄστρου, καὶ τῆς Τροϊζήνου ἔθεσαν βάσεις, τὰ εμπιστευθέντα μοι χρέη παρὰ τοῦ Ἔθνους· Εορκίζομαι νὰ τὰ εκπληρώσω μέχρι τῆς συγκαλέσεως τῆς Εθνικῆς Συνελεύσεως κατὰ τοὺς κανόνας δια τῆς καταστάσεως τῆς Προσωρινῆς Κυβερνήσεως ορισθέντας, μόνον σκοπὸν ἔχων νὰ προάξω τὴν πρόοδον τῆς εθνικῆς καὶ πολιτικῆς ανακαινίσεως τῆς Ἑλλάδος ὥστε νὰ δυνηθῆ ὅσον τάχιστα ν' ἀπολαύη τῶν σημαντικῶν ὠφελειῶν τὰς ὁποίας ἡ ἐν Λονδίῳ Συνθήκη 6 Ἰουλίου 1827 (Ε.Ν) επαγγέλλεται.

Ἰωάννης Κωλέττης

Ὁρκὸς τῷ ἔθνεϊ
Ε. Κωλέττης

Ὁρκος του Κυβερνήτου της Ελλάδος(Μεταγραφή)

En onómati tēs agiōtátēs kai adiairétou Triádos, orkízomai na ekplērōsw katá tas opoías ai prázεις tῆς Epiδaúrou, tou Ástrou, kai tῆς Troiζῆnou ἔθεσαν βάσεις, τὰ εμπιστευθέντα μοι χρέη παρὰ τοῦ Ἔθνους· Εορκίζομαι νὰ τὰ εκπληρώσω μέχρι τῆς συγκαλέσεως τῆς Εθνικῆς Συνελεύσεως κατὰ τοὺς κανόνας δια τῆς καταστάσεως τῆς Προσωρινῆς Κυβερνήσεως ορισθέντας, μόνον σκοπὸν ἔχων νὰ προάξω τὴν πρόοδον τῆς εθνικῆς καὶ πολιτικῆς ανακαινίσεως τῆς Ἑλλάδος ὥστε νὰ δυνηθῆ ὅσον τάχιστα ν' ἀπολαύη τῶν σημαντικῶν ὠφελειῶν τὰς ὁποίας ἡ ἐν Λονδίῳ Συνθήκη 6 Ἰουλίου 1827 (Ε.Ν) επαγγέλλεται.

- **ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΕΙΑ**
Η Αντικυβερνητική Επιτροπή
12 Ιανουαρίου 1828
Αίγινα
(Εθνικό Ιστορικό
Μουσείο)

- *Gouvernement Grec*
Egine 20 Janvier 1828

Στην πρώτη του Προκήρυξιν προς τους Έλληνας, ο Κυβερνήτης Καποδίστριας άρχιζε με την χαρακτηριστική φράση από την Αγία Γραφή: «*Εάν ο Θεός μεθ' ημών, τις καθ' ημών;*» και συνέχιζε:

«*Ευχαριστώ τον Θεόν, που έφτασα επιτέλους αναμεισά σας.....σας ευγνωμονώ βαθύτατα για την χαρά, με την οποία με δεχθήκατε... Δεν ήλθε ακόμη ο καιρός για να σας φανερώσω ολόκληρη την απόδειξη της αφοσιώσεώς μου και της φιλοπατρίας μου... Οι τιμές που αποδόθηκαν στην σημαία μας, στις 12-24 Ιανουαρίου, και οι εκδηλώσεις οι λαμπρές για την καθίδρυση της προσωρινής κυβερνήσεως σας εγγυώνται ότι όλα όσα σας ανέφερα για το μέλλον της Πατρίδας μας στις εκθέσεις και στα υπομνήματα που παρέδωσα στους εκπροσώπους της Εθνικής Συνελεύσεως, δεν θα αργήσουν να πραγματοποιηθούν. Αυτά όμως θα επιτελεσθούν όταν η κυβέρνησις αποβεί δυνατή με την εφαρμογήν και την ισχύον των νόμων και σας λυτρώσει από τις μάστιγες της αναρχίας και σας οδηγήσει βαθμιδών στην ηθική και πολιτική θεραπεία και ανόρθωση... Εάν όμως δεν συντελεσθεί αυτή η μεταβολή, δεν μπορείτε να ελπίζετε ούτε στην χρηματική βοήθεια που ζήτησα για σας και την Πατρίδα μας ούτε σε οτιδήποτε άλλο από τα αναγκαία και απαραίτητα για την οργάνωση της εσωτερικής ευταξίας και της εξωτερικής αξιοπιστίας σας...»*

GOVERNEMENT GREC

LE PRESIDENT DE LA GRECE

Mr. Helliot

Mr. Helliot, vous recevrez ci-joint le décret de la Commission Nationale provisoire des affaires grecques, qui sera soumis au Congrès National.

Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΛΑΟΣ, ο οποίος ομοθυμωσάς έσπευσε να ανακηρύξει την ανεξαρτησία του, έδωσε στον πρώτο του Κυβερνήτη, τον Καποδίστρια, την εξουσία να οργανώσει το κράτος. Ο Καποδίστριας, αφού έλαβε υπόψη του τα συμφέροντα του λαού, έθεσε ως πρώτο σκοπό του να οργανώσει το κράτος σύμφωνα με τα αρχήματα της Ελληνικής Πολιτείας, όπως αυτά είναι περιγραφέντα στην Ελληνική Γραφή. Ο Καποδίστριας, αφού έλαβε υπόψη του τα συμφέροντα του λαού, έθεσε ως πρώτο σκοπό του να οργανώσει το κράτος σύμφωνα με τα αρχήματα της Ελληνικής Πολιτείας, όπως αυτά είναι περιγραφέντα στην Ελληνική Γραφή.

Les pouvoirs de l'empereur ont été remis à son conseil de régence et impérial.

Le Congrès Grec ne peut émettre les lois sans le vote de l'Assemblée nationale, la réunion de la nation entière pour décider toutes les questions et régler de suite les affaires nationales.

Le Congrès Grec ne peut émettre les lois sans le vote de l'Assemblée nationale, la réunion de la nation entière pour décider toutes les questions et régler de suite les affaires nationales.

Le Congrès Grec ne peut émettre les lois sans le vote de l'Assemblée nationale, la réunion de la nation entière pour décider toutes les questions et régler de suite les affaires nationales.

Le Congrès Grec ne peut émettre les lois sans le vote de l'Assemblée nationale, la réunion de la nation entière pour décider toutes les questions et régler de suite les affaires nationales.

Mr. Helliot, vous recevrez ci-joint le décret de la Commission Nationale provisoire des affaires grecques, qui sera soumis au Congrès National.

Είναι φανερό ότι όλη η αγωνία του εστιάζεται στο κατά πόσο ο λαός και οι αρχηγοί του θα σέβονταν και θα πειθαρχούσαν στην εφαρμογή των νόμων, που οι ίδιοι είχαν ψηφίσει και είχαν αποδεχθεί στην Γ' Εθνική Συνέλευση.

Γνώριζε, ότι δεν θα ήταν ποτέ δυνατόν να συγκροτηθεί εκ του μηδενός ένα ακόμη ανύπαρκτο κράτος, να οργανωθεί και να προδεύσει και «να εξέλθει από την αθλιάν απομόνωσιν στην οποία βρισκόταν από την διπλωματικήν πλευράν», όπως τους τόνιζε, αν δεν «ετίθεντο σε εφαρμογή η δύναμη και η ισχύς των νόμων, των μόνων που ημπορούσαν να απαλλάξουν τη χώρα από την κατάρα της αναρχίας και των εμφυλίων παραγμών και να την οδηγήσουν στην ποθητή ειρήνη, στην δημιουργία και στην αναγέννηση. Στην επανασυνάντηση με την ένδοξη ιστορική μας μοίρα...».

• ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΕΙΑ
Ο ΚΥΒΕΡΝΗΤΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
Περί του Διοργανισμού των Δικαστηρίων
Εν Αιγίνη, την 15 Δεκεμβρίου 1828
(Εθνικό Ιστορικό Μουσείο)

Η τριμελής νομοπαρασκευαστική επιτροπή-Ιωάννης Γεννατάς, Χριστόδουλος Κλωνάρης και Γρηγόριος Σούτσος -ακολουθώντας το σχέδιο Κλωνάρη, στο οποίο ήταν σύμφωνος ο Καποδίστριας, αποφάσισε να «συγκερασθούν» οι δύο κύριες πηγές που εφαρμόζονταν στην Ελλάδα, δηλαδή το επίσημο βυζαντινορωμαϊκό και το λαϊκό εθμικό δίκαιο και να γίνεται συμπληρωματική προσφυγή σε άλλες πηγές, όπως ο Γαλλικός Εμπορικός Κώδικας για το ιδιωτικό και η γενική ρήτρα της επείκειας για το ποινικό δίκαιο.

Η νομοθετική αυτή πολιτική εκφράζεται στο ψήφισμα ΙΘ' της 15^{ης} Δεκεμβρίου 1828, Περί διοργανισμού των δικαστηρίων.

Με το άρθρο 38 του ΙΘ' ψηφί-

σματος, η ισχύς του επίσημου δικαίου –οι νόμοι των αυτοκρατόρων- περιορίζεται μόνο στους πολιτικούς νόμους. Για πρώτη μάλιστα φορά ορίζεται φανερά η Εξάβιβλος του Αρμενοπούλου σαν πρόχειρη πηγή για την εφαρμογή του. Στο ίδιο άρθρο 38 θεσπίζεται πως στα εμπορικά θα εφαρμόζεται ο Γαλλικός Εμπορικός Κώδικας. Από το επίσημο λοιπόν δίκαιο γίνεται δεκτό το τμήμα εκείνο που πραγματικά εφαρμόζοταν στην πράξη.

Το λαϊκό εθιμικό δίκαιο αναγνωρίζεται και αυτό συγκαλυμμένα με το άρθρο 3 του ΙΘ΄ ψηφίσματος που επιτρέπει την εξώδικη εκδίκαση των πολιτικών και εμπορικών διαφορών από αιρετούς κριτές, δηλαδή από διαιτητές που δίκαζαν κατά το λαϊκό δίκαιο.

Για πρώτη, λοιπόν, φορά το νομοθετικό πρόβλημα της χώρας αντιμετωπίζεται σωστά με την αναγνώριση, έστω και συγκαλυμμένα της αρχής της ισοτιμίας του εθίμου με τον νόμο, που θα επέτρεπε τη σταδιακή ανασύνδεση του νεοελληνικού δικαίου προς το παρελθόν από τη μια πλευρά και την προσαρμογή του προς τις ισχύουσες ιστορικές προϋποθέσεις από την άλλη.

Κύριος ωστόσο σκοπός του ΙΘ΄ ψηφίσματος, σύμφωνα με τον Νόμο 13 του 1825, από τον οποίο, όπως τονίζεται στην εισηγητική έκθεση, «επροσπαθήσαμεν να απομακρυνθώμεν όσον το δυνατόν ολιγώτερον», ήταν η οργάνωση των δικαστηρίων, που δεν κατορθώθηκε ως τότε.

Σύμφωνα με το άρθρο 1, «η διαχείριση της Πολιτικής, Εμπορικής, Διορθωτικής και Εγκληματικής Δικαιοσύνης εμπιστεύεται σε Τακτικά Δικαστήρια».

Προβλέπεται η συγκρότηση Ειρηνοδικείων κατά χωριά –άρθρα 4-10-, Πρωτοκλήτων Δικαστηρίων κατά «τμήματα»(διοικητικές περιφέρειες αποτελούμενες από επαρχίες)-άρθρα 11-18-, ενός Εμποροδικείου στη Σύρο που αποτελείται από ένα Πρόεδρο διοριζόμενο από την κυβέρνηση, τέσσερεις Συνδικαστές εκλεγόμενους από τους κατά τον τόπον εμπόρους και ένα Γραμματέα διοριζόμενο από το δικαστήριο –άρθρα 19-26.

Προβλέπεται επίσης η συγκρότηση ενός ή περισσοτέρων «Ανεκκλήτων Κριτηρίων»-Εφετειών-, που θα αποτελούνταν από 9 δικαστές, ένα δημόσιο Συνήγορο- Εισαγγελέα-και ένα Γραμματέα, διοριζόμενους όλους από την κυβέρνηση και από τρεις δημογέροντες ως Παρέδρους – άρθρα 27-31. Με το ψήφισμα ΙΘ΄ εισάγεται η διάκριση της ποινικής δικαιοσύνης σε διορθωτική και εγκληματική –άρθρα 32-37, αντίθετα προς το Γαλλικό Ποινικό Κώδικα του 1810, που δέχεται τριμερή διάκριση των εγκλημάτων σε πταίσματα, πλημμελήματα και κακουργήματα.

Η ποινική δικαιοσύνη ασκείται σε δύο βαθμούς: από τον Ειρηνοδίκη και το Πρωτόκλητο δικαστήριο, ανάλογα με τις περιπτώσεις που προβλέπονταν στα παραπάνω άρθρα.

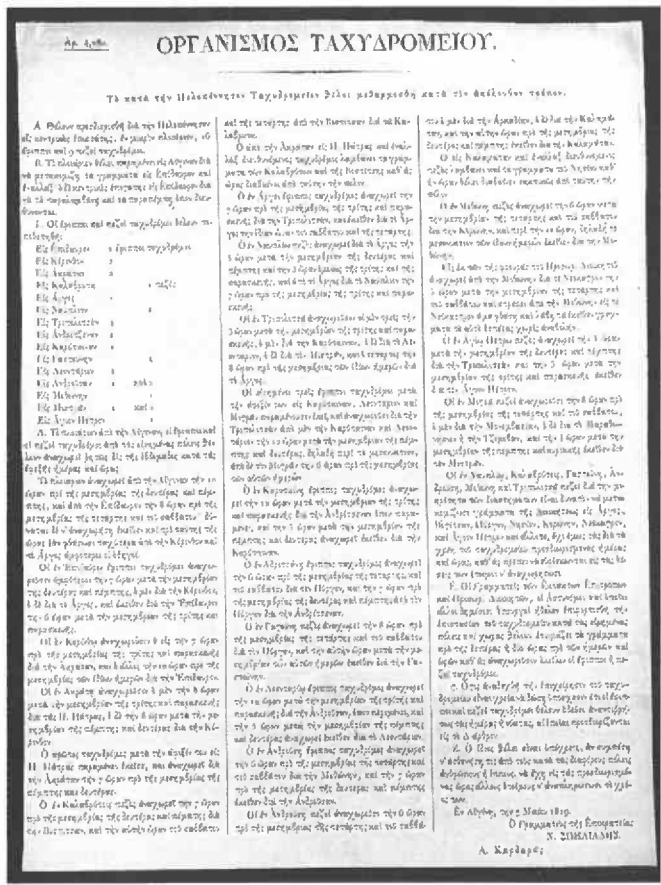
Το ψήφισμα ΙΘ΄ στο άρθρο 38 θεσπίζει ότι μέχρι της συντάξεως του «παρασκευα-

ζομένον» Ποινικού Κώδικος, τα δικαστήρια θα δικάζουν σύμφωνα με το Απάνθισμα των Εγκληματικών και καθ'επιείκειαν. Και στη περίπτωση αυτή παρατηρούμε ότι και πάλι περιορίζεται η έκταση εφαρμογής του βυζαντινού ποινικού δικαίου προς όφελος του λαϊκού εθμικού.

Το κυριότερο μειονέκτημα αυτού του ψηφίσματος περί Διοργανισμού των Δικαστηρίων, ήταν ότι δεν περιείχε δικονομικές διατάξεις, ούτε ρύθμιζε ζητήματα σχετικά με την κατά τόπον και καθ'ύλην αρμοδιότητα των δικαστηρίων. Το κενό αυτό συμπληρώθηκε με άλλο ψήφισμα, και εκδόθηκαν για το σκοπό αυτό και ψηφίσματα σχετικά με τη συγκρότηση του Ανέκκλητου Δικαστηρίου, τον όρκο των Δικαστών, τους μισθούς του δικαστικού συστήματος κ.ά.

• ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΤΑΧΥΔΡΟΜΕΙΟΥ *En Aγινή, την 7 Μαΐου 1829* (Εθνικό Ιστορικό Μουσείο)

Έγγραφο του γραμματέα της Επικράτειας, το οποίο όριζε τη λειτουργία του Ταχυδρομείου στην Πελοπόννησο.

• ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ ΤΗΣ ΕΚΦΟΡΑΣ
ΤΗΣ Α.Ε.
ΤΟΥ ΔΕΙΜΝΗΣΤΟΥ
ΚΥΒΕΡΝΗΤΟΥ
ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
Ι.Α. ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑ
(Εθνικό Ιστορικό Μουσείο)

Η τελετουργική διάταξη
της πομπής κατά την
εκφορά της σορού
του Ιωάννη Καποδίστρια.

Διονύσιος Τσόκος, 1850. «Η δολοφονία του Ιωάννη Καποδίστρια».
Λάδι σε καμβά, 124x185 εκ., Τεργέστη, Communità Greco – Orientale.

Βασίλης Α. Χαραμής

Ιστορικός - Φιλολόγος (Λυκειαρχής)

Πρόεδρος του Πνευματικού Ιδρύματος «Ιω. Καποδίστριας»

ΔΙΚΤΥΟ ΠΟΛΕΩΝ «ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ»

Μετά από πρωτοβουλία του Δήμου Κερκυραίων και στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού προγράμματος «Ευρώπη για τους πολίτες 2007-2013», έγινε η σύσταση του Δικτύου πόλεων «ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ», πόλεων με τις οποίες ο πρώτος Κυβερνήτης είχε άμεση ή έμμεση σχέση.

Με την υπ' αριθ. 3-31/2-2-07 απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου Κέρκυρας έγινε η επικύρωση αυτής της πρωτοβουλίας.

Συγκεκριμένα το Δίκτυο πόλεων «ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ» περιλαμβάνει τις πόλεις: Κέρκυρα-Αμμόχωστο, Ναύπλιο, Αίγινα, Coper Karodistria (Σλοβενία). Στη συνέχεια, η απόφαση αυτή του Δήμου Κερκυραίων άνοιξε το δρόμο για την ιδρυτική πράξη, η οποία υπεγράφη στην Κέρκυρα, το Σάββατο 24 Φεβρουαρίου 2007 απ' τους Δημάρχους των πόλεων που συμμετέχουν στο δίκτυο (εικ. 1).

Η πόλη μας ανταποκρίθηκε σ' αυτή την πρόσκληση και ο Δήμαρχος κ. Παναγιώτης Αναγνωσταράς μετέβει στην Κέρκυρα και υπέγραψε τη συγκεκριμένη ιδρυτική πράξη, την οποία στη συνέχεια επικύρωσε και το Δημοτικό Συμβούλιο του Ναυπλίου. Ο Δήμαρχος δε όρισε το Πνευματικό Ίδρυμα «ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ» ως εκπρόσωπο του Δήμου στο Δίκτυο.

Για τη λειτουργία του δικτύου έχει συνταχθεί εσωτερικός κανονισμός που εγκρίθηκε με την υπογραφή των Δημάρχων των εμπλεκόμενων πόλεων στην πρώτη συνάντησή τους στην Κέρκυρα. Ο εσωτερικός αυτός κανονισμός αποτελείται από (6) έξι άρθρα που ρυθμίζουν τα της λειτουργίας του. Την προεδρία κατέχει κάθε πόλη για δυο (2) χρόνια, με πρώτη την Κέρκυρα (2007-2009), η οποία Κέρκυρα είχε και την πρωτοβουλία της ίδρυσης. Στη συνέχεια η προεδρία περνά σε κάθε πόλη του δικτύου κατ' αλφαβητική σειρά. Στην παρούσα δε χρονική φάση για τα έτη 2009-2011, την προεδρία κατέχει η Αίγινα.

Η φιλοσοφία του επίδοξου αυτού προγράμματος είναι η σύσφιξη και η διεύρυνση των δεσμών ανάμεσα σε ευρωπαϊκούς δήμους τόσο εντός της Ελλάδας όσο και με άλλες ευρωπαϊκές πόλεις, τις οποίες ενώνουν κοινοί δεσμοί. Για το συγκεκριμένο δίκτυο η προσωπικότητα του Ιωάννη Καποδίστρια συνδέεται με πολλές Ευρω-

παϊκές Χώρες αλλά και με πόλεις της Ελλάδος όπως οι συγκεκριμένες του δικτύου, οι οποίες έγιναν εφελθία της προσωπικής αλλά και δημόσιας ζωής του. Το μέγεθος λοιπόν της προσωπικότητας του Ιωάννη Καποδίστρια είναι το κοινό πολιτιστικό και ιστορικό χαρακτηριστικό των πόλεων του Δικτύου.

Σύμφωνα δε με το καταστατικό οι σκοποί αποβλέπουν:

1. Στη συντονισμένη προσπάθεια, προώθηση και προβολή των ιστορικών ερευνών και πορισμάτων που αφορούν στην πολυδιάστατη δραστηριότητα του Ιωάννη Καποδίστρια και στο διεθνή χώρο.

2. Στη γόνιμη συνεργασία των μελών του δικτύου στον πολιτιστικό, τον κοινωνικό και τον οικονομικό τομέα μέσω μιας πορείας ανταλλαγής και διακίνησης ανθρωπίνου δυναμικού, μέσων, πληροφοριών, ιδεών και συγκεκριμένων δράσεων που θα κατατείνουν στην διάχυση της γνώσης για την προσωπικότητα, το έργο και το πλαίσιο αξιών του Ιωάννη Καποδίστρια στον Ελλαδικό, Ευρωπαϊκό και Διεθνή χώρο.

3. Στην αξιοποίηση προγραμμάτων και στην ανάπτυξη σχέσεων συνεργασίας στον Ευρωπαϊκό κυρίως χώρο, με παράλληλη συμμετοχή –εκπροσώπηση του Δικτύου σε Διεθνείς οργανισμούς και φόρα

4. Στην ανταλλαγή εμπειριών για την βελτίωση της λειτουργίας της απόδοσης, της αποτελεσματικότητας και της ποιότητας των υπηρεσιών των μελών του δικτύου αναφορικά με τους Οργανισμούς Τοπικής Αυτοδιοίκησης και την Κοινωνία Πολιτών.

Όπως αναφέραμε, τον Σεπτέμβριο του 2009, η προεδρία πέρασε στην επόμενη κατά σειρά πόλη, στην Αίγινα. Ο Δήμος της Αίγινας με πρωτοβουλία του Δημάρχου της, στο «Ιστορικό Κυβερνείο» που σήμερα στεγάζονται τα Ιστορικά Αρχεία της Πόλης, διοργάνωσε τη γενική συνέλευση του Δικτύου με τους εκπροσώπους απ' όλους τους δήμους του Δικτύου. Αξίζει να σημειώσουμε ότι σ' αυτή τη σύσκεψη συμμετείχε και ο αντιδήμαρχος της κατεχόμενης Αμμοχώστου, κ. Σοπαχάς, ο οποίος βέβαια ασκεί τα καθήκοντά του εκτός της κατεχόμενης περιοχής για τους πρόσφυγες από την Τουρκική εισβολή Δημότες. Σημειωτέον, για τους αναγνώστες που αγνοούν τη λεπτομέρεια, -η μητέρα του Καποδίστρια, το γένος Γονέμη, ήταν Κυπριακής καταγωγής από την πόλη της Αμμοχώστου.

Το Ναύπλιο εκπροσωπήθηκε από τον αντιδήμαρχο κ. Δημήτριο Μπακέα καθώς και από τους Βασίλειο Χαραμή και Χρήστο Πιτερό, Πρόεδρο και μέλος αντίστοιχα του Διοικητικού Συμβουλίου του πνευματικού Ιδρύματος «Ιωάννης Καποδίστριας».

Σ' αυτή τη γενική Συνέλευση πάρθηκαν αποφάσεις για τη συνέχεια της συνεργασίας των πόλεων του Δικτύου κυρίως στον πολιτιστικό τομέα έτσι ώστε οι δεσμοί μεταξύ αυτών των δήμων να παραμείνουν σταθεροί και να εμβαθύνουν ακόμη περισσότερο. Μάλιστα, ο Δήμος μας ανταποκρίθηκε στην πρόσκληση του Δήμου Αίγινας για την συμμετοχή του στην εκεί ετήσια εκδήλωση για την προβολή του Αιγινητικού φιστικιού, με αποστολή από τη ΔΕΤΑΝ με πρωτοβουλία του Προέδρου της

κ. Αδριανού Χριστόπουλου, Δημοτ. Συμβούλου, έντυπου και φωτογραφικού υλικού. Επίσης η συμμετοχή του Ιδρύματος Ι. Καποδίστριας του Δήμου μας σε προσεχές Επιστημονικό Συνέδριο με συνδιοργανωτή τον Δήμο Αίγινας και άλλους φορείς που θα πραγματοποιηθεί στην Αθήνα στο πλαίσιο του Δικτύου πόλεων «ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ» είναι δεδομένη.

Ο Δήμος Ναυπλίου, κάθε χρόνο την τελευταία Κυριακή του Σεπτεμβρη, στο πλαίσιο των εκδηλώσεων που διοργανώνει το Πνευματικό Ίδρυμα «ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ», Ν.Π.Δ.Δ. του Δήμου, συμβάλλει στην ενδυνάμωσή του πολιτιστικού πνεύματος του χαρακτήρα του Δικτύου. «Μονίμως» προσκαλούνται και συμμετέχουν οι Δήμοι αυτοί στις εκδηλώσεις και συμβάλλουν με την εδώ παρουσία των εκπροσώπων τους στην περαιτέρω σύσφιξη και προσέγγιση των δημοτών τους.

Τα τελευταία χρόνια στις εκδηλώσεις μνήμης για τον Ιωάννη Καποδίστρια συμμετέχουν πάντα και εκπρόσωποι του Ρωσικού κράτους, τόσο επίσημοι από την Ρωσική Πρεσβεία όσο και από διάφορα Ρωσικά πολιτιστικά ιδρύματα, καθότι στην ευρωπαϊκή προοπτική εξάπλωσης του συγκεκριμένου δικτύου είναι και η σύνδεση της Αγίας Πετρούπολης. Πρέπει να προσθέσουμε ότι ο Δήμος Ναυπλίου και συγκεκριμένα ο Δήμαρχος κ. Παναγιώτης Αναγνωσταράς έχει εργασθεί προς την κατεύθυνση αυτή με πλούσιες πολιτιστικές ανταλλαγές και αμοιβαίες επισκέψεις με την Κροστάνδη, τον μεγαλύτερο σε πληθυσμό Δήμο της Αγίας Πετρούπολης.

Είναι σαφές ότι η συνεργασία μεταξύ των δήμων αυτού κυρίως του δικτύου πρέπει αφενός να διατηρηθεί, αφετέρου να γίνει περισσότερο συστηματική κυρίως σε τομείς πολιτιστικούς, εκπαιδευτικούς αλλά ακόμη και σε τομείς οικονομικών δραστηριοτήτων όπως στον τουρισμό.

Εικόνα 1.

Κέρκυρα 24-2-2007. Ιδρυτική πράξη δικτύου πόλεων «ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ». Δεξιά στο μέσον ο Δήμαρχος Ναυπλίου κ. Παναγιώτης Αναγνωσταράς.

Χρήστος Πιτερός

Αρχαιολόγος Δ' ΕΠΚΑ Ναυπλίου

ΝΑΥΠΛΙΟ: Η ΠΟΡΕΙΑ ΤΗΣ ΔΟΛΟΦΟΝΙΑΣ ΤΟΥ ΚΥΒΕΡΝΗΤΗ

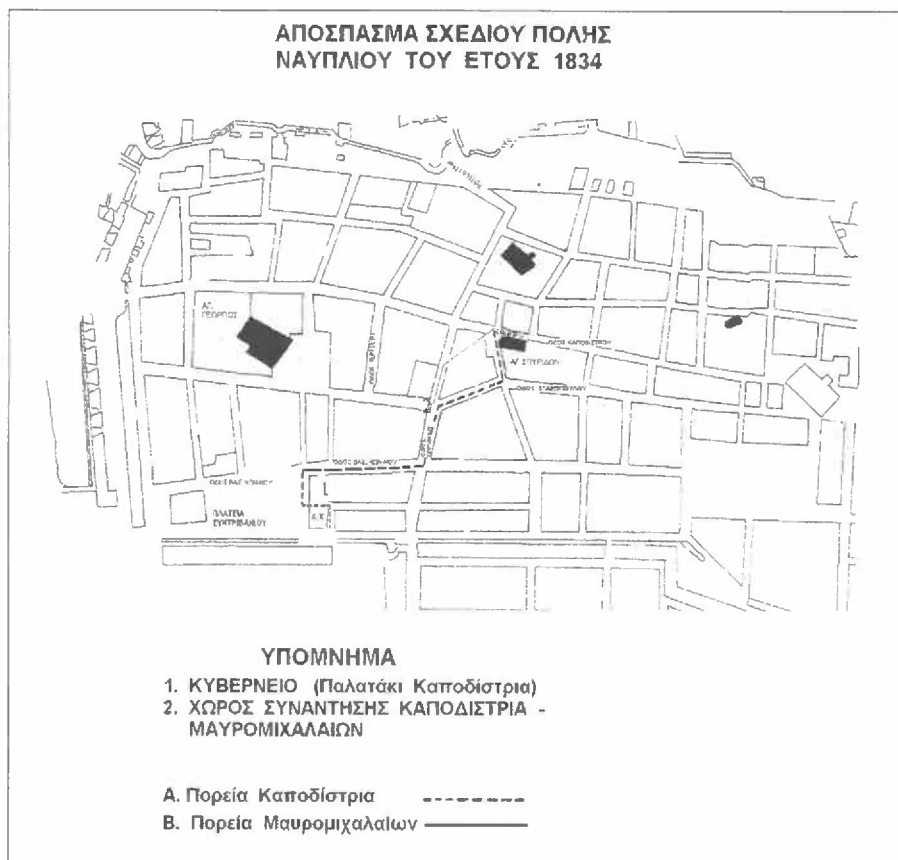
Το Ναύπλιο δεν είναι μόνο μια πανάρχαια πόλη, στην οποία ο Μύθος και η Ιστορία χάνονται στο βάθος του χρόνου, η πρώτη πρωτεύουσα του ελεύθερου κράτους, στους δρόμους της οποίας παίχθηκε η ιστορία του Νέου Ελληνισμού αλλά και μια τραγική και «θανάσιμη» πόλη. Το κυριακάτικο πρωινό της 27^{ης} Σεπτεμβρίου 1831 στις 6.45' περίπου με το παλιό ημερολόγιο, στην πόρτα του Αγίου Σπυρίδωνος δολοφονήθηκε ο πρώτος Κυβερνήτης Ιωάννης Καποδίστριας.

Ο κυβερνήτης το πρωινό της αποφράδας εκείνης ημέρας ξεκίνησε για να εκκλησιαστεί, όπως συνήθιζε, στον Άγιο Σπυρίδωνα, προστάτη άγιο της πατρίδας του της Κέρκυρας. Βγήκε από την κυβερνητική κατοικία, το γνωστό παλατάκι, αργότερα κατοικία και του Όθωνα (εικ. 1), (που βρισκόταν στο χώρο όπου σήμερα βρίσκεται

Εικόνα 1: Πλατεία Συντριβανίου με το Παλατάκι του Καποδίστρια

το άγαλμα του Όθωνα), από την κύρια ανατολική καμαρωτή είσοδο προς την πλατεία Συντριβανίου, σημερινή πλατεία Τριών Ναυάρχων, φορώντας τη βαθυγάλαξη ρεντικότα, άσπρο παντελόνι και βαθυγάλαζο καπέλο, συνοδευόμενος από τους δυο φρουρούς, τον Γ. Κοζώνη και Α. Λεωνίδα, έστριψε δεξιά και έφθασε στο Μεγάλο Δρόμο (οδό Βασ. Κων/νου) (εικ. 2), ακολούθησε πορεία προς τα δυτικά και σε λίγο συνάντησε, την σημερινή οδό Άγγελου Τερζάκη, (πρώην Ε. Σωφρόνη), και έστριψε

Εικόνα 2: Σχέδιο πόλης Ναυπλίου (1834) με την πορεία του Ιω. Καποδίστρια.

αριστερά κατευθυνόμενος προς τον Άγιο Σπυρίδωνα. Προχώρησε στην οδό Άγγελου Τερζάκη λίγα μέτρα και στην συμβολή των οδών Δ. Πλαπούτα και Άγγελου Τερζάκη μέσα στο μουχρωμένο πρωινό πάνω στο σταυροδρόμι συνάντησε μπροστά του κακό σημάδι, τους δυο Μαυρομιχαιλιούς, Κων/νο και Γεώργιο ντυμένους με τα καλά τους, φορώντας φουστάνελλες, συνοδευόμενος από δυο φρουρούς τον

Ι. Καραγιάννη και τον Α. Γεωργίου διότι ήταν υπό επιτήρηση, με τον οπλισμό τους, καινούριες μπιστόλες που είχαν αγοράσει πριν από λίγες μέρες από μαγαζί του Ναυπλίου. Οι Μαυρομιχαλαίοι κατοικούσαν σε μικρή απόσταση ανατολικότερα από τον τόπο συνάντησης στην οδό Γ. Τερτσέτη, πάροδο της οδού Πλαπούτα μεταξύ της πλατείας του Αγίου Γεωργίου και της οδού Άγγελου Τερζάκη, και είχαν βγει με κακό σκοπό, αναζητώντας πρωϊ-πρωϊ την Κυριακή τον Κυβερνήτη για ξεκαθάρισμα λογαριασμών με τον γνωστό μανιάτικο τρόπο για λόγους τιμής.

Ο κυβερνήτης τους χαιρέτησε βγάζοντας το καπέλο του αμίλητος, εκείνοι ξαφνιάστηκαν και του ανταπέδωσαν σιωπηλοί τον χαιρετισμό. Στη συνέχεια ο Κυβερνήτης συνέχισε απρόσκοπτα με τους δυο συνοδούς φρουρούς του την πορεία του προς την εκκλησία, ακολουθώντας το καθιερωμένο σύντομο δρομολόγιο του κυριακάτικου εκκλησιασμού του με αργό περπάτημα συνολικής διάρκειας επτά λεπτών περίπου.

Έστριψε δεξιά στην αρχή της οδού Σταϊκοπούλου και προχώρησε προς την εκκλησία. Οι Μαυρομιχαλαίοι μετά τον χαιρετισμό μέσα στο πρωινό δεν ακολούθησαν τον Κυβερνήτη, αλλά έφυγαν γρήγορα ανηφορίζοντας νότια της οδού Τερζάκη το ανηφορικό στενό με τα σκαλοπάτια, διέσχισαν στη συνέχεια τη μικρή πλατεία μπροστά από την εκκλησία και έφτασαν νωρίτερα στον Άγιο Σπυρίδωνα, όπου περίμεναν τον Κυβερνήτη στην πόρτα της εκκλησίας, όπως έκαναν και την προηγούμενη Κυριακή, αλλά ο Κυβερνήτης έγκαιρα ειδοποιημένος δεν είχε πάει στην εκκλησία. Ο Κυβερνήτης αφού προχώρησε αριστερά (δυτικά) στην αρχή της οδού Σταϊκοπούλου, έστριψε δεξιά στο πρώτο στενό ανηφορικό δρόμο, που οδηγεί από την Σταϊκοπούλου, στην πλατεία του Αγίου Σπυρίδωνα, μπροστά από το ιερό της εκκλησίας¹ (εικ. 3). Μόλις ανέβηκε τον ανηφορικό δρόμο και πρόβαλε στο στενό του Αγίου Σπυρίδωνα, σημερινή οδό Ιωάννη Καποδίστρια, κοντοστάθηκε για λίγο να αναπνεύσει και να ξεκουραστεί, αλλά αντίκρουσε ξανά μπροστά του τον Κων/νο Μαυρομιχάλη, να στέκεται έξω στη δεξιά πλευρά της πόρτας της εκκλησίας, υποπτεύθηκε το κακό, έστρεψε για λίγο το κεφάλι του προς τα ανατολικά στη μικρή πλατεία, όπου βρισκόταν η οικία του υπουργού Ροδίου, και αφηφώντας τον κίνδυνο και με πίστη στο θεό συνέχισε την ηρωική πορεία του προς τον τόπο του μαρτυρίου.

Όπως προκύπτει από τη δικογραφία δημοσιευμένη στη Γενική Εφημερίδα, ο Κυβερνήτης μόλις έφθασε στην πόρτα και πάτησε το πόδι του στο πλατύσκαλο και έμπαινε στην εκκλησία (εικ. 4), ο Κων/νος Μαυρομιχάλης, κρατώντας με το αριστερό κατεβασμένο χέρι το φέσι του, σήκωσε το δεξιό χέρι που κρατούσε κρυμμένη την οπλισμένη μπιστόλα κάτω από λευκό μπουρνουζί, τράβηξε τη σκανδάλη και

¹ Ν. Κ. Κασομούλης, Ενθυμήματα στρατιωτικά της Επανάστασης των Ελλήνων 1821-1833 τ. Γ', εκδ. Δημιουργία Αθήνα 1998.

τον πυροβόλησε εκ των όπισθεν στην πίσω δεξιά πλευρά της κεφαλής, ενώ συγχρόνως ο Γεώργιος Μαυρομιχάλης, που στεκόταν στην εσωτερική πλευρά της πόρτας, όρμησε και τον χτύπησε με μαχαίρι στη δεξιά πλευρά της κοιλιάς στη βουβωνική χώρα. Στη συνέχεια ο Ι. Καραγιάννης ένας από τους φρουρούς των Μαυρομιχαλαίων, ο οποίος στεκόταν εξωτερικά της εκκλησίας απέναντι στην είσοδο της εκκλησίας κοντά στην τούρκικη κρήνη, πυροβόλησε άστοχα κατά των φρουρών του Καποδίστρια, αλλά η σφαίρα αστόχησε και χτύπησε στη δεξιά πλευρά της πόρτας όπου σώζεται και σήμερα η λαβωματιά της πέτρας από το κτύπημα της σφαίρας (εικ. 5).

Ο Κωνσταντίνος Μαυρομιχάλης μετά το φονικό ανέβηκε τρέχοντας τα σκαλοπάτια στο απέναντι σοκκάκι από την πόρτα του Αγίου Σπυρίδωνα, την οδό Πλάτωνος, αλλά τον πυροβόλησε θανάσιμα ο μονόχειρας φρουρός του Καποδίστρια, Γ. Κοζώνης. Ο Κωνσταντίνος, θανάσιμα τραυματισμένος, ανέβηκε τη σκάλα, έστριψε αριστερά στο σοκκάκι αναζητώντας καταφύγιο σε σπίτια της περιοχής ξεσηκώνοντας με τις φωνές τη γειτονιά. Συνελήφθη όμως σε λίγο, η πόλη ολόκληρη αναστατώθηκε από το φονικό του Κυβερνήτη, το οργισμένο πλήθος και στρατιώτες τον λιντσάρισαν, κτυπώντας τον με ξύλα και σπαθιά και τον έσερναν στα καλντερίμια τ' Αναπλιού ως την πλατεία του Πλάτανου (Συντάγματος), μπροστά από το ενετικό κτίριο του στρατώνα (σημερινό Μουσείο), όπου εξεψύχησε. Το οργισμένο πλήθος έριξε το άψυχο κορμί του στη θάλασσα.

Ο Γεώργιος Μαυρομιχάλης αμέσως μετά το φονικό, μαζί με τους δυο φρουρούς των Μαυρομιχαλαίων έφυγε προς τα δυτικά της εκκλησίας τρέχοντας προς το Βουλευτικό, ακολουθώντας στη σημερινή οδό Καποδιστρίου, και κατέφυγε στη Γαλλική πρεσβεία, που βρισκόταν στην οδό Σταϊκοπούλου, δυτικότερα από το Μουσείο, δίπλα στην οικία του ταγματάρχη Θ. Βαλλιάνου, λέγοντας «τον σκοτώσαμε... χίλια

Εικόνα 2: Η εκκλησία του Αγίου Σπυρίδωνα στο Ναύπλιο.

κομμάτια έγινε...». Στη συνέχεια παραδόθηκε στις αρχές, φυλακίστηκε δικάστηκε από στρατοδικείο και εκτελέστηκε διά τουφεκισμού στις 10 Οκτωβρίου στην Πλατεία, έξω από τα ανατολικά τείχη της πόλης και της Πύλης της Ξηράς, στην περιοχή που σήμερα βρίσκεται το κτίριο του ΟΤΕ και ο σταθμός του τραίνου. Το φονικό του Κυβερνήτη βύθισε σε βαθύ πένθος και απογοήτευση το πανελλήνιο.

Ο Κυβερνήτης Ιωάννης Καποδίστριας προσέφερε τον εαυτό του θυσία και με το αίμα του βάφτηκε στο Ναύπλιο η πόρτα του Αγίου Σπυρίδωνα, προστάτη της πατρίδας του της Κέρκυρας. Με την δολοφονία του κόπηκε βίαια η προσπάθεια ανάκαμψης και εκσυγχρονισμού του μόλις ελεύθερου νέου Ελληνικού κράτους. Ο θάνατος του Κυβερνήτη έγινε λαϊκός θρήνος, μέσα από τα δημοτικά τραγούδια². Ο χώρος της δολοφονίας του Ι. Καποδίστρια στο Ναύπλιο είναι ένας από τους τραγικότερους και ιερότερους χώρους της πατρίδας μας. Μπροστά από την εκκλησία, λίγο πριν την είσοδο, υπάρχει ακόμα το καντήλι, στον τόπο μαρτυρίου του Κυβερνήτη. Ο άδικος και τραγικός θάνατος του Ι. Καποδίστρια παραμένει ζωντανός στη μνήμη των Ελλήνων που επισκέπτονται καθημερινά τον μαρτυρικό τόπο του θανάτου του.

Τη θλιβερή είδηση της δολοφονίας του Κυβερνήτη με χαρακτηριστικά μοτίβα της δημοτικής ποίησης την περιγράφει, μεταξύ των άλλων, και το ακόλουθο πελοποννησιακό τραγούδι, που αποτελείται από 14 δεκαπεντασύλλαβους στίχους:

Εικόνα 4: Η πόρτα του Αγίου Σπυρίδωνα.
Δεξιά η λαβωματιά της σφαίρας από τον πυροβολισμό του φρουρού Ι. Καραγιάννη.

² Τ Γριτσόπουλου, Η απήχηση της δολοφονίας του Καποδίστρια. Πρακτικά Α΄ Συνεδρίου Αργολικών Σπουδών. Πελοποννησιακά 4. Αθήνα 1979, 291-302

Εικόνα 5: Η δολοφονία του Ιωάννη Καποδίστρια. Διονυσίου Τσόκου, 1850.

Ένα πουλάκι ξέβγαине 'πό μέσ' από τ' Ανάπλι,
 στηγ Κόρθο κάνει κολατσιό και στη Βοτίτσα γιόμα,
 στημ Πάτρα μπαρκαρίζεται, στο Μεσολόγγι πάει,
 πάει χαμπέρια των Κλεφτών και των καπεταναίων.
 -Πες μας, πες μας, πουλάκι μου, κανα-καλό χαμπέρι.
 -Τι να σας πω, μωρέ παιδιά, τι να σας μολογήσω,
 εψές, προψές που πέρναγ' από μέσ' από τ' Ανάπλι,
 άκουσα το μουσαφερέ και τη κρυφή κουβέντα,
 τόν Κυβερνήτη σκότωσαν οι Μαυρομχαλαίοι.
 Τρεις ντουφεκιές του ρίζανε με τρι' ασημένια βόλια.
 Το 'να τόμ πήρε στηγ καρδιά και τ' άλλο στο πλεμόνι,
 το τρίτο το φαρμακερό τόμ πήρε στο κεφάλι.
 Το στόμα τ' αίμα γέμισε, τ' αχείλι του φαρμάκι
 κ' η γλώσσα τ' αιδονολαλεί σαν το χελιδονάκι.

Είναι αξιοσημείωτο ότι στο δημοτικό τραγούδι, με βάση το δημοτικό μοτίβο δεν αναφέρει μια ντουφεκιά (μπιστολιά) αλλά τρεις(!) με τρία ασημένια! βόλια.

Είναι επίσης αξιοσημείωτο ότι σε άλλο εκτενέστερο δημοτικό τραγούδι με εμφανή λόγια στοιχεία περιγράφει με ιστορική ακρίβεια τη σκηνή της δολοφονίας :

*«Μια Κυριακή ξημέρωσε, να μη είχε ξημερώσει
ο Κυβερνήτης κίνησε να πάει στην Εκκλησία,
στην πόρτα όπου επάτησε, σκύβει να προσκυνήσει,
ο Γιώργης και ο Κωνσταντής δυο μπέηδες της Μάνης,
μα πιστολιά του ρίζανε, φαρμακερό μαχαίρι.»*

Ο ΑΝΔΡΙΑΝΤΑΣ ΤΟΥ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑ ΣΤΟ ΝΑΥΠΛΙΟ

Πρόδρομη ανακοίνωση

Η μνήμη του παρελθόντος και ιδιαίτερα του ενδόξου κλέους των προγόνων αποτέλεσε από τα χρόνια της απώτερης αρχαιότητας βασικό στοιχείο συνέχειας – και ενότητας – μιας φυλής, ενός έθνους. Η αναφορά στις κοινές ρίζες, στις κοινές περιπέτειες, στις μεγάλες νίκες και στις συμφορές, λειτούργησε πάντοτε συνεκτικά και επέτρεπε, σαν είδος ψυχικού και πνευματικού εφελτηρίου, την κοινή όραση και όραμα του μέλλοντος. Έτσι λοιπόν, από τους πρώτους ιστορικούς τουλάχιστον χρόνους, ο άνθρωπος θα επινοήσει το «σήμα μνήμης», το μνημείο, ως σημείο κοινής αναφοράς, φορτωμένο όμως με μεγάλο ιδεολογικό βάρος. Το μνημείο δε θα αρκестεί να υπενθυμίζει στους μεταγενεστέρους ότι «τήδε κείμεθα τοις κείνων ρήμασι πειθόμενοι», αλλά θα φιλοδοξεί να δίνει κατευθύνσεις για το μέλλον, σηματοδοτώντας την κοινή πορεία, την κοινή ταυτότητα, το κοινό αύριο, ό,τι δηλαδή συνέχει τις κοινωνικές ομάδες στη διαίωνα πορεία τους.

«Θα αρχίσω από τους προγόνους μας», τόνισε ο Περικλής του Ξανθίππου, όταν στις αρχές του πελοποννησιακού πολέμου, ορίστηκε να κάνει τον έπαινο των νεκρών. «Δίκαιο και σωστό σε μια τέτοια ώρα να τους κάνουμε την τιμή της μνήμης. Γιατί από γενιά σε γενιά οι ίδιοι πάντα έζησαν σ' αυτή τη γη και χάρη στην ανδρεία τους μας την παράδωσαν ελεύθερη», συνέχισε ο μεγάλος Αθηναίος πολιτικός. Αυτό επαναλαμβάνουμε και 'μεις αιώνες τώρα. Αυτό θέλησαν να πουν και οι Έλληνες της Παλιγγενεσίας, ευθύς ως το Γένος αιμόφυρτο βγήκε από τις φωτιές και τους καπνούς του Αγώνα. Ευθύς ως μπόρεσε να ανασάνει από τον πολύχρονο τιτάνιο αγώνα του για λευτεριά και δικαιοσύνη. Και ήταν επόμενο το Ναύπλιο, το «άτι του Μοριά», όπως προσφυώς έλεγε ο Γέρων Κολοκοτρώνης, να βγει μπροστά σε αυτή την προσπάθεια. Σε αυτή την πόλη, όπου συναντήθηκαν πολλές φορές οι μεγάλες εξάρσεις και τα μεγάλα πάθη του έθνους, ήταν αναγκαίο η συλλογική μνήμη να σημαδέψει στο χώρο και στο χρόνο, την τιμή της μνήμης των προμάχων της λευτεριάς μας, Ελλήνων και ξένων. Εδώ η Ελλάδα ευγνωμονούσα θα σκύψει και θα καταθέσει λίγα λουλούδια σε αυτούς που συνετέλεσαν στην εθνική μας αποκατάσταση.

Η βαριά κληρονομιά του Ναυπλίου, της πρώτης «πρωτεύουσας πόλης» του νεοελληνικού κράτους πλανάται στον αέρα που αναπνέουμε. Δίπλα μας, κάτω από τον πλάτανο της κεντρικής μας πλατείας, ακούγονται ακόμη οι θερμοί λόγοι του Ηλία Μηνιάτη· λίγο πιο πέρα ηχούν τα βαριά βήματα της βάρδιας στις ντάπιες, ενώ στον Αγιο-Σπυρίδωνα ο χρόνος έχει σταματήσει στο πρωινό εκείνο της 27 Σεπτεμβρίου του 1831, όταν βάσκανος οφθαλμός φθόνησε τον εκ της τέφρας του αναγεννώμενο φοίνικα. Αυτή την κληρονομιά σφραγίζουν, υπογράφουν, σημειώνοντας υποθήκες για το μέλλον, τα μνημεία που στολίζουν την πρωτεύουσα της Αργολίδας. Και ανάμεσά τους εξέχουσα θέση κατέχει ο ανδριάντας του πρώτου Κυβερνήτη της ελεύθερης Ελλάδας, του Ιωάννη Καποδίστρια.

Η πόλη του Ναυπλίου υπήρξε στενά συνδεδεμένη με τον πρώτο Κυβερνήτη της Ελλάδας, αφού σε αυτή ανέπτυξε την τιτάνια προσπάθειά του για τη δημιουργία ελληνικού κράτους –πολιτείας ευνόμου–, αφού σε αυτή βρήκε τραγικό θάνατο, ένα θάνατο που ψαλίδισε τις φτερούγες του έθνους που αναγεννιόταν. Αμέσως μετά το θάνατό του κατατέθηκε η ιδέα για την ανίδρυση μαισωλείου του στην ακρόπολη της Τίρυνθας, ώστε να επισκοπεί του ναυπλιακού κόλπου αλλά και της πρώτης εθνικής οδού που εκείνος άρχισε, της οδού από Άργος εις Ναύπλιον, και τριών ανδριάντων του. Πιο συγκεκριμένα η Ε΄ Εθνική των Ελλήνων Συνέλευση, με το ΙΣΤ΄ Ψήφισμά της, το Φεβρουάριο του 1832, αποφάσισε: «*Β΄. Ν' ανεγερθή ως μαισωλείον τάφος του αιμινήστου Κυβερνήτου επί του λόφου της Τίρυνθος και πλησίον αυτού ιερός ναός, ως ο του εν Αιγίνη Ορφανοτροφείου, επ' ονόματι του Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου τιμώμενος*» και «*Ε΄. Να κατασκευασθώσιν, άμια επιτρέψωσιν οι χρηματικοί πόροι του κράτους, εκ χαλκού τρεις κολοσσαίοι ανδριάντες, φέροντες τα εμβλήματα της ειρήνης και της φρονήσεως, εξ ων ο εις θέλει σταθή εις Αίγιναν, ο δε κατά την Πελοπόννησον, εις την καθέδραν της Κυβερνήσεως ή εις Τριπολιτσάν, ο δε τρίτος εις την Στερεάν Ελλάδα κατά το Μεσολόγγιον, ή εις την καθέδραν της Κυβερνήσεως, εάν κατασταθή εις τινα πόλιν της Στερεάς Ελλάδος*».

Η αναρχία που ακολούθησε, αλλά και η εχθρική στάση του Οθωνικού κράτους έναντι του Καποδίστρια και της μνήμης του δεν επέτρεψαν την υλοποίηση της ιδέας. Αλλά και αργότερα, παρόλο που η Α΄ Εθνική Συνέλευση, η οποία ακολούθησε την εξέγερση της 3ης Σεπτεμβρίου του 1843, αποφάσισε με το ΙΖ΄ Ψήφισμά της, «*εκπληρούσα χρέος Ιερόν προς την διαιώνισιν του μεγάλου σεβασμού και της εξαίρετου ευγνωμοσύνης την οποίαν οι λαοί της Ελλάδος σώζουσιν εις την μνήμην του Αοιδίμου Ιωάννου Α. Καποδιστρίου, ποτέ Κυβερνήτου της Ελλάδος...*», «*να εγερθή επιμελεία της κυβερνήσεως Αδριάς τούτου ως ευεργέτου της πατρίδος*», εντούτοις τίποτα δεν εγένετο. Ο Καποδίστριας, παραμένοντας ανυπέρβλητο σημείο αναφοράς, απωθούσε κάθε τέτοια ιδέα. Και δε θα πρέπει να λησμονείται ότι οι καποδιστριακές σπουδές άρχισαν να αναπτύσσονται στην Ελλάδα σχεδόν πρόσφατα, μετά την πώ-

ση της επτάχρονης Δικτατορίας. Και, φυσικά, έφτασαν σε σημείο αγιοποίησής του. Από το ένα άκρο στο άλλο!

Έπρεπε, λοιπόν, να περάσουν χρόνοι πολλοί, να φτάσουμε στις γιορτές της Α΄ Εκατονταετηρίδας από την Παλιγγενεσία, στα χρόνια της Α΄ Ελληνικής Δημοκρατίας, μετά από μια τραγική καταστροφή, για να ξανατεθεί το θέμα της ανέγερσης ανδριάντα του Καποδίστρια. Λίγα χρόνια πριν τα ιδανικά γενεών και γενεών Ελλήνων είχαν καταποντιστεί άδοξα στο λιμάνι της Σμύρνης. Το έθνος ζητούσε μια νέα αυτοπεποίθηση, ενώ οι νέοι δημιουργοί, αναζητώντας νέες διεξόδους, άρχιζαν ένα νέο διάλογο με την παράδοση (βλ. «*Ελεύθερο πνεύμα*» του Γ. Θεοτοκά). Και η Εκατονταετηρίδα ήταν μια θαυμάσια ευκαιρία. Η Ελλάδα γέμισε μνημεία πεσόντων και ανδριάντες ηρώων.

Στο πλαίσιο αυτό η Επιτροπή Εορτασμού της Εκατονταετηρίδας προώθησε, μεταξύ άλλων εκδηλώσεων, και την ανέγερση —κυρίως στην Αθήνα— μνημείων και ανδριάντων των επιφανών αγωνιστών και προσωπικοτήτων. Έτσι αποφασίστηκε η ανίδρυση ανδριάντα του Καποδίστρια έξω από το Πανεπιστήμιο Αθηνών, δίπλα στον ανδριάντα του Αδαμαντίου Κοραή, και ανάδοχος του έργου αναδείχτηκε ο πληθωρικός Κεφαλλην γλύπτης Γεώργιος Μπονάνος. Έως τότε είχε ανιδρυθεί μόνον ένας ανδριάντας του πρώτου Κυβερνήτη, το 1887, στην Κέρκυρα, έξω από το μέγαρο της Ιόνιας Ακαδημίας, έργο του Λεωνίδα Δρόση.

Παίρνοντας αφορμή από τις εξελίξεις αυτές, το Δημοτικό Συμβούλιο Ναυπλίου, με το 47 από 9.12. 1929 Ψήφισμά του ζητάει από την κυβέρνηση *«να συστήσει εις την Επιτροπειάν ταύτην, όπως μη παροραθή η θέλησις των κληροδοτησάντων προς ημάς την ελευθερίαν ενδόξων προγόνων, διατάξη δε όπως εκτός του ανδριάντος, όστις πρόκειται να ανεγερθή προ των προπυλαίων του Πανεπιστημίου πανομοιότυπον ανεγερθή και ενταύθα εις εκτέλεσιν ρητής εντολής της ως άνω Εθνικής Συνελεύσεως, καθ' όσον ολόκληρον το έργον του Μεγάλου Κυβερνήτου μετά την ανεξαρτησίαν και η ζωή του συνδέεται με την πόλιν του Ναυπλίου».*

Η πρόταση του Δημοτικού Συμβουλίου βρήκε ευήκοα ώτα στην πολιτική ηγεσία της χώρας. Την υποστήριξε στη Βουλή ο βουλευτής Π. Πετρίδης, συνηγόρησε και ο ηγέτης της Αντιπολίτευσης Παναγής Τσαλδάρης, ενώ τόσον ο Υπουργός Εσωτερικών Κων/νος Ζαβιτσάνος όσον και ο ίδιος ο πρωθυπουργός Ελευθέριος Βενιζέλος υποσχέθηκαν ότι η Επιτροπή Εορτασμού της Εκατονταετηρίδας θα συμπεριλάβει στο πρόγραμμά της και την ανέγερση ανδριάντα του πρώτου Κυβερνήτη της Ελλάδας στο Ναύπλιο. Μάλιστα η κυβέρνηση διέθεσε για το σκοπό αυτό το ποσόν των 100.000 δρχ., η Επιτροπή Εορτασμού της Εκατονταετηρίδας 50.000 δρχ. και ο Ελευθέριος Βενιζέλος προσωπικά 10.000 δρχ.

Μετά την απόφαση αυτή, ο γλύπτης Γεώργιος Μπονάνος, προσπάθησε να έρθει σε επαφή με το Δήμαρχο Ναυπλιέων Κων/νο Κόκκινο μέσω του φίλου του Γεωργί-

ου Θερμογιάννη, υποσχόμενος να διαθέσει αντίγραφο του ανδριάντα του Καποδίστρια, που προόριζε για την Αθήνα, και στο Ναύπλιο αντί 435.000 δρχ. Ο Μπονάνος είχε ήδη σχέσεις με την πόλη, αφού είχε φιλοτεχνήσει τρία επιτάφια μνημεία, εκείνα των οικογενειών Θερμογιάννη, Σωφρόνη και Μόρφη. Ταυτόχρονα όμως εκδηλώθηκε το ενδιαφέρον και του Ανδριώτη γλύπτη Μιχαήλ Τόμπρου, ο οποίος πρόσφερε τον ανδριάντα σε πολύ χαμηλότερη τιμή, μέσω των πολιτικών παραγόντων Π. Πετρίδη και Κολιαλέξη, με τη σύμφωνη γνώμη του Δημάρχου Ναυπλίου. Έτσι άρχισε μια επικοινωνία του Τόμπρου με το Ναύπλιο για να καταλήξει τελικά στην απευθείας ανάθεση σε αυτόν της φιλοτέχνησης του έργου.

Ο Δήμαρχος συγκρότησε εξαμελή υπό την προεδρία του Επιτροπή Ανέγερσης του Ανδριάντα, η οποία κάλεσε (30.5. 1931) τον Μιχαήλ Τόμπρο και τον αρχιτέκτονα Παπαδάκη *«άνευ ουδεμιάς δεσμευτικής προς αυτούς υποχρέωσης της Επιτροπής, όπως μελετήσωσι την εν τη πλατεία Δικαστηρίου ανέγερσιν του Ανδριάντος από γενικής απόψεως και συντάξωσι και υποβάλωσι τα απαιτούμενα σχέδια... μετά των οριστικών προτάσεων αναλήψεως του έργου»*.

Ο Τόμπρος θα φιλοτεχνήσει το πρόπλασμα του ανδριάντα, θα στείλει φωτογραφία του στο Ναύπλιο και η Επιτροπή θα αποφασίσει να στείλει στο εργαστήριό του ειδικούς καλλιτέχνες για να το εξετάσουν και να διατυπώσουν τη γνώμη τους *«περί της καλλιτεχνικής αξίας τούτου εν γένει»*. Μια παρέμβαση του Νομάρχη Αργολιδοκορινθίας υπέρ του γλύπτη Μαυτέζου, ο οποίος είχε αναλάβει τη φιλοτέχνηση του ανδριάντα του Φιλικού Αναγνωστόπουλου και πρόσφερε ιδιαίτερα χαμηλή τιμή — μόλις 175.000 δρχ. —, φαίνεται πως δεν είχε αποτελέσματα.

Τελικά ο Τόμπρος θα υποβάλει προσφορά ύψους 275.000 δρχ., η οποία θα γίνει δεκτή, πλην όμως αποφασίζεται (25.1.1932) η συγκρότηση Επιτροπής καλλιτεχνών, η οποία θα εξετάσει τη μακέτα του έργου, θα αποφανθεί για την καλλιτεχνική της αρτιότητα, αλλά και θα αναλάβει επ' αμοιβή την παρακολούθηση της εκτέλεσης του έργου και τη μελέτη διαμόρφωσης των πλατειών Τριών Ναυάρχων και Δικαστηρίων. Μέλη της Επιτροπής αυτής διορίζονται ο Ν. Μέρτος, Διευθυντής Καλών Τεχνών του Υπ. Παιδείας, ο Κων/νος Παρθένης, ζωγράφος και καθηγητής της Σχολής Καλών Τεχνών, και ο Δημήτριος Πικιώνης, καθηγητής της Αρχιτεκτονικής Σχολής του Ε.Μ.Π., προσωπικότητες δηλαδή υψηλού καλλιτεχνικού κύρους.

Η Καλλιτεχνική αυτή Επιτροπή εξέτασε (13.2. 1932) το πρόπλασμα του ανδριάντα και το σχέδιο της πλατείας, όπου επρόκειτο να ανεγερθεί. Και για μεν το πρόπλασμα έκρινε *«την επί χαμηλού και πλατέος βάθρου ανίδρυσιν του ανδριάντος και του παραπλεύρως συμβολικού κορμού ως αξιόλογον πλαστικήν έρευσιν, εξυπηρετούμένην πρεπόντως υπό του απτού και σχηματικού χειρισμού των όγκων ως την προβλεπομένη υπερφυσικήν κλίμακα διττώς ενδεικνυομένην και υπό των απαιτήσεων του χώρου και του θέματος»*.

Ο καλλιτέχνης, σχολιάζοντας στο Δήμαρχο Ναυπλιέων, την επίσκεψη της Επιτροπής γράφει μεταξύ άλλων *«Κατ' αρχήν τους ήρεσε το έργο και μου συνέστησαν εις το μέγαλο να τονίσω την έκφρασιν του προσώπου και μερικές λεπτομέρειες εις τα ενδύματα, κυρίως ως προς τα κάτω άκρα... Ο κ. Παρθένης είνε Κερκυραίος και μαζί με τον Πικιώνην εξήραν την απλότητα και το χάρισμα του ενδύματος "φράκου" που επροτίμησα, δια του οποίου φαίνεται καθαρά ο ευγενής και διπλωμάτης».*

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να σημειωθεί ότι γίνονται από τον Τόμπρο δύο έμμεσες αναφορές, μια προς τον «Καποδίστρια» του Μπονάνου και μια προς τον ανδριάντα του Κυβερνήτη, έργου του Λεωνίδα Δρόση, που έχει στηθεί στην Κέρκυρα προ της Ιονίου Ακαδημίας (1887). Ο «Καποδίστριας» του Τόμπρου γειτνιάζει με εκείνον του Δρόση.

Για την κάλυψη του υπολοίπου του απαιτούμενου ποσού για την ανέγερση του ανδριάντα η Επιτροπή απευθύνθηκε (28.3. 1932) προς τα Κοινοτικά Συμβούλια του νομού Αργολιδοκορινθίας ζητώντας την οικονομική ενίσχυσή της τόσο από τις Κοινοότητες όσο και από τους γεωργούς κατοίκους τους σε εκπλήρωση του οφειλόμενου *«φόρου ευγνωμοσύνης προς τον ιδρυτήν της πρώτης Γεωργικής Σχολής εν Τίρυνθι και δι' όσα υπέρ της γεωργίας της Ελλάδος έπραξεν... μέχρι του βιαίως και προώρως διακοπέντος έργου Αυτού».*

Τελικά το συμβόλαιο ανέγερσης υπογράφηκε στις 12.5. 1932 και στις 13 Οκτωβρίου του ίδιου έτους η Επιτροπή παρακολούθησης του έργου εξέτασε και ενέκρινε το τελειωτικό πρόπλασμα του ανδριάντα, καθώς και τις επιγραφές του χαράσσονταν στο βάθρο του. Παράλληλα ο Πικιώνης προέβη σε εμπειριστατωμένη μελέτη των πλατειών Τριών Ναυάρχων και Δικαστηρίων.

Ο Τόμπρος γράφοντας στο Δήμαρχο Ναυπλίου (8.8. 1932) τονίζει μεταξύ άλλων: *«Είπα προσέτι εις τον κ. Πικιώνην να σας εκθέση τας σκέψεις του και θα εξαρτηθή πλέον από Σας και το Δημοτικόν σας Συμβούλιον, η χειρονομία της εξωραϊστικής αυτής συμβολής μας, εις την ιστορίαν γενικώς των ημερών σας δια το Ναύπλιον. Εκείνο που βλέπω είνε ότι εκ της λύσεως αυτής, ήτις περιέχει και διαμορφώνει όλα τα κακώς έχοντα από απόψεως πολεοδομικής εις τον νέον χώρο και εν μέρει παλαιόν του Ναυπλίου, θα πάρει μια όψι πολιτισμού συγχρόνου το τμήμα το νέον του Ναυπλίου...».*

Στις 12 Ιουνίου η Επιτροπή παρακολούθησης του έργου εξέτασε τον αποπερατωθέντα μαρμαρίνο ανδριάντα, τον ενέκρινε και σημείωσε: *«...εν τω ανδριάντι τούτω ο γλύπτης κατώρθωσε να πραγματώση διττώς δυσχερές έργον. Ήτοι εφήρμοσε επί του γλυπτικού τούτου έργου τας πολλαπλάς απαιτήσεις μιας αναγωγής εις σχήματα αρχιτεκτονικώς συντεθειμένα, απλά, σαφώς και ακριβώς διαγεγραμμένα. Ό,τι δε έχει μεγαλυτέραν σημασίαν είναι το ότι επετέλεσε το έργον τούτο εν απολύτω σεβασμώ προς τον χαρακτήρα του υποκειμένου της μιμήσεως. Χάρις εις την διπλήν ταύτην ενέρ-*

γειαν, η μορφή, ιστορικόως και ψυχολογικόως πιστή, λαμβάνει σημασίαν συμβόλου». Και βέβαια όταν έχουμε τέτοιες κρίσεις από έναν Παρθένη και έναν Πικιώνη, περιτεύουν τα σχόλια.

Στο βάθρο του ανδριάντα χαράχθηκε η επιγραφή

ΑΝΗΓΕΡΘΗ ΕΙΣ ΕΚΤΕΛΕΣΙΝ ΤΟΥ ΙΖ΄ / ΨΗΦΙΣΜΑΤΟΣ ΤΗΣ Ε΄
ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΩΝ / ΕΛΛΗΝΩΝ ΣΥΝΕΛΕΥΣΕΩΣ ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ / 1832
ΧΟΡΗΓΙΑΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ / ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ, ΤΟΥ ΕΛ.
ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ, / ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΝΑΥΠΛΙΕΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ /
ΚΟΙΝΟΤΗΤΩΝ ΝΑΥΠΛΙΑΣ ΕΝ ΕΤΕΙ / 1932 ΔΗΜΑΡΧΟΥΝΤΟΣ
Κ. ΚΟΚΚΙΝΟΥ.

η οποία έγινε αντικείμενο κριτικής ως προς την ορθότητά της. Επειδή πίστεψαν ότι το πρώτο θέσπισμα για την ανίδρυση του ανδριάντα ήταν το ΙΖ΄ Ψήφισμα της Α΄ Εθνικής Συνέλευσης (1843), κάποιιοι έσβησαν με μίνιον τη χρονολογία «1832», ενώ το μοναδικό λάθος της επιγραφής ήταν ο αριθμός του Ψηφίσματος (ΙΣΤ΄ αντί ΙΖ΄).

Τελικά ο Καποδίστριας θα φτάσει στο Ναύπλιο κατά πάσαν πιθανότητα λίγο πριν τις 25 Ιουνίου του 1933. Είχε όμως προηγηθεί το Κίνημα του Πλαστήρα (6.3. 1933) και η απόπειρα κατά του Ελευθερίου Βενιζέλου στη Λ. Κηφισίας (6.6. 1933). Τα πάθη ήσαν οξύμενα και η αναφορά στο βάθρο του ανδριάντα του ονόματος του Βενιζέλου πυροδότησε αντιδράσεις με αποτέλεσμα το βράδυ της 26ης προς 27η Ιουνίου να γίνει απόπειρα απόξεσης της επιγραφής, πράξη όμως που καταδικάστηκε από όλους και δεν επαναλήφθηκε.

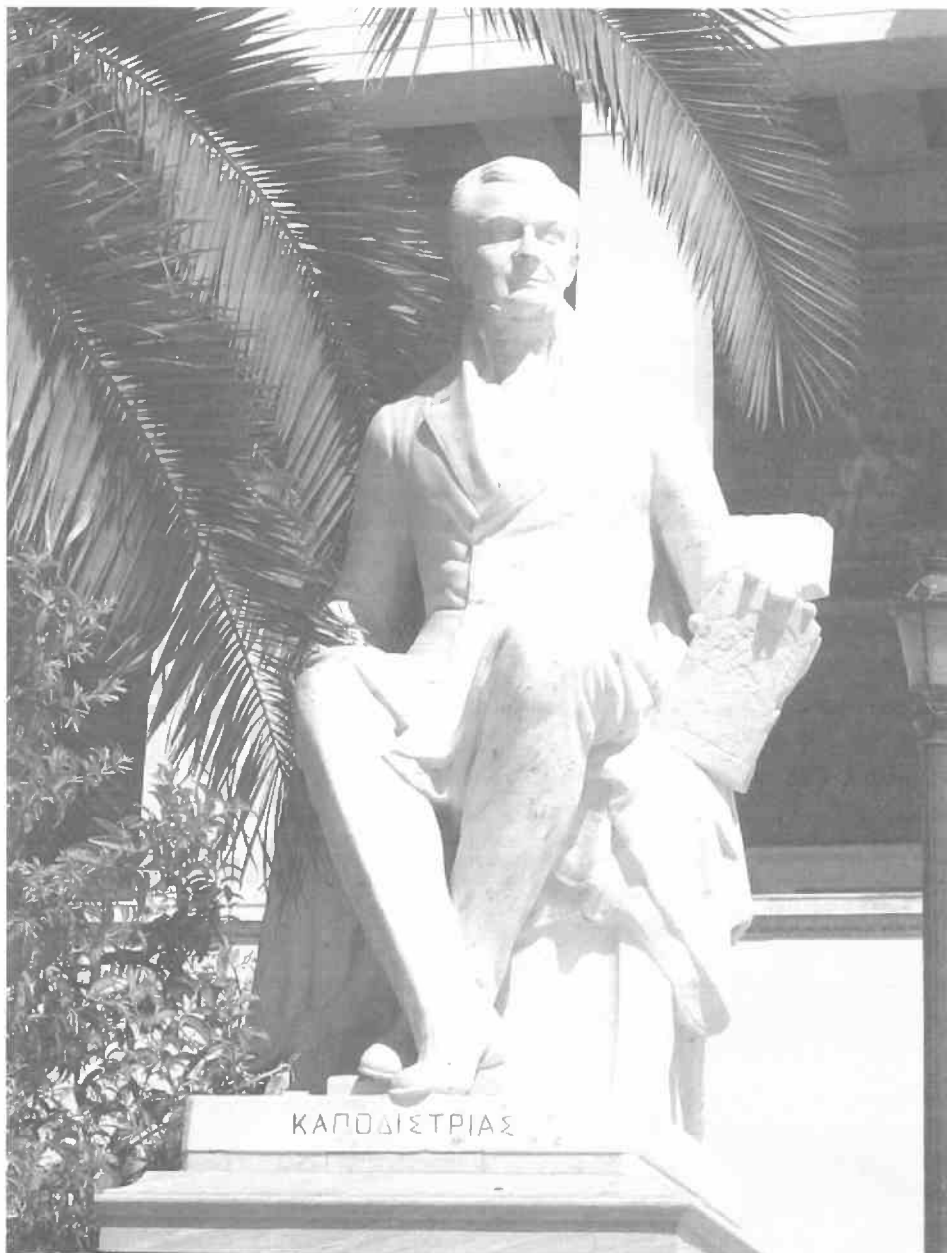
Στον οικείο φάκελο, στα ΓΑΚ Αργολίδας, στη Διεύθυνση και το προσωπικό των οποίων οφείλουμε χάριτες για την απεριόριστη βοήθειά τους, υπάρχει πλούσια αλληλογραφία για την ανίδρυση του ανδριάντα του Καποδίστρια στο Ναύπλιο, που αφορά τόσο την τοπική ιστορία όσο και την ιστορία της νεοελληνικής τέχνης γενικότερα και η οποία αξίζει κάποια στιγμή να δημοσιευτεί συνολικά. Επί του παρόντος, όμως, υπείκοντες στην οικονομία της έκδοσης, παρουσιάζουμε ορισμένα μόνον έγγραφα εξαιρετικής, πιστεύουμε, σπουδαιότητας.

ΚΩΣΤΑΣ ΔΑΝΟΥΣΗΣ: Ο ΑΝΔΡΙΑΝΤΑΣ ΤΟΥ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑ ΣΤΟ ΝΑΥΠΑΙΟ

Ο ανδριάντας του Ιωάννη Καποδίστρια στην Κέρκυρα (έργο Λεωνίδα Δρόση, 1887).

ΝΑΥΠΑΙΑΚΑ ΑΝΑΛΕΚΤΑ

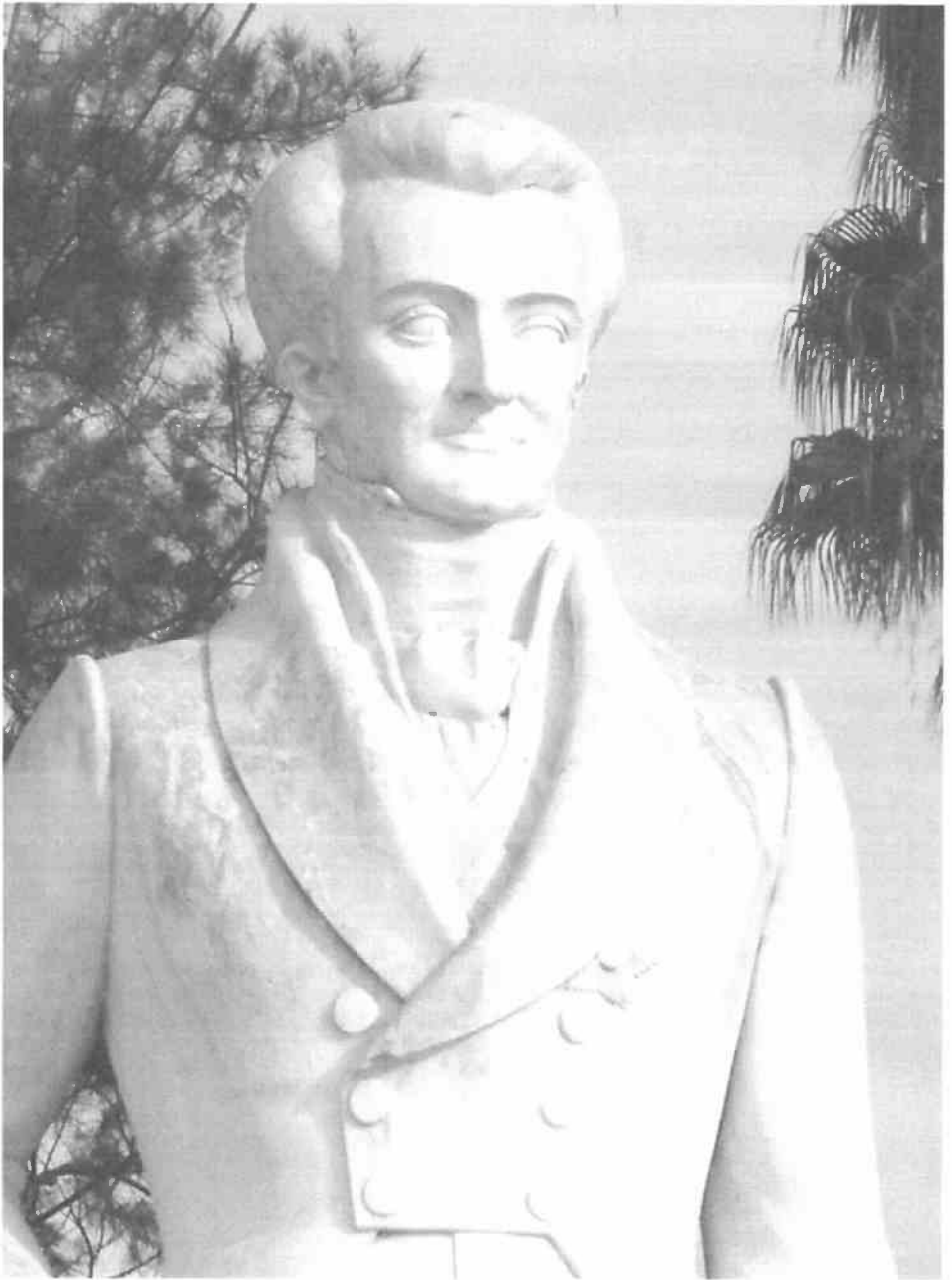

Ο «πολύπαθος» ανδριάντας του Ιωάννη Καποδίστρια έξω από το κεντρικό κτίριο του Εθνικού Καποδιστριακού Πανεπιστημίου στην Αθήνα (έργο Γεωργίου Μπονάνου, 1932).

ΚΩΣΤΑΣ ΔΑΝΟΥΣΗΣ: Ο ΑΔΡΙΑΝΤΑΣ ΤΟΥ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑ ΣΤΟ ΝΑΥΠΛΙΟ

Ο ανδριάντας του Ιωάννη Καποδιστρια στο Ναύπλιο (Μιχάλης Τόμπρος, 1933).

Ο ανδριάντας του Ιωάννη Καποδίστρια στο Ναύπλιο (λεπτομέρεια).

Ακρωτηριασμός δακτύλου του ανδριάντα του Α' Κυβερνήτη της Ελλάδας. Πάντως ο ανδριάντας του Ναυπλίου είναι πολύ πιο τυχερός από εκείνον της Αθήνας.

ΑΝΗΓΕΡΘΗ ΕΙΣ ΕΚΤΕΛΕΣΙΝ ΤΟΥ ΙΖ
ΨΗΦΙΣΜΑΤΟΣ ΤΗΣ Ε/ΕΘΝΙΚΗΣ ΤΩΝ
ΕΛΛΗΝΩΝ ΣΥΝΕΛΕΥΣΕΩΣ ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ
1832 ΧΟΡΗΓΙΑΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ ΤΟΥ ΕΛ ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ
ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΝΑΥΠΛΙΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ
ΚΟΙΝΟΤΗΤΩΝ ΝΑΥΠΛΙΑΣ ΕΝ ΕΤΕΙ
1932 ΔΗΜΑΡΧΟΥΝΤΟΣ Κ. ΚΟΚΚΙΝΟΥ

Η αναθηματική επιγραφή του ανδριάντα, η οποία προκάλεσε συζητήσεις και εντάσεις.

Ἐκκλησις τῆς Ἐπιτροπῆς
 πρὸς ἀνέγερσιν ἀνδριάντος ἐν Ναυπλίῳ
 τοῦ **ΙΩΑΝΝΟΥ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΟΥ**

Πρὸς
 τὰ Κοινοτικά Συμβούλια τοῦ Νομοῦ Ἀργολιδοκορινθίας

Ἡ Γ. Ἐθνικὴ τῶν Ἑλλήνων Συνέλευσις ἡ συνελθοῦσα τὴν 3 Σεπτεμβρίου 1832 ἐψήφισε τὴν ἀνέγερσιν ἐν Ναυπλίῳ ἀνδριάντος εἰς τὸν ἀείμνηστον Ἀ' Κυβερνήτην τῆς Ἑλλάδος **ΙΩΑΝΝΗΝ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΝ** εἰς ἐνδειξιν εὐγνωμοσύνης τοῦ ἔθνους διὰ τὰς μεγάλας Αὐτοῦ ὑπηρεσίας πρὸς τὴν Πατρίδα.

Καίτοι ἡ ἐπιτροπὴ ἔχει ἐξεδῆσαι τὸ ἡμισυ τοῦ ἀπαιτουμένου χρηματικοῦ ποσοῦ διὰ τὴν κατασκευὴν καὶ ἀνέγερσιν τοῦ μαρμαρίνου ἀνδριάντος, ἔκρινε ἐν τούτοις καθήκειν αὐτῆς ν' ἀπευθυνθῇ καὶ πρὸς ὅλας τὰς Κοινοτήτας τοῦ Νομοῦ αἰτινες εἶνε καθ' αὐτὸ γεωργικαὶ Κοινοότητες καὶ νὰ ζητήσῃ παρ' αὐτῶν, ὡς ἐκπροσώπων ὅλων τῶν γεωργῶν τοῦ Νομοῦ μικρὰν αὐτῶν εἰσφορὰν, 500 τολάχιστον δραχμῶν ἐκάστης, ἵνα συμπληρωθῇ τὸ ἀλλεῖπον χρηματικὸν ποσὸν ἂν ἕως καὶ ἵνα ἂν ἐτέρου συμμετάσχωσι διὰ τοῦ ὄψεως τῶν ἀπαντες οἱ γεωργοὶ τοῦ Νομοῦ μας πληρώνοντες οὕτω τὸν ἐπιτιμωμένον φόρον εὐγνωμοσύνης πρὸς τὸν ἱδρυτὴν τῆς πρώτης Γεωργικῆς Σχολῆς ἐν Τύρυνθι καὶ δι' ὅσα ὑπὲρ τῆς Γεωργίας τῆς Ἑλλάδος ἐπραξεν ὁ Καποδίστριας μέχρι τοῦ βιαίως καὶ πρόωρος διακοπέντος ἔργου Αὐτοῦ.

Πραγματοποιουμένης, ὡς εἶνε θεααία ἡ ἐπιτροπὴ, τῆς μικρᾶς ταύτης εἰσφορᾶς τῶν Κοινοτήτων θὰ δυναθῇ αὐτὴ νὰ ἐκτυπώσῃ Καλλιτεχνικὸν Διάκωμα περιλαμβάνον τὴν φωτογραφίαν τοῦ ἀνδριάντος, τὰ τῆς σχετικῆς τελετῆς τῶν ἀποκαλυπτηρίων αὐτοῦ ὡς καὶ τὰ ἐνόματα τῶν Κοινοτικῶν Συμβούλων τῶν ἐψηφισάντων τὴν εἰσφορὰν, ὡς καὶ τὸ ποσὸν αὐτῆς.

Ναύπλιον τῆ 28 Μαρτίου 1932

Ἡ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Κ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ Δήμαρχος Ναυπλίων.
 ΣΠΥΡ. ΠΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ Πρόεδρος Δικηγορ. Συνλόγου
 ΙΩΑΝ. ΚΩΣΤΟΥΡΟΣ » Ἰατρικῆ »
 ΧΡΙΣΤΟΣ ΜΠΑΡΔΟΠΟΥΛΟΣ Γορνασοφόρος
 ΜΙΧΑΗΛ ΜΑΝΟΥΣΑΚΗΣ Βιομήχανος Κτηματίας
 ΘΑΝΟΣ ΚΑΜΑΡΙΩΤΗΣ Διευθυντὴς Ἐθν. Τραπεζῆς ἐν Ναυπλίῳ.

Ἐκδόσις γιὰ συγκέντρωσιν χρημάτων γιὰ τὴν ἀνίδρυσιν τοῦ ἀνδριάντα τοῦ Καποδίστρια ἐν Ναυπλίῳ.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΕΓΓΡΑΦΩΝ

1. Επιστολή του γλύπτη Μιχάλη Τόμπρου (31.1.1931) προς το Δήμαρχο Ναυπλιέων Κ. Κόκκινο σχετική με το παρασκήνιο της ανίδρυσης του ανδριάντα του Καποδίστρια στο Ναύπλιο.

Μ. ΤΟΜΠΡΟΣ – ΓΛΥΠΤΗΣ
ATELIERS
1 BIS RUE DU MAIN (14E)
PARIS
ΣΤΟΥΡΝΑΡΑ 39 ΑΘΗΝΑΙ

Αθήναι, τη 31 Ιανουαρίου 1931

Αξιότιμε κ. Κόκκινε,

Σήμερα διά του κοινού μας φίλου κ. Κ. Πετρίδη έδωσα εις το Πολιτικόν γραφείον διά τον Πρόεδρον επιστολήν, διά της οποίας ζητώ την έγκρισιν της επιθυμίας του Δήμου Ναυπλιέων, όπως ανατεθή ο ανδριάς του Καποδίστρια εις εμέ, εκ μέρους της Κυβερνήσεως. Ομοίως τόσον ο κ. Πετρίδης όσον και ο κ. Κολλιαλέξης με εβεβαίωσαν ότι θα τύχω της αμερίστου υποστηριζεώς των, ο δε Παναγιώτης Αραβαντινός εχάρη ιδιαιτέρως όταν χθες, εις συνάντησίν μας εις το σπίτι του Σπύρου Μελά, πληροφοροείτο τα της συναντήσεώς μας. Ίσως σας συναντήση.

Έμαθα ότι φεύγετε την προσεχή Δευτέραν και επειδή δεν γνωρίζω, εάν θα δυνηθώ να σας συναντήσω, σας γράφω ότι είμαι εις την διάθεσίν σας εις ό,τι σχετικώς με χρειασθείτε και προθύμως θα έλθω μετ' αρχιτέκτονος διά την συνολικήν ρύθμισιν πλατείας και έργου.

Με εξααιρετικήν εκτίμησιν.

(Τ.Υ.)
Μ. Τόμπρος

- 2. Πρακτικό (1/30.5.1931) της Επιτροπής ανέγερσης του ανδριάντα του Καποδίστρια, με το οποίο «ανατίθεται» στο γλύπτη Μ. Τόμπρο και αρχιτέκτονα Παπαδάκη η υποβολή οριστικών προτάσεων για την ανάληψη του έργου.**

ΠΡΑΚΤΙΚΟΝ 1^{ον}

Η Επιτροπή επί της ανεγέρσεως του ανδριάντος εις τον αείμνηστον Ιωάννην Καποδίστριαν, συγκειμένη εκ των κάτωθι υπογεγραμμένων: Κων/νου Κοκκίνου, Δημάρχου Ναυπλιέων, Ιωάν. Κωστούρου, Θ. Καμαριώτου, Μιχ. Μανουσάκη και Χρ. Μπαρδοπούλου, του κ. Σπυρ. Γιαννοπούλου μη προσελθόντος λόγω ασθενείας, και συνελθούσα εις πρώτην αυτής συνεδρίασιν σήμερον την 30ήν Μαΐου έτους 1931, ημέραν Σάββατον και ώραν 5 μ.μ., εν τω Δημαρχιακώ καταστήματι τη εγγράφω προσκλήσει του κ. Δημάρχου, επελήφθη της συζητήσεως περί του έργου ταύτης, παρισταμένων και των επί τούτω κληθέντων κ. Μ. Τόμπρου, γλύπτου, και κ. Παπαδάκη, αρχιτέκτονος.

Οι εν λόγω καλλιτέχναι κ.κ. Τόμπρος και Παπαδάκης ανέπτυξαν ενώπιον της Επιτροπής τας απόψεις των σχετικώς με την κατάλληλον τοποθεσίαν εν τη οποία δέον να ανεγερθή ο ανδριάς του Α΄ Κυβερνήτου της Ελλάδος Ιω. Καποδίστρια.

Μετά διαλογικήν συζήτησιν και ανταλλαγήν διαφόρων γνώμων και μετά επιτόπιον μετάβασιν των μελών της Επιτροπής εις τας καταλλήλους τοποθεσίας, ανετέθη κατ' αρχήν υπό της Επιτροπής εις τους εν λόγω καλλιτέχνας κ.κ. Μ. Τόμπρον, γλύπτην, και Παπαδάκην, αρχιτέκτονα, άνευ ουδεμιάς προς αυτούς δεσμευτικής υποχρεώσεως της επιτροπής, όπως μελετήσωσι την εν τη πλατεία Δικαστηρίου ανέγερσιν του ανδριάντος από γενικής απόψεως και συντάξωσι και υποβάλωσι τα απαιτούμενα σχέδια εις την Επιτροπήν μετά των οριστικών προτάσεων αναλήψεως του έργου.

Η Επιτροπή
(Τ.Υ.)

- 3. Πρακτικό (2/13.10.1931) της Επιτροπής ανέγερσης του ανδριάντα του Καποδίστρια, με το οποίο ορίζεται Επιτροπή εκτίμησης του προπλάσματος του ανδριάντα και εγκρίνεται η τοποθέτησή του στην πλατεία Δικαστηρίων.**

ΠΡΑΚΤΙΚΟΝ 2^{ον}

Η Επιτροπή επί της ανεγέρσεως του ανδριάντος εις τον αείμνηστον Ιωάννην Καποδίστριαν, συγκειμένη εκ των κάτωθι υπογεγραμμένων: Κων/νου Κοκκίνου, Δημάρχου Ναυπλιέων, Ιωάν. Κωστούρου, Θ. Καμαριώτου και Χρ. Μπαρδοπούλου, των κ.κ. Σπυρ. Γιαννοπούλου και Μιχ. Μανουσάκη μη προσελθόντων, συνελθούσα εις δευτέραν αυτής συνεδρίασιν σήμερον την 13ην του μηνός Οκτωβρί-

ου του έτους 1931, ημέραν Σάββατον εν Ναυπλίω και εν τῷ Δημαρχιακῷ καταστήματι τῆ εγγράφῳ προσκλήσει του κ. Δημάρχου, ἐπελήφθη τῆ συζητήσεως ἐπὶ των κάτωθι θεμάτων:

Α΄

Ο κ. Δήμαρχος ἀναφέρει εἰς τὴν Ἐπιτροπὴν ὅτι, κατόπιν του πρακτικοῦ τῆς, του συνταχθέντος κατὰ τὴν πρώτην αὐτῆς συνεδρίασιν τῆς 30 Μαΐου 1931, ἀντίγραφον του οὐοίου διεβιβάσθη και πρὸς τον γλύπτην κ. Μ. Τόμπρον, ο καλλιτέχνης οὔτος προέβη εἰς τὴν κατασκευὴν του προπλάσματος του ἀνδριάντος του Α΄ Κυβερνήτου τῆς Ἑλλάδος Ἰωάννου Καποδίστρια, τὴν ἀποπεράτωσιν του οὐοίου ἀνήγγειλε διὰ τῆς ἀπὸ 3 Ὀκτωβρίου 1931 ἐπιστολῆς του, ἐντὸς τῆς οὐοίας εἶχεν ἐσωκλείσει και φωτογραφίας τούτου. Θέτων ο κ. Δήμαρχος ὑπ' ὄψει τῆς Ἐπιτροπῆς τας φωτογραφίας τὰς τὰς εἰσηγείται ὅτι, κατὰ τὴν γνώμην του, καλόν θα εἶναι ὅπως παρακληθῶσι και ἐπισκεφθῶσι τον κ. Τόμπρον εἰς το ἀτελιέ του εἰδικοῖ καλλιτέχνηαι, ἐν οἰς και ο Διευθυντῆς των Καλῶν Τεχνῶν παρὰ τῷ Ὑπουργείῳ τῆς Παιδείας κ. Μπέρτος και ο Πρόεδρος τῆς Παναυπλιακῆς Ἐνώσεως Ἀναστ. Κ. Σταματιάδης, ἵνα ἐξετάσωσι το πρόπλασμα του ἀνδριάντος ἀπὸ πάσης ἀπόψεως και διατυπώσωσιν ἐγγράφως τὴν γνώμην των περὶ τῆς καλλιτεχνικῆς ἀξίας τούτου ἐν γένει.

Ἡ Ἐπιτροπὴ, ἀκούσασα του κ. Δημάρχου και ἐξετάσασα τας ὑπὸ του γλύπτου κ. Μ. Τόμπρου ἀποσταλείσας φωτογραφίας του ὑπ' αὐτοῦ κατασκευασθέντος προπλάσματος του ἀνδριάντος του Ἰω. Καποδίστρια, μετὰ διαλογικὴν συζήτησιν, ἀφασίζει παμψηφεὶ ὅπως κατὰ τὴν προσεχῆ μετὰβασιν του. Δημάρχου εἰς Ἀθήνας και μετὰ των κ.κ. Μπέρτου, Διευθυντοῦ Καλῶν Τεχνῶν παρὰ τῷ Ὑπουργείῳ Παιδείας, Προέδρου τῆς Παναυπλιακῆς Ἐνώσεως κ. Ἀναστ. Σταματιάδη, Μηχανικοῦ, οἰτίνες ἰδιαίτερος και θερμῶς πρὸς τούτου παρακαλοῦνται ὑπὸ τῆς Ἐπιτροπῆς και μεθ' οἰουδήποτε ἄλλου εἰδικοῦ κατὰ τὴν κρίσιν του κ. Δημάρχου, μεταβῶσιν εἰς το ἀτελιέ του κ. Τόμπρου και ἐξετάσωσιν το κατασκευασθέν ὑπ' αὐτοῦ πρόπλασμα του ἀνδριάντος ἀπὸ πάσης ἀπόψεως και διατυπώσωσι ἐγγράφως πρὸς τὴν Ἐπιτροπὴν τὴν γνώμην και τας κρίσεις των δια τὴν καλλιτεχνικὴν ἐν γένει ἀξίαν του ἔργου.

Β΄

Ο κ. Δήμαρχος ἀνακοινοῖ εἰς τὴν Ἐπιτροπὴν το ὑπ' ἀριθ. Β΄ 60 ἔγγραφον του Γραφείου του Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου δι' οἰ γνωρίζεται ὅτι το Ὑπουργικόν Συμβούλιον ἐνέκρινεν ὅπως ἡ Κυβέρνησις ἐλθε ἀρωγὸς δια τὴν ἀνέγερσιν ἐνταῦθα ἀνδριάντος του Α΄ Κυβερνήτου τῆς Ἑλλάδος Ἰω. Καποδίστρια διὰ δραχμῶν 100.000.

Ἐπίσης ἀνακοινοῖ ἐπιστολὴν του Γενικοῦ Διευθυντοῦ του Πολιτικοῦ Γραφείου του κ. Πρωθυπουργοῦ, κ. Π. Τσιμιπιδάρου, δι' ἧς γνωρίζεται ὅτι παρὰ τὴ Τραπεζὴ τῆς Ἑλλάδος εἰσὶν κατατεθειμένοι ὑπὸ τῆς κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς Ἐκατονταετηρίδος δραχμῶν 50.000 ὡς εἰσφορὰ ὑπὲρ τῆς ἀνεγέρσεως του ἀνδριάντος και δραχμῶν 10.000 ὡς

εισφορά του κ. Πρωθυπουργού διά τον ίδιον σκοπόν, και δι' ης συνιστάται εις την Επιτροπήν όπως αποφασίση επί της αναλήψεως των ποσών τούτων και της καταθέσεώς των παρά τη ενταύθα Εθνική Τραπέζη επ' ονόματί της.

Η Επιτροπή εγκρίνει ομοφώνως την ανάληψιν των ποσών τούτων εκ της Τραπέζης της Ελλάδος και την κατάθεσιν αυτών παρά τη Εθνική Τραπέζη ενταύθα και εξουσιοδοτεί τον κ. Δήμαρχον, όπως δι εγγράφου ζητήσει παρά της Τραπέζης της Ελλάδος την αποστολήν των ποσών αυτών εις την ενταύθα Εθνικήν Τράπεζαν επ' ονόματι της Επιτροπής.

Γ'

Ο κ. Δήμαρχος επιδεικνύει εις την Επιτροπήν το σχέδιον των πλατειών Τριών Ναυάρχων και Δικαστηρίων, το καταρτισθέν υπό του αρχιτέκτονος κ. Παπαδάκη, κατόπιν της προς αυτόν παρακλήσεως της Επιτροπής, της αναφερομένης εις το Α' Πρακτικόν αυτής, παρακαλεί αυτήν όπως εκφέρει την γνώμην της, δεδομένου ότι εν τω σχεδίω τούτω καθορίζεται η θέσις τοποθετήσεως του ανδριάντος και η αρχιτεκτονική διαρρύθμισις των πλατειών, ήτις έχει άμεσον σχέσιν προς την θέσιν του ανδριάντος και την καλλιτεχνικήν εναρμόνισιν τούτου προς το περιβάλλον.

Η Επιτροπή εγκρίνει την γενομένην εν τω σχεδίω διαρρύθμισιν των πλατειών και την θέσιν εν η θα ανεγερθή ο ανδριάς ούτος, μειωηφούντος μόνον του Θ. Καμαριώτη, υποστηρίζοντος ότι ο ανδριάς πρέπει να τοποθετηθή εντός της πλατείας των Τριών Ναυάρχων και εις το κεντρικόν μέρος αυτής.

Η Επιτροπή
(Τ.Υ.)

4. Πρακτικό (3/25.1.1932) της Επιτροπής ανέγερσης του ανδριάντα του Καποδίστρια, με το οποίο συγκροτείται Επιτροπή για την εκτίμηση της καλλιτεχνικής αξίας και αρτιότητας της μακέτας του ανδριάντα.

ΠΡΑΚΤΙΚΟΝ 3^{ον}

Η Επιτροπή επί της ανεγέρσεως του ανδριάντος εις τον αείμνηστον Ιωάννην Καποδίστριαν, συγκειμένη εκ των κάτωθι υπογεγραμμένων: Κων/νου Κοκκίνου, Δημάρχου Ναυπλιέων, Σπυρ. Γιαννοπούλου, Προέδρου του Δικηγορικού Συλλόγου, Ιωάννου Κωστούρου, Προέδρου του Ιατρικού Συλλόγου, Θ. Καμαριώτη, Διευθυντού της ενταύθα Εθνικής Τραπέζης, Χρ. Μπαρδοπούλου, Γυμνασιάρχου, του Μιχ. Μανουσάκη, Εμποροβιομηχάνου, μη προσελθόντος, συνελθούσα εις τρίτην αυτής συνεδρίασιν σήμερον την 25ην του μηνός Ιανουαρίου του έτους 1932, ημέραν Δευτέραν και ώραν 5 μ.μ., εν τω Δημαρχιακώ καταστήματι τη εγγράφω προσκλήσει του κ. Δημάρχου, επελήφθη της συζητήσεως επί των κάτωθι θεμάτων:

ΚΩΣΤΑΣ ΔΑΝΟΥΣΗΣ: Ο ΑΔΡΙΑΝΤΑΣ ΤΟΥ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑ ΣΤΟ ΝΑΥΠΛΙΟ

Ο κ. Δήμαρχος αναγιγνώσκει εις την Επιτροπήν την από 29 Οκτωβρίου 1931 προσφοράν του γλύπτου Μ. Τόμπρου δια την κατασκευήν του έργου του ανδριάντος, ην αναλαμβάνει αντί του συνολικού ποσού δραχμών 275.000 δραχμών μετά της αξίας του βάθρου, των εξόδων μεταφοράς και της τοποθετήσεώς του.

Είτα εισηγείται εις την Επιτροπήν ότι, προ της αποδοχής της προσφοράς του εν λόγω γλύπτου και της αναθέσεως του έργου εις αυτόν, παρίσταται ανάγκη όπως ορισθή μία Επιτροπή εκ καλλιτεχνών, ήτις να εξετάση την μακέταν του έργου, ην έχει ετοιμήν ο κ. Μ. Τόμπρος, και αποστείλῃ αὐτὴ ἐκθεσιν περὶ της εν γένει καλλιτεχνικῆς αξίας και αρτιότητος ταύτης. Μετά δε την λήψιν της εν λόγω εκθέσεως και εφ' όσον αὐτὴ θα πιστοποιῇ την αρτιότητα του έργου, να δοθῇ παραγγελία εις τον κ. Τόμπρον, καθοριζομένων δια συμφωνίας μετ' αυτού και των όρων κατασκευῆς, πληρωμῆς, παραλαβῆς και τοποθετήσεως του έργου.

Η συσταθησομένη Επιτροπή να παρακληθῇ, όπως, μετά την παραγγελίαν, εξετάση το πρόπλασμα, καθώς και την μεταφοράν τούτου εις το μάρμαρον και αποστείλῃ ἐκθεσιν δι' ἐκάστην εξέτασιν.

Δια την Επιτροπήν ταύτην προτείνει τους κ.κ. Ν. Μπέρτον, Διευθυντὴν των Καλών Τεχνών του Υπουργείου Παιδείας, Κ. Παρθένην, ζωγράφον, καθηγητὴν της Ανωτάτης Σχολῆς των Καλών Τεχνών, και Δ. Πικιώνην, καθηγητὴν της Αρχιτεκτονικῆς Σχολῆς του Μετσοβείου Πολυτεχνείου, ως αμοιβὴν δε διὰ την ως άνω εν γένει εργασίαν της Επιτροπῆς προτείνει όπως ορισθῇ το ποσόν των δραχμών 6.000.

Η Επιτροπή, ακούσασα του κ. Δημάρχου και ιδούσα την από 29 Οκτωβρίου 1931 προσφοράν του γλύπτου κ. Μ. Τόμπρου, ως και τας αποσταλείσας φωτογραφίας της μακέτας του έργου του ανδριάντος,

Αποφαίνεται

Παρακαλεῖ θερμῶς τους κ.κ. Ν. Μπέρτον, Διευθυντὴν των Καλών Τεχνών του Υπουργείου Παιδείας, Κ. Παρθένην, ζωγράφον, καθηγητὴν της Ανωτάτης Σχολῆς των Καλών Τεχνών, και Δ. Πικιώνην, καθηγητὴν της Αρχιτεκτονικῆς Σχολῆς του Μετσοβείου Πολυτεχνείου, όπως ευαρεστηθῶσι και αποτελέσωσι Επιτροπήν προς εξέτασιν της μακέτας του έργου και παρακολούθησιν τούτου μέχρις αποπερατώσεώς του, εις περίπτωσιν καθ' ην, μετά την αποστολήν της πρώτης εκθέσεως, ήθελεν δοθῆι η παραγγελία.

Παρακαλεῖ ωσαύτως τους ως άνω αξιοτίμους κυρίους, όπως ευαρεστηθῶσι και δώσωσι αὐτὴ τας οδηγίας των ως προς τον καθιερωμένον τρόπον πληρωμῆς διὰ την εκτέλεσιν ομοίας φύσεως έργων. Εγκρίνει τέλος ομοφώνως την υπό του κ. Δημάρχου προτεινομένην αμοιβὴν των μελών της Επιτροπῆς των κ.κ. Καλλιτεχνών.

Η Επιτροπή
(Τ.Υ.)

5. Έκθεση της Επιτροπής (13.2. 1932) για την εκτίμηση της καλλιτεχνικής αξίας και αρτιότητας της μακέτας του ανδριάντα του Καποδίστρια.

Έκθεσις
της επί της παρακολουθήσεως του ανδριάντος
του Καποδιστρίου Επιτροπής

Η επί της παρακολουθήσεως του ανδριάντος του Καποδιστρίου του γλύπτου κ. Μ. Τόμπρου Επιτροπή, αποτελουμένη εκ των κ.κ. Ν. Μπέρτου, Κ. Παρθένη και Δ. Πικιώνη, μεταβάσα την 13^{ην} τρ(έχοντος) μηνός εις το εργαστήριο του καλλιτέχνου, εξήτασε το πρόπλασμα του ανδριάντος ως και το σχέδιο της διαρρυθμίσεως της πλατείας, εις ην πρόκειται ούτος να ανεγερθή.

Συνεζητήθη κατ' αρχήν η δυνατότητα της τοποθετήσεως του ανδριάντος εις άλλην θέσιν μη παραβλάπτουσαν την ενότητα του χώρου.

Ουχ ήττον μιάς εγκύρου γνωματεύσεως ούσης αδυνάτου άνευ της επιτοπίου αντιλήψεως του μέρους, το ζήτημα τούτο αφέθη όπως επανασυζητηθή εις το μέλλον.

Όσον αφορά το άνω πρόπλασμα η Επιτροπή κρίνει την επί του χαμηλού και πλατέος βάθρου ανίδρυσιν του ανδριάντος και του παραπλεύρως συμβολικού κορμού ως αξιόλογον πλαστικήν εύρεσιν, εξυπηρετουμένην πρεπόντως υπό του απτού και σχηματικού χειρισμού των όγκων ως την προβλεπομένην υπερφυσικήν κλίμακα διτώς ενδεικνυομένην και υπό των απαιτήσεων του χώρου και του θέματος.

Ορισμένοι εκφρασθείσαι απόψεις της Επιτροπής επί της δυνατότητος της απλοποιήσεως του βάθρου ως και της κατασκευής και τούτου εκ λευκού μαρμάρου, χάριν της όλης ενότητας εύρον τον καλλιτέχνην απολύτως σύμφωνον.

Εξ άλλου, οι προθέσεις του καλλιτέχνου, όπως, κατά την μεγέθυνσιν του προπλάσματος, πραγματωθή, διά των πλαστικών μέσων, το πνευματικόν περιεχόμενον του θέματος ανταποκρίνεται πλήρως προς τας επί του σημείου τούτου αντιλήψεις της Επιτροπής.

Εν Αθήναις τη 13 Φεβρουαρίου 1932

Η Επιτροπή
(Τ.Υ.)

6. Πρακτικό (4/28.3.1932) της Επιτροπής ανέγερσης του ανδριάντα του Καποδίστρια, με το οποίο ανατίθεται στο γλύπτη Μιχάλη Τόμπρο η φιλοτέχνηση του ανδριάντα του Καποδίστρια.

ΠΡΑΚΤΙΚΟΝ 4^{ον}

Η κάτωθι υπογεγραμμένη Επιτροπή συνελθούσα εις 4^{ον} αυτής συνεδρίασιν, προσκλήσει του Δημάρχου Ναυπλιέων και Προέδρου αυτής κ. Κωνστ. Θ. Κοκκίνου, σήμερον την 28^{ην} Μαρτίου έτους 1932, ημέραν Δευτέραν και ώραν 11.30 π.μ. εν τω δημαρχιακώ καταστήματι και λαβούσα γνώσιν της από 13 Φεβρουαρίου 1932 Εκθέσεως της εκ των κ.κ. Ν. Μπέρτου, Κ. Παρθένη και Δ. Πικιώνη συσταθείσης διά πρακτικού αυτής Επιτροπής προς εξέτασιν του προπλάσματος του ανδριάντος του υπό του καλλιτέχνου κ. Μ. Τόμπρου κατασκευασθέντος, εχούσης ούτω «κατά την μεγέθυνσίν του και διά των κατά ταύτην πλαστικών μέσων θα αποκτήση το πνευματικόν περιεχόμενον του θέματός του», ιδούσα δε και τας από 17 και 21 Μαρτίου ε.έ. εγγράφους προσφοράς του καλλιτέχνου γλύπτου κ. Μ. Τόμπρου, αποφασίζει την παραγγελίαν του έργου και την ανάθεσιν της εκτελέσεως τούτου εις τον ανωτέρω γλύπτην κ. Μ. Τόμπρον άνευ δημοπρασίας και κατά παρέκκλισιν των περί Δημοσίου Λογιστικού διατάξεων, συμφώνως τω άρθρω 34, στοιχ. Ε', του Νόμου ΣΙΒ' και του άρθρου μόνου «περί παροχής συνδρομής του Δημοσίου διά την ανέγερσιν ανδριάντος του Κυβερνήτου Ιωάν. Καποδίστρια», ψηφισθέντος υπό της Βουλής εις την συνεδρίασιν ΑΖ' της 3^{ης} Μαρτίου 1932 Νόμου, υπό τους κάτωθι όρους:

1) Η συνολική δαπάνη του όλου έργου μετά του μαρμαρίνου αρχιτεκτονικού βάθρου του, της μεταφοράς και της τοποθετήσεώς του ενταύθα, των θεμελίων αυτού και της αποζημιώσεως των αρχιτεκτονικών σχεδίων της πλατείας Δικαστηρίων και των Τριών Ναυάρχων, καθώς και όλων των εξόδων συμβολαίου και λοιπών απροβλέπτων ή μη προβλεφθέντων τοιούτων ορίζεται εις δραχμάς διακοσίας εβδομήντα πέντε χιλιάδας (αρ. 275.000), καταβληθησομένας ως κάτωθι:

- α') Άμα τη υπογραφή του συμβολαίου καταβληθήσονται ογδοήκοντα χιλιάδες δραχμαί (80.000).
- β') Μετά την περάτωσιν και έγκρισιν παρά της εκ των κ.κ. καλλιτεχνών Επιτροπής του έργου εις πηλόν, καταβληθήσονται έτεραι ογδοήκοντα χιλιάδες (80.000) δραχμαί.
- γ') Κατά το πρώτον δεκαήμερον του μηνός Αυγούστου τρ(έχοντος) έτους και μετά πιστοποίησιν της εκ των κ.κ. καλλιτεχνών Επιτροπής, ή ενός των μελών ταύτης ορισθησομένου υπό της ολομελείας της, περί της προόδου της εργασίας κατά τους κανόνas της τέχνης, καταβληθήσονται τριάκοντα πέ-

ντε χιλιάδες (35.000) δραχμαί.

δ') Το πρώτον δεκαήμερον του μηνός 8/βρίου ιδίου έτους και κατά τας διατυπώσεις της παραγράφου γ' καταβληθήσονται έτεραι είκοσι (20.000) χιλιάδες δραχμαί.

ε') Μετά την παραλαβήν υπό της εκ των κ.κ. καλλιτεχνών Επιτροπής του μαρμαρίνου ανδριάντος και του βάθρου αυτού καταβληθήσονται έτεραι τριάκοντα χιλιάδες (30.000) δραχμαί.

στ') Μετά την μεταφοράν και την τοποθέτησιν ενταύθα του όλου έργου (ανδριάντος και βάθρου) καταβληθήσονται και αι υπολειπόμεναι τριάκοντα χιλιάδες (30.000) δραχμαί.

2^{ου}) Η θεμελίωσις και τοποθέτησις του βάθρου δέον να περατωθή μέχρι της 31^{ης} Δεκεμβρίου τρεχόντος έτους, η δε τοποθέτησις του μαρμαρίνου ανδριάντος δέον να περατωθή μέχρι της 10^{ης} Μαρτίου 1933.

3^{ου}) Η ποιότης των μαρμάρων του ανδριάντος και του βάθρου θα είναι της Αγγλικής Εταιρείας «Πεντέλης» και χρώματος λευκού, εστερημένου δε απολύτως ραβδώσεων ή φλεβών οποιασδήποτε άλλης αποχρώσεως. Το βάθρον θα είναι καλώς εστιλβωμένον.

4^{ου}) Το θεατόν ύψος του βάθρου και του ανδριάντος από της κεκλιμένης επιφανείας της περίξ αυτού πλακοστρώσεως και της υψηλότερας αυτής αυτής στάθμης θα είναι 3,60 μέτρα. Δηλαδή ύψος ανδριάντος πραγματικόν 2,60 μέτρα και θεατόν 2,50 μέτρα και ύψος βάθρου θεατόν 1,10 μέτρα. Το πλάτος και μήκος του βάθρου, λόγω του μικρού του ύψους, ορισθήσεται παρά της εκ των κ.κ. καλλιτεχνών Επιτροπής, ήτις δικαιούται να μεταβάλη και το ύψος τούτου, το βάθρον θα αποτελείται εξ ενός και μόνον ογκολίθου επεξεργασμένου (μονοκόμματου).

Η Επιτροπή εξουσιοδοτεί τον Δήμαρχον και Πρόεδρον αυτής κ. Κωνστ. Κόκκινον, όπως υπογράψη την μετά του γλύπτου κ. Μιχαήλ Τόμπρου συμβολαιογραφικόν πράξιν της παραγγελίας του έργου, βάσει των όρων του παρόντος πρακτικού, και αναθέτει την διαχείρισιν του εις την διάθεσίν της υπό του Δημοσίου, της Κεντρικής Επιτροπής Εκατονταετηρίδος, του Δήμου και των Κοινοτήτων της επαρχίας μας τεθέντος και διατεθησομένου χρηματικού ποσού εις το εκ των μελών της κ. Μιχαήλ Μανουσάκη, όστις τη προσυπογραφή και του κ. Προέδρου της Επιτροπής θέλει αναλαμβάνει τα εις το υποκατάστημα της ενταύθα Εθνικής Τραπέζης χρήματα διά την πληρωμήν του έργου, συμφώνως τοις όροις του συμβολαίου.

Προς τήρησιν των όρων του συμβολαίου υπό του εργολάβου ορίζεται δι' εκάστην παράβασιν ποινική ρήτρα εκ δραχμών τριάκοντα χιλιάδων (30.000) δραχμών. Δια την ακριβή δε τήρησιν των όρων του παρόντος συμβολαίου και της πληρωμής ποι-

νικής ρήτηρας, ο εργολάβος προσφέρει εγγυητήν του τον (.....)*, όστις παρών απεδέξατο την εγγύησιν υπ' αυτού, υποχρεουμένου αλληλεγγύως και αδιαρέτως μετά του εργολάβου διά την τήρησιν απάντων των όρων του παρόντος συμβολαίου, διά την πληρωμήν πάσης ποινικής ρήτηρας ή και διά πάσαν αποζημίωσιν, ήτις ήθελε προκύψει εκ των ανωτέρω λόγων. Τας ανωτέρω υποσχέσεις του εγγυητού απεδέξατο και ο εργολάβος.

Η Επιτροπή θα παραλάβη τον ανδριάντα μετά του βάρου του τοποθετημένον ενταύθα και συνεπώς πάσα τυχόν προξενηθιζόμενη μέχρι της παραλαβής τούτου ζημία θα βαρύνη τον γλύπτην κ. Μ. Τόμπρον και τον εγγυητήν του, ήτοι και η ελαχίστη τυχόν βλάβη ήτις ήθελε συμβεί είτε εις τον ανδριάντα καθ' όλου είτε εις το βάθρον κατά τε την συσκευήν και μεταφοράν και τοποθέτησιν, όπερ ολοψύχως απεύχεται η Επιτροπή, θέλει βαρύνει αύτη εξ ολοκλήρου τον τε γλύπτην κ. Μιχαήλ Τόμπρον και τον εγγυητήν αυτού, υποχρεωμένων είτε εις ολικήν αποζημίωσιν της αξίας του ανδριάντος είτε εις την κατασκευήν νέου ανδριάντος, τηρουμένων ίσων χρονικών ορίων παραδόσεως ως ανωτέρω.

Η Επιτροπή
(Τ.Υ.)

* Στο 2651/ 12.5. 1932 «εργολαβικό», που καταρτίστηκε από το συμβολαιογράφο Αθηνών Λεωνίδα Κορκονικήτα, ως εγγυητής παρουσιάστηκε ο συμπατριώτης του Τόμπρου Περράκης Κορκόδειλος.

ΑΝΤΙ ΣΗΜΕΙΩΣΕΩΝ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ:

Το μοναδικό δημοσίευμα αποκλειστικά για τον ανδριάντα του Ιωάννη Καποδίστρια στο Ναύπλιο είναι του Ν. Π. Σοϊλεντάκη, «Το δικαιοῦ βάθρο του ανδριάντα του Ι. Καποδίστρια στο Ναύπλιο», *Επιθεώρησης Δημοσίου Δικαίου και Διοικητικού Δικαίου*, τόμος 35, τχ 3, Ιούλιος – Σεπτέμβριος 1991, σσ. 330 – 347. Ο συγγραφέας λανθασμένα υποστηρίζει ότι η ανδριάνση του ανδριάντα στηρίζεται στο ΙΖ΄ Ψήφισμα της Α΄ Εθνικής Συνέλευσης. Το ορθόν είναι ότι η πρώτη σχετική πρόβλεψη γίνεται στο ΙΣΤ΄ Ψήφισμα της Ε΄ Εθνικής Συνέλευσης του 1832. Έτσι το μόνο λάθος στην αναθηματική επιγραφή είναι το «ΙΖ΄» αντί του «ΙΣΤ΄».

Για τα Ηρώα και τους ανδριάντες που φιλοτεχνήθηκαν στο πλαίσιο των εορτασμών της Εκατονταετηρίδας βλέπετε Ηλία Μυκονιάτη, *Ελληνική Τέχνη. Νεοελληνική γλυπτική*, «Εκδοτική Αθηνών», Αθήνα 1996, σσ. 21-23.

Για το γλύπτη Μιχάλη Τόμπρο (1889-1974) υπάρχει πλούσια βιβλιογραφία. Παριορίζομαστε, όμως, στο τελευταίο και αρτίως τεκμηριωμένο λήμμα του *Λεξικού Ελλήνων Καλλιτεχνών. 16^{ος}-20^{ος} αιώνας*, «Μέλισσα», τόμος 4ος, Αθήνα 2000, που υπογράφει ο ιστορικός τέχνης Δημήτρης Παυλόπουλος.

Για τον ανδριάντα του Καποδίστρια οι αισθητικές κρίσεις είναι λιγοστές. Ο Άγγελος Προκοπίου, στην *Ιστορία της Τέχνης 1750-1950*, τόμος Γ΄, Αθήνα 1968-1969, σ. 442, θα γράψει: «Τον ερωτισμό της γαλλικής θητείας τον διαδέχεται τώρα ένας δωρισμός ανέρωτος, μια φάση πολεμική του νεοκλασικισμού που φτάνει στα όρια της λογικής ψυχρότητας στον *Στρατιώτη* που έκανε ο Τόμπρος για το μαρμάρινο Ηρώο της Τεγέας το 1930 και στον μαρμάρινο ανδριάντα του *Ιωάννη Καποδίστρια* που βρίσκεται στημένο στην πλατεία του Ναυπλίου». Αργότερα ο Στέλιος Αυδάκης στο έργο του *Οι Έλληνες Γλύπτες. Η νεοελληνική γλυπτική. Ιστορία – τυπολογία – λεξικό γλυπτών*, «Μέλισσα», Αθήνα 1981, σσ. 112-113, θα σημειώσει ότι ο ανδριάντας του Κυβερνήτη στο Ναύπλιο αποτελεί συμβιβασμό του Τόμπρου με τον κλασικό τύπο μνημειακού ανδριάντα που είχε καλλιεργηθεί στην Ελλάδα. Ταυτόχρονα, όμως, εκφράζει – στους όγκους και τη σύνθεση– και μια αντικλασική νοοτροπία. Ο κορμός του δέντρου, που στηρίζει τον ανδριάντα, συμβολίζει την καθημαγμένη Ελλάδα, ενώ τα κλαδιά που αναθάλλουν από τη ρίζα την Ελλάδα που αναγεννάται. Αυτή την αρχαιστική – αυστηρή γενικότητα διατήρησε και σε αξιόλογες επιτύμβιες συνθέσεις.

Ο Μιχάλης Τόμπρος, ο πρώτος που εγκαινιάζει μια ελληνική γλυπτική, γνώριζε πολύ καλά να κινείται με άνεση ανάμεσα στο πρωτοποριακό στοιχείο και σε πιο συντηρητικές συνθέσεις.

Θεωρούμε αξιομνημόνευτη την κρίση του καθηγητή και ακαδημαϊκού Ιωάννη Θεοδορακόπουλου για τον καλλιτέχνη (*Πρακτικά Ακαδημίας Αθηνών*, τ. 46, σ. 222): «...ελεύθερος από τα έξωθεν ερεθίσματα, τα οποία, όσον γόνιμα και αν ήσαν διά την εξίλιξίν του, δεν μετέβαλαν τον πυρήνα της προσωπικότητός του, ο οποίος διετηρήθη πάντοτε ελληνοκεντρικός, ελληνοπρεπής... Ευστάθη σταθερός πάντοτε εις τους πειρασμούς και πειραματισμούς της εποχής εις τον τομέα της τέχνης και με πυξίδα το ελληνικόν μέτρον έδωσε εις τα έργα του ευστάθειαν και δωρικήν σταθερότητα και εχάραξε εις μάρμαρον και χαλκόν πρωτοτύπους μορφάς». Αυτό ακριβώς, ευστάθεια και δωρική σταθερότητα, εκπροσωπεί και ο ανδριάντας του Καποδίστρια στο Ναύπλιο.

Τέλος θα πρέπει να σημειώσουμε ότι ο Καποδίστριας προσέδρασε το ενδιαφέρον και δύο σημερινών Τηνιακών γλυπτών, του Λάζαρου Σώχου (1857–1911), του δημιουργού του έφιππου Κολοκοτρώνη, και του Ιωάννη Βούλγαρη ( ), που φιλοτέχνησαν τον ανδριάντα του σε γύψινα προπλάσματα, τα οποία φιλοξενούνται στο Μουσείο Τηνίων Καλλιτεχνών στο συγκρότημα του Πανελληνίου Ιερού Ιδρύματος της Ευαγγελιστρίας Τήνου. Βλέπετε και Αλεξάνδρας Γουλάκη – Βουτυρά, *Μουσείο Τηνίων Καλλιτεχνών. Κατάλογος Συλλογής Γλυπτών*, «Πανελλήνιο Ιερό Ίδρυμα Ευαγγελιστρίας Τήνου», Θεσσαλονίκη 1990, εικόνες, 63, 94, 95 και 96.

Χρήστος Πιτερός

Αρχαιολόγος Δ' ΕΠΚΑ Ναυπλίου

ΤΟ ΕΘΝΙΚΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΝΑΥΠΛΙΟΥ¹

Η ίδρυση νοσοκομείου στο Ναύπλιο έγινε τους πρώτους μήνες της απελευθέρωσης της πόλης, τον Μάρτιο του 1823, για να αντιμετωπίσει τις άμεσες ανάγκες των ασθενών αλλά και τους τραυματίες των μαχών για την απελευθέρωση της χώρας.

Ο Κυβερνήτης Ιωάννης Καποδίστριας, ο οποίος ήταν ως γνωστόν και σπουδαγμένος ιατρός στην Ιταλία, με την άφιξή του στην Ελλάδα το 1828 έλαβε ιδιαίτερα μέτρα για την υγεία του πληθυσμού και δημιούργησε δυο νοσοκομεία¹, α) το Α' Εθνικόν Νοσοκομείον Ναυπλίας για τους πολίτες, το οποίο βρισκόταν σε υπερυψωμένο χώρο πάνω από τα Πέντε Αδέφια σε υγιεινό και κατάλληλο χώρο, β) Το Εθνικόν Στρατιωτικόν Νοσοκομείον Ναυπλίας στην Ακροναυπλία (Ιτς-Καλέ).

Το Α' Εθνικόν Νοσοκομείον Ναυπλίου δεν σώζεται σήμερα, έχει κατεδαφιστεί και βρισκόταν στην διαμορφωμένη πλατεία του Ψαρομαχαλά, από όπου γίνεται η άνοδος με το ανσανσέρ στο ξενοδοχείο «ΝΑΥΠΛΙΑ ΠΑΛΑΣ» και σήμερα ονομάζεται Πλατεία Νοσοκομείου. Στο χώρο αυτό σώζεται σήμερα το εκκλησάκι των Αγίων Αναργύρων και Αγίου Χαραλάμπους. Επίσης ιερός ναός των Αγίων Αναργύρων, ως γνωστόν, υπάρχει και στην Ακροναυπλία στον χώρο του πρώτου Στρατιωτικού Νοσοκομείου.

Από το νοσοκομείο αυτό σώζεται μια φωτογραφία με την πύλη του Νοσοκομείου σε δυτικό αναγεννησιακό; ρυθμό, με πεσσούς, ζωφόρο και καμπυλωτό κυρτό αέτωμα, με εντοιχισμένη την ορθογώνια μαρμάρινη δυσδιάκριτη πλάκα² (εικ. 1).

Η μαρμάρινη αυτή πλάκα σώζεται σχεδόν ολόκληρη στην αποθήκη του Αρχαιολογικού Μουσείου Ναυπλίου αδημοσίευτη μέχρι σήμερα. Είναι κατασκευασμένη από λευκό πεντελικό μάρμαρο διαστ. 74Χ74Χ4-5 εκ (εικ. 2).

Είναι θραυσμένη στο μεγαλύτερο τμήμα της αριστερής πλευράς και στις τρεις από τις τέσσερις σωζόμενες γωνίες φέρει ανάγλυφα πτερωτά χερουβείμ με σαφή

¹ Νίκος Φ. Τόμπρος, «Οι υπέρ της δημόσιας υγείας των κατοίκων του Ναυπλίου κυβερνητικές πολιτικές (1821-1832)», *Ναυπλιακά Ανάλεκτα* VI, 2007 51-62.

² Σ. Καρούζου. «Το Ναύπλιον», 1979, εικ. 67.

Εικόνα 1. Η πόρτα του Νοσοκομείου.

συμβολισμό της χριστιανικής θρησκείας. Η εσωτερική κυρίως επιφάνεια έχει κυκλική διαμόρφωση διαμ. 78 εκ.

Στον κεντρικό κυκλικό χώρο φέρει ανάγλυφο κυκλικό τόντο, διαμέτρου 30 εκ. που εικονίζει ανάγλυφα το πουλί φοίνικα που αναγεννάται από τις φλόγες, σύμβολο του αναγεννώμενου έθνους, που εικονίζεται και στα νομίσματα που έκοψε ο Ι. Καποδίστριας, με ανοιχτά ανυψωμένα φτερά σε συμμετρική διάταξη, το κεφάλι ανυψωμένο προς τα αριστερά με ανοιχτό στόμα, ενώ πάνω από το κεφάλι υπάρχει ανάγλυφος σταυρός.

Κάτω από τον φοίνικα εικονίζονται ανάγλυφα οι φυλλόσχημες φλόγες της φωτιάς. Στην κάτω πλευρά του αναγλύφου σώζονται οι δυο ορθογώνιες εγκοπές στερέωσης της πλάκας, διαστ. 5X2 εκ.

Γύρω από τον ανάγλυφο φοίνικα, που αναγεννάται από την τέφρα του, σώζονται τρεις επιγραφές σε κυκλική ενάλληλη διάταξη με κεφαλαία γράμματα με ύψος γραμμάτων 4 εκ. ως εξής:

1. ΖΗΤΩ Ο ΚΥΒΕΡΝ[ΗΤΗΣ ΤΗΣ Ε]ΛΛΑΔΟΣ Ι. Α. ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ: 1828:
2. Α' ΕΘΝΙΚΟΝ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟΝ ΝΑΥΠΛΙΟΥ: 1823:
3. ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΕΙΑ αωκα

Στην τριπλή αυτή επιγραφή από το εσωτερικό προς το εξωτερικό αναγράφονται:
α) *Ελληνική Πολιτεία αωκα*, κατά το αρχαιοελληνικό σύστημα αρίθμησης, έτος έ-

Εικόνα 2. Η μαρμάρινη επιγραφή του Νοσοκομείου.

ναρξης της Ελληνικής Επανάστασης και δημιουργίας της Ελληνικής Πολιτείας. Είναι αξιοσημείωτο ότι η επιγραφή αυτή αναγράφεται και στους φοίνικες, τα πρώτα νομίσματα που έκοψε ο Ι. Καποδίστριας. β) Το Α΄ Εθνικό Νοσοκομείο Ναυπλίου με τη χρονολογία ίδρυσής του το 1823 κατά την Ελληνική Επανάσταση και γ) στην εξωτερική επιγραφή επευφημείται ο Κυβερνήτης Ιωάννης Καποδίστριας που αναδιοργάνωσε το πρώτο Εθνικό Νοσοκομείο Ναυπλίου το 1828.

Η μαρμάρινη αυτή επιγραφή που βρισκόταν αναρτημένη στην πόρτα του Εθνικού Νοσοκομείου Ναυπλίου καθώς και η επιγραφή με τον ανάγλυφο φοίνικα που σώζεται στην είσοδο του Εθνικού Οίκου, σημαντικό νεοκλασικό κτήριο με χρονολογία 1831 (εικ. 3) στην οδό Βασιλέως Κων/νου, παλιό Δημαρχείο, Δημοτική Πινακοθήκη και σήμερα κτήριο της Γραμματείας του Παν/μίου Πελοποννήσου, αποτελούν δυο μοναδικά ενεπίγραφα μνημεία της εποχής του Ι. Καποδίστρια που σώζονται στην πόλη του Ναυπλίου. Είναι τέλος αξιοσημείωτο ότι στην οικία Άρμανσπεργκ στις γωνίες του δεύτερου ορόφου, ο οποίος προφανώς κατασκευάστηκε την εποχή του Ι. Καποδίστρια, σώζονται ως διακοσμητικά στοιχεία, ανάγλυφοι φτερωτοί φοίνικες, που υπερίπτανται της οικοδομής³.

Εικόνα 3. Ναύπλιο, Εθνικός Οίκος 1831, με παράσταση αναγεννόμενου φοίνικα.

³ Γ. Τσιρώνης, Το επονομαζόμενο «Κτίριο Άρμανσπεργκ» στο Ναύπλιο, Αρχιτεκτονική και πρόταση για την αποκαταστασή του, Ναυπλιακά Ανάλεκτα VII, 2009, σ. εικ. 14.

Ρεγγίνα Quack-Μανουσάκη
Ιστορικός, δρ Φιλοσοφικής Σχολής
του Ελεύθερου Παν/μίου του Βερολίνου

ΜΙΑ ΒΕΡΟΛΙΝΕΖΑ ΣΤΟ ΝΑΥΠΛΙΟ
Στιγμιότυπα από τη ζωή
στην πρώτη πρωτεύουσα της Ελλάδας (1834/35)

Η πρωταγωνίστρια της παρούσας μελέτης είναι μια νέα γυναίκα από το Βερολίνο, την πρωτεύουσα του Κράτους της Πρωσίας. Πρόκειται για τη **Μπεττίνα** (Bettina) (1805-1835), κόρη του **Φρίντριχ Καρλ φον Σαβινιού** (Friedrich Carl von Savigny, 1779-1861), καθηγητή στο Πανεπιστήμιο του Βερολίνου και ιδρυτή της περίφημης «Ιστορικής Σχολής του Δικαίου». Το 1834, η **Μπεττίνα** παντρεύτηκε τον **Κωνσταντίνο Σχινά** (1801-1857) απόγονο από φαναριώτικη οικογένεια της Κωνσταντινούπολης, ο οποίος, το 1833/34, κατείχε διάφορα υψηλά αξιώματα στην κυβέρνηση της Αντιβασιλείας και ο οποίος θα γίνει, το 1837, ο πρώτος πρόεδρος του νεοιδρυθέντος Πανεπιστημίου των Αθηνών. Το ζεύγος γνωρίστηκε το 1824 στο Βερολίνο, όπου ο **Σχινάς** σπούδαζε τότε. Ήταν φοιτητής του **φον Σαβινιού**, αγαπητός φίλος και συχνά φιλοξενούμενος της οικογένειάς του. Ο γάμος έγινε δέκα χρόνια αργότερα, τον Οκτώβριο του 1834, στην Αγκώνα και από εκεί οι νιόπαντροι ταξίδεψαν προς την Ελλάδα.

Τότε αρχίζει μια πολύ εκτενής αλληλογραφία της **Μπεττίνα** με τους γονείς της στο Βερολίνο. Αυτή η αλληλογραφία σώθηκε στα προσωπικά κατάλοιπα της οικογένειας **φον Σαβινιού**, φυλάσσεται στο Τμήμα χειρογράφων της πανεπιστημιακής βιβλιοθήκης του Μύνστερ και εκδόθηκε σε έναν τόμο με πλούσια εικονογράφηση από τις Εκδόσεις Cay Lienau στο Μύνστερ της Γερμανίας το 2002.¹ Η **Μπεττίνα** έζησε με το σύζυγό της πέντε μήνες στο Ναύπλιο, από την αρχή του Νοεμβρίου του 1834 μέχρι το τέλος του Μαρτίου του 1835. Μετά, το ζεύγος **Σχινά** μετακόμισε στην Αθήνα που είχε ορισθεί πρωτεύουσα της Ελλάδας ήδη από το τέλος του 1833.

¹ *Leben in Griechenland 1834 bis 1835. Bettina Schinas, geb. von Savigny. Briefe und Berichte an ihre Eltern in Berlin*, herausgegeben und erläutert von Ruth Steffen, Verlag Cay Lienau, Muenster 2002.

Η μετακόμιση των πιο πολλών κυβερνητικών και ξένων εκπροσώπων έγινε πριν το τέλος του 1834. Η **Μπεττίνα** γράφει: «Τη 12^η Δεκεμβρίου ο βασιλιάς έφυγε από το Ναύπλιο. Έφυγαν και όλοι οι άλλοι υπάλληλοι, διπλωμάτες κτλ., έτσι ώστε η ζωή έγινε εδώ πολύ ήσυχη και μονότονη, ακριβώς όπως θα σου άρεσε εμένα, μανούλα μου.» Για τη μετακόμιση σημειώνει ακόμη στο ημερολόγιό της: «Στις 7 το πρωί ο βασιλιάς έφυγε με άλογο, εντελώς σιωπηλά. Θα πάει μέχρι την Επίδαυρο, απ' όπου θα πάρει το πλοίο. Υπήρχε η ιδέα να ριχτούν πυροβολισμοί από τα δυο φρούρια, αλλά ο βασιλιάς δεν το επέτρεψε. Δεν ήθελε να θεωρηθεί η αποχώρησή του ως εορτή. Αυτή η διακριτικότητα ήταν ευχάριστη.»

Τα μακρά γράμματά της **Μπεττίνας** περιέχουν ένα πλουσιότατο υλικό. Πέραν των προσωπικών συναισθημάτων της η νεαρή Γερμανίδα περιγράφει με εξαιρετική λεπτομέρεια όλες τις καινούργιες εντυπώσεις της, τα τοπία, το ταξίδι με πλοίο και με άλογο, τους ανθρώπους που γνωρίζει, την εμφάνισή τους και τη συμπεριφορά τους. Οι συνθήκες ζωής στο Ναύπλιο φωτίζονται με κάθε λεπτομέρεια κάτω από το βλέμμα της ξένης γυναίκας. Περιγράφει πώς ντύνονται οι άνθρωποι, πώς τρέφονται, πώς ψωνίζουν (και με ποιές τιμές), σε ποια σπίτια μένουν και πώς επιπλώνουν τα σπίτια τους, τέλος πάντων πού και πώς προμηθεύονται όλα τα είδη της καθημερινής ανάγκης. Περιγράφει επίσης πώς εορτάζει και πώς διασκεδάζει ο απλός λαός και παρά πολλά άλλα ακόμη.

Για την παρούσα μελέτη διάλεξα μόνο λίγα στιγμιότυπα, που μας δείχνουν πώς ζούσαν οι άνθρωποι στο Ναύπλιο πριν από 175 χρόνια. Ίσως για κάποιους από τους αξιότιμους αναγνώστες τα στιγμιότυπα αυτά να αποτελούν μέρος της ιστορίας των απ' ευθείας προγόνων τους.

Άφιξη στο Ναύπλιο

Ο **Κωνσταντίνος** και η **Μπεττίνα Σχινά** παντρεύτηκαν στις 9 Οκτωβρίου του 1834 στην Αγκώνα της Ιταλίας. Το ζεύγος **φον Σαβινιού** μαζί με έναν αδελφό της είχαν συνοδέψει τη **Μπεττίνα** μέχρι εκεί. Η τελετή του γάμου έγινε στο σπίτι του Έλληνα πρόξενου **Ντουρούττι**. Μετά ήρθε γρήγορα η ώρα του τελικού αποχαιρετισμού και οι νιόπαντροι έφυγαν για την Ελλάδα. Με το πλοίο φτάνουν, μετά από ενδιάμεσους σταθμούς στην Κέρκυρα και την Πάτρα, στην Κόρινθο. Από εκεί ξεκινούν την 30^η Οκτωβρίου πρωί-πρωί πριν ξημερώσει για το Ναύπλιο. Οι αποσκευές φορτώνονται σε 4 άλογα και σε δύο απ' αυτά ανεβαίνουν η Γερμανίδα υπηρέτρια και ο Έλληνας υπηρέτης. Η **Μπεττίνα** ιππεύει σε ένα άλογο, στο οποίο έχουν τοποθετήσει τη δική της αγγλική σέλλα και ο **Σχινάς** ιππεύει σε ένα όμορφο μουλάρι του έπαρχου. Το ταξίδι διαρκεί 12 ώρες με ένα μόνο **διάλειμμα** 45 λεπτών το μεσημέρι.

Ο δρόμος είναι δύσκολος, δυο φορές έπρεπε να ανεβοκατεβούν απότομα ψηλά βουβά. Αυτό που κάνει εντύπωση στη **Μπεττίνα** είναι ότι η περιοχή είναι εντελώς έρημη: λίγα σπίτια, δυο με τρία μικρά χωριά και καθόλου δένδρα. Το θέαμα του Ναυπλίου και της Πρόνοιας «*με το μεγαλειώδη φόντο και το όμορφα σχηματισμένο περιβάλλον*» το βρίσκει παρά πολύ εντυπωσιακό, αλλά πάλι την εκπλήσσει η απόλυτη έλλειψη βλάστησης.

Στο Ναύπλιο η αδελφή του **Σχινά**, η **Ελένη** με το σύζυγό της το **Δημήτριο Σούτσο**, υποδέχονται το ζεύγος **Σχινά**. Η **Μπεττίνα** γράφει σχετικά:

«Η Ελένη ήρθε στις 7 κι έμεινε μέχρι τις 9. Ήταν τόσο συγκινημένη που ζανάδε τον αδελφό της μαζί με μένα που στην αρχή δεν μπορούσε να μιλήσει καθόλου, με φίλησε πάλι και πάλι και το μόνο που έλεγε για πολλή ώρα ήταν "ma soeur bien aimée" [αγαπημένη μου αδελφή]. Ήταν και είναι συνεχώς γεμάτη από την πιο ειλικρινή και εγκάρδια αγάπη. Χθες, όταν με κοίταζε εμένα και το Σχινά για πολλή ώρα, τα μάτια της γέμισαν με δάκρυα. Μου έσφιξε το χέρι και είπε: "Σκέφθηκα αυτή τη στιγμή πόσο ευτυχισμένοι θα ήταν οι γονείς μου αν έβλεπαν τον αδελφό μου μαζί σας και ότι θα σας αγαπούσαν με όλη την καρδιά τους σαν δικό τους παιδί".»

Γνωριμία με τον Κωλέττη²

Την πρώτη μέρα στο Ναύπλιο, την 31^η Οκτωβρίου, ο **Σχινάς** βγαίνει αμέσως για να κάνει διάφορες επισκέψεις.

Η **Μπεττίνα** μένει στο σπίτι και ασχολείται με την τακτοποίηση των πραγμάτων και την καταγραφή των εντυπώσεών της:

«Το μεσημέρι, όταν έγραφα, άνοιξε η πόρτα και μπήκε ένας κολοσσιαίος άνδρας με ελληνική ενδυμασία, δηλαδή φορούσε πολύ απλά διακοσμημένα περικνήμια, άσπρη φουστάνελα, ένα απλά κεντημένο γιλέκο, από πάνω μια ζακέτα από γούνα και ένα ψηλό κόκκινο σκούφο με μπλε φούντα. Πλησίασε μέχρι το τραπέζι μου. Μου έκαναν φοβερή εντύπωση ο ύψος και η έκφρασή του: ζωηρό, ερευνητικό, ανοικτό και ευθύ βλέμμα· ελεύθερο, ευγενές μέτωπο· ωραία μαλλιά που εμφανίστηκαν σε μερικά σημεία κάτω από το σκούφο του· όμορφο στόμα. Το πρόσωπό του δεν είναι κομψό και φίνο, αλλά σημαντικό και έξοχο στο σύνολό του. Αυτή την έκφραση δεν μπορώ να την περιγράψω με λόγια, καλή συνείδηση, θάρρος, τέλος πάντων όλα τα

² **Κωλέττης** Ιωάννης (1774-1847). Γιατρός και πολιτικός, μέλος της κυβέρνησης μέχρι την άφιξη του Όθωνα. Το 1833 ανέλαβε Υπουργός Ναυτιλίας, το 1834 Υπουργός Εσωτερικών και Πρόεδρος του Υπουργικού Συμβουλίου, από 1835-43 ήταν πρεσβευτής στο Παρίσι κτλ.

ευγενικά χαρακτηριστικά μαζί. Στο χέρι του έπαιξε άσπρα μαργαριτάρια που μοιάζουν με τα δικά μας ροζάρια (αυτό το κάνουν άλλωστε πολλοί κύριοι εδώ). Με ρώτησε στα γαλλικά μήπως ο **Σχινάς** δεν είναι στο σπίτι και μήπως έχει μπροστά του την γυναίκα του. Όταν του είπα "ναι", και τον ρώτησα εγώ, πώς λέγεται, απάντησε "**Κωλέττης**". Εγώ στάθηκα κοντά στο τραπέζι, αυτός πλησίασε στον καναπέ, για να μου επισημάνει ότι είχε σκοπό να μείνει και έτσι κάθισα εγώ και αυτός επίσης. Το βλέμμα του ήταν σαν να ήθελε να διαβάσει μέσα μου, έμεινε πάνω από μισή ώρα και η συζήτηση μου έκανε μεγάλη χαρά. Φυσικά με ρώτησε πώς μου φαίνεται η Ελλάδα και τι ιδέες είχα πριν γι' αυτή. Με ρώτησε με πολύ ενδιαφέρον για τον πατέρα και αν αυτός έχει τις ίδιες ιδέες με μένα για την Ελλάδα κτλ. κτλ. Χάρηκα που τον είδα μόνο του, αλλιώς θα είχε μιλήσει αμέσως ελληνικά με το **Σχινά**, παρόλο που ξέρει πολύ καλά γαλλικά.

Όταν ο **Σχινάς** πήγε να επισκεφθεί τον **Κωλέττη**, δεν τον βρήκε στο σπίτι του, έτσι τού έγραψε μετά, τότε θα μπορούσε σίγουρα να τον συναντήσει. Ο **Κωλέττης** απάντησε γραπτώς, όρισε την ώρα και έγραψε, πόσο χάρηκα που με γνώρισε. (Μη με παρεξηγήσετε και με λέτε ματαιόδοξη, το γράφω μόνο διότι νομίζω ότι θα το χαρείτε και εσείς. Εμένα πάντως, ειλικρινά, μου έδωσε μεγάλη χαρά). Παρακάλεσε το **Σχινά** να δώσει τα σέβη του στην αξιαγάπητη, εξαιρετική γυναίκα του, στην οποία βρήκε, προς μεγάλη του χαρά, τόσο ωραίες ιδέες για την Ελλάδα. Τον συγχάρηκε με όλη του την καρδιά για μια τέτοια γυναίκα.»

Η αυθόρμητη αμοιβαία συμπάθεια μεταξύ του **Κωλέττη** και της **Μπεττίνας** εκδηλώνεται, επίσης, τις αμέσως επόμενες μέρες. Τη 2^η Νοεμβρίου η **Μπεττίνα** γράφει:

«Είμαι περήφανη που ο **Κωλέττης** μου έκανε πάλι μια επίσκεψη για αρκετή ώρα. Μου μίλησε τόσο εγκάρδια και τόσο οικεία ρωτώντας με ακόμα για το πώς αισθάνομαι που έφυγα από σας. Μίλησε με μεγάλο ενδιαφέρον για τον πατέρα, του έδειξα την εικόνα του και χάρηκε. Μου είπε να στείλω χίλια χαιρετίσματα στον πατέρα, τον οποίον είχε ακουστά και τον οποίον γνώρισε τώρα δια μέσου εμού. Πιστεύει ότι σε μένα ξαναβρήκε τις ιδέες του πατέρα, τις οποίες εκτιμά πολύ. Μου ζήτησε ακόμα να παρακαλέσω στο όνομά του τον πατέρα να 'ρθεί να επισκεφθεί την καινούργια πατρίδα μου. Είμαι σίγουρη ότι αυτός ο εξαιρετος και ευγενής άνδρας θα σας άρεσε πάρα πολύ.

Στη δεξίωση του **φον Αρμανσπεργκ** [την 4^η Νοεμβρίου το βράδυ] (όπου ο **Κωλέττης** εμφανίστηκε απλά ντυμένος, όπως πάντοτε, με σκούρα περικνήμια και σκούρα ζακέτα) ήρθε πάλι κοντά μου και μίλησε πολλή ώρα με μένα. Αυτό είναι μια μεγάλη διάκριση, διότι συνήθως του είναι βαρετό να μιλάει με κοριές.»

Ιωάννης Κωλέττης
(Αθήνα, Εθνικό Ιστορικό Μουσείο)

Το τελευταίο γεγονός ο **Κωλέττης** το διευκρινίζει αργότερα και στο **Σχινά** που τον επισκέφθηκε πάλι:

«Ο **Κωλέττης** με παίνευε πάλι και κατ' επανάληψη είπε, ότι δεν έχει δει ποτέ γυναίκα σαν εμένα, διότι δεν μιλάω συνεχώς για κοσμήματα, ενδύματα και για την έλλειψη θεάτρου κτλ. Η γνωριμία με μένα τον ενδιαφέρει πολύ και θέλει να μας επισκέφεται πού και πού το βράδυ για τσάι.»

Πρώτες επισκέψεις και αντεπισκέψεις

Ενώ τις πρώτες μέρες μετά την άφιξή του στο Ναύπλιο το ζεύγος **Σχινά** έκανε τις καθιερωμένες επισκέψεις – άλλοτε ο **Σχινάς** μόνος του, άλλοτε μαζί με τη **Μπεττίνα** – τη 2^η Νοεμβρίου έπρεπε να μείνουν στο σπίτι τους για να δεχθούν τις αντεπισκέψεις, όπως συνηθιζόταν. Η **Μπεττίνα** γράφει στους γονείς της:

«Δεν ξέρω πού είναι το κεφάλι μου. Από τις 9 μέχρι τις 2 δέχθηκα επισκέπτες. Δυο θέσεις στον καναπέ και 10 με 12 καρέκλες ήταν συνεχώς πιασμένες. Είδα πολύ περισσότερους από 100 ίσως και 200 ανθρώπους. Ο **Σχινάς** με παρουσίασε σε όλους. Θυμάμαι ονόματα, όπως και πρόσωπα, αλλά αμφιβάλλω, αν θα μπορέσω να τα συνδέσω όλα σωστά, όταν θα τους ξαναδώ. Είχα μπροστά μου όλες τις ενδυμασίες, γαλλικές, μια μόνο βαναρική στολή μέχρι τώρα, μια τούρκικη σε ένα γέρο άνδρα σεβαστό απ' όλους, το **Δεληγιάννη** που είναι από τις πρώτες οικογένειες. Είναι ο αδελφός αυτού που μας φιλοξένησε στην Κόρινθο. Επίσης, είδα ελληνικές ενδυμασίες, στολές παλικαριών, υδραϊκές ενδυμασίες, στρατιώτες, άλλη ελληνική ενδυμασία, Εκκλησιαστικούς. Όσον αφορά τις γυναίκες, είδα μόνο Ελληνίδες μέχρι τώρα, άλλες ντυμένες όπως εμείς, άλλες με μια κόκκινη σκούφια με τα μαλλιά καρφωμένα επάνω της ή με ένα είδος πολύ κακόγουστου σαρικιού, δηλαδή με ένα εξόγκωμα από κρέπι, τούλι ή κάτι παρόμοιο γυρισμένο γύρω από το κεφάλι και με άλλα εξογκώματα στις δυο πλευρές που βγαίνουν μισό πήχη. Ανάμεσα σε άλλες γυναίκες με ελληνική ενδυμασία, ήταν μια κάπως ηλικιωμένη εξαιρετικά όμορφη Σπαρτιάτισσα, πολύ ψηλή και γερή που φορούσε ένα σαρίκι στενό και ψηλό από ανοικτό κίτρινο μαλακό μάλλινο ύφασμα, του οποίου το κόκκινο κράσπεδο τελείωμα ήταν γυρισμένο μπροστά σαν ένα κουμπί, μια φούστα με πιέτες από ύφασμα σε χρώμα κόκκινο-καφέ με μπορντούρα σε πιο ανοικτό κόκκινο χρώμα, μια ωραία κομμένη ζακέτα σαν επανωφόρι κουμπωμένη γύρω από το λαιμό και ένα κεντημένο άσπρο σάλι που έπεφτε σε πιέτες πάνω στο στήθος και τυλιγόταν μέσα στην φούστα. Οι Υδραίοι και

οι γυναίκες τους είναι όσον αφορά τη χάρη, την καθαριότητα και την απλότητα οι πιο ελκυστικοί που μπορεί κανείς να φανταστεί, όλοι ευγενείς και όμορφοι με μάτια φλογερά και συγχρόνως καλόκαρδα.»

Υποδοχή της ξένης γυναίκας από τους Έλληνες

Στις προηγούμενες ενότητες είδαμε ήδη, με ποια εξαιρετική εγκαρδιότητα και τρυφερότητα οι άνθρωποι υποδέχθηκαν τη **Μπεττίνα** στην Ελλάδα. Ένα γεγονός που συνέβαλε επί πλέον στην αυθόρμητη εγκαρδιότητα των Ελλήνων, την οποίαν αισθάνθηκαν άλλωστε οι πιο πολλοί ξένοι που ήρθαν στην χώρα, ήταν η εμφάνισή της. Ήδη στον πρώτο σταθμό του ζεύγους **Σχινά** στην Κέρκυρα ένας νεαρός περιηγητής, ο κόμης Λούντσι, που έκανε αμέσως ένα πορτρέτο της **Μπεττίνας**, παρατήρησε ότι στο ζεύγος **Σχινά** η **Μπεττίνα** μοιάζει με Ελληνίδα, ενώ ο **Σχινάς** μοιάζει με Γερμανό. Στους γονείς της η **Μπεττίνα** γράφει σχετικά:

*«Θα ήθελα να μπορούσατε να βλέπατε και να ακούγατε, πόσες φορές και με πόση αγάπη ο **Σχινάς** μου δείχνει και μου εκφράζει με λόγια ότι αισθάνεται πολύ ευτυχιμένος μαζί μου. Του κάνει πάντοτε μεγάλη χαρά να ακούει από τόσο πολλούς ανθρώπους, πόσο τους αρέσει να βρίσκουν τον ελληνικό τύπο στα μάτια και στα άλλα χαρακτηριστικά μου. Πράγματι θα ήθελα να μπορούσατε να βλέπατε με πόση αγάπη και πόση ευθυμία ένας μεγάλος αριθμός φίλων μός υποδέχθηκε εδώ.»*

Σε ένα άλλο σημείο η **Μπεττίνα** γράφει:

*«Εδώ υπάρχει ένας νεαρός άνδρας όπως ο δικός μας **Πύκλερ** που έχει μια πολύ οξεία γλώσσα και έχει σκοπό να δυσφημεί τους ανθρώπους και να κοιτσομπολεύει όλη την πόλη.³ Πέρασε και αυτός από εδώ με τους πολλούς επισκέπτες. Η αδελφή του **Σχινά** μου το ανέφερε χθες και πρόσθεσε, ότι προς μεγάλη έκπληξη όλων, για πρώτη φορά μίλησε μόνο ευνοϊκά για μένα προσπαθώντας συγχρόνως να το διαδώσει παντού.»*

Ο ίδιος ο **Σχινάς**, ο οποίος προσθέτει πού και πού μια παράγραφο στα γράμματα της γυναίκας του, γράφει στα πεθερικά του:

³ Η **Μπεττίνα** αναφέρεται στο Γερμανό πρίγκιπα **Πύκλερ** που είχε μια τέτοια φήμη στην πατρίδα του, κυρίως στο Βερολίνο, όπου σύχναζε. Το 1836 ο πρίγκιπας **Πύκλερ** ταξίδεψε στην Ελλάδα και το Μάιο πέρασε μερικές μέρες στο Ναύπλιο. Βλ. τη σχετική περιγραφή του, την οποία παρουσίασα σε μετάφραση στα ΝΑΥΠΛΙΑΚΑ ΑΝΑΛΕΚΤΑ V(2004) σσ. 217-231.

«*Η Μπεττίνα* αρέσει σε όλους χωρίς εξαίρεση, σε άνδρες και γυναίκες, σε άτομα όλων των πολιτικών χρωμάτων και φρονημάτων. Ο *Κωλέττης* είναι ενθουσιασμένος και ο *Χαϊντενστάμ* [ο Γενικός Πρόξενος της Σουηδίας στην Ελλάδα] με συγχάρηκε με όλη του την καρδιά για μια τέτοια σύντροφο. Στους ντόπιους αρέσει η μετριοφροσύνη της και η καταδεκτικότητα της, στους ξένους αρέσει η μόρφωσή της, η αδελφή μου κλαίει συχνά από τη χαρά της και εγώ είμαι από κάθε άποψη απερίγραπτα ευτυχισμένος.»

Εικόνα 2: Μπεττίνα φον Σαβινιό (1805-1835)

Καμία φορά ο τόσος ενθουσιασμός και τα τόσα κομπλιμέντα βάζουν τη *Μπεττίνα* σε σκέψεις, η οποία γράφει σχετικά:

«Μπορώ να σας διαβεβαιώσω ότι μερικές φορές δεν ξέρω τι να σκεφθώ, δηλαδή αν είμαι μια άλλη γυναίκα ή αν όλοι οι άνθρωποι έχουν τυφλωθεί, τόσα ακούω για την εμφάνισή μου, τα μάτια μου. Σε όλους αρέσει ότι δεν έχω μάτια σαν γυαλί και κατάξανθα μαλλιά, αλλά ελληνική έκφραση και ελληνικά χρώματα και χαρακτηριστικά. Πολλοί πιστεύουν πως η τωρινή μοίρα μου ήταν προσδιορισμένη από την εμφάνισή μου. Μέχρι τώρα δεν έχω χάσει ακόμα το μωλό μου και πιστεύω σταθερά στην *ευχάριστη ασχήμια*, δεν δένομαι με αυτά που μου λένε, αλλά δέχομαι με ευγνωμοσύνη όλα αυτά, σαν ένδειξη αγάπης των ανθρώπων. Πάντως είμαι έτοιμη και δεν θα είμαι δυστυχισμένη αν κάποτε όλα αυτά σταματήσουν.»

Πώς βλέπει η Μπεττίνα τους Έλληνες

Όπως είδαμε κυρίως στην προηγούμενη ενότητα τη σχετική με την υποδοχή της *Μπεττίνας*, αυτό που προκάλεσε τη μεγαλύτερη έκπληξη στην ξένη γυναίκα ήταν η πρωτοφανής εγκαρδιότητα των Ελλήνων. Το αναφέρει ξανά και ξανά στις επιστολές προς τους γονείς της. Ενώ το ένα γράμμα της τελειώνει, το αμέσως επόμενο αρχίζει με αυτή την κατευθυντήρια ιδέα:

«Δεν μπορείτε να φανταστείτε πώς *εκατοντάδες* άνθρωποι μας επισκέπτονται από το πρωί μέχρι το βράδυ και μας δείχνουν την πιο μεγάλη αγάπη και εκτίμησή τους. Τόσο πολλούς διακεκριμένους ανθρώπους από απόψεως χαρακτήρα, ενέργειας και

μόρφωσης δεν ήλπισα να συναντήσω ποτέ και δεν έχω δει ποτέ τόσους μαζί, όπως σε αυτές τις λίγες μέρες στους δικούς μου τοίχους.» -

«Με πιο μεγάλη αγάπη και προθυμία απ' όση υποδέχθηκαν εμένα δεν θα μπορούσαν να υποδεχθούν κανένα άλλο. Ντρέπομαι πραγματικά και δεν ξέρω αν το αξίζω. Ντόπιοι, με τους οποίους δεν μπορώ να μιλήσω, με επισκέπτονται για δεύτερη ή τρίτη φορά, κάθονται δίπλα μου, με κοιτάζουν ευγενικά και μου σφίγγουν το χέρι και δια μέσου του **Σχινά** μου λένε τα πιο ευχάριστα πράγματα. Όλοι οι επίσκοποι και εκκλησιαστικοί της Συνόδου που συγκεντρώθηκαν τώρα εδώ, με ευλόγησαν όλοι με τον πιο ευγενικό τρόπο. Άνθρωποι πηγαίνουν στην κουνιαδά μου για να της πουν πόσο τους αρέσω. Οι κύριοι και οι κυρίες από το διπλωματικό σώμα και την ξένη κοινωνία δείχνουν, επίσης, τόση ευγένεια και εγκαρδιότητα προς εμένα που σπάνια έχω ζήσει κάτι παρόμοιο. Από τους ντόπιους πρώτος απ' όλους ο γέρος **Δεληγιάννης** (με τούρκικη ενδυμασία) και η γυναίκα του μου δείχνουν τόση στοργή όπως σε μια δική τους κόρη. Και οι δυο είναι κάθε άλλο παρά όμορφοι, αλλά έχουν μια σπάνια έκφραση εύνοιας και κάτι πολύ αξιοπρεπές στο χαρακτήρα τους. Προσπαθούν να μου μάθουν τα ελληνικά, μιλούν αργά κτλ. Τα παιδιά τους μιλούν πολλές γλώσσες. Ο ένας γιος τους σπούδασε στο Παρίσι. Από τις άλλες κυρίες και τους κυρίους, αναφέρω ιδιαίτερος τους **Κατακάζηδες** που δεν είναι μόνο ευγενικοί αλλά πράγματι εγκάρδιοι, έμπιστοι και γεμάτοι στοργή. Η γυναίκα είναι γοητευτική. Μια κοντή ξανθή που μου θυμίζει λίγο την κυρία **φον Λίνντεν**, απλή, μετριόφρων, φιλική, εγκάρδια, στοργική, η πιο τρυφερή μητέρα και σύζυγος, και με όλα αυτά τόσο φυσική και ειλικρινής. Επί πλέον γεμάτη ταλέντα, τραγουδάει εξαιρετικά κτλ. Με επισκέφτηκε ξανά αμέσως και ήταν πολύ απογοητευμένη, όταν έμαθε ότι δεν θα μετακομίσω αμέσως στην Αθήνα. Για αυτό με παρακάλεσε να την επισκεπτομαι όσο πιο συχνά μπορώ, με περιμένει κάθε βράδυ. (Δια μέσου του **Σχινά** έμαθα ότι οι **Δεληγιάννηδες** έλεγαν στους άλλους): Περίμεναν ότι δεν θα είμαι μια συνηθισμένη γυναίκα, αφού ο **Σχινάς** με είχε εκλέξει, αλλά δεν περίμεναν πως θα έχω τέτοια εμφάνιση και κυρίως τέτοια μάτια.»

Μετά από αυτές τις έντονες πρώτες εντυπώσεις η **Μπεττίνα** σχηματίζει γρήγορα μια πολύ θετική εικόνα των Ελλήνων:

«Σε πολλούς ανθρώπους εδώ λείπει χωρίς αμφιβολία η μόρφωση, γεγονός το οποίο εξηγείται λόγω των γενικών συνθηκών. Αυτή η έλλειψη βρίσκει όμως το ισότιμό της σε μια τόσο καθαρή και από ξένα συστατικά ανόθευτη έκφραση της ψυχής και του πνεύματός τους, όπως δεν μπορείς να το βρεις σε μας. Ο καθένας έχει το δικό του χαρακτήρα, αυτό κάνει ιδιαίτερη εντύπωση τουλάχιστον σε μένα και συχνά με συγκινεί. Στις οικογένειες υπάρχει ένας μεγάλος σεβασμός απέναντι στον αρχηγό, συνήθως τον πιο μεγάλο, τον οποίο σέβονται, επίσης, οι παράπλευροι συγγενείς.

Υπάρχει μια φιλοξενία που δεν μπορεί να τη φανταστεί, όποιος δεν την έχει ζήσει. Υπάρχει μια μεγάλη ολιγάρκεια σε όλες τις ζωτικές ανάγκες και απ' αυτή μαζί με τις κλιματικές συνθήκες προκύπτει μια αμεριμνησία και απερισκεψία της ζωής. Όλα αυτά είναι χαρακτηριστικά που τα συναντάει κανείς συχνά και που είναι ευχάριστα.»

Ο βασιλιάς Όθων

Για να ολοκληρώσουμε τον κύκλο των πρώτων εντυπώσεων της **Μπεττίνας** για την Ελλάδα, ας αναφέρουμε ακόμη τις ιδέες της σχετικά με το νεαρό βασιλιά **Όθωνα**. Τον **Όθωνα** τον βλέπει για πρώτη φορά λίγες μέρες μετά την άφιξή της, την 4^η Νοεμβρίου του 1834, και γράφει στους γονείς της:

«Σήμερα, όταν κάναμε περίπατο, ο βασιλιάς πέρασε κοντά μας πάνω στο άλογό του και μας χαιρέτησε ευγενικά. Έχει μια όψη αξιογάπητη και σημαντική. Όλοι ομόφωνα τον παινεύουν και το λατρεύουν και φαίνεται ότι πράγματι το αξίζει. Είναι πληροφορημένος για όλα όσα συμβαίνουν και ρωτάει με πολύ μεγάλο ενδιαφέρον για όλα τα ζητήματα όχι μόνο που αφορούν στην Ελλάδα αλλά και σε άλλες καταστάσεις κ.τ.λ.»

Την ίδια μέρα ο **Σχινάς** επισκέπτεται τον βασιλιά και στη διάρκεια της συζήτησης που περιστρέφεται κυρίως γύρω από τον πατέρα της **Μπεττίνας**, τον ξακουστό καθηγητή της Νομικής στο Βερολίνο **φον Σαβινιού**, ο **Όθων** εκφράζει δυο φορές την επιθυμία να γνωρίσει τη **Μπεττίνα**. Και κατά το τέλος του Νοεμβρίου, ο **Όθων** εκφράζει πάλι στο **Σχινά** τη λύπη του, επειδή δεν είχε ακόμη την ευκαιρία να γνωρίσει την **Μπεττίνα**. Πάντως ελπίζει, προσθέτει, ότι θα τη γνωρίσει σύντομα στην Αθήνα.

Την ίδια εποχή διαφαίνεται για πρώτη φορά στα γραπτά της **Μπεττίνας** μια τάση κριτικής αναφορικά με τον αρχηγό της Αντιβασιλείας, το **φον Άρμανσπεργκ**, η οποία θα καταλήξει λίγο αργότερα σε μια σφοδρή καταδίκη της πολιτικής και της προσωπικότητάς του εκ μέρους του **Σχινά**. Αντίθετα, η γνώμη του ζεύγους **Σχινά** για τον **Όθωνα** παραμένει σταθερά πολύ θετική. Στις αρχές του Δεκεμβρίου 1834, η **Μπεττίνα** γράφει:

*Εικόνα 3: Κανέλλος Δελιγιάννης
(Αθήνα, Εθνικό Ιστορικό Μουσείο)*

Εικόνα 4: Όθων βασιλεύς της Ελλάδος

γος παρόλο που τον συμβούλευσαν να γυρίσει στο Ναύπλιο. Με μια λέξη, μέχρι ώρας μπορεί κανείς μόνο να τον εξυμνήσει και αν ο θεός τον διατηρεί όπως είναι, τότε σίγουρα θα κάνει το λαό του ευτυχισμένο. Μπορεί και πρέπει να θρέψει πολλές πληγές, πράγματι δεν είναι εύκολη η δουλειά του, αλλά είναι και πολύ ωραία.»

«Δόξα τω θεώ όλοι χωρίς καμία εξαίρεση αγαπούν και λατρεύουν το νεαρό βασιλιά, οι αριστοκράτες, οι απλοί άνθρωποι, οι μεγάλοι, οι νέοι, παντού μια μόνο φωνή, όλοι τον αγαπούν από το βάθος της καρδιάς τους. Με την περιήγησή του στη χώρα κέρδισε επίσης όλες τις καρδιές. Χρησιμοποιεί το χρόνο του με πολλή σοβαρότητα, λαμβάνει μέρος πραγματικά στα προβλήματα, για τα οποία πληροφορείται και για τα οποία μιλά. Έχει δείξει προσωπικό θάρρος και αποφασιστικότητα. Στην προειδοποίηση μερικών να προσέχει, με αφορμή τις τελευταίες αναταραχές, απάντησε 'είμαι ανάμεσα στους Έλληνες μου, πρέπει να τους φοβάμαι;' και άλλα παρόμοια. Έμεινε στο Άρ-

Τα σπίτια στο Ναύπλιο (επίσκεψη στον Πετρόμπεη)

Μόλις δυο εβδομάδες μετά την άφιξή της στο Ναύπλιο, την 12^η Νοεμβρίου του 1834, η **Μπεττίνα** γράφει στους γονείς της:

«Όπως ο **Δ. Υψηλάντης** ονομαζόταν γενικά «πρίγκιπας» και όλοι ήξεραν ότι αυτόν εννοούσαν, έτσι ο γέρος **Μαυρομιχάλης**, που είναι πολύ γνωστός και στο εξωτερικό, φέρνει γενικά τον τίτλο του τούρκικου πρίγκιπα, δηλαδή του Μπέη. Είχε έρθει πρώτος σε μας, αλλά δεν ήμασταν στο σπίτι. Τότε ο **Σχινάς** τον επισκέφθηκε, τον βρήκε στο κρεβάτι πάσχοντα από ποδάγρα και ο Πετρόμπεης μου διαβίβασε ότι θα με επισκεφθεί μόλις θα μπορέσει να περπατήσει πάλι. Πήγα τότε την Κυριακή μαζί με το **Σχινά** να τον επισκεφθώ, γιατί το επιθυμούσα τόσο πολύ. Θα σας γράψω με αρκετές λεπτομέρειες για να σας δώσω με αυτή την ευκαιρία μια ιδέα σχετικά με ποια όψη έχουν πολλά ελληνικά σπίτια, δηλαδή σπίτια από την παλαιότερη εποχή, τούρκικης κατασκευής, για τα οποία δεν είχα μια σωστή ιδέα. Η απουσία κάθε συμμετρίας και τάξης ήταν αυτό που προτιμούσαν. Από την ταράτσα του σπιτιού μου βλέπω ένα σπίτι, φάρδους 40 παραθύρων περίπου, το οποίο ανήκε σε ένα παρά πολύ πλούσιο Τούρκο. Ένα μέρος φάρδους τεσσάρων παραθύρων, τα οποία είναι

μικρά με καμάρες, έχει εδώ τέσσερα, εκεί έξι παράθυρα, το ένα επάνω στο άλλο. Ένα μέρος φάρδους έξι παραθύρων είναι κατά το ένα τρίτο χαμηλότερο και εξέχει κατά 40 μέχρι 50 πόδια. Αυτό είναι το στιλ της πρόσοψης, πολλά μικρά σπίτια το ένα δίπλα στο άλλο χωρίς καμία κανονικότητα. Οι γραμμές των παραθύρων δεν είναι ίσιες, είτε κατεβαίνουν προς τα κάτω είτε το ένα είναι ψηλό και το άλλο χαμηλό. Ένας λαβύρινθος από μικρές ξύλινες σκάλες και τα μπαλκόνια μοιάζουν σαν να είναι κολλημένα απ' έξω στα σπίτια.

Το σπίτι στο οποίο μένει ο Μπής (συνήθως μένει στο γιό του, τον έπαρχο του Άργους) βρίσκεται σε ένα από τους παλαιούς στενούς μικρούς δρόμους. Η μικρή ξύλινη πόρτα της εισόδου φαίνεται σαν να είναι σε ένα πολύ ψηλό τοίχο, δίπλα της αριστερά βρίσκονται μερικά πολύ μικρά παράθυρα που δεν φαίνονται όμως να είναι παράθυρα δωματίου. Χτυπήσαμε με ένα σιδερένιο χερούλι, όπως τα χρησιμοποιούν και σε μερικές περιοχές της Γερμανίας. Μας άνοιξε μια γυναίκα ντυμένη ελληνικά που φορούσε κόκκινο φέσι με καρφωμένες επάνω τις πλεξίδες, μια μάλλινη ρόμπα που ήταν ανοικτή μπροστά και κολλούσε ίσια πίσω στη μέση, έκανε λίγες πιέτες στις πλευρές και είχε κοντά μισάνοιχτα μανίκια. Επίσης, φορούσε μια φούστα και μια ζακέτα με μανίκια, μέσα από τα οποία έβγαιναν τα άσπρα μανίκια του πουκάμισου. Η ζακέτα έφτανε μόνο μέχρι κάτω από το στήθος και ήταν στενή στις δυο πλευρές, έτσι ώστε μπροστά να φαίνεται όλο το πουκάμισο που έκλεινε ψηλά στο λαιμό.

Μπήκαμε σε μια όχι μεγάλη αυλή, στις πλευρές της οποίας είχαν προσθέσει ακατάστατα απομονωμένες καμαρούλες ή κάτι τέτοιο από απλά σανίδια. Πέρασαμε την αυλή που ήταν σε ένα πιο χαμηλό επίπεδο επάνω σε σανίδες, επήγαμε πρώτα ίσια κάτω από μια ελαφριά προστατευτική στέγη, μετά στρίψαμε αριστερά και έτσι φτάσαμε στο δωμάτιο που βρισκόταν στο πίσω μέρος του σπιτιού. Τοίχοι, ταβάνι και δάπεδο ήταν σκεπασμένοι με σανίδια, ο τοίχος του παράθυρου και άλλος ένας τοίχος ήταν απλώς ασπρισμένοι, η πόρτα βρισκόταν δεξιά στη γωνία, αριστερά από αυτή στον τοίχο ήταν ντουλάπια από σανίδες και επάνω σε αυτά, ίσια ίσια κάτω από το ταβάνι, ήταν τοποθετημένες μερικές εικόνες. Στον τοίχο δεξιά υπήρχαν μερικές ξύλινες καρέκλες, μια μικρή πόρτα, αν δεν κάνω λάθος, ένα μεγάλο μπαούλο, ένα στρώμα επάνω σε ένα περσικό χαλί και μερικά μαξιλάρια και στο τέλος του τοίχου ένα μικρό παράθυρο, κάπως στραβό, ύψους ενός πήχη. Στον τοίχο απέναντι από την πόρτα της εισόδου ήταν μερικά μικρά παράθυρα και πάνω σε αυτά, όπως και στους άλλους τοίχους, μια σανίδα σ' ολόκληρο το μήκος του τοίχου, στην οποία βρίσκονταν βιβλία κτλ. Από κάτω υπήρχε ένα τουρκικό ντιβάνι αποτελούμενο από δυο ξύλινα στηρίγματα, στα οποία ήταν βαλμένες σανίδες, ένα στρώμα σκεπασμένο με ένα περσικό χαλί ή μια κουβέρτα από χοντρό βαμβακερό ή μάλλινο ύφασμα που κρεμόταν μέχρι κάτω στο πάτωμα και πίσω στον τοίχο πλούσια μαξιλάρια, τα πιο

πολλά με θήκες από τούρκικο ύφασμα με λείο φόντο και απλικά αραβικά σχέδια που μοιάζαν με βελούδο. Στον τέταρτο τοίχο βρισκόταν κοντά στο ντιβάνι το κρεβάτι και στο κάτω μέρος του ένα απλό ξύλινο τραπέζι, όπου κάθονταν ο έπαρχος, ένας παπάς, και άλλος ένας άνδρας που έτρωγαν το μεσημεριανό γεύμα τους. Το κρεβάτι ήταν πάρα πολύ καθαρό, ο Μπέης φορούσε μια ωραία πράσινη μεταξένια γούνα και ήταν όλος ντυμένος, στο κεφάλι το κόκκινο φέσι, καθόταν στο κρεβάτι σκεπασμένος μέχρι πάνω στα γόνατα με μια βαριά μεταξένια κουβέρτα. Ένα ωραίο πρόσωπο γέροντα, που παρά ταύτα φαινόταν ακόμα νεανικό, δηλαδή γερό και φρέσκο χωρίς ρυτίδες. Είχε ωραία ζωηρά μάτια με την έκφραση μιας απέραντης φιλοφροσύνης και ευμένειας, τόσο γλυκά και τόσο καλά. Μπορείτε να βρείτε τις εικόνες των πιο πολλών ανθρώπων που σας περιγράφω σε χαλκογραφίες στο Βερολίνο. Βρείτε τις, για να λάβετε ακόμη πιο πολύ μέρος στα βιώματά μου, όχι μόνο δια μέσω των περιγραφών μου.⁴

Ο αξιότιμος άνδρας εξεπλάγη όταν με είδε να μπαίνω. Ο Σχινάς του είπε πως επιθυμούσα τόσο πολύ να τον δω και πως γι' αυτό το λόγο μπήκα στο δωμάτιο του ασθενούς. Μου έσφιξε πολύ εγκάρδια και φιλικά τα χέρια. Εγώ κάθισα πολύ κοντά στο κρεβάτι του και τον κοίταξα προσεκτικά, όσο μιλούσε, για να αποτυπώσω τα χαρακτηριστικά του στο μυαλό μου. Με κοίταζε και εμένα συνεχώς, με μια έκφραση μεγάλης χαράς που με γνώρισε· ο Σχινάς έπρεπε να μεταφράζει. Μου ζήτησε να του πω λεπτομερώς, πώς μου φαίνεται η Ελλάδα, πώς είχα αποφασίσει να φύγω τόσο μακριά από το σπίτι μου, ποιους συγγενείς άφησα εκεί κτλ. Στο τέλος με ρώτησε και με κοίταζε ερευνητικά, αν είχα ποτέ ακούσει το όνομά του στην πατρίδα μου και αν εκεί γνώριζαν κάτι γι' αυτόν. Το, ότι του απάντησα θετικά, πράγμα που του το μετέφρασε ο Σχινάς, φαίνεται πως το είχε καταλάβει από πριν από το ύφος μου και χάρηκε πολύ. Όταν φεύγαμε, μου είπε τις πιο εγκάρδιες ευλογίες και ευχές για ευτυχία, μου έσφιξε το χέρι και με κοίταζε σαν να ήθελε να μάθει απ' έξω το πρόσωπό μου. Έσκυψε το κεφάλι του και έβαλε το χέρι του πρώτα στο στήθος και μετά στο μέτωπό του. – Αυτή την επίσκεψη δεν θα την ξεχάσω ποτέ.»

Ο καιρός στο Ναύπλιο

Στις αρχές Νοεμβρίου, μόλις έφτασε στο Ναύπλιο, η Μπεττίνα γράφει στους γονείς της: «Εδώ κάνει τόση ζέση και έχει τόσον ωραίο καιρό, όπως σε μας το καλοκαίρι. Δεν υποφέρεται ο ήλιος χωρίς ομπρέλα και δεν πρόκειται να φορέσω το σάλι επάνω στο φόρεμά μου από μερινό.»

⁴ Χαλκογραφίες των κυριότερων Ελλήνων αγωνιστών υπήρχαν από την εποχή της Επανάστασης στη Δυτική Ευρώπη.

Μόλις δυο εβδομάδες αργότερα αλλάζει ο καιρός και αυτή η απότομη αλλαγή εντυπωσιάζει την ξένη γυναίκα που δεν γνωρίζει ακόμη τις καιρικές συνθήκες στην Ελλάδα. Τις 21 Νοεμβρίου γράφει:

«Μέχρι πριν από μια εβδομάδα είχαμε ολοκάθαρο ουρανό χωρίς σύννεφα, ζέστη όπως το καλοκαίρι και έναν ήλιο συχνά δυσάρεστα ζεστό. Μετά ο ουρανός έγινε γκριζός, συνεχώς συννεφιασμένος, όπως σε μας στη Γερμανία, και η βροχή όλο πιο πολλή και συνεχής και τα σύννεφα τόσο χαμηλά, όπως ποτέ σε μας,⁵ μετά βροχή τόσο δυνατή όπως συμβαίνει σπάνια σε μας, όταν έχει για λίγη ώρα μια δυνατή θύελλα, ένας ρύπος που δεν περιγράφεται. Τη νύχτα της 19^{ης} προς την 20^η Νοεμβρίου η βροχή ήταν καταρρακτώδης, ξύπνησα από το θόρυβο, άκουσα απότομα έναν παράξενο ήχο στη γωνία του δωματίου μου. Όταν ξύπνησα το **Σχινά**, μου είπε ήσυχα “θα μπήκε η βροχή”. Ήδη δεν αμφίβαλλα πια, διότι κατά τη συζήτησή μας το πρόσωπό μου βράχηκε. Έψαξα ψηλαφητά κοντά στο πρόσωπό μου επάνω στο μαλακό πάπλωμα, στο οποίο έπεφτε μια λεπτή υδρορροή που άρχισε να με βρέχει τη στιγμή που δημιουργήθηκε μια λιμνούλα, την οποία το πάπλωμα δεν μπορούσε πια να ρουφήξει. Έπρεπε λοιπόν να μεταφέρουμε το κρεβάτι μου σε μια άλλη γωνία του δωματίου. Το άλλο πρωί νόμισα ότι αυτή η μετατόπιση του κρεβατιού μου θα εξέπληττε τη **Χριστιάνα** [τη Γερμανίδα υπηρέτριά της], αλλά τίποτε: τα πρώτα λόγια της ήταν “η βροχή μπήκε μέσα και εδώ;” Η **Χριστιάνα** έπρεπε επίσης να μεταφερθεί. Στο παλαιό σπίτι του **Σχινά**, στην αδελφή του, έπρεπε μάλιστα να στεγνώσουν τα στρώματα την άλλη μέρα. Τόσο δυνατή ήταν η βροχή και τόσο αδύναμη η προστασία από τις στέγες. Στη μελλοντική μου στέγη δεν θέλω να μπαίνει η βροχή μέσα. Με μικρές διορθώσεις μπορείς να καταφέρνεις πολλά εδώ και οι άνθρωποι καταλαβαίνουν γρήγορα.»

Όσο προχωράει ο χειμώνας η **Μπεττίνα** γνωρίζει όλο πιο πολύ τις αρνητικές πλευρές του ελληνικού κλίματος. Στις αρχές του Ιανουαρίου του 1835 η **Μπεττίνα** γράφει από την Αθήνα, όπου το ζεύγος **Σχινά** βρισκόταν τις πρώτες μέρες του νέου έτους, με σκοπό την αναζήτηση ενός σπιτιού, στο οποίο θα μετακόμιζαν τον Απρίλιο:

«Στο Ναύπλιο υπέφερα πολύ λόγω της τρομερής υγρασίας και της έλλειψης θέρμανσης, πράγμα το οποίο έγινε οδυνηρό στο τέλος, διότι μόνο ένα από τα δωμάτιά μας λιάζεται για λίγη ώρα το πρωί. Υπάρχει μια ωραία στόφα που είναι όμως άχρηστη, διότι δεν βρίσκεται μάλιστα να συνδέσει τους απαραίτητους σωλήνες. Πέρασα μερικές νύχτες άπνη λόγω του πόνου ρευματισμών στο πρόσωπο, κραμπών στο σαγόνι, πρησμένων ούλων κτλ., δηλαδή όλα τα παθήματα, στα οποία παλαιότερα η φροντίδα των γονέων και των αδελφών μου με είχε ανακουφίσει. Ο **Σχινάς** είχε την καλο-

⁵ Σημειώνεται ότι η πατρίδα της **Μπεττίνας**, το Βερολίνο, βρίσκεται σε μια απέραντη πεδιάδα, όπου δεν υπάρχουν βουνά που μπορούν να σταματήσουν τα σύννεφα.

*σύνη να μεταφερθεί από το δικό του δωμάτιο, όπου μπαίνει ο ήλιος μέσα, στο δικό μου που είναι σαν ένα υπόγειο. Η κυρία **φον Γκάσερ** μου πούλησε έναν πολύ καλό καναπέ με σουστές και αλογότριχα, με βαμβακερή ταπετσαρία και επί πλέον ένα άσπρο κάλυμμα, και τρεις καρέκλες που ταιριάζουν, όλα μαζί στην τιμή των 60 δραχμών. Σε αυτό τον καναπέ κοιμόμουν το τελευταίο καιρό αφού ο **Σχινός** δεν ήθελε πια να κοιμάμαι στην κρεβατοκάμαρά μας, όπου έχει τόσο πολλή υγρασία, ώστε όλα τα ασπρόρουχά μου στην ντουλάπα είναι βρεγμένα.»*

Με τέτοιο καιρό δεν είναι και εύκολο να βγει κανείς έξω από το σπίτι του, για να κάνει επίσκεψη: «Είναι δύσκολο, οι αποστάσεις από το ένα σπίτι στο άλλο είναι μεγάλες, εν μέρει δεν υπάρχουν καθόλου δρόμοι, μόνο μονοπάτια επάνω σε ερείπια, στους δρόμους υπάρχουν βαθείς ανοικτοί οχετοί ή όλος ο δρόμος είναι σκέτος βάλτος. Το βράδυ είναι πραγματικά επικίνδυνο να βγει κανείς έξω.»

Το υγρό κλίμα του Ναυπλίου δημιουργεί, επίσης, σοβαρά προβλήματα υγείας σε πολλούς κατοίκους. Μεταξύ άλλων και ο άνδρας της **Μπεττίνας** υποφέρει από ρευματισμούς στο αριστερό του χέρι, ώστε δεν μπορεί πια να κοιμηθεί. Αυτό που του φέρνει αμέσως ανακούφιση, σαν από θαύμα, είναι ένα φάρμακο από ανεμώνη και χελιδόνι, η λεγόμενη «πουλσατίλλα», το οποίο η **Μπεττίνα** τού ετοιμάζει σύμφωνα με τη συνταγή ενός περίφημου ομοιοπαθητικού γιατρού από την Πράγα. Η **Μπεττίνα** μέχρι στιγμής δεν έχει άλλες παθήσεις παρά τις παλαιές και συνηθισμένες, όπως των δοντιών, των ούλων κτλ. Λέει όμως, ότι θα ήταν μια χαρά, όπως τις πρώτες εβδομάδες, όταν ο καιρός ήταν ακόμη ζεστός και ξηρός, αν το Ναύπλιο δεν ήταν ένα υπόγειο.

Αργότερα, όταν το ζεύγος **Σχινά** βρίσκεται τις πρώτες δέκα μέρες του Ιανουαρίου στην Αθήνα, ψάχνοντας ένα οικοπέδο για το μελλοντικό σπίτι τους, η **Μπεττίνα** γράφει στους γονείς της: «Με λύπη φεύγω από την Αθήνα, όπου συνήλθα, αλλά μέχρι στιγμής δεν υπάρχει πουθενά κατάλυμα και μέχρι να βρούμε έστω και λίγα δωμάτια πρέπει να επιστρέψουμε στο υγρό κρύο Ναύπλιο.

Σε ένα από τα γράμματά της η **Μπεττίνα** εξηγεί στους γονείς της, γιατί το Ναύπλιο έχει τόσην υγρασία. Τα σπίτια, λέει, είναι κτισμένα στη βόρεια πλαγιά του Ιτσκαλέ, ώστε το χειμώνα η πόλη λιάζεται μόνο για λίγη ώρα, όσο ο ήλιος σηκώνεται πάνω από το βράχο. Ειδικά το μήνα Φεβρουάριο η **Μπεττίνα** γράφει κατ' επανάληψη ότι έχει πολύ κακό καιρό, ότι φυσάει παρά πολύ δυνατά κτλ. Από την άλλη πλευρά της κάνει μεγάλη εντύπωση, όταν απότομα, από τη μια μέρα στην άλλη, ο καιρός είναι χαρά Θεού. Σε έναν περίπατο στην πεδιάδα βρήκε «μια πανέμορφη ίριδα με κίτρινο-πράσινο χωνί, τα τρία γυρισμένα ανθόφυλλα μοβ βελούδινα με ένα μαγευτικό άρωμα».

Οι περισσότερες μέρες κακοκαιρίας έχουν δυσμενείς συνέπειες και για το ζεύγος **Σχινά**. Τις 26/27 Φεβρουαρίου η **Μπεττίνα** σημειώνει στο ημερολόγιό της:

«Ο Σχινάς έμεινε στο κρεβάτι, είναι εντελώς άκαμπτος στη μέση. [...] Είχε τέτοιους πόνους που έπρεπε να καλέσουμε το γιατρό. Αυτός διέγνωσε ένα σφοδρό κρυολόγημα, τού τοποθέτησε μάλιστα 16 βδέλλες στη μέση και τον άφησε να αιμορραγήσει περίπου δυο ώρες. Όσο κι αν μου φάνηκε τρομακτική αυτή η διαδικασία, δεν είχα το θάρρος να προβάλω αντιρρήσεις, μού είναι ακόμη πολύ ξένη η χώρα κτλ. και φοβάμαι μήπως κάνω κάποια ζημιά.

Παρ' όλες τις δυσχέρειες κατά την περίοδο του χειμώνα, η **Μπεττίνα** δεν χάνει το βερολινέζικο χιούμορ της που χαρακτηρίζεται από ένα συχνά οξύ αυτοσαρκασμό. Την 1^η Μαρτίου 1835, ημέρα Κυριακή, γράφει στο ημερολόγιό της:

«Όποιος μας συνάντησε χθες στο δρόμο, το Σχινά και εμένα, σίγουρα θα πίστευε, ότι έχομε μεταμφιεστεί για το καρναβάλι σαν γέροι. Ο Σχινάς ίσα-ίσα μπορούσε να περπατήσει ξανά, ενώ εγώ, αντιθέτως, ίσα-ίσα δεν μπορούσα πια να περπατήσω. Δεν ήθελα όμως να παραδώσω την άκαμπτη μέση μου στις ελληνικές βδέλλες ούτε ήθελα να πιω τρία φλιτζάνια τσάι από φλόμο, τα οποία στο Σχινά, όπως υποστηρίζει ο ίδιος, είχαν το αποτέλεσμα να κρύνει αντί να ιδρώνει. Σηκώθηκα και παρά λίγο να λιποθυμήσω, ξαναέπεσα στο κρεβάτι, έβαλα δυο ζεστές πέτρες στο κρεβάτι μου, ήπια ένα ποτήρι καυτό νερό με ζάχαρη και ιδρώσα κανονικά.»

Μετά η **Μπεττίνα** έκανε με τον άνδρα της έναν περίπατο και κατόπιν έπεσε πάλι στο κρεβάτι. Συνέχισε να ιδρώνει και το βράδυ αισθάνθηκε πολύ καλύτερα.

Αυτές τις ημέρες ακριβώς ο εορτασμός των αποκριών στο Ναύπλιο έφτασε στο κορύφωμά του. Η **Μπεττίνα** δίνει στο ημερολόγιό της μια περιγραφή που είναι, νομίζω, αρκετά διασκεδαστική.

Καρναβάλι, Μασκαράδες και Καθαρά Δευτέρα στο Ναύπλιο

«28^η Φεβρουαρίου: [...] Εδώ και μια εβδομάδα, ειδικά εδώ και τρεις μέρες, όλη η πόλη γέμισε με τους πιο παράξενους μασκαράδες, από το πρωί μέχρι το βράδυ. Γαμήλιες πομπές με μουσική που προηγείται. Ομάδες που χορεύουν παραδοσιακούς χορούς πολύ χαριτωμένα. Κοπάδια αγελάδων με καμπάνες και ο βοσκός με ένα κόρνο, όπως έχουν σε μας οι νυχτοφύλακες κτλ. Πολλοί ιππότες, ντυμένοι με χάρτινα κουστούμια σαν να ήταν από τη δική μας χάρτινη κωμωδία. Η γενική ατμόσφαιρα είναι πολύ αθώα, η κύρια διασκέδαση είναι να πάνε πέρα δώθε σαν μασκαράδες χωρίς να μιλούν σχεδόν καθόλου. Οι μασκαράδες μπαίνουν μέσα στα σπίτια. Ήδη την προηγούμενη μέρα μια ομάδα μασκαράδων μας ζήτησε με ένα μυστηριώδη

μπιλιέτο να τους επιτρέψουμε να μας επισκεφτούν. Στις οκτώ και μισή ανοίγει η πόρτα, μπαίνει μια σπείρα ληστών, συνεννοούνται μεταξύ τους και μας δηλώνουν, ότι περιμένουν έναν περιηγητή, μετά κρύβονται. Πράγματι έρχεται ένας ταξιδιώτης με βαριές αποσκευές, κάθεται, τρώει με την ησυχία του. Τον τουφεκίζουν, δοκιμάζουν αν είναι πραγματικά νεκρός (σκηνή την οποία έπαιζαν πολύ ωραία) και τον πηγαίνουν έξω. Μετά τρώνε και πίνουν οι ληστές, τα χρήματα τα είχαν βάλει στην άκρη. Το θύμα της ληστείας που είχε μόνο προσποιηθεί πως είχε πεθάνει, κλέβει τώρα τα δικά του λεφτά, τουφεκίζει τον αρχηγό των ληστών, οι άλλοι φεύγουν και αυτός πηγαίνει το νεκρό έξω, μαζεύει τα πράγματά του, μας χαιρετάει και μας αφήνει ένα αινιγματικό μπιλιέτο και εμείς δεν ανακαλύψαμε ακόμη ποιος ήταν.»

Η Καθαρά Δευτέρα έπεσε, το 1835, στη 2^η Μαρτίου, όπως και φέτος, το 2009. Η **Μπεττίνα** γράφει στο ημερολόγιό της:

«Σήμερα είμαι σχεδόν καλά. Ο **Σχινάς**, μετά από τον περίπατό μας, ξάπλωσε πάλι στο κρεβάτι λόγω της αδυναμίας και των πόνων του, κοιμάται ακόμη, σε λίγο θα είναι έξι η ώρα. Σήμερα αρχίζει η αυστηρή νηστεία, δηλαδή μέχρι το Πάσχα για αυτούς που την τηρούν αυστηρά, για όλους όμως απαγορεύεται τουλάχιστον για την πρώτη και τις τελευταίες δυο εβδομάδες το κρέας, το ψάρι, το βούτυρο, το αυγό, το λάδι και το τυρί.⁶ Το κρασί πάντως επιτρέπεται και έτσι γίνεται σήμερα η μεγάλη εορτή για την αρχή της νηστείας. Όλο το Ναύπλιο πέρασε την πανέμορφη μέρα στη βραχώδη πλαγιά του Παλαμηδιού προς τη θάλασσα [που τη λένε σήμερα την Αρβανιτιά]. Αμέτρητες ομάδες κάθονταν διασκορπισμένες, τρώγανε πορτοκάλια και διάφορα ζυμαρικά που δεν περιείχαν κανένα είδος λίπους και ήταν πολύ νόστιμα. Τρώγανε αχινούς και πίνανε τεράστιες ποσότητες, τραγούδαγαν και αλάλαζαν. Εδώ δεν συμβαίνει τίποτε αναξιοπρεπές, όπως στο καρναβάλι στη μεγάλη αρματοδρομία στη Ρώμη. Έτσι ήταν όλες τις ημέρες.»

⁶ Η **Μπεττίνα** δίνει στους γονείς της όλες αυτές τις λεπτομέρειες, διότι στην καθολική εκκλησία ισχύουν εντελώς διαφορετικές κανόνες νηστείας. Οι αποκριές τελειώνουν την Τρίτη μετά την Καθαρά Δευτέρα, που σε μερικές γλώσσες λέγεται η «Παχιά Τρίτη». Η νηστεία πριν από το Πάσχα αρχίζει την Τετάρτη των Στακτών και είναι πολύ λιγότερο αυστηρή. Εκτός από το κρέας όλες οι άλλες τροφές, που αναφέρει η **Μπεττίνα**, επιτρέπονται. Η ίδια η **Μπεττίνα** ανήκει όμως στην προτεσταντική εκκλησία, όπως ανήκε πάντα το πιο μεγάλο μέρος του πληθυσμού του Βερολίνου. Η προτεσταντική εκκλησία δεν έχει καθόλου κανόνες νηστείας. Από παράδοση μερικές οικογένειες δεν τρώνε κρέας την Παρασκευή, αλλά ψάρι.

Γύρω από το Παλαμήδι

Αυτόν τον τίτλο τον χρησιμοποίη για την τελευταία ενότητα της παρούσας μελέτης με τη διπλή έννοια, δηλαδή κυριολεκτικά και μεταφορικά.

Στις 12 Δεκεμβρίου του 1834, με βάση το δυτικό ημερολόγιο, και στις 30 Νοεμβρίου του παλαιού ημερολογίου, η **Μπεττίνα** γράφει:

«Όλο το Ναύπλιο είναι στο πόδι, όλοι είναι καλοντυμένοι. Είναι του Αγίου Ανδρέα, η επέτειος της άλωσης του Παλαμηδιού. Όλη την ημέρα οι κάτοικοι του Ναυπλίου ανεβοκατεβαίνουν τη στενή σκάλα ζιγκ-ζαγκ. Αυτή την ημέρα πάντοτε το Παλαμήδι είναι ανοικτό για όλο τον κόσμο, φέτος όμως δεν είναι όλα τα μέρη προσιτά όπως συνήθως.»

Ο λόγος για το τελευταίο γεγονός είναι ασφαλώς, ότι από το Μάιο του 1834, μετά την καταδίκη του, ο **Κολοκοτρώνης** κρατιόταν φυλακισμένος στο φρούριο του Παλαμηδιού. Μήνες αργότερα, το Φεβρουάριο του 1835, η **Μπεττίνα**, με αφορμή μια άνοδό της στο Παλαμήδι, θα γράψει για τον **Κολοκοτρώνη** λίγα περισσότερα λόγια, όπως θα δούμε πιο κάτω.

Δυο μέρες μετά του Αγίου Ανδρέα, στις 14 Δεκεμβρίου κατά το Δυτικό ημερολόγιο, η **Μπεττίνα** κάνει με τον άνδρα της και την Γερμανίδα υπηρέτριά της ένα περίπατο γύρω από το Παλαμήδι, για κυριακάτικη διασκέδαση, όπως λέει:

«Πήραμε το συνηθισμένο δρόμο κατά μήκος του Παλαμηδιού. Από εκεί που τελειώνει ο δρόμος, ανεβήκαμε στα βράχια πλησιάζοντας όλο πιο πολύ την κορυφή απ' όπου βλέπεις την ανοικτή θάλασσα. Επί τέλους στρίψαμε αριστερά, περάσαμε από την πίσω πλευρά του Παλαμηδιού κοντά στο φρούριο και κατεβήκαμε από το λιθόστρωτο δρόμο ιππασίας, περάσαμε την Πρόνοια και φτάσαμε στην πόλη. Είχαμε περιπατήσει περίπου δυο ώρες, αλλά κουραστήκαμε φοβερά λόγω της συνεχούς αναρρίχησης επάνω σε μικρά μυτερά βράχια. Η θέα δεν ήταν πολύ διαφορετική από εκεί που είναι ο στρωμένος δρόμος. Βλέπεις την θάλασσα σαν ένα μεγάλο κόλπο, όπως θα τον δείτε σε κάθε χάρτη. Οι καινούργιες ακτές που βλέπεις δεν συγκρίνονται σε ομορφιά με τα βουνά πέραν από τον κόλπο, τα οποία είναι τώρα σκεπασμένα με χιόνι και τα οποία βλέπεις πάντοτε.»

Δυο μήνες αργότερα, τις 14 Φεβρουαρίου του 1835, η **Μπεττίνα** περιγράφει έναν άλλο περίπατο στο Παλαμήδι:

*«Πολύ δυνατός αέρας, παρά ταύτα περάσαμε την Πρόνοια, στρίψαμε δεξιά και ανεβήκαμε στο Παλαμήδι από το δρόμο που χρησιμοποιείται για τα υποζύγια. Το φρούριο φαίνεται τεράστιο. Όταν το κατέκτησαν οι Έλληνες (ένας παπάς σκαρφάλωσε πρώτα τους τοίχους, αλλά τον πέταξαν κάτω, μετά ακολούθησε ο **Σταϊκόπουλος** ή **Σταΐκος**, ο οποίος έστησε τη σημαία και κράτησε τη θέση μέχρι να τον ακολουθήσουν περισσότεροι Έλληνες. Τώρα ο **Σταΐκος** από καιρό σε καιρό τρελαίνεται εντελώς και*

πρέπει να τον φυλάνε), η πείνα στους Τούρκους είχε αυξηθεί σε τέτοιο βαθμό, ώστε ένας πατέρας και μια μητέρα φιλονίκησαν για το πτώμα του παιδιού τους, ποιος θα το φάει. Σε αυτή την έσχατη ανάγκη μερικοί Τούρκοι είχαν προδώσει, από πού θα μπορούσαν να μπουν οι Έλληνες. Κοντά στο σημείο αυτό βρίσκεται μια μεγάλη καμπυλωτή στέρνα και μπροστά απ' αυτή, κάτω από μια αμυγδαλιά γεμάτη άνθη, είδαμε τον τάφο ενός Πασά. Το φρούριο έχει μέσα από το μεγάλο τοίχο που το περιβάλλει ολόκληρο, πολλά μικρότερα φρούρια, των οποίων η οχύρωση αποτελείται από τα βράχια που είναι δεμένα με κτισμένους τοίχους. Αυτά τα μικρότερα φρούρια χωρίζονται το ένα από το άλλο με βαθιά φαράγγια που έχουν δημιουργηθεί μέσω ανατινάξεων. Στο στρατιώτη που μας ξενάγησε είχαν πει: *Να τους πας παντού, όχι όμως εκεί που κάθεται ο γέρος. Ο γέρος είναι ο Κολοκοτρώνης. Κάθεται σε ένα σπιτάκι στη μέση μιας αυλής, η οποία περιβάλλεται από ψηλούς-ψηλούς τοίχους, τα κανόνια στις πολεμίστρες εδώ είναι γεμάτα. Από παντού έχεις την πιο ωραία θέα προς τη θάλασσα, τα μακρινά βουνά, την πεδιάδα κτλ. Δηλαδή βρίσκεται στο πιο γραφικό και φανταστικό περιβάλλον του κόσμου.*⁷

Σε μια αυλή του φρουρίου βρίσκεται η Εκκλησία του Αγίου Ανδρέα, την οποία δυστυχώς δεν μπορούσαμε να επισκεφθούμε, διότι ο κλειδοκράτορας δεν ήταν επάνω στο Παλαμήδι. Στις άλλες πλευρές αυτής της αυλής βρίσκονται φυλακές που είναι αρκετά γεμάτες με στρατιώτες, Έλληνες όπως και Γερμανούς. Μερικοί ήταν δεμένοι με αλυσίδες. Πολλοί από τους φυλακισμένους περπάταγαν πέρα δώθε στην αυλή. Παντού τα πιο όμορφα λουλούδια, μικρά ζουμπούλια, αρωματικός υάκινθος. Ασφοδέλι (από το οποίο φιντρώνει τόσο πολύ στον Αθή), ένα πολύ όμορφο λουλούδι, αναμιγμένο με ένα ξερό χαμηλό ακανθώδη θάμνο που αυτή την εποχή είναι γεμάτος με ανοικτά κίτρινα άνθη και λεπτά πράσινα φύλλα, καλύπτουν τώρα το βράχο και αυτό παρουσιάζει μια υπέροχη εικόνα. Όταν τα κατσίκια ανεβαίνουν στα βράχια ο αέρας μοσχοβολάει. Παντού μάζες από βότανα, όπως θυμάρι και άλλα που μυρίζουν υπέροχα. Μετά αφού είχαμε σκαρφαλώσει παντού εκεί επάνω για δυο ώρες περίπου, κατεβήκαμε από την πλευρά της θάλασσας από τη ψηλή σκόλα, για την οποία σας έχω μιλήσει κιόλας. Κατεβαίνει ζιγκ-ζαγκ με κτισμένες πλατφόρμες και κομμάτια του βρά-

⁷ Σε αυτό το σημείο μας εκπλήττει, ότι η **Μπεττίνα**, χωρίς κανένα περαιτέρω σχόλιο, αλλάζει αμέσως θέμα και μιλάει για την ωραία θέα, την οποίαν απολαμβάνει. Το ό τι είναι τόσο λιγόλογη για τον **Κολοκοτρώνη** και δεν δείχνει καμία ιδιαίτερη συμπάθεια, εξηγείται μάλλον από το εξής γεγονός: Το Μάιο του 1834, όποτε έγινε η δίκη εναντίον του **Κολοκοτρώνη** και του **Πλαπούτα** που κατηγορήθηκαν για έσχατη προδοσία, ο **Σχινάς** ήταν υπουργός Δικαιοσύνης. Με αυτή την ιδιότητα ψήφισε, μαζί με το μέλος της Αντιβασιλείας, τον Βαυαρό νομικό **φον Μασούρερ**, υπέρ της καταδίκης σε θάνατο των **Κολοκοτρώνη** και **Πλαπούτα**. Για καλή τύχη της Ελλάδας και των κυβερνώντων Βαυαρών, ο βασιλιάς **Όθων** μετέτρεψε την ποινή σε ισόβια και τελικά τους έδωσε χάρη.

χου. Πολλά σκαλοπάτια είναι κτισμένα, πολλά είναι σκαλισμένα στο βράχο. Η σκάλα δεν οδηγεί ακριβώς στο σημείο, όπου το Παλαμίδι χωρίζεται από το Ιτσαλέ μέσω ενός είδους στενού, το τελευταίο κομμάτι είναι ένα απλό μονοπάτι. Μόνο τα σκαλοπάτια είναι 780 και κάτι, αν δεν κάνω λάθος. Ο άνεμος ήταν τόσο δυνατός, ώστε μερικές φορές έπρεπε να καθίσω στο χώμα, για να μη με ρίξει κάτω. Είχαμε ξεκινήσει στις έντεκα παρά τέταρτο και γυρίσαμε κατά τις τρεις.»

Θα ήθελα να τελειώσω με ένα σκεπτικό και συγχρόνως συγκινητικό τόνο τη μικρή περιοδεία που κάναμε στην προσωπική αλληλογραφία της νεαρής Βερολινέζας που ήρθε να ζήσει τους χειμωνιάτικους μήνες του 1834/35 στο Ναύπλιο.

Τα γράμματα που έστειλε η **Μπεττίνα Σχινά** στους γονείς της στη Γερμανία αποτελούν μια εξαιρετικά πλούσια πηγή πληροφοριών. Λίγα στιγμιότυπα μόνο μπόρεσα να σας παρουσιάσω εδώ σε μετάφραση.

Και όπως έκανα στο πιο μεγάλο μέρος της παρούσας μελέτης, θα τελειώσω με τα λόγια της ίδιας της **Μπεττίνας**. Σε ένα γράμμα, το οποίο απέστειλε τις 5 Μαρτίου του 1835 (21 Φεβρουαρίου κατά το ελληνικό ημερολόγιο) υπάρχει στην αρχή, γραμμένη ανάποδα, η εξής προσθήκη:

*«Αυτή τη στιγμή χτυπάει νεκρικά η καμπάνα για τον **Στάϊκο**, τον κατακτητή του Παλαμηδιού. Πέθανε παράφρων στη φυλακή της Νομαρχίας, διότι στην παραφροσύνη του δημιούργησε αναστάτωση, εκφωνούσε λόγους στους δρόμους και έπρεπε να τον φυλάνε. Έκαναν έρανο για χρήματα στους δρόμους για την κηδεία του. Μια πραγματική τραγωδία έμπροσθεν του Παλαμηδιού.» **

---

* Ευχαριστώ τη δρ. Μαρία Βελιώτη-Γεωργοπούλου (Κοινωνική Ανθρωπολόγο) για την ευγενική επιμέλεια του ελληνικού κειμένου.

ΜΠΟΥΡΤΖΙ, ΑΓΙΟΙ ΘΕΟΔΩΡΟΙ, ΑΡΒΑΝΙΤΙΑ, ΦΥΛΑΚΗ ΤΟΥ ΚΟΛΟΚΟΤΡΩΝΗ

Στο Ναύπλιο, που κατοικήθηκε ήδη από την προϊστορική εποχή, συνυπάρχει ο Μύθος και η Ιστορία. Τα σωζόμενα μνημεία συνδέονται με ιστορικά γεγονότα αλλά και παραδόσεις που διαμορφώθηκαν μέσα από την προφορική και την γραπτή παράδοση. Ωστόσο η διασαφήνιση ανοιχτών προβλημάτων ή εσφαλμένων απόψεων αποτελούν αντικείμενο της έρευνας.

α) Μπούρτζι: α) Μπούρτζι: Είναι κτισμένο στην είσοδο του λιμανιού του Ναυπλίου πάνω σε βράχο-σκόπελο που ξεφυτρώνει μέσα από τη θάλασσα. Ο βράχος αυτός, που στενεύει την είσοδο στο λιμάνι, οχυρώθηκε για πρώτη φορά από τους Ενετούς¹ το 1470 μ. Χ. σε σχέδια του αρχιτέκτονα Antonio Cambello. Η οχύρωση συνεχίστηκε αργότερα από τον αρχιτέκτονα Brancalione. Κατά την δεύτερη Ενετοκρατία (1686-1715) ανακατασκευάστηκε ο κεντρικός σωζόμενος ψηλός πολυγωνικός πύργος σύμφωνα με την νέα τακτική του πολέμου. Ο Μ. Λαμπρυνίδης² αναφέρει επανειλημμένα την άποψη ότι επί της νησίδος, όπου κτίσθηκε το Μπούρτζι, προϋπήρχε βυζαντινός ναός, οι Άγιοι Θεόδωροι.

Από την «Ναυπλία» του Μ. Λαμπρυνίδη η άποψη αυτή έχει υιοθετηθεί από όλους τους νεώτερους ερευνητές, τον Ι. Χασιώτη³, τη Σ. Καρούζου⁴ αλλά και συγγραφείς αρχαιολογικών τουριστικών οδηγών⁵.

Ωστόσο το ενετικό θαλάσσιο φρούριο Μπούρτζι, γνωστό με το όνομα αυτό από την εποχή της Α΄ Τουρκοκρατίας 1540 κ.ε. μετά από μια πρώτη εξέταση των πηγών γίνεται φανερό ότι πριν από την οχύρωση του βράχου-σκοπέλου στα 1470, ο βράχος αυτός δεν ονομαζόταν Άγιοι Θεόδωροι, ούτε υπήρχε εκεί ομώνυμη εκκλησία.

1. Σ. Καρούζου, *Το Ναύπλιο*, Αθήνα 1972, 34

2. Μ. Λαμπρυνίδη, *Η Ναυπλία*. Γ΄ έκδοση 1974, 70, 77, 123

3. Ι. Χασιώτης, *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*. Εκδοτική Αθηνών τ. 1Α΄, Αθήναι 1975, 42

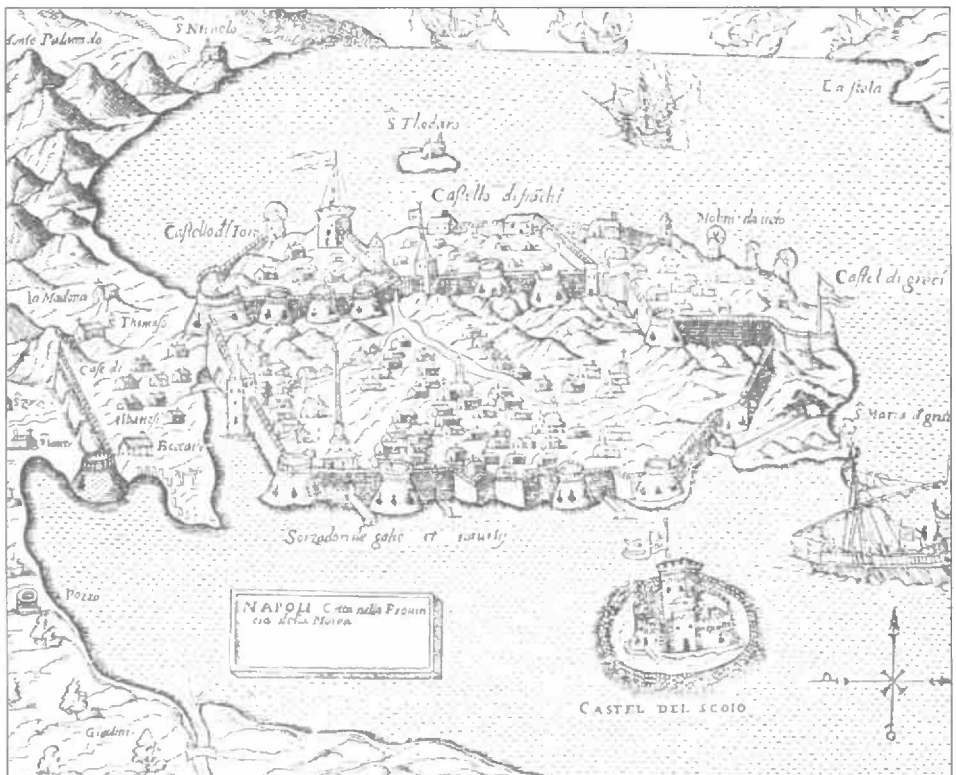
4. Καρούζου ο.π.

5. Ε. Σπαθάρη, *Ναύπλιο-Παλαμήδι, Ιστορικός και αρχαιολογικός οδηγός*, Εκδόσεις Έσπερος, Αθήνα 2004, 16, 47.

Στην ενετική-ιταλική διάλεκτο, ως γνωστόν, οι προεξέχοντες βράχοι στη θάλασσα και τα μικρά νησάκια φέρουν το όνομα scoglio.

Είναι αξιοσημείωτο ότι στο γνωστό παλιό σχέδιο του Ναυπλίου του Camocio στα 1571, στο οποίο εικονίζεται λεπτομερώς το Ναύπλιο με τις οχυρώσεις της Α΄ Ενετοκρατίας, εικονίζεται το τειχογυρισμένο Μπούρτζι με την επιγραφή Castel del Scol(ì)ο (φωτ. 1). Γίνεται φανερό λοιπόν ότι ο βράχος-σκόπελος στην είσοδο του λιμανιού του Ναυπλίου κατά την πρώτη Ενετοκρατία 1383 κ.ε. και πριν από την οχύρωσή του το (1470) ονομαζόταν προφανώς Scoglio, σύνθηες όνομα για τους βράχους, σκοπέλους και τα μικρά νησάκια. Είναι επίσης αξιοσημείωτο όπως προκύπτει από τις γραπτές πηγές κατά την πρώτη Ενετοκρατία το φρούριο της θάλασσας αναφερόταν ως castello del scoglio⁶.

Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι το ίδιο όνομα, Da Scoglio, έφερε αρχικά το μικρό

Εικόνα 1. Ναύπλιο. Σχέδιο G. Camocio 1571.

6. Κ. Σάθα, Documents VI, 245. Καρούζου ο.π. 35

νησί με την οχρωμένη εκκλησία της Ζωοδόχου Πηγής νότια της νήσου Ρόμβης του Τολού, το οποίο σήμερα ονομάζεται Δασκαλιό, ελληνική παραφθορά της βενετσιάνικης ορολογίας. Το ίδιο τοπωνύμιο Δασκαλιό φέρει επίσης ένα πολύ μικρό νησάκι στον Πόρο.

Αξίζει εδώ να επισημάνουμε ότι το βενετσιάνικο-νεοελληνικό τοπωνύμιο Δασκαλιό ηχητικά συσχετίζεται με την νεοελληνική λέξη δάσκαλος με αποτέλεσμα από τους κατοίκους του Τολού να δημιουργηθεί εσφαλμένα η προφορική λαϊκή παράδοση, σύμφωνα με την οποία στην εκκλησία της Ζωοδόχου Πηγής στο Δασκαλιό λειτουργούσε στα χρόνια της Τουρκοκρατίας «κρυφό σχολειό»⁷. Την εσφαλμένη άποψη ότι στο Μπούρτζι υπήρχε εκκλησία των Αγίων Θεοδώρων εξέφρασε πρώτος ο περιηγητής F. Rouqueville το 1827, όπως έχει ήδη επισημάνει ο μελετητής των οχυρώσεων του Ναυπλίου Giuseppe Gerola⁸ από το 1934. Για τη θέση της εκκλησίας των Αγίων Θεοδώρων θα αναφερθούμε στη συνέχεια.

β) Άγιοι Θεόδωροι: Στο σημαντικό σχέδιο του Camocio (1571) (φωτ. 1), όπου εικονίζεται το Ναύπλιο της πρώτης Ενετοκρατίας εικονίζονται, μεταξύ των άλλων, με σαφήνεια το φρούριο Μπούρτζι όπου αναγράφεται Castel del Scol(i)o, ενώ το νησάκι της Καραθώνας εικονίζεται μία εκκλησία, όπου αναγράφεται S. Thodoro. Με την ίδια σαφήνεια εικονίζονται και σε άλλες μεταγενέστερες γκραβούρες με τις ίδιες επιγραφές στα δυο παραπάνω νησιά, το γνωστό Μπούρτζι και το νησάκι της Καραθώνας όπου αναγράφεται επίσης και sc(olio) S. Thodoro.

Γίνεται λοιπόν φανερό από τα παραπάνω ότι η εκκλησία των Αγίων Θεοδώρων βρισκόταν στο γραφικό νησάκι της Καραθώνας που διατηρείται ανέπαφο, χωρίς μεταγενέστερες επεμβάσεις στο μοναδικού κάλλους φυσικό τοπίο της Καραθώνας (εικ. 2, 3). Ο G. Gerola⁹ είχε ήδη επισημάνει την ταύτιση αυτή από το σχέδιο του Camocio (1571).

Πότε ακριβώς κτίστηκε η εκκλησία των Αγίων Θεοδώρων στην Καραθώνα απο-

7. Γύρω από το «κρυφό σχολειό» στα χρόνια της Τουρκοκρατίας έχει δημιουργηθεί χωρίς αποδεικτικά στοιχεία τα τελευταία χρόνια, μια ολόκληρη «νεοελληνική μυθολογία» με αποτέλεσμα κάθε εξωκκλήσι να είναι και υποψήφιο «κρυφό σχολειό». Πρόσφατα μέσα στο γενικό αυτό πνεύμα στην ενημερωτική πινακίδα πρόσβασης ανόδου στο εξωκκλήσι της Παναγίτσας στην Αρβανιτία αναγράφεται ανιστόρημα εντός εισαγωγικών «κρυφό σχολειό». Η λειτουργία «κρυφού σχολειού» στην Παναγίτσα κατά την Τουρκοκρατία από τους ελάχιστους χριστιανούς ψαράδες του Ψαρομαχαλά, κάτω από τη μύτη των Τούρκων ήταν αδιανόητη.

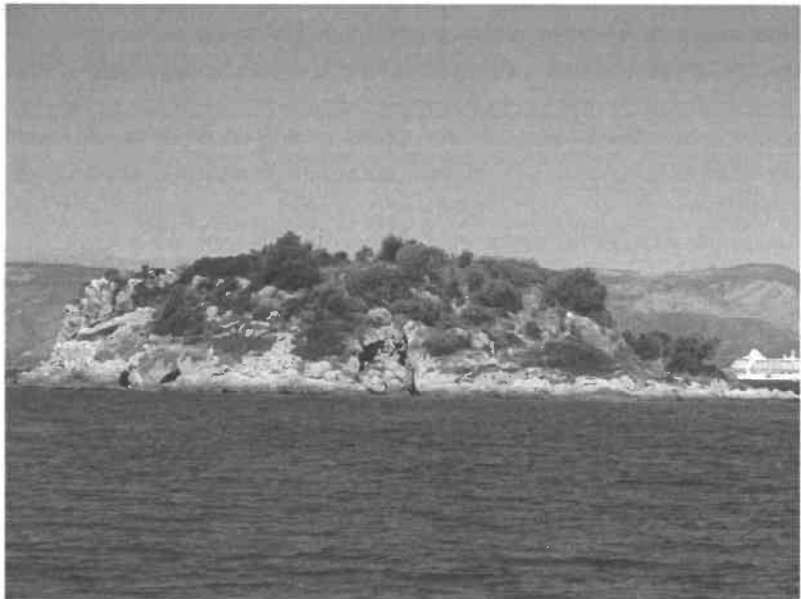
8. G. Gerola, *Le fortificazioni di Napoli di Romania Annuario 1934*, 347-410, ειδικ. 388 κ.ε. όπου το Μπούρτζι ορθά το ονομάζει il castello dello Scoglio.

9. Gerola ο.π.

ΝΑΥΠΛΙΑΚΑ ΑΝΑΛΕΚΤΑ

Εικόνα 2: Καραθώνα και νησί Αγίων Θεοδώρων.

Εικόνα 3: Καραθώνα νησί Αγίων Θεοδώρων από Ανατολικά.

τελεί αντικείμενο της έρευνας. Είναι αξιοσημείωτο ότι ο γερμανός περιηγητής Reinhold Lubenau¹⁰ που επισκέφθηκε το Ναύπλιο στα 1588 αναφέρει τρεις εκκλησίες έξω από την πόλη, τον Άγιο Θωμά, τον Άγιο Νικόλαο και την Παναγία αλλά και την εκκλησία των Αγίων Θεοδώρων πάνω σε ένα βράχο, προφανώς εννοεί το νησάκι των Αγίων Θεοδώρων στην Καραθώνα, όπου κατοικούσαν καλόγεροι (calori).

Όπως προκύπτει από το σχέδιο του Camocio όλες οι παραπάνω αναφερόμενες εκκλησίες βρίσκονταν στην περιοχή της Καραθώνας.

Εκτός όμως από τον Gerola¹¹ την ταύτιση των Αγίων Θεοδώρων με το νησάκι της Καραθώνας έχει επισημάνει και η Ντ. Αντωνάκατου¹² στο σχολιασμό της στους Πορτολάνους του 16ου αι. μ.Χ. (*άμε ες Άγιον Θεόδωρον εις το νησί... ..*).

Σε πρόσφατη επίσκεψή μας στο νησί της Καραθώνας διαπιστώθηκε η ύπαρξη μικρής μονόχωρης, ερειπωμένης εκκλησίας (εικ. 4) οι διαστάσεις της οποίας υπολογίζονται 12Χ5,5 μ. περίπου. Τα θεμέλιά της είναι δυσδιάκριτα, διότι τα τελευταία χρόνια οι ορατοί λίθοι της ερειπωμένης εκκλησίας έχουν δυστυχώς μαζευτεί και τοποθετηθεί σε λιθοσωρό νότια της εκκλησίας για την στερέωση σταυρού από επισκέπτες της περιοχής (εικ. 5). Νοτιοανατολικά της εκκλησίας στο πρηνές του λόφου υπάρχει υδατοδεξαμενή με υδραυλικό κονίαμα διαστ. 12Χ1,40Χ1,50 μ.

Έχει εκφραστεί η άποψη από τους ερευνητές¹³ ότι η αναφερόμενη στις πηγές εκκλησία των Αγίων Θεοδώρων η οποία, όπως σαφώς προκύπτει από τα παραπάνω δεν βρισκόταν στο Μπούρτζι αλλά στο νησί της Καραθώνας, κτίστηκε από τον βυζαντινό άρχοντα Θεόδωρο Άγγελο.

Ωστόσο από τις αρχαιολογικές έρευνες στην Ακροναυπλία¹⁴ το 1972, με αφορμή την ανέγερση τουριστικών ξενοδοχείων από τον ΕΟΤ, στα νοτιοανατολικά του λόφου αποκαλύφθηκε μικρή τρίκλιτη, υστεροβυζαντινή εκκλησία των Αγίων Θεοδώρων, με διαφορετικές φάσεις, η οποία χρονολογείται από το β' μισό του 11ου αι. ως τις αρχές του 13ου αι. μ.Χ. Γίνεται φανερό λοιπόν ότι ο βυζαντινός άρχοντας του Ναυπλίου Θεόδωρος Άγγελος έκτισε ή ανακαίνισε την εκκλησία των Αγίων Θεοδώρων στην Ακροναυπλία και όχι στο νησί της Καραθώνας. Την εποχή αυτή οι Άγιοι Θεόδωροι προφανώς ήταν οι προστάτες άγιοι του Ναυπλίου.

Είναι επίσης αξιοσημείωτο ότι ο τελευταίος βυζαντινός άρχοντας του Ναυπλίου

10. Καρούζου ο.π. 36-37

11. Gerola ο.π.

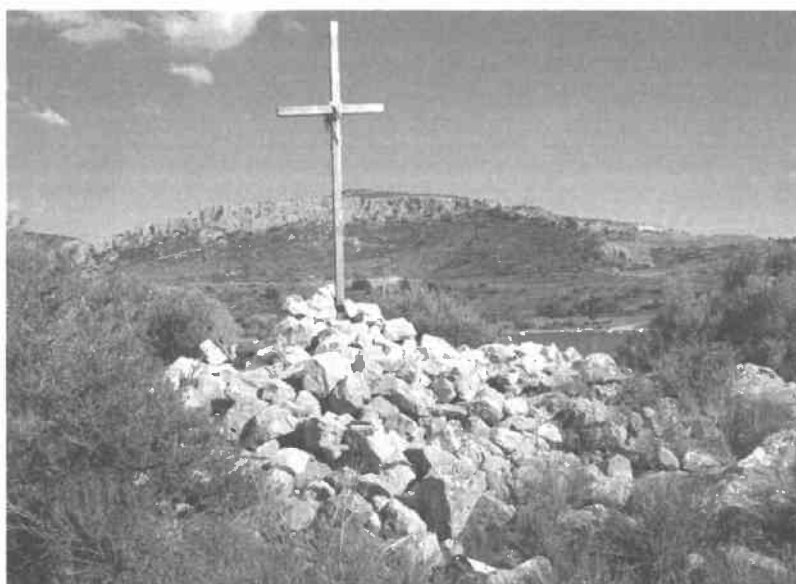
12. Ντ. Αντωνάκατου, Ναύπλιο '88, Αθήνα 1988, 26. Η Ντ. Αντωνάκατου αναφέρει επίσης ότι το νησί Άγιοι Θεόδωροι της Καραθώνας αναφέρεται και ως Μαραθωνήσι και «Ποντικονήσι» κατ' αναλογία με το ομώνυμο νησί της Κέρκυρας

13. Gerola ο.π., Καρούζου ο.π. Η άποψη αυτή έχει γίνει αποδεκτή. Σπαθάρη ο.π. 48

14. Α.Δ. (1973) Β1 Χρονικά, 1977, 230-234

Εικόνα 4: Νησί Καραθώνας ερείπια εκκλησίας Αγίων Θεοδώρων.

Εικόνα 5: Νησί Καραθώνας λιθοσωρός με σταυρό από τα ερείπια εκκλησίας Αγίων Θεοδώρων.

Λέων Σγουρός¹⁵, πριν από την κατάληψη του Ναυπλίου από τους Φράγκους το 1210 μ.Χ., ο οποίος νυμφεύθηκε στη Λάρισα το 1204 την κόρη του έκπτωτου αυτοκράτορα Αλέξιου του Γ' και έλαβε τον τίτλο του Σεβαστουπέρρατου, σε μολυβδόβουλο εικονίζει ως προστάτη του το Στρατηλάτη Άγιο Θεόδωρο. Πότε ακριβώς κτίστηκε η μικρή εκκλησία των Αγίων Θεοδώρων στο νησί της Καραθώνας δεν μας είναι γνωστό από τις γραπτές πηγές. Η εκκλησία αυτή προφανώς ήταν σε χρήση κατά την πρώτη Ενετοκρατία, όπως προκύπτει από το σχέδιο του Camocio (1571) αλλά και από τη μαρτυρία του περιηγητή R. Lubenau¹⁶ στις αρχές της πρώτης Τουρκοκρατίας (1588), ο οποίος αναφέρει ότι στο βράχο (νησάκι) των Αγίων Θεοδώρων υπήρχαν καλόγεροι και προφανώς λειτουργούσε ως μικρό μοναστήρι.

Γίνεται φανερό λοιπόν από τα παραπάνω ότι μοναχοί έκτισαν τις μικρές αναφερόμενες εκκλησίες της περιοχής της Καραθώνας, Άγιο Νικόλαο, Άγιο Θωμά, Παναγία καθώς και τους Αγίους Θεοδώρους, προστάτες του Ναυπλίου (εικ. 1). Από τις εκκλησίες αυτές ο Άγιος Νικόλαος και η Παναγία υπάρχουν μέχρι σήμερα.

Για το πότε ακριβώς κτίστηκε η εκκλησία των Αγίων Θεοδώρων της Καραθώνας κατά την Ύστερη βυζαντινή εποχή, την Φραγκοκρατία ή την πρώτη Ενετοκρατία θα δοθεί οριστική απάντηση από την αρχαιολογική έρευνα.

Η εκκλησία των Αγίων Θεοδώρων στην Ακροναυπλία προφανώς στα χρόνια της Α' Τουρκοκρατίας, 1540 κ.ε. έπαυσε να λειτουργεί και πιθανόν μετατράπηκε σε τζαμί, ενώ η μικρή ομώνυμη εκκλησία στο νησάκι της Καραθώνας σε κάποια μεταγενέστερη εποχή, το πιθανότερο κατά τη δεύτερη Τουρκοκρατία, εγκαταλείφθηκε και ερειπώθηκε για άγνωστους λόγους και το όνομά της ξεχάστηκε. Από τα παραπάνω γίνεται φανερό ότι στο, χωρίς όνομα, νησάκι της Καραθώνας, πρέπει να δοθεί επισήμως το ιστορικό του όνομα: Άγιοι Θεόδωροι. Σήμερα στο Ναύπλιο υπάρχει η μικρή εκκλησία των Αγίων Θεοδώρων στην περιοχή της Γλυκειάς στην οδό Καλαμάτας, η οποία κτίστηκε από το Γέρο του Μοριά Θ. Κολοκοτρώνη και θα αναφερθούμε στη συνέχεια.

γ) Αρβανιτία: Η Αρβανιτία βρίσκεται στην πίσω πλευρά της παλιάς πόλης του Ναυπλίου, στα νότια του λόφου της Ακροναυπλίας, κάτω από το Παλαμήδι, στην ανοικτή θάλασσα του Αργολικού.

Η επικοινωνία με την πόλη του Ναυπλίου γίνεται σήμερα με τον ανηφορικό δρόμο που διανοίχθηκε στη δεκαετία του 1930 από τον δραστήριο δήμαρχο Κ. Κόκκινο, στο στενό φυσικό άνοιγμα (λαιμό) που σχηματίζεται ανάμεσα στο Παλαμήδι

15. Λαμπρινίδης ο.π. 28 κ.ε. W. Miller, Ιστορία της Φραγκοκρατίας στην Ελλάδα (1204-1566) Β' έκδοση Αθήνα 1990, 48

16. Καρούζου ο.π. 36-37

και την Ακροναυπλία. Πριν από την διάνοιξη του δρόμου υπήρχε στενό ανηφορικό πέραςμα ανάμεσα στον Ενετικό προμαχώνα Γκριμάνη (Grimani), τις σκάλες που ξεκινούν ανατολικότερα από την Πύλη της Ξηράς και σε ανεβάζουν στο Παλαμήδι, και τις καμαρωτές καπονιέρες του Παλαμηδιού, που οδηγούσε στο ξέφωτο της Αρβανιτιάς.

Το τοπωνύμιο Αρβανιτιά συνδέεται προφανώς με τους Αρβανίτες. Σύμφωνα με την άποψη του Μ. Λαμπρυνίδη,¹⁷ κατά την επανάσταση του Ορλώφ στα 1770 εισέβαλλαν στην Πελοπόννησο πολλοί Αλβανοί άτακτοι και μισθοφόροι, οι οποίοι στη συνέχεια έσπειραν τον όλεθρο σ' όλη την Πελοπόννησο λεηλατώντας Έλληνες και Τούρκους. Η Πύλη, μετά την καταστολή της επανάστασης των Ελλήνων στην Πελοπόννησο, για να αντιμετωπίσει την μάλιστα των Αλβανών έστειλε στο Ναύπλιο το 1779 το Χασάν Πασά με στόλο. Ο Χασάν-Πασάς ήλθε σε συμφωνία με τους Αλβανούς του Ναυπλίου με τον όρο να ανεβούν στο Παλαμήδι, να παραλάβουν τους καθυστερημένους μισθούς τους και στη συνέχεια να αναχωρήσουν από την Πελοπόννησο. Οι Αλβανοί πείσθηκαν και ανέβηκαν στο Παλαμήδι, αλλά ο Πασάς τους έστησε παγίδα. Κατά τις βραδινές ώρες καθώς περνούσαν οι Αλβανοί από την Καρα-Τάπια στην Ταβίλ-Τάπια κατά μικρές ομάδες από μία ξυλινή γέφυρα, η οποία σκοπίμως είχε αφαιρεθεί, κατακρημνίζονταν στη δυτική πλευρά του Παλαμηδιού στα απότομα βράχια. Σύμφωνα με τον Μ. Λαμπρυνίδη η θάλασσα έγινε κατακόκκινη (κατέρυθρη!) από το αίμα του μεγάλου αριθμού Αλβανών που γκρεμίσθηκαν από το Παλαμήδι και έπεσαν στη θάλασσα και από αυτό το γεγονός η περιοχή ονομάστηκε Αρβανιτιά.

Η άποψη αυτή του Μ. Λαμπρυνίδη, χωρίς να αναφέρει κάποια πηγή για το περιστατικό αυτό, έχει γίνει αποδεκτή και αναφέρεται αβασάνιστα από όλους τους μεταγενέστερους μελετητές, τους ιστορικούς και τους αρχαιολογικούς οδηγούς¹⁸. Εδώ πρέπει να επισημάνουμε ότι ο Μ. Λαμπρυνίδης ήταν νομικός και όχι φιλόλογος. Η ερμηνεία που έδωσε για το τοπωνύμιο Αρβανιτιά συνδέοντάς την με το παραπάνω περιστατικό είναι απλοϊκή, προφανώς δημιουργήμα λόγιας φαντασίας κατά τον 19ο αι. και δεν γίνεται δεκτή με βάση γλωσσικά επιστημονικά κριτήρια. Εφ' όσον δεχτούμε ότι η θάλασσα βάφτηκε «κατακόκκινη» από το αίμα των Αλβανών, η θάλασσα της Αρβανιτιάς θα έπρεπε να ονομαζόταν «κόκκινη θάλασσα» και όχι Αρβανιτιά.

Σύμφωνα με το σχέδιο του Camocio (1571) (εικ. 1) για το Ναύπλιο γίνεται φανερό ότι οι Αλβανοί κατοικούσαν στο Ναύπλιο πολλά χρόνια πριν από τα Ορλωφικά (1770), ήδη από τον 16ο αι. μ. Χ. και το πιθανότερο από τον 15ο αι. μ.Χ.

17. Λαμπρυνίδης ο.π. 158-166

18. Σπαθάρη ο.π. 45

Στα ανατολικά της πόλης του Ναυπλίου έξω από τα τείχη στο σχέδιο του Camocio (1571) εικονίζονται μικρές κατοικίες όπου αναγράφεται με σαφήνεια: Case di Albanesi, δηλαδή σπίτια των Αλβανών. Είναι αξιοσημείωτο ότι οι Ενετοί προφανώς δεν έκαναν διάκριση μεταξύ Αλβανών και των δίγλωσσων Αρβανιτών, με αποτέλεσμα να δημιουργείται σύγχυση από τους ερευνητές και να θεωρούνται όλοι ως Αλβανοί. Αλλά οι «Αλβανοί»-Αρβανίτες που προφανώς είχαν εγκατασταθεί στην περιοχή αυτή ήδη από την Α΄ Ενετοκρατία δεν κατοικούσαν μόνο στα ανατολικά, εξωτερικά της πόλης (εικ. 1) αλλά και στην περιοχή της Αρβανιτίας στις παρυφές του Παλαμηδίου, όπως εξ΄ άλλου γίνεται φανερό από τις σωζόμενες και σήμερα αρχαιολογικές επιχώσεις κατοίκησης, στην πλαγιά της Αρβανιτίας, εκατέρωθεν της πέτρινης σκάλας που οδηγεί στην παραλία.

Το τοπωνύμιο λοιπόν Αρβανιτιά οφείλεται στους κατοίκους Αρβανίτες, και όχι στους Αλβανούς, όπως αναφέρεται αβασάνιστα από τους ερευνητές, που κατοικούσαν από παλιά στην περιοχή αυτή. Άλλωστε γλωσσικά το όνομα Αρβανιτιά είναι περιληπτικό, ανθρωπωνυμικό, εθνικό όνομα και σημαίνει το σύνολο των κατοίκων με το όνομα αυτό, όπως τα ανάλογα εθνικά ονόματα Τουρκία, Βουλγαρία, Φραγκία κ.λ.π.

Στο Άργος επίσης είναι γνωστός μαχαλάς με το όνομα Αρβανιτιά στην περιοχή Αϊ-Γιάννη, από τους Αρβανίτες κατοίκους της περιοχής καθώς και στη νήσο Άνδρο και αλλού.

Ο Τάκης Μαύρος¹⁹ σε μια σημαντική μελέτη του για τα τοπωνύμια της Αργολίδας έχει ήδη επισημάνει τον αναγραφόμενο οικισμό των «Αλβανών» «Case di Albanesi» ανατολικά της πόλης του Ναυπλίου στο χάρτη του G. F. Camocio, την εσφαλμένη ερμηνεία του Μ. Λαμπρυνίδη για το τοπωνύμιο Αρβανιτιά, καθώς επίσης και σχετική αναφορά του Βενετού προβλεπτή του Ναυπλίου B. Contatini προς την Βενετία με ημερομηνία 4 Ιουνίου 1527 σχετικά με τις οχυρώσεις του Ναυπλίου όπου αναφέρεται σε καλύβες των «Αλβανών» (Calive de Albanesi) στην περιοχή της Αρβανιτίας

Είναι αξιοσημείωτο ότι το στενό φυσικό πέρασμα προς την Αρβανιτιά που σχηματιζόταν μεταξύ της Ακροναυπλίας και του Παλαμηδίου ήταν το πιο αδύνατο τμήμα, η αμυντική achilileios πτέρνα της πόλης του Ναυπλίου. Για τον σοβαρό αυτό λόγο κατά την πρώτη Ενετοκρατία κατασκευάσθηκε το 1470 στην ανατολικότερη χαμηλή απόληξη του λόφου της Ακροναυπλίας το κάστρο των Τόρων²⁰ ενώ κατά την δεύτερη Ενετοκρατία (1686-1715), όταν ανακατασκευάστηκαν οι οχυρώσεις του Ναυπλίου, ο χώρος αυτός ενισχύθηκε πλήρως με την κατασκευή του προμαχώ-

19. Τ. Μαύρος, Συμβολή στο τοπωνυμικό της Αργολίδας, Εθνογραφικά, τ. 2, Ναύπλιο 1979-1980, 25-26

20. Καρούζου ο.π. 32

να Grimaní στα δυτικά και τις καμαρωτές καπονιέρες στα απέναντι χαμηλά πρανή του Παλαμηδίου.

Αλλά για την πλήρη διασφάλιση του στενού περάσματος (λαιμού) της Αρβανιτιάς η περιοχή ενισχύθηκε από τους Ενετούς με την κατασκευή κάθετου τείχους Α-Δ, και η επικοινωνία με την Αρβανιτιά γινόταν με μικρή πυλίδα, η οποία ονομαζόταν Πορτέλο, υποκοριστική λέξη από την λατινική λέξη πόρτα. Σ' αυτό το πορτέλο προφανώς αναφέρεται ο Φωτάκος²¹ στα απομνημονεύματά του καθώς και στην Αρβανιτιά, σχετικά με την πρώτη αποτυχημένη επίθεση για την κατάληψη του Ναυπλίου που έγινε τη νύχτα της 3ης προς την 4η Δεκεμβρίου 1821, κατά την οποία σκοτώθηκαν πολλοί Έλληνες και Φιλέλληνες. Το όνομα πορτέλο έφεραν και άλλες μικρές πυλίδες του ενετικού τείχους στη βόρεια πλευρά των ενετικών τειχών του Ναυπλίου.

Είναι αξιοσημείωτο ότι πορτέλο ονομάζεται επίσης η μικρή πύλη προς τη θάλασσα του κάστρου της Μονεμβασιάς.

δ) Η Πλατεία: Η θέση της πλατείας όπου εκτελέσθηκε δια τουφεκισμού από εκτελεστικό απόσπασμα ο Γεώργιος Μαυρομιχάλης για το φόνο του Καποδίστρια στις 10 Οκτωβρίου 1831 βρισκόταν στα ανατολικά της πόλης εξωτερικά των τειχών της Πύλης της Στεριάς²² και της τάφρου. Ειδικότερα ο χώρος αυτός βρισκόταν στη θέση όπου βρίσκεται σήμερα το κτίριο του ΟΤΕ και ο σταθμός του τραίνου. Στον ελεύθερο αυτό χώρο γίνονταν επίσης η εκπαίδευση και οι ασκήσεις των στρατιωτών και ο Φωτάκος αναφέρει ότι εκεί βρισκόταν η πλατεία του στρατιωτικού γυμνασίου.²³

ε) Τα Βαρόσια: Ένα σημαντικό τοπωνύμιο για την περιοχή του Ναυπλίου είναι τα Βαρόσια, τα οποία αναφέρονται και στη συμφωνία παράδοσης της πόλης του Ναυπλίου από τους Τούρκους στους Έλληνες στις αρχές Δεκεμβρίου του 1822. Το τοπωνύμιο αυτό του Ναυπλίου σήμερα είναι ελάχιστα γνωστό. Με το όνομα αυτό προφανώς ονομαζόταν η σημερινή παλιά πόλη του Ναυπλίου. Η λέξη Βαρόσια είναι η εξελληνισμένη τουρκική λέξη βαρούς, η οποία σημαίνει προάστειο, νέα επέκταση της πόλης. Το τοπωνύμιο αυτό ήταν συνηθισμένο στις τουρκοκρατούμενες πόλεις. Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι τα όνομα βαρούς-βαρούσι απαντάται και σήμερα π.χ. στη Έδεσσα, στην Καβάλα και αλλού.

Με το τοπωνύμιο Βαρούς και στη συνέχεια το εξελληνισμένο Βαρόσια, ονομάσθηκε από τους Τούρκους η παλιά πόλη του Ναυπλίου προφανώς ήδη από την πρώτη Τουρκοκρατία (1540-1686). Η παλιά πόλη του Ναυπλίου δημιουργήθηκε ως γνωστόν

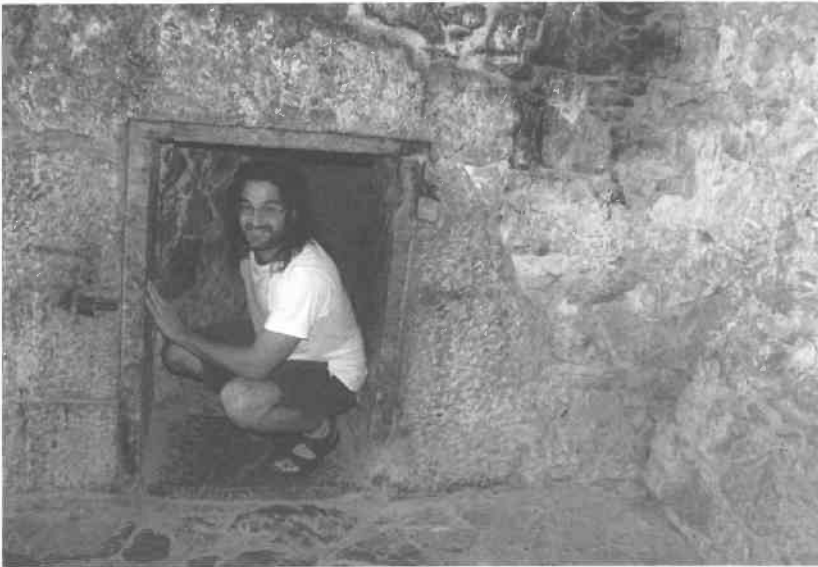
21. Φωτίου Χρυσανθακόπουλου ή Φωτάκου, Απομνημονεύματα περί της Ελληνικής Επανάστασης, Αθήναι 1960, 187-189

22. Λαμπρυνίδης ο.π. 294

23. Φωτάκος ο.π.

για πρώτη φορά από τους Ενετούς με προσχώσεις της θάλασσας γύρω στα 1500 μ.Χ. Οι Τούρκοι στη συνέχεια από το 1540 κ.ε. ονόμασαν βαρούς (Νέα πόλη-προάστειο) σε αντίθεση με την Ακροναυπλία, η οποία ήταν η παλιά πόλη του Ναυπλίου. Είναι αξιοσημείωτο τέλος ότι τοπωνύμιο Βαρόσια απαντάται και στην Αμμόχωστο της Κύπρου.

ζ) Η φυλακή του Κολοκοτρώνη: Μετά τη δίκη και την καταδίκη του Θ. Κολοκοτρώνη και του Δ. Πλαπούτα στο Βουλευτικό για εσχάτη προδοσία στις 26 Μαΐου 1834, από το καθεστώς της Αντιβασιλείας, οι δυο αγωνιστές της ελευθερίας φυλακίστηκαν στο Παλαμήδι²⁴. Το πρόβλημα της φυλακής του αγωνιστή της ελευθερίας Θ. Κολοκοτρώνη στο Παλαμήδι έχει πάρει σήμερα μυθολογικές διαστάσεις. Τα πλήθη των επισκεπτών σύμφωνα με τις αναρτημένες πινακίδες, επισκέπτονται και βλέπουν ως φυλακή του Κολοκοτρώνη ένα θεοσκοτεινό βαθύ μπουντρούμι-αποθήκη χωρίς διαμορφωμένο δάπεδο, όπου διατηρείται ανέπαφος ο επικλινής φυσικός βράχος με μια μικρή πυλίδα διαστ. 1.05Χ0,69 μ. από την οποία μπορεί να εισέλθει κανείς μόνο σκυφτός, στον κεντρικό προμαχώνα του Αγίου Ανδρέα, αμέσως στη νότια πλευρά της ομώνυμης εκκλησίας (εικ. 6). Η καθιερωμένη αυτή άποψη είναι ατεκμηρίωτη, δη-

Εικόνα 6: Προμαχώνας Αγίου Ανδρέου είσοδος υποτιθέμενης φυλακής Θ. Κολοκοτρώνη.

24. Λαμπρυνίδης ο.π. 323 Θ. Κολοκοτρώνης, Διήγησις συμβάντων της Ελληνικής φυλής, Εκδόσεις Αφων Τολιδή, 288.

μιούρηγμα λαϊκής φαντασίας και άγνοιας κατά την μεταπολεμική περίοδο και προφανώς πρόκειται για χαρακτηριστική ιστορική πλάνη, λαμβάνοντας υπόψη το σκοτεινό και παντελώς ακατάλληλο του χώρου για φυλακή χωρίς κανένα άνοιγμα για στοιχειώδη φωτισμό, απαραίτητο για την επιβίωση ενός ανθρώπου, συγκρίνοντάς τον μάλιστα και με τις σωζόμενες φυλακές καταδίκων βαρυποινιτών στον προμαχώνα του Μιλτιάδη που διαθέτουν κανονικές πόρτες και φεγγίτες. Είναι αξιοσημείωτο ότι ο Θ. Κολοκοτρώνης στα απομνημονεύματά του αναφέρεται συνοπτικά στη φυλάκισή του στο Παλαμήδι μετά την καταδίκη του χωρίς καμιά περιγραφή²⁵ της φυλακής.

Το ιστορικό αυτό κενό έρχεται να φωτίσει η καθοριστική μαρτυρία αυτόπτη μάρτυρα στην δημοσιευμένη μελέτη της Δρος της Νεοελληνικής Ιστορίας Ρεγγίνας Quack-Μανουσάκη²⁶ στον παρόντα τόμο των Ναυπλιακών Αναλέκτων, η οποία αναφέρεται στην αλληλογραφία της Μπεττίνας φον Σαβινύ, κόρης του Φρίντριχ Κάρλ φον Σαβινύ, καθηγητή της Νομικής στο Πανεπιστήμιο του Βερολίνου, η οποία έγινε σύζυγος του Κων/νου Σχοινά (1801-1857), Υπουργού Δικαιοσύνης κατά την περίοδο της Αντιβασιλείας του Όθωνα και αργότερα πρώτου Πρύτανη του Παν/μίου, και έζησε την περίοδο αυτή στο Ναύπλιο.

Σε μια επιστολή της η Μπεττίνα φον Σαβινύ αναφέρεται σε μια επίσκεψή της στο Παλαμήδι στις 14 Φεβρουαρίου 1835, στη φυλακή όπου βρισκόταν φυλακισμένος ο Κολοκοτρώνης για τον οποίο αναφέρει: «Κάθεται σ' ένα σπιτάκι στη μέση μιας αυλής, η οποία περιβάλλεται από ψηλούς τοίχους, τα κανόνια στις πολεμίστρες εδώ είναι γεμάτα» και συνεχίζει για την περιοχή του χώρου όπου βρισκόταν η φυλακή του Κολοκοτρώνη «Από παντού έχεις την πιο ωραία θέα προς τη θάλασσα, τα μακρινά βουνά, την πεδιάδα κ.λ.π. Δηλαδή βρίσκεσαι στο πιο γραφικό και φανταστικό περιβάλλον του κόσμου».

Συνεχίζοντας την περιήγησή της στο Παλαμήδι, μετά την επίσκεψή της στη φυλακή του Κολοκοτρώνη, αναφέρεται στη συνέχεια και στην επίσκεψή της στον προμαχώνα του Αγίου Ανδρέα. «Σε μια αυλή του φρουρίου βρίσκεται η εκκλησία του Αγίου Ανδρέα, την οποία δυστυχώς δεν μπορούσαμε να επισκεφθούμε, διότι ο κλειδοκράτορας δεν ήταν επάνω στο Παλαμήδι. Στις άλλες πλευρές αυτής της αυλής βρίσκονται φυλακές που είναι αρκετά γεμάτες με στρατιώτες, Έλληνες όπως και Γερμανούς. Μερικοί ήταν δεμένοι με αλυσίδες. Πολλοί από τους φυλακισμένους περπάταγαν πέρα δώθε στην αυλή.» Οι φυλακές αυτές βρίσκονταν στις καμάρες του προμαχώνα του Αγίου Ανδρέα, όπως και οι αντίστοιχες φυλακές στον προμαχώνα του Μιλτιάδη.

Από τα παραπάνω γίνεται φανερό ότι ο Θ. Κολοκοτρώνης και ο Δ. Πλαπούτας,

25. Θ. Κολοκοτρώνης ο.π.

26. Ρεγγ. Quack-Μανουσάκη, «Μια Βερολινέζα στο Ναύπλιο. Στιγμιότυπα από τη ζωή στην πρώτη πρωτεύουσα της Ελλάδος (1834/1835)», Ναυπλιακά Ανάλεκτα τ. VII, σ. 149-167.

δεν ήταν φυλακισμένοι στον προμαχώνα του Αγίου Ανδρέα, αλλά σε άλλον προμαχώνα. Λαμβάνοντας σοβαρά υπόψη ότι ο επισκέπτης μετά την είσοδο στο Παλαμήδι συναντά τον προμαχώνα του Μιλτιάδη, ο οποίος την εποχή αυτή είχε διαμορφωθεί ήδη σε φυλακή βαρυποινιτών, από όπου μάλιστα έχει κανείς την πιο ωραία θέα από το Παλαμήδι προς τη θάλασσα, τα μακρινά βουνά και την πεδιάδα και βρίσκεται στο πιο γραφικό και φανταστικό περιβάλλον του κόσμου, όπως αναφέρει συγκεκριμένα η Μπεττίνα φον Σαβινύ, γίνεται φανερό ότι ο Θ. Κολοκοτρώνης ήταν φυλακισμένος στον προμαχώνα του Μιλτιάδη, εξωτερικά του οποίου ο επισκέπτης βλέπει το μοναδικό πανόραμα του αργολικού πεδίου και της θάλασσας.

Με βάση την σημαντική πληροφορία της παραπάνω επίσημης επισκέπτριας στα 1835 στο Παλαμήδι, σύμφωνα με την οποία ο Θ. Κολοκοτρώνης ήταν φυλακισμένος σ' ένα μικρό σπιτάκι στη μέση μιας αυλής που περιβάλλεται από ψηλούς τοίχους προσπαθήσαμε να επισημάνουμε τη φυλακή αυτή. Σε πρόσφατη επίσκεψή μας στις φυλακές βαρυποινιτών στον προμαχώνα του Μιλτιάδη, μέσα στον ισόγειο χώρο των φυλακών, σε ξεχωριστή πλακόστρωτη αυλή, με ψηλούς τοίχους περιμετρικά, σώζονται ακόμα οι τοίχοι ενός μικρού, ανεξάρτητου ισόγειου κτίσματος-φυλακής, εσωτερικών διαστάσεων 3,60X2,50 μ. περίπου, με πόρτα 2,50X0,90 μ. ένα παράθυρο 0,60X1 μ και πλακόστρωτη αυλή διαστάσεων 4X3,90 μ. Εξωτερικά της μικρής αυτής φυλακής στην αυλή υπάρχει ένα κτιστό πεζούλι για να κάθεται ο εκάστοτε φυλακισμένος τις ατέλειωτες ώρες, όταν βγαίνει στην αυλή. (εικ. 7)

Γίνεται φανερό από τα παραπάνω, λαμβανομένου σοβαρά υπόψη ότι στις φυλακές του Μιλτιάδη δεν υπάρχει καμμία άλλη ξεχωριστή φυλακή με αυλή, ότι πρόκειται για τη φυλακή του αγωνιστή της ελευθερίας Θ. Κολοκοτρώνη. Η ξεχωριστή αυτή μικρή, μοναδική φυλακή με δική της αυλή στον προμαχώνα του Μιλτιάδη δεν αφήνει περιθώρια αμφιβολιών για την ταύτιση αυτή.

Ο χώρος αυτός της φυλακής, δημιουργεί έντονη συναισθηματική φόρτιση και συγκίνηση στον επισκέπτη, όταν αναλογίζεται ότι το μικρό αυτό σπιτάκι ήταν η φυλακή του πρωταγωνιστή της ελευθερίας, Θ. Κολοκοτρώνη στο Παλαμήδι. Με την ταύτιση της φυλακής του Κολοκοτρώνη για την οποία κατά την άποψή μας τουλάχιστον δεν υπάρχουν περιθώρια αμφιβολιών, είναι καιρός να αποκατασταθεί η αλήθεια για την φυλακή του Θ. Κολοκοτρώνη στο Παλαμήδι, να απομακρυνθούν οι πινακίδες που υποδεικνύουν ανιστόρητα, ως φυλακή του Κολοκοτρώνη, ένα βαθύ μπουντρούμι δίπλα στην εκκλησία του Αγίου Ανδρέα.

Είναι ευχής έργον το Υπουργείο Πολιτισμού και η αρμόδια 25η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων να εκπονήσουν μελέτες και να συντηρηθούν στη συνέχεια η φυλακή του Κολοκοτρώνη και όλες οι φυλακές των βαρυποινιτών που διατηρούνται σε καλή κατάσταση στον προμαχώνα του Μιλτιάδη.

Τα σωζόμενα κτίρια των φυλακών του Μιλτιάδη είναι σημαντικά, εκτός από το

Εικόνα 7: Παλαμήδι. Προμαχώνας Μιλτιάδη, φυλακή του Θ. Κολοκοτρώνη από Β.

ότι είναι μνημεία, αλλά και διότι συνδέονται άμεσα με την ιστορία του νεοελληνικού κράτους. Άλλωστε πρέπει να λάβουμε σοβαρά υπόψη ότι είναι οι μόνες σωζόμενες φυλακές βαρυποινιτών στο Ναύπλιο. Οι φυλακές της Ακροναυπλίας κατεδαφίστηκαν, ως γνωστόν, στις αρχές της δεκαετίας του 1970 για λόγους τουριστικής «αξιοποίησης».

Για τον πρωταγωνιστή της ελευθερίας, Θεόδωρο Κολοκοτρώνη στο Ναύπλιο, εκτός από την αποθέωσή του με τον χάλκινο ανδριάντα στο ομώνυμο πάρκο όπου εικονίζεται έφιππος να οδηγεί και να δείχνει το δρόμο που οφείλει να βαδίσει το Ελεύθερο Ελληνικό Έθνος, υπάρχουν δυο σημαντικοί χώροι που συνδέονται στενά με την προσωπική του ζωή. Ο ένας χώρος είναι η σωζόμενη φυλακή στο Παλαμήδι, όπου φυλακίσθηκε αλλά στη συνέχεια απελευθερώθηκε πανηγυρικά και πρέπει να αποκατασταθεί η ιστορική αλήθεια για το χώρο της φυλάκισής του το συντομότερο δυνατόν. Η φυλακή του Κολοκοτρώνη στο Παλαμήδι σήμερα έχει λάβει θρυλικές διαστάσεις από τους επισκέπτες. Ακόμα και ο θρύλος για τα 999 σκαλιά του Παλαμηδιού, συνδέεται με τον Θ. Κολοκοτρώνη, σύμφωνα με προφορική λαϊκή παράδοση, το χιλιοστό σκαλοπάτι το έσπασε το άλογο του Κολοκοτρώνη.

Ο άλλος σημαντικός χώρος που συνδέεται με τον Θ. Κολοκοτρώνη είναι η εκκλησία των Αγίων Θεοδώρων, την οποία έκτισε ο αγωνιστής της ελευθερίας έξω από το Ναύπλιο, στην Γλυκειά, σήμερα στην οδό Καλαμάτας, όπου έζησε για λίγα χρόνια μετά την απελευθέρωση σε περιβόλι σ' ένα μικρό σπίτι. Είναι αξιοσημείωτο ότι η περιοχή αυτή στα συμβόλαια αναφέρεται και σήμερα με το όνομα «Κολοκοτρωναϊκά». Στο χώρο αυτό κατοικούσε, όταν τον συνέλαβαν ένα βράδυ την περίοδο της Αντιβασιλείας, τον φυλάκισαν αρχικά στην Ακροναυπλία, τον καταδίκασαν στη συνέχεια για εσχάτη προδοσία και τον φυλάκισαν στο Παλαμίδι.

Προς τιμήν λοιπόν του πρωταγωνιστή της ελευθερίας προτείνουμε στο Δήμο Ναυπλίου ως ένδειξη ελάχιστης τιμής τα εξής:

α) Η οδός Καλαμάτας που διέρχεται σήμερα από το χώρο που βρισκόταν η κατοικία του Θ. Κολοκοτρώνη να ονομασθεί με δυο ονόματα, οδός Καλαμάτας και Θεοδώρου Κολοκοτρώνη. Διότι είναι αδιανόητο ο δρόμος που διέρχεται μπροστά από το σπίτι του πρωταγωνιστή της ελευθερίας να μην φέρει το όνομά του. Επισημαίνουμε ότι στην Πρόνοια υπάρχει οδός Γενναίου Κολοκοτρώνη και η διπλή ονομασία της οδού αποκλείει την πιθανότητα σύγχυσης.

β) Στην εκκλησία των Αγίων Θεοδώρων να τοποθετηθεί μαρμάρινη επιγραφή στην οποία να αναγράφονται τα εξής: «Ο ιερός Ναός των Αγίων Θεοδώρων κτίστηκε από τον πρωταγωνιστή της Ελευθερίας Θεόδωρο Κολοκοτρώνη» και στη συνέχεια να αναγραφεί ακόλουθο χαρακτηριστικό απόσπασμα από τα απομνημονεύματά του.

«Είδα την πατρίδα μου ελεύθερη, είδα εκείνο που ποθούσα και εγώ και ο πατέρας μου και όλη η γενεά μου, καθώς και όλοι οι Έλληνες. Απεφάσισα να πάω εις ένα περιβόλι, όπου είχα έξω από το Ανάπλι. Επήγα, εκάθισα και επερνούσα τον καιρό μου καλλιεργώντας, και ευχαριστιόμουν να βλέπω να προσδεύουν τα μικρά δένδρα όπου εφύτενα.... Έμεινα εις το περιβόλι μου. Εκεί ήλθαν τη νύχτα της 7ης Σεπτεμβρίου (1833) και με πήρε ο Κλεώπας, μοίραρχος με σαράντα χωροφύλακες και με επήγε εις το Ιτς Καλέ και με παρέδωσε εις τον φρούραρχο και μ' έβαλαν έξη μήνες μυστική φυλακή χωρίς να δώ άνθρωπο....»

Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, *Απομνημονεύματα*

Η υλοποίηση της παραπάνω πρότασης θα συμβάλει καθοριστικά στην πληροφόρηση των πολιτών για την ιστορική σημασία της περιοχής.

Χρήστος Πιτερός

Αρχαιολόγος Δ' ΕΠΚΑ Ναυπλίου

ΝΑΥΠΛΙΟ: ΤΟ ΕΝΕΤΙΚΟ ΚΤΙΡΙΟ ΚΑΙ ΤΟ ΠΡΩΤΟ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟ ΤΗΣ ΔΙΟΙΚΗΣΕΩΣ

Στα νότια της μητρόπολης του Αγίου Γεωργίου σώζεται σε ερειπωμένη κατάσταση ένα μοναδικό διώροφο ενετικό κτίριο. (εικ. 1)

Το κτίριο αυτό σε σχήμα Γ είναι μεταγενέστερο της εκκλησίας του Αγίου Γεωργίου, με την οποία δεν έχει καμία επικοινωνία, κλείνει ασφυκτικά τη νότια πλευρά της με πρόσοψη στην οδό Παπανικολάου και δυτικά στην πάροδο Γενναδίου και χρονολογείται στη Β' Ενετοκρατία (1686-1715). Δεν μας είναι γνωστή η αρχική του χρήση. Το βορειοδυτικό τμήμα του κτιρίου σε μήκος 5,50μ. Β-Ν που απέχει λίγα μέτρα από τον Άγιο Γεώργιο είχε κάθετα καταρρεύσει και έχει ξανακτισθεί. Η κάθετη κατάρρευση του βορειότερου τμήματος του κτιρίου, κατά την άποψή μας, οφείλεται στην υποχώρηση του υπεδάφους της θεμελίωσης, το οποίο ήταν προσχω-

Εικόνα 1: Ενετικό κτίριο, μερική άποψη από Ν. Δ.

σιγενές, όταν οι Βενετσιάνοι μπάζωσαν τη θάλασσα και μεγάλωσαν την πόλη στα 1500 μ. Χ., ενώ το νοτιότερο μεγαλύτερο τμήμα του κτιρίου προφανώς είναι θεμελιωμένο πάνω στο φυσικό στέρεο βραχώδες υπέδαφος. Στην νότια πλευρά (οδός Παπανικολάου), στο ισόγειο έχουν γίνει μεταγενέστερες τροποποιήσεις των ανοιγμάτων και αλλαγή στο δυτικότερο παράθυρο του α' ορόφου.

Ο μικρός πληθυσμός της πόλης του Ναυπλίου κατά την εποχή της Β' Ενετοκρατίας δεν ενισχύει την άποψη ότι πρόκειται για Λόντζια. Πιθανότερη φαίνεται η άποψη ότι κτίστηκε από τους Ενετούς ως Ενετική Σκουόλα (Scuola), δηλαδή ως κτίριο αδελφότητας, κομπανίας, όπου συγκεντρώνονταν οι αξιωματούχοι, οι έμποροι και η ανώτερη τάξη της πόλης. Έχει εκφραστεί επίσης η λιγότερη πιθανή άποψη ότι το κτίριο είχε κτισθεί ως μοναστήρι Δομηνικανών. Το κτίριο στην εσωτερική του αυλή φέρει χαμηλή αφιδωτή μαρμάρινη στοά. (εικ. 2)

Από το μνημειακό αυτό ενετικό σωζόμενο κτίριο, εκτός από την αποθήκη του Στόλου (Αρχαιολογικό Μουσείο), σώζονται μόνο οι τοίχοι, ενώ ένα τμήμα του στην εσωτερική αυλή έχει καταρρεύσει.

Το κτίριο εικονίζεται σε μνημειακή απεικόνιση σ' ένα σχέδιο με μολύβι (εικ. 3) του αρχιτέκτονα Leon von Klenze¹, το 1834 μαζί με την εκκλησία του Αγίου Γεωργίου και τα βορειότερα της εκκλησίας κτίρια. Μεταξύ της εκκλησίας και του ενετι-

Εικόνα 2: Ενετικό κτίριο εσωτερική στοά.

¹ Σέμνη Καρούζου, *Το Ναύπλιο 1979*, εικ. 83. Μ. Κασσιμάτη, *Εθνική Πινακοθήκη, Αθήνα Μόναχο. Τέχνη και Πολιτισμός στη νέα Ελλάδα*, 2000, 572-573, εικ. 281.

κού κτιρίου εικονίζεται το κατώτερο σωζόμενο τμήμα μιναρέ, όταν ο Άγιος Γεώργιος είχε μετατραπεί σε τζαμί, στα χρόνια της Τουρκοκρατίας, ενώ σήμερα σώζεται μόνο η ψηλή ορθογώνια βάση του.

Είναι αξιοσημείωτο ότι ο νάρθηκας (αψιδωτή στοά), ο γυναικωνίτης και το καμπαναριό του Αγίου Γεωργίου σύμφωνα με την μαρμάρινη επιγραφή ολοκληρώθηκαν το Φεβρουάριο του 1834 καθώς και ότι ο νάρθηκας του Αγίου Γεωργίου χρησίμευσε ως πρότυπο κατά την διαμόρφωση των σχεδίων, από τον Klenze, για την καθολική εκκλησία του Διονυσίου Αρεοπαγίτου στην Αθήνα. Αξιοσημείωτο, επίσης, είναι ότι τα κιονόκρανα της στοάς του Αγίου Γεωργίου και της στοάς του Διονυσίου Αρεοπαγίτου έχουν ως πρότυπο τα κιονόκρανα της στοάς του Ενετικού κτιρίου. Μεταξύ του ενετικού κτιρίου και του καμπαναριού του Αγίου Γεωργίου εικονίζεται η κλίμακα ανόδου στο γυναικωνίτη (εικ. 3). Το μικρό υπάρχον σήμερα πρόσθετο ισόγειο κατάστημα, καφενείο, μεταξύ του καμπαναριού και του ενετικού κτιρίου προφανώς φτιάχτηκε πριν από τον πόλεμο.

Ο Άγιος Γεώργιος ως γνωστόν κτίστηκε ως τζαμί κατά την πρώτη Τουρκοκρατία στη θέση καθολικού ενετικού ναού.

Στα χρόνια της Β΄ Τουρκοκρατίας 1715-1821 το ενετικό κτίριο χρησιμοποιήθηκε ως λατρευτικό κτίριο, τεκές², των αιρετικών Μπεκτασήδων και συνυπήρχε με το διπλανό μουσουλμανικό τζαμί (Άγιο Γεώργιο).

Εικόνα 3: Ενετικό κτίριο δεξιά, ο Άγιος Γεώργιος και βορειότερα κτίσματα (L. von Klenze 1834).

² Τάκης Μαύρος, *Χάρτης Ναυπλίου α΄ ημίσεως 19^{ου} αιώνα*, αρ. 8. Ναυπλιακά Ανάλεκτα VII, 2009.

Μετά την απελευθέρωση το κτίριο χρησιμοποιήθηκε ως στρατώνας χωροφυλακής³ και μερικοί χώροι χρησιμοποιήθηκαν κατά καιρούς ως σχολείο της πόλης⁴.

Αλλά στο κτίριο αυτό στεγάστηκε κατά την Ελληνική Επανάσταση το 1825 το «Τυπογραφείο της Διοικήσεως»⁵ με διευθυντή τον Παύλο Πατρίκιο, ο οποίος φρόντισε μαζί με τον Αστυνόμο και βρήκε οίκημα «αρμόδιον δια την σύστασιν της ρηθείσης τυπογραφείας, κείμενον πλησίον του Υπουργείου των Εσωτερικών». Από τον Σεπτέμβριο του 1825 αποφασίστηκε η έκδοση της «Γενικής Εφημερίδας της Ελλάδας» με εφημεριδογράφο τον Θεόκλητο Φαρμακίδη. Την εποχή αυτή έφθασε στο Ναύπλιο και ένα καινούριο αγγλικό πιεστήριο των μηχανουργιών Τέϊλορ-Μαρτινό (Taylor-Martineau) με έκκεντρη κίνηση. Η τυπογραφία της Διοικήσεως διέθετε τρία τυπογραφεία και από την εποχή αυτή (1825) άρχισαν να τυπώνονται και διάφορα άλλα βιβλία.

Το 1827 το τυπογραφείο μεταφέρθηκε από την Αίγινα στον Πόρο και πάλι στο Ναύπλιο. Την έκδοση της «Γενικής Εφημερίδας» ανέλαβε ο Γ. Χρυσίδης, όπου εκδόθηκε το «Πολιτικόν Σύνταγμα της Ελλάδας» της Τροιζήνας και ο «Κώδιξ της Γ' Συνελεύσεως».

Για το ενετικό κτίριο στο Ναύπλιο όπου πρωτολειτούργησε προφανώς σύμφωνα με τα παραπάνω, το πρώτο «Τυπογραφείο της Διοικήσεως», στα χρόνια της Επανάστασης και επί Καποδίστρια το πρώτο τυπογραφείο του ελεύθερου Ελληνικού Κράτους ο Δήμος Ναυπλίου έχει ήδη εκπονήσει μελέτη αναπαλαίωσης σε συνεργασία με το Ε.Μ.Π. με σκοπό τη χρηματοδότηση από το Υπουργείο Πολιτισμού, προκειμένου να στεγασθεί σε αυτό το «Μουσείο της πόλεως Ναυπλίου», είναι αναγκαίο και ώριμο αίτημα των καιρών.

Ωστόσο η χρηματοδότηση για την αναπαλαίωση έχει δυστυχώς καθυστερήσει και το κτίριο κινδυνεύει να καταρρεύσει ολοσχερώς από τις καιρικές συνθήκες. Ο Δήμος Ναυπλίου σε συνεργασία με το ΥΠΠΟ ή με άλλο φορέα είναι αναγκαίο να προχωρήσει τις διαδικασίες για την αναπαλαίωση του κτιρίου το συντομότερο δυνατόν.

Το Ναύπλιο, ως γνωστόν, έχει μακρά παράδοση στην τυπογραφία από τα χρόνια της Ελληνικής Επανάστασης.

Στην απαλλοτριωμένη νεοκλασική οικία του 1878, από το Υπουργείο Πολιτισμού, πρώην ιδιοκτησία Σ. Ε. Βίγγα, στην πλατεία Συντάγματος δίπλα στον Πλάτανο, όπου

³ Μαύρος *οπ.* 8

⁴ Μ. Λαμπρυνίδης, *Η Ναυπλία*, Γ' έκδοση 1975, 301.

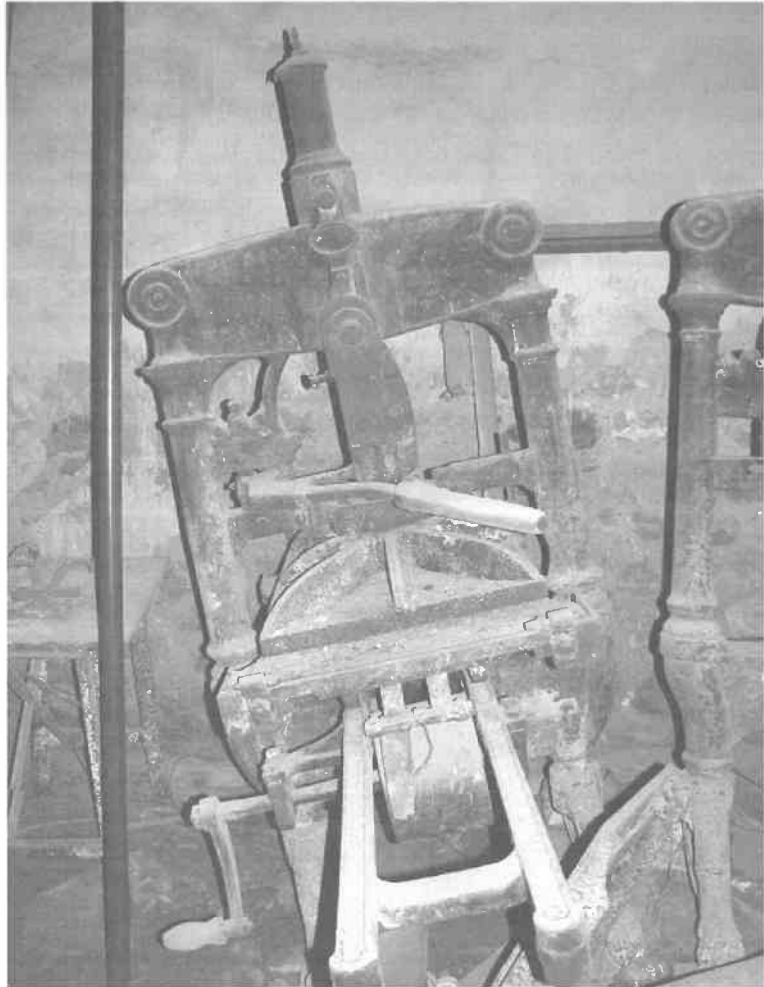
⁵ Αικ. Κουμαριανού, *Ο Τύπος στη μαχόμενη Ελλάδα*, «Ελευθεροτυπία», *Ιστορικά*, 1821 οι αθέατες όψεις, 25/3/2008, 145-148, Ιωάννη Κ. Μαζαράκη Αινιάν, *Τα Ελληνικά Τυπογραφεία του Αγώνα*, «Ελευθεροτυπία» *Ιστορικά ο.π.*, 155-164, ειδικ. 162-163.

λειτουργούσε τυπογραφείο και εκδιδόταν τοπική εφημερίδα «ΑΡΓΟΛΙΣ» σώζονται δύο παλιές, παρόμοιες τυπογραφικές μηχανές του 1830 κατασκευασμένες στο Λονδίνο: α) Τυπογραφική μηχανή μάρκας Hopkinson 1830, Hopkinson COPE, Finnsbury London διαστ. 2,08X0,93 μ. (εικ. 4). β) Τυπογραφική μηχανή John & Jer Barrett 1830, excorsor R. W. COPE, Finnsbury London, διαστ. 2,20X0,97 μ. (εικ. 5).

Εικόνα 4: Τυπογραφική μηχανή Hopkinson 1830.

Εικόνα 5: Τυπογραφική μηχανή J. J. Barrett 1830.

Πρόκειται για γερές μεταλλικές κατασκευές όπου στηρίζονται σε τέσσερα πόδια διαμορφωμένα σε λεοντοπόδαρα.

Οι διαβρωμένες από την υγρασία μηχανές διατηρούνται σε κακή κατάσταση και πρέπει το συντομότερο να συντηρηθούν. Όταν λειτουργήσει το «Μουσείο της Πόλεως Ναυπλίου», στο ενετικό κτίριο της πόλης, το οποίο είναι ώριμο αίτημα των καιρών, πρέπει να εκτεθούν στο χώρο αυτό, όπου πρωτολειτούργησε το 1825 το «Τυπογραφείο της Διοικήσεως».

Χρήστος Πιτερός

Αρχαιολόγος Δ' ΕΠΚΑ Ναυπλίου

Η ΧΟΥΡΜΑΔΙΑ Τ' ΑΝΑΠΛΙΟΥ

*Και μια κουρμαδιά, λαβωμένη απ' τις μπάλες
ζούσε μάρτυρας άφωνος τόσων αιμάτων.*

Στέφανος Δάφνης

Από την «Πύλη τη Στεριά» / στ' Ανάπλι ως με την Κουρμαδιά.

Αναπλιώτης

Τη νύχτα της 13^{ης} Δεκεμβρίου 2008, το παλιότερο δέντρο της παλιάς πόλης του Ναυπλίου, ο λυγερόκορμος φοίνικας, η χουρμαδιά τ' Αναπλιού που έστεκε στα Πέντε Αδέλφια, ορόσημο του άκρου της πόλης, ακοίμητος φρουρός της νεώτερης ιστορίας, μπροστά στην έπαυλη «Αμυμώνη» του ποιητή και λάτρη του Ναυπλίου, Θ. Κωστούρου, μας άφησε χρόνους. (εικ. 1)

Το υπεραιώνιο δένδρο είχε την ίδια ηλικία με το ανεξάρτητο Νεοελληνικό Κράτος και σύμφωνα με το θρύλο το φύτεψε ο πρώτος Κυβερνήτης Ιωάννης Καπο-

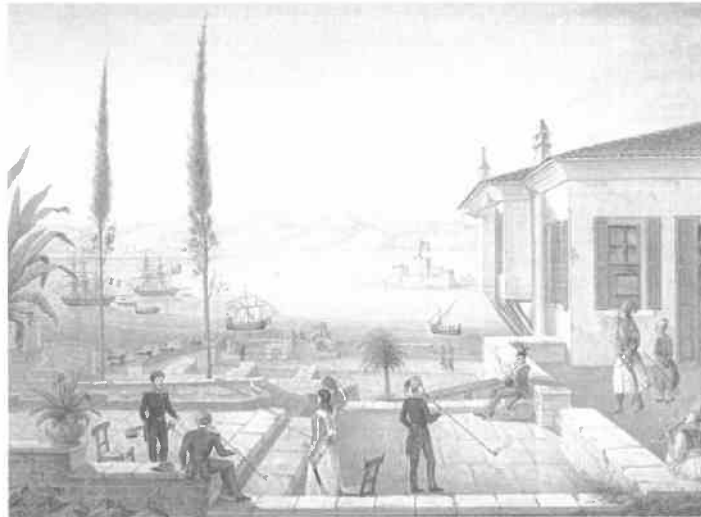
Εικόνα 1: Βίλλα «Αμυμώνη» με τη χουρμαδιά από Δ.

δίστριας. Η χουρμαδιά κατάφερε να επιβιώσει ως την εποχή μας με περιπέτειες από το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και κατά τη δεκαετία του 1950 γλύτωσε από την μεταπολεμική τουριστική «αξιοποίηση» με την κατεδάφιση σημαντικών παρακείμενων νεοκλασικών κτιρίων της παλιάς πόλης για την κατασκευή, από τον ΕΟΤ, του ξενοδοχείου «Αμφιτρύων».

Το ξενοδοχείο Αμφιτρύων, αρχικά προβλεπόταν να επεκταθεί ακόμα δυτικότερα και στο χώρο της χουρμαδιάς, αλλά η αγάπη του ποιητή και λάτρη τ' Αναπλιού Θ. Κωστούρου πρόβαλε ως ασπίδα σωτηρίας την παράδοση, ότι το δέντρο αυτό το φύτεψε ο Κυβερνήτης Ιωάννης Καποδίστριας, με αποτέλεσμα να μην επεκταθεί το ξενοδοχείο και να εναρμονισθεί κατά το δυνατόν καλύτερα με τον προμαχώνα Πέντε Αδέλφια και τα γειτονικά μνημεία της πόλης.

Αλλά ας παρακολουθήσουμε για λίγο από κοντά τη χουρμαδιά τ' Αναπλιού στα Πέντε Αδέλφια από τα πρώτα χρόνια της ζωής της μέχρι το ξαφνικό τέλος της, με τον περιβάλλοντα ιστορικό χώρο, ο οποίος μέσα στο διάβα δυο αιώνων περίπου άλλαξε αρκετές φορές πρόσωπο. Η φοινικιά τ' Αναπλιού είχε φυτρώσει στο χώρο αυτό προφανώς λίγα χρόνια πριν από την άφιξη του Καποδίστρια στην Ελλάδα το 1828, το πιθανότερο στα χρόνια της Ελληνικής Επανάστασης του 1821.

Το δένδρο εικονίζεται ήδη το 1833, όταν ήταν ακόμα μικρό, σε υδατογραφία (εικ. 2) του G. Haubenschmidt¹, την εποχή των Βαυαρών σε ελεύθερο χώρο αμέ-

Εικόνα 2: Ναύπλιο Πέντε Αδέλφια 1833.

Υδατογραφία G. Haubenschmidt. Αποικητήριο-Φρουραρχείο με τη χουρμαδιά.

¹ Σ. Καρούζου, *Το Ναύπλιο*, Αθήνα 1979, εικ. 105.

σως δυτικά από το στρατιωτικό Διοικητήριο και αργότερα Φρουραρχείο της πόλης με φόντο το Μπούρτζι, σ' ένα ήμεμο τοπίο, με Βαυαρούς αξιωματικούς και φουστα-νελλοφόρους.

Σε άλλο πίνακα γύρω στα 1836 του *Reytièr*, (εικ. 3) ο φοίνικας έχει σημαντικά μεγαλώσει και προεξέχει από τη στέγη ενός ισόγειου κτίσματος, μαγειρείου(;) ενώ στις πρώτες δεκαετίες του 20ου αιώνα εικονίζεται σε φωτογραφία του 1938 δίπλα σε διώροφο κτίριο, το οποίο στη δεκαετία του 1950 μαζί με τα παρακείμενα νεοκλασικά κτίρια κατεδαφίστηκε για την ανέγερση του ξενοδοχείου «Αμφιτρύων». (εικ. 4)

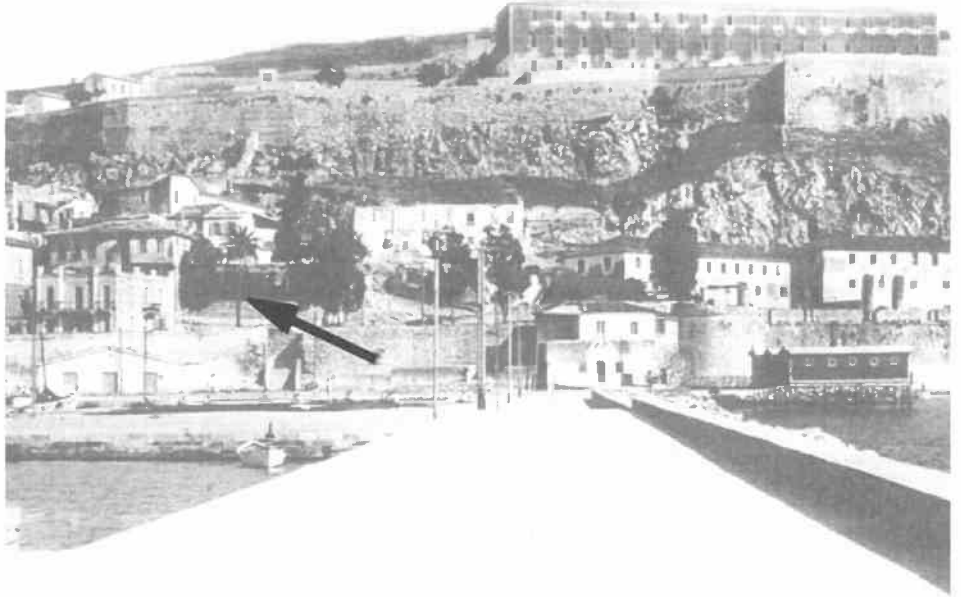
Το 1941 κατά τον βομβαρδισμό των γερμανικών «στούκας» ένα πλοίο με πυρομαχικά βυθίστηκε σε μικρή απόσταση δυτικότερα από την είσοδο του λιμανιού και από τις εκρήξεις ένα σίδερο χτύπησε κατάκορμα το υπεραιώνόβιο δέντρο και του δημιούργησε ανοιχτή ανεπούλωτη πληγή. Μετά τη θύελλα της τουριστικής «αξιοποίησης» της χώρας (1950-1960), το δέντρο βρήκε ασφαλή και ιδανική προστασία στην αυλή της έπαυλης «ΑΜΥΜΩΝΗ» του ποιητή και λάτρη του Ναυπλίου Θ. Κωστούρου.

Είναι αξιοσημείωτο ότι όλα τα κτίρια στη δυτική πλευρά της πόλης έχουν κατεδαφιστεί (εικ. 5) και το ιστορικό πρόσωπο της πόλης έχει βάνουσα αλλοιωθεί. Η κατεδάφιση των κτιρίων αυτών είχε αρχίσει σταδιακά από το 1947.

Η θανάσιμα τραυματισμένη χουρμαδιά με φαγωμένο τον κορμό απ' το χρόνο, κατάφερε να επιβιώσει από τις καιρικές συνθήκες ως τις 13 Δεκεμβρίου 2008. Το δέντρο δεν άντεξε την ανεμοθύελλα εκείνης της νύχτας και ο κορμός του κόπηκε στα δύο, στο αδύνατο μέρος που έφερε τη βαθειά πληγή από τον τραυματισμό του

Εικόνα 3: Υδατογραφία *Reytièr* με τη χουρμαδιά τ' Αναπλιού Αναπλιού και τους κατοίκους στα «Πέντε Αδέλφια» να υποδέχονται ξένα πλοία.

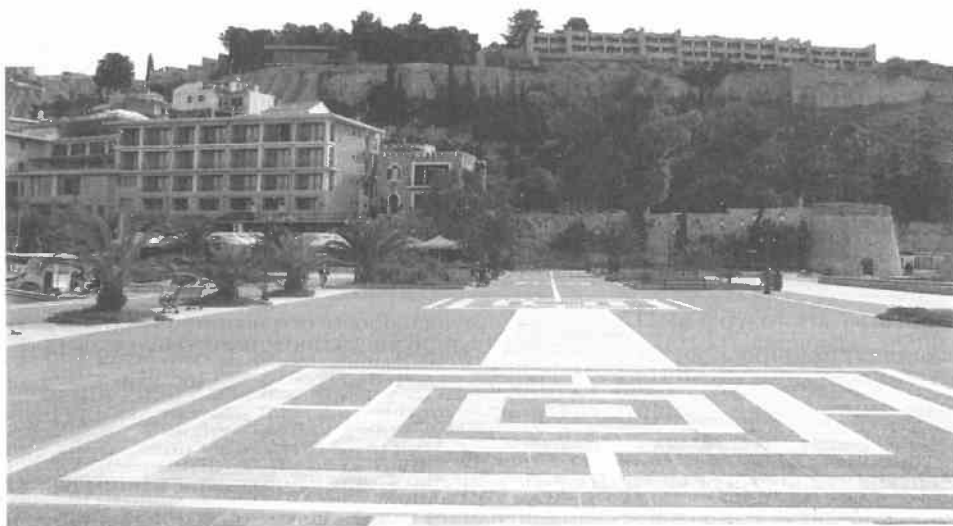

Εικόνα 4: Λεπτομέρεια παλιάς πόλης του Ναυπλίου με τη χουρμαδιά (1934).

από τις εκρήξεις του βομβαρδισμένου πλοίου το 1941, και έπεσε στο δρόμο. Σε παλιότερες εποχές το ξαφνικό πέσιμο του θρυλικού φοίνικα θα εθεωρείτο κακό σημάδι αλλά στην εποχή μας πέρασε απαρατήρητο.

Το μεγαλύτερο τμήμα του ραδινού κορμού του στέκεται ακόμα όρθιο διατρανώνοντας την θέλησή του να επιβιώσει. Φέρει ακόμα την αναρτημένη πινακίδα από τον ποιητή και λάτρη του χώρου Θεόδωρο Κωστούρο: «Έπαυλις Αμμώνη. Τον φοίνικα κατά τον θρύλον φύτεψε ο πρώτος Κυβερνήτης της Ελλάδος Ι. Καποδίστριας, 1828-1831.» (εικ. 6)

Από το 1821 ως την εποχή μας ο ιστορικός αυτός χώρος της πόλης άλλαξε τέσσερις φορές πρόσωπο στο διάβα δύο αιώνων, άλλοτε φυσιολογικά και άλλοτε βίαια με τη χαρακτηριστική και όχι άγνωστη, «νεοελληνική βαρβαρότητα» κυρίως για λόγους «τουριστικής αξιοποίησης». Σ' όλες αυτές τις αλλαγές σταθεροί και αμετά-

Εικόνα 5: Το ξενοδοχείο «Αμφιτρύων», η «Βίλα Αμυμώνη», ο προμαχώνας «Πέντε Αδέλφια» και στο βάθος η Ακροναυπλία με το «Ξενία Παλάς».

βλητοι μάρτυρες και θεατές της ιστορίας έμειναν η χουρμαδιά και τα «Πέντε Αδέλφια» με τα πέντε κανόνια.

Αλλά ο φοίνικας που αναγεννάται από την τέφρα του και χρησιμοποιήθηκε από τον Ι. Καποδίστρια ως σύμβολο του αναγεννώμενου νεοελληνικού κράτους, θέλουμε να πιστεύουμε ότι θα ξαναβγάλει νέα κλαδιά και θα συνεχίσει... να πορεύεται μέσα στον ιστορικό χρόνο μαζί με την αιώνια πόλη του Ναυπλίου.

Η υπερυψωμένη ντάπια-(προμαχώνας) «Πέντε Αδέλφια» πάνω από τη θάλασσα, ακοίμητος φρουρός και βιγλάτορας, και το Διοικητήριο-Φρουραρχείο, με το μεγάλο χαγιάτι (εικ. 2) στραμμένο προς τη θάλασσα και την ελεύθερη λυγερόκορμη χουρμαδιά, όπου φώλιαζαν τα πουλιά, κάτω από την Ακροναυπλία και τα νεοκλασικά σπίτια ολόγυρα, ήταν ένας μοναδικός ιστορικός, μνημειακός χώρος της πόλης και κουβαλούσε μια νοσταλγική μνήμη από τα παλιά τα χρόνια. Στο χώρο αυτό, όταν έμπαιναν ξένα πλοία στο λιμάνι με τα καθιερωμένα σφυρίγματα που αναστάτωναν την πόλη, ο κόσμος έτρεχε στα «Πέντε Αδέλφια» με τα πέντε κανόνια, για να τα καλωσορίσει, όπως εικονίζεται στην υδατογραφία του Reuytièr (εικ. 3). Ένα απόσπασμα του πυροβολικού ανταπέδιδε χαιρετιστήριους κανονιοβολισμούς δημιουργώντας γνώριμο τόνο πολεμικής ατμόσφαιρας.

Εικόνα 6: Η «Βίλα Αμμώνη» με τον κορμό του φοίνικα.

Μια τέτοια χαρμόσυνη ποιητική σκηνή του τέλους του 19ου αι. ξαναζωντανεύει νοσταλγικά με μια μπαλάντα ο ποιητής τ' Αναπλιού Στέφανος Δάφνης, όταν στα 1885 φρούραρχος του Ναυπλίου ήταν ο συνταγματάρχης Γεώργιος Πλαπούτας², εγγονός του Δ. Πλαπούτα με τις «δύο κοσμολάτρευτες κόρες του»:

Το παλιό μας τραγούδι θα πώ στον καινούριο την ήχο
Και τ' άτι του στίχου μου άς πάη δίχως γκέμι!

---

² Γ. Χώρα, *Μουσική Παιδεία και Ζωή στο Ναύπλιο*, Ναύπλιο, 1994, 36-37.

Ήταν κάπου μια ντάπια ψηλή, πιο απάνου απ' τη θάλασσα
που ο αγέρας εμύριζε φύκια, κατράμι κι' αλάτι.
Μια σημαία παράδερνε ξέφτια, σε μια βίγκλα στημένη
και μια κουρμαδιά, λαβωμένη απ' τις μπάλες,
ζούσε μάρτυρας άφωνος τόσων αιμάτων.

Τις θυμάστε, της νιότης μου σύντροφοι, τη Μίνα, τη Μπέλλα,
τις δίδυμες, πούηταν μαζί κι' αδερφάδες του Ονειρού,
τα μάτια σα γιάμπολη μαύρα, γλυκά,
σα φραγκοστάφυλο στόμα, κι' οι κόρφοι ζυγά περιστέρια;

Στην Ντάπια της Γλώσσας γραμμή τα πέντε κανόνια
τα «Πέντ' Αδέρφια» κοιμόνταν το μπρούτζινον ύπνο τους.
Μα σε μέρα γιορτής, ή σα μπαίνανε ξένα καράβια
κι' αντηχούσε ο παιάνας του Εγγλέζου
χαιρετώντας τ' Ανάπλι του Θρύλου,
τα κανόνια μας τότε ξυπνούσαν ν' απαντήσουν στο «Χαίρε!»
Κ' είτε ξάστερη φέγγιζε η μέρα, κ' η θολούρα σερνόταν στο κύμα,
πρωτοβρόνταγε ο Στόλος στο φόντο, η φανφάρα,
τα σπουργίτια απ' το δέντρο φεύγαν σκιαγμένα,
και ψηλά, στα μπεντένια, ο καπνός σηκωνόταν
καθώς μπαίνουν τα ξένα καράβια μ' απλωμένα σινιάλα.

Τότε, οι δικοί μας, του τόπου παιδιά, Οπλοστασίτες,
με στριμένα μουστάκια, με μούσι, με στολή βαθιογάλαξη,
σοβαροί στην παράτα πηγαίνουν με φλογάτο λοφίο.
Σε κάθε απ' τα πέντε κανόνια μας στεκότανε κι' ένας,
με αναμμένο δαυλό, καρτερώντας τη διάτα...
Και μερμήγκιαζε ο γιαλός απ' τον κόσμο, τα τείχη.

Μα ο νέος Λοχαγός δεν το πρόσταζε ακόμα ν' αρχίσουν
κι' όλο κρατούσε τα μάτια σ' ένα ψήλωμα, κάπου,
στου Φρουράρχου το σπίτι, με τις δυό κοσμολάτρευτες κόρες,
του παλιού τουρκομάχου δισέγγονες.
Τις θυμάστε, της νιότης μου σύντροφοι, τη Μίνα, τη Μπέλλα
Τις δίδυμες, πούηταν μαζί κι' αδερφάδες του Ονειρού;...
Κι' άμα 'κείνες προβαίνουν, αργά με περπάτημα θείο,
του Γιαλού και του Κάστρου ανεράιδες,
μεγαλόφωνο πρόσταγμα «πυρ», αντηχούσε στη Ντάπια.

ΝΑΥΠΑΙΑΚΑ ΑΝΑΛΕΚΤΑ

Κι' είτε ξάστερη φέγγιζε η μέρα, κι η γαλάζια κυμάτιζε ομίχλη
τα κανόνια μας βγάζαν φωτιές που θαμπώνουν τα μάτια
κι έτρεμε, έτρεμε ο τόπος!

Κι λαός ζητωκραύγαζε κάτω, κι ο αέρας ήταν γιομάτος
καπνό-κι οι καρδιές όλο αγάπη και φλόγα!...

Ήταν ένα χαγιάτι μακρύ μ' ανθισμένη γλυτσίνα-

Ήταν πέντε πυροβόλα σκούρα, με της δάφνης το χρώμα-

Ήταν δυο μπαγιονέτες χρυσές: η Μίνα και η Μπέλλα-

Ήταν... Τώρα δεν είναι... Όλα τάφθειρε ο Χρόνος και σβύσαν

Καθώς σβύνει βροντή κανονιού στον αέρα...»

Στέφανος Δάφνης

† Τάκης Μαύρος
Ιστοριοδίφης

ΧΑΡΤΗΣ ΝΑΥΠΛΙΟΥ Α΄ ΗΜΙΣΕΩΣ ΙΘ΄ ΑΙΩΝΑ

Εισαγωγή

Ο δημοσιευόμενος χάρτης (1834) της παλιάς πόλης του Ναυπλίου με την ταύτιση πολύ μεγάλου αριθμού δημόσιων και ιδιωτικών κτιρίων είναι αποτέλεσμα της πολύμοχθης εργασίας του Τάκη Μαύρου, ο οποίος ανιδιοτελώς για χρόνια εξέδιδε το μηνιαίο ΔΕΛΤΙΟ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ ΝΑΥΠΛΙΟΥ. Στο δελτίο αυτό ο Τάκης Μαύρος δημοσίευσε όλα τα διασωθέντα συμβόλαια των συμβολαιογράφων Χαρ. Παπαδόπουλου και Αναστασίου Ελαιώνος μέχρι το 1850, ενώ παράλληλα μελετούσε την ιστορία της πόλης του Ναυπλίου από τις γραπτές πηγές αλλά και την προφορική παράδοση.

Στον δημοσιευμένο κατάλογο καταγράφονται περισσότερες από 160 ιδιοκτησίες, ενώ παράλληλα ταυτίζονται κτίρια όπου έζησαν σημαντικά πρόσωπα της Επανάστασης του 1821 και την πρώτη περίοδο του ελεύθερου Ελληνικού Κράτους στο Ναύπλιο ως το 1850.

Ενδεικτικά αναφέρουμε ονόματα οδών της εποχής αυτής που άλλαξαν στη συνέχεια ονόματα. Η οδός Βασιλέως Κωνσταντίνου (Μεγάλος Δρόμος) αρχικά ονομαζόταν οδός Όθωνος. Η Λεωφόρος Αμαλίας ονομαζόταν οδός Μάουρερ, η οδός Συγγρού ονομαζόταν οδός Υψηλάντη. Η οδός Αντωνοπούλου ονομαζόταν οδός Αγίου Γεωργίου. Η οδός Μπουμπουλίνας ονομαζόταν οδός Εμπόρων, η οδός Βελλίνη ονομαζόταν οδός Αρμανσπεργκ. Η πλατεία Τριών Ναυάρχων ονομαζόταν Πλατεία Συντριβανίου ή Σαντριβανίου. Η αναγραφόμενη αρίθμηση των ιδιοκτησιών φθάνει από τον αρ. 1-160. Στους αρ. 69, 132, 135 δεν αναγράφονται ιδιοκτησίες. Η μικρή πύλη προς την Αρβανιτιά αριθ. 109, ονομαζόταν σύμφωνα με τις γραπτές πηγές πορτέλο. Με το όνομα αυτό ονομάζονταν και άλλες μικρές πύλες του τείχους, όπως η μικρή πύλη αρ. 48 στην οδό Αμαλίας. Η Επισκοπή, εντός του περιβόλου του Αγίου Γεωργίου, αρ. 59, στο υπόμνημα στο χάρτη εσφαλμένα γράφεται αρ. 39. Η θέση της πλατείας, αρ. 107, όπου δολοφονήθηκε ο Γεώργιος Μαυρομιχάλης εξωτερικά του ανατολικού τείχους και της Πύλης της Ξηράς δεν σημειώνεται στο χάρτη.

Μετά τον αριθμό 112 ανατολικότερα του Αγίου Σπυρίδωνα αναφέρεται η οικία του Α. Ροδίου και το Υπουργείο των Στρατιωτικών. Ο ίδιος αριθμός (112) αναφέρεται –προφανώς λανθασμένα– και στο οικοδομικό τετράγωνο νοτιότερα της εκκλησίας της Αγίας Σοφίας.

Το ενετικό κτίριο νότια του Αγίου Γεωργίου αριθ. 8, το πιθανότερο ήταν ενετική Scuola, δηλαδή αδελφότητα, κομπανία των Ενετών.

Στα χρόνια της Β΄ Τουρκοκρατίας λειτουργούσε ως τεκές, λατρευτικό κτίριο της μουσουλμανικής αίρεσης των Μπεκτασήδων. Μετά την απελευθέρωση χρησιμοποιήθηκε ως στρατώνας της Χωροφυλακής και περιστασιακά ως ελληνικό σχολείο. Εδώ εγκαταστάθηκε και λειτούργησε το πρώτο ελληνικό τυπογραφείο ήδη από τα χρόνια της Ελληνικής επανάστασης, σύμφωνα με πρόσφατη ταύτιση.

Είναι αξιοσημείωτο ότι στα χρόνια της Β΄ Τουρκοκρατίας ο ναός του Αγίου Γεωργίου λειτουργούσε ως τζαμί, ο οποίος, ως γνωστόν, στη σωζόμενη αρχική μορφή του κτίστηκε ως τζαμί κατά την Α΄ Τουρκοκρατία. Σε άμεση επαφή λειτουργούσε ο τεκές των αιρετικών μουσουλμάνων. Τα δυο κτίρια δεν επικοινωνούσαν μεταξύ τους, αλλά φανερώνουν τη θρησκευτική ανοχή και συνύπαρξη των Μουσουλμάνων και των Μπεκτασήδων.

Η επιτροπή επιμέλειας έκδοσης των «Ναυπλιακών Αναλέκτων» (2009) έκρινε απαραίτητη τη δημοσίευση του Χάρτη του Ναυπλίου που εκπόνησε ο αείμνηστος Τάκης Μαύρος για να γίνει γνωστός στην έρευνα και τους αναγνώστες του περιοδικού.

Χρήστος Πιτερός

ΧΑΡΤΗΣ ΤΟΥ ΝΑΥΠΛΙΟΥ Α΄ ΗΜΙΣΕΩΣ 10΄ ΑΙΩΝΑ

Στο χάρτη αυτό σημειώνονται τα διάφορα δημόσια και ιδιωτικά κτίρια στην πόλη του Ναυπλίου, έτσι όπως παρουσιάζονται στα ιστορικά κείμενα του Φωτάκου, Λαμπρινίδη κ.ά και στα διασωθέντα συμβόλαια των συμβολαιογράφων Χαρ. Παπαδόπουλου και Αναστασίου Ελαιώνας μέχρι το 1850, καθώς και στην τοπική παράδοση.

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

1. Η Πύλη της Ξηράς
2. Η οικία Αρμανσπεργκ (πρώην Πλαπούτα, κατόπιν κληρονόμων Δημητρακοπούλου, Λαμπρινίδης 316)
3. Οικία Μάουερ
4. Στρατών
5. Τείχη-Ο βορεινότερος προμαχώνας είναι του Mosenigo
6. Το σπλοστάσιο
7. Ο ναός του Αγίου Γεωργίου
8. Το Πρεσβυτήριο των Βενετών και σχολείο. Αργότερα τεκές, κατόπιν Στρατών της Χωροφυλακής και Ελληνικών Σχολείων (Λαμπρινίδης 301)
9. Οδός Μασμίλιανού (Συμβ/φος Χαρ. Παπαδόπουλος 13437)
10. Πλατεία Αγίου Γεωργίου
11. Οδός Αγίου Γεωργίου, όπου η οικία Γ. Μ. Αντωνοπούλου, η σημερινή οδός Αντωνοπουλαίων

12. Το Ανακτόριον. Αργότερα Νομαρχία. Κήκηκε το 1928
13. Σταύλοι και αποθήκες
14. Αποθήκες του Μηχανικού
15. Ο ναός της Αγίας Σοφίας
16. Νέα συνοικία Εμπορίων
17. Οδός των Εμπορίων
18. Καφενείο (του Γενναίου Κολοκοτρώνη)
19. Πλατεία (προαύλιο;) του Ναυστάθμου (:)
20. Η οδός Όθωνος. Η σημερινή Βασιλέως Κωνσταντίνου (Χ. Παπαδόπουλος 13395). Η πλατεία οδός (Λαμπρινίδης 330, Χαρ. Παπαδόπουλος 544 και Ελαιών 10633)
21. Αστυνομία. Διοικητικόν κατάστημα (Χ. Παπαδόπουλος 13420). Η Παλαιά Δημαρχία. Κατά την άφιξη του Καποδιστρίου (8.1.1828) του παρεχωρήθη προς προσωρινή εγκατάστασιν η οικία του Εμμ. Ξένου, ήτις ην άλλωτε η κατοικία του Τουρκου Φρουράρχου Αλή Πασά (Λαμπρ. 278) «...Η οποία ήτο μεγάλη και έκειτο πλησίον των καφενείων, αγορασθείσα έπειτα επί της Ελληνικής Διοικήσεως από τον Εμμ. Ξένον και εις την οποίαν κατόπιν εκατοίκησεν ο Κυβερνήτης Καποδίστριας και επί τέλους ηγορασθή υπό του Δήμου Ναυπλιέων δια Δημόσιον Κατάστημα>> (Φωτάκος, Α΄ 1974, σ. 423). Και το μετέπειτα Κυβερνείον με τον αναγεννώμενο Φοινικά πάνω από την είσοδο στον Μεγάλο Δρόμο.
22. Δικαστήριον. Όπου το Μεγάλο Τζαμί και όλο το τετρά-

- γωνο. Σήμερα κινηματογράφος ΤΡΙΑΝΟΝ
23. Η νέα κατοικία του Νικητάρá Σταματελόπουλου, καφενείο Δημπρασίων (Ελαιών 9286). Οι σημερινές οικίες Μελισσηνού και Γιαννοπούλου μαζί. Προτοδικείο (Ελαιών 315)
24. Ο στρατάνας του Πυροβολικού. (Το σημερινό Αρχαιολογικό Μουσείο)
25. Ο ναός της Παναγίας
26. Οδός Μάουερ, όπου και η κατοικία Μπουντούρη (Παπαδοπούλου 504)
27. Πλατεία Συντριβανίου ή Σαντριβανίου, κατόπι Τριών Ναυάρχων (Λαμπριν. 332)
28. Το Βουλευτικό (Νέο Τζαμί)
29. Φυλακάι των Υποδικών, σημερινή Λεονάρδου, πρόην μενδρέσες (ιεροδιδασκαλείο)
30. Ναός του Αγίου Σπυρίδωνος
31. Αυλή της Φρουράς (στην Ακροναυπλία)
32. Κατάλυμα των αξιωματικών
33. Μαγειρεία
34. Καταλύματα
35. Αποχωρητήρια
36. Μικρός Σρατώνας
37. Νοσοκομείο
38. Πέντε Αδέφρια
39. Τελωνείο
40. Οικία Μητ. Ιατρού, πρόην Δημαρχείο, (σήμερα παράφημα Harvaid)
41. Κατάλυμα της Φρουράς
42. Ναός Αγίου Νικολάου
43. Ναός και Μονή Καθολικών, άλλοτε Τζαμί
44. Οδός Θηρεσίας : Πιθανόν η σημερινή Στατικόπούλου (Γεωργής)
45. Κυβερνητικά κτίρια. Α΄ Γυμνάσιο και Α΄ Βιβλιοθήκη (Λαμπριν. 326)
46. Ονομαγειρείον Φώτη Συλαϊδή
47. Οικία Αναστάσιου Μανροκέφαλου
48. Το Πολύδιον (Πορτέλο;)
49. Πλατεία Λουδοβίκου (Χ. Παπαδόπουλος 13181) Μετέπειτα Συντάγματος
50. Οικία Ανδρέα Κοντάκη
51. Παλαιά οικία Νικήτα Σταματελοπούλου (Ελαιών 1726-8407) Βλέπε και 161
52. Οικία Γενναίου Κολοκοτρώνη
53. Οικία Αλεξ. Ρουσσόπουλου, (Χαρ. Παπαδόπουλος 10019)
54. Οικία Παν. Καρανεφτη, (Χαρ. Παπαδόπουλος 10019)
55. Οικία Ηλ. Κυριακόπουλου, (Χαρ. Παπαδόπουλος 10019)
56. Οικία Δημ. Παπαλεξόπουλου (Χ. Παπαδόπουλος 13420). Κατόπι Πολ. Ζαφειροπούλου (Ελαιών 11267)
57. Οικία Πατακαραμουτζά (Χ. Παπαδόπουλος 13420)
58. Φρουραρχείο (Ν. Καραύταλος)
59. Η Επισκοπή. Μέσα στον περιβολο του Αγίου Γεωργίου, (Ελαιών 413. Βλέπε και 80)

60. Οικία νεοφωτιστού Κυριακούλας Ζοριμπά (Ελαιών 441).
Έπειτα Νίτα
61. Οικία Χρ. Ψαρά (Ελαιών 441)
62. Οικία Μπουντούρη (Χ. Παπαδόπουλος 504 : επί της οδού Μάουρερ αριθ. 141)
63. Οικία Παπαθεοδοσίου Οικονόμου (Ελαιών 9159)
64. Οικία Ι. Στρατηγόπουλου (Ελαιών 9159)
65. Οικία Τζακασιάνου (Ελαιών 206)
66. Οικία Αγαλόπουλου (Ελαιών 9159)
67. Οδός Υψηλάντου (Ελαιών 206)
68. Οδός Αρμανσιμπέργκ, σημερινή Βελλίνη
- 69.
70. Caserne des Français (Στρατώνας των Γάλλων)
71. Υπουργεία
72. Οικία του στρατηγού Gachencag (Γκεενέκ), Γάλλου στρατηγού των γαλλικών στρατευμάτων Κατοχής (1832). Επισόδια Άργους, Λαμπριν. 307)
73. Οικία Αγά Πασά (Κ. Σπηλιωτάκης), κατόπιν Κουτουμιά, Λεονάρδου, Κουτσοποδιάτη
74. Σχολή Ευελπίδων. Μετέπειτα κληρονόμιον Καζακοπούλου (Λαμπριν. 280), (Πολεμικό Μουσείο)
75. Οικία Σπηλιώδη, Γάλλου Πρεσβευτή Ρουάν, έπειτα Μανουσάκη
76. Οικία Κωνστ. Μεταξά, επί της οδού Βουλευτηρίου, ενοικιάζεται από τον Πλατόκα (Χ. Παπαδ. 63)
77. Κήπος Δημ. Τσώκρη (Χ. Παπαδ. 13437)
78. Κήπος Αθαν. Σέκερη (Χ. Παπαδ. 13437)
79. Οικία Ιωάν. Μπαρουξή (Χ. Παπαδ. 13437)
80. Οικία Γουλιέρμου (Ελαιών 131)
81. Οικία Μακρυποκαμίσου. Στο ισόγειο κρασοπωλείο και λελεμιτζίδικο (στραγαλοποιείο) (Ελαιών 413)
82. Εργαστήριο (φοίνος;) Νικ. Λοΐζου (Ελαιών 413)
83. Προσύλιον οικίας Τσώκρη (Ελαιών 413)
84. Οικία Αναστασίου Μαυροκέφαλου (Ελαιών 413)
85. Οικία Δημ. Βουργαρέλη (Ελαιών 413)
86. Οικία Νικολάου Φιλίππου (Ελαιών 413)
87. Οικία Κ. Μπισκιλβάνου, παρά την αγοράν του Σαδριβανίου (Ελαιών 8371)
88. Οικία Ιωάν. Ανδριτσόπουλου, παρά την αγοράν του Σαδριβανίου (Ελαιών 8371)
89. Οικία Αντωνιάδη, παρά την αγοράν του Σαδριβανίου (Ελαιών 8371)
90. Οικία Λειβαδίτη, Οικία Αντωνιάδη, παρά την αγοράν του Σαδριβανίου (Ελαιών 8371)
91. Οικία Σπηλιωτόπουλου, Οικία Αντωνιάδη, παρά την αγοράν του Σαδριβανίου (Ελαιών 8371)
92. Οικία Ανδρέου Αναστασόπουλου (Ελαιών 8455)
93. Οικία Σαράντου Λεκόπουλου (Ελαιών 8455)
94. Οικία Γεωργίου Τερζή (Ελαιών 8455)
95. Οικία κληρονόμων Λαγωνικά (Ελαιών 9611)
96. Οικία Δημητρίου Μελετοπούλου (Ελαιών 9611)
97. Κρεοπωλεία και Στρατώνας (Ελαιών 9611)
98. Είσοδος της Επισκοπής
99. Ανώνυμη οδός προς την είσοδον της Επισκοπής, σημ.

- Τάκη Παπανικολάου
119. Οικία Σπαθάρη-Πανταλέοντος (Ελαιών 1500, Γεωργής)
120. Οικία Βραχνού (Γεωργής)
121. Οικία Ευστρατίου Αναστασίου (Ελαιών 267, Γεωργής)
122. Οικία Μαστροφωμά (Ελαιών 267, Γεωργής)
123. Οικία Δημ. Αναγνώστου
124. Οικία Οθωμανού Νεφέρη, μετέπειτα Σύριμη (Ελαιών 8453, Γεωργής)
125. Οικία Γεωργίου Μαραγκού (Ελαιών 8453, Γεωργής)
126. Οικία Ευστρ. Σκόρδη
127. Μπαράκα του Φλέσα (Ελαιών 222)
128. Νικ. Ιατρού (Ελαιών 222)
129. Υπουργείον Οικονομικών
130. Οικία Φαρμακοπούλου (Γεωργής)
131. Οικία Θεοδώρου Κολοκοτρώνη στην Πλατεία Πλατά-
νου (Λαμπρυν. 301)
- 132.
133. Οικία Τρικούπη
134. Στρατιωτικοί Φούρνοι
- 135.
136. Οικία Ξένου, το οποίον ήτον εκεί όπου είναι τώρα του
Κολιόπουλου (Φωτάκος). Βλέπε Οικία Αρμανσιμπεργκ
(Αριθ. 2)
137. Οικία Ν. Πονηροπούλου και συμβολαιογραφείο Προ-
κόπου Παπαδοπούλου (Ελαιών 10562/15/9/1848). Οι-
κία το 1865 του Δημητρίου Ολυμπίου (Ελαιών 9670)
138. Οικία Μανώλη Μέξη, ενοικιάζεται στον Θ. Χαρμαντά
(Ελαιών 10573)
100. Οικία Κραπαύλου σημερινή, πρώην οικόπεδον Δικαί-
ου (Ν. Καρατάυλος)
101. Η άλλοτε οικία Καραπαύλου (Ελαιών 525)
102. Οικία Δημ. Αθανασοπούλου ή Αθανασίου (Ελαιών 525)
103. Οικία Κωνσταντίνου Δεσποτόπουλου (Ελαιών 525)
104. Κρητίδιον Αλεξ. Βλάχοπούλου
105. Αποθήκες του Στρατού
106. Οικία μηχανικού Βαλλιάνου (Λαμπρυν. 291)
107. Μικρή πλατεία προ του κανονστασίου της Πύλης της
Ξηράς, όπου τουφεκίστηκε ο Γεώργιος Μαυρομηγάλης
(Λαμπρυν. 294)
108. Προμαχών του Μόσχου (Λαμπρυν. 299)
109. Η παρά την Αρβανιτιά Πύλη της Ακροναυπλίας (Λα-
μπρυν. 316)
110. Μνημείον Δημ. Υψηλάντη (Λαμπρυν. 329)
111. Οικία Καλλιόπης Σπυρ. Παπαλεξοπούλου (Λαμπρυν.
329)
112. Οικία Αναστασίου Ροδίου Υπουργείον Στρατιωτικών
113. Οικία Χρήστου Τζάντα-Ορλώφ, παρά την ταβέρνα Κά-
τσε Χάμιο, (Ελαιών, 46, 105, 116, Γεωργής)
114. Σπίτια του Μπούκουρα (Ελαιών 1241), Ρήγα Παλαμίδα
(Ελαιών 10698)
115. Οικία Νικ. Μακρή (Ελαιών 10698)
116. Οικία Δημ. Χρηστίδη (Ελαιών 1241)
117. Οικία Δριμούρα (Ελαιών 1797, Γεωργής)
118. Οικία Μιαούλη (Ελαιών 1797)

139. Οικία Νικ. Χαρβούρη και Ιωάννου Γεωργίου, ενοικιάζεται στον Λουκά Γεωργιάδη (Ελαιών 10601)
140. Οι δεξάμενές. Εκεί που είναι τώρα ο κήπος του ξενοδοχείου ΑΜΦΙΤΡΥΩΝ
141. Τα ψαράδικα, οικία Δημ. Ψιμούλη, Κωνστ. Λύρα, Κορωνιάς, Κων. Σπανοπούλου (Ελαιών 9510)
142. Οικία Παν. Αλμπανοπούλου (Ελαιών 9611) και Καρταξοπούλας (Ελαιών 9611)
143. Στρατόνας (Ελαιών 9611)
144. Οικία Δουρούτη (Ι. Καρώνης)
145. Οικία Χαρμαντά (Ι. Καρώνης). Παρά τας δεξάμενές ήταν και η οικία του Αθαν. Δημοπούλου ή Μαγουλιανίτη (Ελαιών 9368)
146. Οικία Δημ. Υψηλάντη. Δίπλα στα βορεινά της οικίας Άρμανσιμπεργκ (Τερζάκης)
147. Οικία Παν. Ναούμ (Ελαιών 10360)
148. Οικία Γεωργίου Αλεξάνδρου, σημερινή Παπαδοπούλου (Ελαιών 10360)
149. Οικία Σπυρίδωνος Παπαλεξοπούλου (Ελαιών 10397. Βλέπε και 111)
150. Οικία Μπερνίκου Θεόδ. (Ελαιών 11165), Οικία Γ. Καρατζά (Ελαιών 11177)
151. Οικία Αντωνίου Γουλέριου (Ελαιών 11165)
152. Οικία Αναγν. Προεστοπούλου (Ελαιών 11165)
153. Οικία Ελένης Παυλοπούλου (Ελαιών 11165)
154. Οικία Παύλου έπειτα Λαγονίκα, παρά την οδόν Αγαλοπούλου, σημ. Βελλίνη (Ελαιών 132)
155. Οικία Δημ. Λαλουκιώτου, παρά την οδόν Αγαλοπούλου, σημ. Βελλίνη (Ελαιών 132).
156. Οικία Παπα. Γεώργη Βελλίνη (Ελαιών 132).
157. Οδός Βουλευτηρίου (Ελαιών 135)
158. Οικόπεδο Ποταμιάνου Ευάγ. (Ελαιών 135).
159. Οικία Ποταμιάνου Ευάγ. (Ελαιών 135). Οικία Ανδρέου Πολυγένη (Ελαιών 135) και Θ. Ξένου
160. Γήπεδο Πονηροπούλου, οικία Πέτρου Μπαρμπιτζιώτου (Ελαιών 135).
- Παρά τας Δεξάμενές, οικία του Κ. Ροδόπουλου (Ελαιών 9704).
  - Παρά τα Πέντε Αδέρφια οικία του Λογοθέτη (Ελαιών 9706).
  - Οικία Ναούμ Π. εις την οδόν Αγίου Σπυρίδωνος (Ελαιών 9755 και 10360).
  - Οικία Π. Ολυμπίου, παρά τον Άγιο Σπυρίδωνα (Ελαιών 10331).
  - Ο Άη-Γιάννης, το εκκλησάκι στην είσοδο της πόλης κοληλά στο βρόχο του Παλαμηδίου << του Κυβερνήτου το καφενείου, διότι εκεί ήταν ένας τεκές όπου εμόναζε ένας δερβίσης (Φωτάκου Απομνημονεύματα 281).

Σύνταξη:
Τάκης Μαιρός

Ηλίας Κ. Μηναίος
Πλοίαρχος Ε.Ν.

ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΙΘΑΝΟΛΟΓΟΥΜΕΝΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗ ΑΣΙΝΗΣ (6ου αι.)
ΣΤΗΝ ΕΠΙΣΚΟΠΗ ΟΡΟΒΗΣ ΑΣΙΝΗΣ (8ου αι.) ΚΑΙ ΕΠΕΚΕΙΝΑ
Μεσαιωνικές σελίδες της Ασιναίας

Ο Μακαριστός Μητροπολίτης Αργολίδος κυρός Χρυσόστομος Β΄ Δεληγιαννόπουλος, στο βιβλίο του «*Η Εκκλησία Άργους και Ναυπλίας*» (τεύχ. Α΄) που εξέδωσε όταν ήταν Ιεροκήρυκας Αργολίδος αναφέρει την ύπαρξη Επισκοπής Ασίνης στην Αργολίδα κατά τον 6^ο αιώνα μ.Χ.:

«Άξιον μνείας διά την χρονικήν ταύτην περίοδον είναι ότι μεταξύ των εν Πελοποννήσω νεοϊδρυθεισών Επισκοπών είναι και η Επισκοπή Ασίνης. Πότε όμως ιδρύθη, τίνες επεσκόπευσαν αυτής και πότε έπαυσεν υπάρχουσα αγνοούμεν παντελώς, μη έχοντες μαρτυρίας παρεκτός του Παρισινού τακτικού υπ' αριθ. 1555 Α, το οποίον ποιείται μνείαν με αριθμόν 22 της εν Πελοποννήσω Επισκοπής Ασίνης.

*Το ότι, ως εν αρχή ελέχθη, μετά τον πόλεμον Ασιναίων και Ναυπλιέων κατά των Αργείων, οι Ασινάιοι μετώκησαν και έκτισαν εν Μεσσηνία την Ασίνην πλησίον της σημερινής Κορώνης, θα ωδήγει ημάς εις αποδοχήν ότι, ίσως η Επισκοπή Ασίνης, θα ήτο της Μεσσηνιακής Ασίνης. Το ότι όμως εις το αυτό τακτικόν και υπ' αριθ. 23 απαντά Επισκοπή Κορωνείας οδηγεί ημάς εις σκέψιν ότι η Επισκοπή Ασίνης ήτο μάλλον της εν Αργολίδι. Εις τούτο συμμαρτυρεί και αρχαία παράδοσις μεταφερομένη συνεχώς από στόματος εις στόμα, ότι δηλαδή εν τη ημετέρα Ασίνη υπήρχε άλλοτε Επισκοπή και Επίσκοπος. Εν τοιαύτη περιπτώσει πρέπει να δεχθώμεν ότι, **η Ασίνη, ως και το Ναύπλιον, το οποίον και αυτό κατά το ίδιον Τακτικόν, αποκτά ιδίαν Επισκοπήν (υπ' αριθ. 8) χωριστήν του Άργους, μετά την περιπέτειαν πολλών αιώνων αφανισμού, επανήρχισε ζώσα, κατά τα μέσα του ΣΤ΄ αιώνος, αποκτήσασα και Επισκοπήν.** Ελλείψει όμως σαφών πηγών ουδέν επί των ανωτέρω δυνάμεθα να ισχυρισθώμεν ως ασφαλές».*

Βεβαίως, το γεγονός της ύπαρξης στον ίδιο κατάλογο Επισκοπής Κορωνείας αποκλείει το ενδεχόμενο ταυτόχρονης ύπαρξης Επισκοπής Ασίνης στη Μεσσηνία. Όμως, διαβάζοντας το ανωτέρω κείμενο είχα ήδη υπ' όψη μου ένα άλλο, που αναφέρει την ύπαρξη, κάποτε, Επισκοπής Ασίνης, πριν Λαγίας, κοντά στο Ταίναρο:

«Είναι αλήθεια, πως κατά την διάρκεια της Τουρκοκρατίας και για αρκετό διάστημα μετά την Επανάσταση, υπήρχαν πάρα πολλές Επισκοπές στην χώρα. Εκεί, κοντά στο Ταίναρο, υπήρχε και η επισκοπή Ασίνης, πριν Λαγίας, που ανήκε στην Μητρόπολι Μονεμβασίας. Πως και γιατί πήρε το όνομα Ασίνη, παραμένει άγνωστο. Η λακωνική πόλις Ασίνη (...) χωρίς να είναι εξακριβομένη η θέσις της, αναφέρεται και σε αρχαία κείμενα: «...Στρατευσάμενοι δε και εις Ασίνην της Λακαίνης ενίκησάν τε την των Λακεδαιμονίων φρουράν και τον Γεράνορα τον Σπαρτιάτην πολέμαρχον γεγεννημένον απέκτειναν και το προάστιον των Ασιναίων επόρθησαν» (Ξενοφ. Ελλην. VII, 1, 25)» γράφει ο κ. Ηλ. Παπαθανασόπουλος («Ιστορία εικονογραφημένη» τευχ. 85) και αυτό με έβαλε σε σκέψεις. Ήταν άραγε «Επισκοπή Ασίνης» το αρχαιότερο όνομα της Επισκοπής Λαγίας, το οποίο επανήλθε κατά τους Νεώτερους χρόνους; Υπήρχε αυτή και τον 6ο αιώνα; Σ' αυτό συνηγορεί και η αριθμητική σειρά (Επ. Ασίνης υπ' αριθμ. 22, Επ. Κορωνείας υπ' αριθμ. 23) που μοιάζει να υποδηλώνει γεωγραφική αλληλουχία, αφού μιλάμε για δύο από τις νοτιότερες περιοχές της Πελοποννήσου, όχι πως δεν μπορεί αυτό να εξηγηθεί διαφορετικά. Τότε θυμήθηκα μια πληροφορία που είχα συναντήσει στο βιβλίο του Καρλ Χοφφ «Οι Σλάβοι στην Ελλάδα», όπου γράφει: «...οι κάτοικοι του Ταυγέτου (δηλαδή οι γνήσιοι Λακεδαιμόνιοι) έμειναν ει-δωλολάτρες μέχρι την εποχή του Βασιλείου Α' (Βασιλείος Α' ο Μακεδών (867-886))».

Με βάση την πληροφορία αυτή, η αναφερομένη κατά την Τουρκοκρατία και για αρκετό διάστημα μετά την ανεξαρτησία Επισκοπή Ασίνης, πριν Λαγίας, ως ευρισκομένη στις ανατολικές εσχατιές του Ταυγέτου αποκλείεται να υπήρχε τον 6° αιώνα, αφού οι εκεί κατοικούντες δεν είχαν ακόμα δεχθεί τον Χριστιανισμό¹. Μπορούμε

1. Γενικότερα η Λακωνία ήταν μια περιοχή όπου τότε(6^{ος} αι.) ακόμα κυριαρχούσε η παλαιά θρησκεία και νομίζω ότι για τους ολιγάριθμους εκεί χριστιανούς, εάν υπήρχαν, αρκούσε μια Επισκοπή Λακεδαιμόνων. Αλλά ακόμα και αν έπρεπε να υπάρχει κάποια άλλη, δεν νομίζω ότι για την ονομασία της χρειαζόταν να ανασυρθεί από τη λήθη ένα όνομα όχι και τόσο σημαντικό για την περιοχή εκείνη, όνομα μιας ασήμαντης πολίχνης της Λακεδαιμό-νος. Αυτό θα ήταν λογικό να συμβεί μόνο κατά την Τουρκοκρατία, τότε που υπήρχαν εκεί πάρα πολλές Επισκοπές και κυρίως τα αμέσως προεπαναστατικά χρόνια που σημειώνεται μια στροφή στα αρχαία ονόματα. Ο Κ. Σάθας («Έλληνες Στρατιώται εν τη Δύσει», σ. 38), γράφει: «Ενώ ο Πορφυρογέννητος διαβεβαίωσε ότι επί του πάππου του Βασιλείου είχαν εκχριστιανισθή και η Μάνη, μεταγενέστερα και αυτού του Πορφυρογεννήτου αμιογραφικά μνημεί-α διαβεβαιούσιν ότι εν Λακωνία εβασίλευον άρχοντες μη χριστιανοί, τρομεροί μοναχοφάγοι. Ενώ ο ORIENS CHRISTIANUS καταγράφει την σειράν όλων των εν τη χριστιανική Ανατολή επεσκοπευσάντων, αι ελληνικάί επισκοπαί δεν έχουσι σειράς επισκόπων, αι πλείστοι δε ομολογούνται ως ιδρύματα της Τουρκοκρατίας...».

Οι πολλές Επισκοπές της Μάνης είναι πράγματι φαινόμενο της Τουρκοκρατίας και των πρώτων μετεπαναστατικών χρόνων. Όπως μου είχε εξηγήσει σε συνομιλία μας ο επί μακρόν θητεύσας εκεί πατήρ Γεώργιος Χώρας: «εκεί υπήρχαν τότε πολλά Καπετανάτα και

άραγε να μιλάμε πλέον ασφαλώς για Επισκοπή Ασίνης της Αργολίδας, ιδρυθείσα τον 6ο αιώνα; Είδαμε ότι ο Χρυσόστομος Β' έχει καταγράψει την μαρτυρία της τοπικής μας προφορικής παράδοσης, περί υπάρξεώς της και αυτό δεν μπορούμε να το αγνοήσουμε. Όμως ας μη βιαστούμε να καταλήξουμε σε κάποιο συμπέρασμα. Παρακάτω θα δούμε και άλλα σημαντικότερα στοιχεία που φέρνει στο φως η παρούσα έρευνα.

Ανατρέχοντας στο βιβλίο του Καρλ Χοπφ για να βρω το προαναφερθέν απόσπασμα, συνάντησα και άλλα πολύ ενδιαφέροντα για την παρούσα έρευνα: σε κάποιο χειρόγραφο του 16^{ου} αιώνα που βρέθηκε στη βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου του Τορίνο, υπάρχει το Χρονικό της Μονεμβασίας που τυπώθηκε ολόκληρο στον κατάλογο του Πασίνι με τίτλο «Περί κτίσεως Μονεμβασίας». Στο σημαντικότερο τμήμα του παρουσιάζει την οικοδόμηση της Μονεμβασίας σαν συνέπεια της εισβολής των Αβαροσλαύων στην Πελοπόννησο (το έτος 587 μ.Χ. και όχι το 567 που από γραφικό λάθος αναφέρει το χειρόγραφο): «...και καταφθείραντες τα γένη κατώκησαν αυτοί εν αυτή, οι δε δυνηθέντες εκφυγείν, διεσπάρησαν – και η μιν των Πατρών πόλις κατοικήσθη εν τη των Καλάβρων χώρα του Ρηγίου, **οι δε Αργίοι** (sic) **εν τη Ορόβη**, οι δε Κορίνθιοι εν τη Αιγίνη **μετώκησαν**. Τότε και οι Λάκονες (sic) το πατρώον έδαφος καταλιπόντες εν τη Σικελία εξέπλευσαν κατοικούντες εν τόπω καλουμένω Δέμενα και αντί Λακεδαιμονιτών Δεμαινίται κατονομάζονται. Οι δε λοιποί εκ των επισήμων δύσβατον τόπον παρά τον της θαλάττης αιγιαλόν ευρόντες και πόλιν οχυράν οικοδομήσαντες και Μονεμβασίαν ταύτην ονομάσαντες, διά το μίαν έχουν των εν αυτώ εισπορευσμένων την είσοδον».

Ο Καρλ Χοπφ θεωρεί απλούς μύθους όσα αφορούν τις παραπάνω μεταναστεύσεις κατοίκων, επειδή, κατά τα γραφόμενά του σ' αυτό το σημείο:

- α) Οι κατάλογοι των ελληνικών Επισκοπών μπορούν να τεκμηριώσουν την αδιάκοπη συνέχεια των ελληνικών πόλεων.
- β) Η Κόρινθος αναφέρεται συνεχώς ως πρωτεύουσα της περιοχής. Ήταν μάλιστα έδρα της Αρχιεπισκοπής.
- γ) Στα χρόνια του αυτοκράτορα Μαυρικίου (582-602) η Μονεμβασία αναπτύχθηκε, η Εκκλησία της χωρίσθηκε από την Εκκλησία της Κόρινθου και κηρύχθηκε ανεξάρτητη (άρα προϋπήρχε).

Στην προσπάθειά του να ταυτίσει την Ορόβη και μη δυνάμενος, παραλλάσει την ονομασία της σε Οροβία, για να διερωτηθεί παρενθετικά: «*την ερημωμένη Εύβοια*;».

Όμως, ένα μολυβδόβουλο του 8^{ου} αιώνα βρέθηκε τα τελευταία χρόνια στο νησί Ρόβη, απέναντι από το Τολό, με την επιγραφή: «**Τρι[σάγιε] Κ(ύριε) διά της**

ο κάθε Καπετάνιος ήθελε να έχει το δικό του Επίσκοπο» (πολύ εύστοχα σχολίασε κάποιος άλλος συνομιλητής μου ότι: «η πολιτική εξουσία έπρεπε να συμβαδίζει με τη θρησκευτική».

Θεο[τόκου] σώσον με [τον σον δού]λον Βασίλειον επίσκ(οπον) Ορόβης» (βλ. ΕΙΕ/ΙΒΕ «ΣΥΜΜΕΙΚΤΑ» τόμ. 10 Αθήνα 1996, όπου και σχετική παραπομπή: εκδ. V. PENNAS, "THE ISLAND OF OROVI IN THE ARGOLID: BISHOPRIC AND ADMINISTRATIVE CENTER" – δηλ.: «Η νήσος Ορόβη στην Αργολίδα: Επισκοπή και Διοικητικό κέντρο», στο Ν. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗΣ(ΕΔ.), *STUDIES IN BYZANTINE SIGILLOGRAPHY* 4, WASHINGTON D. C. 1995. 165)². Δεν χωρά αμφιβολία ότι, η Ορόβη που αναφέρει το προαναφερθέν χειρόγραφο, είναι το νησί που βρίσκεται απέναντι (νότια) από το σημερινό Τολό και Ν.ΝΔ. του αρχαίου κάστρου της Ασίνης. Σήμερα ονομάζεται Ρόβη ή και παρεφθαρμένα Ρόμβη. Έχουμε πλέον και συγκεκριμένη γραπτή μαρτυρία για Επισκοπή Ορόβης της αργολικής Ασίνης, του 8ου όμως αιώνα..

Ας επιστρέψουμε όμως για λίγο ακόμα στον Μακαριστό Χρυσόστομο Δελγιαννόπουλο που, μετά τα περί Επισκοπής Ασίνης, συνεχίζει: «*Εις το ανωτέρω Παρισινόν Τακτικόν η Επισκοπή Άργους φέρεται Ι' υπό τον Μητροπολίτην Κορίνθου, αλλά προ ταύτης υπήρχε κενόν, το οποίον ο GELZER συνεπλήρωσε διά της λέξεως: Ναυπλίας. Εάν καθ' όλας τας ανωτέρω σημειωθείσας ενδείξεις, δεχθώμεν την πιθανήν ταύτην γνώμην, τότε η Επισκοπή Ναυπλίας, κεχωρισμένη της Επισκοπής Άργους, πρέπει να ήρχισε ζώσα, αφ' ότου και η πόλις επανήρχισεν εμφανιζομένη εις την Ιστορίαν, ήτοι μετά το 589 μ.Χ.*».

Ας περάσουμε, τώρα, στον Μιχ. Λαμπρυνίδα και την «*Ναυπλία*» του: «*Οπωσδήποτε όμως από του Βου μέχρι του Εου μ. Χ. αιώνας ουδαμιού σχεδόν γίνεται μνεία της Ναυπλίας (...). Μόλις κατά την εν έτει 589 επιδρομήν των Αβάρων, οίτινες πάσαν σχεδόν την Πελοπόννησον εληλάτησαν τότε, η Ναυπλία, ή μάλλον το Ναύπλιον, ούτως έκτοτε καλούμενον υπό των Βυζαντινών, καταληφθέν υπό Βυζαντινής φρουράς αναφέρεται ως αντισχόν κατά της μεγάλης ταύτης Σλαβικής καταιγίδος. Φαίνεται ότι κατά τους χρόνους τούτους των μεγάλων επί την Πελοπόννησον βαρβαρικών επιδρομών η βραχύωδης αύτη του Ναυπλίου άκρα εκρίθη υπό των στρατηγών του Βυζαντίου ως άξιον λόγου στρατηγικόν και ναυτικόν σημείον, εφ' ω και καταληφθείσα στρατιωτικώς ωχυρώθη, ηδυνήθη δ' ούτω να αποκρούση την φοβεράν ταύτην των Αβάρων επιδρομήν, και να διαφύγη βραδύτερον, τω 746, τον νεον Σλαβικόν τυφώνα».*

Ωστε λοιπόν ο κατάλογος αυτός συμπίπτει χρονικά με την πρώτη σλαβική διείσδυση στην Πελοπόννησο, που προκάλεσε μετακινήσεις πληθυσμών, συνέπεια των οποίων ήταν και η ίδρυση κάποιων νέων Επισκοπών, όπως του Ναυπλίου (για την οποία βρέθηκε κενός χώρος στον κατάλογο, λίγο πιο πάνω από την Επισκοπή Άργους, τον οποίο «ο GELZER συνεπλήρωσε διά της λέξεως Ναυπλίας»). Είναι και-

2. Άννα Αβραμεία, «*Ανέκδοτα μολυβδόβουλλα από τα νησιά του Αργολικού κόλπου*», ΕΙΕ/ΙΒΕ «Σύμμεικτω», τόμ. 10⁹⁵, Αθήνα 1996.

ρός να δώσουμε στο Χρονικό της Μονεμβασίας την πρέπουσα προσοχή. Το μέτρο δίνει ο ίδιος ο Καρλ Χοπφ, στο τέλος του βιβλίου του, όπου, επανερχόμενος, ανασκευάζει: «*Ανέφερα ήδη παραπάνω ότι η διαρκής παρουσία αρχαίων ελληνικών ονομάτων στις μητροπόλεις και τις επισκοπές της χώρας παρέχει το τεκμήριο, όσο και αν είναι ασθενές και αβέβαιο, ότι οι αρχαίες ελληνικές πόλεις δεν κατεδαφίστηκαν ολοκληρωτικά*». Ακόμα και αν δεν εγκαταλείφθηκαν πλήρως οι αναφερόμενες πόλεις, όσο και αν άντεξαν, είναι βέβαιο ότι έγιναν μεγάλες μετακινήσεις πληθυσμών προ των επελαυνόντων αβαροσλαβικών ορδών. Διαφορετικά πως εξηγούνται τα παρακάτω γεγονότα που συμπίπτουν χρονικά: α) η αναβάθμιση της Επισκοπής Μονεμβασίας σε Μητρόπολη, και β) η βεβαία ίδρυση της Επισκοπής Ναυπλίας (διάβαζε Ναυπλίου).

Είδαμε ότι οι βυζαντινοί, προ του κινδύνου, χάραξαν τη γραμμή άμυνας στο Ναύπλιο, αφήνοντας το Άργος εκτεθειμένο στις διαθέσεις των βαρβάρων. Με βάση τα όσα αναφέρθηκαν ως εδώ, δεν είναι δύσκολο να φανταστούμε τι επηκολούθησε: Οι Αργείοι ή οι πλείστοι εξ αυτών, εγκαταλείπουν έντρομοι την πόλη τους, καταφεύγοντας πίσω από τη γραμμή άμυνας. Άλλοι από αυτούς εγκαθίστανται στο Ναύπλιο και άλλοι, οι περισσότεροι ίσως, για να μην είναι στην κόκκινη γραμμή, προωθούνται στην περιοχή της Ασίνης. Θεία δίκη; εκδίκηση της Ιστορίας; Απόγονοι αυτών που κατέστρεψαν την Ναυπλία και κατέσκαψαν την Ασίνη αιώνες πρωύτερα, ξεριζώνοντας πληθυσμούς και των δυο αυτών πόλεων, έφθαναν τώρα τρομαγμένοι πρόσφυγες για να κατοικήσουν σ' αυτά τα χώματα, συμπληρώνοντας τον όποιο προϋπάρχοντα πληθυσμό και ξαναφέροντας στο προσκήνιο της Ιστορίας τόσο την πόλη Ναυπλία (Ναύπλιο θα καλείται στο εξής), όσο και την περιοχή Ασίνης, την Ασιναιά: «*...ή ποτε Ασιναιά καλουμένη...*» (Παυσανίας, 2, 36, 5).

Αυτή η μετακίνηση πληθυσμού σίγουρα δικαιολογεί όχι μόνο την ίδρυση της Επισκοπής Ναυπλίου αλλά και μιας Επισκοπής Ασίνης στην Αργολίδα. Ο αριθμός των προσφύγων που έφθασαν στην Ασιναιά σίγουρα ήταν μεγάλος, αφού το Χρονικό κάνει ιδιαίτερη μνεία, γεγονός που θα μπορούσε να οδηγήσει τελικά στην ίδρυση ξεχωριστής Επισκοπής Ασίνης. Αντίθετα, η φυγή Λακεδαιμονίων στην Μονεμβασία και τη Σικελία, που επίσης αναφέρει το Χρονικό, απομακρύνει ακόμα περισσότερο το ενδεχόμενο ύπαρξης Επισκοπής Ασίνης στη Λακωνία κατά τον 6ο αιώνα.

Ο χρονικόγράφος μας λέει ότι όλοι αυτοί οι Αργείοι πρόσφυγες που κατέφυγαν στην Ασιναιά εγκαταστάθηκαν στον Ορόβη. Όμως, αυτό το μικρής έκτασης άγρονησί, μόνο σαν καταφύγιο σε περίπτωση που ο κίνδυνος χτυπούσε την πόρτα της περιοχής, θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί και όχι για την εξαρχής μόνιμη εγκατάσταση τόσο μεγάλου αριθμού προσφύγων. Το λογικό είναι ότι αυτοί εγκαταστάθηκαν τελικά στην εγγύς χερσαία περιοχή της αρχαίας Ασίνης. Αρχικά κατέφυγαν στην Ορόβη, ύστερα όμως, στο βαθμό που παρήλθε ο κίνδυνος, εγκατα-

στάθηκαν κυρίως γύρω από το κάστρο και τον όρμο της Ασίνης, ώστε: να μπορούν να καλλιεργούν τους αγρούς που ήταν απαραίτητοι για την επιβίωσή τους και να καταφεύγουν τόσο στα απρόσιτα σημεία του κάστρου –το οποίο φέρει μεσαιωνικές επισκευές– όσο και στη νησίδα³, όποτε κινδύνευαν. Οι άνθρωποι αυτοί σίγουρα ήλπιζαν ότι μετά την «καταιγίδα» θα μπορέσουν να επιστρέψουν στις εστίες τους. Είναι λογικό, κάποιιοι τολμηροί να το επιχείρησαν, όμως, όπως θα δούμε, ο κίνδυνος δεν απομακρύνθηκε αρκετά, η κοιτίδα τους εξακολουθούσε να μην είναι ασφαλής και εγκαταστάθηκαν εδώ.

Απόδειξη περί του ότι η χερσαία περιοχή Ασίνης ήταν σχετικά ασφαλής, ύστερα από τα γεγονότα του 587 και τουλάχιστον καθ' όλη τη διάρκεια του 7^{ου} αιώνα, αποτελεί η διαπίστωση ότι ακόμα και το Άργος δεν έχει εγκαταλειφθεί ολοκληρωτικά, αφού στα πρακτικά της συγκληθείσας το 680 ΣΤ' Οικουμενικής Συνόδου συναντάται η εγγραφή: *«Ιωάννης ελέω Θεού Επίσκοπος Άργους ορίσας υπέγραψα»*. Είναι λογικό κάποιιοι να εύρισκαν καταφύγιο στο κάστρο Λάρισα.

Ως γνωστόν, μέσα στο χάος που δημιουργήσαν οι αβαροσλαβικές αυτές ληστρικές επιδρομές, βρήκαν την ευκαιρία σλαβικές φυλές να μετακινηθούν νοτιότερα. Οι Σλάβοι αυτοί εγκαταστάθηκαν για περισσότερο από δυο αιώνες στις περιοχές απ' όπου είχαν φύγει οι Έλληνες, ενισχυόμενοι, μάλιστα, από άλλα μεταγενέστερα σλαβικά μεταναστευτικά κύματα, με μεγαλύτερο αυτό του 746. Η αυτοκρατορία αδυνατούσε να τους αντιμετωπίσει, επειδή διεξήγε μακροχρόνιους πολέμους πρώτα με τους Πέρσες, ύστερα με τους Άραβες και τους Βούλγαρους. Η Ιστορία μας λέει ότι οι Σλάβοι, που, γενικά, θεωρούν εξαρχής πατρίδα τους τις νέες χώρες, βρίσκονται εγκατεστημένοι από την αρχή του 7^{ου} αιώνα και ως την νοτιότερη Πελοπόννησο (Ταΰγετο), στις πεδιάδες και τις πλαγιές, «νησίδες-νησίδες» που ονομάστηκαν και αυτές «σκλαβηνίες», ανεξάρτητες η μια από την άλλη. Από εκεί εξορμούν, κατά διαστήματα, εναντίον των Ελλήνων γειτόνων τους, οι οποίοι τότε καταφεύγουν στις καστροπολιτείες και άλλες οχυρές ή δυσπρόσιτες τοποθεσίες: *«...τας των γειτόνων οικίας των Γραικών εξεπόρθουν και εις αρπαγήν ετίθεντο...»*.

Είδαμε ότι συνεχώς καταφθάνουν όλο και νεότερα σλαβικά μεταναστευτικά κύ-

3. Είναι πάμπολλες οι όμοιες περιπτώσεις, τόσο σε τοπικό πλαίσιο όσο και ευρύτερα, που, οι κάτοικοι της χερσαίας χώρας, σε κάθε τέτοιο μεγάλο κίνδυνο είχαν για καταφύγιο το γειτονικό νησί, αλλά μόνο για όσο χρονικό διάστημα δεν αισθάνονταν ασφαλείς στη χερσαία περιοχή. Ιδού η πλέον γνωστή, αυτή των Αθηναίων, όπως την αναφέρει στο έργο του: *«Αρβανίτες, οι Δωριείς του Νεωτέρου Ελληνισμού»* σελ. 241, ο Κ. Η. Μπίρης: *«Γενικά, σε κάθε κίνδυνο, σε κάθε ανάγκη, σε κάθε μεγάλη περίπτωση οι Αθηναίοι είχαν καταφύγιό τους την Κούλουρη. Τόσο, ώστε η Αθηναϊκή λαογραφία έπλασε, μ' αυτήν την αλήθεια, την παροιμιώδη έκφραση, που την χρησιμοποιούμε ακόμη σε τέτοιες περιστάσεις: «πήγε η ψυχή μου στην Κούλουρη!»*.

ματα. Κατά συνέπεια, οι ντόπιοι όσο περνούν τα χρόνια αισθάνονται όλο και πιο έντονη την παρουσία των Σλάβων. Ο πληθυσμός των Ελλήνων, σε σχέση με αυτόν των Σλάβων, αναλογικά καταλαμβάνει όλο και μικρότερο ποσοστό, καθώς περνούν τα χρόνια. Και αυτή η κατάσταση θα φθάσει στο αποκορύφωμά της στα μέσα του 8^{ου} αιώνα. Τότε: Μια τρομερή επιδημία χολέρας (κατ' άλλους πανούκλα) από τη Σικελία και την Καλαβρία έπεσε σαν φωτιά στην Μονεμβασία που ήταν ο πρώτος σταθμός των πλοίων που έρχονταν εκεί και έμπαιναν στο Αιγαίο. Από την Μονεμβασία απλώθηκε και στ' άλλα παράλια και τα νησιά, κυρίως όμως προσβλήθηκε η Κωνσταντινούπολη. Όπου εμφανίστηκε η επιδημία, ο αριθμός των νεκρών ξεπέρασε αυτόν των διασωθέντων. Ενώ αυτή επί ένα έτος αποδεκάτιζε τον πληθυσμό της χώρας, παρουσιάζεται το μεγαλύτερο έως τώρα κύμα σλαβικής διείσδυσης, αυτό του 746. Παράλληλα, μεγάλο μέρος του ελληνικού πληθυσμού από την Πελοπόννησο, τα νησιά και την υπόλοιπη Ελλάδα μεταφέρεται στην πρωτεύουσα για να συμπληρώσει τον πληθυσμό της. Ύστερα από αυτή τη μεγάλη και απότομη συρρίκνωση του ελληνικού πληθυσμού, στις περιοχές αυτές, με ταυτόχρονη διόγκωση του σλαβικού, είναι λογικό να τοποθετήσουμε στα μέσα του 8^{ου} αιώνα, που συνέβησαν αυτά και τη μεταφορά των λιγιστών πλέον κατοίκων της Ασιναίας στην νησίδα Ορόβη, ως γενομένη για μεγαλύτερη ασφάλεια. Είναι λογικό να στήθηκε εκεί και κάποιος βυζαντινός διοικητικός μηχανισμός για την αντιμετώπιση της κατάστασης, ενώ η αναφορά σε Επίσκοπο Ορόβης χρονολογείται, επίσης, τον 8^ο αιώνα.

Στα νησάκια του Αργολικού κόλπου (Ρόβη, Δασκαλειό, Πλατειά, Χηνίτσα), τη νήσο Σπέτσες και τη βραχονησίδα Κουνούπι (στο νότιο άκρο του όρμου του Κρανιδίου), έχουν βρεθεί βυζαντινά μολυβδόβουλα, μεταξύ των οποίων και το προαναφερθέν, που, εκτός από αυτό το εκκλησιαστικό αξίωμα, αναφέρουν αξιωματούχους της επαρχιακής διοίκησης, ακόμα και τιτλούχους της βυζαντινής Αυλής (άραγε πόσα άλλα έχουν βρεθεί κατά καιρούς τυχαία από καλλιεργητές κ. ά. στη χερσαία περιοχή και πόσα από αυτά υπάρχουν ακόμα σε μικρές ιδιωτικές συλλογές εντοπίων;⁴). Χρονικά καλύπτουν το διάστημα από τον 6^ο αι. μέχρι και τον 8^ο ή 9^ο (εκτός από ένα του 11^{ου} προερχόμενο από τις Σπέτσες). Βλέπουμε ότι από τότε που αρχίζει το «σλαβικό επεισόδιο» στην Πελοπόννησο, δηλαδή από τον 6^ο κιόλας αιώνα, υπάρχει στα ανατολικά παράλια του Αργολικού κόλπου βυζαντινή υποστήριξη και είναι

4. Στα παιδικά μου χρόνια παίζαμε ένα πολύ ενδιαφέρον παιχνίδι που το λέγαμε «Τόκα», προφανώς από τον τραπεζικό όρο «τόκος». Σκοπός του παίκτη ήταν να αυγατίσει τα παλαιά κέρματα της μικρής συλλογής του (τόσο μικρής που χωρούσε στις τσέπες του). Θυμάμαι ότι κάποιοι επεδείκνυαν με καμάρι σπανιότατα παλαιά, που τα λέγαμε «βυζαντινά» και τα οποία φυσικά «δεν τα παίζανε» ή αν ήταν μεγάλα τα χρησιμοποιούσαν μόνο για «μάννα» ώστε να μη διακινδυνεύουν την απώλειά τους.

γνωστό από την Ιστορία ότι το Βυζάντιο, μη δυνάμενο, τότε, να αντιμετωπίσει την κατάσταση στο εσωτερικό της ελληνικής χερσονήσου, προσπαθούσε να διατηρήσει την κυριαρχία του στα νησιά και τα παράλια.

Όλα συνηγορούν στα μέχρις εδώ συμπεράσματα και ουδείς μπορεί να ισχυριστεί τα αντίθετα, διότι αυτό θα εσήμαινε αποδοχή της ακραίας θεωρίας του Φαλμεράγιερ, που, μεταξύ άλλων, ισχυρίζεται ότι οι Σλάβοι κατείχαν ολοκληρωτικά για 218 χρόνια την Πελοπόννησο, με τους Έλληνες να έχουν καταφύγει στα γύρω νησιά και σε κάποιες νησιάζουσες άκρες (Μονεμβασιά, Ναύπλιο). Είδαμε ότι ακόμα και το Άργος δεν εγκαταλείφθηκε πλήρως, τουλάχιστον μέχρι τα τέλη του 7^{ου} αιώνα, ενώ, η πλησιέστερή του Σκλαβηνία φαίνεται πως βρισκόταν στις Μυκήνες, όπως βεβαιώνει το τοπωνύμιο «Χαρβάτι», που και ο Καρλ Χοπφ επισημαίνει ότι ήταν σλαβικό. Πράγματι, έτσι είναι, αφού πρόκειται για σλαβικό φυλετικό όνομα σε σλαβική γλώσσα: Χαρβάτ=Κροάτης, Χαρβάτσκι=Κροατικός-ή-ό.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει και ο ακόλουθος πίνακας που συντάξα με βάση τη χρονολόγηση και τον τόπο προέλευσης των μολυβδόβουλων που έχουν δημοσιευτεί:

ΝΗΣΙ	ΠΟΣΟΤΗΣ	ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ
ΡΟΒΗ	5	3 του 8 ^{ου} αι. 1 δυσανάγνωστο 1 κατεστραμμένο
ΔΑΣΚΑΛΕΙΟ	4	1 του 6 ^{ου} ή 7 ^{ου} αι. 3 του 8 ^{ου} αι.
ΠΛΑΤΕΙΑ	2	του 7 ^{ου} αι.
ΧΗΝΙΤΣΑ	4	2 του 7 ^{ου} αι. 2 του 8 ^{ου} ή 9 ^{ου} αι.
ΣΠΕΤΣΕΣ	5	1 του 6 ^{ου} αι. 1 του 7 ^{ου} αι. 1 του 7 ^{ου} ή 8 ^{ου} αι. 1 του 11 ^{ου} αι. 1 δυσανάγνωστο
ΚΟΥΝΟΥΠΙ	1	του 8 ^{ου} αι.

Σ' αυτόν παρατηρούμε:

- α) Τα πλείστα χρονολογούνται τον 8^ο αιώνα.
- β) Τα πλείστα του 8^{ου} αι. προέρχονται από Ρόβη και Δασκαλειό (6/10 αν συμπεριλάβουμε αυτά που έχουν χρονολογηθεί κατά προσέγγιση ή 6/7 χωρίς αυτά).
- γ) Σχεδόν όλα τα χρονολογημένα που προέρχονται από Ρόβη και Δασκαλειό είναι του 8^{ου} αι. (συγκεκριμένα τα 6/7).

Από τις παρατηρήσεις αυτές, σε συνδυασμό με την αναφορά σε Επίσκοπο Ορόβης, νομίζω δικαιολογείται το συμπέρασμα ότι στα μέσα του 8^{ου} αιώνα, όταν και εδώ η σλαβική πίεση έγινε έντονα αισθητή, στήθηκε στη Ρόβη κάποιο διοικητικό κέντρο για την αντιμετώπιση της κατάστασης. Όμως, είναι δυνατόν να ιδρύεται Επισκοπή μετά από τέτοια συρρίκνωση του πληθυσμού, όταν έχουν απομείνει πλέον ελάχιστοι κάτοικοι στην περιοχή; Μήπως αυτή προϋπήρχε και απλά μεταφέρθηκε και επιβίωσε; Και ήταν αυτή η Επισκοπή Ασίνης; Αυτό φαίνεται λογικό, όμως ακόμα και το προφανές δεν είναι πάντα η σωστή απάντηση.

Η ανάδειξη της Ορόβης και σε διοικητικό κέντρο της περιοχής κατά τον 8ο αιώνα, εξηγεί και την απώλεια εδώ του ονόματος «Ασίνη», που διήρκεσε μέχρι το δεύτερο τέταρτο του 19ου αι.: Σε ένα πολύ ενδιαφέρον βιβλίο του: «*Ομηρική γεωγραφία και Ομηρική εποχή*», ο κ. Βαγγέλης Πανταζής αφιερώνει ένα ολόκληρο κεφάλαιο: «*Η αλλαγή των γεωγραφικών ονομασιών*» (σ. 235-251) όπου αναφέρει διεξοδικά όλους τους τρόπους με τους οποίους μπορεί να επέλθει η απώλεια μιας γεωγραφικής ονομασίας. Μεταξύ των άλλων αναφέρει ότι μια πόλη, μια περιοχή, ακόμη και ολόκληρη χώρα μπορεί να χάσει το όνομά της τόσο αποτελεσματικά, όταν: «...*μια επιμέρους, συχνά μικρή, περιοχή, αποκτώντας δύναμη και «όνομα», κερδίζει τέτοια φήμη, ώστε με τον καιρό να εκπροσωπεί ολόκληρη τη χώρα με το δικό της όνομα, εκτοπίζοντας οποιοδήποτε προηγούμενο*».

Μια τέτοια εξέλιξη φαίνεται ότι είχαμε και εδώ: Από τότε που η Ορόβη έγινε κέντρο, το όνομά της σταδιακά επικρατεί στην περιοχή. Η Επισκοπή –είτε μεταφέρθηκε είτε ιδρύθηκε εκεί– παίρνει το όνομα της νησίδας, ενώ, ο υπό την ευρύτερη έννοια λιμνή Ασίνης θα γίνει επίσης λιμνή Ορόβης (τα περί «λιμένος Αυλώνας» που μας λέει ο Πουκεβίλ ανήκουν στη σφαίρα της φαντασίας και μόνον. Δεν είναι χωρίς σημασία το ότι οι Ενετοί τον ονόμαζαν “PORTO DI ROGDÌ” (ένας ακόμα παρεφθαρμένος τύπος του Ορόβη) και εξ αυτού πιστεύω είχαμε την εξέλιξη: ΠΟΡΤΟ ΡΟΔΙ – ΤΟΡΟ – ΤΟΛΟ. Ο τύπος «Τορό(ν)» συναντάται σε μελέτη του Ολλανδού Ναυάρχου J. E. V. KINSBERGEN που δημοσιεύτηκε τον 18^ο αιώνα, ενώ είναι γνωστό ότι στην ελληνική γλώσσα συχνά το ένα υγρό σύμφωνο παίρνει τη θέση του άλλου, με χαρακτηριστικώτατη περίπτωση τον Ερυθρίνιο Ιχθύ, του έγινε Ερυθρίνι και ύστερα Λυθρίνι).

Για την ετυμολογία του ονόματος «Ορόβη» με πληροφόρησε πρώτος ο καλός

συνάδελφος κ. Γεώργιος Αργυρόπαις από την Εύβοια, όπου συναντάται επίσης αρχαίο τοπωνύμιο «Οροβιαί» που έχει εξελιχθεί σε «Ροβιές» (η σκέψη του Καρλ Χοπφ δεν πήγε εκεί χωρίς λόγο, όμως πρόκειται για απλή σύμπτωση που τον οδήγησε λανθασμένα να θεωρεί μύθο την μετανάστευση Αργείων): **«Οροβος (ο) (βότανον)· γένος φυτών εκ των ελλοβοκάρπων, του οποίου τα σπέρματα χρησιμοποιούνται ως τροφή βοών, κοιν. ορόβι και ρόβι»**. Πρόκειται για το φυτό που σήμερα λέγεται Βίκος.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει και μια ετυμολογία του τοπωνυμίου «**Βορός**» της μικρής κοιλάδας ανάμεσα στη σημερινή κόμη Ασίνη και στα υψώματα (ΝΝΔ) προς την κατεύθυνση του Τολού. Την ετυμολογία δίνει ο κ. Δικαίος Βαγιακάκος –Επίτιμος Γενικός Διευθυντής του Κέντρου Συντάξεως του Ιστορικού Λεξικού της Ακαδημίας Αθηνών– (*«Πρακτικά του Β΄ τοπικού Συνεδρίου Αργολικών Σπουδών - Σύγχρονον τοπωνυμικόν Αργολίδος»*) που θεωρεί τα τοπωνύμια «**Οβορός**», «**Βορός**», «**Νοβορός**» σλαβικής προέλευσης που στα ελληνικά σημαίνουν «**αυλή**». Δεν γνωρίζω πώς ακριβώς είναι η λέξη αυτή στα Παλαιοσλαβικά, γνωρίζω ότι η ελληνική λέξη «αυλή» στα ρωσικά μεταφράζεται «**Ντβορ**» και πιστεύω ότι πρέπει να λάβουμε πολύ σοβαρά υπόψη μας την ανωτέρω εκδοχή. Αν είναι έτσι, αυτό πρέπει να το δούμε σε συνδυασμό με το τοπωνύμιο «Μπαρμπούνα» του όρους όπου βρίσκεται η νεκρόπολη της αρχαίας Ασίνης, απέναντι από το κάστρο της. Αμέσως η σκέψη μας πηγαίνει στο νοστιμότατο και, τουλάχιστον φαινομενικά, ομώνυμο ψάρι. Μπορεί άραγε τα δυο αυτά ονόματα να έχουν σχέση –πέρα από το ότι είναι ομόηχα– ή πρόκειται για απλή σύμπτωση; Και αν είναι αυτό σύμπτωση ποια μπορεί να είναι η σλαβική εκδοχή του τοπωνυμίου;

Σε κείμενο σχετικό με την αίρεση του βογομίλισμού στην μεσαιωνική Σερβία, του κ. Γιώργου Θ. Καρδαρά (*«Ιστορικά θέματα»* τόμος 2, Δεκεμβρ. 2001) διαβάζουμε: «*Στη Σερβία οι Βογόμιλοι ήταν γνωστοί είτε ως Μπαμπούνοι είτε ως Κουδοήγεροι. Ο όρος «Μπαμπούνοι» προέρχεται ή από το όνομα της θεότητας BABO (... στους μύθους των γνωστικών ως BARBO ή BARBELO...), ή (...). Η λατρεία του DABO ή BABO, από το όνομα του οποίου επικράτησε στη σερβική γραμματεία η ονομασία Μπαμπούνοι ως δηλωτικό των Βογομίλων, ανήκει στην παλαιά κληρονομιά της παγανιστικής λατρείας από την οποία ο χριστιανικός κόσμος δεν είχε ακόμη απαλλαγεί*» και πιο κάτω, στη συνέχεια: «*Ο IVANOV επισημαίνει ότι τα ονόματα κάποιων χωριών (...), θυμίζουν την παρουσία Βογομίλων κατά το παρελθόν. Οι Βογόμιλοι της κεντρικής Μακεδονίας φέρουν το όνομα BABUNI (στην περιοχή μεταξύ Βέλες και Πριλάπου) στις πλαγιές του όρους BABUNA, όπου υπάρχει ακόμα ένα χωριό κι ένας ποταμός με το όνομα BABUNA ...»*.

Είδαμε, λοιπόν, ότι από τον τύπο “BABO” του ονόματος αυτής της θεότητας προέκυψε τοπωνύμιο (όρος κ.ά.) «Μπαμπούνα» που θα μπορούσε να είναι και

«Μπαρμπούνα», είτε απλά εφθαρμένα, είτε δεδομένου και του τύπου “BARBO”. Αυτό βέβαια συνέβη στη μακρινή Μακεδονία, γιατί όμως να μην συνέβη και εδώ; Μήπως, τελικά, την εποχή εκείνη όχι μόνο η Κροατία (Χαρβάτι) αλλά και η Σερβία δεν ήταν μακριά για τους Έλληνες του τόπου μας; Βέβαια, τόσο για το «Βορός» όσο και για το «Μπαρμπούνα» υπάρχει η δυνατότητα ετυμολογίας και βάσει της ελληνικής γραμματείας (το «Βορός» σαν αναγραμματισμός του (ο)ροβός, αφού, όπως εξηγήω αναλυτικά σε άλλη εργασία μου, όλη η άγωνα περιοχή από την Ορόβη μέχρι και πέρα από το ύψωμα Προφήτης Ηλίας/Πιλάφι της σημερινής κώμης Ασίνης ήταν ένας ενιαίος τόπος εκτροφής ακόμα και βοών, από τη Μυκηναϊκή αρχαιότητα). Δεν μπορούμε εύκολα να απορρίψουμε τη μια ή την άλλη εκδοχή, πρέπει όμως να έχουμε υπόψη μας ότι είναι πάρα πολλά τα σλαβικά (και όχι μόνο) τοπωνύμια της Ελλάδας που έχουν εξελληνιστεί συνδεδεμένα παρετυμολογικά με ελληνικές λέξεις. Αν σε αυτήν την κατηγορία ανήκει και το «Μπαρμπούνα», αυτό ενισχύει και τη σλαβική εκδοχή του «Βορός». Έτσι, είναι νομίζω λογικό να δεχθούμε την παρουσία Σλάβων και στην Ασίνη, αλλά μόνο για κάποιο διάστημα της χρονικής περιόδου 746-784, δηλαδή κατά την τελευταία φάση της σλαβικής διείσδυσης και όχι για 218 χρόνια που ισχυρίζεται ο Φαλμεράγιερ στην ακραία θεωρία του.

Από τα τέλη του 8^{ου} αι. και ύστερα, η Ορόβη σιγά-σιγά θα χάσει τη σπουδαιότητά της. Η αυτοκράτειρα Ειρήνη η Αθηναία, όταν έκανε ειρήνη με τους Άραβες, έστειλε τον πατρίκιο Σταυράκιο εναντίον των Σκλαβηνών. Ο Σταυράκιος υπέταξε όλες τις σλαβικές φυλές και τις έκανε υποτελείς του Βυζαντίου. Από την Πελοπόννησο αναχώρησε με άφθονα λάφυρα και πολλούς αιχμαλώτους και τον Ιανουάριο του 784 έκανε μεγαλοπρεπή θρίαμβο (εορτή που συνοδευόταν από παρέλαση των αιχμαλώτων και των λαφύρων, ενώ, συγχρόνως εκτελούνταν οι αρχηγοί των ηττημένων). Ύστερα από μια νέα, σύντομη ανεξαρτησία τους, οι Σλάβοι θα δεχτούν το τελικό χτύπημα από τον αυτοκρατορικό στρατηγό της Πελοποννήσου κατά το τέταρτο έτος της βασιλείας του αυτοκράτορα Νικηφόρου Α' (802-811).

Στο Χρονικό της Μονεμβασίας διαβάζουμε ότι αυτός:

«...των Σθλαβιανών έθνει πολεμικώς είλε τε και ηφάνισεν εις τέλος, και τους αρχήθεν οικήτορσιν, αποκαταστήναι τα οικεία παρέσχεν...»

Και ακριβώς στην συνέχεια:

«...τούτο μαθών ο προειρημένος βασιλεύς Νικηφόρος, και χαράς πλησθείς διά φροντίδος έθετο τας πόλεις ανακαινίσαι, και ας οι βάρβαροι κατηδόφισαν εκκλησίας ανοικοδομήσαι, και αυτοίς τους Βαρβάρους Χριστιανούς ποιήσαι...»

Από το 820 και ύστερα έχουμε κάποιες άλλες ραγδαίες εξελίξεις και η κατάσταση αλλάζει ριζικά. Νέος κίνδυνος παρουσιάζεται, που τώρα προέρχεται από τη θά-

λασσα. Αυτό τον καιρό, σε πολλές μεριές της Αφρικής και αλλού, δημιουργούνται φωλιές Αράβων πειρατών που κάνουν επιδρομές παντού. Κυριεύουν τα μεγάλα νησιά της Μεσογείου, πρώτα την Κρήτη (823) και τα κάνουν ορμητήριά τους. Το Βυζάντιο χάνει τον έλεγχο στη θάλασσα. Η κατάσταση αυτή θα διαρκέσει περισσότερο από ένα αιώνα, συγκεκριμένα μέχρι το 961 που ο Νικηφόρος Φωκάς θα ανακαταλάβει την Κρήτη. Μέχρι τότε, από τις φωλιές των Σαρακηνών πειρατών της Αιγύπτου, της Συρίας, της Κρήτης και της Σικελίας εξορμούν ολόκληροι στόλοι προς όλες τις βυζαντινές παραλίες. Πολλές συμφορές έπαθε τότε ο παραλιακός Ελληνισμός και χιλιάδες αιχμάλωτοι πουλήθηκαν στα σκλαβοπάζαρα της Συρίας. Η Ιστορία μας λέει ότι, σε περιόδους εξαρσης της πειρατικής δραστηριότητας οι κάτοικοι αποτραβιόνταν στα ενδότερα, σε πιο ασφαλή και αθέατα σημεία. Η περιοχή μας δεν ήταν δυνατό να αποτελέσει εξαίρεση. Τα παράλια μας εγκαταλείπονται ξανά από τον αραιωμένο, πλέον, πληθυσμό τους και το τοπικό κέντρο μεταφέρεται για άλλη μια φορά πίσω από τα πρώτα υψώματα, όπου η σημερινή κώμη Ασίνη. Δεν είναι τυχαίο ότι, από τα πολύ παλιά χρόνια, οι Ασινάιοι ονομάζουν αυτά τα υψώματα: Ντάπιες, δηλαδή Προμαχώνες. Μια νέα εποχή αρχίζει για τον τόπο μας. Φυσικά και για την Επισκοπή δεν υπήρχε, πλέον, δυνατότητα ούτε λόγος ύπαρξης πάνω στη νησίδα Ορόβη. Όμως, διαλύθηκε ή μεταφέρθηκε; Μήπως η Μονή Μεταμόρφωσης (Αγία Σωτήρα) ήταν μετεξέλιξή της;⁵ Σύμφωνα με την παράδοση, τα εκκλησιαστικά κτίσματα στο Δασκαλειό ανήκον στην δικαιοδοσία της Μονής αυτής, η οποία είναι άγνωστο πότε ιδρύθηκε, έζησε μέχρι τα πρώτα χρόνια της ελληνικής ανεξαρτησίας και διαλύθηκε (μαζί με άλλες 411) με νόμο των Βαυαρών το 1833.

Πάνω στις νησίδες Ρόβη και Δασκαλειό, που, ως λέγεται ήταν κάποτε τεχνητά ενωμένες μεταξύ τους, είναι φυσικό να εντοπίζονται ευκολότερα τα ίχνη της Επισκοπής, επειδή αντιπροσωπεύουν την ύστερη εποχή της. Ο αγαπητός δάσκαλος από το Τολό κ. Ιωάννης Κοτίτσας, με έχει πληροφορήσει ότι: πάνω στο δυτικό ύψωμα της Ρόβης, όπου υπάρχουν και ίχνη οχυρώσεων, υπάρχουν θεμέλια που, κατά τη γνώμη του, σχηματίζουν το περίγραμμα χριστιανικού ναού. Επίσης, πάνω στο Δασκαλειό σώζεται οχυρωμένος βυζαντινός ναΐσκος. Όμως και το κάστρο της αρχαίας Ασίνης μαζί με το χώρο γύρω από τον εκεί όρμο ήταν πάντοτε τόπος ιερός. Στην

5. Μήπως οι μοναχοί της Αγίας Σωτήρας ήταν αυτοί που συνέβαλαν ώστε να διατηρηθεί η ανάμνηση εκείνης της Επισκοπής στην τοπική μας προφορική παράδοση, μέχρι τους χρόνους του ιεροκήρυκα, τότε, Χρυσοστόμου Δεληγιαννόπουλου; Αν πράγματι η Μονή της Αγίας Σωτήρας ήταν μετεξέλιξη εκείνης της Επισκοπής (την εποχή της υποθετικής αυτής μετεξέλιξης είχαν ήδη επικρατήσει οι μοναχοί στα ανώτατα εκκλησιαστικά αξιώματα) αυτό αποτελεί μια καλή απάντηση στο ερώτημα: πώς διατηρείτο η ανάμνησή της μετά από τόσους αιώνες;

πλαγιά της Μπαρμπούνας, πιο πάνω από τα “Κόκκινα Λιθάρια” και το “Λιθάρι του Μυλωνά”, υπήρχε παμπάλαιο ναύδριο του Αγίου Σπυρίδωνα, που καταστράφηκε από κατολισθήσεις. Μέσα από τα ερείπια ανέσυραν την εικόνα του Αγίου και την τοποθέτησαν στο ναό της Κοίμησης της Θεοτόκου, στο αρχαίο κάστρο, μέχρις ότου εκλάπη από αρχαιοκάπηλο(ους). Αραγε, ποιας μακρινής εποχής ήταν έργο, ποια η καλλιτεχνική και συλλεκτική της αξία, ώστε να γίνει στόχος αρχαιοκαπηλίας; Το γεγονός είχε κάνει μεγάλη αίσθηση στην κοινωνία της Ασίνης, διότι η εικόνα θεωρείτο θαυματουργή.

Ο ναός της Κοίμησης ακόμα και με τα σημερινά μέτρα σύγκρισης είναι αρκετά ευμεγέθης και γίνονται εκεί πολλές ιεροπραξίες (γάμοι, βαπτίσεις), πως λοιπόν εξηγείται ο υποκοριστικός τύπος «Παναΐτσα» με τον οποίο αναφέροντο σ’ αυτόν κυρίως οι παλαιότερες γενεές; «– Η εκκλησία αφιερώθηκε στην Παναγία επειδή σ’ αυτήν ήταν αφιερωμένο το εκκλησάκι της κατακόμβης», είχα ακούσει να λένε πριν πάρα πολλά χρόνια (ως κατακόμβη θεωρείτο υπό των χωρικών ένα πλησίον μικρό αρχαίο όρυγμα, που δίνει την εντύπωση υπόγειου απόκρυφου χώρου).

Πόση σημασία πρέπει να δώσουμε στα λόγια αυτά; Υπήρχε, πράγματι, παλαιότερο ναύδριο κοντά στο όρυγμα αυτό που αντικαταστάθηκε με το σημερινό ναό; Είναι γνωστή η τάση των πιστών, σε περιόδους ομαλού κοινωνικού βίου να ανακατασκευάζουν παλαιούς ναούς, δίνοντάς τους μεγαλύτερες διαστάσεις ή να κατασκευάζουν, στη θέση τους ή κοντά σ’ αυτήν, νέο μεγαλύτερο, κατεδαφίζοντας τον προηγούμενο και ανακυκλώνοντας το δομικό υλικό. Τουλάχιστον στη μεσόγεια Ασίνη κανένας παλιός ναός δεν απέφυγε κάτι τέτοιο. Σαφή αναφορά σε ύπαρξη παλαιότερου ναΐσκου της Παναγίας στο Καστράκι και συγκεκριμένα την εποχή λίγο πριν και κατά την επανάσταση του 1821, συναντούμε σε παράδοση καταγεγραμμένη από τον κ. Πάνο Λιαλιάτση (*Πρακτικά του Α’ Συνεδρίου Αργολικών Σπουδών – 1976*), ενώ ο σημερινός ναός είναι γνωστό ότι οικοδομήθηκε μετά την ελληνική ανεξαρτησία. Δυστυχώς, το μόνο βέβαιο είναι ότι: η μανία των Νεοελλήνων να καταστρέφουν τα παλαιά για να κτίσουν καινούργια, έσβησε για πάντα πάρα πολλά ίχνη της Ιστορίας.

Είδαμε ότι επί Νικηφόρου Α’, με την τελική συντριβή των Σλάβων της Πελοποννήσου και την αποκατάσταση των Ελλήνων, γράφτηκε ένας επίλογος της πολυτάραχης εκείνης εποχής. Όμως ένας άλλος, τελευταίος επίλογος της ίδιας εποχής, γράφτηκε μετά από ενάμισι και πλέον αιώνα με την ιεραποστολική δράση ενός «διαπρεπούς κήρυκα του θείου λόγου», του Νίκωνος του «Μετανοείτε». Ας δούμε πως αυτή παρουσιάζεται σε κείμενο της κ. Βούλας Κόντη, τιλοφορούμενο: «*Νίκων ο Μετανοείτε*» (εφημ. «*Η Καθημερινή*», ένθετο «7 ημέρες» 4 Νοεμβρίου 2001):

«...πήγε στην Κρήτη, λίγο μετά την ανάκτησή της (961) από το Νικηφόρο Φωκά (...). Κατόρθωσε να τους επαναφέρει στην χριστιανική θρησκεία (...). Έπειτα από

επτάχρονη παραμονή στην Κρήτη, αναχώρησε για την Πελοπόννησο, όπου ύστερα από περιπέτειες **αποβιβάστηκε στον Δαμαλά**, στην ανατολική ακτή της Αργολίδας. Αφού επιτέλεσε ιεραποστολικό έργο στην περιοχή, επισκέφθηκε διαδοχικά την Αθήνα, την Εύβοια, τη Θήβα, την Κόρινθο, το Ενόριον (σημερινό Αγιονόρι), **το Άργος και το Ναύπλιο**. Παντού κήρυττε τον θείο λόγο (...). Δυο χρόνια περίπου αργότερα, βρέθηκε ξανά στην Πελοπόννησο. Αρχικά πήγε στη «Λωριέων χώραν» (ίσως η Τσακωνιά...). Στη συνέχεια περιόδευσε στη μεσσηνιακή Μάνη, την Καλαμάτα, την Κορώνη, τη Μεθώνη, τη Μεσσήνη, την Κυπαρισσία και άλλου (...) ο Νίκων εγκαταστάθηκε στη Λακεδαιμονία και ίδρυσε ναό του Σωτήρος, της Θεοτόκου και της Αγίας Κυριακής, δίπλα στον οποίο σε κελί έζησε μέχρι το θάνατό του, πάνω από εικοσιπέντε χρόνια. (...). Η εποχή που ο Νίκων αρχίζει το ιεραποστολικό του έργο στην Κρήτη και στην Πελοπόννησο, είναι περίοδος σημαντική για την ενίσχυση και την εδραίωση της χριστιανικής θρησκείας στις περιοχές αυτές. Πράγματι, η μεν Κρήτη έχει μόλις ανακαταληφθεί από τους Βυζαντινούς (...). Αντίστοιχα η Πελοπόννησος έχει υποστεί τις σλαβικές επιδρομές (...). Έτσι, το έργο του οσίου ήταν η ενίσχυση του χριστιανικού φρονήματος στον ντόπιο πληθυσμό και ο εκχριστιανισμός των «εθνικών» και άλλων».

Βλέπουμε ότι: 160 και πλέον έτη ύστερα από τη λήξη του «σλαβικού επεισοδίου» στην Πελοπόννησο, εξακολουθούν ακόμα και στη Ναυπλία να είναι έντονα τα σημάδια που άφησε αυτό, ώστε, τελικά, ο Νίκων ο «Μετανοείτε» χρειάστηκε να συμπεριλάβει και αυτήν ανάμεσα στους σημαντικούς σταθμούς της ιεραποστολικής του δράσης (μάλιστα στην πρώτη περιοδεία του η Αργολίδα ήταν αρχή (Δαμαλάς) και τέλος (Άργος και Ναύπλιο) και σίγουρα τα ανωτέρω είναι μια ισχυρή απόδειξη της βασιμότητας όσων υποστηρίζω στην παρούσα εργασία.

Επίσης, ύστερα από αυτά, νομίζω ότι χρειάζεται περαιτέρω ανίχνευση και προβολή του «σλαβικού επεισοδίου» της μεσαιωνικής μας ιστορίας στην πλήρη και αντικειμενική του διάσταση. Ενός επεισοδίου που ναι μεν παρήλθε χωρίς ουσιώδεις συνέπειες για τη Νεοελληνική μας ταυτότητα, αλλά και που έφερε πάρα πολύ μεγάλη αναστάτωση στη ζωή των Ελλήνων της εποχής εκείνης, χωρίς να εξαιρείται ο τόπος μας.

Δρ Μάρκος Ν. Ρούσσοσ-Μηλιδώνης
Επίτροπος Καθολικής Εκκλησίας Ναυπλίου

ΑΠΟ ΤΟ ΑΡΧΕΙΟ ΤΗΣ ΚΑΘΟΛΙΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΝΑΥΠΛΙΟΥ
Δύο επιστολές των ετών 1841 του εφημ. Γεωργίου Δούναβη
στον Επίσκοπο Σύρου Αλούσιο Μ. Blancis

1. Εισαγωγή

Ακολουθώντας το λόγο του διάσημου γερμανού ιστορικού Αδόλφου Von Harnack (1851-1930)¹, κατά τον οποίο η επιστήμη της ιστορίας αρχίζει και τελειώνει με τις γραπτές πηγές ή μαρτυρίες της εξεταζόμενης περιόδου, παρουσιάζω στους αναγνώστες των «Ναυπλιακών Αναλέκτων» με τα απαραίτητα σχόλια, δύο επιστολές, μεταφρασμένες από το ιταλικά του τρίτου κατά χρονολογική σειρά εφημερίου των Καθολικών στο Ναύπλιο Γεωργίου Δούναβη (1840-1843)², με αποδέκτη τον Επίσκοπο Σύρου Αλούσιο Μ. Blancis³. Υπενθυμίζω ότι από την Επισκοπή των Καθολικών Σύρου εξαρτώνταν οι καθολικές κοινότητες της Πελοποννήσου έως την επανίδρυση το 1874 της χηρεύουσας από το 15^ο αιώνα, λατινικής Αρχιεπισκοπής Αθηνών. Πιο πολυάριθμη, με δύο χιλιάδες και πλέον πιστούς ήταν η ενορία Πατρών και δεύτερη, με βαυαρικής κυρίως καταγωγής καθολικούς, ήταν η ενορία Ναυπλίου, η οποία απέκτησε το 1839 για τις λατρευτικές της ανάγκες, το εγκαταλελειμμένο τέμενος Ιτς-Καλέ, μετασκευασμένο στο σημερινό ναό Μεταμορφώσεως του Σωτήρος⁴. Έως τότε οι 300 περίπου καθολικοί που έμειναν στην πόλη μετά τη μετώκιση του Όθωνα στην Αθήνα τα Χριστούγεννα του 1834, ελειτουργούντο σε μεγάλη αίθουσα την οποία είχαν μετατρέψει σε παρεκκλήσιο.

Γράφει για το παρεκκλήσιο αυτό ο Επίσκοπος Α.Μ. Blancis στις 26 Ιουλίου 1838, χωρίς να προσδιορίζει τη θέση στην οποία βρισκόταν:

«Το Ναύπλιο ήταν η πρώτη πρωτεύουσα του Βασιλιά Όθωνα. Για να γιορτάσει την έλευσή του στην Ελλάδα, τον επισκέπτεται κάθε χρόνο στις 25 Ιανουαρίου, ανήμερα της αποβίβασής του⁵. Στο κέντρο της πόλης νοικιάσαμε το Δεκέμβριο του 1833 τον α΄ όροφο ενός μεγάλου κτιρίου που μετατρέψαμε σε εκκλησία. Πρώτος λειτουργός διορίστηκε ο ιερομόναχος Πολύκαρπος από τη Σμύρνη, με βοηθό τον αιδεσιμότατο Γεώργιο Αλβέρτη από την Τήνο. Αργότερα νοικιάσαμε μικρότερη αίθουσα για να αποφύγουμε τα πολλά έξοδα. Επωφελήθηκα της επίσκεψής μου στο

Ναύπλιο για να επισκεφτώ το Διοικητή και το Δήμαρχο τους οποίους παρακάλεσα να μας βοηθήσουν για να αποκτήσουμε ευκτήριο οίκο για τους καθολικούς. Ο πρώτος μας προσφέρει μικρή οικία για να μετατραπεί σε ναό και ο δεύτερος ένα εγκαταλελειμμένο τέμενος, πρώην εκκλησία των Ενετών». Ο Επίσκοπος προτίμησε τη δεύτερη προσφορά.

Η δωρεά του τεμένου Ιτζ-Καλέ στους «Δημότας του Δυτικού Δόγματος» φέρει την υπογραφή του Όθωνα και ημερομηνία 20 Φεβρουαρίου 1839. Την εντολή εκτέλεσης αυτής έδωσε ο πορτογάλος φρούραρχος A. Figueira d' Almedia⁶ στο Δήμαρχο Ναυπλίου Γ.Α. Αντωνόπουλο, ο οποίος ανήγγειλε το γεγονός «Προς τους διαμένοντας ενταύθα ως Δημόταις, Ναυπλιείς του Δυτικού δόγματος». Το έγγραφό του φέρει ημερομηνία 29 Μαρτίου 1839: «Η Α.Μ. ο Σεβαστός ημών Βασιλεύς, δια του από 20ής Φεβρουαρίου τρέχοντος έτους Διατάγματος υπ' αρ. 320, ευηρεστήθη, να παραχωρήση εις την κοινότητα των Ναυπλιέων κατ' αίτησή της, το γήπεδο του υπό του Ιτζ-Καλέ τζαμίου, δια να ανεγείρητε επ' αυτού ναόν του δυτικού Δόγματος, και να χαρίση το επ' αυτού οικοδομημένον τζαμίον... Λαμβάνοντες όθεν την βασιλικήν αυτήν χάριν, δύναστε να αποκαταστήσητε του Δόγματός σας ναόν εις το παραχωρηθέν γήπεδο» (Ιστορικό Αρχείο Ναυπλίου).

Το Δήμαρχο ευχαρίστησε την επομένη 30 Μαρτίου 1839, ο δεύτερος κατά χρονολογική σειρά εφημέριος Πέτρος Προβελέγγιος⁷, τον οποίο διαδέχτηκε από τον Οκτώβριο του 1840 έως το τέλος του 1843, ο επίσης συριανός ιερέας Γεώργιος Δούναβης. Οι δύο ενημερωτικές προς τον εκκλησιαστικό του προϊστάμενο Επίσκοπο Αλούσιο Μ. Blancis φέρουν ημερομηνία 16 Απριλίου 1841 και 18 Μαΐου 1842. Η πρώτη αφορά στον εορτασμό της Μεγάλης Εβδομάδας του έτους 1841, και η δεύτερη κάποιες διαφορές με τον επίτροπο Βονιφάτιο Βοναφίν, που δεν αποκλείεται να ήταν η αιτία της εσπευσμένης μετάθεσης του αιδεσιμοτάτου Γεωργίου Δούναβη στο Ναυαρίνο όπου, με τη βοήθεια του γάλλου πρόξενου Robert, ίδρυσε μικρό ναό αφιερωμένο στην Παναγία.

Στο Ναύπλιο τον Γ. Δούναβη διαδέχτηκε ο επίσης συριανός Νικόλαος Ρούσσοσ και αυτόν, από το 1848 έως την εκδημία του στις 10 Ιανουαρίου 1907, ο γνωστός με την επωνυμία «παπάς του Όθωνα» Γεώργιος Σαργολόγος. Για την πολύχρονη υπηρεσία του στο Ναύπλιο και τη μεγάλη εκτίμηση του έχαιρε στην ιστορική πρωτεύουσα της Αργολίδας, παραπέμπω στη μελέτη μου «Ανάλεκτα Καθολικής Εκκλησίας Ναυπλίου», Ναύπλιο 2004, σελ. 103-109.

2. Επιστολή της 16ης Απριλίου 1841 του εφημερίου Γεωργίου Δούναβη προς τον Επίσκοπο Καθολικών Σύρου Αλούσιο M. Blancis

Σεβασμιότατε,

Θεωρώ υποχρέωσή μου να σας πληροφορήσω για τον τρόπο με τον οποίο γιορτάσαμε εδώ στο Ναύπλιο τη Μεγαλοβδομάδα και το Άγιον Πάσχα⁸.

Στις ιερές ακολουθίες της Μεγάλης Πέμπτης, Παρασκευής και Σαββάτου, τους θρήνους και άλλους ύμνους του Αγίου Πάθους έψαλαν ο ιταλός μοίραρχος Αντώνιος Morandi⁹ και ο γάλλος συνταγματάρχης Ιλαρίων Αύγουστος Touret¹⁰.

Μετά την ακολουθία της Μεγάλης Πέμπτης στις 10 το βράδυ, μετέφερα τον καθαγιασμένο Άρτο από το κεντρικό σε πλάγιο βωμό, κατάλληλα διακοσμημένο. Στην τελετή έλαβε μέρος πλήθος πιστών. Έως την Κυριακή του Πάσχα, η εκκλησία έμεινε ανοικτή έως αργά τη νύχτα.

Ανήμερα του Πάσχα έψαλα τη λειτουργία της Αναστάσεως στις 10 το πρωί. Παρέστησαν ο στρατηγός D' Almeida, οι καθολικοί αξιωματικοί και όλοι οι πιστοί. Η εκκλησία μας ήταν υπερπλήρης. Η χορωδία εξετέλεσε με μεγάλη επιτυχία τα ψαλτά μέρη της λειτουργίας. Όλοι είχαν να πουν τα καλύτερα λόγια για την τάξη και τη σιωπή που επεκράτησαν κατά τη διάρκεια της τελετής.

Το μεσημέρι με κάλεσε στην τράπεζά του ο συνταγματάρχης κ. Touret. Συνέφαγαν μαζί μας ανώτεροι γάλλοι αξιωματικοί και ο κ. Morandi ο οποίος κάλεσε τους συνδαιτυμόνες να πιουν στην υγεία του καλού μας ποιμένα, του Σεβασμιωτάτου Αλοϋσίου Blancis. Όλοι μαζί ευχηθήκαμε για τη μακροήμερεύσή σας.

Τη Δευτέρα του Πάσχα προσκλήθηκα από το στρατηγό D' Almeida ο οποίος μου ζήτησε να σας μεταφέρω τις ευχές του ιδίου, της συζύγου και του γιού του. Και οι τρεις παρακαλούν για την ευλογία σας.

Σας πληροφορώ, Σεβασμιότατε, ότι ένα ζευγάρι Βαναρών που συζούν από έξι μήνες, μου ζήτησαν να τελέσω τους γάμους τους για να απαλλαγούν από την κατάσταση της αμαρτίας. Μου παρουσίασαν τις βεβαιώσεις ότι δεν έχουν συνάψει έως τώρα γάμο. Επειδή όμως ο άνδρας είναι διαμαρτυρόμενος, τους είπα ότι οφείλω να έχω την άδεια σας. Εγώ, Σεβασμιότατε, δε βλέπω άλλο τρόπο για να απαλλαγούν από την αμαρτία, παρά μόνο την άδεια σας να τελέσουν τους γάμους τους. Όσον αφορά στο θρήσκευμα των παιδιών, εφόσον βέβαια αποκτήσουν, με διαβεβαίωσαν ότι θα βαπτιστούν κατά το καθολικό τυπικό και δόγμα.

Με την ευκαιρία αυτή, επισυνάπτω στην επιστολή μου απόδειξη 90 δραχμών για επισκευές στην εκκλησία.

Σας πληροφορώ τέλος ότι ο ισπανός Συνταγματάρχης που είχα συστήσει στον κ. Touret, έφυγε σήμερα για την Αθήνα. Όσο ήταν εδώ έμεινε μαζί μου αλλά έτρωγε στο σπίτι του κ. D' Almeida¹¹.

Και μία παράκληση: Σας παρακαλώ να μου στείλετε 3 ή 4 από τα θαυματουργά μετάλλια της Παναγίας τα οποία ευλαβούνται οι Πατέρες Λαζαριστές.

Ο Συνταγματάρχης Τουρετ σας υποβάλλει οικογενειακώς τα σέβη του και παρακαλεί για την ευλογία σας.

Γονατιστός ασπάζομαι τη δεξιά σας με πολύ σεβασμό,

*Ο ταπεινός και ευπειθής δούλος σας
Γεώργιος Δούναβης, ιερέας.*

Ναύπλιο (Nauplia), 16 Απριλίου 1841.

3. Επιστολή Γεωργίου Δούναβη προς τον Επίσκοπο Καθολικών Σύρου Αλούσιο M. Blancis, της 18ης Μαΐου 1846

Με την παρούσα επιστολή μου, Σας πληροφορώ κατ' αρχήν για την εξαργύρωση επιταγής 50 δραχμών, στο όνομα του κ. Φραγκούλη. Αναγκάστηκα να προβώ στην ενέργεια αυτή επειδή είχα μείνει χωρίς χρήματα.

Το δεύτερο θέμα για το οποίο οφείλω επίσης να σας ενημερώσω, αφορά στην επίσκεψη του αιδεσιμοτάτου Μαρίνου¹². Αν και έμεινε στο Ναύπλιο πολύ λίγο, πιστεύω ότι θα ληροφορήσε δεόντως τη Σεβασμιότητά Σας για την περίπτωση του κ. Bonifacio¹³. Ανέμεινα έως τώρα κάποια επείγουσα επιστολή σας που θα έθετε τέλος στη σχετική διχόνοια. Από μέρους μου επαναλαμβάνω ότι δεν θα θυσιάσω τα δικαιώματα του εφημερίου στην ιεραποστολή που μου εμπιστευτήκατε. Θα ήμουν άδικος και ένοχος έναντι των άλλων αν δεν το έκανα. Αυτό δήλωσα στον αιδεσιμοτάτο Μαρίνο, το ίδιο επαναλαμβάνω και σε Σας.

Παρακαλώ να με συγχωρέσετε για την ενόχληση που σας προξενώ ενώ γνωρίζω πόσο είστε απησχολημένος με χίλιες δυο άλλες υποθέσεις.

Γονατιστός ασπάζομαι τη δεξιά Σας επικαλούμενος την ευλογία Σας,

Ταπεινός και ευπειθής υπηρέτης της Σεβασμιότητάς Σας, Γεώργιος Δούναβης, ιερέας.

Υποσημείωση. Παρακαλώ τη Σεβασμιότητά Σας να μου αποστείλει την υπογραφήμενη από τους Καθολικούς βεβαίωση και την επιστολή του Συνταγματάρχου κ. Τουρετ.

Παρακαλώ επίσης να δώσετε στη Μητέρα μου τη συνημμένη επιστολή.

Εκzellenza.

Colla mia presento vengo ad aggiornarla, che trovandomi mancanti moneta, tiro una cambiale di cinquante Scame, n. 50, a nome:

Franculi.

Scusi. Dall'Alcina venne qui a prendere tutte l'informazioni come già l'avevo scritte, ma seppi che si recò costà se bene fu bene il suggerire costà, mi persuado però che l'Eczellenza sarà ben informato di tutto, che concerne l'affare tra me, e Bonifacio, e attendeva, ^{non} ultimatum, a queste discordie, ma fin a questo momento fu dato, però è soppato, che non cedevò il mio diritto, allorché v'è qualcuno dei Missionari o sia parrochi della Missione, che mi condanna ingiusto misericordente il mio, forse, ma il mio perchè non accendo le mie che lui detta. Sarà ingiusto, sarà misericordente sarà colpevole di tutto: suplico, che questa prossima mese di Junio favorì compiacere non velle lo dica a D. Marino da quando era qui, che le lo faccia sapere, e la suplico di perdonarmi del disturbo dato, perchè conosco stanti non affari che la circondano. Anche ingiochiato basio il S. Vostro amello: rando la pastoral S. V. Devozione e colla più alta stima e venerazione ho l'onore di dedicarmi.

Di S. L. M. Roma.

La suplico Eczellenza di spedirmi l'attestato, che mi spediranno questi D. Marini, e D. Marini S. V. Almeno trovò altre cose mi rimandi, e se non avrete altro? Di più e non si dimentichi l'ordine del mio affare.

Πρωτότυπο Επιστολής του Εφημερίου Γεωργίου Δούναβη, 18-5-1842

3. Σημειώσεις

1. Αδόλφος Von Harnack (1851-1930), γερμανός ιστορικός και θεολόγος, καθηγητής στα πανεπιστήμια Γκίσεν, Λειψίας και Βερολίνου. Υπήρξε μέλος της Πρωσικής Ακαδημίας Επιστημών και Διευθυντής της Βιβλιοθήκης του Βερολίνου. Από τις 1500 και πλέον μελέτες του, πιο σημαντικές είναι η «Ουσία του Χριστιανισμού», η «Παλαιοχριστιανική Γραμματεία» και η «Ιστορία των Δογμάτων».

2. Ο ιερέας Γεώργιος Δούναβης γεννήθηκε στη Σύρο το 1799, το μόνο νησί του Αιγαίου στο οποίο επικράτησε επί Τουρκοκρατίας το καθολικό τυπικό και δόγμα. Κατά μία εκδοχή, η οικογένειά του οφείλει την καταγωγή της από παραδουνάβεια περιοχή της κεντρικής Ευρώπης. Ανήκε στην κατηγορία των «ιεραποστόλων» ή ιερέων που υπηρέτησαν εκτός του τόπου της καταγωγής τους, κυρίως στην Πελοπόννησο, που έως την επανίδρυση της λατινικής Αρχιεπισκοπής Αθηνών το 1874, υπαγόταν στην Επισκοπή Σύρου. Στο Ναύπλιο πέρασε την τριετία 1840-1843. Δεν γνωρίζουμε πού και πώς εξεμέτρησε το ζην.

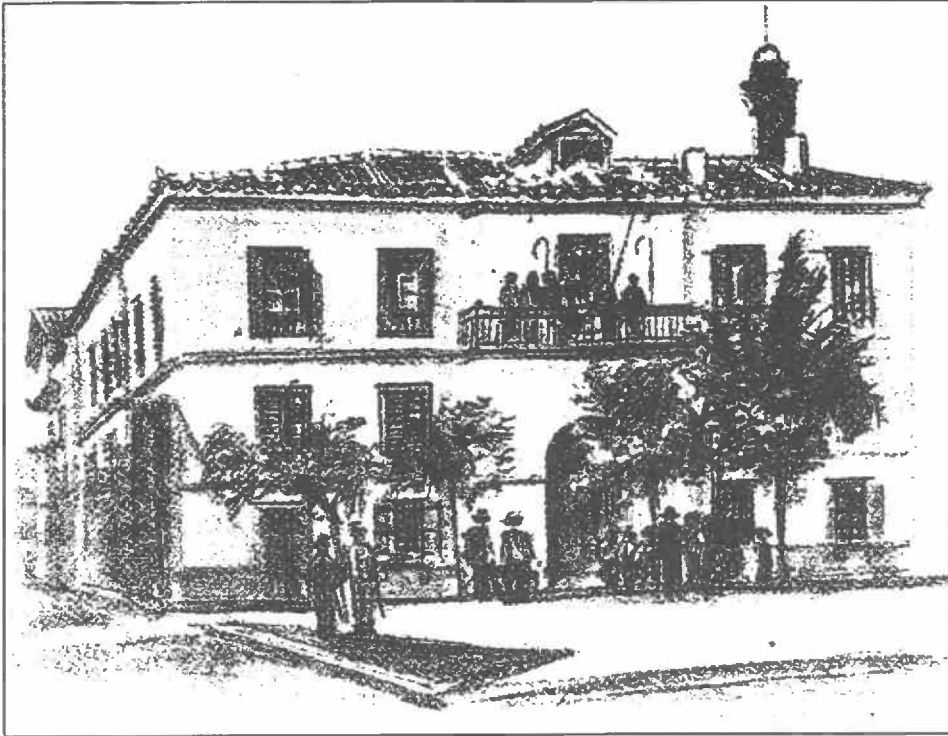
3. Ο Επίσκοπος Σύρου Αλοϋσιος Μ. Blancis (1829-1851), γεννήθηκε το 1770 στο Πιεμόντε της ΒΔ Ιταλίας όπου εισήλθε στη μοναχική κοινότητα των Φραγκισκανών. Πριν την εκλογή του σε Επίσκοπο Σύρου το 1829, υπηρέτησε για 25 χρόνια στην Κωνσταντινούπολη. Για τη ζωή και το έργο του εντός και εκτός Σύρου, παραπέμπω στη μελέτη Μάρκου Ν. Ρούσσου-Μηλιδώνη, *Syra Sacra, Θρησκευτική Ιστορία της Σύρου* (Σύρος 1989) σελ. 165-171.

4. Τη μετονομασία του τεμένου Ιτζ-Καλέ σε ναό Μεταμορφώσεως του Σωτήρος επέλεξε ο ίδιος ο Όθωνας εις ανάμνηση της μεταμορφωθείσας Ελλάδας μετά την απαλλαγή της από τον οθωμανικό ζυγό.

Εορτάζει στις 6 Αυγούστου, ημέρα μνημοσύνου των 284 Φιλελλήνων των οποίων τα ονόματα αναγράφονται στο εντός του ναού Μνημείο, εγκαινιασθέντος στις 8/20 Μαΐου 1841 από τον Επίσκοπο Αλοϋσιο Μ. Blancis παρουσία των Βασιλέων και των Αρχών του Ναυπλίου.

5. Ο 17ετής Όθωνας ταξίδεψε με τη συνοδεία του το Δεκέμβριο του 1831 δια ξηράς από το Μόναχο έως τη Ρώμη όπου έλαβε την ευλογία του πάπα Γρηγορίου 16^{ου}. Στο επίγειο της Ρώμης Ostia επιβιβάστηκε στο αγγλικό πλοίο «Μαδαγασκάρη» και έφτασε στο Ναύπλιο στις 25 Ιανουαρίου 1832. Εις ανάμνηση του γεγονότος αυτού, για πολλά χρόνια επισκεπτόταν το Ναύπλιο ανήμερα της αφίξεώς του και παρίστατο σε δοξολογία στο μητροπολιτικό ναό του Αγίου Γεωργίου. Ο θρόνος του σώζεται στην ίδια πάντοτε θέση.

Έως τη μετοίκησή του στην Αθήνα το Δεκέμβριο του 1834, κατοίκησε το Κυβερνείο του Καποδίστρια το οποίο βρισκόταν στη θέση του ανεγερθέντος προ 15ετίας ανδριάντος του. Το ιστορικό αυτό κτίριο καταστράφηκε από φωτιά το 1927.

Το παλατάκι του Καποδίστρια.

6. Για τον πιο διακεκριμένο φιλέλληνα της Ιβηρικής χερσονήσου, τον πορτογάλο Αντώνιο Figuera d' Almeida (1783-1847), τα πληρέστερα βιογραφικά στοιχεία οφείλουμε στον ελβτό Ερρίκο Fornesy. Το φυλασσόμενο στην Εθνική Βιβλιοθήκη Αθηνών χειρόγραφό του αρ. 1697, δημοσιεύτηκε σε συνέχειες στο πειραϊκό περιοδικό «Εβδομάς» του έτους 1884. Το κείμενο για τον Almeida στο τεύχος του Ιανουαρίου 1884, έχει ως εξής: «Αρχαίος αξιωματικός εις τον στρατόν της πατρίδος του Πορτογαλίας κατά τους υπέρ ανεξαρτησίας της Ιβηρικής χερσονήσου κατά των Γάλλων της Α' Αυτοκρατορίας πολέμους (του Μ. Ναπολέοντος), έλαβε το 1823 ενεργόν μέρος εις την συνταγματικήν πάλην της Ισπανίας κατά της εισβολής των Βουρβώνων.

Εις την Ελλάδα διεδέχθη εις την αρχηγίαν του τακτικού ιππικού τον κόμητα

Regnault de Saint-Jean d' Angely, και διεκρίθη την 1^η Αυγούστου 1826 εν Τριπολιτσά εις πεισματώδη μάχην, όπου επικεφαλής μιας δρακός ιππέων, διεσκόρπισεν ισχυρόν τετράγωνον τακτικών Αράβων, απάντων φονευθέντων. Εν συνεχεία συνόδευσε τον Φαβιέρο εις τινας ακολούθους εκστρατείας και εχωρίσθη αυτού εις την της Χίου.

Ένεκα της αναρχίας, ήτις επηκολούθησε την δολοφονία του κυβερνήτου Καποδιστρίου, ηναγκάσθη μετά μακράν πάλην να εγκαταλείψη την αρχηγίαν των πολεμικών θέσεων και φρουριών του Ναυπλίου, όπου η πολιτική επιρροή της Γαλλίας και Αγγλίας ενίκησε την της Ρωσίας.

Η Βαυαρική αντιβασιλεία δεν εφείσθη μάλλον των άλλων του φιλέλληνοσ Αλμείδα. Τον ηδίκησαν, του αρνήθησαν τα δικαιώματά του, άτινα εντίμως και νομίμως απέκτησε και μόλις περί τα τέλη του 1835, τον επανέφερον εις την υπηρεσίαν με την μισθοδοσίαν του διαθεσίμου, και του ανέθηκαν την στρατιωτική διοίκησιν του Μεσολογγίου. Το μέτρον τούτο ενέπνευσε εις την αντιβασιλείαν η προαισθησις του κινδύνου της στιγμής μάλλον, ή η ιδέα της επανωρθώσεωσ αδίκου παραγκωνίσεωσ γενναιοτάτου, ακεραίου και δραστηρίου στρατιώτου. Πράγματι, διάφοροι στάσεις εν Πελοποννήσω δυσκόλωσ περισταλείσαι, μετέδωσαν γενικήν δυσარέσκειαν εις όλην την Στερεά Ελλάδα, παροργισθείσαν κυρίωσ εκ της αποτόμου και εντελούσ διαλύσεωσ των παλαιών ατάκτων στρατευμάτων των παλληκαριών, χωρίσ ποσώσ ν' αμειφθώσι δια τασ υπερανθρώπουσ θυσιάσ και τασ ηρωικάσ υπηρεσιάσ, ασ προσήνεγκον εις την πατρίδα.

Άνθρωποσ πεπειραμένος, ο συνταγματάρχης Αλμείδασ ταχέωσ κατενόησεν εις την περίστασιν ταύτην το μέγεθοσ του κινδύνου, ον ανεκοίνωσεν εις την κυβέρνησιν αλλ' αύτη εκώφευσεν εις την συμβουλήν του. Ούτω, τέσσαρασ ημέρασ μετά την ακατανόητον ελάττωσιν των δυνάμεωσ, ήτοι την 5 Ιανουαρίου 1836, εξερράγη η φοβερά επανάστασις εν Μεσολογγίω επί κεφαλής της οποιάσ ήσαν ο συνταγματάρχης Νικόλαοσ Ζέρβασ και πλήθοσ παλαιών αξιωματικώσ αδικηθέντων υπό της εξουσιάσ. Εν συντόμω μετά τριμήνου προσπαθείασ και με ατομικούσ ωσ επί το πλείστον κινδύνουσ, ο γενναίοσ πορτογάλοσ κατόρθωσεν να εξέλθη νικητήσ κρίσεωσ ήτις έθετε την δυναστείαν του Όθωνοσ εις το χείλοσ της απωλείασ. Του απέδωκαν τότε ολόκληρον τον μισθόν του βαθμού του και τον επανέφερον εις την παλαιάν και έντιμον θέσιν του διοικητού του Ναυπλίου. Μετά ταύτα επροβιβάσθη εις αντιστράτηγον. Είχε τον μεγαλόσταυρον του Σωτήροσ, τον σταυρόν του Χριστού, έφερε δε και το μετάλλιον του ελληνικού αγώνοσ. Απέθανεν υπό σύνταξιν εν Bataglia της Ενετιάσ την 21^η Ιουλίου 1847.

Από τα ανωτέρω μπορούμε να συμπεράνουμε ότι τρεις είναι οι ανεκτίμητες υπηρεσίες που πρόσφερε στην αναγεννώμενη Ελλάδα ο Αντώνιος D' Almeida, ο κατά τον Fornesy «γενναιότατοσ, ακεραίοσ και δραστήριοσ στρατιώτησ»: η ηρωική υπε-

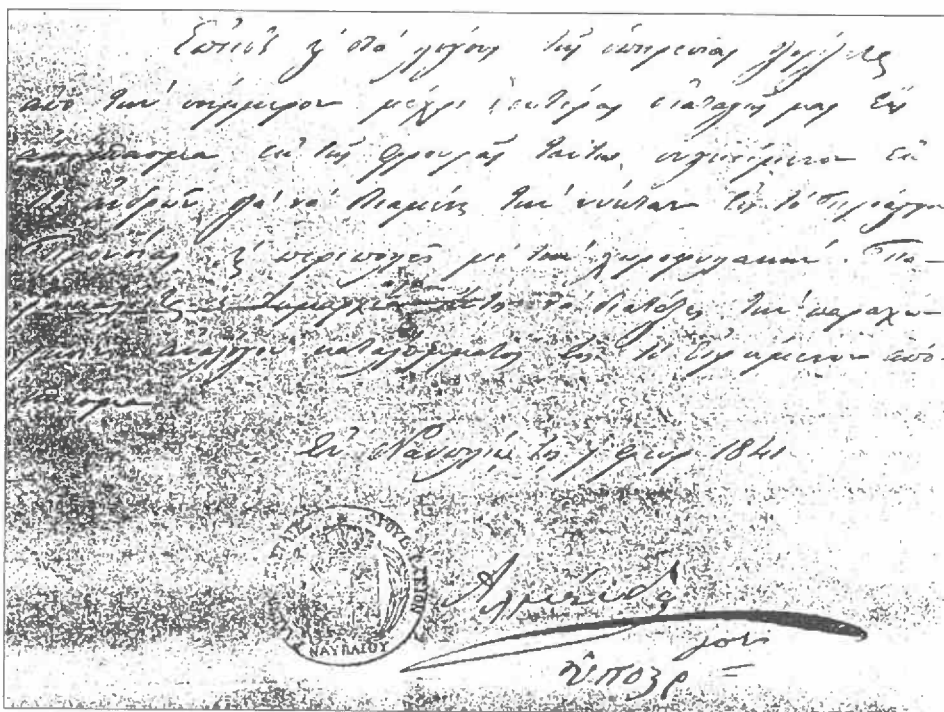
ράσπιση της Τριπολιτσάς από τις ορδές των Αιγυπτίων του Ιμπράημ την 1^η Αυγούστου 1826, η σωτηρία του Ναυπλίου από τον κίνδυνο εμφύλιου σπαραγμού φίλων και αντιπολιτευομένων του Καποδίστρια στις 27 Σεπτεμβρίου 1831, και η καταστολή της εξέγερσης των οπαδών του συνταγματάρχη Ζέρβα στο Μεσολόγγι στις 5 Ιανουαρίου 1836.

Για τη λιγότερο γνωστή συμφιλιωτική επέμβαση του Αλμείδα μεταξύ Καποδιστριακών και Αντικαποδιστριακών αμέσως μετά τη δολοφονία του Κυβερνήτη, έχουμε τη μαρτυρία του φίλου του Καποδίστρια από τα φοιτητικά του χρόνια στην Ιταλία και γιατρού του στο Ναύπλιο από της 20^{ης} Ιανουαρίου 1828 έως τη δολοφονία του, Zecchini. Κατά τα Απομνημονεύματά του «Εικόνες της Νεωτέρας Ελλάδος», και πιο συγκεκριμένα το κεφάλαιο που αφορά στη δολοφονία του Καποδίστρια το οποίο παρουσίασε στα «Ναυπλιακά Ανάλεκτα» V (2004) σελ. 249-253, ο Κ. Καιροφύλας, ο Zecchini πέρασε την παραμονή του αποτρόπαιου εγκλήματος στην Τύρινθα. Την επομένη το πρωί, επιστρέφοντας πεζός στο Ναύπλιο, πληροφορήθηκε το έγκλημα. Στο κυβερνείο διαπίστωσε τον ακαριαίο θάνατο του νεκρού από πυροβολισμό στον κρόταφο.

«Μετά τη δολοφονία», γράφει Zecchini και μεταφράζει ο Καιροφύλας, «ο Γιώργης Μαυρομιχάλης έτρεξε να καταφύγει στο σπίτι του πρεσβευτού της Γαλλίας Ρουέν, αλλ' όπως ήταν ζαλισμένος από το έγκλημα, έκανε λάθος και μπήκε στο γειτονικό σπίτι όπου κατοικούσε ένας Γάλλος συνταγματάρχης του πυροβολικού (σ.σ., κατά πάσα πιθανότητα πρόκειται για τον Αύγουστο Ι. Τουιτ, χορηγό του Μνημείου Φιλελλήνων στην Καθολική Εκκλησία Ναυπλίου)... Από εκεί ο Γιώργης Μαυρομιχάλης κατέφυγε στη Γαλλική πρεσβεία που του έδωσε καταφύγιο.

Μόλις ο λαός έμαθε ότι ο δολοφόνος κρυβόταν στη Γαλλική πρεσβεία, αγριεμένος έτρεξε εκεί ζητώντας από τον πρεσβευτή να του τον παραδώσει. Αλλά ο πρέσβης αρνήθηκε με την πιο μεγάλη αναίδεια. Το πλήθος τότε αγρίεψε σε βαθμό επικίνδυνο. Τότε, ευτυχώς, επενέβη ο συνταγματάρχης Αλμείδα, πορτογαλικής καταγωγής, ο οποίος προσέφερε μεγάλες υπηρεσίες εις την επαναστατημένη Ελλάδα, και ήτο στρατιωτικός διοικητής Ναυπλίου. Παρουσιάστηκε στο γάλλο πρεσβευτή Ρουέν και του εξήγησε το δίκαιο θυμό του λαού και τον κίνδυνο που απειλούσε κι αυτή ακόμη τη ζωή του πρεσβευτού από ένα θεριωμένο ασκέρι. Ο πρέσβυς κατάλαβε τότε τι τον περίμενε και δέχτηκε την πρόταση του Αλμείδα, δηλαδή να παραδώσει σ' αυτόν το δολοφόνο, ο δε Αλμείδα του εγγυήθηκε ότι ο λαός δεν θα τον αγγίξει, αλλά θα τον δικάση το νόμιμο δικαστήριο.

Κι έτσι, κρυφά ο δολοφόνος παραδόθηκε στον Αλμείδα ο οποίος τον έκλεισε μέσα στο Παλαμήδι. Ο Τζεκκίνι επαινεί τη διπλωματική ικανότητα του Αλμείδα, χωρίς την επέμβαση του οποίου ο λαός θα έκαιγε τη Γαλλική πρεσβεία και θα εδημιουργούντο θλιβερά επεισόδια...».

Έγγραφο του φρούραρχου Αντωνίου D' ALMEIDA στο ιστορικό Αρχείο Ναυπλίου

7. Ο Πέτρος Προβελέγγιος, γεννημένος στην παλαιά πόλη της Σύρου το 1810, ήταν από τους διαπρεπέστερους Έλληνες καθολικούς ιερείς τον προπερασμένο αιώνα. Στη Σύρο κάλεσε γαλλίδες μοναχές με αποστολή την εκπαίδευση των κοριτσιών, και στην Αθήνα, εφημέριος από το 1855 έως το 1864, ανέλαβε το τιτάναιο έργο ανοικοδόμησης του μεγαλοπρεπούς Καθολικού Μητροπολιτικού ναού στην οδό Βουλεβάρδου, τη σημερινή Πανεπιστημίου.

8. Οι παλαιοί Αναπλιώτες θυμούνται την περιφορά του «φράγκικου» Επιτάφιου τη Μεγάλη Παρασκευή, για τον οποίο η εφημερίδα «ΑΡΓΟΝΑΥΠΛΙΑ» της 23^{ης} Σεπτεμβρίου 1973, δημοσίευσε το εξής έμμετρο του λαϊκού βάρδου Α. Αναπλιώτη:

Δεν έχει πια πιστούς στ' Ανάπλι
ο φράγκικος Χριστός.
Ούτε Ντομένικος, ούτε Τζαννίνος
ούτε Φουμέλης πια γονατιστός.

*Δεν προσκυνείται πια στ' Ανάπλι
ο φράγκικος Χριστός.
Ούτε στα χέρια του νεκρό τον αγκαλιάζει
του Όθωνα ο παπάς ο σεβαστός.*

*Του Όθωνα ο παπάς τα μεγαλεία,
το Ντόμινους βαμπίσκουμ δε θα πει,
ούτε κι ο Νιόνιος πρόξενος ντυμένος
στον Επιτάφιο δε θα μπη.*

*Του Παναγιώτη ο γκρας δε θ' αναστήση
ούτε και φέτος στη φραγκοκκλησιά,
και μόνος πια ο Απρίλης θα στολήση
ολόκληρο ένα τάφο με δροσιά.*

Από τον αείμνηστο εκδότη της «Αργοναυπλίας» Π. Κοΐνη, έλαβα τις ακόλουθες πληροφορίες για τα μνημονευόμενα στο ποίημα Αναπλιώτη ονόματα:

– Ο Ντομένκος Φρέρης από τη Σύρο, εξάσκησε για πολλές δεκαετίες το επάγγελμα του φραγκοράφη στο Ναύπλιο. Στο δάπεδο του Καθολικού ναού υπάρχει επιτύμβια πλάκα με το όνομά του.

– Ο Χριστόφορος Φουμέλης από τη Σαντορίνη, είχε διοριστεί εφοριακός στο Ναύπλιο όπου έζησε για πολλά χρόνια και απεβίωσε. Κατοικούσε στην υψηλή οικοδομή η οποία βρίσκεται απέναντι της εισόδου του καθολικού ναού.

«Παπά του Όθωνα» ονόμαζαν οι Ναυπλιώτες τον επί 59 έτη καθολικό εφημέριο Γεώργιο Σαργολόγο (1848-1907). Τον επικήδειό του στις 10 Ιανουαρίου 1907, απήγγειλε ο πολιτικός Γ. Μουτζουρίδης, πατέρας του υπουργού Π. Μουτζουρίδη.

– Ο Νιόνιος Ιατρού, διακεκριμένος δικηγόρος, διετέλεσε πρόξενος της Ιταλίας στο Ναύπλιο. Ο γιος του Μάρκος, ιερέας, υπηρέτησε για πολλά χρόνια στην καθολική ενορία Πατρών.

– Ο Τζαννίνος Ιατρού, αδελφός του Νιόνιου, νυμφευμένος με τη μαλτέζα Ρόζα Ιατρού, ίδρυσε την εφημερίδα «Σύνταγμα». Απέκτησε 7 γιους με πρωτότοκο τον Παναγιώτη, πατέρα της αείμνηστης μοναχής Σεβαστιανής (Soeur Sebastien) της Μαρίας Ιατρού-Αντωνίου και του Ιωάννη Ιατρού, αποβιώσαντος στον Πειραιά το 1957.

9. Αντώνιος Morandi. Από τους πιο διαπρεπείς ιταλούς φιλέλληνες που έλαβαν μέρος στον υπέρ ανεξαρτησίας αγώνα του Εικοσιένα, ο Α. Morandi έζησε για πολλά χρόνια στο Ναύπλιο. Μαζί με το γάλλο συνταγματάρχη Α. Touret, και τον πορτογάλο φρούραρχο Α. D' Almeida, εργάστηκε για τη διοργάνωση της καθολικής ενορίας. Εκτενείς πληροφορίες γι' αυτόν μας δίνει ο Μπ. Άννινος στα «Ιστορικά Σημειώ-

ματα», Αθήνα 1925 σελ. 332-335.

Γράφει μεταξύ άλλων ο Άννινος: «Περί του ανδρός τούτου παραδόξως αι περί Φιλελλήνων σημειώσεις του Φορνέζη περιέχουν ελαχίστας και συνοπτικωτάτας πληροφορίας. Λέγουν ότι κατήγετο εκ του Μεγάλου Δουκάτου της Μοδένης, ότι έλαβε μέρος εις διαφόρους εκστρατείας του Φαβιέρου, ότι παραιτηθείς της ελληνικής υπηρεσίας το 1859, κατετάγη εις τον σαρδηνικόν στρατόν και ουδέν πλέον. Εξ εναντίας, και ο Δουκάν εις τας Αναμνήσεις του και ο Αμπού εις το βιβλίον του, ομιλούν περί αυτού μάλλον δια μακρών και υπό πνεύμα ευμενές. Τα περιστατικά σε όσα αναφέρουν μαρτυρούν ότι ο πολύπλαγκτος βίος του δεν ήτο άμοιρος ενδιαφέροντος και η εν Ελλάδι δράσις του ουχι ασήμαντος.

Παραθέτω όσα περί αυτού γράφει ο Δουκάν: «Εις των αγωνισθέντων ανδρείως κατά των στρατευμάτων του Ιβραήμ πασά εν Πελοποννήσω, ευρίσκετο τότε εις Αθήνας άεργος και περιύλος. Ήτο ούτος ο στρατηγός Μοράντι, καταγόμενος εκ Μοδένης, τον οποίον συνήντων συχνάκις εις τον οίκον του συνταγματάρχου Τουρέ, όπου εύρε την φιλοξενίαν ην οι παλαιοί συναγωνισταί ουδέποτε αρνούντο προς αλλήλους. Ο Τουρέ και ο Μοράντι ήρχοντο ενίοτε και συνεμερίζοντο το γεύμα μας εν τω ξενοδοχείω της Αγγλίας, η συνδιάλεξις δε μεταξύ μας παρετείνεται πολλάκις μέχρι του μεσονυκτίου.

Ο Μοράντι ήτο θαυμάσιος τύπος γενναίου περιπλανωμένου ιππότου, προσέτρεχε πανταχού προμύθως όπου αντήχει η φωνή της ανεξαρτησίας και της ελευθερίας... Κατήλθεν εις την Ελλάδα και μετέσχε του επαναστατικού αγώνος... ανέλαβεν υπηρεσίαν διορισθείς ανώτατος διοικητής Χωροφυλακής αλλά εγκατέλιπεν άνευ αδειας την θέσιν του το 1848, υπηρέτησεν ως υποστράτηγος εις το πεντεδεμονιακόν στρατόν και μετέβη κατόπιν εις Βενετίαν δια να ρίψη τας τελευταίας βολάς κατά των Αυστριακών, διεσώθη δε μετά την άλωσιν της πόλεως δραπετεύσας εκ νέου εις την Ελλάδα διασχίσας την Ήπειρον. Ήλπιζε να επανεύρη το βαθμόν του, αλλά εύρεν απεναντίας στρατιωτικόν δικαστήριον συνελθόν εν Ναυπλίω δια να τον δικάση. Ενεφανίσθη προ αυτού, υπερίσπησεν αυτοπροσώπως την υπόθεσίν του και ηθώθη. Αλλά η Αυστριακή διπλωματία παρενέβη, και δια των ενεργειών της ετέθη εις αργίαν. Η απραξία τον κατέθλιβε και επωφελείτο αυτής δια να συγγράψη τα Απομνημονεύματά του. Ήτο άφογος την περιβολήν, η δε υπερβολική ζωηρότης της ομιλίας του δεν εξημίωνε ποσώς την χάριν της συμπεριφοράς του. Όχι μόνον δε ηυχαιριστούμεθα να ακούωμε διηγούμενον τα συμβάντα της ζωής του, αλλά και συχνάκις τον ηρωτώμεν περί αυτών, διότι υπήρξε φίλος του λόρδου Βύρωνος μετά του οποίου συνεπολέμησεν εις Μεσολόγγιον....

Ο Αμπού πλέκει επίσης το εγκώμιον του ιταλού Μοράντι μετά θερμότερων μάλιστα εκφράσεων και υπερθεματίζων εις τας θέσεις του, ανευρίσκει δε μετά χαράς αφορμήν και εις το θέμα τούτο να χλευάση και να εξυβρίση τους Έλληνας...».

Έως το 1848, έτος προσωρινής επιστροφής του Μοράντι στη Βενετία, ο γνωστός επίσης φιλέλληνας Αντώνιος Macchia, ήταν ο πιστότερος φίλος του στο Ναύπλιο. Ο θάνατος του Α. Macchia αναφέρεται στις ληξιαρχικές πράξεις του καθολικού ναού στις 26 Αυγούστου 1858, με την ένδειξη ότι ενταφιάστηκε στο Νεκροταφείο Καθολικών, ευρισκόμενο άνωθεν του προαστείου της Πρόνοιας (στα λατινικά: Quod est in superiori parte Proeniae).

10. Έως την εγκατάστασή του στην Αθήνα το 1845 με τον τίτλο «υπασπιστή του Βασιλιά», ο Αύγουστος Ιλαρίων Touret ήταν η ψυχή της καθολικής κοινότητας στο Ναύπλιο όπου κατοίκησε μόνιμα το 1832.

Από τις ευγενέστερες μορφές φιλελλήνων του Εικοσιένα, ο υποσυνταγματάρχης Touret γεννήθηκε στην πόλη Sarreguemines επί των γαλλογερμανικών συνόρων, στις 23 Αυγούστου 1797. Νέος επέλεξε τη στρατιωτική σταδιοδρομία στην οποία διακρίθηκε και ο πατέρας του Ιλαρίων.

«Τα τελευταία έτη της γαλλικής Αυτοκρατορίας, γράφει ο μνημονευθείς Ερρίκος Fornesy στις βιογραφίες Φιλελλήνων το 1860, ήταν τα πρώτα του στρατιωτικού του βίου. Εξηκολούθησε υπηρετών την πατρίδα του έως του έτους 1825. Παρητήθη τότε του βαθμού αξιωματικού των Ουσάρων όπως ακολουθήσει τους άλλους εθελοντάς τους οποίους ο ηρωισμός του ελληνικού αγώνος παρεκίνηει τα συμμερισθώσι την δόξα και τους κινδύνους. Ο Φαβιέρος τον έθεσε εις το τακτικόν ιππικόν και απέκτησεν υπόληψιν εις Φάληρον και άλλας εκστρατείας, ιδίως εν Χίω, όπου η διαγωγή του και η των ιππέων του επηνεύθη κολακευτικά υπό του γενικού διοικητού την επαύριον της εξόδου των Τούρκων εις την οποίαν τόσον γενναίως αντέστησαν τα τακτικά στρατεύματα.

Ο συνταγματάρχης Touret είχε, εκτός του στρατιωτικού του ζήλου, και αληθή ικανότητα την οποάν επεβεβαίον και το στρατιωτικόν του παράστημα. Ήτο ακούραστος εις την υπηρεσία, αυστηρός αλλά δίκαιος. Η ανήσυχος ενεργητικότητά του τον παρέσυρε πολλάκις πέραν των αυστηρών ορίων των δικαιωμάτων του. Άριστος σύντροφος, πλήρης ευγενείας και απαραμίλλου φιλοφροσύνης, ετιμάτο και ηγαπάτο. Εις αυτόν οφείλονται αι πρώται σημειώσεις περί Φιλελλήνων εν αις συνεργάτης του επέπρωτο μετά λύπης να γράψη και το όνομα του φίλου τόσον προώρως θανόντος».

Μετά την ίδρυση ανεξάρητου Ελληνικού Βασιλείου το 1830, ο Touret ήρθε στο Άργος όπου νυμφεύθηκε στις 16 Μαΐου την εκ Τοσκάνης της Ιταλίας Μαρία-Θηρεσία Pelloni. Ο γάμος καταγράφηκε στο Ληξιαρχικό Βιβλίο της καθολικής Εκκλησίας Ναυπλίου σελ. 7 αρ. 30. Το μυστήριο τελέστηκε από τον ιερέα Κάντιδο Conchetti, λειτουργό γαλλικής φρεγάτας, παρουσία του γάλλου στρατηγού Gerard. Παράνυμφος ήταν οι γάλλοι συνταγματάρχες Pellion και Paugie.

Το επόμενο έτος οι νεόνυμφοι μετώκησαν στο Ναύπλιο. Μετά τη δολοφονία του

Καποδίστρια ανέλαβε καθήκοντα Διοικητού του Σώματος Πυροβολικού. Με την ιδιότητα αυτή τον επισκέφτηκε ο άγγλος ναύαρχος G. Cochrane ο οποίος έγραψε στο Ημερολόγιό του στις 3 Αυγούστου 1836:

«Το πρωινό τούτο επισκέφτηκα τον Major Torette, Διοικητή του τόπου, παλαιό μου γνώριμο. Κατοικεί μαζί με τη σύζυγό του σ' ένα πολύ ωραίο σπίτι, κοντά στην πόλη της πόλης. Η κυρία Torette με πληροφόρησε ότι τους επισκέφτηκαν πρόσφατα ο πρέσβης της Γαλλίας κ. Lagrenée με τη σύζυγό του. Με την ευκαιρία αυτή οργάνωσαν χοροεσπερίδα στην οποία έλαβαν μέρος 60 Ελληνίδες. Αναφέρω το γεγονός για να πω ότι κοινωνική ζωή δεν υπάρχει μόνο στην Αθήνα».

Το 1845 οι Touret ήρθαν οριστικά στην Αθήνα. Ο Αύγουστος Ιλαρίων τιμήθηκε με τα αξιώματα του αυλάρχου, του διευθυντού του Στρατιωτικού Νοσοκομείου και της οικονομικής Υπηρεσίας του Στρατού. Το 1850 ίδρυσε την πυροσβεστική Υπηρεσία Αθηνών σε γαλλικά πρότυπα. Οι πυροσβέστες έφεραν πολύχρωμη στολή,

Ο συνταγματάρχης Αύγουστος Ι. Touret (1797-1856)

υψηλό ορειχάλκινο κράνος με μακρύ ερυθρό λοφίο.

Στις 24 Σεπτεμβρίου 1854 απεβίωσε η Μαρία Θηρεσία Touret. Ασθενής ταξίδεψε ο Αύγουστος Ιλαρίων Touret στην πατρίδα του Sarreguemines για θεραπεία. Ο θάνατος τον βρήκε στον Πειραιά στις 28 Αυγούστου 1858 ενώ κατερχόταν από το πλοίο με το οποίο επέστρεψε από τη Γαλλία. Επιθυμία του ήταν να πεθάνει στην Ελλάδα στην οποία αφιέρωσε τα περισσότερα χρόνια της ζωής του. Ενταφιάστηκε δίπλα στη σύζυγό του στο Νεκροταφείο «Τράχονες» (το σημερινό Α΄ Νεκροταφείο). Είχε τιμηθεί με 5 ελληνικά και γαλλικά παράσημα.

11. Πρόκειται για τον καταλανό Juan Maria Iuifxio, συνταγματάρχη πεζικού του ισπανικού στρατού, ο οποίος συμμετέσχε στην Ελληνική Επανάσταση. Κατά τη δεκαετία 1830/1840, πρόσφερε τις υπηρεσίες του στην οργάνωση του τακτικού στρατού στο Άργος. Παρόλη την προσφορά του, η Ελληνική Κυβέρνηση τον εγκατέλειψε στη μοίρα του.

Στα Γενικά Αρχεία του Κράτους (Γ.Α.Κ.) φακ. Κ 33^α αρ. 000.535 και 000.615, φυλάσσονται δύο έγγραφα που αφορούν στο Iuifxio. Το πρώτο φέρει ημερομηνία 25-2-1838, και το δεύτερο είναι αχρονολόγητο. Και τα δύο φέρουν την υπογραφή του Αντωνίου D' Almeida, Διοικητού των Φρουρίων Ναυπλίου και προσωρινού Γενικού Διοικητού Πελοποννήσου, και έχουν για αποδέκτη τον πρέσβη της Ισπανίας στην Αθήνα Montaldo. Ο Almeida παρακαλεί τον πρέσβη να μεσολαβήσει στην κυβέρνησή του για την αποκατάσταση και την παρασημοφόρηση του προστατευομένου του Iuifxio.

12. Μαρίνος Δούναβης. Εξάδελφος του εφημερίου Ναυπλίου Γεωργίου Δούναβη. Χρημάτισε λειτουργός στην εκκλησία της Παναγίας στο Ναυαρίνο, ανοικοδομηθείσα από το γάλλο έμπορο Κάρολο Baussie και τον πρόξενο της Γαλλίας Robert το 1838. Το 1840 διορίστηκε εφημέριος στον Πειραιά όπου και απεβίωσε το 1856, προσβεβλημένος από την πανώλη που είχαν διαδώσει τα προοριζόμενα στην Κριμαία γαλλικά στρατεύματα. Σκοπός της επίσκεψής του στο Ναύπλιο ήταν η διαφορά μεταξύ του εφημερίου και του επιτρόπου του ναού Βονιφάτιου Bonafin.

13. Βονιφάτιος Bonafin. Γεννημένος στην Τεργέστη το 1805, σπούδασε φαρμακολογία στη γεννέτειρά του που υπαγόταν από το 1797 στην Αυστρία, και εγκαταστάθηκε στο Ναύπλιο λίγο πριν τη δολοφονία του Καποδίστρια, τον οποίο εταρίχευσε για να μεταφερθεί στην Κέρκυρα, την επομένη του θανάτου του, 28^η Σεπτεμβρίου 1831. Το γεγονός αυτό αναγράφεται στο νεοκλασικό αρχοντικό του επί της πλατείας Τριών Ναυάρχων στο ισόγειο του οποίου λειτούργησε έως το 1980, το πρώτο στο Ναύπλιο φαρμακείο. Μετά το θάνατο του Bonafin το 1898 σε ηλικία 93 ετών, τη λειτουργία του φαρμακείου ανέλαβε ο κληρονόμος του Κατσίκας ο οποίος

απεβίωσε το 1971 σε ηλικία εκατό σχεδόν ετών. Το μέγαρο Βοναφίν εκληρονόμησε στους ναούς του Αγίου Γεωργίου, της Παναγίας και του Αγίου Νικολάου οι οποίοι καρπούνται τα ενοίκια ανά εξάμηνο.

Από της αφίξεώς του στο Ναύπλιο, ο Βοναφίν πρόσφερε τις υπηρεσίες του στην καθολική εκκλησία Ναυπλίου. Δε γνωρίζουμε τους λόγους των διαφορών του με τον εφημέριο Γεώργιο Δούναβη ούτε ποιες υπήρξαν οι σχέσεις του με το διάδοχό του Γεώργιο Σαργολόγο. Το όνομά του αναφέρεται συχνά στα ληξιαρχικά βιβλία Βαπτίσεων και γάμων της ενορίας ως αναδόχου και παράνυμφου.

Επί της επιτύμβιας πλάκας του καλλιμάρμαρου τάφου του σε περιοπτη θέση του Δημοτικού Νεκροταφείου, σε κακή σήμερα κατάσταση και χριζόντος συντηρήσεως, μπόρεσα με δυσκολία να αναγνώσω τους εξής πέντε στίχους:

**ΕΝ ΘΑΛΕ ΚΕΙΤΑΙ
ΒΟΝΙΦΑΤΙΟΣ ΒΟΝΑΦΙΝ
ΠΡΟΞΕΝΟΣ ΑΥΣΤΡΟΥΓΓΑΡΙΑΣ
ΕΝ ΝΑΥΠΛΙΩ 1898
ΕΙΣ ΗΛΙΚΙΑΝ 93.**

Δε γνωρίζουμε τον τόπο ταφής της συζύγου του Κονδήλως, της οποίας το όνομα καταγράφεται, ως αναδόχου και παράνυμφης στα ληξιαρχικά βιβλία της Καθολικής ενορίας.

Γράφει ο Λαμπρυνίδης για την πρώτη ταρίχευση στη νεώτερη Ελλάδα: «Ο νεκρός του Ιωάννη Καποδίστρια μετεκομίσθη ευλαβώς εκ του ναού του Αγίου Σπυριδώνος εις το ανάκτορον αυτού, συνοδευόμενος υπό πλήθους λαού, θρηνούντος επί τη απωλεία και καταρωμένοι τους αυτουργούς. Εκεί δε, μετά τη νεκροψίαν, εταριχεύθη υπό του φαρμακοποιού Βονιφατίου Βοναφίν και επετέθη εις την αίθουσα της υποδοχής όπου ο λαός συνέρρει και κατησπάζετο τους πόδας αυτού.

Τα σπλάχνα του Καποδίστρια εξαχθέντα του σώματος κατά την ταρίχευσιν, ετέθησαν εντός πολυτελούς θήκης και ετάφησαν υπό το άγιον βήμα του ναού του Αγίου Σπυριδώνος. Κατά την γενομένην υπό των ιατρών Σ. Καρβέλα, Δ. Τράμιπερ, Α. Παπαδοπούλου Βρεττού και Ν. Μαράτου επίσημον νεκροψίαν, ο νεκρός έφερε α) εις το όπισθεν μέρος της κεφαλής μίαν πληγήν σφαιροειδή, διαπεραστικήν, της οποίας η περιφέρεια ήτο 7-8 γραμμών, προξενηθείσα υπό πυροβόλου όπλου, η οποία πληγή κατηθύνετο από δεξιών προς αριστερά εκ των κάτω προς τα άνω, και ετελείωνε προς τον αριστερόν κρόταφον άνευ βλάβης του δέρματος, β) εις το άνω μέρος της ιδίας θέσεως, μίαν άλλη επιπολαίαν πληγήν, τρίγωνον, και γ) εις το δεξιόν βουβώνα μίαν ετέραν πληγήν κατά κάθετον γενομένην από όπλον κοπτερόν και οξύ, της οποίας το μήκος ήτο 8-9 γραμμών και το βάθος 12. Αμφότεραι αι α) και γ) πληγαί ήταν θανατηφόροι (Ναυπλία, εκδ. Γ 1975, σελ. 292).

Ιωάννης Κοτίτσας
Συνταξιούχος Δάσκαλος

ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ ΜΑΧΗΣ ΚΑΜΙΝΑΚΙ-ΛΑΚΚΑ ΤΟΛΟΥ Με Άγγλους και Γερμανούς (27-4-1941)

Εκείνες τις φριχτές ημέρες 20-4-1941 εγένετο η οριστική κατάρρευση του Ελληνικού μετώπου στην Αλβανία. Επλησίαζαν οι Γερμανικές στρατιωτικές δυνάμεις – 117^η Μεραρχία Καταδρομών, ήταν μέρος της 12ης Γερμανικής Στρατιάς εναντίον της Ελλάδος. Υπό την διοίκηση του Γερμανού στρατάρχου Βίλχελμ Λιστ. Την πρωία της 27-4-1941 πρωινές ώρες και όπου η θέση Λάκκα-Καμινάκι (πλησίον από το γήπεδο Τολου) έγινε μάχη αποχωρούντων Άγγλων-Αυστραλών-Νεοζηλανδών και Κυπρίων εναντίον των επερχομένων εισβολέων κατακτητών Γερμανών μοτοσυκλετιστών και αλεξιπτωτιστών. Ήτανε μονάδες της 6ης Νεοζηλανδικής ταξιαρχίας και άλλων Βρετανικών δυνάμεων, που γενναίως αντιστάθηκε και εμπόδισε τους εισβολείς Γερμανούς.

Προς το Τολόν προπορεύετο το 2^ο τάγμα Γερμανών με τον 6^ο λόχο. Διοικητής του τάγματος ήταν ο Γερμανός ταγματάρχης Πίτσονκα. Επειδή είχε σπάσει το πόδι του με την πτώση του με αλεξίπτωτο στον Ισθμό της Κορίνθου, με απόφαση του συνταγματάρχη Στουρμ ανέλαβε καθήκοντα διοικητού τάγματος ο λοχαγός Γκέρχαρντ Σίμερ. Για την περιοχή της Πελοποννήσου την επίθεση είχε αναλάβει η 5^η τεθωρακισμένη μεραρχία.

Ο Γερμανός συνταγματάρχης Στουρμ μαζί με τον λοχαγό Σίμερ μπήκανε στο Τολό, βρήκανε συμμαχική αντίσταση στη Λάκκα. Εκεί έκανε θραύση ο Γερμανός ανθυπολοχαγός Τούζεν, τραυματισμένος ορμούσε μπροστά.

Εδόθη πεντάωρη σκληρή μάχη στη θέση Λάκκα από την δεξιά πλευρά του δρόμου Ασίνης, όπου η θέση Ντάπια (Μπιρμπιλέικα) στους πρόποδες Προφήτου Ηλιού και από την απέναντι αριστερή πλευρά του δρόμο, στη θέση Δραγασούρα κοντά στο ποδοσφαιρικό γήπεδο Τολου, 100 άνδρες –Βρετανοί, Αυστραλοί και Νεοζηλανδοί– εμπόδισαν σκληρά τους επερχομένους Γερμανούς να περάσουν.

Ακούγαμε πυκνούς πολυβολισμούς και συχνά δυνατές εκρήξεις όλμων και άλλων πολεμικών όπλων. Δυο τρία Γερμανικά αεροπλάνα ανεβαίνανε και κατεβαίνανε πάνω από την γενομένη εκείνη μάχη.

Στο τέλος εκείνης της μάχης εμετρήθησαν μερικοί νεκροί. Απ' τις συμμαχικές δυνάμεις 5 Άγγλοι και 3 Αυστραλοί και Νεοζηλανδοί. Απ' τους Γερμανούς 4-5 νεκροί Γερμανοί στρατιώτες. Τους νεκρούς Γερμανούς στρατιώτες τους θάψανε στο νεκροταφείο Ναυπλίου. Τους Συμμάχους νεκρούς τους θάψανε στη θέση Λάκκα, κάτω από κάτι ελιές που ήταν τότε. Πάνω σε κάθε μνήμα νεκρού είχαν τοποθετήσει το κράνος του.

Από τους υποχωρούντες Συμμάχους, από δω στο Τολό, αιχμαλωτίστηκαν κατά άλλους ιστορικούς 1.700 ή κατά άλλους 2.200 στρατιώτες, ενώ οι αξιωματικοί φύγαν με πολεμικά πλοία. Πληροφορίες: α) απ' το βιβλίο Νταϊήβιντ Τόμας, «Κρήτη '41. Ο πόλεμος στη θάλασσα», β) «Θύελλα στα Βαλκάνια», Εφημερίδα «Ακρόπολις», Τρίτη, 11/3/1980 και γ) Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού – Αρχείον Ιστορίας Στρατού, σελίδες 61-62-63 δ) «Η έγχρωμη Ιστορία του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου», ε) Χάιντς Ρίχτερ «Η Ιταλογερμανική επίθεση εναντίον της».

Οι υποχωρούντες Σύμμαχοι περίτρομοι πήρανε τις βάρκες Τολιανών ψαράδων και ανοίχτηκαν στο πέλαγος, για Τσακωνιά, Μονεμβάσια, Σπέτσες και άλλες περιοχές.

Η συνθηκολόγηση Ελληνικών και Γερμανικών δυνάμεων στα Ηπειρωτικά βουνά υπογράφηκε στις 22-4-1941, και στις 24/4/-1941 άρχισαν να φεύγουν οι Βρετανικές δυνάμεις από την Ελλάδα από θαλάσσιες ακτές, Πόρτο-Ράφτη, Ραφήνα, Ελευσίνα, Μέγαρο, Κόρινθο, Ναύπλιον, Τολόν, Μύλους, Μονεμβάσια, Καλαμάτα κ.λ.π. Η Ελληνική Κυβέρνηση μεταφέρθηκε στην Σούδα-Κρήτης. Εδώ στην περιοχή μας ανώτατος στρατιωτικός διοικητής ήταν ο στρατηγός Χένρυ Μαίτλαντ Γουίλσον. Εκείνη την ημέρα με το επιτελείο του και άλλους Στρατηγούς και Ναύαρχους ευρίσκετο στους Μύλους Ναυπλίας. Από τους Μύλους (27 Απριλίου, πρωί) με το υδροπλάνο του, τύπου Σάντερλαντ, έφυγε και επήγε στην Κρήτη. Διάδοχο του άφησε τον Νεοζηλανδό υποστράτηγο Μπέρναρντ Φρέιμπεργκ, ο οποίος αργότερα επήγε στην Μονεμβάσια και από εκεί με τον Ναύαρχο Μπέιλλι-Γκρόμαν έφυγαν και επήγαν για την Κρήτη.

Εκείνες τις ημέρες και νύχτες στο Τολό είχαν πλησιάσει τα πολεμικά πλοία Γκλένυαρν, Ντάϊαμοντ, Γκρίφιν, Αϊσις, Στιούαρτ και παρελάμβαναν τους αποχωρούσαντες στρατιώτες. Οι αποχωρούσες στρατιωτικές δυνάμεις, πρόλαβαν και επιβιβάστηκαν στα πλοία, φεύγανε με άτακτη φυγή, με πανικό και απελπισία, με αγωνία και τρομάρα για το άγνωστο μέλλον. Από επάνω τους είχαν πετάξει κάθε διακριτικό γνώρισμα και στολίδι της στρατιωτικής φορεσιάς και διακριτικό του βαθμού που έφεραν, δίχως पहλίκια, δίχως γαλόνια, ούτε φυσιγγιοθήκες, δίχως τα ξίφη τους, με τσαλακωμένες τις στρατιωτικές φορεσιές τους και οι περισσότεροι αζύριστοι και πεινασμένοι-ζελιγωμένοι.

Στους δρόμους και στις πλαγιές των βουνών, στους λόφους και στα ρέματα βρί-

σκαμε πεταμένα πολεμικά τυφέκια, περίστροφα, πολυβόλα και πηλίκια αξιωματικών, πολλές στρατιωτικές κουβέρτες, караβάνες συσσιτίου, διάσπαρτα πολλά παγούρια [υδροδοχεία] μέσα στα θυμάρια και τα πουρνάρια στις πλαγιές του Τολού, μάσκες αντιασφυξιγόνες, χαρτονομίσματα εγγλέζικα, σκόρπια λερωμένα και κατεστραμένα στον κεντρικό δρόμο Τολού. Πεταμένες ταμπακιέρες με τσιγάρα ή δίχως τσιγάρα, κουτιά με σοκολάτες, ρολόγια χεριού, γυαλιά ηλίου, ομματοκυάλια, διόπτρες μακρινών αποστάσεων (στρατιωτικά κυάλια) Είδαμε ομάδα Βρετανών που έκαιγε χαρτονομίσματα, χάρτινες λίρες Αγγλίας, ήτανε το Ταμείο Ταξιαρχίας.

Στις πλαγιές και στους λόφους βρήκαμε πολλά εγκαταλειμένα αυτοκίνητα με στρατιωτικό εξοπλισμό ή κενά παραδίπλα άλλα τεθωρακισμένα ή ερπυστριοφόρα, και σκόρπια πολλά σιδερένια ανταλλακτικά εργαλεία αυτοκινήτων.

Όλοι οι κάτοικοι του χωριού είχανε βγει για πλιάτσικο. Αξέχαστη ημέρα όπου έγινε η πεισματική εκείνη μάχη στο Καμινάκι-Λάκα Τολού, πένθιμη ημέρα με ζοφερές αναμνήσεις. Αποβραδύς είχανε βομβαρδίσει και βυθίσει στο λιμάνι Ναυπλίου και στην Αρβανιτιά τέσσερα Βρετανικά πολεμικά πλοία. Απ' το Τολό είχανε επιβαστεί στα πολεμικά πλοία και αναχωρήσει 2.500 στρατιώτες.

Εκείνες τις βραδυνές, 27-28 Απριλίου 1941, οι περισσότεροι κάτοικοι του Τολού, γυναίκες, άνδρες, παιδιά, γέροι, γερόντισες καταφοβισμένοι πεζοπορώντας πήγαμε και κοιμηθήκαμε στο εκκλησάκι της Αγίας Σωτήρας. Και άλλοι μερικοί κοιμηθήκαμε στα μαντριά του Αντίκα.

Από τους δραπετεύσαντες αυτούς, ένας Βρετανός στρατιώτης επιζεί ακόμα στην Αγγλία, ο Ρ.Σ. Ουάττ (Λέστερ -Λέστερσαϊρ).

Το έτος 2003, Αύγουστο μήνα, είχε έλθει τουρίστας στο Τολό, ψώνισε από το μαγαζί του κ. Ηλία Ζούτη. Με κάλεσαν, πήγα τον βρήκα, γνωριστήκαμε και έχουμε μεταξύ μας αλληλογραφία. Συμφωνήσαμε να μπορέσουμε και με τη βοήθεια του Δήμου Ασίνης να οικοδομήσουμε μνημείο για τους νεκρούς της μάχης Καμινάκι-Λάκκα Τολού, που αμυνόμενοι σκοτώθηκαν και μείνανε άταφοι 1-2 εικοσιτετράωρα, δίχως να χυθεί μητρικό δάκρυ στον τάφο τους.

Τέλος παραθέτω ένα ποίημά μου αφιερωμένο σ' αυτούς που σκοτώθηκαν στη μάχη Καμινάκι-Λάκκα Τολού.

Στους σκοτωμένους Νεο-Ζηλανδούς

(Στη μάχη 27/4/1941 Καμινάκι Λάκα-Τολόν Ναυπλίας)

*Νεο-Ζηλανδικά παιδιά
στη μάχη σκοτωμένα
αδιάβαστα και άταφα
με αίματα βαιμένα.*

*Μανάδες σας δεν είν' εδώ
να κλάψουν το χαμό σας
συγκλονισμένοι στο Τολό
θρηνούμε το κακό σας.*

*Η ξενιτιά σας άρπαζε
και λιώνει τα κορμιά σας
ο τόπος σας είναι ιερός
κι άγια τα μνήματά σας.*

*Και στη New Zealand μακριά
θα πάνε τα μαντάτα
ότι γενναία πέσατε
απ' εχθρικά φουσάτα.*

Ιωάννης Κοτίτσας, Τολόν, 28.4.1941

Μερικές άλλες πληροφορίες και σημειώσεις για το εκστρατευτικό Βρετανικό Σώμα στην Ελλάδα για την ενίσχυση των Ελληνικών δυνάμεων

Συμμαχικές στρατιωτικές δυνάμεις [Βρετανικές, Αυστραλιανές, Νεοζηλανδικές και Κυπριακές], που ήλθαν για την βοήθεια των Ελληνικών δυνάμεων, 58.000 άνδρες από την Αλεξάνδρεια στον Πειραιά και από αυτούς απεμακρύνθησαν απ' την Ελλάδα 50.732 στρατιώτες.

Ο Ναύαρχος Χάρολντ Μπέιλυ Γκρόμαν μετακίνησε τις δυνάμεις του από την Αθήνα και επέγγε στους Μύλους Αργολίδας.

Την ίδια ημέρα, 24/4/41 ο Βασιλεύς και μερικά μέλη της Ελληνικής Κυβερνήσεως με υδροπλάνο τύπου Σάντερλαντ επέγγε στην Σούδα Κρήτης.

Ο Στρατηγός Χένρυ Μαίτλαντ-Γουίλσον ανεχώρησε και πήγε στην Κρήτη.

Η ομάδα της 6ης Νεοζηλανδικής ταξιαρχίας ήλθε στο Ναύπλιον, Άργος, Τολό, και στον δρόμο προς την Τρίπολη.

Στις 27-4-1941 στο λιμάνι της Καλαμάτας και ώρα ξημερώματα προς Κυριακή με τα πλοία Ντιφέντερ και Ντάιαμοντ περιλαμβανόντουσαν και 250 στρατιώτες που είχαν επιβιβαστεί στο Ντιφέντερ. Το σκάφος αυτό βρήκε καιρό να φορτώσει μερικά κιβώτια που είχαν μέσα τους τον πολύτιμο θησαυρό του Γιουγκοσλαβικού στέμματος.

Η νηοπομπή ξεκίνησε τα ξημερώματα ώρα 3:40', πλέοντας προς τα κάτω , μέσα από τον κόλπο Καλαμάτας προς το Αιγαίο πέλαγος μέσα από το στενό των Αντικυθήρων και από τον κόλπο της Σούδας.

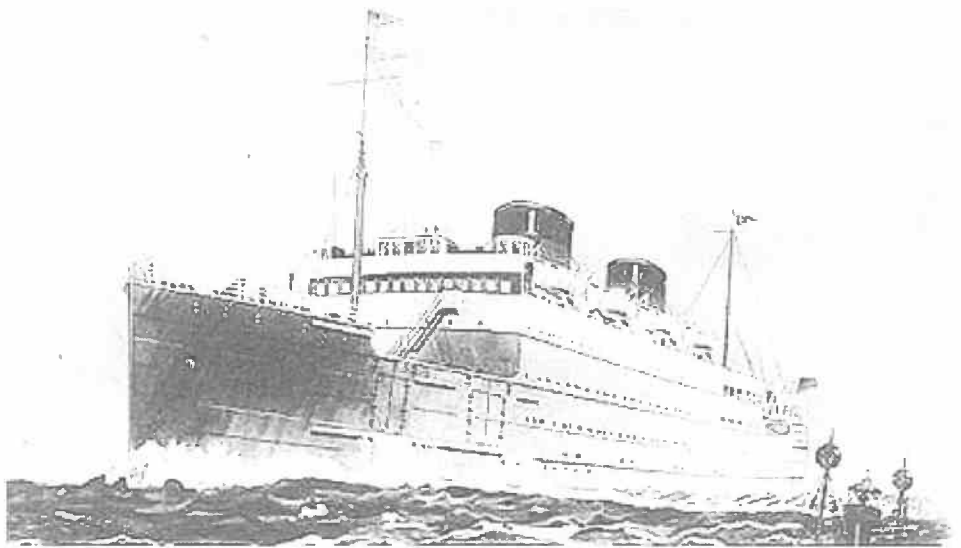
Το πλοίο Γκλένηαρν είχε ρυμουλκηθεί από το πλοίο Γκρίφφιν στον κόλπο Κισσάμου Κρήτης, πέρασε από το νησί Γαύδος και έφτασαν στην Αλεξάνδρεια. Στο πλοίο Ντάιαμοντ ήταν φορτωμένο το Ελληνικό χρυσάφι αξίας 7.000.000 λιρών, που είχε παραλάβει από τον κόλπο Σούδας και το μετέφερε στην Αλεξάνδρεια.

Το πλοίο Ντάιαμοντ ήταν επικεφαλής συνοδείας και μετέφερε το Ελληνικό χρυσάφι, με πλοίαρχον τον Χένρυ Μακ Κώλλ υπό την διοίκηση του υποναυάρχου και διοικητή αντιτορπιλικών στόλου της Μεσογείου Ιρβάν Γκόρντον Γκλέννι. Το συνόδευαν τα Αυστραλιανά αντιτορπιλικά Στιούαρτ και Βεντέτα.

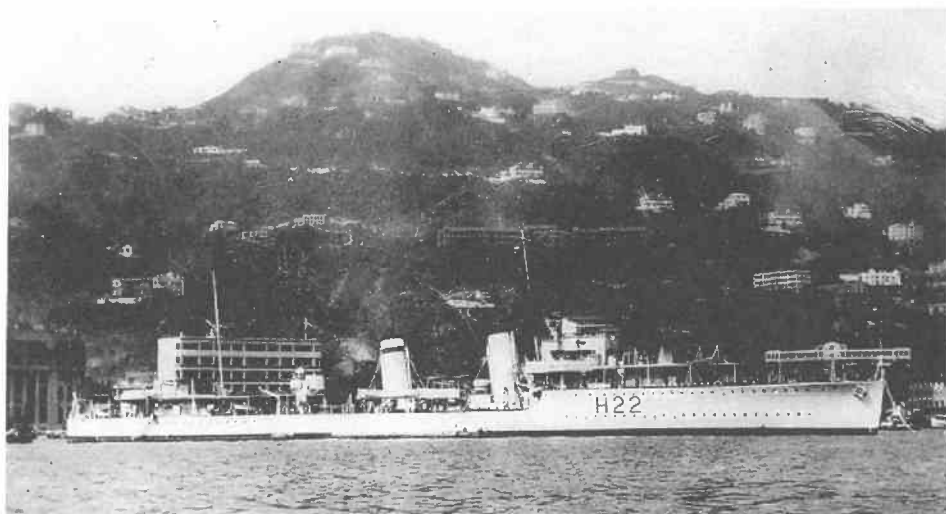
Τονίζουμε ακόμη ότι το πλοίο Ντάιαμοντ είχε κολλήσει στην είσοδο του λιμανιού Ναυπλίου και εμπόδιζε την έξοδο των άλλων πολεμικών πλοίων.

ΟΝΟΜΑΤΑ ΠΛΟΙΩΝ ΠΟΥ ΕΒΥΘΙΣΤΗΚΑΝ
ΣΤΗΝ ΑΡΒΑΝΙΤΙΑ ΣΤΙΣ 27 ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1941

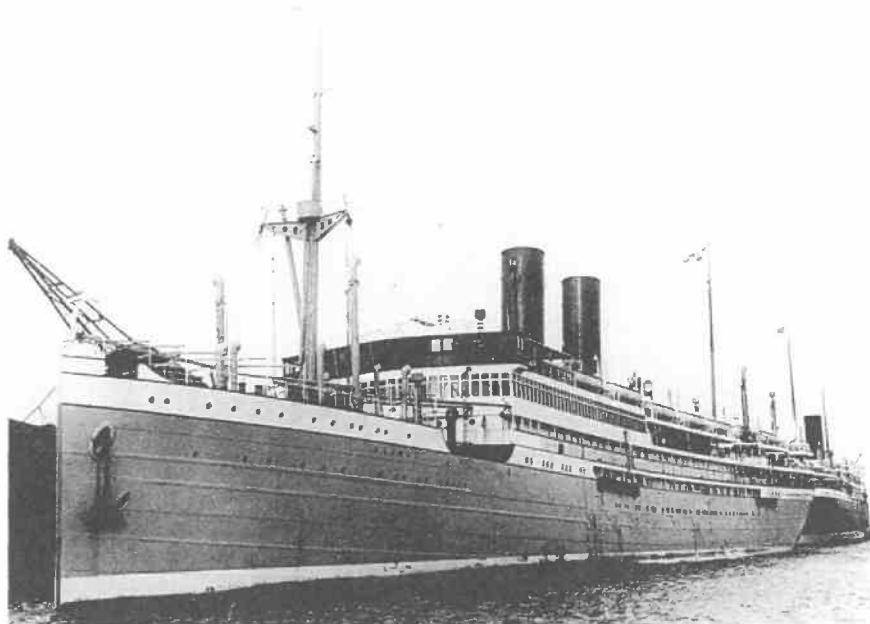
1) **Ωλστερ Πριν.** Τον Απρίλιο του 1941, βυθίστηκε στον κόλπο του Ναυπλίου (Αρβανιτιά).

- 2) **Ντάιαμοντ** (αντιτορπιλικόν). Σύμφωνα με πίνακα που μου έστειλε η υπηρεσία Κοινοπολιτεία - Υπηρεσία πολεμικών τάφων, πνίγηκαν 144 άτομα.

- 3) **Σλάματ** Πνίγηκαν 10 μέλη του πληρώματος και 500 στρατιώτες. Βυθίστηκε στην Αρβανιτιά Ναυπλίου.

ΝΑΥΠΑΙΑΚΑ ΑΝΑΛΕΚΤΑ

- 4) **Ράινεκ** (αντιτορπλικόν). Πνίγηκαν 103 στρατιώτες. Βυθίστηκε στην Αρβανιτιά Ναυπλίου (24/4/1941).

ΟΝΟΜΑΤΑ ΠΛΟΙΩΝ ΠΟΥ ΠΛΗΣΙΑΣΑΝ ΣΤΟ ΤΟΛΟ ΚΑΙ ΠΑΡΕΛΑΒΑΝ ΑΠΟΧΩΡΟΥΝΤΕΣ ΣΤΡΑΤΙΩΤΕΣ ΒΡΕΤΑΝΟΥΣ, ΝΕΟΖΗΛΑΝΔΟΥΣ κλπ. ΣΤΙΣ 26, 27 ΚΑΙ 28 ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1941

- 5) **Γκλένηαρν**. Ήταν ένα μικρό αποβατικό πλοίο. Προσέγγισε στο Τολόν.

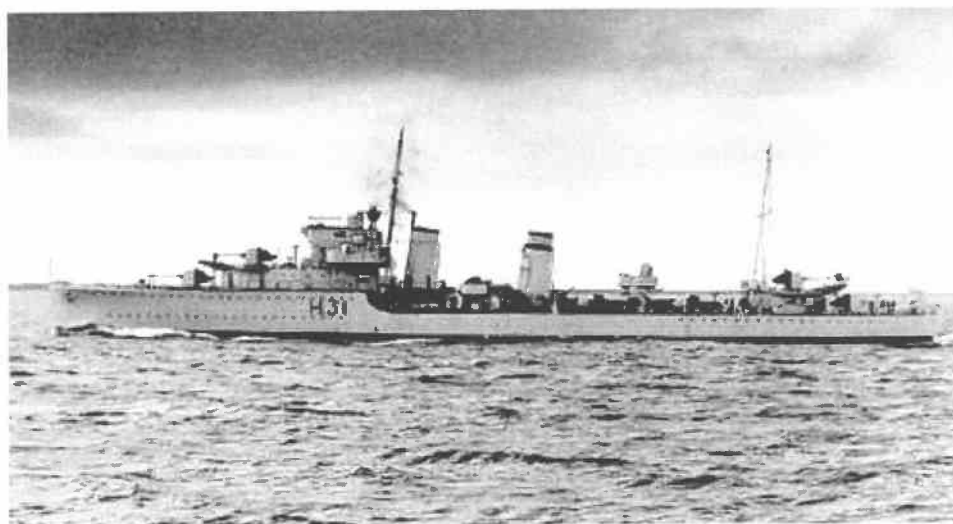

- 6) **Ντάιαμοντ** (καταδρομικό). Στο πλοίο *Dido* ο κυβερνήτης ήταν ο Υποναύαρχος Ιρβάν Γκλένι. Το πλοίο αυτό ήταν επικεφαλής συνοδείας και φορτωμένο με το Ελληνικό χρυσάφι αξίας 7.000.000 λιρών από Σούδα της Κρήτης προς την Αίγυπτο στις 14.5.1941. (Βλ. Σ. 174, Μ.Κ.).

- 7) **Γκρίφιν** (H31), αντιτορπιλικό κατηγορίας G. Προσέγγισε στο Τολόν, πλησίασε τον κόλπο του Ναυπλίου (Αρβανιτιά). Απρίλιος 1941.

ΝΑΥΠΑΙΑΚΑ ΑΝΑΛΕΚΤΑ

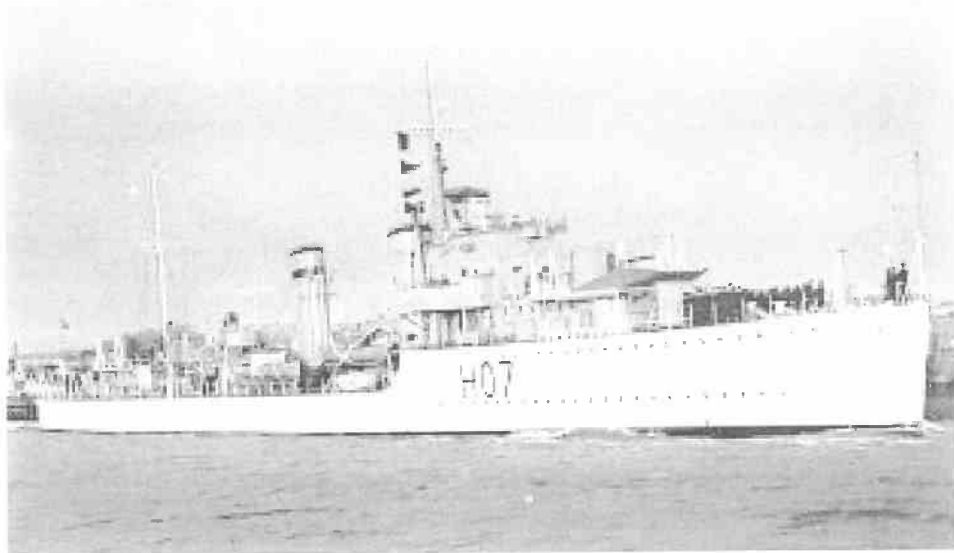
- 8) **Στιούαρτ**. Αυτό το πλοίο διέσωσε 600 στρατιώτες από τον κόλπο του Τολού στην Κρήτη. Αρχικά τους πήγε στο Ναύπλιο και στη συνέχεια επέστρεψε στο Τολό, παρέλαβε περισσότερους στρατιώτες και τους μετέφερε στον κόλπο της Σούδας.

- 9) **Βεντέττα**, Αυστραλιανό αντιτορπιλικό. Πρόσφερε στενή συνοδεία στο πολεμικό πλοίο Ντιφέντερ.

10) **Ντιφέντερ**, αντιτορπιλικό κατηγορίας D. Το πλοίο αυτό φόρτωσε το θησαυρό του Γιουγκοσλαβικού στέμματος στο λιμάνι της Καλαμάτας.

- 11) **Άισις**, αντιτορπιλικό. Προσέγγισε στο Τολόν.
  - 12) **Χάικοβ**, αντιτορπιλικό. Προσέγγισε στον Τολόν.
  - 13) **Α5**. Μεταγωγικό σκάφος. Ξεκίνησε για τη Μονεμβάσια στις 26-4-1941, όπου δεν έφτασε διότι βυθίστηκε.
- * Σημείωση: Από το Τολό επιβιβάστηκαν 4.527 στρατιώτες (Δ.Ι.Σ., κεφ. 146), Χάιντς Ρίχτερ, σελ. 592, 2.500 στρατιώτες. Αιχμαλωτίστηκαν 1.700 στρατιώτες (Δ.Ι.Σ., κεφ. 146) ή κατά Χάιντς Ρίχτερ, αιχμαλωτίστηκαν 2.200 στρατιώτες (σελ. 594).

ΛΙΓΕΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ
για καθένα Στρατηγό και Ναύαρχο που πέρασαν
από το Τολό, Μύλους, Μονεμβάσια, Σούδα Κρήτης

- 1) **Χένρυ Μαίτλαντ-Γουίλσον**, Βρετανός στρατηγός. Ο στρατηγός αυτός μαζί με 55 στρατηγούς, ναύαρχους και άλλες προσωπικότητες με υδροπλάνο τύπου Σάντερλαντ έφυγαν από τους Μύλους Αργολίδας το βράδυ 26.4.1941 και επήγαν στην Σούδα Κρήτης αφού ανέθεσε την διοίκηση του στρατού στον στρατηγό Μπέρναρντ Φρέιμπεργκ.
- 2) **Αντριου Κάνινγκχαμ**. Βρετανός Ναύαρχος - ανώτατος διοικητής στόλου Μεσογείου.
- 3) **Σορτ Σάντερλαντ**. Με αυτόν τον τύπο υδροπλάνου ανεχώρησαν από το Τολόν Ναυπλίας και επήγαν στους Μύλους Αργολίδας ο Βρετανός στρατηγός Ουίλσον με το στρατηγείο του.
- 4) **Μπέρναρντ Φρέιμπεργκ**. Νεοζηλανδός στρατηγός διοικητής των Νεοζηλανδών
- 5) **Χάρολντ Μπέιλι-Γκρόμαν**. Βρετανός Ναύαρχος, γεννημένος στον Καναδά. Αυτός με τον στρατηγό Φρέιμπεργκ και το επιτελείο του, 55 στρατιωτικούς, επήγαν στους Μύλους και την νύχτα (26.4.1941) ανεχώρησαν με το πλοίο Χάικοβ και μέσω Μονεμβασιάς για τη Σούδα Κρήτης.
- 6) **Χάρολντ Τσάρινγκτον**. Βρετανός Στρατηγός.
- 7) **Χένρυ Ντανιέλ Πρίντχαμ-Γουίππελ**. Βρετανός Ναύαρχος, αρχηγός στόλου Μεσογείου. Επήγε στους Μύλους της Αργολίδας στις 26.4.1941. Από εκεί, αφού συγκεντρώθηκαν όλοι οι στρατηγοί, οι ναύαρχοι και το επιτελείο τους, με το ηλιοβασίλεμα ανεχώρησαν για τη Μονεμβάσια.
- 8) **Αρτσιμπαλντ Γουέιβελ**. Βρετανός Στρατηγός.
- 9) **Τόμας Μπλέιμι**. Αυστραλός Στρατηγός.
- 10) **Λ.Π. Πάρρινγκτον**. Νεοζηλανδός Ταξίαρχος. Στο λιμάνι της Καλαμάτας στις 28-4-1941 συνάντησε αξιωματικόν του Λιμενικού.
- 11) **Σερ Ιρβάν Γκόρντον Γκλέννι**. Σκωτσέζος Ναύαρχος. Πολέμησε και στους δύο Παγκοσμίους Πολέμους. Αποστρατεύτηκε το Μάιο του 1947.
- 12) **Χένρυ Μακ Κώλλ**, πλοίαρχος στο Ντάιαμοντ.

Π. Κ. Κομιανός

Συνταξιούχος Τοπογράφος ΔΕΗ

ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΑΝΕΓΕΡΣΕΩΣ ΙΕΡΟΥ ΝΑΟΥ ΑΓΙΟΥ ΝΕΚΤΑΡΙΟΥ ΝΑΥΠΛΙΟΥ

Η σημερινή περιοχή που περιβάλλει τις παλιές και τις νέες Εργατικές κατοικίες έχει ιστορικό παρελθόν από την αρχαία εποχή. Ο λόφος του σημερινού Προφήτη Ηλία βρίσκεται πολύ κοντά στο κάστρο της Αρχαίας Τίρυνθας. Η προϋπάρχουσα πηγή τροφοδοτούσε τους Κύκλωπες και τους πολυάνθρωπους κατοίκους της Ομηρικής πόλης. Εδώ έζησε ο ημίθεος Ηρακλής στα παιδικά και εφηβικά του χρόνια και από εδώ πραγματοποίησε τους 12 Άθλους του.

Ο γνωστός Περιηγητής Πausανίας το 176 μ.Χ. διερχόμενος την Αργολίδα επισκέφτηκε την Κάναθο, πηγή στα ριζά του προσκείμενου λόφου και μας πληροφορεί ότι το νερό της είχε θαυματουργικές ιδιότητες. Μας κάνει επίσης γνωστό ότι η θεά Ήρα έκανε τακτικά το μπάνιο της στα γλυκά νερά της πηγής και επανακτούσε την αγνότητά της. Στα νεότερα χρόνια τα νερά της ήταν τόσο άφθονα που πότιζαν πολλά στρέμματα και το περίσσευμα μέσω του ρέματος της Γλυκιάς κατέληγε στη θάλασσα. Η πηγή έκτοτε από τους πρόποδες του λόφου στέρευε λόγω των πολλών γεωτρήσεων που δημιουργήθηκαν στη γύρω περιοχή. Την Κάναθο πηγή σήμερα μπορούμε να την εντοπίσουμε στο κτήμα του Ανδρέου λίγα μέτρα δεξιά του δημοσίου δρόμου προς την πόλη του Άργους και στο σημερινό αντλιοστάσιο προώθησης των νερών των πηγών του Αναβάλου. Ακόμη, μας είναι γνωστό ότι η θάλασσα έφτανε στα 300 μέτρα από τους πρόποδες του προαναφερόμενου λόφου και όλη η περιοχή λίμναζε από στάσιμα και επικίνδυνα ελώδη νερά. Επίσης, η αποβίβαση του νεαρού Βασιλιά Όθωνα έγινε στην αποβάθρα που υπήρχε στο θαλάσσιο χώρο στο κτήμα του Κολιόπουλου και μια ξύλινη σκάλα [Αναβαθμών] στην οποία ανήλθε ο πρώτος Βασιλιάς της νεότερης Ελλάδος. Ένεκα του ιστορικού γεγονότος πρότεινα στον τότε Δήμαρχο Ν. Καραπάυλο η κεντρική οδός εμπροσθεν των παλιών εργ. κατοικιών που συνδέει την οδό Άργους και την λεωφόρο Νέας Κίου να ονομασθεί οδός Αναβαθμών, πράγμα που έγινε.

Η στέγαση των αστέγων εργατοϋπαλλήλων υπήρξε πάγιο αίτημα των κατοίκων της πόλεως του Ναυπλίου και ιδιαίτερα του συνοικισμού της Πρόνοιας. Μετά από πολλά διαβήματα των ενδιαφερομένων με την συμπαράσταση του Δήμου Ναυπλί-

ου και της Νομαρχίας Αργολίδος ο Ο.Ε.Κ. με την υπ' αριθμ. 3966-2214/ 1966 πρόβη στην αγορά 11.213, 61 στρεμμάτων δια την ανέγερση κατοικιών. Η έγκριση του Οικισμού έγινε στις 9/1/1968 (Φ.Ε.Κ 41/ Τ.Α/28/2/1968).

Η αποπεράτωση των Εργατικών πραγματοποιήθηκε μετά παρέλευση πλέον των δέκα ετών και τα παραχωρητήρια εδόθησαν στις 23/2/1970.

Με την εγκατάσταση των νέων κατοίκων οι νέοι της εποχής εκείνης δημιουργούν το Μορφωτικό Σύλλογο (ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ) για να καλύψει τις πνευματικές ανάγκες και να επιλύει τα διάφορα προβλήματα του οικισμού. Σε αυτή την προσπάθεια πρωτοστάτησε ο υπάλληλος της Νομαρχίας Γεώργιος Ευσταθίου ο οποίος λόγω της θέσεως που κατείχε και των πολλών γνωριμιών βοήθησε μαζί με τον Αθανάσιο Κοτίτσα, προϊστάμενο Τεχνικής Υπηρεσίας, στην έγκριση των χρηματικών κονδυλίων για τις επείγουσες ανάγκες του οικισμού. Αμέριστη υπήρξε και η συμπαράσταση της Ειρήνης Σάββα, Νομαρχιακής Υπαλλήλου παρά το πλευρό του κ.Ευσταθίου.

Το πρώτο διοικητικό συμβούλιο απαρτίστηκε από τον ευγενέστατο Σπύρο Μώρο, Πρόεδρο του Εργατικού Κέντρου Ναυπλίου, και ορίστηκε Πρόεδρος του νεοϋδρυθέντος Συλλόγου. Γραμματέας ορίστηκε ο Γ. Ευσταθίου και μέλη ο Τάκης Λιόλιος, Υπάλληλος Α.Γ.Ρ.Ε.Ξ , ο Βασίλης Κοσκινάς, διοικητικός Υπάλληλος Ι.Κ.Α, ο Μιχάλης Ταγαράς, Τεχνικός Υπάλληλος Ο.Τ.Ε, ο Σπύρος Δημητρίου, οικοδόμος και ο Ρήγας Γύφτος, καταστηματάρχης. Διακαής πόθος των κατοίκων του οικισμού και ανάγκη επιτακτική ήταν η ύπαρξη ενός Ι. Ναού για τις θρησκευτικές τους ανάγκες. Πρωταρχικό μέλημα του Συλλόγου υπήρξε η τροποποίηση του υπάρχοντος Σχεδίου πόλεως του οικισμού.

Στις 26/4/75 υπεβλήθη αίτηση προς τον Ο.Ε.Κ για την κατάργηση των τριών οικοπέδων όπου επρόκειτο να αναγερθούν τρεις πολυκατοικίες. Κατόπιν πολλών ενεργειών του Συλλόγου και επίπονες προσπάθειες του Γ. Ευσταθίου εν τέλει ετροποποιήθη το σχέδιο πόλεως με την υπ' αριθμ. απόφαση φύλλον 10 της 12/1/79 Φ.Ε.Κ τεύχος Δ. Η νέα τροποποίηση προέβλεπε στο μεσαίο οικοπέδο να αναγερθεί ο προβλεπόμενος Ι. Ναός και στα δύο εκατέρωθεν δημιουργία πρασίνου. Η ανέγερση του Ναού συνάντησε απέραντες δυσκολίες πρώτα από το ιερατείο της πόλεως και ιδιαίτερα από τους ιερείς του Αγ. Γεωργίου όπου υπάγονταν οι Εργ. Κατοικίες. Η Εκκλησιαστική Νομοθεσία, κατά το εκκλησιαστικό δίκαιο, δεν επιτρέπει την ύπαρξη ναού κάτω των 250 οικιών και δεύτερον το Ναύπλιο έχει πολλές εκκλησίες και οι περισσότερες άδειες. Η ύπαρξη ενός νέου Ναού καθίστατο αδύνατος κατά την άποψη της εκκλησίας της Ελλάδος.

Η επιθυμία αυτή των κατοίκων παρέμενε στα χαρτιά, ενώ η ανάληψη της ευθύνης από ένα πρόσωπο ήταν μεγάλο ρίσκο. Εκείνος που θα αναλάμβανε το όλο έργο θα έπρεπε να βρει χρήματα και χορηγούς, να έχει την επίβλεψη και να αναλάβει τις πληρωμές των οικοδόμων, να τηρεί αρχείο εσόδων και εξόδων και να εκπληρώνει

τις υποχρεώσεις του στο Ι.Κ.Α. Προ αυτών των ευθυνών ο Σύλλογος είχε διαλυθεί. Το κτήριο όπου στεγαζόταν, είχε ερειπωθεί και είχε καταστεί τουαλέτα για τους διερχομένους όπως και το περίπτερο μπροστά στην πλατεία.

Όλος ο περιβάλλον χώρος έξω και μέσα και μέχρι την λεωφόρο Ναυπλίου-Νέας Κίου ήταν μια περιοχή από λιμνάζοντα νερά και από λύματα που άδειαζαν τα βυτιοφόρα αυτοκίνητα. Όλη εικόνα ήταν θλιβερή και απαίσια. Το 1978 ανασυντάσσεται ο Σύλλογος και αναλαμβάνει την προεδρία ο υποφαινόμενος με Γραμματέα και πάλι τον Γ. Ευσταθίου και μέλη τους τον Μ. Ταγαρά, Β. Κοσκινά, Σ. Δημητρίου, Ρ. Γύφτο, Πέτρον Ρεντούλια, Μπιμπικό Ιωάννη, και Γ. Στεφανόπουλο. Το νέο διοικητικό Συμβούλιο επισκέπτεται τον αιώνηστο Δήμαρχο Ναυπλίου Νικόλαο Καραπαυλο και επιτυγχάνει την έκδοση των απαραίτητων κονδυλίων για την κατασκευή αγωγού ομβρίων υδάτων και πεζοδρομίων. Έγινε επέκταση του δημοτικού φωτισμού μέσα στον οικισμό και φωτίστηκε η οδός Αναβαθμών από την λεωφόρο Άργους έως την λεωφόρο Ν. Κίου. Με κονδύλια του Υπουργείου Παιδείας το κτήριο για να μη καταστεί και πάλι ερείπιο διατέθηκε στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση για την στέγαση του πρώτου Νηπιαγωγείου στις παλιές Εργ. Κατοικίες.

Αμέριστη υπήρξε και πάλι η βοήθεια του Προϊσταμένου της Τεχνικής Υπηρεσίας Αθην. Κοτίτσα και του Γ. Ευσταθίου. Στη συνέχεια έγινε η αντικατάσταση των μηχανημάτων του Βιολογικού καθαρισμού μέσω του Νομαρχιακού Ταμείου και πάλι με την βοήθεια των προαναφερόμενων υπαλλήλων της Νομαρχίας Αργολίδος. Οφείλω δημοσίως να ευχαριστήσω τους ανωτέρω Προϊσταμένους της Νομαρχίας και την αφανή και ανιδιοτελή κ. Ειρήνη Σάββα για την μεγάλη προσφορά της τόσο στη διαδικασία εγκρίσεως των κονδυλίων όσο και την αμέριστη βοήθειά της στα κατά καιρούς προβλήματα του Ι. Ναού του Αγ. Νεκταρίου.

Μετά την αποπεράτωση αυτών των έργων και πολλών άλλων που είναι καταγεγραμμένα στο βιβλίο του Συλλόγου, καθολική ήταν η απαίτηση, πλην ελάχιστων εξαιρέσεων, της ανέγερσης ενός Ιερού Ναού εκ μέρους των κατοίκων του οικισμού και των γύρω περιοχών. Το Διοικητικό Συμβούλιο απαρτιζόμενο από τους Γ. Ευσταθίου, Π. Λιόλιο, Β. Κοσκινά, Μ. Ταγαρά, Ρ. Γύφτο και Ι. Μπιμπικό αναθέτουν στον υποφαινόμενο να επισκεφθεί τον Μητροπολίτη Αργολίδος και να τον παρακαλέσει να εγκρίνει την ανοικοδόμηση ενός Ναού στις παλιές Εργ. Κατοικίες. Κατά την συνάντηση αυτή διεξήχθη ο εξής διάλογος μεταξύ του Δεσπότη Αργολίδος και του προέδρου του Συλλόγου:

– «Σεβασμιώτατε, υποβάλλω τα σέβη μου και καλή σας ημέρα. Εκ μέρους του Διοικητικού Συμβουλίου του Μορφωτικού Συλλόγου και όλων των κατοίκων των Εργατικών κατοικιών έρχομαι να σας παρακαλέσω και να σας γνωστοποιήσω την επιθυμία των κατοίκων να μας βοηθήσετε και να εγκρίνετε την οικοδόμηση ενός Ιερού Ναού για τις ανάγκες των εκεί κατοίκων».

– «Και για ποιο λόγο, τέκνον μου; Έχομε τόσες εκκλησίες και οι περισσότερες είναι άδειες. Τι την θέλομε την άλλη εκκλησία; Άλλωστε για να κτιστεί μια καινούργια εκκλησία βάσει της εκκλησιαστικής Νομοθεσίας πρέπει να υπάρχουν τουλάχιστον 250 σπίτια. Απ’ ό,τι γνωρίζω εσείς δεν πιάνετε ούτε τα 100 σπίτια».

– «Σεβασμιώτατε, το εισιτήριο από τις Εργατικές κατοικίες για Ναύπλιο μετά επιστροφής κοστίζει 50 δραχμές. Το ποσό αυτό είναι δυσβάστακτο για το πενιχρό βαλάντιο για μια πολυμελή οικογένεια. Σας διαβεβαιώ ο εκκλησιασμός των κατοίκων είναι παντελώς ανύπαρκτος και ιδιαίτερα των μικρών παιδιών. Σεβασμιώτατε, σας παρακαλώ θερμώς, δείξτε την ευσπλαχνία σας και την αγάπη σας στα μικρά παιδιά. Είναι κρίμα και άδικο να στερούνται την θαλπωρή και την βοήθεια της Εκκλησίας

– «Αυτό το αίτημα το ακούω από πολλά χρόνια και βλέπω να μην γίνεται τίποτα», είπε ο Σεβασμιώτατος.

– «Η εκκλησία αυτή, Σεβασμιώτατε, θα εξυπηρετήσει και όλους τους κατοίκους στις περιοχές Κούρτη και Αγ. Κυριακής οι οποίες στερούνται της ύπαρξης κάποιου Ι. Ναού λόγω των μεγάλων αποστάσεων από τις ενορίες της πόλεως Ναυπλίου και αντιμετωπίζουν το ίδιο πρόβλημα με εμάς. Άρα η ύπαρξη ενός νέου ναού καθίσταται απαραίτητη στην ευρύτερη αυτή περιοχή του Ναυπλίου».

Μετά από λίγη σκέψη με κοίταξε με ένα διαπεραστικό βλέμμα και με ερώτησε:

– «Και ποιος θα αναλάβει αυτή την μεγάλη ευθύνη, τέκνον μου;»

Του απαντώ:

– «Με τις δικές σας ευλογίες και την ηθική συμπαράσταση σας θα αναλάβω εγώ ο ίδιος την όλη διαδικασία και την ευθύνη του έργου».

Αλησμόνητες μου έχουν παραμείνει οι παραινέσεις του Άγιου ιεράρχη Δεληγιαννόπουλου: “Πρόσεχε, τέκνον μου, στην προσπάθεια σου αυτή θα βρεθείς αντιμετώπος με αόρατες σκοτεινές δυνάμεις του Κακού. Θα κατηγορηθείς από άθεους και από στενούς συνεργάτες σου με διάφορες και ανήκουστες κατηγορίες ίσως και θα προπηλακιστείς. Φοβάμαι πως θα απαγορευθείς και η ιδέα του ναού θα παραμείνει στα χαρτιά ως συνήθως».

– «Έχετε μου εμπιστοσύνη, Σεβασμιώτατε, με την βοήθεια την δική σας και τις ευχές σας δεν πρόκειται να κάνω πίσω. Ο Ναός μετά την δική σας έγκριση από σήμερα παίρνει σάρκα και οστά».

Ο καλοκάγαθος δεσπότης μου απάντησε:

– «Με τις ευχές μου για την ευόδωση του θεάρεστου αυτού έργου και δια τα περαιτέρω στον Πατέρα Παύλο, τον Σχοινοχωρίτη, ιερέα του Αγ. Γεωργίου».

Στις 5 Μαρτίου του 1983 ημέρα Σάββατο και ώρα 18 μ.μ συνήλθε η προσωρινή επιτροπή ανεγέρσεως Ι. Ναού Αγ. Νεκταρίου που πήρε τις εξής αποφάσεις: 1ον) την αποσφράγιση των προσφορών και επιλογή εργολάβου για την ανοικοδόμηση του

Ναού. 2ον) Να εξουσιοδοτήσει τον υποφαινόμενο να υπογράψει το σχετικό συμφωνητικό με το μειοδότη για την ανέγερση του Ναού και να χειρισθεί κάθε τι που θα προκύψει κατά την πορεία της εκτελέσεως του έργου. Αφού συζητήθηκαν όλα τα θέματα, η απόφαση αυτή υπογράφηκε από τα εξής μέλη: Πρόεδρος ο Πατέρας Παύλος, Γραμματέας ο Γ. Ευσταθίου, τα μέλη Πέτρος Κομιανός, Β. Κοσκινάς, Γ. Μποζονέλος, Ι. Μπιμπίκος, Ρ. Γύφτος, Α. Πετρουλάς.

Μετά την αποχώρηση κινήθηκε η διαδικασία και πάλι με την βοήθεια του κ. Ευσταθίου και της κ. Ειρήνης Σάββα και εγκρίθηκε η ερανική επιτροπή υπό της Νομαρχίας με την υπ' αριθμ. 1051\22-11-1979. Επίσης, προηγήθηκε και η έγκριση της ερανικής επιτροπής υπο της Ιεράς Μητροπόλεως με την υπ' αριθμ. πράξη 8\21-11-1979 του εκκλησιαστικού Συμβουλίου του Ι. Ναού του Αγίου Γεωργίου. Η συγκρότηση της Ερανικής Επιτροπής αποτελείται από τις κάτωθι Οικογένειες των Εργατικών κατοικιών και της πόλεως Ναυπλίου. 1] Κομιανού Πέτρου 2] Γεωργίου Ευσταθίου 3] Βασιλείου Κοσκινά 4] Παναγιώτη Λιόλιου 5] Μιχάλη Ταγαρά 6] Σπύρου Δημητρίου 7] Σπύρου Μώρου 8] Ιωάννη Βαμβακά 9] Γεώργιου Κολιόπουλου 10] Δημήτριου Αυγουστόπουλου 11] Ανδριανού Πετρουλά 12] Ιωάννη Μπιμπίκου 13] Μιχάλη Τσώρου 14] Γεώργιου Στεφανόπουλου 15] Παναγιώτη Ζαγγίλα 16] Ευάγ. Τσοτσόκου 17] Θεόδωρου Τσιλιμήγκρα 18] Γ. Μποζονέλου 19] Αντώνιου Τάσου 20] Παναγ. Λεμπέση 21] Παναγ. Καλαμποκίδη 22] Πέτρος Ρεντούλια 23] Σπύρου Μπόμπου 24] Νίκου Θεωνά 25] Αν. Μαρίνου 26] Αν. Καούνη 27] Γεωργ. Παναγή 28] Γεωργ. Γεωργαντά 29] Χρίστου Κωσταντινίδη 30] Ναπολέον Μουρίκη 31] Δημήτριου Κοτίτσα 32] Διονύσιου Μητσίικου 33] Παναγ. Βενέρη 34] Γεώργιου Ριζόπουλου 35] Μιχαήλ Ανδρέου 36] Γεωργ. Σμυρλή 37] Ιωάννη Μπινιάρη 38] Ελένης Κοβατζή 39] Σοφίας Σμυρνωτάκη 40] Σταμάτη Δρακάκη 41] Τούλας Κορολή 42] Μαρίας Μπακέα 43] Γεωργ. Καρατζά 44] Παναγ. Συντρικού 45] Ειρήνης Αφεντουλίδου 46] Μ. Μπιτσινίλου 47] Σπύρου Κωσταντίνου 48] Γ. Γεωργακά 49] Μαρίας Ζορέγκου 50] Νίτσας Κωσταντινίδη 51] Κούλας Ιατρίδου 53] Χριστίνας Βουλγαράκη 54] Γύφτου Ρήγα. (Τα ονόματα ακολουθούν τη σειρά του επίσημου εγγράφου της Μητροπόλεως.)

Η διάρκεια της Ερανικής επιτροπής ορίζεται για τρία χρόνια από 3/1/1980 έως 3/1/1983. Μετά τις γιορτές των Χριστουγέννων και του Νέου έτους του 1980 συνήλθε το διοικητικό Συμβούλιο του Μορφωτικού Συλλόγου και ο νέος Πρόεδρος τους επεσήμανε ότι είναι καιρός να προβούμε στην ανέγερση ενός Ναού στις Εργατικές κατοικίες, πρόταση που έγινε αποδεκτή από όλα τα μέλη με ιδιαίτερη χαρά. Ήδη προϋπήρχε απόφαση για τη δημιουργία ενός Ναού με το όνομα Ύψωση του Τιμίου Σταυρού από τα προηγούμενα διοικητικά συμβούλια. Επιθυμία του Μητροπολίτη ήταν να δοθεί στον νεοαναγηρόμενο ναό το όνομα του Αγ. Χριστοφόρου, προστάτη των οδηγών, διότι δεν υπήρχε σε όλη την Αργολίδα Ναός στο όνομά του.

Τρίτη επιλογή, η οποία κατά πλειοψηφία ήταν η επιθυμία των κατοίκων, ήταν η νέα εκκλησία να πάρει το όνομα του Αγ. Νεκταρίου Αιγίνης. Η γνωστοποίηση στο διοικητικό Συμβούλιο ότι υπήρχαν διαφορετικές προτιμήσεις από τους κατοίκους των Εργ.Κατοικιών υπήρξε αιτία να δημιουργηθεί μία ατμόσφαιρα τεταμένη. Τα περισσότερα μέλη μου γνωστοποίησαν ότι δεν θα δεχθούν καμιά τροποποίηση στην προελημμένη απόφαση του παλαιού Δ.Σ και το όνομα θα παραμείνει Ύψωση Τιμίου Σταυρού. «Σε αντίθετη περίπτωση υποβάλλουμε τις παραιτήσεις μας με οποιοδήποτε κόστος και αν έχει αυτή η ενέργειά μας».

Ο Προεδρεύων συνέστησε αυτοσυγκράτηση και τόνισε ότι η ονομασία δεν είναι επί του παρόντος το φλέγον ζήτημα. Πρώτο μέλημά μας πρέπει να είναι η εξεύρεση χρημάτων και χορηγών. Δεύτερον, Σχέδιο αρχιτεκτονικής Μελέτης και ανάθεση έργου σε κάποιο Πολιτικό Μηχανικό. Τρίτον, η οργάνωση ερανικών επιτροπών σύμφωνα με το επάγγελμα του καθενός και τις γνωριμίες του. Τέταρτον, Σύσταση Ερανικών επιτροπών στο Ναύπλιο και στην Πρόνοια, εύρεση εργολάβου σκαπτικών μηχανημάτων και φορτηγών μεταφοράς μπαζών και υλικών, γνωστοποίηση στον τοπικό τύπο της έναρξης των εργασιών για την εξεύρεση δωρητών υλικών και χρηματικής βοήθειας.

Και ενώ σχεδιάζαμε όλα όσα αφορούσαν την Οργάνωση για την ευόδωση του θεάρεστου αυτού έργου, ο λαός με πάθος και φανατισμό απαιτούσε η εκκλησία να κτιστεί στο όνομα του Αγ. Νεκταρίου. Οι περισσότερες κυρίες απειλούσαν ότι σε αντίθετη περίπτωση δεν θα μετάσχουν στις ερανικές επιτροπές και μάλιστα ότι θα σαμποτάρουν το έργο στην έναρξή του. Έτσι, καθημερινώς επαληθεύονταν τα προφητικά και σοφά λόγια του σεμνού Ιεράρχη:

– «Πρόσεχε, τέκνον μου, στην προσπάθεια σου αυτή θα βρεθείς αντιμέτωπος με τις αόρατες δυνάμεις του κακού».

Ο διάβολος είχε βάλει για τα καλά την ουρά του. Παρά τις έντονες διαφωνίες και τους διαρκείς κανγάδες οι ερανικές επιτροπές άρχισαν να λειτουργούν καθ' ομάδες αρχίζοντας από την Πρόνοια και το Ναύπλιο. Μετά την επικοινωνία με τον Πατέρα Παύλο, ο οποίος ως προς το τυπικό μέρος έπρεπε να είναι πρόεδρος της ερανικής επιτροπής, του γνωστοποίησα τα διάφορα τρέχοντα προβλήματα. Ιδιαίτερα του τόνισα ότι πρέπει να πάρουμε οριστική απόφαση ως προς την ονομασία του υπό κατασκευή Ναού και σε περίπτωση διαφωνίας να καλέσουμε γενική Συνέλευση και η πλειοψηφία των κατοίκων να έχει τον πρώτο λόγο.

Στην γενική συνέλευση όπου παρίσταντο όλοι οι κάτοικοι των Εργ. Κατοικιών δημιουργήθηκε πολύ μεγάλο χάος μεταξύ των διαφωνούντων μελών. Ένα κομφούζιο από ατέλειωτες άγριες φωνές και ακατονόμαστες ύβρεις κυριαρχούσε στην αίθουσα του Συλλόγου. Προ της τεταμένης αυτής καταστάσεως ο Παπα-Παύλος παραιτείται και απευθυνόμενος στον υποφαινόμενο και, προς μεγάλη έκπληξή μου, μου λέει:

– «Μου είναι αδύνατο να συνεργαστώ με ανθρώπους αυτού του επίπεδου της σημερινής γενικής Συνέλευσης. Παραιτούμαι τώρα αμέσως και κάνε ό, τι νομίζεις».

Έκτοτε η όλη ευθύνη έπεσε επάνω μου και το δίλημμα ήταν να αναλάβω την ευθύνη ή να κάνω και εγώ πίσω. Ο Σατανάς είχε βάλει και πάλι βαθειά την ουρά του. Τα λόγια του μεγάλου ιεράρχη πάντα επίκαιρα: «Πρόσεχε τις αόρατες σκοτεινές δυνάμεις του κακού». Κατόπιν έγινε διά βοής η επιλογή του ονόματος του Αγ. Νεκταρίου Αιγίνης, που ήταν η προτίμηση και η απαίτηση της πλειοψηφίας της γενικής συνελεύσεως. Μετά την απόφαση της λαϊκής ετυμηγορίας το υπάρχον Δ.Σ. παραιτείται και ο μόνος που παρέμεινε ήταν ο Ρήγας Γύφτος. Ο υπεύθυνος της Ερανικής επιτροπής και του Συλλόγου επισκέπτεται και πάλι τον Μητροπολίτη Χρυσόστομο Β΄ και του κοινοποιεί την απόφαση της Λαϊκής Συγκέντρωσης. Η απάντηση υπήρξε οργισμένη και σε αυστηρό ύφος: Ώστε έχομε και λαϊκές αποφάσεις σε θέματα που αφορούν μόνο στην Εκκλησία της Ελλάδος; Σε λίγο, όπως το πάτε, θα έχομε και λαϊκά Δικαστήρια. Σας κατηγορούν, τέκνον μου, ότι παίρνετε μονομερείς αποφάσεις, προκειμένον να πετύχετε τους στόχους σας και να επιβάλετε τις απόψεις σας. Τι έχετε να μου πείτε λοιπόν για τις λαϊκές ετυμηγορίες και τις αυστηρές αποφάσεις σας»;

– «Σεβασμιώτατε», του απαντώ, «μήπως όλα αυτά που μου καταλογίζετε είναι έργο του Σατανά και, ενώ ακόμη δεν αρχίσαμε, έχει βάλει βαθειά την ουρά του, για να μας διαλύσει με απώτερο σκοπό την μη πραγματοποίηση του θεάρεστου αυτού έργου; Το κάθε άτομο στις Εργατικές κατοικίες έχει την δική του επιλογή και προτίμηση με αποτέλεσμα ο θρησκευτικός φανατισμός να έχει ξεπεράσει κάθε λογικό όριο και να βασιλεύει το χάος και μισαλλοδοξία. Αν νομίζετε ότι μπορώ να αντικατασταθώ και να αναλάβει κάποιος άλλος αυτήν την τεράστια ευθύνη, δεν έχω καμία μα καμία αντήρηση».

– «Αν υπήρχε κάποιο άλλο άτομο, ο Ναός θα είχε τελειώσει εδώ και δέκα χρόνια», μου απάντησε ο Σεβαστός ιεράρχης. «Επειδή ο Τίμιος Σταυρός είναι πιο ψηλά από τον άγιο Νεκτάριο και τον άγιο Χριστόφορο, ο Ναός δεν μπορεί να είναι τρισυπόστατος. Θα κτιστεί στο όνομα του αγίου Νεκταρίου και θα συνεορτάζεται η Ύψωση του Τιμίου Σταυρού και ο άγιος Χριστόφορος. Στους ενδιαφερόμενους κατοίκους θα τους γνωστοποιήσεις ότι ο ναός θα είναι τρισυπόστατος και αυτό θα μείνει φυσικά μεταξύ μας, ώσπου να κοπάσουν τα πνεύματα. Με την ευχή μου για τα περαιτέρω».

Μετά παρέλευση ολίγων ημερών προβήκαμε στην δημοσίευση στον τύπο περί αναθέσεως του έργου, προκειμένου να βρούμε τους κατάλληλους οικοδόμους-εργολάβους με τις προσφορές τους με χρονικό όριο του ενός μηνός. Θα πρέπει εδώ να τονίσουμε ότι η όλη πολιτική μας στο θέμα επιλογής εργολάβου κατάτεινε στον συντοπίτη μας Σ. Μώρο για πολλούς και διαφόρους λόγους.

Η μόνη προσφορά που δόθηκε ήταν του προαναφερόμενου εργολάβου οικοδομών μαζί με τον αδελφό του Νικόλα. Αρχιτέκτονας Μηχανικός ορίστηκε ο κ. Μαραβέας για την αρχιτεκτονική μελέτη του Ιερού Ναού. Ο εν λόγω μηχανικός απόφυγε να ακολουθήσει οποιονδήποτε βυζαντινό ρυθμό, καινοτόμησε και έδωσε ένα δικό του σχήμα με ιδιαίτερη έμφαση στην ηχητική του χώρου. Η όλη δομή και κατασκευή του ναού μοιάζει με ραδιοφωνικό στούντιο, γι αυτό παρατηρούνται τα ημικυκλικά τόξα στην είσοδο του Ναού. Με αυτό τον τρόπον επιτυγχάνεται καλή ακουστική και ο ναός δεν χρειάζεται στερεοφωνικές εγκαταστάσεις και ειδικά ηχεία. Άλωστε το εσωτερικό του ναού είναι περίπου 160 τ.μ και τυχόν ένταση των τεχνικών μέσων δημιουργεί ένα ηχητικό αλαλούμ πολύ εκνευριστικό στο εκκλησίασμα της ενορίας. Την επίβλεψη της κατασκευής του όλου έργου ανέλαβε ανιδιοτελώς ο Πολιτικός Μηχανικός Γεώργιος Σταυρίδης.

Κατά την διάρκεια εκτελέσεως του έργου προέκυψαν πάρα πολλές διαφωνίες μεταξύ των εργολάβων και του υποφαινομένου για θέματα ασυνέπειας και αναπροσαρμογής αμοιβών. Οι εντάσεις, οι διαπληκτισμοί και οι κάθε είδους απειλές ήταν ένα συνηθισμένο φαινόμενο σε καθημερινή βάση. Την κατασκευή του τρούλου κατασκεύασε ο εργολάβος Πέτρος Ντόκος και την γενική επίβλεψη ο πολυτάλαντος Θεοδόσης Βασιλειάδης [Καιφές] από το Νέο Βυζάντιο.

Η θεμελίωση του Ι. Ναού του Αγ. Νεκταρίου πραγματοποιήθηκε στις 3 Απριλίου του 1983 υπό του Μητροπολίτου Αργολίδος Χρυσοστόμου Β' [Δηλιγιανόπουλου]. Οι εκσκαφές του ναού έγιναν δωρεάν από τον Αντώνη Σαμαρτζή, εργολάβο δημοσίων Έργων, πρώην αξιωματικό του Κ.Μ.Χ. Ναυπλίου και σύζυγο της Ναυπλιώτισσας κ. Ξενίδου από τον Ψαρομαχαλά. Επακουλούθησε η ομιλία του Προέδρου του Συλλόγου η οποία έχει ως εξής:

– «Σεβασμιώτατε, κύριε Δήμαρχε Ναυπλίου, κύριοι διοικηταί Κ.Ε.Μ και της Ελληνικής χωροφυλακής, κύριε Μουτζουρίδη, εκπρόσωπε της Αργολίδος στην Βουλή των Ελλήνων. Κυρίες και κύριοι, και αγαπητοί μου συμπολίτες. Η ερανική επιτροπή σε συνεργασία με τον Μορφωτικό σύλλογο μετά την αποπεράτωση των απαραίτητων έργων για την ποιοτική αναβάθμιση της ζωής των κατοίκων προβαίνει στην ανέγερση του ναού στο όνομα του Αγίου Νεκταρίου Αιγίνης. Οι όλες προσπάθειες των κατοίκων υπήρξαν αυθόρμητες και συγκινητικές. Απέβησαν δε ευχαρίστες διότι σε ελάχιστο χρόνο συγκεντρώθηκαν 1.300.000 χιλ. δραχμές. Οι προσφορές επίσης όλων των κατοίκων του νομού Αργολίδος ήταν καθοριστικές και απαραίτητες. Θα μου επιτρέψετε να ευχαριστήσω δημοσίως τον Σεβασμιώτατο Μητροπολίτη Αργολίδος κ.κ. Χρυσόστομο Β' δια την αμέριστη συμπαράσταση, τους αδελφούς Σαμαρτζή, οι οποίοι μας βοήθησαν οικονομικά, και για την δωρεάν άνοιξη των θεμελίων, δαπάνης 65000 δραχμών. Τους αδελφούς Χριστοδούλου για την προσφορά των 80.000 δρχ. Επίσης, τον Πολιτικό Μηχανικό Γ. Σταυρίδη για την δωρεά

επίβλεψη του έργου, ανερχομένη σε 124.000 δρχ., τον Εργολάβο Βλάση Βαμβακά για τα μπαζώματα, την ηλεκτρολογική Ναυπλίου για την δωρεάν εγκατάσταση ηλεκτρολογικού υλικού. [Αφοί Κουικόγλου- Παπαζήσης Ο.Ε.], τον Ηλία Φλούδα με 100.000 δρχ, τους αδελφούς Ξηγαρόπουλοι με 100.000 δρχ, τον δήμαρχο Μελίδη με 20.000 δρχ, τον Γ. Τσούρνο με 20.000 δρχ, την ερανική επιτροπή με 65.000 δρχ προϊόν εράνου. Επίσης, ο ομιλών τόνισε την αναγκαιότητα ενός Ναού για τας θρησκευτικές ανάγκες των εδώ απόμακρων κατοίκων από την πόλη του Ναυπλίου. Αλλά και την αναγκαία παρουσία ενός ιερέα στη νέα εκκλησία».

Στην συνέχεια ο ομιλητής, για να παρακινήσει τους παρακολουθώντας την ομιλία τόνισε με έμφαση:

– «Πρώτος εγώ διαθέτω από τον πενιχρό μισθό μου το ποσό των 50 χιλιάδων για τον ιερό αυτό σκοπό και περιμένω την δική σας ανταπόκριση».

– «Και πού θα βρείτε τον Παπά;», μας ερώτησε ο μακαριστός Δεσπότης διακόπτοντας την ομιλία.

– «Η Παπαδομάνα Αρκαδία μου έχει υποσχεθεί ότι θα μας βοηθήσει, μόλις αποπερατωθεί ο ιερός Ναός, του απήντησε ο ομιλών και υπεύθυνος του έργου. Πρώτος ο Εργολάβος δημοσίων έργων, ο αιμίμηστος Ηλιάς Φλούδας προσέφερε 100.000 χιλιάδες δρχ δημιουργώντας κίνητρο ανταγωνισμού μεταξύ των εμπόρων της πόλεως μας. Ο Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης μας υποσχέθηκε 10.000 δρχ κάθε μήνα από τον μισθό του. Την υπόσχεση του αυτή τήρησε μέχρι τον θάνατό του. Στην εορτή θεμελίωσης παρευρέθησαν οι Στρατιωτικοί διοικητές του Κ.Ε.Μ., της Χωροφυλακής, ο Δήμαρχος Ιωάννης Μελίδης, ο πρώην Δήμαρχος Γ. Τσούρνος και πλήθος κόσμου από τις Εργ. Κατοικίες Ναυπλίου και τα περίχωρα. Η τελετή της θεμελίωσης υπήρξε πολύ συγκινητική. Ο θεμέλιος λίθος ήταν προσφορά της Μαρίας Ταγαρά στην μνήμη του αποθανόντος συζύγου της Μιχάλη, επίλεκτου στελέχους του Συλλόγου και πολύ αγαπητού στην Ναυπλιακή κοινωνία. Κατά την θεμελίωση ο Γιώργος, γιος του αιμνήστου Μ. Ταγαρά, μετέφερε τον θεμέλιο λίθο ακολουθούμενος από τον Πέτρο Κ. Κομιανό ο οποίος κρατούσε το άγιο ύδωρ και ακολουθώντας τον Σεβασμιώτατο κατέβηκαν στο χαμηλότερο μέρος του Ναού όπου τοποθέτησαν τον θεμέλιο λίθο στον οποίον γράψαμε τα εξής: 3 ΑΠΡΙΛΙΟΥ 1993. ΘΕΜΕΛΙΩΣΙΣ Ι. ΝΑΟΥ ΑΓ. ΝΕΚΤΑΡΙΟΥ ΥΠΟ ΤΟΥ ΣΕΒΑΣΜΙΩΤΑΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΑΡΓΟΛΙΔΟΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ Β.»

Ύστερα από ένα έτος αποπερατώθηκε ο σκελετός του ναού. Μία ομάδα γυναικών της Ερανικής επιτροπής με τον ενθουσιασμό που τις διέκρινε, επισκέφτηκε τον πατέρα Παύλο, ιερέα του αγίου Γεωργίου και τον παρακάλεσε να τελέσει μια λειτουργία στον υπάρχοντα ναό.

Ο προαναφερόμενος ιερέας αρνήθηκε να τελέσει την θεία Λειτουργία σε ανοιχτό και ατελείωτο ναό όπου κυκλοφορούν γάτες και σκυλιά. Μετά το γεγονός αυτό

οι ενδιαφερόμενες κυρίες επισκεφτήκαν τον Δεσπότη, του εξέθεσαν την επιθυμία τους και τον πληροφόρησαν για την αρνητική απάντηση του ιερέα της ενορίας του Αγ. Γεωργίου όπου ανήκαν και οι Εργ. Κατοικίες. Ο Σεβάσμιος γέροντας εξεμάνη με την απάντηση του ιερέα και αμέσως διέταξε οι Εργ. Κατοικίες να υπαχθούν αμέσως στην ενορία της Αγίας Τριάδος στην Πρόνοια Ναυπλίου.

Αυτό το σκεπτικό του ιερέα το θεώρησε τελειώς παράλογο και τόνισε με έμφαση και οργή:

– «Στρατιωτικός ιερέας στο Αλβανικό Μέτωπο, λειτουργούσα επάνω σε βαλίτσα και δεν μπορεί να λειτουργήσει σε ανοικτό Ναό; Πηγαίνετε και θα σας στείλω ιερέα από την Αγία Τριάδα.»

Πιθανολογώ πως ο Δέσποτας ίσως να ήταν προκατειλημμένος με τον εν λόγω ιερέα με την όλη στάση του για την μη συμμετοχή του στην προσπάθεια αυτή των κατοίκων των Εργ. Κατοικιών. Και μάλιστα όφειλε να έχει και την Προεδρία κατά τον κανονισμό και την υπάρχουσα νομοθεσία της εκκλησίας της Ελλάδος. Αμέσως έδωσε εντολή στην Γραμματεία της Μητροπόλεως οι Εργ. κατοικίες να ενταχθούν στο Ναό της Αγίας Τριάδας, στην Πρόνοια Ναυπλίου. Έκτοτε τις λειτουργικές ανάγκες της εκκλησίας ανέλαβαν οι Ιερείς Πατήρ Ιωάννης [Παπαϊωάννου] και Πατήρ Ηλίας [Αλευράς].

Η βοήθεια των ανωτέρω κληρικών στην διαμόρφωση του εσωτερικού χώρου του Ι. Ναού ήταν απαραίτητη και η συμβολή τους καταλυτική λόγω της πείρας που διέθεταν. Οφείλω να επισημάνω το μεγάλο ενδιαφέρον του Παπαλευρά, ο οποίος μας υπέδειξε την τροποποίηση του Ιερού Βήματος το οποίο στο αρχικό σχέδιο ήταν πολύ μικρό και δεν μπορούσε να εκτελεί τις απαραίτητες λειτουργικές ανάγκες του Ιερέα. Επίσης μετέβη με τον υπεύθυνο του ναού στη Αθήνα και δύο μαζί επέλεξαν το ωραίο τέμπλο από το εργαστήριο του ξυλόγλυπτη Δ. Γεροστάθη, το έτος 1987 κατασκευασμένο από Φλαμούρι. Θερμές ευχαριστίες οφείλουμε στον αξιαγάπητο από τον λαό Παπαλευρά για τις θετικές και χρήσιμες συμβουλές του στην τελική διαμόρφωση του Ι. Ναού των Εργ. Κατοικιών.

Οι προσφορές των κατοίκων του Ναυπλίου υπήρξαν πολλές και απαραίτητες για τον εξοπλισμό και στολισμό του Ναού. Δυστυχώς το αρχείο του ναού που βρισκόταν στο υπόγειο καταστράφηκε από τις δύο αλληπάλληλες πυρκαγιές κατά παράξενο τρόπο, και δεν έχουμε τα ονόματα των δωρητών. Ζητούμε συγγνώμη σε όσους τυχόν παραλείψαμε από την αναφορά που ακολουθεί. Οι προσφορές κατά χρονική σειρά όπως τις θυμόμαστε είναι οι εξής:

- 1) Τα μανουάλια είναι προσφορά της Μάρθας Μανουσάκη
- 2) Η ξύλινη επένδυση είναι του Γεωργίου Στεφανόπουλου εις μνήμη του αδικοχαμένου γιου του Χρίστου.
- 4) Τα μάρμαρα δαπέδου και εξωτερικής σκάλας είναι προσφορά του Γεωργίου Κίτρου.

- 5) Το προσκυνητάρι του Αγίου Νεκταρίου το προσέφερε η οικογένεια του Ιωάννη Α. Μαναριώτη.
- 6) Η χωροταξική μελέτη του περιβάλλοντος χώρου και δαπάνες κατασκευής είναι προσφορά του Υ/Μηχανικού Ηλ/γου-Τοπογράφου Πετρου Κομιανού.
- 7) Ο Επιτάφιος και μια ντουλάπα του Ιερού είναι προσφορά του Ιωάννη Μάρκου.
- 8) Η Α. Τσόγκα προσέφερε πολλά χρήσιμα σκεύη και αντικείμενα απαραίτητα στο Ι. Ναό.
- 9) Η Νότα Σούρλα μας δώρισε το ψαλτήρι.
- 10) Η οικογένεια Θεοδώρου Τσιλιμήγκρα και ο γιος τους Δημήτρης προσέφεραν σημαντικά ποσά, την Αποκαθήλωση και μια μικρή χρυσή εικονίτσα της Παναγίας.
- 11) Η Πρόθεση και το παγκάρι είναι έργο του Αθαν. Πιλιγκίγκου από το Άργος.
- 12) Η Βικτωρία Σκαρβέλη, διοικητικός Υπάλληλος του Νοσοκομείου Ναυπλίου προσέφερε 1.000.000 δρχ εις μνήμη της αείμνηστης αδελφής της Ασπασίας, Προϊσταμένης της Βιβλιοθήκης Ναυπλίου.

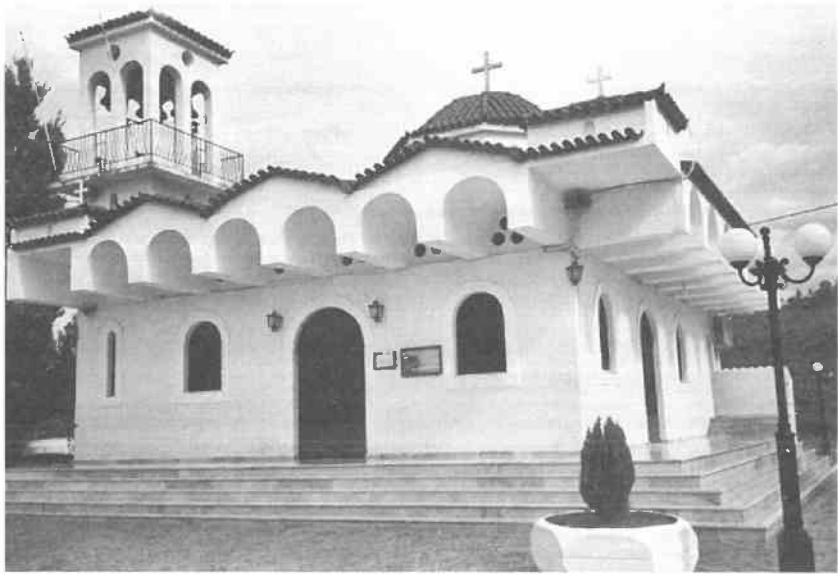
Η αγιογράφηση του ναού ανετέθη στον αείμνηστο αγιογράφο Αντώνη Νόνη με την έγκριση του Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Ιακώβου και στη συνέχεια στον Ιωάννη Νόνη, γιο του Αντώνη. Τις εικόνες του Τέμπλου αγιογράφησαν οι Μοναχές της Μονής Καλαμίου στο χωριό Αδάμι.

Στις 10 Ιουλίου του 1987 το διοικητικό Συμβούλιο του Συλλόγου και της ερανικής επιτροπής υπό την προεδρία του πατέρα Ηλία [Παπαλευρά], παρόντων δε των μελών Μπιμπίκου Ιωάννη, Πετρουλά Ανδριανού, Μώρου Σπύρου, Ταλιμήγκρα Θεοδώρου και Κομιανού Πέτρου αποφάσισαν τα εγκαίνια του Ιερού Ναού να πραγματοποιηθούν στις 13 Σεπτεμβρίου 1987 υπό του κκ Ιακώβου Μητροπολίτου Αργολίδος. Συζητήθηκαν όλα τα θέματα της οργάνωσης και την πρωτοβουλία την είχαν οι γυναίκες των εργατικών κατοικιών οι οποίες με μεγάλο ζήλο και ιδιαίτερη χαρά είδαν να παίρνει σάρκα και οστά ένα μακροχρόνιο όνειρό τους. Τα εγκαίνια πραγματοποιήθηκαν με μεγαλοπρέπεια και ιερή κατάνυξη. Συμμετείχε όλος ο ιερός κλήρος της πόλεως Ναυπλίου οι πολιτικές και στρατιωτικές αρχές του Νομού μας, και η εκκλησιαστική χορωδία του Αγίου Γεωργίου της πόλης μας υπό την διεύθυνση του αειμνήστου Γ. Παναγιωτόπουλου.

Όλοι, γυναίκες και άνδρες, συνέβαλαν στην ολοκλήρωση του Αγ. Νεκταρίου άλλοι λιγότερο άλλοι περισσότερο. Ο καθένας από μας έβαλε το λιθαράκι του σύμφωνα με τις δυνάμεις του και με τον χρόνο που διέθετε. Οφείλω όμως για την ιστορική αλήθεια να κάνω μνηεία στις κυρίες που μετείχαν σε καθημερινή βάση στους εράνους που πραγματοποιήθηκαν σε όλη την διάρκεια του έργου εντός και εκτός νομού Αργολίδος. Την κ. Ειρήνη Σάββα που με σεμνότητα και με ανιδιοτέλεια χωρίς φαναρισμούς και επιδεικτικότητα προσέφερε τα πάντα με την διακριτικότητα

ΝΑΥΠΛΙΑΚΑ ΑΝΑΛΕΚΤΑ

που την διακρίνει. Την κ. Άννα Γύφτου που διέθετε ανιδιοτελώς το Ι.Χ. της αυτοκίνητο στις ερανικές επιτροπές. Τις κυρίες Τασούλα Κωσταντίνου, Ευαγγελία Μώρου, σύζυγο του εργολάβου της εκκλησίας, την Ευαγ. Γεωργακά, τις Προέδρους του Συλλόγου Δώρα Καραφωτιά και την αείμνηστη Ροζάννα Παπόρη. Ιδιαίτερη μνεία οφείλεται στο Ρήγα Γύφτο, τον μόνο, που παρέμεινε στο διοικητικό Συμβούλιο παρά το πλευρό μου σε ώρες πολύ δύσκολες μετά την καθολική παραίτηση των μελών του Δ.Σ. (εικ. 1).

Εικόνα 1. Ο Ι.Ν. Αγίου Νεκταρίου.

Η εξιστόρηση του ιστορικού του Ι. Ναού βασίζεται στα πρακτικά του Μορφωτικού Συλλόγου και στις αποφάσεις του Δ/Σ της εκκλησίας και της Ερανικής επιτροπής.

Επίσης πρέπει να επισημάνουμε την παρουσία του πατέρα Ραφαήλ στο ιερό Ναό ο οποίος τον αναμόρφωσε και επιτελεί θεάρεστο έργο στις Εργ. κατοικίες με την δημιουργία Βιβλιοθήκης, κατηχητικού Σχολείου, και σχολή Σκακιού.

Τέλος, θέλουμε να ευχαριστήσουμε όλες τις Κυρίες των εργατικών κατοικιών για την άοκνη προσπάθεια και τον ζήλο που υπέδειξαν καθ' όλη την διάρκεια του έργου μέχρι την αποπεράτωσή του. Όλες τις κυρίες του Ναυπλίου με πρωτεργάτρια την κυρία Νίτσα Κωσταντινίδη. Την αείμνηστη Χριστίνα Βουλγαράκη για την προσφορά των 500.000 χιλ. δραχμών και όλες τις επώνυμες και ανώνυμες προσφορές του Ναυπλιακού λαού. Εκ μέρους μας σας είμαστε ευγνώμονες για τη μεγάλη προσφορά σας και ευχόμαστε ο άγιος Νεκτάριος να σας έχει πάντα καλά.

B'

APXITEKTONIKA

Δ. Φιλιππίδης

Αρχιτέκτονας - Ομότιμος Καθηγητής Ε.Μ.Π.

ΑΚΡΟΝΑΥΠΛΙΑ: Η ΚΟΡΩΝΑ ΤΟΥ ΝΑΥΠΛΙΟΥ

Το σημαντικό αυτό άρθρο του αρχιτέκτονα Δ. Φιλιππίδη, επίτιμου καθηγητή πλέον στο Ε.Μ.Π., δημοσιεύθηκε το 1975 στο περιοδικό Αρχιτεκτονικά Θέματα, 9, 1975, 216-224, και αναφέρεται στις πρωτοφανείς επεμβάσεις του ΕΟΤ, που δρομολογήθηκαν στα χρόνια της δικτατορίας από το 1968 και εξής για την τουριστική «αξιοποίηση!» της Ακροναυπλίας, ενός κηρυγμένου διατηρητέου μοναδικού ιστορικού και αρχαιολογικού χώρου με μοναδικά μνημεία. Η αναδημοσίευση του παλιού αυτού άρθρου στα «Ναυπλιακά Ανάλεκτα» κρίθηκε απαραίτητη, διότι είναι άγνωστο ακόμα και στους μηχανικούς και αρχιτέκτονες της Αργολίδας, με σκοπό την ενημέρωση των αναγνωστών του περιοδικού ως παρακαταθήκη για το μέλλον. Ιδιαίτερα μετά την διάλυση του ΕΟΤ, την ενοκίαση, από τα «Τουριστικά Ακίνητα Α.Ε.» των τουριστικών εγκαταστάσεων της Ακροναυπλίας από το 1998 στην εταιρεία «Αργολικός Ήλιος Α.Ε.», την πλήρη ανακατασκευή των οικίσκων (bungalows), μετά από έγκριση του Υπουργείου Πολιτισμού (2003) με υδατοδεξαμενές-πισίνες! σε ελάχιστη απόσταση από τα ενετικά τείχη και τις ελεύθερες τζαμαρίες! με τις κουρτίνες που ξεπροβάλλουν προκλητικά με μοναδική αρχιτεκτονική αυθάδεια! πάνω από τα ενετικά τείχη της Ακροναυπλίας με θέα! προς την παλιά πόλη του Ναυπλίου.

Χρήστος Πιτερός

Σημείωση ερευνητή

Το άγνωστο αυτό δραματικό έργο ανακαλύφθηκε πρόσφατα. Από ότι μπορούμε να ξέρουμε, παίχτηκε μια μόνο φορά και κάτω από σκοτεινές συνθήκες. Εδώ δημοσιεύουμε μόνο το σκελετό του έργου και μια πρώτη κριτική θεώρηση. Νομίζουμε όμως ότι παρά την αποσπασματική και κάπως υποκειμενική παρουσίασή του, ο γυμνασμένος αναγνώστης θα μπορέσει να εκτιμήσει τη σημασία του έργου. Άλλωστε τίποτε δεν αποκλείει να επαναληφθούν αντίστοιχες παραστάσεις στο μέλλον.

Τα πρόσωπα του έργου

ΕΟΤ¹

Αρχαιολογική Υπηρεσία

¹ Μιχ. Μπαλόπουλος (γενικός γραμματέας), Χρυσ. Δημητριάδης (αντιπρόεδρος, αργότερα

Ομάδα επτά αρχιτεκτόνων-εισηγητών², Πέντε γραφεία αρχιτεκτονικών μελετών³
Ανάδοχοι έργων.

Πράξη πρώτη

Βρισκόμαστε στο καλοκαίρι του 1968. Με πρωτοβουλία του ΕΟΤ προσκαλούνται στο Ναύπλιο επτά αρχιτέκτονες με σκοπό να προτείνουν μέτρα για την τουριστική αξιοποίηση της Ακροναυπλίας. Στόχος του ΕΟΤ είναι η προσθήκη 1000 κλινών. Η ομάδα των αρχιτεκτόνων όμως προτείνει τη δημιουργία ενός κοινωνικού κέντρου για τους μόνιμους κατοίκους και τους επισκέπτες του Ναυπλίου, και μόνο μια «μικράς εκτάσεως αύξησιν του δυναμικού των ξενοδοχειακών εγκαταστάσεων»⁴. Στο μεταξύ, στις κοινές συσκέψεις του ΕΟΤ με την Αρχαιολογική Υπηρεσία, ο γενικός διευθυντής της Σπ. Μαρινάτος αφήνει το πεδίο ελεύθερο στον ΕΟΤ, διαβεβαιώνοντας τους αρμόδιους ότι μπορούν να κάνουν ότι θέλουν πάνω στην Ακροναυπλία⁵.

Τελικά ετοιμάζεται ένα προκαταρκτικό σχέδιο αξιοποίησης το οποίο ορίζει γενικές θέσεις (κηλίδες) για τις λειτουργίες που προβλέπονται στην Ακροναυπλία. Κατόπι, η ομάδα Γ. Μπόγδανου - Ι. Παπαηλιόπουλου καλείται να δώσει αρχιτεκτονική έκφραση στις γενικές αυτές προτάσεις, ακολουθώντας πάντα τις προδιαγραφές του ΕΟΤ. Η «Μελέτη Πολεοδομικής Διατάξεως και Διαμορφώσεως» των τουριστικών εγκαταστάσεων Ακροναυπλίας υποβάλλεται στις 15.1.1969. Συνοπτικός προϋπολογισμός: 110 εκ. δρχ. Η μελέτη της ομάδας Μπόγδανου-Παπαηλιόπουλου προβλέπει ξενοδοχείο α΄ κατηγορίας (165 κλινών) και ξενοδοχείο πολυτελείας με ομάδα «οικίσκων διατεταγμένων υπό μορφήν οικισμού χωρίου» (σύνολο 209 κλινών). Προβλέπει επίσης εστιατόριο και κέντρο αναψυχής πολυτελείας, καθώς και ταβέρνα-μπαρ-ζαχαροπλαστείο.

πρόεδρος), Α. Παπαθανασίου (αντιπρόεδρος), Σ. Ντεγιάννης, Θ. Αλεξανδρόπουλος (διευθυντής τεχνικών υπηρεσιών), Φ. Βώκος, Χρ. Οικονόμου, Κ. Κραντονέλλης (προϊστάμενος τεχνικών υπηρεσιών), Γ. Νικολετόπουλος, Β. Γιαννάκης, Π. Βασιλάκης (προϊστάμενος αρχιτεκτονικού τμήματος).

² Κ. Δεκαβάλλας, Δ. Ζήβας, Κ. Κραντονέλλης, Α. Λαμπάκης, Θ. Παπαγιάννης, Ι. Παπαηλιόπουλος και Π. Σακελλάριος.

³ Γ. Μπόγδανος-Ι. Παπαηλιόπουλος, Θ. Παπαγιάννης, Ι. Λάμπρου-Β. Κόλλιας, Εργαστήριο 66 και Κ. Οικονομίδης-Δούμπας. Τα τεχνικά έργα ανέλαβαν τα γραφεία Αρώνης-Δρέττας-Καρλαύτης και Ευπαλίνος Α.Ε.

⁴ Ναύπλιον-Ακροναυπλία. Προτάσεις Τουριστικής Αναπτύξεως, Αθήναι, Ιούλιος 1968, σ. 14.

⁵ Η ιστορία επαναλαμβάνεται τα ίδια είχαν γίνει και με το κάστρο της Κέρκυρας το 1966.

Τα προτεινόμενα έργα οδοποιίας έχουν αρκετό ενδιαφέρον: διαπλάτυνση δρόμου προσπέλασης «Ξενίας», δημιουργία πύλης εισόδου στο τείχος και «υπόγειος στοά» που θα φθάνει μέχρι την εκκλησία. Τέλος, χώρος στάθμευσης για 140 αυτοκίνητα και 8-10 πούλμαν, και ανελκυστήρας από την βορινή πλευρά του βράχου που καταλήγει πίσω από το ξενοδοχείο πολυτελείας.

Πράξη δεύτερη

Με βάση τη μελέτη της ομάδας Μπόγδανου-Παπαηλιόπουλου, ο ΕΟΤ αναθέτει τα επιμέρους έργα σε μελετητές της επιλογής της Υπηρεσίας. Έτσι ο Θ. Παπαγιάννης στις 13.11.1969 αναλαμβάνει το ξενοδοχείο πολυτελείας, η ομάδα Μπόγδανου-Παπαηλιόπουλου στις 24.11.1969 το ξενοδοχείο α' κατηγορίας, η ομάδα Γ. Λάμπρου-Β. Κόλλια στις 18.11.1969 το συγκρότημα οικίσκων α' κατηγορίας, και το Εργαστήριο στις 26.11.1969 τις εγκαταστάσεις εστιατορίου και αναψυχής. Προθεσμία υποβολής προσχεδίων ορίζεται διάστημα λιγότερο από ένα μήνα. Στις 20.12.1969 όλοι οι μελετητές έχουν υποβάλλει τις προμελέτες τους εμπρόθεσμα και δέχονται τις πρώτες παρατηρήσεις από την επιτροπή παραλαβής, ενώ παράλληλα γίνονται ορισμένες τροποποιήσεις στο πρόγραμμα. Στο μεταξύ δεν παύουν να υπάρχουν και αντιπροτάσεις. Το Εργαστήριο 66 υποβάλλει τις απόψεις του στο πρόγραμμα στις 19.2.1970 και ζητάει μείωση: μείωση των κλινών σε 150, διατήρηση του κτιρίου των φυλακών (εικ. 1) και μεταφορά των εγκαταστάσεων εστιατορίου και αναψυχής στον χώρο του ξενοδοχείου α' κατηγορίας (το εστιατόριο πολυτελείας να καταργηθεί). Όπως είχαν δοθεί αρχικά οι αναθέσεις, οι οθωνικές φυλακές ορίζονταν ως χώρος ανέγερσης του ξενοδοχείου πολυτελείας των κοινόχρηστων χώρων και των «οικίσκων», και η περιοχή των Αγίων Αναργύρων ως χώρος του ξενοδοχείου α' κατηγορίας (εικ. 2).

Η ομάδα Λάμπρου-Κόλλια με τον ίδιο τρόπο υποβάλλει τις δικές της τροποποιήσεις στο ρυθμιστικό (22.4.70), που αναφέρονται στον δρόμο προσπέλασης και τη θέση του ανελκυστήρα.

Γενικά θα περάσει μια περίοδος περίπου οκτώ μηνών με ατελείωτες συσκέψεις και κοινές συνεργασίες ανάμεσα στους μελετητές και τις αρμόδιες υπηρεσίες του ΕΟΤ. Όπως ομολογούν σήμερα οι ίδιοι μελετητές, δεν υπήρχε ποτέ κοινό έδαφος για συνεννόηση ανάμεσά τους.

Πράξη τρίτη

Ενώ η ομάδα Λάμπρου-Κόλλια συμπλήρωσε την οριστική μελέτη και το συγκρότημα «οικίσκων» κτίστηκε και μάλιστα λειτούργησε μέσα στο 1973, οι υπόλοιποι μελετητές είχαν διαφορετική τύχη. Η ομάδα Μπόγδανου-Παπαηλιόπουλου, ύστερα

από δυο προμελέτες για δυο διαφορετικές περιοχές της Ακροναυπλίας και την απόρριψή τους (βρέθηκαν αρχαία σε προκαταρκτική ανασκαφή), πήρε εντολή να προχωρήσει σε τρίτη προμελέτη, λαμβάνοντας υπόψη τα ευρήματα της δεύτερης θέσης, προς την Αρβανιτιά (εικ. 3).

Ενώ όμως η Αρχαιολογική Υπηρεσία ενέκρινε τις τροποποιήσεις της μελέτης, ο ΕΟΤ έπαψε να ενδιαφέρεται για το θέμα, σύμφωνα με τη γνώμη του Γ. Μπόγδανου. Μια ακόμα προσπάθεια να βρεθεί καινούρια (τρίτη) θέση τον Μάρτιο-Απρίλιο του 1973 δεν είχε κανένα αποτέλεσμα. Παρόμοια τύχη είχε και το ξενοδοχείο πολυτελείας. Ο εργολάβος Η. Μαθιόπουλος (εταιρεία «Πυραμίζ») κηρύχθηκε έκπτωτος και οι σχέσεις ανάμεσα στο γραφείο Παπαγιάννη και τον ΕΟΤ διακόπηκαν χωρίς προειδοποίηση, σύμφωνα με πληροφορίες του μελετητή. Αργότερα μαθεύτηκε ότι οι εσωτερικές διαμορφώσεις του ξενοδοχείου είχαν ανατεθεί σε άλλους αρχιτέκτονες⁶.

Η μελέτη του Εργαστηρίου 66 έφτασε σε τελική μορφή, αλλά κτίστηκε μόνο μικρό μέρος από τις εγκαταστάσεις γύρω από τους Αγίους Αναργύρους (εικ. 4, 6), ενώ το κέντρο πολυτελείας εγκαταλείφθηκε «ανεπίσημα». Ειδικά το κέντρο αυτό σχεδιάστηκε δεύτερη φορά με πρωτοβουλία του Εργαστηρίου 66, με κίνδυνο να θεωρηθεί ο μελετητής εκπρόθεσμος και να υποστεί σχετικές κυρώσεις. Ενώ ο ανεγκυστήρας από τον προμαχώνα «Πέντε αδέρφια» κατασκευάστηκε τελικά μαζί με όλες τις σχετικές διαμορφώσεις, τίποτε δεν εφαρμόστηκε από τη χωριστή μελέτη γενικών διαμορφώσεων που υπέβαλε ο Κ. Οικονομίδης-Δούμπας. Συνοψίζοντας: ένα συγκρότημα οικίσκων κτίστηκε και λειτούργησε (εικ. 7-10), ένα ξενοδοχείο έμεινε μισοτελειωμένο (εικ. 11) και ένα μικρό μέρος από τις εγκαταστάσεις αναψυχής συμπληρώθηκε. (Τέλος της περίληψης του έργου.)

Η σημασία του έργου

Βρισκόμαστε πια στο τέλος του 1974, έτος κρίσης για τον ελληνικό τουρισμό. Ο σημερινός επισκέπτης του Ναυπλίου εύκολα μελαγχολεί καθώς περιδιαβάζει ανάμεσα στα μισογκρεμισμένα τείχη και τις σύγχρονες εγκαταστάσεις της Ακροναυπλίας. Αν δει το σύνολο από μακριά, θα εντυπωσιαστεί από τις φοβερές μετονένιες αντηρίδες μπροστά από τους οικίσκους (εικ. 12) και θα ξενιστεί για τον τρόπο που προβάλλεται το εστιατόριο⁷ πάνω από το τείχος (εικ. 13). Αν πάλι ανέβει πάνω στην Ακροναυπλία και προσπεράσει την «Ξενία», θα δει μια διαμόρφω-

⁶ Στους Ανασ. και Δημ. Μπίρη, σύμφωνα με πληροφορίες του γραφείου Παπαγιάννη.

⁷ Όπως πληροφορήθηκα από τον Γ. Λάμπρου, ο ΕΟΤ επέμεινε να στραφεί έτσι το εστιατόριο, σύμφωνα με τους άξονες του ξενοδοχείου πολυτελείας.

ση γύρω από τους Αγίους Αναργύρους που θυμίζει σκηνικό χωρίς έργο (εικ. 5), τον δρόμο που διακλαδίζεται χωρίς να οδηγεί πουθενά (εικ. 14) και το ξενοδοχείο πολυτελείας γιατί, με τα μηχανήματα κλιματισμού να σκουριάζουν στην ύπαιθρο (εικ. 15). Για τον τελείως απληροφόρητο, η επέμβαση πάνω στην Ακροναυπλία έχει ένα χαρακτήρα αυθαίρετο, έτσι που τα διάφορα έργα βρίσκονται σκορπισμένα πάνω στον βράχο.

Βέβαια τα πράγματα φαίνονται διαφορετικά στη μακέτα που βρίσκεται στον ΕΟΤ (εικ. 16) και παρουσιάζει ολόκληρη τη σειρά από τα έργα. Στη μακέτα αποκτά νόημα η διαμόρφωση του Εργαστηρίου 66 γύρω από το εκκλησιάκι, συμπληρώνεται η πλευρά της Αρβανιτιάς (δηλαδή η νότια) με το εξαώροφο ξενοδοχείο της ομάδας Μπόγδανου-Παπαηλιόπουλου, το ψηλότερο σημείο του βράχου αποκτά ένα σύστημα πεζοδρόμων συνδυασμένο με ένα μικρό υπαίθριο θέατρο, ενώ το νότιο τμήμα αυτής της έξαρσης συμπληρώνεται με το κέντρο πολυτελείας που σχεδίασε το Εργαστήριο 66 (εικ. 17).

Η μακέτα όμως είναι από χαρτόνι και φελλό και δεν μπορεί να δείξει όλη την πραγματικότητα, ότι δηλαδή η Ακροναυπλία είναι ένας έντονα ιστορικός χώρος που είναι στενά δεμένος με μια εξίσου σημαντική πόλη, το Ναύπλιο (εικ. 18). Το Ναύπλιο όπως σωστά τόνισε η προκαταρκτική επιτροπή το 1968, ανήκει στο τουριστικό κύκλωμα της Πελοποννήσου, απέχει λίγο από την Αθήνα, βρίσκεται δίπλα στην Επίδαυρο κ.λ.π. Δεν χρειάζεται να επαναλάβουμε τα πορίσματα εκείνης της επιτροπής, που αγνοήθηκαν από τον ΕΟΤ μια και δεν εξυπηρετούσαν τους σκοπούς του. Φτάνει μόνο να αναφέρουμε ότι η έκθεση της προκαταρκτικής επιτροπής επέμεινε να συνδυαστεί η τουριστική ανάπτυξη του Ναυπλίου με την αξιοποίηση των οχυρώσεων (Παλαμήδι, Ακροναυπλία, Μπούρτζι) και με την ανάπτυξη εγκαταστάσεων θαλάσσιων λουτρών στην περιοχή Καραθώνας. Ένας απλός περίπατος στο σημερινό Ναύπλιο πείθει και τον πιο δύσπιστο επισκέπτη πόσο απαραίτητα είναι τέτοια έργα. Χωρίς αμφιβολία αν συνεχιστεί η σημερινή «ανάπτυξη» του Ναυπλίου, σε λίγα χρόνια θα καταντήσει όπως η Αθήνα: με μια παλαιά πόλη στη ρίζα του βράχου και μια «μοντέρνα» παραλιακή ζώνη.

Παρά τις θελημένες αποσιωπήσεις της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας*, ήταν σε όλους γνωστό ότι κάθε «μαχαριά» της μπουλντόζας στην Ακροναυπλία θα έφερνε πολύτιμα ευρήματα στο φως. Πράγμα που έγινε γύρω από τους Αγ. Αναργύρους και στον χώρο ανέγερσης του ξενοδοχείου α΄ κατηγορίας. Είναι πραγματικά περίεργο το ότι ακόμα και οι εργασίες του W. Schaefer, που μελέτησε το Ναύπλιο προπολεμι-

* Εδώ πρέπει να αναφερθεί ότι η αρχαιολόγος Δηγλάκη, έφορος της περιοχής, έγκαιρα ενημέρωσε μερικούς μελετητές για τη μεγάλη πιθανότητα που υπήρχε να ανακαλύψουν αρχαία στην Ακροναυπλία.

κά⁹, ξεχάστηκαν. Αλλά, κι αν ακόμα ήταν «δευτέρας διαλογής» τα πιθανά ευρήματα της Ακροναυπλίας, ή όπως είτε ένας μελετητής¹⁰, «ο Μαρινάτος ήταν ρεαλιστής αν βρεθούν αρχαία, να καταγραφούν και να καταστραφούν, έλεγε», άραγε δεν άξιζαν τίποτα τα βενετσιάνικα οχυρωματικά έργα; Το λέω αυτό γιατί νομίζω ότι τελικά τα διάφορα τείχη χρησιμοποιήθηκαν περισσότερο σαν «όρια ιδιοκτησίας» παρά σαν μια υπάρχουσα κατάσταση που αξίζει να αναδειχθεί. Χωρίς να έχω ιδιαίτερες γνώσεις φρουριακής αρχιτεκτονικής, απόρησα βλέποντας το συγκρότημα των οικίσκων κολλημένο πάνω στο τείχος (ή μήπως θα έπρεπε αυτό να θεωρηθεί θελημένη λαϊκή αφέλεια;). Αποτέλεσμα αυτής της γεινίασης ήταν το ρήγμα που παρουσιάστηκε τον Οκτώβριο του 1973 στο βορινό τείχος, οπότε χρειάστηκε να κτιστούν οι ογκώδεις αντηρίδες που αναφέραμε πριν.

Ένα άλλο θέμα στενά συνυφασμένο με την ιστορική σημασία της Ακροναυπλίας είναι η παρουσία του αυτοκινήτου πάνω στον βράχο. Οι φιλότιμες προσπάθειες μερικών μελετητών σκόπευαν στη δραστική μείωση των εγκαταστάσεων της Ακροναυπλίας και, έμμεσα, στη μείωση του αριθμού των αυτοκινήτων. Το ότι θα έπρεπε να ανέβει το αυτοκίνητο στην Ακροναυπλία είχε αποφασισθεί από την στιγμή που έγιναν οι αναθέσεις των έργων. Το πώς θα ανέβαινε όμως το αυτοκίνητο ήταν άλλη υπόθεση.

Η αρχική πρόταση να γίνει μια σήραγγα που θα τρυπούσε το τείχος και να διαπλατυνθεί ο δρόμος μπροστά στην «Ξενία», ήταν οπωσδήποτε ατυχής και ευτυχώς δεν πραγματοποιήθηκε. Συμπερασματικά, θα πρέπει να είμαστε κάπως ευγνώμονες για εκείνους από τους μελετητές που αγωνίστηκαν να περιορίσουν την όρεξη του ΕΟΤ, που σώνει και καλά ήθελε χίλιες κλίνες πάνω στην Ακροναυπλία. Το δυστύχημα είναι πως η έλλειψη συνοχής ανάμεσα στους μελετητές είχε αντίκτυπο στον αριθμό των βελτιώσεων που κατάφεραν να πετύχουν πάνω στο αρχικό πρόγραμμα. Φαίνεται ότι αν ορισμένοι από αυτούς το «είχαν ρίξει στην πονεμένη αισθητική»¹¹, άλλοι αντιμετώπισαν τα πράγματα «ρεαλιστικά». Η Ακροναυπλία πλήρωσε ακριβά αυτές τις αντικρουόμενες αντιλήψεις.

Αξίζει να δούμε όμως πως δημιουργήθηκε το θέμα. Αρκετά παραδείγματα κακής επέμβασης έχουμε και από προηγούμενες πολιτικές «περιόδους». Πρώτο και καλύτερο παράδειγμα η ίδια η «Ξενία» Ναυπλίου. Δύσκολα θα βρισκόταν έργο αυθαδέστερο και απλοϊκότερο η αποθέωση του παράδοξου: «Αν έχετε μια ωραία θέα,

⁹ Schaefer, Wulf, Baugeschichte der Stadt Nauplia im Mittelalter, διδακτορική διατριβή στο Πολυτεχνείο του Danzig, 1936. Επίσης σειρά μεταπολεμικών άρθρων του σχετικά με το ίδιο θέμα.

¹⁰ Ο Γ. Μπόγδανος.

¹¹ Γνώμη του Γιάννη Λάμπρου.

κτίστε ξενοδοχείο ακριβώς πάνω στην ωραία θέα» (εικ. 19). Και όμως, κτίστηκε με τις ευλογίες μιας ηγεσίας που συνεχίζει να διατηρεί το κύρος της σήμερα. Η «Ξενία» ήταν η καταδικαστική απόφαση για την Ακροναυπλία αργά ή γρήγορα θα την ακολουθούσε η «αξιοποίηση». Πραγματικά, από πληροφορίες που μάζεψα φαίνεται ότι έγιναν αρκετές προτάσεις «αναδείξεως» της Ακροναυπλίας στα τελευταία 15 χρόνια. Σε σύγκριση πάντως με το ανατριχιαστικό περίγραμμα της «Ξενίας» πάνω από το Ναύπλιο και με τον όγκο των παλαιών φυλακών (εικ. 20), είναι αλήθεια ότι οι νέες ξενοδοχειακές εγκαταστάσεις προβάλλουν πιο διακριτικά πάνω από το τείχος (εικ. 21-23). Νομίζω όμως ότι αυτό είναι μια μικρή παρηγοριά, γιατί εδώ δεν εξετάζουμε αν η μορφολόγηση των εγκαταστάσεων της Ακροναυπλίας είναι πετυχημένη ή όχι. Και το ωραιότερο κτίριο του κόσμου αν τοποθετηθεί σε λάθος θέση είναι μια παραφωνία. Αυτό όφειλαν να το ξέρουν όσοι μελετητές ασχολήθηκαν με την Ακροναυπλία. Το περίεργο είναι ότι το 1962-63 ο ίδιος ο ΕΟΤ έκανε μια πολύ σεμνή αξιοποίηση του Παλαμυδιού, γκρεμίζοντας τα οθωνικά κτίσματα και δημιουργώντας ένα απλό πλέγμα πεζοδρόμων με ελάχιστες πρόσθετες εξυπηρετήσεις. Γιατί άραγε αυτή η δουλειά δεν υπέδειξε στους «αρμοδίους» ποιο δρόμο θα έπρεπε να ακολουθήσουν και στην Ακροναυπλία;

Θα μου πείτε όμως πως κάθε περίπτωση πρέπει να εξετάζεται χωριστά. Επίσης, ότι η Ακροναυπλία ήταν αδύνατο να ξεφύγει από τον τουριστικό παροξυσμό της επταετίας όπου πρωταγωνίστησαν άνθρωποι σαν τον Μ. Μπαλόπουλο, Σπ. Μαρινάτο κ.α. Όπως μάλιστα μου είπε κάποιος μελετητής¹², το πρόβλημα δεν ήταν να μη θιγεί ο βράχος, αλλά να γίνει κάτι εκεί πάνω, φτάνει να είναι σωστό.

Ποιο όμως είναι το «σωστό»; Ένας άλλος μελετητής¹³ πιστεύει ότι αυτό που προέχει είναι τι θέση παίρνουμε εμείς οι αρχιτέκτονες όταν μας καλούν να κάνουμε μια μελέτη. Πιθανόν, είπε, αν ήταν ιδιώτης να μη δεχόταν να γίνει κάτι στην Ακροναυπλία. Όταν όμως τον κάλεσαν να του αναθέσουν ένα τμήμα του έργου, θεώρησε υποχρέωσή του «να περισώσει όσο μπορούσε την περιοχή»¹⁴.

Από την σκοπιά της κοινωνίας, που πάντα πληρώνει τα σπασμένα κάθε αρχιτεκτονικής «πράξης», περισσότερο νόημα έχει το τελικό αποτέλεσμα και προτιμώ να κρίνω

¹² Γνώμη του Γ. Λάμπρου.

¹³ Ο Γ. Μπόγδανος.

¹⁴ Το «κάλεσμα» αυτό βασίζεται πάνω σε οικονομικές σχέσεις και ανάγκες που δεν μπορεί να αγνοήσει ένας αρχιτέκτονας, αν θέλει να επιζήσει. Στο χέρι του πάντως είναι να δεχτεί να συνδεθεί το όνομά του με κάτι που θεωρεί άτοπο. Πολλοί συναδέλφοι δείχνουν να έχουν εξαιρετικά μειωμένη ανοχή σε δελεαστικές προτάσεις που καταστρατηγούν στοιχειώδεις κανόνες της προστασίας του περιβάλλοντος και βλάπτουν το κοινωνικό σύνολο.

ένα έργο με αυτό τον γνώμονα. Άλλωστε εμείς παρερχόμαστε, αλλά τα έργα μένουν.

Στη συγκεκριμένη περίπτωση, όσοι μελετητές έφεραν δυσκολίες στα προγράμματα του ΕΟΤ, είτε προσπαθώντας να επηρεάσουν τα πράγματα προς το καλύτερο είτε δουλεύοντας μέχρι τελειότητας ένα θέμα (οπότε αγνόησαν συμβατικές προθεσμίες), το πλήρωσαν ακριβά. Η γραφειοκρατική και αρκετά αρτηριοσκληρωτική οργάνωση του ΕΟΤ όχι μόνο δεν άφηνε περιθώρια για τέτοιες πολυτέλειες, αλλά κυριολεκτικά απονεύρωνε κάθε λύση αρχιτεκτονική ζητώντας συνεχώς τροπολογίες σε τελικά σχέδια και επιβάλλοντας αυθαίρετες αλλαγές ή συζητήσιμους νέους όρους¹⁵. Με άλλα λόγια, ένας ευσυνειδητός αρχιτέκτονας, αν ήθελε πραγματικά να τα βγάλει πέρα με την ανάθεση που πήρε από τον ΕΟΤ, δεν θα έπρεπε να κάνει τίποτε άλλο από το να «παράγει» σχέδια με βιομηχανική ταχύτητα για να προλάβει τις προθεσμίες. Και όμως, τι ειρωνεία, ενώ ο ΕΟΤ άφησε να περάσουν δέκα μήνες από την υποβολή των γενικών προτάσεων της ομάδας Μπόγδανου-Παπαηλιόπουλου μέχρι την ανάθεση των μελετών το 1969, μετά δίνει ένα μήνα προθεσμία για τα προσχέδια και άλλους 5-7 μήνες για τα τελικά σχέδια. Άλλο ένα σοβαρό σφάλμα είναι η έλλειψη επαφής του μελετητή με το έργο του που κτίζεται. Ο ΕΟΤ ορίζει τους δικούς του, πάντα υπηρεσιακούς, επιβλέποντες που αρκετές φορές αυτοσχεδιάζουν πάνω στις μελέτες που υποβάλλονται. Ο μελετητής μόνο «κατόπιν αιτήσεως της υπηρεσίας» επισκέπτεται το εργοτάξιο. Δηλαδή το έργο δεν του ανήκει πια. Και όμως, όπως όλοι γνωρίζουμε, η επίβλεψη είναι η πιο κρίσιμη φάση ενός έργου, που ανάλογα μπορεί να το αναδείξει ή να το χαντακώσει.

Σε μιαν άλλη περίπτωση, ο επιβλέπων του ΕΟΤ¹⁶ ανέλαβε εν λευκώ να «στρώσει» τα «απαράδεκτα» σχέδια ενός από τους μελετητές, εφαρμόζοντας δικές του αντιλήψεις σχετικά με υλικά και κατασκευαστικές λεπτομέρειες. Μια τέτοια επέμβαση δεν θα ήταν τόσο καταστρεπτική, αν γινόταν σε συνεργασία με τον ενδιαφερόμενο μελετητή ή, τουλάχιστο, με κριτήρια όσο το δυνατό συγγενικά με το έργο. Όπως φαίνεται, σε ορισμένες περιπτώσεις, όχι μόνο δεν έγινε μια στοιχειώδης προσπάθεια από την μεριά του ΕΟΤ σ' αυτούς τους τομείς αλλά: α) ορισμένες «πρωτοβουλίες» του ΕΟΤ ναυάγησαν γιατί αποδείχθηκαν ανεφάρμοστες για οικονομικούς λόγους¹⁷, β) ορισμένες «εκ των υστέρων» απαιτήσεις του ΕΟΤ μαρτυρούν ότι η

¹⁵ Χωρίς αυτό να σημαίνει αναγκαστικά πως οι υποβαλλόμενες μελέτες ήταν άριτες από κάθε πλευρά.

¹⁶ Σύμφωνα με πληροφορίες του γραφείου Παπαγιάννη, ο Π. Βασιλάκης έκανε διορθώσεις στο τυπικό δωμάτιο και στις ψευδοροφές του ξενοδοχείου πολυτελείας.

¹⁷ Όπως π.χ. η ξύλινη ψευδοροφή με φατνώματα του ξενοδοχείου πολυτελείας που ανατέθηκε στο εργοστάσιο Σαρίδη και αποδείχθηκε ότι θα βάρυνε ασύμφορα τον προϋπολογισμό του έργου (πληροφορία του γραφείου Παπαγιάννη).

Υπηρεσία δεν γνώριζε πως δουλεύει ένα γιατί και τι είδους σχέδια χρειάζονται για την κατασκευή¹⁸.

Σύμφωνα με την γνώμη μας, οι μελετητές δεν έδειξαν ότι ήταν κατάλληλα εφοδιασμένοι για να επέμβουν με σωστό τρόπο πάνω σ' έναν ιστορικό χώρο, όπως η ευαίσθητη περιοχή της Ακροναυπλίας. Επίσης υποψιαζόμαστε πως, αντίστοιχα, ο ΕΟΤ ήταν κακά οργανωμένος και ελάχιστα προετοιμασμένος για να αντιμετωπίσει τα έργα της Ακροναυπλίας.

Τέλος το προσωπικό του ΕΟΤ¹⁹ ήταν περισσότερο προσαρμοσμένο σε γραφειοκρατικές παρά σε αρχιτεκτονικές διαδικασίες. Εδώ θα μπορούσε κάποιος να πει πως αυτό είναι φυσικό για μια δημόσια υπηρεσία βαλκανικού τύπου και ότι το επίπεδο μιας τέτοιας υπηρεσίας καθρεφτίζει το επίπεδο του τεχνικού κλάδου του τόπου μας. Ένας άλλος θα μας υπενθύμιζε ότι αναφερόμαστε στην επταετία, όπου ο ΕΟΤ είχε καταντήσει ξέφραγο αμπέλι. Πραγματικά, φαίνεται ότι πολύ λίγα πράγματα λειτούργησαν ομαλά στο «υποδειγματικό» έργο της Ακροναυπλίας. Όμως εμείς εδώ προσπαθούμε να κρίνουμε το έργο από την κοινωνική του πλευρά και δεν κάνουμε δικαστική έρευνα. Οπότε αρκεί να ρωτήσουμε ποιο ήταν το όφελος από τα εκατομμύρια που ξοδεύτηκαν στην Ακροναυπλία.

Άξιζε τίποτα όλος αυτός ο κόπος; Δεν θα μπορούσαν άραγε με πολύ μικρότερες δαπάνες να κτιστούν τα ίδια ξενοδοχεία σε κάποια παραλία εξυπηρετώντας καλύτερα τις ανάγκες του τουρισμού και αφήνοντας αλώβητη την περιοχή της Ακροναυπλίας; Χάθηκαν άραγε τα οικοπέδα ή μήπως είναι αλήθεια ότι δεν έμεινε τίποτε πια στην Ελλάδα που δεν αξιοποιήθηκε; Ιδιαίτερα αυτή τη χρονιά, που τιμούμε την αρχιτεκτονική μας κληρονομιά, τέτοιες απορίες θα πρέπει να μας γεννούν αρκετά πικρές σκέψεις.

Το κείμενο του Δ. Φιλιππίδη στάλθηκε στους κύριους μελετητές του έργου: Εργαστήριο 66, Ι. Λάμπρου, Θ. Παπαγιάννη και Γ. Μπόγδανο, με την παράκληση να μας στείλουν τις απόψεις τους για να τις δημοσιεύσουμε μαζί με το άρθρο για την Ακροναυπλία. Παρακάτω δημοσιεύονται τα κείμενα που μας έστειλαν το Εργαστήριο 66 και οι Θ. Παπαγιάννης και Γ. Μπόγδανος (ο Ι. Λάμπρου δεν μας απάντησε). Τέλος δημοσιεύουμε ένα υστερόγραφο του Δ. Φιλιππίδη που γράφτηκε μετά από τα κείμενα των τριών μελετητών.

¹⁸ Ζητήθηκαν π.χ. από το γραφείο Παπαγιάννη όλα τα σχέδια λεπτομερειών, υποχρεωτικά σε φυσική κλίμακα και με πλήρη στοιχεία για τις ξυλόβιδες.

¹⁹ Εδώ θα πρέπει να αναφερθεί ότι μια ομάδα από παλαιούς υπαλλήλους του ΕΟΤ, που προηγούμενα κρατούσαν νευραλγικές θέσεις (Θ. Βουδικλάρης, Φ. Βώκος, Σπ. Γκίνης, Κ. Κατσούφης, Γ. Νικολετόπουλος, Σ. Ντεγιάννης κ.α.) «παραιτήθηκαν» το 1970 και στις θέσεις τους προωθήθηκαν άλλοι.

Εργαστήριο 66

Ζήσαμε από κοντά την ιστορία της τελευταίας επέμβασης πάνω στο φρούριο της Ακροναυπλίας, από τη στιγμή που βρεθήκαμε μπλεγμένοι μέσα στα γρανάζια των μηχανισμών που την πραγματοποίησαν. Εμπειρία πικρή, που δυστυχώς επιβεβαίωσε έμπρακτα και τελεσίδικα για μας ότι οι ατομικές προσπάθειες του αρχιτέκτονα σ' ένα πρόβλημα που δεν έχει τοποθετηθεί σωστά είναι καταδικασμένες να αποτύχουν.

Κι αυτό ισχύει ιδιαίτερα όταν το άτομο αντιμετωπίζει: α) ακατανόητες και απρόσωπες υπηρεσίες, όπου η ανωνυμία και η γραφειοκρατία μετατρέπουν τις ανθρώπινες σχέσεις σε σχέσεις αντικειμένων, β) μηχανισμούς εξουσίας αποκομμένους από τον πολίτη και μια αυταρχική διοίκηση που «αποφασίζει και διατάζει», γ) μια αδρανή και μουδιασμένη κοινή γνώμη που δεν τολμά ούτε τη διατύπωση της αντίθετης άποψης.

Η επέμβαση στο φρούριο της Ακροναυπλίας δεν είναι δυστυχώς μοναδικό φαινόμενο στον ελληνικό χώρο. Τέτοιες αυθαίρετες επεμβάσεις γίνηκαν στο παρελθόν πολλές και θα εξακολουθήσουν να γίνονται και στο μέλλον, αν δεν αναζητήσουμε σε βάθος τα αίτια που τις προκαλούν και που επιτρέπουν την πραγματοποίησή τους. Κάτω από αυτό το πρίσμα η συζήτηση και η κριτική του έργου του φρουρίου της Ακροναυπλίας παίρνει διαστάσεις σημαντικές, διαστάσεις που επιβάλλουν: α) προσεκτική ανάλυση δεδομένων και υπομονετική συλλογή στοιχείων, β) αντικειμενική καταγραφή των γεγονότων και σαφή και κρυστάλλινη περιγραφή της διαδικασίας γ) αποκάλυψη της αδυναμίας της θεσμοποιημένης εξουσίας να προφυλάξει, να προγραμματίσει, να πείσει, δ) εντοπισμό του κοινωνικού πλαισίου και της κοινωνικής δομής που επιτρέπει να προγραμματίζονται και να πραγματοποιούνται τέτοια έργα, με αυτό τον αυθαίρετο και αυταρχικό τρόπο, ε) διερεύνηση της διαδικασίας ανάθεσης των μελετών.

Η αντικειμενική και χωρίς πάθος παρουσίαση αυτής της εικόνας, που η σχεδίασή της στα πλαίσια της δικτατορίας την κάνει σαφέστερη, μια και οι επεμβάσεις και οι αυθαιρεσίες ήταν χονδροειδείς-θα μπορούσε να οδηγήσει έστω και αντίστροφα, όπως και παραπάνω είπαμε, στην προσέγγιση μιας μεθόδου προστασίας στις μελλοντικές «αξιοποιήσεις» μνημειακών χώρων. Η «αξιοποίηση» του φρουρίου της Ακροναυπλίας, έργο που αποφασίστηκε, μελετήθηκε και κατασκευάστηκε στην περίοδο της δικτατορίας, είναι η έκφραση των πλεγμάτων καταπίεσης και ανασφάλειας, του κλίματος φοβίας που επικρατούσε, καθώς και της ασυναρτησίας του κρατικού μηχανισμού που κορυφώθηκε την εποχή εκείνη. Ήταν φανερό πως μοναδικός στόχος για την πραγματοποίησή αυτού του έργου ήταν η αύξηση του αριθμού των ξενοδοχειακών κλινών στο Ναύπλιο. Η Ακροναυπλία προσφερόταν ιδιαίτερα για τουριστική «αξιοποίηση» και αντιμετωπίστηκε κυνικά σαν οικόπεδο, που δεν κόστιζε τίποτε στο κράτος.

Ο ΕΟΤ προσπάθησε να καλύψει την απόφασή του αυτή, ζητώντας καταρχήν τη γνώμη μιας επιτροπής από ειδικούς, κι όταν αυτή η γνώμη δεν ήταν σύμφωνη με αυτά που ήδη είχαν αποφασιστεί, ζήτησε την κάλυψή του από την αρχαιολογική υπηρεσία, που κατά τεκμήριο είναι η αρμόδια υπηρεσία για να κρίνει αυτού του είδους τις επεμβάσεις. Μεταξύ κρατικών υπηρεσιών τέτοιες «διευκολύνσεις» είναι εύκολο να εξασφαλιστούν και μάλιστα μέσα στα πλαίσια του «αποφασίζομεν και διατάσσομεν». Ποιες είναι λοιπόν οι διαδικασίες και τα θεσμικά πλαίσια που διευκολύνουν αντίστοιχες πραγματοποιήσεις; Έχει αλλάξει τίποτα από αυτές; Πώς ξεκινούν; Ποιο ιδεολογικό περιεχόμενο έχουν, ποιές κοινωνικές ομάδες εκφράζουν; Ποιοι και πώς τοποθετούν το πρόβλημα, ποιες οι διασυνδέσεις με το άμεσο περιβάλλον του; Ποιοι οι βραχυπρόθεσμοι και οι μακροπρόθεσμοι στόχοι, για ποιούς και γιατί γίνεται το έργο, τι διαδικασίες επαλήθευσης εξασφαλίζουν τον έλεγχο, την αναθεώρηση και την αναπροσαρμογή της τοποθέτησής του, στην πορεία της εφαρμογής; Ποιοι θα είναι οι φορείς που θα προγραμματίσουν και θα πραγματοποιήσουν το έργο; Ποια θα είναι η συμμετοχή της κοινής γνώμης και πώς αυτή θα ενημερώνεται υπεύθυνα; Ποια θα είναι η διαδικασία και ποια τα κριτήρια για την πραγματοποίηση της μελέτης, για την εξασφάλιση της υπεύθυνης δράσης, τη λήψη της απόφασης, της αναθεώρησής της, αν αυτό κριθεί αναγκαίο; Επιλογή μελετητή, διαδικασία μελέτης, συνεργασία και υπευθυνότητα ελέγχοντος και ελεγχόμενου. Ποια είναι όμως τα κριτήρια της επιλογής του συγκεκριμένου μελετητή και, για την περίπτωση μας σαν παράδειγμα, των πέντε ή έξι μελετητικών γραφείων που θα εξασφάλιζαν το κοινό πνεύμα αντιμετώπισης των προβλημάτων σε μια τόσο ευαίσθητη περιοχή; Με ποιο μοντέλο και από ποιον φορέα γίνονται οι συμβάσεις που πρέπει να έχουν βασικό στόχο να προφυλάξουν τον μελετητή και το έργο από αυθαιρέσιες και πιέσεις της διοίκησης; Αυτά τα σημεία θέλουν διερεύνηση, αν δεν θέλουμε αύριο, με λίγο περισσότερες δυσκολίες, να εφαρμοστεί ένα άλλο αυθαίρετο πρόγραμμα σε κάποιο άλλο ιστορικό συγκρότημα ή μοναδικό τοπίο.

Κάτω από αυτό το πρίσμα είναι επείγον να κριθεί το έργο του φρουρίου της Ακροναυπλίας, αν θέλουμε συμπεράσματα που θα μας βοηθήσουν να προχωρήσουμε σωστότερα και ασφαλέστερα στο μέλλον.

Πέρα από αυτά, τα πολύ ουσιαστικά για μας, υπάρχουν οι προσωπικές ευθύνες του καθενός μας, για ότι έκανε και για ότι δεν έκανε από την εποχή που ο ΕΟΤ έκανε γνωστές τις προθέσεις του για «αξιοποίηση» του φρουρίου της Ακροναυπλίας με την πρόσκληση για εκδήλωση ενδιαφέροντος από μελετητές.

Στον τομέα αυτό χρειάζεται η κριτική, όπως χρειάζεται κριτική σε ολόκληρο τον αρχιτεκτονικό ελληνικό χώρο. Κι αυτό, γιατί είναι βέβαια μεγάλη η ευθύνη μας για επεμβάσεις σε περιοχές μοναδικές σαν τοπία ή σαν μνημεία ή σαν σύνολα, όμως είναι ακόμα μεγαλύτερη η ευθύνη όλων –και αυτό δεν πρέπει να το ξεχνάμε– για

πράγματα που εύκολα αντιπαρερχόμαστε μια και τα θεωρούμε δεδομένα, όπως την απαράδεκτη ελληνική πόλη και τις συνθήκες που αφήνουμε κάθε μέρα να μας φέρνουν πιο κοντά στην καταστροφή.

Θ. Παπαγιάννης

Πιστεύω πως η κριτική της αρχιτεκτονικής, από κοινωνική πρωταρχικά κι έπειτα από αισθητική και πολιτιστική σκοπιά, είναι απαραίτητη για την εξέλιξη της τέχνης μας. Γι' αυτό και χαίρομαι όταν –δυστυχώς σπάνια– εμφανίζεται στον τύπο. Για να είναι χρήσιμη όμως η κριτική πρέπει να καλύπτει ορισμένες προϋποθέσεις. Πρώτα από όλα πρέπει να βασίζεται σε βαθιά και αντικειμενική γνώση του θέματος. Έπειτα πρέπει να είναι δίκαιη και καλόπιστη, αλλά και να έχει το θάρρος να τοποθετήσει τις ευθύνες εκεί που ανήκουν. Προπάντων όμως πρέπει να αποφεύγει ασαφείς, αόριστες και ανώνυμες επικρίσεις, που κατηγορούν όλους και κανένα και που δεν επιδέχονται απάντηση. Αυτές δεν είναι προσωπικές σκέψεις, αλλά περιλαμβάνονται ρητά στους κώδικες επαγγελματικής δεοντολογίας των συλλόγων αρχιτεκτόνων Αγγλίας και ΗΠΑ. Απόδειξη της καλής πρόθεσης του συναδέλφου Δ. Φιλίππιδι είναι ότι έθεσε το άρθρο του υπόψη των μελετητών της Ακροναυπλίας, δέχτηκε τις παρατηρήσεις τους και υιοθέτησε ορισμένες από αυτές.

Μένουν όμως μερικά σημεία που πρέπει να ξεκαθαριστούν:

1. Η διαδικασία προγραμματισμού των έργων πέρασε από διάφορες φάσεις. Δηλαδή, ομάδα επτά αρχιτεκτόνων, αρμόδιες υπηρεσίες ΕΟΤ, μελετητές χωροταξικού, αρμόδιες υπηρεσίες ΕΟΤ, Αρχαιολογική Υπηρεσία, Διοίκηση ΕΟΤ, εποπτεύον Υπουργείο, για να καταλήξουν στους μελετητές των συγκεκριμένων έργων, που δεν είχαν αρμοδιότητα στον προγραμματισμό. Σ' όλη αυτή τη διαδικασία, η πρώτη επιτροπή έθεσε ορθότατα το θέμα Ναύπλιο-Ακροναυπλία και οι πιο πολλοί από τους τελικούς μελετητές διατύπωσαν ζωηρές επιφυλάξεις για την αξιοποίηση και επί μήνες προσπάθησαν με κάθε τρόπο να μεταπείσουν τον ΕΟΤ. (Το γραφείο μας μάλιστα ζήτησε τη γνώμη ειδικού περί τα θέματα καθηγητή, που την υπέβαλε γραπτά στον ΕΟΤ, μαζί με την προμελέτη του έργου.) Το μόνο αποτέλεσμα ήταν να κερδίσουν τη μόνιμη αντιπάθεια των διοικούντων τον Οργανισμό και να αποκλειστούν από τις μελέτες του²⁰. Από όλες τις άλλες υπεύθυνες βαθμίδες προγραμματισμού δεν ξέρω καμιά που να έφερε αντιρρήσεις.
2. Πέρα από αυτά, νομίζω πως οι μελετητές πλησίασαν το θέμα με μεγάλη προσοχή και προσπάθησαν με ευλάβεια να εντάξουν τα έργα τους στο εξαιρετικά ευαί-

²⁰ Δυστυχώς δεν έχει κυκλοφορήσει ο πίνακας αναθέσεων της επταετίας που θα έδινε ορισμένα ενδιαφέροντα στοιχεία.

σθητο τοπίο. Κι εκτός από λίγα ολισθήματα, που τα επισημάναμε και γραπτά (βλ. γράμμα μας στον ΕΟΤ στις 19.1.73), το πέτυχαν σε μεγάλο βαθμό. Κι αυτό παρά τις τρομερές αντιξοότητες. Η δική μας μελέτη για το ξενοδοχείο πολυτελείας άλλαξε πέντε επιβλέποντες από πλευράς ΕΟΤ. Ο καθένας βέβαια με τις δικές του απόψεις και αντιλήψεις. Παρόλο που ξεκινήσαμε με περιορισμένο προϋπολογισμό, κάποια στιγμή κρίθηκε η μελέτη μας «φτωχή» και φορτώθηκε, παρά τη γνώμη μας, με διάφορες «πολυτέλειες». Τελικά αποξενωθήκαμε και από την επίβλεψη του έργου και από την εσωτερική του διάταξη κι από την διακόσμηση. Παρέμεινε όμως μια πλαστική αρχιτεκτονική μορφή, κατά τη γνώμη μας ορθά ενταγμένη στη μορφή του λόφου και του φρουρίου, που δίνει πολύ καλύτερα με το τοπίο από το κτίριο των φυλακών που αντικατέστησε.

3. Σε κάποια σημείωση αναφέρεται ο συγγραφέας σε «οικονομικές σχέσεις και ανάγκες» και σε «δουλευστικές προτάσεις». Με την πείρα του σαν αρχιτέκτονας και από τη μελέτη του συγκεκριμένου θέματος, που τα βλέπει αυτά τα πράγματα στην Ακροναυπλία: Οι μελετητές αντί να κοιτάζουν να τελειώσουν ανώδυνα «τη δουλίτσα τους», παιδευτήκαν να μεταπείσουν τον ΕΟΤ και να βελτιώσουν τα πράγματα όσο γινόταν, με αποτέλεσμα να ταλαιπωρηθούν αφάνταστα για την ολοκλήρωση των μελετών τους. Η δική μας μελέτη είχε συνολική αμοιβή 1.304.622 δρχ. και δαπάνες 2.032.000 δρχ. δηλαδή ζημία 727.378 δρχ.²¹ Αντίστοιχα πιστεύω ότι θα είναι και τα αποτελέσματα των περισσοτέρων μελετητών.
4. Ο συγγραφέας του άρθρου αφού αναγνωρίζει τις προσπάθειες που έκαναν πολλοί από τους μελετητές για να αλλάξουν τα προγράμματα του ΕΟΤ και αφού περιγράφει τις ταλαιπωρίες τους στα χέρια των υπηρεσιών του ΕΟΤ, καταλήγει ξαφνικά στο συμπέρασμα ότι «σύμφωνα με τη γνώμη μας, οι μελετητές δεν έδειξαν ότι ήταν κατάλληλα εφοδιασμένοι για να επέμβουν με σωστό τρόπο πάνω σε έναν ιστορικό χώρο, όπως η ευαίσθητη περιοχή της Ακροναυπλίας». Άραγε έφταιγε η ικανότητα των μελετητών, κι όχι αυτή η ίδια η επέμβαση, που δεν την αποφάσισαν οι μελετητές. Τέτοια αντιφατικά και γενικευμένα συμπεράσματα θίγουν την σοβαρότητα μιας κριτικής προσπάθειας, που σε πολλά σημεία πλησιάζει τον στόχο της.

Γ. Μπόγδανος

Βρίσκω το άρθρο του κ. Δ. Φιλιππίδη αρκετά εμπεριστατωμένο ως προς την όλη διαδικασία του θέματος και ότι απεικονίζει το πρόβλημα των έργων της τουριστικής αναπτύξεως της Ακροναυπλίας. Έτσι:

Όταν ο Ιππ. Παπαηλιόπουλος και εγώ εργασθήκαμε επάνω στο θέμα που λεγό-

²¹ Λεπτομερή στοιχεία από το λογιστήριο είναι στη διάθεση οποιουδήποτε ενδιαφέρεται.

τανε χωροταξική μελέτη της Ακροναυπλίας είχαμε να αντιμετωπίσουμε ένα συγκεκριμένο πρόγραμμα και μια απόφαση για την τουριστική ανάπτυξη του χώρου και ο ρόλος μας ήταν να εκφράσουμε αρχιτεκτονικά αυτό που προέβλεπε το πρόγραμμα. Προσπαθήσαμε να περιορίσουμε στο ελάχιστο τις απαιτήσεις του και να διατάξουμε τα προτεινόμενα κτίρια κατά τρόπο που να εναρμονίζονται κατά το δυνατόν προς τις υφιστάμενες συνθήκες και πράγματι το πρόγραμμα περιορίστηκε πολύ εν σχέσει με τα προβλεφθέντα μεγέθη.

Η εργασία αυτή ήταν χρήσιμη διότι έκανε γνωστές τις επιπτώσεις ενός τέτοιου προγράμματος επάνω στην Ακροναυπλία και προκάλεσε αλλαγές που αποδείχθηκαν σωστές εκ των πραγμάτων. Παρεσχέθησαν επί πλέον με την έκθεσή μας πληροφορίες και προτάσεις χρήσιμες για όλο το θέμα. Από την μελέτη αυτή αποδείχθηκε, και εμείς πρώτοι το δεχθήκαμε, ότι η διαπλάτυνση της οδού προσπελάσεως προς το φρούριον ήταν αισθητικώς παράτολμη και απεφεύχθη, το ίδιο και η δημιουργία υπογείου προσπελάσεως προς τον χώρο των Αγίων Αποστόλων, αν και είχε σκοπό την διαφύλαξη του χώρου από δρόμο με σημαντική κυκλοφορία που θα διασπούσε την ενότητα τούτου.

Τέλος απεδείχθη, ότι η θέσις που προβλέπετο ξενοδοχείον α΄ κατηγορίας ήταν τελείως ακατάλληλη και εμείς οι ίδιοι δεχθήκαμε να ξαναμελετήσουμε χωρίς ιδιαίτερη αμοιβή την μονάδα αυτή σε άλλη θέση πιο κατάλληλη.

Εδώ πρέπει να αναφέρω ότι όταν διαλέχθηκε η καινούρια θέσις προς την μεριά της Αρβανιτιάς κανείς δεν βρέθηκε να μας υποδείξει την πιθανότητα υπάρξεως αρχαιολογικών ευρημάτων αν και αποδείχθηκε εκ των υστέρων, ότι αυτό ήταν γνωστό. Η νέα θέσις για το ξενοδοχείο μας ήταν η πιο κατάλληλη σε όλο το βράχο και από τα σχέδια που έχετε στα χέρια σας φαίνεται ότι δεν θα έβλαπτε την αισθητική του τοπίου από τις πιο κρίσιμες θέσεις. Όταν έγινε γνωστό ότι υπάρχουν αρχαία αμέσως σταματήσαμε την ανάπτυξη της μελέτης και ο ΕΟΤ παρέσχε τα οικονομικά μέσα για μία αρχαιολογική έρευνα.

Εν συνεχεία με βάση τα ευρήματα παρουσιάσαμε τρίτη τροποποίηση της μελέτης, με την οποία δεν εθίγοντο τα ευρήματα. Η προμελέτη αυτή ενεκρίθη από την αρχαιολογική υπηρεσία, αλλά εμείς επάψαμε να έχουμε ενδιαφέρον δια την περαιτέρω ανάπτυξη της μελέτης αφ' ενός μεν γιατί αυτή δεν μας ικανοποιούσε απολύτως αισθητικά, αλλά και γιατί υπήρχαν χίλια δυο άλλα τεχνικά κυρίως προβλήματα.

Αυτό έγινε παρά τις επανειλημμένες οχλήσεις του ΕΟΤ να προωθήσουμε τη μελέτη. Θα άξιζε να αναφερθεί ότι για αυτή την εργασία δεν προβλέπετο οποιαδήποτε αμοιβή μας, αλλά έγινε για να πετύχουμε την πιο ανώδυνη λύση. Πρέπει να σημειώσω, ότι οι υποδείξεις της χωροταξικής μελέτης δια την τοποθέτηση των δυο άλλων μονάδων εις την θέση όπου οι φυλακές και τα καταλύματα προσωπικού παρουσίαζαν δυνατότητα βελτιώσεως της υφιστάμενης καταστάσεως χωρίς αυτό να

σημαίνει ότι έπρεπε ή όχι να γίνουν αυτά τα έργα.

Οι φυλακές ήταν ένα ογκώδες κτίριο χωρίς ενδιαφέρον, έντονα προβαλλόμενο από το Ναύπλιον που ο δεύτερος όροφος του ήταν κατασκευασμένος με προσθήκη από μπετόν αρμέ, τα δε καταλύματα του προσωπικού όπου βρίσκεται σήμερα το συγκρότημα των οικίσκων και τα διάφορα παραπήγματα γύρω από την εκκλησία των Αγίων Αποστόλων, δεν είχαν καμιά αισθητική ή άλλη ανάγκη υπάρξεως και οι προτεινόμενες από το Εργαστήριο 66 κατασκευές θα μπορούσαν να είναι χρήσιμες και να βελτιώσουν τις συνθήκες εξυπηρητήσεων του ευρύτερου κοινού. Στην ανάπτυξη των επί μέρους μελετών δεν είχαμε οποιαδήποτε επέμβαση αν και θα ήταν πράγματι σκόπιμο να υπήρχε ένας ουσιαστικός συντονισμός των μελετών στο σύνολό τους.

Υστερόγραφο

Ευχαριστώ όσους με βοήθησαν να μαζέψω το υλικό γι' αυτό το άρθρο, και ιδιαίτερα τους μελετητές, τον Α. Λαμπάκη και τον Γ. Νικολετόπουλο. Επίσης ευχαριστώ όλους εκείνους που διάβασαν το αρχικό κείμενο και πρότειναν αλλαγές.

Οπωσδήποτε αυτή δεν ήταν όλη η ιστορία. Υπάρχουν πολλές θελημένες σιωπές σε αυτό το άρθρο, όπως και σημαντικές ελλείψεις. Για παράδειγμα η προσπάθειά μου να πάρω πληροφορίες από τον ΕΟΤ έγινε δεκτή με διπλωματικότητα που απέκλειε κάθε θετική βοήθεια. Δυστυχώς δεν πρόφτασα την αντικατάσταση του Θ. Αλεξανδρόπουλου από τον Σ. Ντεγιάννη. Είχα ήδη καθυστερήσει πολύ και δεν έμεναν πια χρονικά περιθώρια. Ταυτόχρονα, γραφόταν στις εφημερίδες ότι «θα ολοκληρωθούν τα εν εξελίξει έργα υποδομής στην περιοχή Καραθώνος Ναυπλίου και η αποπεράτωση του ημιτελούς ξενοδοχείου Ακροναυπλίας» (Καθημερινή 19.2.75). Αργότερα μαθεύτηκε ότι αυτή η αποπεράτωση σημαίνει 40 εκ. δρχ. σύμφωνα με τη γνώμη του Τζ. Τζανετάκη (Γυναίκα, 5.3.75, σ. 20). Έτσι λοιπόν υπάρχουν εξελίξεις στο θέμα της Ακροναυπλίας, που δεν φαίνεται πως θα κλείσει τόσο σύντομα.

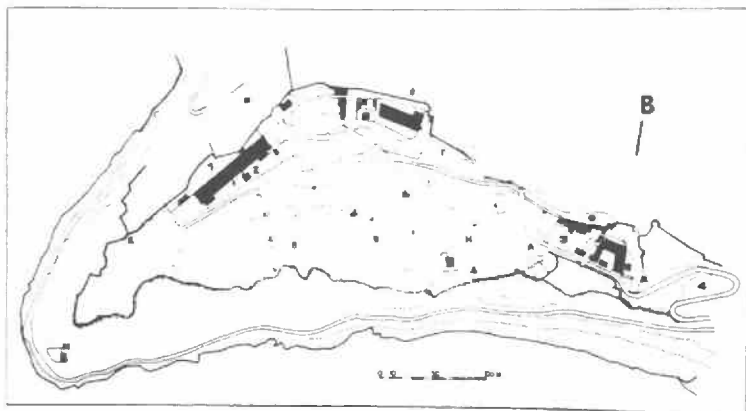
Εδώ είναι αλήθεια, ελάχιστα μόνο σημεία θίξαμε, χωρίς να μπορέσουμε να δώσουμε ικανοποιητικές απαντήσεις σε όλα τα ερωτηματικά που γεννά στον αναγνώστη το θέμα της Ακροναυπλίας. Για να φτάσουμε σε γενικότερα συμπεράσματα χρειάζεται μια περισσότερο συνθετική εργασία που δεν νομίζω ότι έχει γίνει ακόμα. Νομίζω πως το γράμμα του Εργαστηρίου 66 αναφέρεται ακριβώς σε μια τέτοια καθολική εποπτεία.

Μακάρι αυτή η έρευνα να είναι το ξεκίνημα για όσους θελήσουν να προχωρήσουν πιο πέρα. Όσο η οργάνωση και ο τρόπος αντιμετώπισης του τουρισμού από τον ΕΟΤ μένει ο ίδιος, όσο οι αρχιτέκτονες, ένας ένας χωριστά και όλοι μαζί, δεν συνειδητοποιούμε τι χάνεται κάθε φορά που σχεδιάζεται μια ακόμη «τουριστική αξιοποίηση» ιστορικού χώρου, θα υπάρχει κάποια δικαιολογία για να γράφονται τέτοιες κριτικές.

Φωτογραφική τεκμηρίωση

(Παρατήρηση Συντακτικής Επιτροπής «Ναυπλιακών Αναλέκτων»: Εμφανίζονται μόνον οι φωτογραφίες του άρθρου για τις οποίες κατέστη δυνατόν να διασφαλιστεί μια έστω μερικώς ικανοποιητική ποιότητα. Η αρίθμηση των φωτογραφιών ταυτίζεται με αυτή του άρθρου.).

Η Ακροναυπλία πριν από την αξιοποίηση της. 1,2. Κτίρια φυλακών, 3. Οικισμός γύρω από τους Αγ. Αναργύρους, 4. Θέση «Ξενίας», Α. Θέση πόλης αρχαίας πόλης που σωζόταν μέχρι την βυζαντινή εποχή, Β. Ιερό του Ποσει-

δώνος, εκκλησία Αγ. Ανδρέα, τζαμί της Πάνω Πόλης, Γ. Εκκλησία Αγ. Μάρκου Δομινικανών (σύμφωνα με σχέδια του Bassignani), Δ. Βάσεις τοίχων του παλατιού Φράγκων αρχόντων και του βενετσιάνου Camerlengo, Ε. Καινούργια πύλη του Sagredo, 1713, Ζ. Μεγάλος βενετσιάνικος στρατάνος αρχών του 18^{ου} αιώνα, Η. Μεγάλος πύργος του φράγκικου κάστρου, Κ. Porta Secreta (πίσω πύλη της Πάνω Πόλης), Λ. Gambello-Traverse. (Όλα τα στοιχεία για τα ιστορικά κτίσματα της Ακροναυπλίας είναι από τη μελέτη της Όλγας Τραγανού «Το Ναύπλιο από τον 13^ο αιώνα ως σήμερα», Ειδικό Θέμα, Έδρα Ιστορίας Αρχιτεκτονικής Π.Σ.Π.Θ. 1973-74.)

Ακροναυπλία. 2
Σχέδιο γενικής διάταξης, 15.1.69 (Γ. Μπόγδανος – Ι. Παπαηλιόπουλος). 1. Ξενία, 2. Ξενοδοχείο α' κατηγορίας 165 κλινών, 3. Ξενοδοχείο πολυτελείας 209 κλινών, 4. Κέντρα αναψυχής και εστιατόριο, 5. Εκκλησία

Αγ. Αναργύρων, 6. Στάθμευση αυτοκινήτων, 7. Πισίνα, 8. Αθλητικές εγκαταστάσεις - παιχνιδότοπος, 9. Ναυαθλητικές εγκαταστάσεις, 10. Ανεγκυστήρας, 11. Αρβανιτιά.

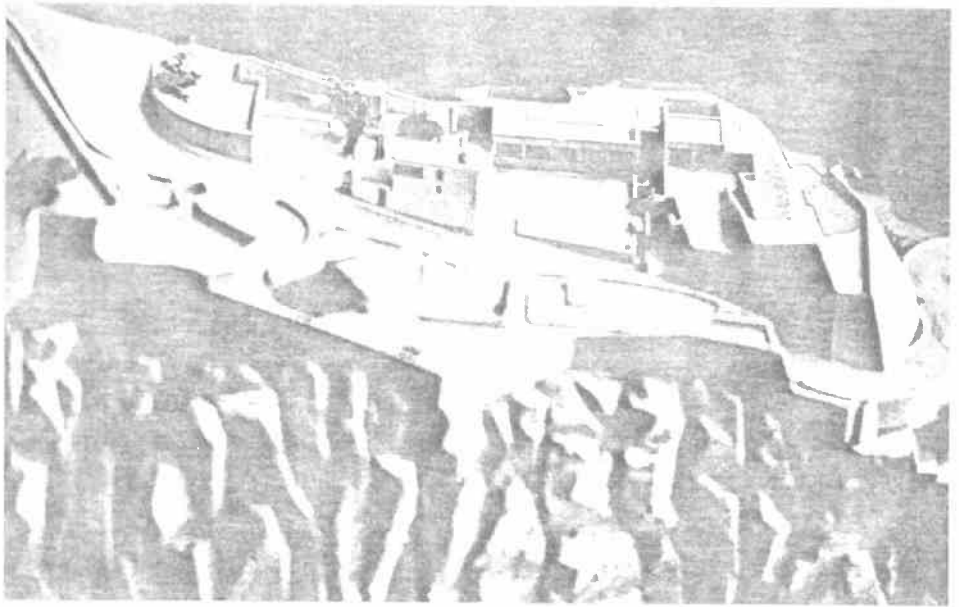
Δ. ΦΙΛΙΠΠΙΔΗΣ: ΑΚΡΟΝΑΥΠΛΙΑ – Η ΚΟΡΩΝΑ ΤΟΥ ΝΑΥΠΑΓΙΟΥ

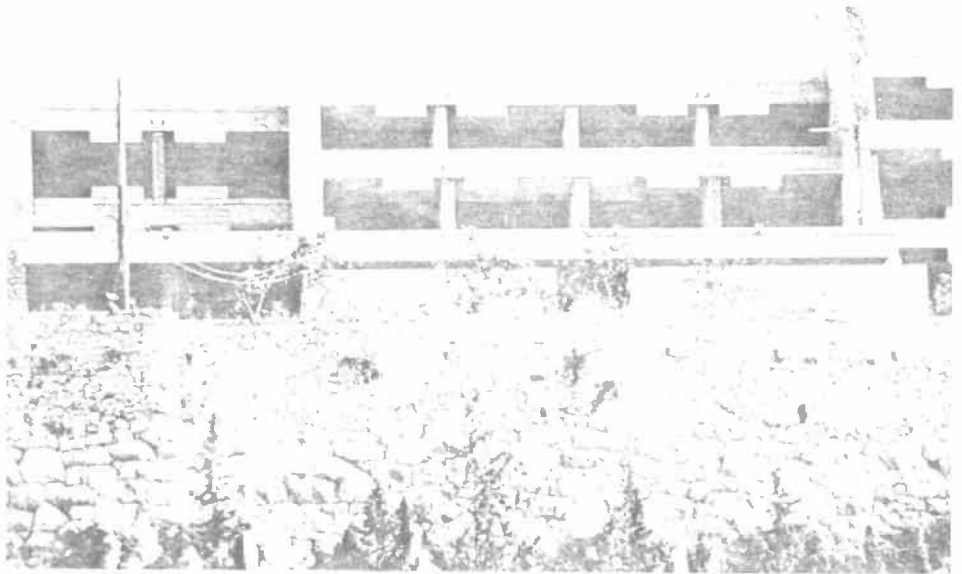
4. Διαμόρφωση χώρου γύρω από του Αγ. Αναργύρους, 1968 (φωτ. Γ. Μπόγδανου).

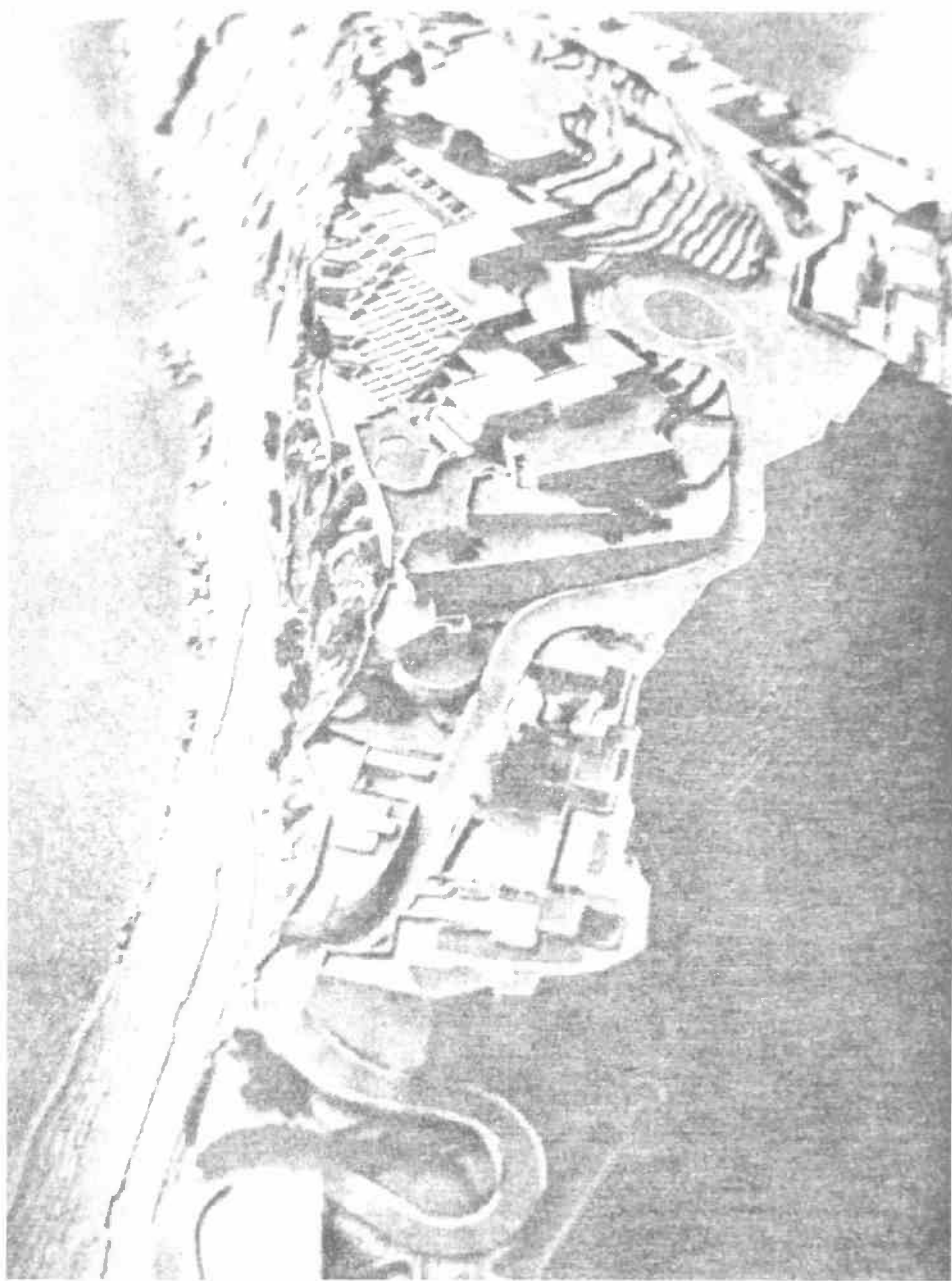
5. Διαμόρφωση χώρου γύρω από του Αγ. Αναργύρους. Φθινόπωρο 1974.

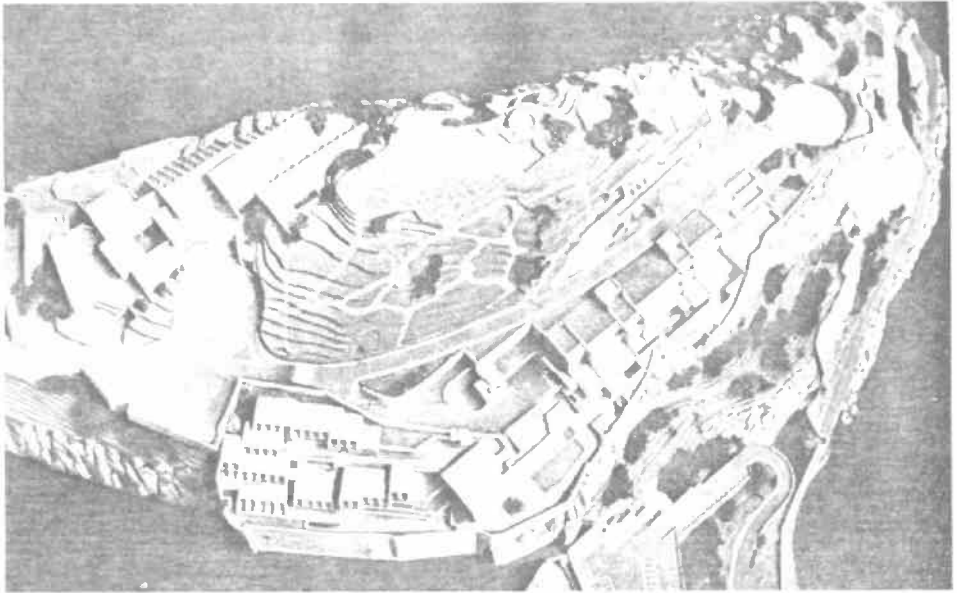
6. Μακέτα διαμόρφωσης Ακροναυπλίας. Εγκαταστάσεις γύρω από τους Αγ. Αναργύρους.

11. Το μισοτελειωμένο ξενοδοχείο πολυτελείας (φωτ. Α. Μπούρα).

16. Μακέτα διαμόρφωσης της Ακροναυπλίας . Άποψη από την ανατολική πλευρά του βράχου.

17. Μακέτα διαμόρφωσης της Ακροναυπλίας. Βορειοδυτικό άκρο.

ΑΚΡΟΝΑΥΠΛΙΑ:
ΓΕΝΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ (ΣΚΕΨΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ)
ΘΕΜΑΤΩΝ ΑΝΑΔΕΙΞΗΣ ΚΑΙ ΠΡΟΒΟΛΗΣ ΤΗΣ
ΩΣ ΤΜΗΜΑ ΚΑΙ ΚΟΡΩΝΙΔΑ ΤΟΥ ΝΑΥΠΛΙΟΥ

Μελετώντας από τη μία το άρθρο «*Ακροναυπλία: η κορώνα του Ναυπλίου*»¹ του Αρχιτέκτονα Δ. Φιλιππίδη και περιδιαβαίνοντας από την άλλη στους ιστορικούς χώρους της παλιάς και άνω πόλης του Ναυπλίου αναγνωρίζει κανείς, τι άλλο από το οφθαλμοφανές, «μια ακόμη πονεμένη ιστορία». Αντικρίζει κανείς πράγματι μια ιδιαίτερα προβληματική εικόνα με ατυχείς και ημιτελείς επεμβάσεις ή παρεμβάσεις, όπως βέβαια αντίστοιχες υπάρχουν και σε τόσα άλλα ιστορικά μέρη της Ελλάδας, με τμήματα κτιρίων ημιγκρεμισμένα ή αποκομμένα μεταξύ τους, γωνιές δυσπρόσιτες και δυσνόητες σήμερα ως προς την σχέση τους με το σύνολο, τυχαία ή μη λειτουργικά περάσματα, χρήσεις αταίριαστες και ασυνάρτητες, δυσμορφίες και παραφωνίες στην αρχιτεκτονική κλίμακα, ελλείψεις δηλαδή ή υπερβολές, που παρεμποδίζουν μια απρόσκοπτη βιωματική προσέγγιση του ιστορικού τόπου.

Η σημερινή δυσανάγνωστη εικόνα της Ακροναυπλίας είναι η συνισταμένη αρκετών αρνητικών μεταμορφώσεων, που υλοποιήθηκαν ανεξάρτητα ή χωρίς την απαραίτητη βαθειά ιστορική έρευνα των μνημείων και την απορρέουσα αρχιτεκτονική ευαισθησία και διακρίνεται ως εκ τούτου από πληθώρα ασύμβατων δεοντολογικά επεμβάσεων ή υπερβάσεων. Οι επεμβάσεις αυτές, με την ουσιαστική μείωση των αυθεντικών αρχιτεκτονικών στοιχείων, συντέλεσαν σταδιακά στην αλλοίωση της ιστορικής αρχιτεκτονικής μορφής των μνημείων και στην τελική εγκαθίδρυση μιας αμφιλεγόμενης νεοτερικότητας στο αστικό τοπίο και περιβάλλον.

Πώς αντιμετωπίζεται όμως πλέον μια τέτοια κατάσταση, που συνεχώς υποβαθμίζει αυτό το τεράστιο πολιτιστικό κεφάλαιο της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς του

---

¹ Αποφάσισα να παραθέσω μερικές απλές μόνον σκέψεις γύρω από το θέμα του εν λόγω άρθρου, αλλά και πέρα αυτό, μετά από σχετική πρόταση του κ. Χ. Πιτερού προς εμένα. Ο ίδιος με ενημέρωσε μάλιστα και επί τόπου για τα μέχρι τώρα γνωστά αρχαιολογικά ευρήματα της Ακροναυπλίας. Τον ευχαριστώ ιδιαίτερω.

Ναυπλίου; Η ύπαρξη αρκετών επιτυχημένων προσπαθειών, κυρίως στην αποκατάσταση ιδιωτικών κτιρίων της παλιάς πόλης, δημιουργεί προϋποθέσεις ενθάρρυνσης. Μπορεί και πρέπει να υπάρξει από όλους μια ορθή και συνειδητή μέριμνα για την μέγιστη διατήρηση και ανάδειξη του αρχιτεκτονικού πολιτιστικού αγαθού, με ένα γνήσιο, επαρκώς τεκμηριωμένο κριτικό πνεύμα. Μπορούν ακόμη, συνεχείς πρωτοβουλίες και ενέργειες σε πολλά επίπεδα να φροντίζουν για τη διαρκή συλλογή, τη σύνθεση και την σταδιακή υλοποίηση νέων ειδικών προτάσεων και οραμάτων διατήρησης και ανάδειξης της αρχιτεκτονικής ιδιαιτερότητας και ταυτότητας και για την ενεργή συμμετοχή όλων, φορέων και πολιτών.

Το άρθρο του αρχιτέκτονα Δ. Φιλιππίδη, κυρίως κριτικό, στοχαστικό αλλά και καταγγελλτικό συνάμα, ηλικίας σχεδόν 35 ετών, μοιάζει τόσο κοντά στην σημερινή πραγματικότητα! Με την ανάγνωση του επανέρχονται στο προσκήνιο πολλά καιίρια ερωτήματα πάνω σε θεσμικά και θεωρητικά θέματα. Σε συνέχεια αυτών που τίθενται και αναλύονται στο ίδιο το άρθρο και στις θέσεις των μελετητών², ας μου επιτραπεί να σημειώσω μόνον το εξής ερώτημα:

Είναι δυνατόν να υπάρξει π.χ. ορθή διαχείριση και ανάδειξη της αρχιτεκτονικής πολιτιστικής κληρονομιάς αποκλειστικά και μόνον βάσει των απαιτήσεων των συχνά πολύπλοκων ή και αντιφατικών κανονισμών με τους οποίους έρχονται αντιμετώπιες οι αντίστοιχα «ευγενείς» ή ενθουσιώδεις προθέσεις επενδυτών ή φορέων; Είναι γνωστό ότι, η επιτυχία της αρχιτεκτονικής επέμβασης, δεν διασφαλίζεται από και με τον νόμο, καθότι αυτός καλείται να εμποδίσει το μέγιστο κακό. Η οικειοθελής τήρηση όλων των θεωρητικών και μάλιστα διεθνών κανόνων και του σχετικού νομικού πλαισίου και η σοβαρή επένδυση σε μια ποιοτική αρχιτεκτονική με σεβασμό στην ιστορία των μνημείων μπορούν μόνο να οδηγήσουν σε καλύτερα αποτελέσματα.

Ας επιχειρήσουμε όμως εδώ πειραματικά μια πρώτη συλλογή ιδεών – πέραν της κριτικής – με σκοπό την οργανωμένη καταγραφή προτάσεων ανάπλασης του ιστορικού Ναυπλίου ή απλά την δημιουργία ερεθισμάτων συζήτησης.

² Ιδιαίτερη μνεία αρμόζει και κατά τη δική μου άποψη, στις θέσεις του Εργαστηρίου 66, σχετικά με «τα αίτια που προκαλούν αυθαίρετες επεμβάσεις», αν και τέτοιου είδους συζητήσεις θα έπρεπε να είχαν ολοκληρωθεί τουλάχιστον από την εποχή του άρθρου ή ίσως και νωρίτερα. Η ατέρμονη και ατελέσφορη συζήτηση για το αυτονόητο, ως δυνητικό ή ευκταίο, ήτοι για την εφαρμογή της κοινής και της αντικειμενικής επιστημονικής λογικής, θα πρέπει επιτέλους να δώσει τη θέση της στην πλήρη ιστορική συνείδηση, με ή χωρίς ενιαίο θεσμικό πλαίσιο.

- Λεπτομερής καταγραφή του τείχους της Ακροναυπλίας και των ιστορικών φάσεων των όψεων του στο πλαίσιο μιας ολοκληρωμένης ιστορικής και αρχιτεκτονικής μελέτης ανάδειξης του κάστρου, με την μορφή master plan, με πλήρη καταγραφή και των ιστορικών καταλοίπων στο εσωτερικό του, μετά την ολοκλήρωση των σχετικών ανασκαφικών ερευνών. Παρουσίαση και δημοσίευση αποτελεσμάτων έρευνας.
- Ενοποίηση αρχαιολογικού χώρου Κάστρου Ακροναυπλίας και παλιάς πόλης με την αναβίωση δρόμων, ιστορικών περασμάτων και επιπέδων κίνησης εντός ή εκτός των αρχιτεκτονικών καταλοίπων του κάστρου και του τείχους. Ιδιαίτερη σημασία μεταξύ πολλών άλλων έχουν : το ιστορικό πέραςμα στο κάστρο ανεβαίνοντας από την πόλη μέσα από την Καινούργια πύλη του Sagredo (1713), το άλλο ιστορικό πέραςμα μέσα από την πύλη της Gambello-Traverse λίγο μετά το εκκλησάκι των Αγ. Αναργύρων και η κίνηση στα μονοπάτια της βάσης του τείχους. Η περιοχή των δεξαμενών χρήζει κατ' επέκταση ουσιαστικών και θαρραλέων επεμβάσεων ανάπλασης με σκοπό την κατανόηση της οχυρωματικής δομής, καθόσον η περιοχή αποτελεί πέραςμα προς την ανώτερη περιοχή των Αγ Θεοδώρων, όπου υπάρχουν πάρα πολλά αρχιτεκτονικά κατάλοιπα διάφορων εποχών, ενώ η θέα στον Αργολικό κόλπο είναι εξαιρετική.
- Πιο συγκεκριμένα απαιτείται, καθάριση και απομάκρυνση των δεξαμενών και αποκατάσταση των ιστορικών χώρων, απαλλαγμένους από τις ασύμβατες και αυθάδεις αυτές εγκαταστάσεις με τους διαβρωμένους παλιούς και του νέους φιδωτούς αγωγούς να «συμπορεύονται» της ιστορικής εισόδου στο Άνω Κάστρο.
- Χάραξη πορειών επισκεπτών κάστρου και τοποθέτηση επεξηγηματικών πινακίδων θέας της παλιάς πόλης από τα τείχη σύμφωνα με την πανοραμική άποψη των σκελών, σε συνδυασμό με ιστορικά δεδομένα κτιρίων.
- Ανάδειξη ευρύτερου χώρου Αγ. Αναργύρων και υφιστάμενων κτιρίων.
- Ανάδειξη περιοχής παλατιού και υπόγειων χώρων του.
- Απόδοση σε χρήση του υφιστάμενου παράσπιτου του παλατιού για περιοδικές εκθέσεις καλλιτεχνών (ή απλά π.χ. ετήσια έκθεση φωτογραφίας αρχιτεκτονικού μνημείου).
- Παραχωρήσεις υφιστάμενων χώρων σε καλλιτέχνες και ανάδειξη της περιοχής των Αγ. Θεοδώρων μέχρι την κορυφή σε ενεργό αρχαιολογικό – καλλιτεχνικό πάρκο. Η εγκατάσταση του «Ναυπλία Palace» σε άμεση επαφή με τα τείχη δημιουργεί από τη μία, ισχυρά ιστορικής φύσεως ερωτηματικά και από την άλλη, αμφιλεγόμενες υπεραξίες, που μόνον η ανάπτυξη ενός αρχαιολογικού πάρκου θα

μπορούσε κάπως να αντισταθμίσει. Δεν θα ήταν μάλιστα παράλογη και η απαίτηση οικονομικής συμμετοχής του «Ναυπλία Palace» στην αρχαιολογική αποκατάσταση της Ακροναυπλίας. Παράλληλα, είναι αναγκαία η εξάντληση κάθε δυνατότητας για την περιμετρική αρχιτεκτονική ανάδειξη του τείχους, ακόμη και σε τμήματα του, που οι ξενοδοχειακές εγκαταστάσεις εφάπτονται σχεδόν με αυτό, δημιουργώντας μια αντίληψη «αρχιτεκτονικής ανακύκλωσης» (Architektur Recycling) του χώρου και ιδιωφελούς ιδιωτικοποίησης (eigenpöztzige Privatisierung) του κοινού πολιτιστικού αγαθού, κατά παράβαση ακόμη και των πιο πρόσφατων, επίσης υπερβολικών βέβαια, αδειοδοτήσεων.

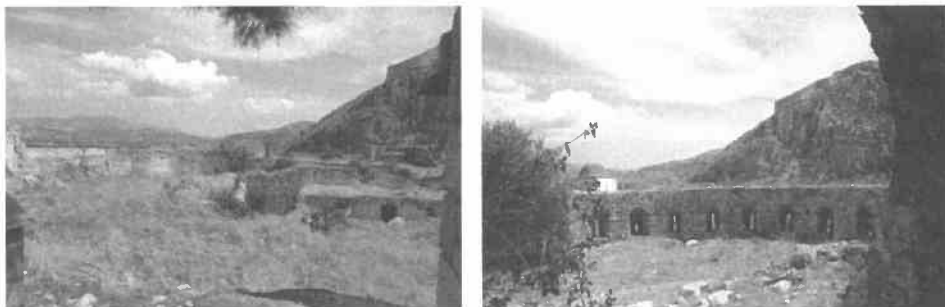
- Ανάδειξη και ενδεχόμενη λειτουργική αξιοποίηση προμαχώνων, εσωτερικών χώρων και διαδρόμων τους.
- Αρχιτεκτονική, ιστορική έρευνα του Νεοκλασικού Ναυπλίου, σε συνέχεια των υφιστάμενων μελετών και καταγραφών.
- Ανάδειξη εσωτερικών αυλών, όπου αυτό είναι δυνατόν.
- Αισθητικές παρεμβάσεις κατά το δυνατόν και σε ιδιωτικά κτίρια, όπου αυτά εμποδίζουν ή παρενοχλούν την θέα στο κάστρο και την κατανόηση της ιστορικής συνέχειας του τείχους και της σχέσης του με την παλιά πόλη.
- Ενεργή συμμετοχή του Δήμου στα θέματα ιστορικής ανάδειξης της πόλης του Ναυπλίου σε συνεργασία με τους αρμόδιους φορείς, ανάλογα άλλων ελληνικών ή ευρωπαϊκών πόλεων.
- Επεξεργασία προγραμμάτων ευαισθητοποίησης και εγρήγορσης των πολιτών.
- Θέσπιση κριτηρίων αποκατάστασης κτιρίων στο παλαιό Ναύπλιο σε συνδυασμό με τις ισχύουσες οδηγίες του νομοθετικού πλαισίου, με σκοπό την ευρύτερη διατήρηση του πρωτότυπου αρχιτεκτονικού υλικού. Επισκευές π.χ. ιστορικών κουφωμάτων ή κλιμακοστασίων προ της ολικής αντικατάστασής τους.
- Συγκέντρωση ιστορικών δεδομένων και εξάντληση των δυνατοτήτων της απόλυτης και σχετικής χρονολόγησης με σκοπό της πλήρη αξιολόγηση της υπάρχουσας κατάστασης και την κατανόηση των ιστορικών αρχιτεκτονικών χαρακτηριστικών της πόλης. Διαχείριση τους σε συνδυασμό με υφιστάμενους ή νέους χώρους δεδομένων. Ίδρυση ενός Κέντρου Μελετών Ναυπλίου για τους παραπάνω σκοπούς. Στόχος επίσης, ο συγκερασμός ιστορικής έρευνας και κατασκευής - αποκατάστασης. Τονισμός της υφιστάμενης αυθεντικότητας και της ιστορίας της πόλης του Ναυπλίου με κάθε δυνατό μέσο, όπως π.χ. δημιουργία εορτών αναπαράστασης της ζωής και των κοινωνικών δρώμενων σε συγκεκριμένες ιστορικές περιόδους,

μετά βέβαια από σχετική επιστημονική έρευνα ή εορτών αναπαράστασης της «πόλης μέσα από τα τείχη», όπου με διάφορους πραγματικούς ή εικονικούς τρόπους θα διαγράφονται τα τείχη της πόλης και θα εξελίσσονται αφηγήσεις και δράματα.

- Αξιοποίηση κάθε δυνατότητας ερευνητικής διασύνδεσης του Ναυπλίου με πανεπιστημιακά ιδρύματα.

Η διατήρηση της πολιτιστικής αρχιτεκτονικής κληρονομιάς είναι πρωτίστως πολιτική επιλογή αλλά και ευθύνη όλων, καθότι πρόκειται για κοινό αγαθό με βαρύνουσες συνέπειες στην τοπική ή εθνική ταυτότητα, στην ποιότητα ζωής και στην υγεία οικονομία.

**Φωτογραφική τεκμηρίωση δυνατοτήτων αποκατάστασης
και αξιοποίησης κάστρου Ακροναυπλίας**

1. Αρχαιολογική έρευνα, αρχιτεκτονική αποκατάσταση και αναβίωση υπαίθριων χώρων περιοχών του κάστρου.

2. Βιομηχανική αποκατάσταση ιστορικών επιπέδων κίνησης και ενδεχόμενη αναστήλωση τμημάτων του κάστρου.

3. Ανάδειξη υπόγειων στοών και λοιπών χώρων προμαχώνων.

4. Αναβίωση περασμάτων μέσα από ιστορικές πύλες.

5. Αποκατάσταση με δυνατότητα επανάχρησης υφιστάμενων εσωτερικών και υπόγειων χώρων κτιρίων.

6. Παρουσίαση της ιστορίας του Ναυπλίου μέσα από τις οικοδομικές φάσεις του κάστρου.

ΝΑΥΠΑΙΑΚΑ ΑΝΑΛΕΚΤΑ

7. Αξιοποίηση δυνατότητας θέασης περιμετρικά, της παλιάς πόλης, του κάστρου του παλαμηδίου και του αργολικού κόλπου.

8. Ανάπτυξη και εφαρμογή προτάσεων ένταξης του κάστρου της Ακροναυπλίας στη ζωή και στα δρώμενα του Ναυπλίου.

9. Δημιουργική και όχι «ιδιωτική» λειτουργία του «Ναυπλία Palace», με διάνοιξη της Πύλης στο τείχος για πρόσβαση στην Ακροναυπλία από την πόλη και χωροταξική ενοποίηση του αρχαιολογικού και του αστικού περιβάλλοντος.

Κώστας Γκόνης
Πολιτικός μηχανικός

ΜΕΛΕΤΗ-ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΔΙΑΤΗΡΗΤΕΟΥ ΚΤΙΡΙΟΥ ΣΤΗΝ ΠΑΛΙΑ ΠΟΛΗ ΤΟΥ ΝΑΥΠΛΙΟΥ

ΝΕΑ ΧΡΗΣΗ: ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟ ΚΑΤΑΛΥΜΑ

ΙΣΤΟΡΙΚΟ

Το κτίριο βρίσκεται στην οδό Ποταμιάνου 3 και Φωτομάρα, εντός της παλαιάς πόλης του Ναυπλίου Ο.Τ.175. (Σχ. 1)

Σχ. 1. Τοπογραφικό σχέδιο. Θέση του κτιρίου στην πόλη. Η ελεύθερη γωνία του κτιρίου βρίσκεται στη συμβολή των οδών Ποταμιάνου- Φωτομάρα.

ΝΑΤΗΛΙΑΚΑ ΑΝΑΛΕΚΤΑ

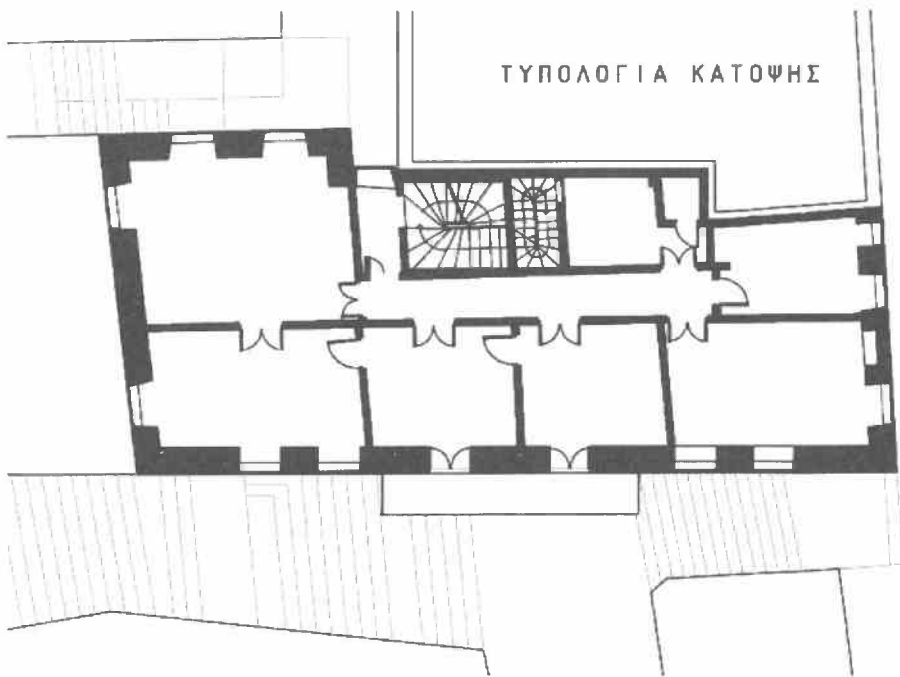
Πρόκειται για τετραώροφο κτίριο που στην οδό Φωτομάρα γίνεται τριώροφο, λόγω κλίσεως του εδάφους. Η κύρια είσοδος είναι από την οδό Ποταμιάνου που είναι κλιμακωτή με πέτρινα σκαλοπάτια. Το κτίριο καλύπτει όλη την επιφάνεια του οικοπέδου (173m²). Παρουσιάζει αξιόλογα αρχιτεκτονικά, μορφολογικά και ιστορικά στοιχεία. (Εικ. 1-3)

Εικ. 1-3.
Γενικές
απόψεις του
κτιρίου στην
πρότερη του
κατάσταση.
Προβάλλει
επιβλητικό
ανάμεσα
στα γειτονικά
κτίρια..

Η κάτοψη του ισόγειου παρουσιάζει ανισοσταθμία. Ο Α΄ και Β΄ όροφος έχουν συνεχόμενα δωμάτια που τα περισσότερα επικοινωνούν μεταξύ τους, ενώ έχουν είσοδο από τον κοινόχρηστο διάδρομο. Ο διάδρομος των ορόφων έχει προσανατολισμό Βορράς-Νότος. (Σχ. 2) Τα δωμάτια κύριας χρήσης καταλαμβάνουν το βόρειο και δυτικό τμήμα της κάτοψης, ενώ οι κοινόχρηστοι χώροι βρίσκονται στο ανατολικό (κλιμακοστάσιο, πλυντήριο, μαγειρεία, μπάνια). Εντύπωση κάνει η ύπαρξη δύο κλιμακοστασίων, κύριου και δευτερεύοντος, όπου και τα δύο ξεκινούν από το ισόγειο και το μεν κύριο φθάνει μέχρι τον Β΄ όροφο ενώ το δευτερεύον μέχρι το εσωτερικό της στέγης.

Σχ. 2. Τυπολογία κάτοψης. Κεντρικός διάδρομος σε προσανατολισμό Β-Ν που τροφοδοτεί τους χώρους εκατέρωθεν. Κλιμακοστάσιο και βοηθητική σκάλα στην ανατολική πλευρά.

Σύμφωνα με τα στοιχεία που διαθέτουμε το κτίριο είναι από τα παλαιότερα και αξιολογότερα του ιστορικού κέντρου του Ναυπλίου. Παρ' όλο ότι η τυπολογία της κάτοψης οδηγεί στα χρόνια της Α΄ Ενετοκρατίας θα ήταν παρακινδυνευμένο να χρονολογήσει κανείς το κτίριο στον 15^ο αιώνα, χωρίς όμως να μπορεί και να το αποκλείσει. Δεδομένης της διάταξης του κτιρίου, των διαστάσεων του, του τρόπου θεμελίωσης με χρήση ειδικών συνδετικών κονιαμάτων και κυρίως με την ύπαρξη

Εικ. 4. L. Lange.

παλαιών τοίχων στα θεμέλια του κτιρίου πιθανολογούμε ότι το κτίριο κτίστηκε στην περίοδο της Β΄ Ενετοκρατίας πάνω σε υπάρχον προγενέστερο κτίριο. Κατά την περίοδο της Β΄ Ενετοκρατίας προσετέθη σε αυτό ο Β΄ όροφος που προεξείχε υπό μορφή σαχνισιού.

Κατά την άποψη της κας Μάρως Καρδαμίτση-Αδάμη, καθηγ. ΕΜΠ, η οποία στηριζόμενη στην απεικόνιση του κτιρίου από τον L. Lange με είσοδο προς την οδό Παπανικολάου (Εικ. 4) επισκέφθηκε το Ναύπλιο συνοδευοντας τον καθηγητή του γερμανό ζωγράφο Carl Rottmann την άνοιξη του 1834 (Απρίλιο-Μάιο) και το σχέδιο του Leo von Klenze στο οποίο έχει αφαιρεθεί το σαχνισί (Εικ. 5) και έφθασε αντίστοιχα στην πόλη τον Αύγουστο του ίδιου έτους, καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η ουσιαστική αυτή παρέμβαση πραγματοποιήθηκε στις αρχές του θέρους του 1834 (Ιούνιος-Ιούλιος). Την άποψη όμως αυτή αμφισβητούμε διότι πιστεύουμε ότι το σχέδιο του L. Lange δεν απεικονίζει το κτίριο μας, αλλά το απέναντι επί της οδού Φωτομάρα και ακόμη διότι είναι αδύνατο εντός δύο ή τριών μηνών να ανασκευαστεί το όλο κτίριο και συγχρόνως να κτιστεί το γωνιακό κτίριο επί της οδού Παπανικολάου.

Εικ. 5. Leo von Klenze.

Την περίοδο αυτή που αφαιρέθηκε το σαχνισί και ανασκευάστηκε το κτίριο, χτίστηκε και το διπλανό γωνιακό σπίτι (Ποταμιάνου και Παπανικολάου) με αποτέλεσμα να μετατραπεί σε μεσοτοιχία η προς την οδό Παπανικολάου όψη του, όπως επιβεβαιώνεται και από τα αντίστοιχα δομικά στοιχεία που έγιναν ορατά στο εσωτερικό του κτιρίου και προσαρμόστηκαν τα ανοίγματα όλων των υπολοίπων όψεων, σύμφωνα με την επικρατούσα νεοκλασική μορφολογία. Αντίστοιχες μετατροπές πραγματοποιήθηκαν και στα εσωτερικά κουφώματα. Δεδομένου ότι την περίοδο αυτή κατοικούσαν στο Ναύπλιο αρκετοί στρατιωτικοί μηχανικοί Έλληνες και Βαυαροί, είναι πολύ πιθανόν η μετατροπή να έγινε από έναν από αυτούς. Οπωσδήποτε η προσπάθειά του να αποδοθεί στις όψεις η νεοκλασική μορφολογία (συμμετρία ως προς τον άξονα, πλαίσια παραθύρων κλπ.), όπου φυσικά και όσο αυτό ήταν δυνατόν, μαρτυρά γνώση του ρυθμού και όχι απλό τεχνίτη.

Από το 1834 και ύστερα το κτίριο άλλαξε πολλούς χρήστες και χρήσεις και υπέστη αρκετές μεταβολές, κυρίως όσον αφορά τους βοηθητικούς χώρους (μαγειρεία – χώρους υγιεινής κλπ.), για να αναφέρουμε τις πιο σημαντικές, γιατί φυσικά στη διάρκεια των 170 χρόνων που έχουν μεσολαβήσει μέχρι σήμερα πραγματοποιήθη-

καν πολλές ακόμη παρεμβάσεις μικρότερης κλίμακας. Σε βασικές όμως γραμμές διατηρεί ατόφια την μορφή του 1834 καθώς οι επεμβάσεις που έγιναν δεν αλλοίωσαν καθόλου τις προς τις οδούς Ποταμιάνου και Φωτομάρα όψεις του.

Το κτίριο αποτελεί για τον ιστό της πόλης του Ναυπλίου σημαντική παρουσία λόγω της θέσης του όσο και λόγω του όγκου του και της μορφής του. Οι αναλογίες των όψεων, ο ρυθμός των ανοιγμάτων και η επεξεργασία τους, ο ελαφρώς προεξέχων δεύτερος όροφος, το ξύλινο γείσο, τα ξύλινα φουρούσια των μπαλκονιών με το απλό μεταλλικό κιγκλίδωμα, παραπέμπουν το καθένα χωριστά και όλα μαζί σε διαφορετικές χρονικές περιόδους επισημαίνοντας και θυμίζοντας στους νεότερους την ιστορική εξέλιξη του Ναυπλίου, όπως αυτή διαγράφεται με απλότητα και σαφήνεια στις όψεις του. (Σχ. 3)

Στο κτίριο αυτό στεγάστηκε το πρώτο ελεγκτικό Συνέδριο του Νεότερου Ελληνικού κράτους 1829-1833. Αργότερα στέγασε για αρκετά χρόνια την Ελληνική Αστynomία και στη συνέχεια μέχρι σήμερα χρησιμοποιήθηκε ως κατοικία.

Το κτίριο κηρύχθηκε διατηρητέο μνημείο από το Υ.ΠΕ.ΧΩ.ΔΕ. με την Υπουργική Απόφαση 89245/6738/6-11-95 (ΦΕΚ 1029Δ/95).

Σχ. 3. Όψη στην οδό Ποταμιάνου. Νεοκλασική συμμετρία των ανοιγμάτων.

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΟΥ ΚΤΙΡΙΟΥ

Το κτίριο είναι λιθόκτιστο μέχρι την οροφή του Α΄ ορόφου. Ο Β΄ όροφος είναι από τσατμά με χαρακτηριστικό σαχνισί προς την οδό Ποταμιάνου.

Η στέγη του κτιρίου είναι τετράριχτη με Βυζαντινά κεραμίδια και γείσο περιμετρικά.

Η απόληξη του κλιμακοστασίου είναι υπεράνω της στέγης και απολήγει σε τετράριχτη στέγη. Στο πίσω μέρος της στέγης υπάρχει μικρό τμήμα επίπεδου δώματος, αίθριο. (Εικ. 6-7)

Εικ. 6.
Όψη στην οδό Ποταμιάνου.

Εικ. 7.
Πίσω όψη, απόληξη κλιμακοστασίου.

ΝΑΥΠΑΙΑΚΑ ΑΝΑΛΕΚΤΑ

Όλοι οι τοίχοι του κτιρίου είναι επιχρισμένοι με ασβεστοκονίαμα. Τα εσωτερικά μεσοπατώματα όλων των ορόφων αποτελούνται από ξύλινα δοκάρια (Εικ. 8) που καλύπτονται με ξύλινα δάπεδα. Οι εσωτερικοί τοίχοι του υπογείου και του ισογείου είναι κύρια από λιθοδομή και του Α΄ και Β΄ ορόφου είναι από ξυλοδικτυώματα (μπαγδατί). (Εικ. 9-11)

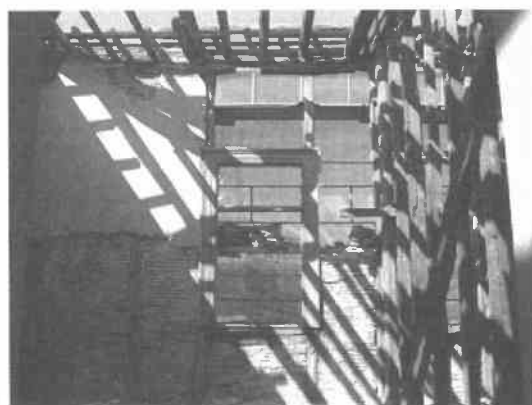
Τα ταβάνια είναι ξύλινα παραδοσιακά με πλατιές τάβλες και αρμοκάλυπτρα. Το ταβάνι στο ΒΑ δωμάτιο του Β΄ ορόφου είναι περίτεχνο με φατνώματα. (Εικ. 12)

Εικ. 8. Ξύλινα δοκάρια μεσοπατωμάτων.

Εικ. 9.

Εικ. 10.

Εικ. 9-11. Εσωτερικοί τοίχοι από ξυλοδι-
κτυώματα.

Εικ. 12. Ξύλινο παραδοσιακό ταβάνι με φατ-
νώματα.

Στη βόρεια πλευρά του κτιρίου υπάρχουν δύο κλιμακοστάσια με δύο κλίμακες ξύλινες. Το ένα με την κεντρική κύρια σκάλα που οδηγεί από το ισόγειο σε όλους τους ορόφους και το άλλο με μικρή βοηθητική κλίμακα που ξεκινάει από το ισόγειο και οδηγεί δια μέσου της στέγης στο δώμα. (Εικ. 13).

Τα κλιμακοστάσια είναι κλειστά με ξεχωριστά παράθυρα και μεταλλικά κιγκλι-
δώματα ίσως για λόγους προστασίας ανάλογα με την εκάστοτε χρήση του κτιρίου. Όλο το σώμα του κλιμακοστασίου καταλήγει πάνω από τη στέγη με ξε-
χωριστή τετράριχτη στέγη. Περιμε-
τρικά δημιουργούνται ανοίγματα με
υαλοστάσια χωρίς πατζούρια.

Η οροφή του κλιμακοστασίου
καλύπτεται με ξύλινο παραδοσιακό
ταβάνι.

Τα εξωτερικά κουφώματα είναι
ξύλινα παραδοσιακά, χαρακτηρι-
στικό της παλιάς πόλης του Ναυπλίου.

Τα πατζούρια είναι κρεμαστά με
περσίδες κατά το ήμισυ ανοιγόμε-
νες, ανακλινόμενες και περιστρεφό-
μενες. Τα υαλοστάσια είναι απλά α-
νοιγόμενα με φεγγίτη.

Οι εσωτερικές πόρτες είναι ξύ-
λινες ταμπλαδωτές με διπλούς τα-

Εικ. 13. Κύριο Κλιμακοστάσιο.

Εικ. 14-15. Ξύλινα παραδοσιακά κουφώματα με περσίδες.

μπλάδες και περιμετρικές ξύλινες φάσες νεοκλασσικού τύπου. (Εικ. 14-15)

Το σαχνισί στηρίζεται σε μικρά ξύλινα φουρούσια και αντηρίδες, που στα ενδιάμεσα τους δημιουργούνται διακοσμητικά φατνώματα. Φατνώματα επίσης δημιουργούνται στο κάτω μέρος του περιμετρικού γείσου της στέγης που είναι προεξέχουσα (αστρέχα). (Εικ. 16-17)

Εικ. 16-17. Σαχνισί που στηρίζεται σε ξύλινες αντηρίδες.

ΥΠΑΡΧΟΥΣΑ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ

Το κτίριο αναπτύσσεται σε πέντε επίπεδα: το υπόγειο (140 τ.μ.), το ισόγειο (173 τ.μ.), τον Α' (173 τ.μ.) και Β' όροφο (178 τ.μ.) καθώς και το δώμα. Κύρια λόγω της παλαιότητας και των πολλαπλών παρεμβάσεων χαρακτηρίζεται στατικά επικίνδυνο και χρίζει άμεσης αποκατάστασης. Παρουσιάζει δε πολλά προβλήματα τόσο στα φέροντα όσο και στα μορφολογικά του στοιχεία με κυριότερα: την κλίση προς την ανατολική όμορη ιδιοκτησία. Η κλίση αυτή είναι εμφανής τόσο στα δάπεδα όπου δημιουργείται υψομετρική διαφορά της τάξης των 15-20 cm όσο και στα πρέκια των κουφωμάτων και πιθανόν οφείλεται περισσότερο στην εξαφάνιση των ξυλοδεσιών του ανατολικού τοίχου από σάπισμα λόγω υγρασίας και λιγότερο σε διαφορετική καθίζηση του εδάφους. Ο πλινθόκτιστος τοίχος της ανατολικής πλευράς του Β' ορόφου έχει αποκολληθεί, παρουσιάζει κλίση και είναι επικίνδυνο να καταρρεύσει. Η λιθοδομή της φέρουσας τοιχοποιίας παρουσιάζει πολλά ρήγματα, φουσκώματα και αποκλίσεις. (Εικ. 18) Πολλές ξυλοδεσιές των τοίχων είναι φθαρμένες και σάπιες. Τα επιχρίσματα είναι σαθρά και σε πολλά σημεία αποκολλούνται. Τα ξύλινα στοιχεία (φουρούσια - αντηρίδες) του σαχισί που στηρίζουν τον β' όροφο παρουσιάζουν προβλήματα λόγω φθοράς (σασίματα και σαπίλες). Οι εσωτερικοί τοίχοι του β' ορόφου (τσατμάδες) με υλικό πληρώσεως τα συμπαγή κεραμικά τούβλα παρουσιάζει εκτεταμένες φθορές, αποκολλήσεις, ρηγματώσεις. Τα δε ξύλινα στοιχεία έχουν αποδιοργανωθεί. Τα μπαλκόνια του κτιρίου (στον α' και β' όροφο επί της οδού Ποταμιάνου, στον β' όροφο επί της οδού Φωτομάρα και στη βόρεια πλευρά προς την όμορη ιδιοκτησία) στηριγμένα σε ξύλινα φουρούσια αγκυρωμένα στη λιθοδομή με ξύλινο πάτωμα και μεταλλικά κιγκλιδώματα έχουν ολικά φθαρεί. (Εικ. 19-20) Η στέγη του κτιρίου είναι τετράριχτη πολύ καλά δεμένη και στηριγμένη σε ζευκτά, αμοιβοντες, ψαλίδια και τεγίδες. Επί των τεγίδων έχει τοποθετηθεί πέτσωμα από μισόταβλες και επί αυτών βυζαντινά κεραμίδια. Η στέγη έχει ανταποκριθεί ικανοποιητικά μέχρι σήμερα και έχει προστατέψει το κτίριο από τις βροχές που θα προκαλούσαν πρόσθετες φθορές. Η στέγη σε ένα τμήμα διακόπτεται και δημιουργείται δώμα 12 τ.μ. Το δώμα επικοινωνεί με το εσωτερικό της στέγης στο οποίο οδηγεί η μικρή βοηθητική σκάλα. Στηρίζεται σε ξύλινα δοκάρια από καστανιά και πέτσωμα με μισόταβλες. Το δάπεδό του είναι στρωμένο με μαλτεζόπλακες και κάτω από αυτές υπάρχουν αλεπάλληλες στρώσεις θραυσμένων κεραμιδιών κολυπητών σε ασβεστοκονίαμα, συνολικού πάχους περίπου 20cm, το οποίο εξασφάλιζε τη στεγανότητα του δώματος. Η απορροή των υδάτων του δώματος γινόταν με υδρορροή από το εσωτερικό της στέγης. Σήμερα η υγρασία έχει διαβρώσει το δάπεδο του δώματος και έχει προκαλέσει φθορές στα ξύλινα φέροντα στοιχεία του κτιρίου. Στο δώμα είναι τοποθετημένες οι απολήξεις των καμινάδων των βοηθητικών χώρων του κτιρίου κτισμένες με συμπαγή κεραμικά τούβλα.

Εικ. 18. Φθορές στην τοιχοποιία.

Εικ. 19.

Εικ.
19-20.
Μπαλ-
κόνια.

ΣΤΑΤΙΚΗ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ. ΣΤΕΡΕΩΣΗ ΤΟΥ ΚΤΙΡΙΟΥ

Όπως αναφέραμε το κτίριο λόγω παλαιότητας, τρόπου δόμησης, παρεμβάσεων και λοιπών αιτιών παρουσιάζει πάρα πολλά προβλήματα στη στατική του επάρκεια. Οι εργασίες που προτείνεται να γίνουν είναι:

1. Ενίσχυση θεμελίων με υποθεμελίωση.

Εκσκαφή κατά μήκος των θεμελίων των εσωτερικών και εξωτερικών φερόντων τοίχων του κτιρίου σε βάθος τουλάχιστον όσο το βάθος των υπαρχόντων θεμελίων. Διάνοιξη φωλέων στα θεμέλια και τοποθέτηση βλήτρων. Κατασκευή πεδιλοδοκών από οπλισμένο σκυρόδεμα κατηγορίας C20/25 των διανοιγμένων τοιχίων περιμετρικά των τοίχων θεμελίωσης.

2. Αποκατάσταση φερόντων λίθινων τοίχων.

- Καθαίρεση επιχρισμάτων των λίθινων φερόντων τοίχων.
- Καθαρισμός των αρμών σε βάθος με υδροβολή όλων των επιφανειών της λίθινης τοιχοποιίας.
- Η εργασία αυτή γίνεται τμηματικά με παράλληλη αντιστήριξη και προσοχή προκειμένου να αποφευχθεί κατάρρευση.
- Καθαίρεση φουσκωμένων τμημάτων λιθοδομής και αναδόμηση με ίδιους λίθους και σωστό τρόπο.
- Στα ρήγματα της υπάρχουσας λιθοδομής τοποθετούνται τμηματικά λίθινα κλειδιά καταλλήλων διαστάσεων, για το δέσιμο των ρηγμάτων.
- Σε τμήματα της τοιχοποιίας όπου αυτή είναι αποσαθρωμένη έχει ρήγματα και προκειμένου να δεθεί με τους κάθετους σταθερούς τοίχους τοποθετούνται μεταλλικοί ελκυστήρες από ανοξείδωτο χάλυβα με ράβδους Φ22 και λάμες 10/120.
- Αντικατάσταση όλων των φθαρμένων ξυλοδεσιών με αντίστοιχα υλικά, ξύλα καστανιάς, σιδηροδοκούς ή λάμες.
- Αρμολόγημα με ενισχυμένο κονίαμα των 600kgf τσιμέντου σε όλες τις επιφάνειες της φέρουσας τοιχοποιίας από λιθοδομή μέχρι την οροφή του Α΄ ορόφου.
- Τοποθέτηση σωληνώσεων για την εφαρμογή ενεμάτων σε όλο το σώμα της φέρουσας τοιχοποιίας και στα θεμέλια.
- Τέλος εφαρμογή ενεμάτων κατάλληλου συνθέσεως και αναλογίας με υλικά: ποζολάνη (φυσική σε πούδρα), υδράσβεστο, τσιμέντο, ορυκτή άμμο και νερό.

3. Καθαίρεση του πλινθόκτιστου τοίχου της ανατολικής πλευράς και αναδόμηση με οπτόπλινθους ενισχυμένους με διαζώματα οπλισμένου σκυροδέματος.

4. Αντικατάσταση τμηματικά των φθαρμένων ξύλινων δοκών των μεσοπατωμάτων

του ισογείου, του Α' & Β' ορόφου με ξύλινους δοκούς ίδιων διαστάσεων και ίδιας διάταξης με τα υπάρχοντα (επαναχρησιμοποίηση κατά το δυνατόν των ίδιων υγείων ξύλινων δοκών).

5. Επιδιόρθωση - ενίσχυση σαχνισί.

Αντικατάσταση όλων των φθαρμένων ξύλινων στοιχείων που υπάρχουν στην περιμετρική τοιχοποιία της οροφής του Α' ορόφου, όπου στηρίζονται τα ξύλα του τσατμά του Β' ορόφου. Τοποθέτηση νέων ξύλινων στοιχείων με καλύτερη αγκύρωση στην οροφή του Α' ορόφου. Αντικατάσταση με ιδιαίτερη προσοχή και τμηματικά των ξύλινων δοκών, φουρουσιών και αντηρίδων που στηρίζουν το σαχνισί του Β' ορόφου, εφόσον προηγουμένως ο περιμετρικός τοίχος έχει ανακουφιστεί από τα φορτία της στέγης και τα υλικά πληρώσεως από συμπαγή τούβλα.

6. Κατασκευή διαζώματος με οπλισμένο σκυρόδεμα στη στέψη της υπάρχουσας λιθοδομής Α' ορόφου του κτιρίου. Προκειμένου αφ' ενός να στηριχθεί η υπάρχουσα λιθοδομή και αφ' ετέρου να αγκυρωθούν τα ξύλινα στοιχεία που στηρίζουν το πάτωμα, τα φουρούσια του σαχνισί και τα ξύλινα φουρούσια των μπαλκονιών.

7. Διόρθωση - ενίσχυση περιμετρικού εξωτερικού τοίχου, Β' ορόφου από τσατμά. Περιλαμβάνει καθαίρεση επιχρισμάτων, καθαίρεση υλικού πληρώσεως (συμπαγή τούβλα), επιδιόρθωση αντικατάσταση ξύλινων στοιχείων, δοκών, υποστυλωμάτων, κλπ., ευθυγράμμιση, ζύγιση, στήριξη ξυλοδικτυωμάτων, κτίσιμο με υλικό πληρώσεως από συμπαγή τούβλα ή άλλο υλικό, τοποθέτηση θερμομονωτικού υλικού, επένδυση μέσα - έξω με νευρομετάλλ ή οικοδομικό πλέγμα και τέλος επίχρισμα των επιφανειών με ενισχυμένα τσιμεντοκονιάματα εμπλουτισμένα με ίνες πολυπροπυλενίου.

8. Κατασκευή στέγης.

Καθαίρεση των αποσθρωμένων στοιχείων της υπάρχουσας στέγης (κεραμίδια - πέτσωμα - τεγίδες). Θα διατηρηθούν τα βασικά ξύλινα ζευκτά και αμείβοντες. Θα ενισχυθεί όπου απαιτείται η διατομή τους με παράλληλη τοποθέτηση νέων δοκών. Θα πυκνώσει η διάταξη των τεγίδων και θα αντικατασταθούν τα σπασμένα και αποσθρωμένα τμήματα των ξύλινων ψαλιδιών με άλλα ίδιων διαστάσεων και διατομών με τα αρχικά, χωρίς να αλλοιωθεί η μορφή και η κλίση της στέγης. Πέτσωμα στέγης με μισόταβλα πάχους 2,5 cm διάστρωση στέγης με θερμομονωτικό υλικό της Dow καθώς και ασφαλτόπανων βάρους 4 kgf/m². Διάστρωση, πάνω από το ασφαλτόπανο, δομικό υαλόπλεγμα για την συγκράτηση των κολιμηπτητών βυζαντινών κεραμιδιών παλαιών ή νέων. Η ξυλεία που θα χρησιμοποιηθεί θα είναι εμποτισμένη.

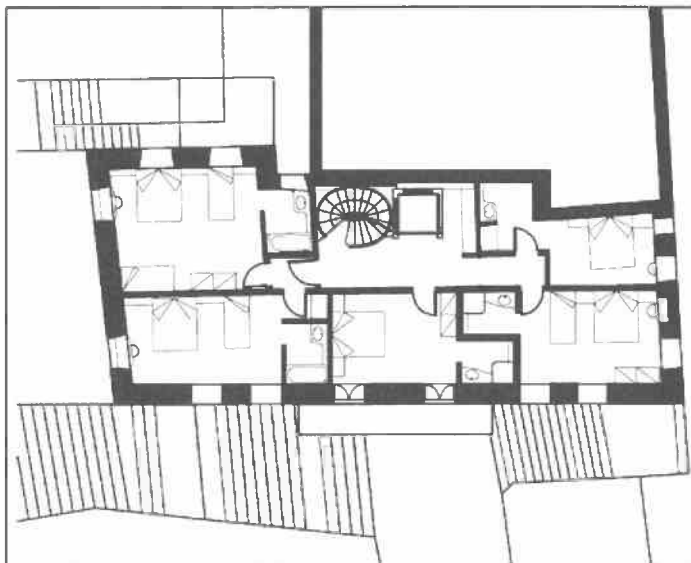
9. Κατασκευή μπαλκονιών

Μετά την καθαίρεση όλων των φθαρμένων ξύλινων στοιχείων των μπαλκονιών καθώς και των κιγκλιδωμάτων, τοποθετούνται σε όλες τις θέσεις των παλιών φουρουσιών νέα, ίδιων διαστάσεων και διάταξης με τα παλιά, αγκυρωμένα στα πατώματα και την τοιχοποιία. Τα δάπεδα των μπαλκονιών θα είναι τάβλες μονοκόμματα σε μήκος, πλάτους 12cm και πάχους 5cm. Σε όλα τα μπαλκόνια θα τοποθετηθούν κιγκλιδώματα ίδια με τα υπάρχοντα ή αυτά επισκευασμένα. Περιμετρικά των κιγκλιδωμάτων θα τοποθετηθούν ξύλινες κουπαστές.

ΠΡΟΤΑΣΗ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΚΑΙ ΜΕΤΑΤΡΟΠΗ ΤΟΥ ΚΤΙΡΙΟΥ ΣΕ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟ ΚΑΤΑΛΥΜΑ

Πρόθεση είναι το κτίριο να μετατραπεί σε τουριστικό κατάλυμα. Η γραμμική διάταξη των χώρων κατά μήκος του διαδρόμου στους ορόφους Α' και Β' και η θέση των βοηθητικών στο ανατολικό τμήμα της κάτοψης εύκολα δημιουργούν την δυνατότητα επανασχεδιασμού ή αναδιαρρύθμισης της κάτοψης για τη νέα λειτουργία του κτιρίου.

Προκειμένου το κτίριο να ανταποκριθεί στη χρήση του ως τουριστικό κατάλυμα είναι αναγκαίες ορισμένες μικρές μετατροπές στην εσωτερική διαρρύθμιση και διάταξη των χώρων, έτσι ώστε το κτίριο να είναι λειτουργικό και να ανταποκρίνεται στις σύγχρονες ανάγκες. Σχ. 4)

Σχ. 4.
Κάτοψη
πρότασης
αποκατάστασης.

ΝΑΥΠΑΙΑΚΑ ΑΝΔΑΕΚΤΑ

Σημειώνουμε ότι το κτίριο εξωτερικά αποκαθίσταται σύμφωνα με την αρχική του μορφή από τα ίδια υλικά, χωρίς καμία απολύτως μεταβολή ή μετατροπή. Ξεκινώντας από κάτω προς τα επάνω οι νέες χρήσεις είναι:

1. Στη θέση της βοηθητικής κλίμακας θα τοποθετηθεί ανελκυστήρας ώστε να εξυπηρετεί στην μετακίνηση των ενοίκων σε όλους τους ορόφους (υπόγειο, ισόγειο, Α΄ και Β΄ όροφος). Ο ανελκυστήρας θα είναι αυτοστήρικτος με μεταλλικό σκελετό.
2. Στο χώρο του υπογείου, όπου προορίζεται για χώρο πρωινού, οδηγεί μία ξύλινη σκάλα με κουπαστή από την είσοδο της Reception.
3. Οι χώροι του υπογείου διαμορφώνονται κατάλληλα για την εξυπηρέτηση των χρήσεων: χώρος πρωινού, παρασκευαστήριο, W.C. και λεβητοστάσιο. Το παρασκευαστήριο και το λεβητοστάσιο θα έχουν τεχνικό φωτισμό και αερισμό.
4. Στο ισόγειο θα γίνουν ορισμένες τροποποιήσεις προκειμένου να ανταποκριθεί ο χώρος στις νέες χρήσεις. Συγκεκριμένα στον χώρο της κύριας εισόδου και αριστερά καθαιρείται ο τοίχος από μπαγδατί και κατασκευάζεται η σκάλα που οδηγεί στο υπόγειο. Η σκάλα που οδηγεί στον υπερυψωμένο χώρο, δεξιά της εισόδου, μεταφέρεται σε εσοχή έτσι ώστε να ελευθερωθεί και να ανοίξει ο χώρος υποδοχής και Reception. Στο χώρο αυτό διαμορφώνεται, χωρίς ουσιαστικές αλλαγές στις υπάρχουσες εσωτερικές τοιχοποιίες, το σαλόνι και το BAR καθώς και ένας χώρος γραφείου. Από τον υπερυψωμένο αυτό χώρο η σκάλα οδηγεί στο κεντρικό κλιμακοστάσιο στην ίδια θέση με το παλαιό. Αριστερά του χώρου υποδοχής χωρίς καμία μετατροπή διαμορφώνονται δύο δωμάτια.
5. Στον Α΄ όροφο παραμένει η ίδια εσωτερική διάταξη των χώρων, δηλαδή το κλιμακοστάσιο με τη σκάλα και τον ανελκυστήρα, ο κύριος διάδρομος, η λινόθηκη και πέντε δωμάτια. Τα χωρίσματα εσωτερικής διαρρύθμισης του Α΄ ορόφου θα είναι μπαγδατί, ίδια με τα υπάρχοντα.
6. Στον Β΄ όροφο παραμένει η ίδια εσωτερική διάταξη των χώρων, δηλαδή το κλιμακοστάσιο με τη σκάλα και τον ανελκυστήρα, ο διάδρομος με τη λινόθηκη και η διάταξη πέντε δωματίων. Οι εσωτερικοί τοίχοι – χωρίσματα του ορόφου θα κατασκευαστούν από μπαγδατί ίδιοι με τους υπάρχοντες.
7. Η απόληξη του κλιμακοστασίου, το δώμα και το αίθριο με τη στέγη μένουν ίδια με τα υπάρχοντα χωρίς καμία ουσιαστική μεταβολή. Η πρόσβαση στο ανοικτό δώμα και τη στέγη θα γίνεται από μικρή πτυσσόμενη ανεμόσκαλα μέσου της στέγης από το διάδρομο του Β΄ ορόφου.

Γιώργος Τσιρώνης
Αρχιτέκτων-Μηχανικός ΕΜΠ
Αναστηλωτής

ΤΟ ΕΠΟΝΟΜΑΖΟΜΕΝΟ «ΚΤΙΡΙΟ ΑΡΜΑΝΣΜΠΕΡΓΚ»
ΣΤΟ ΝΑΥΠΛΙΟ
ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ

Το επονομαζόμενο σήμερα «Κτίριο Άρμανσπεργκ» βρίσκεται επί της συμβολής των οδών Συγγρού και Πλαπούτα, στις παρυφές της παλιάς πόλης του Ναυπλίου, απέναντι από την πλατεία Δικαστηρίων, και διαγωνίως απέναντι από την Πύλη της Ξηράς. Πρόκειται για ένα μεγάλο τριώροφο κτίριο κατοικίας με γενικές διαστάσεις 24,14 X 17,20 μέτρα.

Εκτός από την αρχιτεκτονική και αρχαιολογική του αξία, που θα αναλυθούν πιο κάτω, το κτίριο αποτελεί σήμερα σημαντικό ιστορικό τεκμήριο δεδομένου ότι σε αυτό διέμενε ο πρόεδρος της Αντιβασιλείας της Ελλάδας, κόμης Γιόζεφ Λούντβιχ φον Αρμάνσπεργκ κατά τα έτη 1833 και 1834. Σύμφωνα με μαρτυρίες της εποχής, η εσωτερική του διακόσμηση δεν υπολείπεται σε τίποτε από τα μεγάλα σπίτια της Ευρώπης.

Ιστορικά

Όπως είναι γνωστό, το Ναύπλιο κατοικείται αδιάκοπα ήδη από την ύστεροεολιθική εποχή, περνώντας κατά καιρούς στα χέρια διαφόρων εθνοτήτων, λόγω της θέσης του και κυρίως της μορφολογίας του εδάφους. Κάρες, Φοίνικες, Αιγύπτιοι, Αργείοι, Βυζαντινοί και τέλος Φράγκοι και Οθωμανοί κατέκτησαν διαδοχικά την πόλη για να καταλήξει στις αρχές του 19ου αιώνα στην Ελληνική πλέον κυριαρχία. Τέσσερις περίοδοι χαρακτηρίζουν την νεότερη ιστορία του Ναυπλίου. Η περίοδος της Α΄ Ενετοκρατίας από το 1389 ως το 1540, η περίοδος της Α΄ Τουρκοκρατίας από το 1540 ως το 1686, η περίοδος της Β΄ Ενετοκρατίας από το 1686 ως το 1715 και η περίοδος της Β΄ Τουρκοκρατίας από το 1715 ως το 1822.

Λείψανα όλων των εποχών κατοίκησης του Ναυπλίου σώζονται ως τις μέρες μας αλλά εκείνα που χαρακτηρίζουν το σημερινό Ναύπλιο είναι τα σωζόμενα μνημεία των τεσσάρων αυτών περιόδων και βέβαια των χρόνων που ακολούθησαν την απελευθέρωση και την σύσταση του Ελληνικού κράτους. Οι δύο σημαντικότερες

επεκτάσεις της πόλης έγιναν κατά τις δύο περιόδους της Ενετοκρατίας ενώ εκείνη κατά την οποία διαμορφώθηκαν τα σημερινά όρια της έγινε μετά την απελευθέρωση και βασίστηκε στον σχεδιασμό των Θ. Βαλιάνου και Στ. Βούλγαρη. Κατά την περίοδο της Α΄ Ενετοκρατίας η πόλη επεκτάθηκε εκτός των τειχών, στην αρχή στις παρυφές του λόφου της Ακροναυπλίας και στην συνέχεια σε κτίσματα τα οποία κατασκευάστηκαν σε τεχνητές προσχώσεις οι οποίες κατασκευάστηκαν με την μέθοδο της πασσαλόπηξης. Τα όρια της πόλης έφταναν τότε περίπου εκεί που σήμερα βρίσκεται η οδός Παπανικολάου. Κατά την περίοδο της Β΄ Ενετοκρατίας η επέκταση της ξηράς συνεχίζεται μέχρι τη σημερινή οδό Αμαλίας. Σ' αυτήν τη δεύτερη οικοδομική ζώνη της Β΄ Ενετοκρατίας βρίσκεται το υπό εξέταση κτίριο.

Γενική περιγραφή του κτιρίου

Το κτίριο περικλείεται ανατολικά από την οδό Συγγρού, νότια από την οδό Πλαπούτα, δυτικά από την οδό Αντωνόπουλων ενώ βόρεια συνορεύει με παλαιό διώροφο κτίριο το οποίο στεγάζει σήμερα υπηρεσίες των ΚΤΕΛ.

Όπως αναφέρθηκε, το κτίριο αποτελείται από τρεις στάθμες, του ισόγειου, του α΄ ορόφου και του β΄ ορόφου. Στην στάθμη του ισόγειου, περιλαμβάνονται σήμερα τέσσερις χώροι καταστημάτων με ανεξάρτητες εισόδους καθώς και ο χώρος εισόδου και κλιμακοστασίου προς τους ορόφους από τα δυτικά. Στο κέντρο της κάτωψης δεσπόζει μεγάλων διαστάσεων αίθριο το οποίο εκτείνεται καθ' ύψος σε όλους τους ορόφους του κτιρίου.

Στο ισόγειο θα πρέπει εξ' αρχής να υπήρχαν εμπορικές χρήσεις. Οι χώροι του

Εικ. 1. Γενική άποψη του κτιρίου από την οδό Συγγρού.

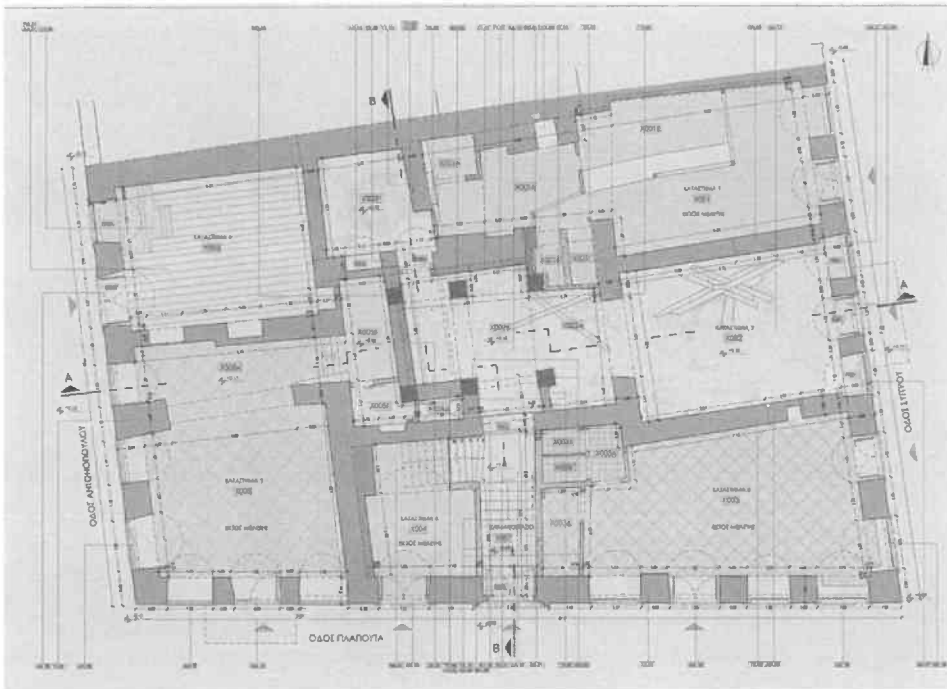
ισόγειου πιθανότατα ήταν ενοποιημένοι, όπως προκύπτει και από τα φραγμένα ανοίγματα που υπάρχουν ανάμεσά τους. Σήμερα τα καταστήματα 01 και 02 (βλ. σχέδιο κάτωψης Α΄ στάθμης) έχουν άμεση πρόσβαση από την οδό Συγγρού. Το κατάστημα 03 βρίσκεται στην νοτιοανατολική γωνία του κτιρίου και η πρόσβαση σε αυτό είναι εφικτή τόσο από την οδό Συγγρού, όσο και από την

οδό Πλαπούτα. Τα καταστήματα αυτά χωρίζονται μεταξύ τους με δύο εγκάρσιους λίθινους τοίχους, οι οποίοι ανήκουν σε δεύτερη οικοδομική φάση όπως προκύπτει από την σχέση που έχουν με τα ανοίγματα της ανατολικής όψης (βλ. σχέδιο κάτοψης Α΄ στάθμης).

Το κατάστημα 04 βρίσκεται επί της οδού Πλαπούτα. Το κατάστημα 05 βρίσκεται στην νοτιοδυτική γωνία του κτιρίου, αλλά η πρόσβαση σε αυτό γίνεται μόνο από την από την οδό Πλαπούτα. Το κατάστημα 06 βρίσκεται επί της οδού Αντωνόπουλων.

Στο κέντρο του όγκου του κτιρίου, στην ίδια στάθμη, έχουν διαμορφωθεί χώροι, οι οποίοι χρησιμοποιούνται ως βοηθητικοί των καταστημάτων. Εδώ υπάρχουν σημαντικά στοιχεία –λείψανα– που βοηθούν στην τεκμηρίωση των κατασκευαστικών φάσεων του κτιρίου. Έτσι, διακρίνονται έξι λίθινοι πεσσοί οι οποίοι φέρουν την κατασκευή του εσωτερικού αιθρίου. Η «άτακτη» τοποθέτηση των πεσσών αυτών κυρίως σε σχέση με τις λίθινες φέρουσες περιμετρικές τοιχοποιίες στο εσωτερικό του ισόγειου οδηγεί στη σκέψη ότι πιθανότατα οι πεσσοί, και κατά συνέπεια και το αίθριο, ανήκουν σε δεύτερη κατασκευαστική φάση και όχι στην αρχική φάση κατα-

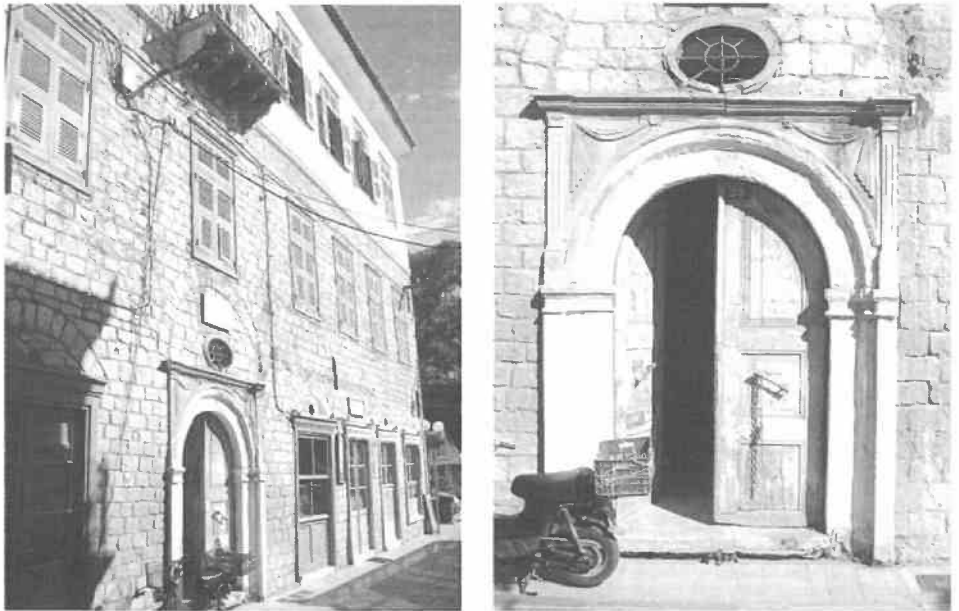

Εικ. 2. Κτίριο Άρμανσπεργκ: Κάτοψη στάθμης ισόγειου – αποτύπωση.

σκευής του κτιρίου. Επίσης στον χώρο Χ002Γ, υπάρχει ένα φραγμένο άνοιγμα παραθύρου καθώς και ένα άνοιγμα θύρας με τοξωτά πρέκια, τα οποία πιθανόν να ανήκουν –όπως προκύπτει και από τους κατασκευαστικούς αρμούς των λιθοδομών– σε κάποιο πολύ αρχικό κτίσμα, σε συνέχεια του οποίου οικοδομήθηκε το υπό περιγραφή κτίριο. Τέλος, στη νότια πλευρά του χώρου Χ002Β διακρίνονται λείψανα κατεστραμμένης μαρμάρινης κλίμακας που οδηγούσε στο πλατύσκαλο της κλίμακας ανόδου προς τους ορόφους.

Ο χώρος Χ001Α, στο μέσον της βόρειας πλευράς του κτιρίου αποτελεί την πρώτη στάθμη ενός φωταγωγού, μέσω του οποίου φωτίζονται και αερίζονται οι υπερκείμενοι βοηθητικοί χώροι της βόρειας πλευράς (παρασκευαστήριο, χώροι υγιεινής).

Στο μέσον της νότιας όψης βρίσκεται η είσοδος του κτιρίου, απ' όπου μέσω μίας λιθίνης κλίμακας οδηγείται κανείς στον πρώτο και στην συνέχεια στον δεύτερο όροφο του κτιρίου. Η χρήση και στους δύο ορόφους ήταν κατοικία. Κυρίαρχο στοιχείο στην κάτοψη και των δύο ορόφων αποτελεί το κεντρικό μεγάλο αίθριο το οποίο επιτρέπει τον φωτισμό και αερισμό του πυρήνα του κτιρίου μέσω ενός φαρδιού περιμετρικού διάδρομου που εκτείνεται γύρω από αυτό (βλ κάτοψη α' ορόφου). Μέσω του διαδρόμου αυτού εξυπηρετείται ακτινωτά η πρόσβαση στα επιμέρους

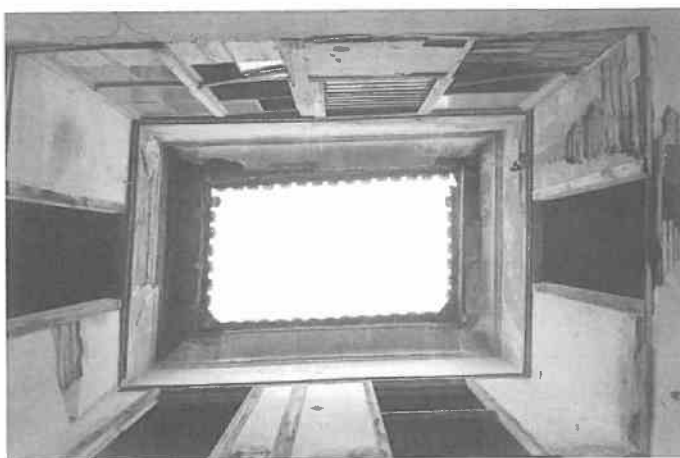
Εικ. 2, 3. Γενική άποψη της νότιας όψης (αριστε.) και λεπτομέρεια του θυρώματος της εισόδου (δεξιά).

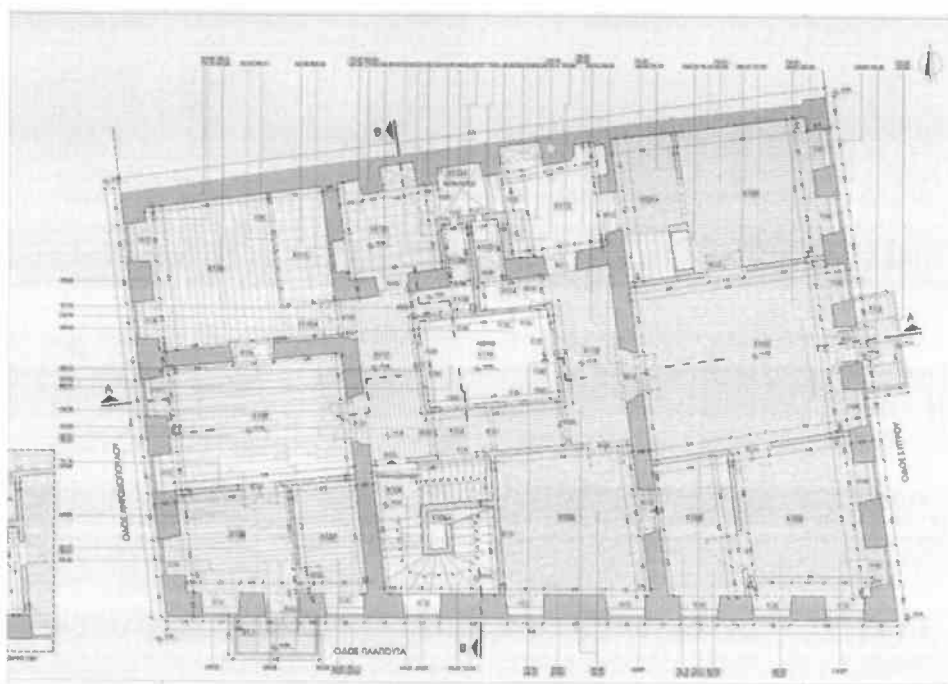
Εικ. 5, 6. Απόψεις του κεντρικού κλιμακοστασίου προς τους ορόφους.

δωμάτια, η πλειοψηφία των οποίων έχουν όψη και προς τις περιμετρικές οδούς.

Χαρακτηριστική και σημαντική διαφορά μεταξύ των δύο ορόφων αποτελεί το γεγονός ότι στον πρώτο όροφο οι περιμετρικοί τοίχοι αλλά και κάποιοι από τους εσωτερικούς είναι από λιθοδομή, και μόνο κάποιοι εσωτερικοί και αυτοί που διαμορφώνουν το αίθριο είναι ξυλόπηκτοι, ενώ στο δεύτερο όροφο όλοι

Εικ. 7. Άποψη του εσωτερικού του αίθριου από την β' στάθμη.

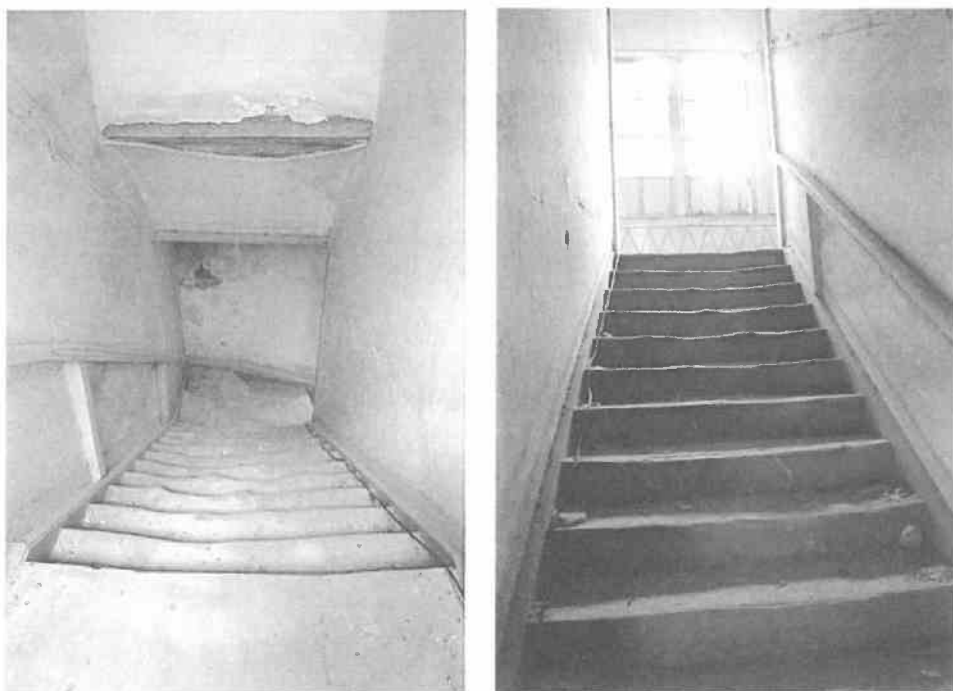

Εικ. 8. Κτίριο Αρμανσπεργκ – κάτοψη α΄ ορόφου – αποτύπωση.

οι τοίχοι είναι ξυλόπηκτοι, εκτός από το κεντρικό τμήμα της βόρειας όψης. Το γεγονός αυτό ενισχύει την άποψη ότι ο δεύτερος όροφος του κτιρίου δεν είναι αρχικός, αλλά προστέθηκε αργότερα μαζί με άλλες εκτεταμένες επισκευές που πραγματοποιήθηκαν στο υπό περιγραφή αρχικό κτίριο προκειμένου αυτό να προσαρμοστεί στις ανάγκες του νέου χρήστη του.

Κατά μήκος της ανατολικής πλευράς του κτιρίου, στον α΄ όροφο, υπάρχουν πέντε χώροι (X101, X101A, X102, X103, X104), οι οποίοι αρχικά θα πρέπει να αποτελούσαν ένα ενιαίο δωμάτιο που χωρίστηκε αργότερα με τοίχους από τσατμά. Οι τοίχοι αυτοί εδράζονται στους υποκείμενους λίθινους του ισογείου. Στο μέσον του ανατολικού τοίχου του δωματίου υπάρχει άνοιγμα θύρας που οδηγεί σε ξύλινο εξώστη.

Αντίστοιχα κατά μήκος της δυτικής πλευράς, υπάρχουν έξι χώροι (X107, X108, X109, X110, X110A, X111), οι οποίοι αρχικά θα πρέπει να αποτελούσαν δύο μεγαλύτερα δωμάτια – όπως προκύπτει από τις επεμβάσεις στις οροφές, που χωρίζονταν με τοιχοποιία από λιθοδομή. Στην νότια πλευρά και στο μέσον του αρχικού δωματίου υπάρχει άνοιγμα θύρας που οδηγεί σε ξύλινο εξώστη.

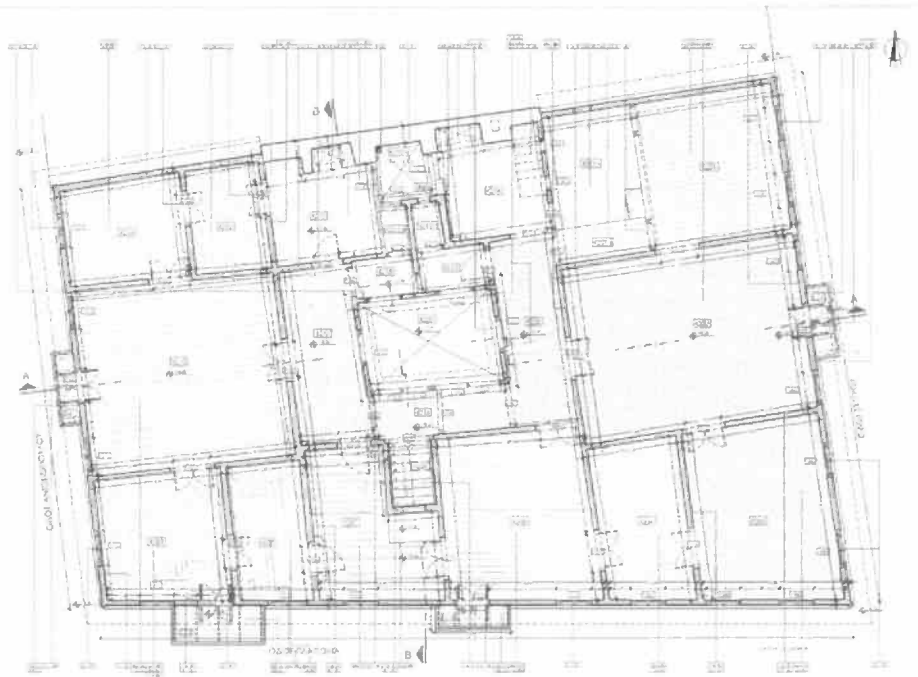
Εικ. 9, 10. Απόψεις των δύο σκαλών της ξύλινης κλίμακας που οδηγεί στην γ' στάθμη του κτιρίου.

Στο κέντρο της νότιας πλευράς του κτιρίου υπάρχουν οι χώροι του κλιμακοστασίου και ένα δωμάτιο, ενώ στο κέντρο της βόρειας πλευράς υπάρχουν βοηθητικοί χώροι, που φωτίζονται και αερίζονται μέσω του φωταγωγού που καταλήγει στο ισόγειο. Στους χώρους X112 και X113, υπάρχουν δύο εστίες μαγειρείων.

Η κλίμακα που οδηγεί στην τρίτη στάθμη, αποτελεί συνέχεια αυτής της δεύτερης στάθμης, και είναι ξύλινη.

Πέρα από την διαφοροποίηση ως προς τον τρόπο δομής ανάμεσα στις δύο κλίμακες, θα πρέπει να αναφερθεί επίσης, ως στοιχείο που υποστηρίζει την ύπαρξη διαφορετικών φάσεων κατασκευής, και η σχέση της ξύλινης κλίμακας ανόδου με το παραθύρου της νότιας όψης που βρίσκεται στον χώρο του κλιμακοστασίου. (βλ. κάτοψη β' ορόφου).

Στον β' όροφο, η διάταξη των χώρων είναι ίδια με αυτή του πρώτου. Διαφοροποιείται όμως, όπως έχει αναφερθεί, ο τρόπος δομής στους περιμετρικούς τοίχους, οι οποίοι είναι ξυλόπηκτοι. Εδώ, οι οροφές έχουν περίτεχνη διακόσμηση με τραβηχτά γύφινα διακοσμητικά στοιχεία. Υπάρχει επίσης ένας επιπλέον ξύλινος εξώστης, στο μέσον του νότιου τοίχου.

Εικ. 11. Κτίριο Αρμανσπεργκ – κάτοψη β' ορόφου.

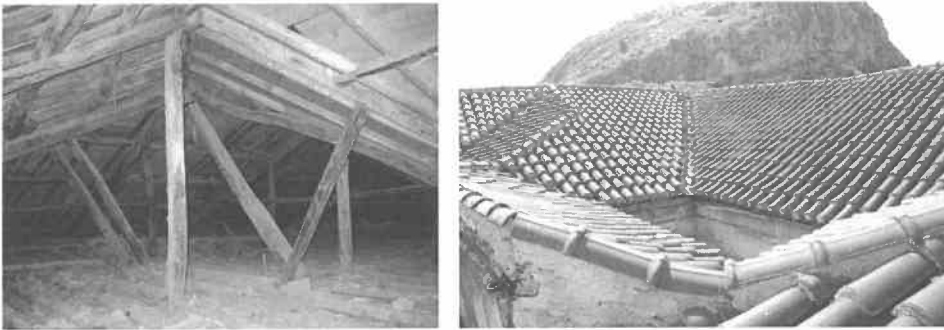
Στον χώρο X214 στην βόρεια πλευρά του ορόφου υπάρχει μία μικρή βοηθητική ξύλινη κλίμακα που οδηγεί στο δώμα, όπου βρίσκονται οι απολήξεις τριών καμινάδων, καθώς και η απόληξη του φωταγωγού.

Τα πατώματα αποτελούνται από ξύλινους φορείς (πάτερα) πάνω στους οποίους εδράζονται με καρφιά φαρδιές σανίδες (αναλυτικά για τα κατασκευαστικά στοιχεία βλ σχέδιο οικοδομικής τομής). Τα ταβάνια είναι από μαγαδαντί και πολλά από αυτά φέρουν επιχρίσματα διακοσμημένα με διάφορα μοτίβα.

Τα εσωτερικά κουφώματα είναι ξύλινα νταμπλαδωτά, δίφυλλα και μονόφυλλα, ενώ τα εξωτερικά παραθυρόφυλλα αποτελούνται από τζαμιλίκια εσωτερικά και σκούρα εξωτερικά.

Η στέγη είναι ξύλινη με επικάλυψη από κεραμίδια βυζαντινού τύπου. Σε γενική κάτοψη έχει σχήμα Π και εδράζεται τόσο στους περιμετρικούς τοίχους όσο και στους εσωτερικούς.

Όπως και στον τρόπο δομής, έτσι και στην μορφολογία των όψεων, το κτίριο, διαφοροποιείται στις δύο πρώτες στάθμες, σε σχέση με την τρίτη. Οι τοίχοι είναι ανεπίχριστοι και οι λιθοδομές είναι εμφανείς. Έτσι αποκαλύπτεται ένα ατελές ψευ-

*Εικ. 12, 13. Αποψη του εσωτερικού και του εξωτερικού της στέγης αντίστοιχα.
Κάτω: Εικ. 14. Λεπτομέρεια του περιμετρικού γείσου και των γωνιακών παραστάδων.*

τοϊσόδομο σύστημα δομής, με λίθινα ανακουφιστικά τόξα πάνω από τα ανοίγματα. Η τρίτη στάθμη διαχωρίζεται με κοσμήτη, στο ύψος του πατώματος, διαμορφωμένο από τραβηχτό ασβεστοτσιμεντοκονίαμα. Από παλιότερες φωτογραφίες φαίνεται ότι αρχικά ο κοσμήτης αυτός δεν υπήρχε.

Στις γωνίες διαμορφώνονται παραστάδες διαμορφωμένες επίσης από κονίαμα, που φέρουν ένθετα γύψινα επίκρανα. Οι τοιχοποιίες είναι επιχρισμένες. Το γείσο της στέγης διαμορφώνεται από μπαγδαντί και τραβηχτά επιχρίσματα.

Χαρακτηριστική γενικότερα είναι επίσης η συμμετρία των όψεων και τα ρυθμικά τοποθετημένα ανοίγματα, πάνω στις επίπεδες επιφάνειες των όψεων που ποικίλλονται με την εναλλαγή των εξωστών.

Και οι τρεις όψεις του κτιρίου έχουν την ίδια μορφολόγηση. Στην νότια όψη δεσπόζει το θύρωμα της κεντρικής εισόδου που θυμίζει τα επτανησιακά "πορτόνια". Είναι τοξωτό και πλαισιώνεται από λαξευτές παραστάδες με επίκρανο και βάση.

Όλη η κατασκευή του έχει γίνει με λαξευτό πωρόλιθο. Πάνω από αυτό υπάρχει ελλειψοειδούς μορφής φεγγίτης, με πλαίσιο από πωρόλιθο και μεταλλικό κιγκλίδωμα, καθώς και νεότερη μαρμαρίνη επιγραφή που αναφέρεται στον πρόεδρο της Αντιβασιλείας Αρμανσμπεργκ.

Σημαντικό στοιχείο των όψεων είναι το γεγονός ότι τα επιχρίσματα, οι εξώστες, τα κουφώματα καθώς και η επικάλυψη της στέγης έχουν πρόσφατα ανακατασκευαστεί και δεν είναι τα αυθεντικά.

Εικ. 15. Φωτογραφία του κτιρίου του 1957. Διακρίνονται πολλά αρχικά στοιχεία της κατασκευής, καθώς και απουσία του κοσμητή του Β' ορόφου.

Ιστορικά – Φάσεις κατασκευής

Το κτίριο Αρμανσπεργκ παρουσιάζει ιδιαίτερο αρχιτεκτονικό και ιστορικό – αρχαιολογικό ενδιαφέρον καθώς αποτελεί σημαντικό δείγμα της αστικής αρχιτεκτονικής των αρχών του 19^{ου} αιώνα της πόλης του Ναυπλίου, μιας εποχής η οποία έχει χαρακτηρίσει την πόλη αφού τότε κατασκευάστηκε στην πλειονότητά του το κτιριακό δυναμικό της το οποίο βλέπουμε και σήμερα.

Συμπερασματικά, από την μακροσκοπική εξέταση που διενεργήθηκε στα πλαίσια της αποτύπωσης του κτιρίου, μπορούμε να τοποθετήσουμε την κατασκευή του κτιρίου στο τέλος της περιόδου της Δεύτερης Ενετοκρατίας.

Το κτίριο, για άγνωστο λόγο, κατασκευάστηκε πάνω η σε συνέχεια παλαιότερου μικρότερου μονώροφου κτίσματος, λείψανα του οποίου σώζονται σήμερα στο νότιο κεντρικό τμήμα του ισογείου. Από τα κατασκευαστικά στοιχεία των ορόφων που

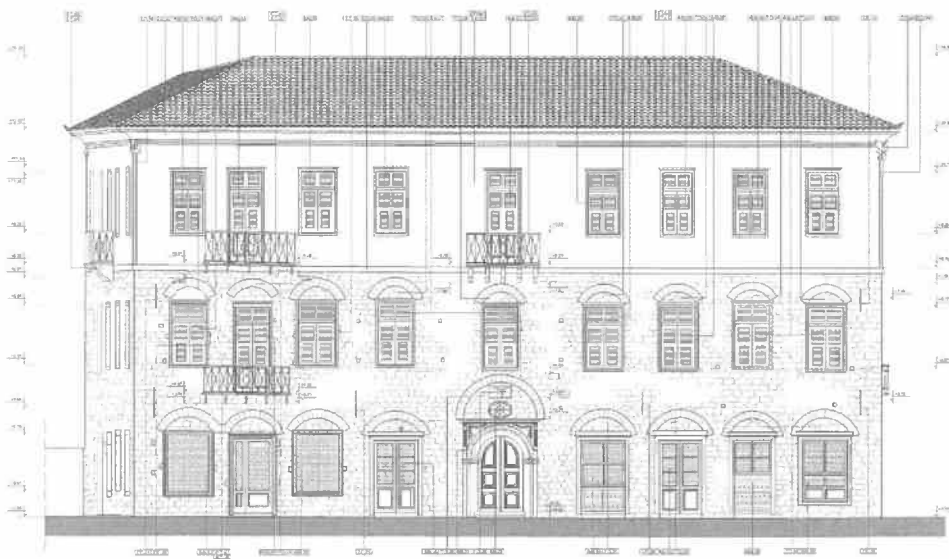

αναφέρθηκαν και από την μορφολογική αντιμετώπιση των όψεων και των ανοιγμάτων προκειπται η υπόθεση ότι το κτίριο ήταν αρχικά διόροφο ενώ περί το 1830 προστέθηκε σε αυτό τρίτος ξυλόπιχτος όροφος και έγιναν σοβαρές αναδιατάξεις του εσωτερικού περιλαμβανομένης και της κατασκευής του αιθρίου.

Την ίδια εποχή θα πρέπει να έγιναν και οι νέες διαιρέσεις του ισόγειου οι οποίες μάλιστα (ειδικότερα στους ανατολικούς χώρους) προέκυψαν από την κατασκευή λίθινων τοίχων οι οποίοι κατασκευάστηκαν για να φέρουν τους νέους υπερκείμενους τσατμάδες.

Τεκμήρια της πιο πάνω υπόθεσης της σοβαρής ανακατασκευής και προσθήκης ορόφου είναι: η υποστύλωση του αιθρίου στο ισόγειο, η διαφορά φέρουσας κατασκευής του δεύτερου ορόφου, αλλά και της κλίμακας που οδηγεί σε αυτό, οι επεμβάσεις στις οροφές του πρώτου ορόφου, αλλά και μορφολογικά στοιχεία των όψεων που διαφοροποιούν το κάτω τμήμα του κτιρίου από το πάνω.

Θα πρέπει βέβαια να αναφερθεί εδώ η δυσκολία αναγνώρισης των επιμέρους φάσεων. Κατά συνέπεια, οι πιο πάνω αναφορές για τις φάσεις του κτιρίου βασίζονται μόνον σε ενδείξεις και σε καμία περίπτωση δεν αποτελούν ασφαλή συμπεράσματα τα οποία μπορούν να εξαχθούν μόνον κατά την διάρκεια εκτέλεσης εργασιών αποκατάστασης του κτιρίου όπου και θα αποκαλυφθούν πολύ περισσότερα στοιχεία.

Εικ. 16. Κτίριο Άρμανσπεργκ – δυτική όψη – αποτύπωση.

Πιο σοβαρά είναι τα προβλήματα που παρουσιάζει το κτίριο, στα επιμέρους οικοδομικά του στοιχεία (τοίχοι, στέγαση, ανοίγματα, δάπεδα κ.ά.).

Τα προβλήματα αυτού του είδους οφείλονται, κυρίως, στην έκθεση των οικοδομικών στοιχείων στις καιρικές συνθήκες, η οποία, σε συνδυασμό με την έλλειψη συντήρησης, έχει οδηγήσει στη σημερινή κατάσταση της κατασκευής. Πιο αναλυτικά, τα οικοδομικά προβλήματα εντοπίζονται στην προσβολή των υλικών από τις ανερχόμενες και κατερχόμενες υγρασίες, στην μερική και τοπική αποσάρθρωση των φερόντων στοιχείων των ξυλόπηκτων τοίχων που οφείλονται στην έκθεσή τους για μεγάλο χρονικό διάστημα στις περιβαλλοντικές συνθήκες και στην αλλοίωση των στοιχείων του εσωτερικού (πατώματα, δάπεδα, κτλ), εξ’ αιτίας της εισχώρησης ομβρίων από την στέγη η οποία φέρει και πολλαπλά προβλήματα εισχώρησης ομβρίων.

Τα οικοδομικά προβλήματα συμβάλλουν και στην επιδείνωση των δομικών προβλημάτων, γι’ αυτό και η αντιμετώπιση τους παίζει καθοριστικό ρόλο για τη διάσωση του κτιρίου.

Τα αισθητικά προβλήματα του κτιρίου είναι αποτέλεσμα κυρίως των οικοδομικών προβλημάτων. Η αλλοίωση των μορφολογικών στοιχείων των όψεων, λόγω της πρόσφατης αντικατάστασης των κουφωμάτων και της αντικατάστασης των επιχρισμάτων και της αρχικής επικάλυψης στις στέγες, είναι από τα πιο σοβαρά προβλήματα της κατηγορίας αυτής. Επίσης η κατά καιρούς τοποθέτηση κάθε είδους εγκαταστάσεων στις όψεις του κτιρίου συμβάλει και αυτή σημαντικά στην αλλοίωση των όψεων.

Την αισθητική υποβάθμιση του συγκροτήματος εντείνει η γενική κατάσταση ερημώσεώς του (συσσωρευμένα υλικά στο εσωτερικό του, εικόνα εγκατάλειψης κλπ).

Όλα τα πιο πάνω έχουν σαν αποτέλεσμα την μειωμένη αναγνωσιμότητα της ιστορικής και καλλιτεχνικής σημασίας του αξιόλογου αυτού κτιρίου.

Έτσι η ανάδειξη του, με τον εντοπισμό και επισήμανση των στοιχείων που του προσδίδουν τη σημασία αυτή, αλλά και την –κατά το δυνατόν– βελτίωση της “αναγνωσιμότητας” των αυθεντικών στοιχείων και κατασκευών, είναι αναγκαία.

Τέλος, οι φθορές που αναφέρθηκαν στις πιο πάνω ενότητες, σε συνδυασμό με την παντελή έλλειψη σύγχρονου εξοπλισμού, είναι προφανές ότι, δημιουργούν στο κτίριο έντονα προβλήματα λειτουργίας.

Όπως φάνηκε στην ανάλυση και τη διάγνωση που προηγήθηκαν, το υπό μελέτη κτίριο Αρμανσπεργκ αντιμετωπίζει, ως κατασκευή, ποικίλα και σε μεμονωμένες περιπτώσεις σοβαρά προβλήματα που απαιτούν άμεση αντιμετώπιση, προκειμένου αυτό το σημαντικό κτίριο - μνημείο να συντηρηθεί και να αποκατασταθεί, κατά τρόπο ανάλογο με την ιστορική και αρχιτεκτονική αξία του και να εκσυγχρονισθεί με θεμιτές μεθόδους, ώστε να φιλοξενήσει με επιτυχία μια πιθανή νέα χρήση.

Στόχοι της επεμβάσεως θα πρέπει να είναι:

- α. Η αντιμετώπιση των δομικών προβλημάτων του κτιρίου και η μερική ενίσχυση των φερόντων στοιχείων με θεμιτές, αναστρέψιμες και συμβατές μεθόδους.
- β. Η αντιμετώπιση των οικοδομικών προβλημάτων της κατασκευής, προκειμένου να σταματήσουν οι φθορές και να αποκατασταθούν οι ζημιές που αυτά έχουν υποστεί.
- γ. Η αισθητική αναβάθμιση του κτιρίου.
- δ. Η ανάδειξη της υποβαθμισμένης ιστορικής και αρχιτεκτονικής αξίας του κτιρίου.
- ε. Η πλήρης λειτουργική αξιοποίηση του κτιρίου κυρίως μέσω της αναβάθμισης και εκσυγχρονισμού των εγκαταστάσεων του.

Για την επίτευξη των παραπάνω στόχων, η επέμβαση θα πρέπει να επιδιώκει τη συντήρηση και αποκατάσταση του κτιρίου, σύμφωνα με τις γενικά παραδεκτές σήμερα αρχές που απορρέουν από το Χάρτη της Βενετίας, σε συνδυασμό με τις ειδικές συνθήκες και τα δεδομένα της συγκεκριμένης περίπτωσης, οπότε οι βασικές αρχές της επεμβάσεως θα πρέπει να είναι:

- α. Η διατήρηση της αυθεντικότητας της αρχιτεκτονικής και οικοδομικής του κτιρίου, μέσω της διατήρησης και συντήρησης, κατά το δυνατόν, περισσότερων από τα αυθεντικά του στοιχεία, τόσο των οικοδομικών – κατασκευαστικών, όσο και των διακοσμητικών. Όπου τα στοιχεία αυτά είναι αδύνατον να είναι εμφανή λόγω της νέας χρήσης θα πρέπει να συντηρηθούν και να παραμείνουν καλυμμένα.
- β. Ο σεβασμός όλων των ιστορικών φάσεων του κτιρίου, μετά από την αξιολόγησή τους. Απάλειψη ιστορικών τεκμηρίων μπορεί να δικαιολογηθεί μόνο προκειμένου περί νεότερων και χωρίς καλλιτεχνική αξία στοιχείων, που έχουν αλλοιώσει ή έχουν αντικαταστήσει αξιόλογα αυθεντικά στοιχεία, η αποκατάσταση των οποίων είναι δυνατή.
- γ. Η χρήση, όπου αυτό είναι δυνατόν, παραδοσιακών υλικών και τρόπων δομής, βελτιωμένων αν αυτό θεωρηθεί απαραίτητο. Όπου τα παραδοσιακά υλικά και οι τρόποι δομής κρίνονται ακατάλληλοι ή ανεπαρκείς, θα πρέπει να χρησιμοποιηθούν δοκιμασμένα νέα υλικά και σύγχρονες μέθοδοι.
- δ. Η κατά το δυνατόν αναστρεψιμότητα των επεμβάσεων.
- ε. Η ένταξη με τρόπο διακριτό από τις αυθεντικές των νέων κατασκευών.

Βιβλιογραφία

- Αφροδίτη Κούρια, «Το Ναύπλιο των περιηγητών», (Εκδ. Εμπορικής Τράπεζας)
- Δημήτρης Γεωργόπουλος, «Ναύπλιο: "Εκτός των τειχών". Τόποι, κτήρια και μνημεία το πρώτο μισό του 20ού αιώνα», (Εκδ. Αίθουσας Τέχνης Ναυπλίου - Μαρίας Γκούμα)
- Ευτυχία Λιάτα, «Το Ναύπλιο και η ενδοχώρα του από τον 17ο στον 18ο αι. Οικιστικά μεγέθη και κατανομή της γης», (εκδ. Ακαδημίας Αθηνών)
- Σεμνή Κρούζου, «Το Ναύπλιο», Εκδ. Εμπορικής Τράπεζας.
- Νίκη Χρονοπούλου-Ζαμενοπούλου, «Πυργόσπιτα σε μικρούς οικισμούς στην περιοχή της Ναυπλίας», (εκδ. 1977)
- Μαΐστρου Ελένη, «Ναύπλιο, η παλιά πόλη. Προτάσεις προστασίας», Περιοδικό "Απόπειρα λόγου και τέχνης" τ. 2 (1991).
- Μαΐστρου Ελένη, «Μοναδική αρχιτεκτονική ατμόσφαιρα. Μνημεία και ιστορικά κτίρια συνθέτουν την ανεπανάληπτη φυσιογνωμία αυτής της πόλης», Το ιστορικό Ναύπλιο. "Επτά Ημέρες. Η Καθημερινή", 12 Νοεμβρίου 1995.
- Παρασκευόπουλος, Γ.Π., «Ταξίδια ανά την Ελλάδα. Ναύπλιον-Αργος», περιοδικό "Ελλέβορος", τ. 11(1994).
- Πιτερός Χρ. Ι., «Διάλογος με τα μνημεία της πόλης. Το Ναύπλιο και η πόλη της Ξηράς. Μια πρόταση», περιοδικό "Απόπειρα λόγου και τέχνης", τ. 3 (1992).
- Πιτερός Χρ. Ι., «Ναύπλιο. Το ιστορικό πρόσωπο της πόλης», περιοδικό "Απόπειρα λόγου και τέχνης", τ. 4 (φθινόπωρο 1992).
- Το ιστορικό Ναύπλιο. "Επτά Ημέρες. Η Καθημερινή", 12 Νοεμβρίου 1995
- Φιλιππίδης Δ., «Ακροναυπλία, η κορόνα του Ναυπλίου», περιοδικό "Αρχιτεκτονικά Θέματα", τ. 9 (1975).

ΠΡΟΣΘΗΚΗ

Κατά τις εργασίες πλακόστρωσης της οδού Δ. Πλαπούτα το 2004 από το Δήμο Ναυπλίου αποκαλύφθηκε το κατώτερο τμήμα της πόρτας του κτιρίου Άρμανσπεργκ με την πόρινη διπλή βάση των παραστάδων η οποία σήμερα δεν είναι ορατή, την παλαιότερη στάθμη του δρόμου και το αρχικό κατώφλι της οικίας. Το αρχικό κατώφλι βρισκόταν σε βάθος 50 εκ. από το υπάρχον ενώ η σημερινή στάθμη του δρόμου έχει ανέλθει 50 εκ. από την αρχική. (φωτ. 1)

Η περίτεχνη αψιδωτή πόρτα της οικίας Άρμανσπεργκ, όπως φαίνεται στο λεπτομερές σχέδιο, με την ανάγλυφη απόδοση των λεπτομερειών, την ανάγλυφη συμμετρική διακόσμηση της ανασηκωμένης κουρτίνας εντυπωσιάζει τον επισκέπτη, δίνει την αίσθηση εισόδου θεατρικού σκηνικού και μας φέρνει στο νου την εποχή του μπαρόκ.

Η ανωδομή της πόρτας έχει κατασκευαστεί τμηματικά για πρακτικούς λόγους και έχει μονταριστεί στη συνέχεια στο κτίριο, όπως γίνεται φανερό από τις εκατέρωθεν εμφανείς απολαξεύσεις των τοίχων και την έντονα προεξέχουσα θέση της πόρτας.

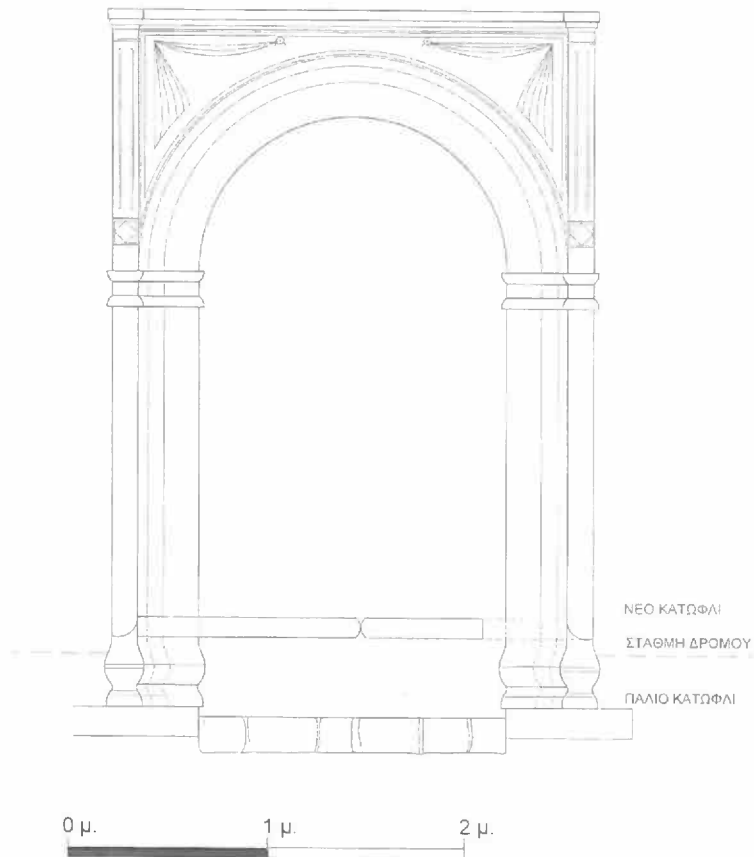
Ωστόσο ο μαλακός πυρόλιθος, η χρόνια απορροή των υδάτων της οροφής που πέφτουν πάνω στην πόρτα, η απουσία συντήρησης και προστασίας από τα νερά της βρο-

χής έχουν ως αποτέλεσμα τη διάβρωσή της κυρίως στην αψίδα και στους πεσσούς.

Η πρόσφατη κακοποίηση της πόρτας με αυθαίρετη επικάλυψη της διαβρωμένης αψίδας και των πεσσών με λευκό τσιμέντο επιβάλλει άμεση συντήρηση προς αποφυγή περαιτέρω καταστροφής και την κατά το δυνατόν αποκατάστασή της.

Η οικία Άρμανσπεργκ υπήρξε στη συνέχεια ιδιοκτησία του Δ. Παπούτα και στη συνέχεια του Κ. Δημητρακόπουλου¹ και των κληρονόμων του. Στην οικία αυτή αναφέρεται ο Αναπλιώτης σε ένα ποίημα του για τη γειτονιά όπου μεγάλωσε : (Από του Δημητρακόπουλου ως πέρα από του Μπιζάνη)

Χρήστος Πιτερός
Αρχαιολόγος Δ' ΕΠΚΑ

Εικόνα 1: Η πόρτα της οικίας Άρμανσπεργκ.

Δημήτρης Γ. Δερζέκος
Μηχανικός Χωροταξίας, Πολεοδομίας &
Περιφερειακής Ανάπτυξης Π.Θ.
Αρχιτέκτων Μηχανικός (σπ.) Π.Θ.

ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΝΑΥΠΛΙΟΥ

Τι συμβαίνει σήμερα στο ιστορικό κέντρο Ναυπλίου; Ποια η σχέση της υφιστάμενης κατάστασης, με τον πραγματικό χαρακτήρα του παραδοσιακού οικισμού; Είναι αυτό που βλέπουμε σήμερα το αληθινό του πρόσωπο; Να, ορισμένα από τα ερωτήματα, που πρέπει να μας απασχολήσουν σοβαρά, αν υπεύθυνα ασχολούμαστε με την πόλη αυτή. Αυτοί είναι ορισμένοι από τους βασικούς προβληματισμούς – γιατί ακολουθεί πλήθος άλλων – που απασχολούν πολεοδόμους και ιστορικούς και φυσικά όποιον εκτιμά αυτόν τον τόπο για αυτό που είναι και όχι για αυτό που μπορεί να αποφέρει.

Το Ναύπλιο δεν απέφυγε αυτό που γνώρισαν και άλλες ελληνικές πόλεις. Δηλαδή, την έλευση του μαζικού τουρισμού, που ξεκινώντας από τη δεκαετία του '70 και φτάνοντας μέχρι σήμερα, ανταγωνίζεται και εκτοπίζει προγενέστερες και σύμφυτες δραστηριότητες των πόλεων και των οικισμών. Το γεγονός αυτό αποτυπώνεται εύγλωττα στην οικονομία, στην κοινωνία και τέλος στην πόλη με τρόπο εμφανικό. Το παλιό Ναύπλιο, και ιδιαίτερα το κομμάτι βόρεια της οδού Σταϊκοπούλου, έγινε συν τω χρόνω, ο κατεξοχήν τόπος εγκατάστασης χρήσεων λιανικού εμπορίου, αναψυχής και τουρισμού. Το τμήμα νότια της οδού Σταϊκοπούλου δεν απετέλεσε, αρχικά, ελκυστική εναλλακτική επιλογή, εξαιτίας της ανώμαλης τοπογραφίας του –πληθώρα βαθμιδωτών δρόμων– προσέλκυσε όμως με την πάροδο του χρόνου άφθονη αδιαφορία και πολλά ερειπωμένα και εγκατελειμμένα κτίσματα. Φτάνουμε έτσι στα μέσα της τρέχουσας δεκαετίας, όπου στο πεδίο της χωροταξίας, της πολεοδομίας –αλλά και τον κοινωνικό χώρο– κυριαρχούν σχεδόν απόλυτα οι έννοιες της «αειφορίας» και της «βιώσιμης» ανάπτυξης, να παρατηρούμε στην πράξη ένα άναρχο πολεοδομικό τοπίο σε έναν από τους σημαντικότερους διατηρητέους οικισμούς της χώρας. Ένα άναρχο πολεοδομικό τοπίο, που αναπόδραστα οδηγεί σε έναν αμφιλεγόμενο αναπτυξιακό προσανατολισμό. Σε μια πόλη, που τελικά οπισθοβατεί.

Οι χρήσεις γης που φιλοξενούνται στο ιστορικό κέντρο δεν είχαν μελετηθεί από

τις αρχές της δεκαετίας του '80, εποχή κατά την οποία εκπονήθηκε το Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο της πόλης, στο πλαίσιο της Επιχείρησης Πολεοδομικής Ανασυγκρότησης. Το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό με την παρατηρούμενη πολεοδομική πραγματικότητα, έκανε πολύ ελκυστική την ιδέα μιας διπλωματικής εργασίας, που θα καταπιανόταν με αυτό ακριβώς. Με τη μελέτη των εγκατεστημένων χρήσεων γης και τη διαχρονική εξέλιξή τους, σε συνδυασμό με τη διαμόρφωση του περιβάλλοντος πολεοδομικού χώρου. Τα αποτελέσματα της εργασίας αυτής –και ιδιαίτερα, της απογραφής του κτιριακού αποθέματος- είχαν την τύχη να παρουσιαστούν στο ναυπιακό κοινό, μαζί με εργασίες νέων συναδέλφων μηχανικών, σε Ημερίδα¹ που διοργανώθηκε με την υποστήριξη του Δήμου Ναυπλίου και του Τεχνικού Επιμελητηρίου Ελλάδος, τον Δεκέμβριο του 2006. Για τα αποτελέσματα της εργασίας αυτής θα μιλήσουμε και στο συνοπτικό αυτό κείμενο.

Δεν θα αναφερθώ εδώ στο νομοθετικό πλαίσιο που αφορά στο ιστορικό κέντρο, απλά γιατί δεν έχει καμία σχέση με την πραγματικότητα –θα χρειαζόταν ένα δεύτερο κείμενο αποκλειστικά για αυτό. Δυστυχώς, αγνοείται συστηματικά και επιδεικτικά. Έχει καταργηθεί στην πράξη, με ό,τι αυτό συνεπάγεται για τους κατοίκους και τους θεσμούς. Θα αναφερθώ στις εγκατεστημένες χρήσεις γης² και στην αντιπαραβολή τους με τις χρήσεις που κατέγραψε η Πολεοδομική Μελέτη των αρχών της δεκαετίας του '80, σε μια προσπάθεια να κατανοήσουμε το είδος και το εύρος των μεταβολών, που συντελέστηκαν μέσα στην τελευταία εικοσαετία. Παράλληλα, θα γίνει αναφορά και στην κατάσταση του κτιριακού αποθέματος, στο βαθμό που αυτή σχετίζεται με τις φιλοξενούμενες χρήσεις.

¹ Η Ημερίδα με τίτλο «Ναύπλιο, Αρχιτεκτονική – Πολεοδομία: νέοι επιστήμονες – μηχανικοί», διοργανώθηκε με την υποστήριξη του Δήμου Ναυπλίου (Δ.Ε.Π.Α.Ν.) και του Τεχνικού Επιμελητηρίου Ελλάδος (Περιφερειακό Τμήμα Πελοποννήσου). Φιλοξενήθηκε στην αίθουσα του Βουλευτικού την 9^η Δεκεμβρίου του 2006, όπου και παρουσιάστηκαν συνοπτικά εννέα διπλωματικές εργασίες και διαλέξεις με αντικείμενο το Ναύπλιο και τον ευρύτερο πολεοδομικό του χώρο.

² Η απογραφή, που πραγματοποιήθηκε το καλοκαίρι του 2005 στο πλαίσιο της διπλωματικής εργασίας με τίτλο «Πολεοδομική Μελέτη του Ιστορικού Κέντρου Ναυπλίου. Παρεμβάσεις και Προοπτικές», εξέτασε τα χαρακτηριστικά του κτιριακού αποθέματος αλλά και τις χρήσεις που φιλοξενεί. Πιο συγκεκριμένα, τα στοιχεία περιλαμβάνουν τον αριθμό των ορόφων, την κατάσταση κάθε κατασκευής και τέλος τις χρήσεις του ισόγειου και των ορόφων – σε επίπεδο κτιρίου. Στο πλαίσιο της επεξεργασίας των δεδομένων με Γεωγραφικό Σύστημα Πληροφοριών (G.I.S.) έγινε και επί μέρους ανάλυση των χρήσεων, με κριτήριο την κατάσταση του εκάστοτε κτιρίου. Κατασκευάστηκαν συνολικά 26 πολεοδομικοί χάρτες του ιστορικού κέντρου Ναυπλίου. Στο συνοπτικό αυτό κείμενο, για λόγους οικονομίας, θα αναφερθούμε μόνο στις χρήσεις των ισόγειων του κτιριακού αποθέματος.

Η μελέτη αυτού του είδους, δηλαδή των χρήσεων γης που φιλοξενούνται σε έναν συγκεκριμένο πολεοδομικό χώρο, είναι καθοριστικής σημασίας προκειμένου να αντιληφθεί κανείς τα ακριβή μεγέθη των δεδομένων δραστηριοτήτων που λαμβάνουν χώρα, και κατ' επέκταση να εκτιμήσει τον τρόπο με τον οποίο διαμορφώνεται ο τρέχων χαρακτήρας του. Η ζωή της πόλης, ο παλμός, η ατμόσφαιρα, αυτά που συμβαίνουν ή εκείνα που έπαυσαν να υπάρχουν σε μια πόλη, βρίσκονται σε άμεση συνάρτηση με τις χρήσεις που αυτή φιλοξενεί. Με το είδος, την ποικιλία, και το πλήθος των χρήσεων που παρατηρούνται. Ιδιαίτερη σημασία δε, αποκτούν οι χρήσεις των ισόγειων χώρων. Αυτών που βρίσκονται σε απόσταση αναπνοής από τον δρόμο, το πεζοδρόμιο, από τον δημόσιο χώρο.

Ανάλυση

Τα δεδομένα της απογραφής και η συνακόλουθη επεξεργασία τους, οδήγησαν σε μια σειρά δυσάρεστα ευρήματα, τα σημαντικότερα από τα οποία παρουσιάζονται στο κείμενο αυτό. Ουσιαστικά η υπόθεση που διατυπώθηκε στο ξεκίνημα της εργασίας αυτής, επαληθεύτηκε ποικιλοτρόπως. Το ιστορικό κέντρο έχει αλλάξει βαθμιαία χαρακτήρα. Η προσωπικότητα μιας ολοκληρωμένης πολιτείας που κάποτε είχε, έδωσε τη θέση της σε έναν οικισμό που εκδιώκει τους κατοίκους του, που αδυνατεί να ανταπεξέλθει στις απαιτήσεις μιας σύγχρονης κατοίκησης. Η επέκταση της νέας πόλης απορρόφησε τους δυσαρεστημένους κατοίκους. Η έλλειψη σύγχρονων υποδομών και η άφιξη των πολυάριθμων επισκεπτών βρήκε την παλιά πόλη σε μια ευάλωτη και κρίσιμη στιγμή. Οι χρήσεις που υποστηρίζουν την καθημερινότητα μιας κατοικίας³ άρχισαν σταδιακά να εκλείπουν, την ίδια στιγμή που τη θέση τους έπαιρναν άλλες. Καφετέριες, ταβέρνες, μπαρ και μικρές ή μεγαλύτερες πανσιόν άρχισαν σταδιακά να εγκαθίστανται, προκαλώντας μια σειρά αλυσιδωτών αντιδράσεων σε οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο. Η οικονομία της πόλης μετασχηματιζόταν δίχως προγραμματισμό και η τοπική κοινωνία εισερχόταν χωρίς σχέδιο σε μια εποχή που διαγραφόταν προοδευτική. Τα αποτελέσματα των εξελίξεων αυτών αποτυπώνονται σήμερα στα κτίρια και στους δρόμους του ιστορικού κέντρου. Αποτυπώνονται στην ισχυρή εξάρτηση της τοπικής οικονομίας από τον τουρισμό του Σαββατοκύριακου. Αποτυπώνονται και στην, δίχως όραμα, αναπτυξιακή αντίληψη όσων επιμένουν να παραγνωρίζουν τα σπουδαία προτερήματα αυτού του τύπου. Αυτό που και η μελετητική ομάδα της δεκαετίας του '80, υποδείκνυε ως απευκταίο σενάριο, αποτελεί σήμερα αναντίρρητη πραγματικότητα.

³ Οι αποκαλούμενες «προσωπικές εξυπηρετήσεις» στις οποίες περιλαμβάνονται: ιατρεία, φαρμακεία, φούρνοι, καταστήματα με είδη μαναβικής, κρεοπωλεία, κουρεία κλπ.

κανείς μια εποπτική εικόνα των δραστηριοτήτων της εποχής, αλλά και της διασποράς τους στον πολεοδομικό χώρο.

Ξεκινώντας λοιπόν, από το βόρειο τμήμα⁵ της παλιάς πόλης, παρατηρούμε πως η παραλιακή οδός Μπουμπουλίνας φιλοξενούσε, από τις αρχές ακόμα της δεκαετίας του '80, χρήσεις αναψυχής, λιανικού εμπορίου και τουρισμού, πλην ελαχίστων εξαιρέσεων που απεικονίζονται στον σχετικό χάρτη ως κατοικίες. Στο εσωτερικό του τμήματος αυτού, διαπιστώνεται μια αρκετά περιορισμένη παρουσία αναψυχής, ενώ αντίθετα κυριαρχεί η κατοικία. Η συμμετοχή ορισμένων μικρών πανσιόν δεν είναι μικρότερη από τη σημερινή και το όποιο λιανικό εμπόριο συγκεντρωνόταν στα οικοδομικά τετράγωνα της νότιας πλευράς, που συνορεύει με τη λεωφόρο Αμαλίας. Στο τμήμα αυτό εντοπιζόνταν επίσης λιγιστές προσωπικές εξυπηρετήσεις, αλλά και ιδιωτικά ιατρεία, ικανοποιώντας τις καθημερινές ανάγκες του πληθυσμού. Ακόμη, στο κομμάτι αυτό της πόλης λειτουργούσαν οι διοικητικές υπηρεσίες του Δήμου Ναυπλίου και το Τελωνείο.

Τέλος, πρέπει να αναφέρουμε πως η πλατεία Ηρώων, στο δυτικό όριο του βόρειου τμήματος, λειτουργούσε ως χώρος στάθμευσης πριν αποκτήσει τη σημερινή της λειτουργία και μορφή, ενώ και ο ευρύτερος χώρος της πλατείας του Αγ. Νικολάου παρουσίαζε διαφορετική διαμόρφωση από την υφιστάμενη. Η λεωφόρος Αμαλίας, το όριο ανάμεσα στο βόρειο και ενδιάμεσο τμήμα του ιστορικού κέντρου, διατηρούσε έντονο εμπορικό χαρακτήρα, όντας βέβαια και ο βασικότερος οδικός

⁵ Ο πολεοδομικός ιστός του ιστορικού κέντρου εμφανίζει κατά τόπους διαφορετικά χαρακτηριστικά. Κάτι αναμενόμενο, αν συνυπολογίσει κανείς τις διαφορετικές ιστορικές περιόδους κατά τις οποίες διαδοχικά αναπτύχθηκε, από τις παρυφές του λόφου της Ακροναυπλίας έως τα επιχωματωμένα γήπεδα των βορείων επεκτάσεών του. Σε αδρές γραμμές μπορεί κανείς να αναγνωρίσει τρία τμήματα του οικισμού, τα οποία αναπτύσσονται διαδοχικά στην κατεύθυνση νότου – βορρά και παρουσιάζουν, το καθένα στο εσωτερικό του, ομοιογενή μορφολογικά χαρακτηριστικά (σύμφωνα και με την ανάλυση του Γενικού Πολεοδομικού Σχεδίου της Ε.Π.Α.). Το νότιο τμήμα του οικισμού αναπτύσσεται παράλληλα ως προς τα τείχη της Ακροναυπλίας - στην κατεύθυνση δύσης-ανατολής - και φτάνει περίπου μέχρι το νοητό άξονα που σχηματίζουν οι οδοί Σπηλιάδου - Σταϊκοπούλου - Πλαπούτα. Το ενδιάμεσο τμήμα της παλιάς πόλης εφάπτεται του πρώτου και αποτελεί το μεταβατικό στάδιο κατά τη διαδικασία επέκτασης του οικισμού προς το βορρά. Δεν παρουσιάζει τις έντονες κλίσεις του πρώτου τμήματος, αλλά μία σαφώς ηπιότερη τοπογραφία και βρίσκεται μεταξύ των οδών Σπηλιάδου - Σταϊκοπούλου - Πλαπούτα προς νότο και τη λεωφόρο Αμαλίας προς βορρά. Το βόρειο και τελευταίο τμήμα του ιστορικού κέντρου αποτελεί και την οικιστική του απόληξη, ενώ εφάπτεται και αυτό με τη σειρά του στο προηγούμενο. Βρίσκεται στο βορειότερο σημείο και οριοθετείται από την λεωφόρο Αμαλίας στα νότια και την οδό Μπουμπουλίνας στα βόρεια.

άζονας της παλιάς πόλης. Σε αυτήν συγκεντρώνοταν πλήθος καταστημάτων λιανικού εμπορίου, όπως επίσης και καταστήματα προσωπικών εξυπηρετήσεων αλλά και λιγοστά γραφεία.

Το ενδιάμεσο τμήμα του ιστορικού κέντρου αποτελούσε –και εξακολουθεί να αποτελεί– τη ραχοκοκαλιά της ευρύτερης περιοχής. Εκτός από το γεγονός ότι λειτουργεί ως συνδετικός χώρος μεταξύ του βορείου και νοτίου τμήματος, φιλοξενεί και χρήσεις που εξυπηρετούν αμφότερα τα παραπάνω κομμάτια της παλιάς πόλης. Ο Μεγάλος Δρόμος, όπως διαφορετικά είναι γνωστή η οδός Βασ. Κωνσταντίνου, επεδείκνυε από τότε έντονο εμπορικό χαρακτήρα. Αυτό όμως που είναι άξιο προσοχής, είναι το γεγονός πως η κατοικία διατηρούσε ακόμη ικανοποιητική παρουσία κατά μήκος του σημαντικού αυτού άξονα, όπως επίσης και οι προσωπικές εξυπηρετήσεις. Από την άλλη, περιμετρικά της πλατείας Συντάγματος η κατάσταση ήταν αρκετά διαφορετική, μιας και η αναψυχή σε συνδυασμό με τις διάφορες προσωπικού τύπου εξυπηρετήσεις είχαν καταλάβει ολοκληρωτικά το χώρο, φαινόμενο που εξακολουθεί και σήμερα.

Στο νοτιο-ανατολικό όριο του ενδιάμεσου τμήματος, και πιο συγκεκριμένα επί της οδού Πλαπούτα, το λιανικό εμπόριο κυριαρχούσε εις βάρος της κατοικίας, κάτι που συνεχιζόταν και επί της οδού Σταϊκοπούλου, ενώ στο δυτικό άκρο του τμήματος καταγραφόταν μια συγκέντρωση ξενοδοχειακών μονάδων –σε σύγχρονες ως επί το πλείστον κατασκευές– αλλά και αναψυχής, χωρίς παρόλα αυτά να υπολείπεται η κατοικία. Εδώ, οφείλουμε να σημειώσουμε και τη λειτουργία στο εσωτερικό του ενδιάμεσου τμήματος σημαντικού αριθμού φροντιστηρίων⁶, αλλά και ορισμένων ιδιωτικών ιατρείων, που δυστυχώς σήμερα απουσιάζουν από το σύνολο του ιστορικού κέντρου.

Όσον αφορά στο νότιο τμήμα της παλιάς πόλης, η οδός Πλαπούτα συγκέντρωνε ορισμένο λιανικό εμπόριο και περισσότερη κατοικία, ενώ η αμέσως επόμενη Σταϊκοπούλου παρουσίαζε ελάχιστη αναψυχή και λιγοστό λιανικό εμπόριο, γεγονός που εντυπωσιάζει αν συνυπολογίσει κανείς τη σημερινή της εικόνα. Η οδός Σπηλιάδου στο βορειο-δυτικό όριο του τμήματος φιλοξενούσε σχεδόν εξίσου τουρισμό και κατοικία, φαινόμενο που εξακολουθούσε –σε πιο περιορισμένο βαθμό– σε ολόκληρο το δυτικό κομμάτι. Το υπόλοιπο νότιο τμήμα διατηρούσε αυστηρά χαρακτήρα κατοικίας, αν εξαιρέσει κανείς κάποια ανεπαίσθητη παρουσία αναψυχής και ορισμένες προσωπικές εξυπηρετήσεις. Το επικλινές ανάγλυφο του συγκεκριμένου τμήματος και οι βαθμιδωτοί του δρόμοι, ίσως είναι η αιτία που τελικώς κρατήθηκε μακριά από τουριστικές και ψυχαγωγικές χρήσεις, που βαθμιδών αλλοίωσαν τη

⁶ Δεν διευκρινίζεται αν τα φροντιστήρια αυτά είναι Μέσης Εκπαίδευσης ή ξένων γλωσσών.

φυσιογνωμία των δύο άλλων τμημάτων του ιστορικού κέντρου.

Συνοψίζοντας, αυτό που οφείλει να επισημάνει κανείς είναι η εκτεταμένη παρουσία της κατοικίας η οποία, αν εξαιρέσουμε το ενδιάμεσο τμήμα που φιλοξενούσε περισσότερο εμπορικές, ψυχαγωγικές και υποστηρικτικές χρήσεις, πρωταγωνιστούσε στο βόρειο και πολύ περισσότερο στο νότιο τμήμα του ιστορικού κέντρου. Ακόμη, πρέπει να σημειωθεί η σημαντική παρουσία των προσωπικών εξυπηρετήσεων στο σύνολο του παραδοσιακού οικισμού.

Τα καταστήματα αυτά ικανοποιούσαν την καθημερινή διαβίωση των περίπου 2550 κατοίκων⁷ της παλιάς πόλης. Εντυπωσιακή, από την άλλη, είναι η εικόνα της οδού Σταϊκοπούλου έτσι όπως αυτή αποτυπώνεται στην απογραφή του 1985, καθώς φιλοξενούσε πολύ περιορισμένη αναψυχή σε αντίθεση με τη σύγχρονη εκδοχή της. Τέλος, η αναψυχή περιοριζόταν σχεδόν αποκλειστικά στο παραλιακό μέτωπο του οικισμού, ενώ όσον αφορά στην παρουσία του τουρισμού, αυτός συγκεντρωνόταν στο δυτικό κομμάτι του ιστορικού κέντρου.

ii. Απογραφή χρήσεων γης -2005- και κατανομή στον πολεοδομικό ιστό

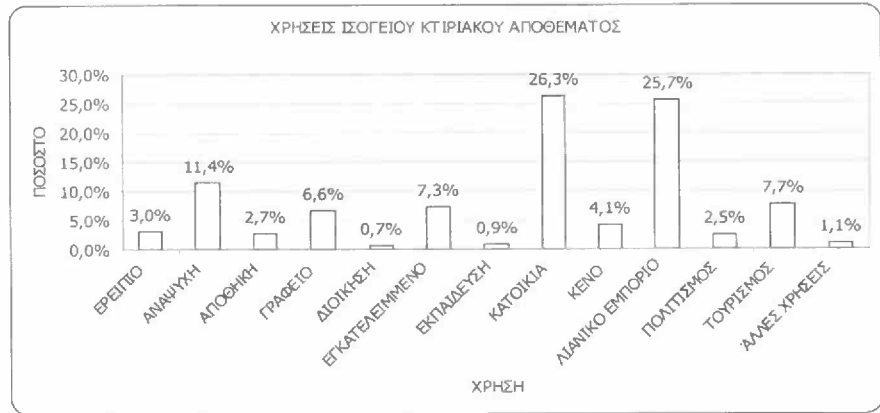
Η απογραφή των χρήσεων γης, είκοσι χρόνια μετά την πρώτη πολεοδομική τους προσέγγιση, μας δίνει τη δυνατότητα να παρακολουθήσουμε την διαχρονική εξέλιξη του πολεοδομικού ιστού. Δίνει τη δυνατότητα να εκτιμήσει κανείς την έκταση των μεταβολών και ακολούθως την απουσία εφαρμοσμένης πολεοδομικής πολιτικής. Όπως φαίνεται και στο γράφημα που ακολουθεί (γράφημα 1), η κατοικία με το λιανικό εμπόριο ανταγωνίζονται σήμερα για την επικράτηση στους ισόγειους χώρους του κτιριακού αποθέματος.

Η κατοικία φιλοξενείται στο 26,3%, ενώ το λιανικό εμπόριο ακολουθεί με 25,7% επί του συνόλου των κτιρίων. Η αναψυχή με 11,4% και ο τουρισμός με 7,7% συμπληρώνουν την τετράδα των χρήσεων με την πολυπληθέστερη παρουσία. Ακολουθούν τα εγκατελειμμένα κτίσματα και στη συνέχεια εκείνα που φιλοξενούν διάφορες χρήσεις. Όπως γραφεία, αποθήκες, πολιτιστικές χρήσεις και άλλα. Ενδεικτική της υφιστάμενης κατάστασης είναι η απουσία των προσωπικών εξυπηρετήσεων⁸ από το ιστορικό κέντρο. Όλα εκείνα τα μικρά καταστήματα, που εξυπηρετούν την καθημερινότητα της κατοίκησης, γνώρισαν την τελευταία εικοσαετία σημαντική συρρίκνωση, ως άμεση και καθοριστική συνέπεια της πληθυσμιακής φυγής.

⁷ Οι κάτοικοι του ιστορικού κέντρου ανέρχονταν στους 2547 σύμφωνα με το Γ.Π.Σ. του 1984.

⁸ Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι δεν συμπεριλαμβάνονται στο σχετικό γράφημα, ως αποτέλεσμα της περιορισμένης παρουσίας τους.

Γράφημα 1: Χρήσεις ισογείου κτιριακού αποθέματος – σχετικά μεγέθη.

Πηγή: *Ιδία επεξεργασία, 2005*

Είναι χρήσιμο στο σημείο αυτό να αναφερθούμε και στον τρόπο με τον οποίο οι χρήσεις κατανέμονται στο χώρο –εξίσου σημαντικό χαρακτηριστικό με την ποσοστιαία τους συμμετοχή. Πράγματι, όπως φαίνεται και στον χάρτη⁹ που ακολουθεί, η κατοικία έχει υποχωρήσει αισθητά προς το νότιο τμήμα του ιστορικού κέντρου– σε σχέση πάντα με τη δεκαετία του '80- δηλώνοντας πλέον περιορισμένη παρουσία στο βόρειο και ελάχιστη στο ενδιάμεσο τμήμα. Το λιανικό εμπόριο έχει καταλάβει κυριολεκτικά το ενδιάμεσο τμήμα, επηρεάζοντας στην κατεύθυνση αυτή και τα όμορα οικοδομικά τετράγωνα των δύο άλλων τμημάτων. Δηλαδή εκείνα των οδών Σηπλιάδη, Σταϊκοπούλου και Πλαπούτα του νότιου τμήματος και τα οικοδομικά του βόρειου που γειτνιάζουν με τη λεωφόρο Αμαλίας. Η αναψυχή έχει διεισδύσει πια και στο εσωτερικό του βόρειου τμήματος, δημιουργώντας ταυτόχρονα την ανάγκη για αποθηκευτικούς χώρους, και ενώ δείχνει σημάδια στασιμότητας όσον αφορά στην επέκτασή της στο ενδιάμεσο τμήμα, παρουσιάζει μία εντυπωσιακή συγκέντρωση στο βόρειο όριο του νότιου τμήματος, στο μέσο της οδού Σταϊκοπούλου, απέναντι σχεδόν από την πλατεία Συντάγματος. Το γεγονός αυτό της συγκέντρωσης, με την άραδο των ετών, χρήσεων αναψυχής (κυρίως γραφικά ταβερνάκια) στην οδό Σταϊκοπούλου, αποτελεί ίσως το πλέον αντιπροσωπευτικό παράδειγμα αλλοίωσης της φυσιογνωμίας του ιστορικού κέντρου. Ο τουρισμός, εκτός από το δυτικό άκρο¹⁰ του ιστορικού κέ-

⁹ Η κατασκευή του χάρτη βασίστηκε στην ψηφιοποίηση και ενημέρωση του χάρτη του Γενικού Πολεοδομικού Σχεδίου της Ε.Π.Α. (1982-84).

¹⁰ Το δυτικό άκρο περιλαμβάνει το δυτικό κομμάτι του νότιου, αλλά και το κομμάτι του ενδιάμεσου τμήματος μεταξύ της οδού Σηπλιάδη και της παραλίας..

ντρου, έχει τα τελευταία χρόνια επεκταθεί σαφώς και στο υπόλοιπο του νότιου τμήματος, προφανώς λόγω της προνομιακής θέας, που προσφέρει το σχετικά υψηλότερο υψόμετρο. Κατά τα άλλα διατηρεί σημαντική παρουσία και στο βόρειο τμήμα της παλιάς πόλης. Τα γραφεία εντοπίζονται στην πλειοψηφία τους στο ενδιάμεσο και νότιο τμήμα και κυρίως στο ανατολικό άκρο της παλιάς πόλης, ενώ οι πολιτιστικές χρήσεις συγκεντρώνονται κατά βάση στο ενδιάμεσο τμήμα της περιοχής. Τέλος, τα πολλά εγκατελειμμένα κτίσματα, μαζί με τα αρκετά ερειπωμένα, απαντώνται σχεδόν αποκλειστικά στο νότιο τμήμα της παλιάς πόλης.

Ο χάρτης χρήσεων γης της απογραφής του 2005

iii. Κατανομή των επικρατούσων χρήσεων ισόγειου στο κτιριακό απόθεμα

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, οι δραστηριότητες που επικρατούν στους ισόγειους χώρους του κτιριακού αποθέματος είναι εκείνες που διαμορφώνουν σε μεγάλο βαθμό και τη συνολική εικόνα της πόλης. Στην περίπτωση του ιστορικού κέντρου Ναυπλίου, τις τέσσερις επικρατούσες χρήσεις συνιστούν η **κατοικία** με ποσοστό 26,3%, το **λιανικό εμπόριο** με 25,7%, η **αναψυχή** με 11,4% και τέλος ο **τουρισμός** με 7,7% του συνόλου. Δικαιολογημένα λοιπόν, παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον ο τρόπος με τον οποίο κατανέμονται στα κτίσματα της παλιάς πόλης και κυρίως ο συσχετισμός ανάμεσα στη χρήση και στην κατάσταση του κτιρίου, στο οποίο φιλοξενείται.

α. κατοικία

Η επεξεργασία των δεδομένων της απογραφής έδειξε, πως το 39% των κατοικιών που κάνουν χρήση ισόγειου χώρου, φιλοξενείται σε κτίριο που βρίσκεται σε καλή κατάσταση, όπως φαίνεται και στο σχετικό γράφημα (γράφημα 2). Η μεγάλη πλειοψηφία, παρόλα αυτά, εντοπίζεται σε κτίρια που αξιολογούνται ως μέτρια (49%), ενώ το υπόλοιπο 12% βρίσκεται σε κτίρια κακής κατάστασης.

Γράφημα 2: Κατανομή της κατοικίας στους ισόγειους χώρους του κτιριακού αποθέματος – σχετικά μεγέθη

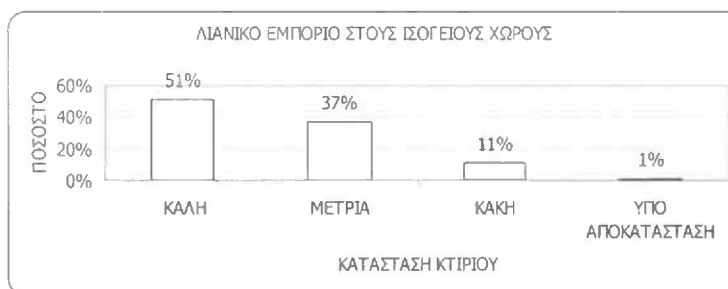

Πηγή: *Ίδια επεξεργασία, 2005*

β. λιανικό εμπόριο

Όσον αφορά στο λιανικό εμπόριο, το 51% καταλαμβάνει ισόγειους χώρους που βρίσκονται σε καλή κατάσταση, το 37% βρίσκεται σε μέτριας κατάστασης ισόγεια και μόλις το 11% σε κακής. Τέλος, ένα ποσοστό 1% του λιανικού εμπορίου εντοπίζεται σε ισόγειο κτιρίου, στο οποίο πραγματοποιούνται εργασίες αποκατάστασης, όπως φαίνεται και στο γράφημα που ακολουθεί (γράφημα 3).

Γράφημα 3: Κατανομή του λιανικού εμπορίου στους ισόγειους χώρους του κτιριακού αποθέματος – σχετικά μεγέθη.

Πηγή: *Ίδια επεξεργασία, 2005*

γ. αναψυχή

Η αναψυχή εμφανίζει κατανομή παρόμοια με του λιανικού εμπορίου. Η μεγάλη πλειοψηφία φιλοξενείται σε κτίρια καλής κατάστασης (50%), ενώ το 37% βρίσκεται σε ισόγεια μέτριας ποιότητας. Μόλις το 11% εντοπίζεται σε ισόγειους χώρους κτιρίων, των οποίων η κατάσταση αξιολογείται ως κακή, ενώ τέλος ένα ποσοστό 2% κάνει χρήση κτιρίων που βρίσκονται υπό αποκατάσταση (γράφημα 4).

Γράφημα 4: Κατανομή της αναψυχής στους ισόγειους χώρους του κτιριακού αποθέματος – σχετικά μεγέθη

Πηγή: *Ιδία επεξεργασία, 2005*

δ. τουρισμός

Εντυπωσιακά είναι τα αποτελέσματα της επεξεργασίας, όσον αφορά στον τουρισμό. Όπως προκύπτει, το 82% του τουρισμού κάνει χρήση ισόγειων χώρων – αλλά και κτιρίων– που βρίσκονται σε καλή κατάσταση, ενώ μόνο ένα 9% φιλοξενείται σε μέτριας ποιότητας ισόγεια. Το 7% βρίσκεται σε χώρους κακής κατάστασης, ενώ και ένα ποσοστό 2% εντοπίζεται σε υπό αποκατάσταση κτίσματα, όπως φαίνεται στο ακόλουθο γράφημα (γράφημα 5).

Γράφημα 5: Κατανομή του τουρισμού στους ισόγειους χώρους του κτιριακού αποθέματος – σχετικά μεγέθη.

Πηγή: *Ιδία επεξεργασία, 2005*

iv. Σύνοψη

Κλείνοντας την σύντομη ανάλυση, οφείλουμε να επισημάνουμε την εμφατική επέκταση των χρήσεων του λιανικού εμπορίου, της αναψυχής και του τουρισμού στο ιστορικό κέντρο, συγκριτικά με το μέσο της δεκαετίας του '80. Οι ανησυχίες που από την περίοδο εκείνη είχαν αρχίσει να εκφράζονται, τώρα αποτελούν μια δυσάρεστη πραγματικότητα. Οι όποιες προσπάθειες για επαναφορά της κατοικίας και των χρήσεων που της είναι απαραίτητες για την καθημερινή διαβίωση, φαίνεται πως γνώρισαν την αποτυχία. Οι ανταγωνιστικές χρήσεις κέρδισαν και εξακολουθούν να κερδίζουν έδαφος, αναγκάζοντας την κατοικία να υποχωρεί σε σημεία του ιστού που τους είναι αδιάφορα, δηλαδή μη κεντρικά, μη προσπελάσιμα. Επιπλέον, οι χρήσεις αυτές εμφανίζουν την τάση να καταλαμβάνουν ποιοτικούς χώρους –ή χώρους που στη συνέχεια αποκαθιστούν¹¹– αφήνοντας στην κατοικία εκείνους που χαρακτηρίζονται ως μέτριας ή κακής κατάστασης. Το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό με τη δεδομένη οικονομική αδυναμία των νοικοκυριών να αναλάβουν τη συντήρηση των κτισμάτων και με την αδυναμία της πολιτείας να συνεπικουρήσει προς την κατεύθυνση αυτή με αποτελεσματικό τρόπο, δημιουργεί μια ασφυκτική πίεση στον εναπομείναντα πληθυσμό. Διαγράφεται ένα φαινομενικό αδιέξοδο. Βρίσκεται, πια, η τύχη του ιστορικού κέντρου και του κτιριακού αποθέματος στη διακριτική ευχέρεια της αγοράς; Είναι η αγορά, που τελικά θα αποφασίσει για τους όρους υπό τους οποίους θα διατηρηθεί το πολεοδομικό αυτό στολίδι; Ποιος θα αποφασίσει, για το ποια κτίρια θα διατηρηθούν και ποια όχι; Ποιος θα αποφασίσει και με ποιους τρόπους, για το ποια κομμάτια ιστορίας αυτού του τόπου θα χαθούν;

Αντί επιλόγου

Η αδυναμία του ιστορικού κέντρου να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις μιας σύγχρονης πόλης είναι δεδομένη. Οι παρωχημένες υποδομές, η ελλιπής συντήρηση του κτιριακού αποθέματος και η σταδιακή αποχώρηση των χρήσεων –και των λοιπών συνθηκών- που υποστηρίζουν τον μόνιμο κάτοικο, αποτελούν τις βασικότερες από τις αιτίες. Ως αποτέλεσμα, ο πληθυσμός έχει μειωθεί δραματικά κατά τη διάρκεια της τελευταίας εικοσαετίας. Επιπλέον, είναι κοινώς αποδεκτή η υποβάθμιση και η αλλοίωση του πραγματικού, ιστορικού του χαρακτήρα.

Η προστασία του ιστορικού οικισμού αποτελεί μονόδρομο, τη στιγμή που ο τρό-

¹¹ Στην καλύτερη περίπτωση πρόκειται για συνολικές αποκαταστάσεις κτιρίων. Στη χειρότερη, εμφανίζεται το προβληματικό θέαμα του ανακαινισμένου ισόγειου χώρου, όπου συνήθως λειτουργεί χώρος αναψυχής, σε συνδυασμό με μέτριας ή κακής κατάστασης ορόφους, όπου φιλοξενείται κατοικία.

πος και η μέθοδος εξακολουθούν να αποτελούν ερωτηματικά. Την απόφαση να προστατέψουμε και να διατηρήσουμε το ιστορικό κέντρο, πρέπει να διαδεχθεί η απόφαση για το αν θα διατηρηθεί σαν μουσείο, σαν θέαμα-εμπόρευμα, ή τελικά σαν ζωντανός οργανισμός ενταγμένος λειτουργικά στο ρυθμό και στις απαιτήσεις της σύγχρονης εποχής. Ο κίνδυνος που αντιμετωπίζει η παλιά πόλη, να εξελιχθεί σε σκιηνικό μιας ιδιότυπης θεατρικής παράστασης, που θα μπορούσε να είναι η ζωή, αλλά δεν είναι, και πάνω στο οποίο θα περιδιαβαίνουν θεατές-τουρίστες και λιγοςτοί πρωταγωνιστές-κάτοικοι, είναι κάτι παραπάνω από υπαρκτός. Ο κίνδυνος να εξελιχθεί σε ένα νεκρό πολεοδομικό σύνολο χωρίς πραγματικούς κατοίκους, αλλά με περιστασιακούς χρήστες, δεν είναι μία μακρινή σκέψη, αποτελεί σοβαρό ενδεχόμενο.

Η ενδεδειγμένη μέθοδος για την προστασία και την αξιοποίηση του ιστορικού κέντρου είναι εκείνη, που αποβλέπει σε ένα χώρο με ενεργό ρόλο στη σύγχρονη πραγματικότητα. Σε ένα χώρο που συμμετέχει επί ίσοις όροις στο ευρύτερο πολεοδομικό του περιβάλλον, χωρίς να ανεξαρτητοποιείται και να αποξενώνεται λειτουργικά. Στόχος της μεθόδου αυτής, θα πρέπει να είναι αφενός η εξασφάλιση της ιστορικής συνέχειας, αφετέρου δε η ένταξη της ιστορικής αυτής οντότητας στο περιβάλλον του σύγχρονου ανθρώπου και των αναγκών του. Μόνο κατά αυτόν τον τρόπο είναι δυνατή η επαναφορά στον χώρο, των πραγματικών του συστατικών, προκειμένου να αποκτήσει αυτός και πάλι το νόημα και την υπόσταση, που τώρα χάνει. Μια διαφορετική αντιμετώπιση του προβλήματος θα μπορούσε να καταλήξει σε μια πόλη-μουσείο ή χειρότερα σε μία πόλη-εμπόρευμα. Σε ένα σύνολο ιστορικών κτιρίων που δεν λειτουργούν, δεν συμμετέχουν ενεργά στην κοινωνική ζωή. Σε μια σειρά από κελύφη κενά ζωής.

Το ιστορικό κέντρο επιδεικνύει σήμερα έναν οικονομικό χαρακτήρα, ο οποίος επιδρά καθοριστικά στην εικόνα και στη λειτουργία του οικισμού. Η υψηλή εξάρτηση των οικονομικών δραστηριοτήτων, από το λιανικό εμπόριο, την αναψυχή και τον τουρισμό, μεταφράζεται σε χωρικές συγκεντρώσεις οι οποίες αναδιαμορφώνουν το ύψος της παλιάς πόλης. Η παραγωγική βάση κυριαρχείται από εξωστρεφείς δραστηριότητες, οι οποίες διατυπώνοντας ξεκάθαρη προτίμηση για χωροθέτηση σε κατά το δυνατόν κεντρικές πολεοδομικές θέσεις, αποδομούν τα χαρακτηριστικά του χώρου, για να τα συνθέσουν με διαφορετικό, πλέον, τρόπο. Από την άλλη, η μονολιθική και ανελαστική αξιοποίηση των συγκριτικών πλεονεκτημάτων του Ναυπλίου στο χώρο της συμβολικής οικονομίας¹², οδηγεί σε δυνητική απαξίωση των κοινωνικών και παραγωγικών επενδύσεων και συνεπώς σε διάψευση των συλλογικών προσδοκιών. Τα βραχυπρόθεσμα οφέλη που τώρα επιδιώκονται κάνουν τους μακροπρόθεσμους αναπτυξιακούς στόχους να ξεθωριάζουν.

¹² Η συμβολική οικονομία αφορά στην αξιοποίηση των πολιτιστικών και φυσικών πόρων.

Θα είχε δίκιο λοιπόν, όποιος ισχυριζόταν ότι η σημερινή εικόνα του ιστορικού κέντρου Ναυπλίου, είναι η χωρική απόδοση μιας συνάρτησης προσφοράς και ζήτησης. Υπόθεση σε γενικές γραμμές αναμενόμενη και κατανοητή. Ωστόσο, η αγοραία αντιμετώπιση του συγκεκριμένου χώρου συνιστά σημαντική ήττα στο πεδίο της προστασίας, ανάδειξης και αξιοποίησης της εθνικής πολιτιστικής κληρονομιάς, η οποία αποκτά και σημειολογικές προεκτάσεις, όταν συνυπολογίσουμε ότι πρόκειται για την πόλη που υπήρξε η πρώτη πρωτεύουσα του νεοσύστατου ελληνικού κράτους. Είναι πασιδής η ανικανότητα της αγοράς να προσεγγίσει τους ιστορικούς χώρους με όρους κοινωνικά και πολιτιστικά αποδεκτούς. Αναδεικνύεται όμως ταυτόχρονα και η αδυναμία της πολιτείας, να επιτελέσει τον ενδιάμεσο και ρυθμιστικό της ρόλο.

Οι παραδοσιακοί οικισμοί, ως αυτοφυή οικιστικά στοιχεία της ελληνικής υπαίθρου, υφίστανται σημαντικές αλλαγές στη φυσική δομή, στη λειτουργία και στην εικόνα, οι οποίες στην πλειοψηφία των περιπτώσεων οφείλονται στην πληθυσμιακή τους ερημωση, αλλά και στις αναπτυξιακές πιέσεις που συνήθως δέχονται. Οι αλλαγές αυτές συνιστούν, βαθμιαία, ένα πλέγμα λειτουργικών και μορφολογικών τροποποιήσεων—αλλοιώσεων, οι οποίες καθιστούν την πολεοδομική αναθεώρηση του χώρου κάτι παραπάνω από απαραίτητη, την καθιστούν επιβεβλημένη. Προκύπτει, συνεπώς, η ανάγκη για μία συστηματική και ολοκληρωμένη πολεοδομική προσέγγιση, η οποία οφείλει με τη σειρά της να καταλήγει σε επιλογές και προτάσεις, που θα αναβαθμίζουν τις συνθήκες του κτιριακού αποθέματος, θα εμπλουτίζουν με νέες χρήσεις τις συνολικές προσωπικές εξυπηρετήσεις και τον κοινωνικό εξοπλισμό, αλλά θα βελτιώνουν ταυτόχρονα και τους όρους κυκλοφορίας οχημάτων και πεζών. Οι επεμβάσεις αυτού του είδους καταπιάνονται με το σύνολο των δημόσιων και των ιδιωτικών χώρων, επηρεάζοντας κατ' επέκταση και το σύνολο των λειτουργιών οι οποίες εντοπίζονται ή θα έπρεπε να εντοπίζονται στην περιοχή μελέτης.

Σήμερα, είναι παραπάνω από αναγκαία, είναι κατεπείγουσα, μια ολοκληρωμένη μελέτη του συνόλου του πολεοδομικού ιστού. Μια μελέτη, που θα εντάσσει το Ναύπλιο στο ευρύτερο ιστορικό, γεωγραφικό και αναπτυξιακό του περιβάλλον. Μια μελέτη, που θα ξεπερνά τον κίνδυνο της αμήχανης τεχνοκρατικής ανάγνωσης και θα κατανοεί την ποιότητα και την σημασία των επί μέρους πολεοδομικών ενότητων. Που θα κατορθώνει να τις ενσωματώνει στο σύνολο του πολεοδομικού χώρου, χωρίς να τις υποβαθμίζει, δίχως να τις παρονομάζει. Μια μελέτη, που θα αντιμετωπίζει με δραστικό τρόπο και τα σημαντικά προβλήματα του ιστορικού κέντρου. Σήμερα, το Ναύπλιο χρειάζεται μια μελέτη που θα συμπεριλαμβάνει τον ειδικό, θα συμμαρύνει τους παραγωγικούς φορείς, θα υπολογίζει στους θεσμούς, πρώτα όμως θα ενημερώνει τον κάτοικο. Σήμερα, το Ναύπλιο πρέπει να βρει ξανά το χαμένο του όραμα. Είναι ζήτημα συλλογικής ευθύνης.

Θ. Φωτίου - Μ. Μαντουβάλου - Ε. Μαΐστρου

Αρχιτέκτονες

ΣΥΓΚΡΟΤΗΜΑ ΚΑΤΟΙΚΙΩΝ ΚΑΙ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ ΣΤΟ ΟΙΚΟΠΕΔΟ ΤΟΥ ΚΥΚΝΟΥ ΣΤΟ ΝΑΥΠΛΙΟ

Εισαγωγή

Το Μάιο του 2007 μας ανατέθηκε από την Αθωνική Τεχνική Α.Ε. η προμελέτη κατοικιών και επαγγελματικών χώρων στο οικοπέδο του παλαιού εργοστασίου της ιστορικής για το Ναύπλιο εταιρείας εκτάσεως περίπου 21,3 στρεμμάτων. Το πρόγραμμα που κατ' αρχήν αντιμετωπίσαμε αφορούσε 200 περίπου κατοικίες (20.000μ²) και 17.000 μ² επαγγελματικών χώρων. Οι χρήσεις δεν ήταν καθορισμένες και οι τύποι κατοικιών προσδιορίζονταν από μια γενική αναλογική ποσόστωση: δηλαδή το 50% κατοικίες τριών δωματίων, το 25% κατοικίες ενός και δύο δωματίων και το 25% κατοικίες τεσσάρων δωματίων.

Στις συζητήσεις της ομάδας¹ που συγκροτήσαμε, οι δυσκολίες αλλά και οι αμφι-

Το οικοπέδο του Κύκνου.

¹ Αρχιτέκτονες: Θεανώ Φωτίου, Μαρία Μαντουβάλου, Ελένη Μαΐστρου, Βαλεντίνη Καρβουντζή και Θεοδωρή Ψυκάκο. Συνεργάτες Αρχιτέκτονες: Βασίλη Ρίζο, Βάσω Λιόλιου, Αντρέα Καραβάνια, Νατάσα Χόλη, Ιωάννα Χορτογιάννη, Δέσποινα Σαμουρέλη και Χριστίνα Μακαντάση.

βολίες για μία παρέμβαση με μέγεθος και τρόπους διαχείρισης όχι συνήθεις στην Ελλάδα, φάνηκαν στενά συνυφασμένες με το ενδιαφέρον και τις προκλήσεις του θέματος.

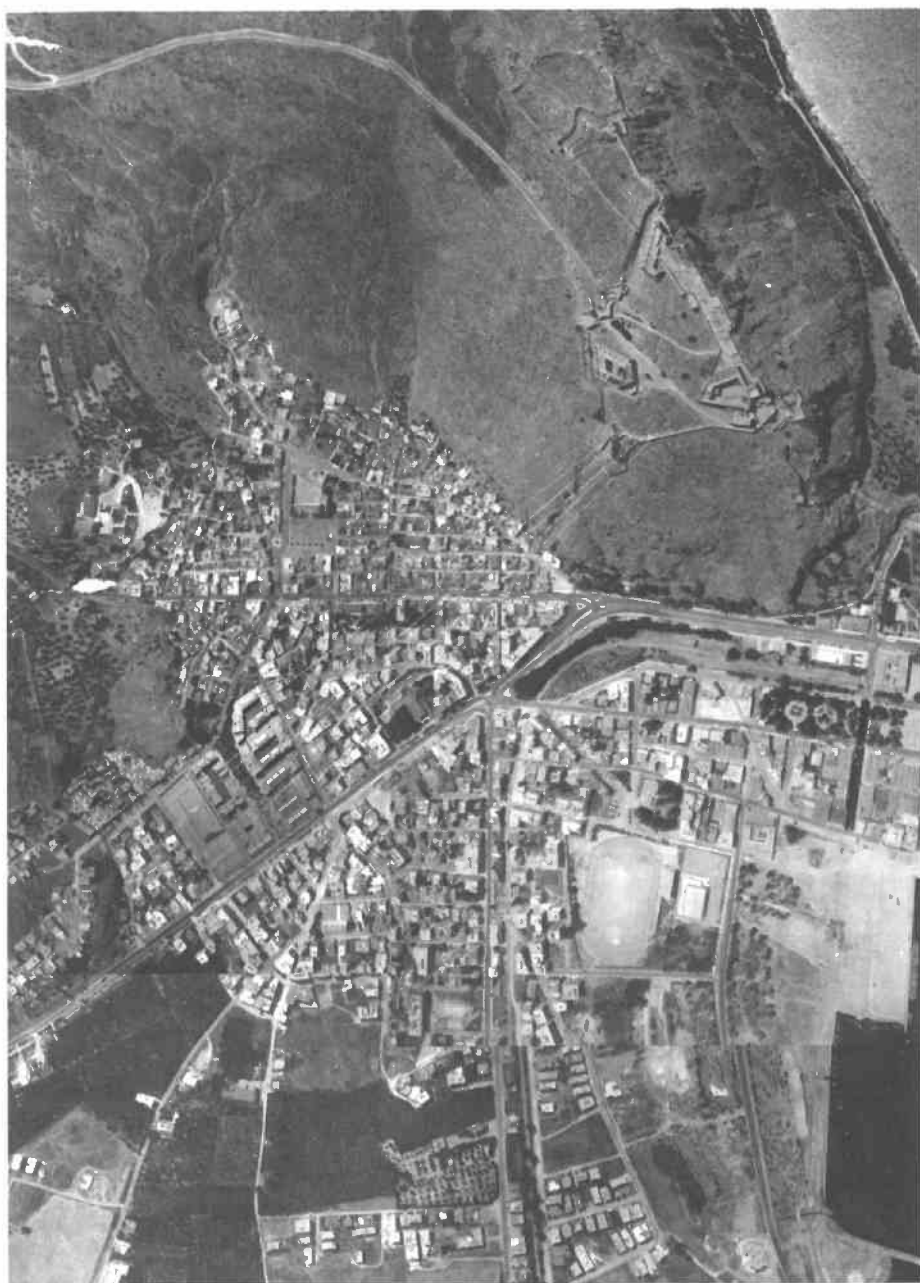
Το Ναύπλιο είναι βέβαια μία πόλη με σημασία που υπερβαίνει το μέγεθός της. Το ιδιαίτερο τοπίο με την Ακροναυπλία, το Παλαμήδι και το Μπούρτζι είναι αξεδιάλυτα δεμένο με τους μύθους και την ιστορία της πόλης. Μια πόλη που υφαίνεται με τους μύθους και την ιστορία του Ελληνισμού από τα χρόνια του Τρωικού πολέμου ως σήμερα. Αυτό το τοπίο και η ποιότητα αστικού ιστού και κτιρίων, όπου εγγράφονται τα πολλαπλά στρώματα της ιστορίας, καθορίζουν την ιδιαίτερη ελκυστικότητα του Ναυπλίου. Σε συνδυασμό δε με την κομβική του θέση ως προς σημαντικούς αρχαιολογικούς τόπους, τους πολιτιστικούς φορείς και ιδρύματα που έχουν αναπτυχθεί αλλά και την ποιότητα τοπίων και παραλιών στην ευρύτερη περιοχή, συγκροτείται ένα σημαντικό για τα σημερινά δεδομένα, δυναμικό ανάπτυξης. Αυτό υποστηρίζεται και από τους νέους οδικούς άξονες και την εγκατάσταση εκεί τμήματος του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου. Έτσι η αύξηση των δραστηριοτήτων της πόλης και της τουριστικής κίνησης, είναι σαφής και ορατή.

Το δυναμικό της πόλης και τα δεδομένα της ανάπτυξης δραστηριοτήτων και τουρισμού αναμφισβήτητα αποτελούν υπόβαθρο και προϋπόθεση της απόφασης για την συγκεκριμένη μεγάλη παρέμβαση στην πόλη. Από την άποψη του αστικού σχεδιασμού όμως, το μέγεθος του εγχειρήματος, η θέση του οικοπέδου και το πρόγραμμα θέτουν **σύνθετα ερωτήματα**:

- α) **Βιωσιμότητας**: σε ποιους αποτείνεται και ποιος ο ρόλος του νέου συγκροτήματος στην πόλη.
- β) **Ένταξης**: πώς σχεδιάζεται ένα μεγάλο κενό κοντά στο κέντρο του Ναυπλίου και κάτω από το Παλαμήδι – με ποια αστικά εργαλεία, με ποιες πυκνότητες, με ποιες κτιριολογικές και μορφολογικές αναφορές – πως μπορεί να γίνει το «νέο» οργανική προέκταση του «παλιού»;
- γ) **Τρόπους κατοίκησης**: Τι σημαίνει σήμερα κατοικία στο Ναύπλιο, ψυχαγωγία, εργασία, εμπόριο. Δηλαδή ποιοι τύποι κατοικίας, εργασίας, αναψυχής, εμπορίου μπορούν να παραλάβουν τη σημερινή ζωή της πόλης.

Στις συζητήσεις της ομάδας σχεδιασμού οι απαντήσεις δεν φαίνονταν προφανείς. Σε μία πρώτη φάση προχωρήσαμε μεθοδικά με μία αναλυτική ανάγνωση της οργάνωσης και των τυπολογικών χαρακτηριστικών της πόλης στο σύνολό της και ειδικότερα του άμεσου περιβάλλοντος του οικοπέδου ώστε να αναδειχθούν οι παράμετροι που θέτει στο εγχείρημα καταρχήν η ίδια η πόλη και η συγκυρία.

Θ. ΦΩΤΙΟΥ, Μ. ΜΑΝΤΟΥΒΑΛΟΥ, Ε. ΜΑΪΣΤΡΟΥ: ΣΥΓΚΡΟΤΗΜΑ ΚΑΤΟΙΚΙΩΝ ΣΤΟ ΟΙΚ. ΚΥΚΝΟΥ

Το οικόπεδο του Κύκνου.

Α. ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ

Η «παλιά πόλη» του Ναυπλίου συγκροτήθηκε ιστορικά από τον αρχικό οικιστικό πυρήνα που ξεκίνησε από την Ακροναυπλία και αναπτύχθηκε με διαδοχικές επεκτάσεις και επιχωματώσεις προς τη θάλασσα. Τον 19^ο αιώνα αρχίζει η ανάπτυξη της νεότερης πόλης ανατολικά της οδού Συγγρού, η οποία καλύπτει την περιοχή που είναι σήμερα γνωστή ως «Κεντρικό Ναύπλιο» η «Νέο Κέντρο» και αποτελεί τη φυσική συνέχεια της «Παλιάς πόλης».

Οι νεότερες επεκτάσεις που πραγματοποιούνται μέσα στον 20^ο αιώνα και αποτελούν σήμερα τις νεότερες συνοικίες Βυζάντιο, Νέα Πόλη και Πρόνοια, αρθρώνονται και διακρίνονται μεταξύ τους μέσω ενός τριγωνικού δικτύου οδικών αξόνων που ξεκινούν από το «Νέο Κέντρο».²

Το Νέο Κέντρο και ένα τμήμα της Παλιάς Πόλης συγκέντρωναν ιστορικά τις σημαντικότερες κεντρικές λειτουργίες του Ναυπλίου, που σήμερα διαχέονται και στις νεότερες συνοικίες κυρίως κατά μήκος των βασικών οδικών αξόνων. Η γραμμική αυτή ανάπτυξη των λειτουργιών επεκτείνεται σταδιακά και στους μικρότερους δρόμους κυρίως της περιοχής του Βυζαντίου, και γύρω από την πλατεία της περιοχής.

Οι παλαιότερες αυτές περιοχές διαθέτουν σημαντικούς ελεύθερους χώρους που σε συνδυασμό με τα ιστορικά στοιχεία που εμπεριέχουν ανάγονται σε σημαντικούς πόλους αναψυχής και προσέλκυσης επισκεπτών.

Τα δεδομένα της ανάπτυξης της πόλης είναι έντονα ορατά στην Παλαιά Πόλη όπου ενδείνεται ο τουριστικός χαρακτήρας. Είναι ορατά όμως, και στην ανάπτυξη των βασικών οδικών αξόνων, οι οποίοι δέχονται την εγκατάσταση νέων δράσεων εμπορίου και υπηρεσιών. Σε όλο το οδικό δίκτυο με εξαίρεση την παλιά πόλη, κυκλοφορούν και σταθμεύουν αυτοκίνητα και δεν υπάρχουν νομοθετημένοι η υλοποιημένοι πεζοδρόμοι και ποδηλατόδρομοι.

Η σύγκλιση των οδικών αξόνων – και κατ' επέκταση όλων των κινήσεων εισόδου στην πόλη στο κέντρο– στον λεγόμενο κόμβο της 11^{ης} δημιουργεί έντονα κυκλοφοριακά προβλήματα.

² Ιδιαίτερη αναφορά θα πρέπει να γίνει στον οικιστικό πυρήνα που αποτελεί το παλαιότερο τμήμα της Πρόνοιας και αναπτύσσεται στις ανατολικές παρυφές του Παλαμηνδιού, νότια της οδού 25^{ης} Μαρτίου. Το παλαιότερο αυτό τμήμα που βρίσκεται πολύ κοντά στο οικόπεδο του Κύκνου, διαμορφώθηκε τα πρώτα μετεπαναστατικά χρόνια ως «προάστιο» προσφύγων πόλης.

Παλιά πόλη.

Περιοχή Βυζαντίου

Β. ΤΟ ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ

Οι δρόμοι και τα οικοδομικά τετράγωνα, τα πλατώματα και οι πλατείες, καθώς και η συγκρότηση των όγκων και κτιρίων κατοικίας είναι τα στοιχεία του λεξιλογίου της πόλης στα οποία κρίθηκε αναγκαία ιδιαίτερη αναφορά.

Δρόμοι και οικοδομικά τετράγωνα

Παρουσιάζουν μία μεγάλη ποικιλία μορφών και πυκνότητας. Στην παλαιά πόλη εμφανίζονται με δύο μορφές. Τα οικοδομικά τετράγωνα που βρίσκονται παράλληλα στο παραλιακό μέτωπο, χαρακτηρίζονται από ιπποδάμεια κανονικότητα που παρέμπει σε μια «εν σειρά δόμηση»: πολύ μικρό εύρος κατά την μία πλευρά και μεγάλο μήκος κατά την άλλη. Οι δρόμοι είναι στενοί και η πυκνότητα μεγάλη. Όσο απομακρυνόμαστε από το παραλιακό μέτωπο ανεβαίνοντας προς την Ακροναυπλία τα οικοδομικά τετράγωνα χάνουν την κανονικότητά τους και αποκτούν μεγαλύτερο εύρος εσωτερικού ακάλυπτου χώρου. Οι δρόμοι δεν είναι πλέον ευθύγραμμοι. Χαρακτηρίζονται από μεταβαλλόμενο πλάτος και η χάραξη τους ακολουθεί τη μορφολογία του εδάφους.

Μια ανάλογη μορφολογική εικόνα βρίσκουμε στο παλαιότερο τμήμα της Πρόνοιας.

Το Βυζάντιο, η Νέα Πόλη και το νεότερο τμήμα της Πρόνοιας -η περιοχή γύρω από τον Κύκνο- χαρακτηρίζονται από μεγάλα ακανόνιστα οικοδομικά τετράγωνα όπου ο υπαίθριος ακάλυπτος χώρος τους αποκτά τα χαρακτηριστικά των αστικών τετραγώνων των μεγάλων πόλεων. Ακανόνιστο σχήμα με αναλογίες που δημιουργούν μη βιώσιμο χώρο – το αρνητικό του κτισμένου.

Χαρακτηριστικές εικόνες δρόμων του Ναυπλίου.

Πλατώματα και πλατείες

Στην Παλαιά Πόλη το πλέγμα των δρόμων με τις εξαιρετικές όψεις των σπιτιών και τις κεντρικές χρήσεις στο επίπεδο του ισογείου, τα πλατώματα και οι πλατείες συγκεντρώνουν τη ζωή επισκεπτών και κατοίκων. Εδώ συγκροτείται ο δημόσιος χώρος με σαφήνεια και διαφορετικούς βαθμούς έντασης. Η πλατεία Συντάγματος, το παραλιακό μέτωπο, το γραμμικό πάρκο του σιδηροδρομικού σταθμού στο κεντρικό Ναύπλιο, το σύνολο του αστικού ιστού της Παλιάς Πόλης και μαζί το Παλαμίδι, η Ακροναυπλία και το Μπουρτζι συγκροτούν το πνεύμα του τόπου, την χαρακτηριστική εικονογραφία στην οποία παραπέμπει το Ναύπλιο, την συλλογική μνήμη της πόλης.

Όπως όμως απομακρυνόμαστε από το κέντρο, τα πλατώματα και οι πλατείες χάνουν την ποιότητα τους. Εμφανίζονται ως τυχαίες διευρύνσεις του αστικού τοπίου χωρίς ταυτότητα και λειτουργικό ρόλο, ενώ οι χρήσεις εκτός κατοικίας συγκεντρώνονται, όπως είδαμε, στους άξονες κυκλοφορίας. Οι επεκτάσεις της πόλης δηλαδή αποκτούν τα χαρακτηριστικά των επεκτάσεων των μεγάλων αστικών κέντρων: ανωνυμία, χαοτική συγκρότηση του Δημόσιου Χώρου, έλλειψη συγκροτημένου πράσινου.

Στο Ναύπλιο η αντίθεση στην συγκρότηση του αστικού ιστού είναι πολύ αισθητή και αυτό ασφαλώς συμβάλλει στο ότι Κέντρο είναι πάντα η Παλιά Πόλη, παρότι οι κεντρικές χρήσεις χωροθετούνται πάνω στους άξονες κυκλοφορίας και παρότι η Παλιά Πόλη παραλαμβάνει πρακτικά όλο το βάρος της τουριστικής κίνησης. Η αίσθησή μας είναι ότι η πόλη αυτή αναζητάει τα χωρικά στοιχεία που θα υποστηρίξουν νέες κεντρικότητες. Και ότι στην κατεύθυνση αυτή η πλατεία, τα πλατώματα, οι συγκροτημένες γραμμικές αναπτύξεις ελεύθερου χώρου είναι τα κατάλληλα χωρικά στοιχεία, που αναδεικνύει το ίδιο το λεξιλόγιο της πόλης.

Η πλατεία Συντάγματος στην Παλιά πόλη.

Η κατοικία

Στην παλαιά πόλη διώροφοι και τριώροφοι συμπαγείς όγκοι κατοικίας συχνά με νεοκλασικά μορφολογικά στοιχεία οργανώνουν τις ζώνες παράλληλα στο παραλιακό μέτωπο. Μικροί κήποι αποκαλύπτονται στους κάθετους δρόμους προς αυτό. Όσο τα κτίσματα ανέρχονται προς την Ακροναυπλία οι όγκοι κερματίζονται, συστρέφονται, μικραίνουν και αποκτούν την ποικιλία των πολλαπλών υπαίθριων χώρων που χαρακτήριζαν την κατοίκηση των αρχών του προηγούμενου αιώνα – αυλές, προκίπια, ταράτσες, δώματα προσφέρουν τον ζωτικό χώρο για τον «αίθριο βίο» των Ελλήνων.

Εξάιρεση στη μικρή κλίμακα των λαϊκών κτισμάτων της πάνω ζώνης αποτελούν ορισμένα ενετικής καταγωγής και μεγάλου όγκου κτίρια. Οι τυπολογίες αυτές ανακαλύπτονται ξανά στις πρώτες επεκτάσεις της πόλης. Όσο όμως πλησιάζουμε τις δύο τελευταίες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα οι νέες κατασκευές προσομοιάζουν με τις πολυκατοικίες των μεγάλων αστικών κέντρων που εδώ «καπελώνονται» με κεραμοσκεπές.

Αεροφωτογραφίες Ναυπλίου.

Η περιοχή γύρω από τον Κύκνο συγκεντρώνει ένα αμάγαλμα τύπων κατοίκησης που συμποσούνται σε τριώροφες ή τετραώροφες πολυκατοικίες με διαμήκη μπαλκόνια και στέγες τετράκλινες με κεραμίδια. Το ισόγειο ανάλογα αν βρίσκεται σε εμπορικούς άξονες ή όχι διαμορφώνεται με *pilotis* ύψους 2,50μ. ή μαγαζιά ύψους 5,00μ.

Δεν προκαλεί βέβαια έκπληξη πως φθάνουμε να εγκαταλείψουμε όλες τις ποιότητες ζωής και κατοίκησης που βρίσκονται δύο βήματα πιο πέρα.

Η άκριτη εφαρμογή του μοντέλου της αστικής πολυκατοικίας των μεγαλουπόλεων ενισχυμένη από διατάξεις του ΓΟΚ με δήθεν στοιχεία εντοπιότητας (τετράκλινες στέγες με κεραμίδια) και ταυτόχρονα η δυνατότητα μεγαλύτερου ύψους στην περί-

πωση εφαρμογής pilotis οδηγούν νομοτελειακά στο μοντέλο που περιγράψαμε το οποίο κατακυριεύει τις νέες επεκτάσεις της πόλης και κάνει το Ναύπλιο να μοιάζει σ' αυτές τις περιοχές με όλες τις επαρχιακές ελληνικές πόλεις – χάνοντας εδώ εκείνα τα στοιχεία ταυτότητας που το κάνουν να είναι ιδιαίτερα δημοφιλές.

Γ. ΤΟ ΟΙΚΟΠΕΔΟ ΤΟΥ «ΚΥΚΝΟΥ»

Το οικόπεδο του «Κύκνου» είναι ένα μεγάλο αστικό κενό έκτασης 21.303 τ.μ. Βρίσκεται σε κεντρικό σημείο της πόλης -κεντροβαρικά στις γειτονιές της Πρόνοιας, Βυζάντιου και Νέας Πόλης- σε μικρή απόσταση από το κέντρο της πόλης (με τα πόδια) Έχει πρόσωπο επί της Λεωφόρου Ασκληπιού η οποία αποτελεί τη σύνδεση του Ναυπλίου με την Επίδαυρο και προβλέπεται να αποτελέσει τη Νέα Είσοδο από το Άργος στην πόλη. Είναι επίσης πολύ κοντά στο νοσοκομείο της πόλης και γειτνιάζει με μία νέα υπεραγορά.

Βιομηχανία Κύκνου.

Ο Λέοντας των Βαβαρών.

Το Παλαμίδι.

Η μία όψη του οικοπέδου βρίσκεται ακριβώς απέναντι από το μνημείο του Λέοντα των Βαβαρών το οποίο βρίσκεται σε ένα εξαιρετικό πευκοφυτευμένο ανάγλυφο και αποτελεί τόπο προβολής. (ένα από τα τοπία της πόλης). Έχει επίσης εξαιρετική θέα προς και από το Παλαμίδι το οποίο δεσπόζει με τον όγκο του στην περιοχή. Η λειτουργία της βιομηχανίας του Κύκνου για πολλές δεκαετίες έχει συνδεθεί άμεσα με τη ζωή της πόλης και το οικόπεδο που την στέγαζε, κενό σήμερα και με αλλοιωμένο το τοπογραφικό του ανάγλυφο αποτελεί τόπο αναφοράς και μνήμης για το Ναύπλιο

και τους κατοίκους του. Η διατήρηση αυτής της μνήμης μέσα από τη νέα λειτουργία που θα αποκτήσει ο χώρος, αποτέλεσε άλλη μία πρόκληση για την ομάδα μελέτης³.

Πρόκειται λοιπόν για ένα προνομιακό οικοπέδο που δημιουργεί μεγάλες προσδοκίες για το νέο ρόλο που μπορεί να παίζει στο Ναύπλιο με τις νέες χρήσεις που θα παραλάβει και τις νέες χωρικές που θα δημιουργήσει.

Αποψη του οικοπέδου από το Παλαιμίδι.

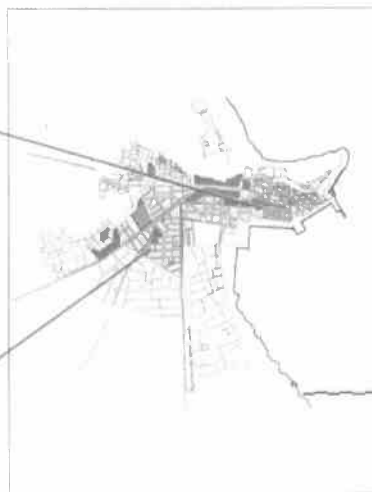
Προσδοκίες και ανησυχίες

Ο συντελεστής δόμησης 2,1 είναι ιδιαίτερα υψηλός σημαίνει 44,736 μ² και όγκο

Παλιά πόλη

Περιοχή γύρω από τον Κόκκο.

³ Αρχιτέκτονες: Θ. Φωτίου, Μ. Μαντουβάλου, Ελ. Μαΐστρου, Βαλεντίνη Καρβουντζή, Κωνσταντίνα Δεμίρη, Μαρία Καφρίτσα, Δήμητρα Νικολάου. – Συνεργάτες αρχιτέκτονες: Θεοδωρής Ψυκάκος, Βασίλης Ρίζος, Χριστίνα Μακαντάση, Αργυρώ Μουγγολιά, Βάσω Λιόλιου, Ιωάννα Χορτογιάννη, Σταυρούλα Θραβάλου.

201.314 μ³. Πρόκειται δηλαδή για μία μεγάλη χωρική επέμβαση στο κέντρο της πόλης με μεγάλη πυκνότητα η οποία θα προκύψει σε μικρό χρονικό διάστημα γεγονός που δεν συμβαδίζει με τους αργούς ρυθμούς ανάπτυξης μια πόλης και την σταδιακή κάλυψη των μικρών κενών οικοπέδων. Παράλληλα, το θέμα των χρήσεων σε μια τέτοια μεγάλη επέμβαση καθίσταται κομβικό. Μπορούμε να προβλέψουμε πέραν της κατοικίας, τις χρήσεις εκείνες που είναι αναγκαίες και θα εξασφαλίσουν την βιωσιμότητά τους σε βάθος χρόνου;

Δ. ΟΙ ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΕΣ ΧΡΗΣΕΙΣ

Οι χρήσεις που καθορίζονται στο από 5.6.1989 Π.Δ. (ΦΕΚ 350/Δ) επιτρέπουν στο υπό μελέτη οικοπέδο χρήσεις αμιγούς κατοικίας όπως αυτές αναλυτικά⁴ προσδιορίζονται στο από 6.4.1987 Π.Δ. (ΦΕΚ 166/Δ) .

Με δεδομένη την **οικιστική ανάπτυξη** του οικοπέδου τα ερωτήματα αφορούσαν τα είδη των Δημοσίων χρήσεων που απαιτούνται και τις αναλογίες σε ποσοστά κατοικιών και επαγγελματικών χώρων.

Βέβαια το βασικό διακύβευμα στην όλη προσπάθεια είναι αν θα μπορέσει το συγκρότημα να δημιουργήσει **μια νέα πολικότητα για το Ναύπλιο**. Μια σειρά επιχειρήματα συνηγορούν σ' αυτήν την κατεύθυνση. Η θέση του οικοπέδου και η σημασία της λεωφόρου Ασκληπιού με την συνεχή επέκταση επ' αυτής κεντρικών λειτουργιών, η έλλειψη ανάλογου πόλου στην ευρύτερη περιοχή καθώς και η υ-

⁴ Άρθρο 3 – Περιεχόμενα Γενικής Κατοικίας

Στις περιοχές γενικής κατοικίας επιτρέπεται μόνο:

1. Κατοικία
2. ξενοδοχεία μέχρι 100 κλινών και ξενώνες
3. εμπορικά καταστήματα (με εξαίρεση τις υπεραγορές και τα πολυκαταστήματα)
4. γραφεία, τράπεζες, ασφάλειες, κοινωφελείς οργανισμοί
5. κτίρια εκπαίδευσης
6. εστιατόρια
7. αναψυκτήρια
8. θρησκευτικοί χώροι
9. κτίρια κοινωνικής πρόνοιας
10. επαγγελματικά εργαστήρια χαμηλής όχλησης
11. πρατήρια βενζίνης
12. αθλητικές εγκαταστάσεις
13. κτήρια, γήπεδα στάθμευσης
14. πολιτιστικά κτίρια (και εν γένει πολιτιστικές εγκαταστάσεις)

ΝΑΥΠΛΙΑΚΑ ΑΝΑΛΕΚΤΑ

Κάτομη Ισογείου

ποστήριξη που θα έχει από τις νέες κατοικίες που θα δημιουργηθούν, είναι επιχειρήματα θετικά για το εγχείρημα. Παράλληλα όμως δεν αγνοείται ο κυρίαρχος ρόλος της παλαιάς πόλης για αναψυχή και εμπόριο. Οι χρήσεις εξετάστηκαν πολλαπλά. Και ως συνέχεια υφισταμένων χρήσεων και αναγκών της περιοχής αλλά και ως προσδοκία για την **ανάπτυξη ενός νέου πόλου κατοικίας, εργασίας, εμπορίου και αναψυχής** στο Ναύπλιο – που θα συγκεντρώνει σε καθημερινή βάση τους κατοίκους του συγκροτήματος, της ευρύτερης περιοχής, αλλά και την νεολαία της πόλης.

Μια σημαντική παράμετρος ήταν η έλλειψη πρασίνου στην γύρω περιοχή και η επιθυμία μας να δημιουργήσουμε ένα **διαμήκη άξονα πρασίνου** που θα συνδέσει το μνημείο του Λέοντος των Βαυαρών με την Ασκληπιού. Στον άξονα αυτό στοιχεία από την λειτουργία του Κύκνου μπορούν να δημιουργήσουν μια υπαίθρια έκθεση βιομηχανικής κληρονομιάς και μνήμης.

Ε. ΑΡΧΕΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ ΚΑΙ ΕΝΤΑΞΗΣ ΣΤΗΝ ΠΟΛΗ, ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΣΥΓΚΡΟΤΗΜΑΤΟΣ

- Επιδίωξή μας είναι η πολυλειτουργικότητα και παράλληλα η μελετημένη κατανομή των χρήσεων που θα καταστήσουν το νέο συγκρότημα βιώσιμο και αντίστοιχο με τις υπάρχουσες γειτονιές της πόλης.
- Η ένταξη λειτουργιών που θα αποτελέσουν πόλο έλξης και των Ναυπλιωτών αλλά και των επισκεπτών της πόλης.
- Η δημιουργία συγκροτήματος «ανοικτού» προς την πόλη δεδομένου ότι κάθε αντίθετη πρακτική θα οδηγήσει σε πολεοδομική και οικονομική αποτυχία με ένα δίκτυο δρόμων «ήπιας κίνησης» για την εξυπηρέτηση κατοίκων και επισκεπτών και την εξασφάλιση υπόγειων χώρων στάθμευσης ώστε να παραμείνει η νέα γειτονιά ελεύθερη κατά το δυνατόν από αυτοκίνητα και να μην φορτιστεί με επιπλέον στάθμευση η άμεση γειτονιά.
- Ο σχεδιασμός δημοσίου χώρου υψηλής ποιότητας για την ανάπτυξη κοινωνικής ζωής και αναψυχής με άμεσες αναφορές στο δημόσιο χώρο της Παλαιάς πόλης.

Βασική φιλοσοφία του σχεδιασμού υπήρξε **η φυσική ένταξη του νέου συγκροτήματος** στον πολεοδομικό ιστό της πόλης. Πώς δηλαδή το νέο συγκρότημα θα αποτελεί συνέχεια του υφιστάμενου πολεοδομικού ιστού των δρόμων, των οικοδομικών τετραγώνων των βασικών χαράξεων και της κυκλοφορίας της άμεσης περιοχής που το περιβάλλει.

Παράλληλα επιθυμούσαμε να χρησιμοποιήσουμε και να αξιοποιήσουμε τις πολύτιμες βιωμένες χωρικές της παλαιάς πόλης. Δηλαδή, την πυκνότητά της, τις διαστάσεις των δρόμων, των πλατειών και των πλατωμάτων της, τις σχέσεις χτισμένου – άχτιστου χώρου, τις εγκάρσιες και διαμήκης τομές των δρόμων της.

Να επαναδιαπραγματευθούμε με νέους όρους την μονολιθικότητα των κτιρίων της, τις μεγάλες επίπεδες επιφάνειες και την εναλλαγή των υψών, τις προεξοχές, ανοίγματα, δώματα, στέγες.

Μεγάλα ζητήματα που προκύπτουν, είναι πως σχεδιάζεις τα δώματα των κτιρίων που αποτελούν την **σημαντικότερη πέμπτη όψη του συγκροτήματος** από το Παλαμήδι.

Πώς δημιουργείς την αίσθηση των μικρών ιδιοκτησιών του αστικού ιστού όταν το ιδιοκτησιακό καθεστώς είναι ενιαίο.

Πώς απαντάς σήμερα στο θέμα της κατοίκησης

– Ποιες οι διαφορές αν ζεις κοντά στη γη, στον ενδιάμεσο κορμό ενός κτιρίου ή ψηλά στην απόληξή του.

Τέλος,

Πώς εισάγεις **βασικές αρχές περιβαλλοντολογικού σχεδιασμού που αφορούν:**

- Την εξεύρεση των απαιτούμενων ελεύθερων χώρων και την επιδίωξη της διαμπερότητας στις κατοικίες ώστε να εξασφαλίζεται ο σωστός ηλιασμός και αερισμός τους.
- Τον σχεδιασμό φυτεύσεων και «μαλακών» επιφανειών στο δημόσιο χώρο που θα αναβαθμίσουν περιβαλλοντικά το συγκρότημα.
- Την εξασφάλιση της δυνατότητας χρήσης παθητικών ηλιακών συστημάτων θέρμανσης και δροσισμού.
- Τη δημιουργία «πρότυπων» και πρωτότυπων τυπολογιών κατοικίας και καταστημάτων με ποιότητα χώρων και με αναφορές σε υφιστάμενες τυπολογίες της παλιάς Πόλης.

Δημιουργήσαμε ένα συγκρότημα ανοικτό στην πόλη με δρόμους ήπιας κίνησης οι οποίοι προκύπτουν από την επέκταση υφιστάμενων. Ως βασικά εργαλεία για το σχεδιασμό επιλέγονται: το οικοδομικό τετράγωνο και ο δρόμος, η πλατεία και μία διαμήκης πράσινη ζώνη.

Κάτοψη Γ' ορόφου.

ΟΙΚΟΔΟΜΙΚΑ ΤΕΤΡΑΓΩΝΑ

Τα οικοδομικά τετράγωνα και ο δρόμος διαμορφώνονται με αναλογίες και μεγέθη αντίστοιχες των υφισταμένων, και ως αποτέλεσμα επέκτασης των βασικών αξόνων κίνησης και χάραξης της άμεσης γειτονιάς. Έχουν όμως μία μεγάλη διαφορά – ο εσωτερικός τους χώρος είναι σαφής και οριοθετημένος με ενδιαφέρουσες και βιώσιμες αναλογίες. Δεν προκύπτει ως αρνητικό απόσπασμα του κτισμένου χώρου. Ανήκει στις κατοικίες του ισογείου, όπως και η ζώνη των προκηπίων που δημιουργούνται παράλληλα στο δρόμο. Η συνέχεια των δρόμων αποκαθίσταται χωρίς να διασπάται από Pilotis. Διακριτικά περάσματα ή πλατώματα αποκαλύπτουν τους κρυμμένους κήπους των οικοδομικών τετραγώνων.

Η τομή του οικοδομικού τετραγώνου αποκαλύπτει την λογική συγκρότησης των όγκων του. Ένας τετραώροφος όγκος που στεγάζεται με δίριχτες στέγες περιβάλλεται κατά τις δύο του όψεις (εξωτερική και εσωτερική) με χαμηλότερους τριώροφους όγκους στους οποίους ενσωματώνονται ημιυπαίθριοι χώροι. Οι εξώστες όταν υπάρχουν είναι μικροί και παραπέμπουν στα μπαλκόνια της παλιάς πόλης.

Με αυτόν τον χειρισμό δημιουργούνται ενδιαφέρουσες ταράτσες στον 4^ο όροφο που αντί για τα δημοφιλή ρετιρέ των νεοελλήνων. Οι είσοδοι των Πολυκατοικιών είναι διαμπερείς και δεν υπάρχουν παρά ελάχιστοι εγκάρσιοι διάδρομοι, ώστε σχεδόν όλες οι κατοικίες είναι διαμπερείς.

Κάθε οικοδομικό τετράγωνο έχει διαφορετικές *ηφολογικές* εκφράσεις ώστε να διαφοροποιούνται μεταξύ τους και παρ' ότι επιχειρείται ενότητα ύψους δεν υπάρχει επαναλαμβανόμενη τυπική όψη, ώστε να επιτυγχάνεται πολυμορφία και ποικιλία. Οι δρόμοι έχουν διαφορετικές όψεις, φυτεύσεις και διαστάσεις.

Η ΠΛΑΤΕΙΑ ΚΑΙ Η ΠΡΑΣΙΝΗ ΔΙΑΜΗΚΗΣ ΖΩΝΗ

Με εντελώς διαφορετικό τρόπο επεξεργαζόμαστε τις Δημόσιες χρήσεις την πλατεία και τα μέτωπα της Ασκληπιού και της Γιαννοπούλου.

Η πλατεία είναι εσωτερική, αποκαλύπτεται από την Ασκληπιού με ένα μεγάλο άνοιγμα και ένα διακριτικό πέραςμα. Από τη Γιαννοπούλου υπάρχει, επίσης διακριτή είσοδος. Γύρω της οργανώνονται δραστηριότητες εμπορίου και αναψυχής. Δανείζεται τις αναλογίες της από τις πλατείες της παλιάς πόλης.

Ανατολικά ανοίγεται προς τη διαμήκη πράσινη ζώνη. Στην πλατεία «βλέπουν» κατοικίες, γραφεία, χώροι εναλλακτικών χρήσεων, μαγαζιά, αναψυκτήρια και εστιατόρια. Τα εσωτερικά μέτωπα των οικοδομικών τετραγώνων που την περιβάλλουν αποκαλύπτουν την διαφορετική λογική οργάνωσης και έκφρασης των δημόσιων χρήσεων. Μεγάλα ανοίγματα υπακούουν σε ένα κατασκευαστικό modulus που μπορεί να παραλαμβάνει τις αλλαγές στο μέγεθος των χρήσεων.

Θ. ΦΩΤΙΟΥ, Μ. ΜΑΝΤΟΥΒΑΛΟΥ, Ε. ΜΑΙΣΤΡΟΥ: ΣΥΓΚΡΟΤΗΜΑ ΚΑΤΟΙΚΙΩΝ ΣΤΟ ΟΙΚ. ΚΥΚΝΟΥ

Με την πράσινη διαμήκη ζώνη περιπάτου, συνδέουμε το μνημείο του Λέοντος των Βαυαρών με την Ασκληπιού. Αποκαλύπτεται έτσι η ύπαρξη του μνημείου σε έναν από τους πιο πολυσύχναστους άξονες της πόλης και καλείται ο κάτοικος και ο επισκέπτης σε έναν περίπατο που αφού περάσει από την εσωτερική πλατεία ανέρχεται προς τον πράσινο λόφο του μνημείου κοντά στα προκήπια των ισόγειων κατοικιών των διαφορετικών οικοδομικών τετραγώνων.

Η φύτευσή της ακολουθεί την χαρακτηριστική φύτευση των κήπων και των δημόσιων χώρων της περιοχής – εσπεριδοειδή και πεύκα μαζί με κουτσουπιές και μικροδάφνες και μυρωδικούς θάμνους (λεβάντα, δεντρολίβανο και ρίγανη)-.

Στον περίπατο αυτό φιλοδοξούμε ο κάτοικος και ο επισκέπτης να ανακαλύπτουν στοιχεία της ιστορίας του Κύκνου, και της παραγωγικής του δραστηριότητας.

ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΚΑΤΟΙΚΙΑΣ

Η κατοικία με τον σημαντικό της όγκο συγκροτεί τις περιοχές Α και Β. Στην περιοχή Α υπάρχουν χρήσεις εμπορίου στο ισόγειο του μετώπου της οδού Γιαννοπούλου. Η περιοχή Γ, όπου και η πλατεία του συγκροτήματος συγκροτείται κυρίως με δημόσιες χρήσεις, αναψυχής, εμπορίου, εργασίας, στον τελευταίο, όμως όροφο τοποθετούνται σε ορισμένα κτίρια, σε πανοραμικές θέσεις, κατοικίες.

Οι κατοικίες, όπως αναφέρθηκε, συγκροτούν τα οικοδομικά τετράγωνα και υπακούουν σε μια σειρά κανόνων. Είναι διαμπερείς στη μεγάλη τους πλειοψηφία, με ευέλικτη τυπολογία που επιδέχεται αλλαγές (διευρύνσεις ή κερματισμό) και σχεδιάζονται με αναφορά την θέση τους στην τομή του κτιρίου.

Οι μικρότερες κοντά στην γη και οι μεγαλύτερες στους τελευταίους ορόφους. Ενσωματώνουν τους υπαίθριους χώρους τους εντός του όγκου του κτιρίου (έχουμε εδώ το γνωστό παράδειγμα των ημιυπαιθρίων που όμως δεν πρόκειται να κλείσουν αφού έτσι και αλλιώς η δόμηση δεν εξαντλείται). Οι εξώστες, όταν υπάρχουν, είναι μικροί και δεν διατρέχουν τις όψεις των κτιρίων. Στον 3^ο όροφο ο όγκος υποχωρεί κατά 2,70 μ. δημιουργώντας μεγάλες ταράτσες με εξαιρετικές θέες.

Θ. ΦΩΤΙΟΥ, Μ. ΜΑΝΤΟΥΒΑΛΟΥ, Ε. ΜΑΙΣΤΡΟΥ: ΣΥΓΚΡΟΤΗΜΑ ΚΑΤΟΙΚΙΩΝ ΣΤΟ ΟΙΚ. ΚΥΚΝΟΥ

Υπάρχουν διάφορες κατοικίες που είτε επωφελούνται των κήπων των ισογείων όπου και ανοίγονται τα καθιστικά τους, είτε τοποθετούνται στον 2^ο και 3^ο όροφο όπου βρίσκονται τα καθιστικά και τα οποία ανοίγονται στις μεγάλες υπαίθριες ταράτσες.

Διαμπερή φωτεινά κλιμακοστάσια διανέμουν τις κατακόρυφες κινήσεις.

Ο κατασκευαστικός κάναβος είναι 4,05μ.χ4.05μ., 5.40μ. κτλ ενώ εμβάτη αποτελεί ο κάναβος 0.90μ.χ0.90 μ. που οργανώνει όλη την κατασκευή.

Οι τύποι των κατοικιών για κάθε κατηγορία είναι πολλοί. Προσφέρουν έτσι μεγάλη ποικιλία στον κάτοικο και διαφορετικούς τρόπους ζωής. Ανάλογα με την θέση τους στην τομή του κτιρίου παραλλάσσουν για να επωφεληθούν τα πλεονεκτήματα που προκύπτουν από την ιδιαίτερή τους ένταξη.

Με αυτό το συνθετικό χειρισμό, αποφεύγουμε την τυποποίηση και προσφέρουμε μεγάλες δυνατότητες στην επεξεργασία των όψεων.

Να σημειωθεί εδώ ότι οι τύποι κατοικίας σε κάθε κατηγορία του ενός, δύο, τριών ή τεσσάρων δωματίων διατηρούνται στο κάτω όριο της επιφάνειάς τους (μ²), ενώ προσφέρουν την δυνατότητα κατοίκησης σε μεγάλο αριθμό ατόμων.

ΣΤ. ΕΙΔΙΚΕΣ ΕΠΙΛΟΓΕΣ ΣΤΟ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΝΑΔΕΙΞΗ ΤΟΥ ΛΕΟΝΤΑ ΤΩΝ ΒΑΥΑΡΩΝ

Για την ανάδειξη του μνημείου του Λέοντα των Βαυαρών, σχεδιάστηκε –όπως προαναφέρθηκε– μία μεγάλη διαμήκης ζώνη δεντροφυτεμένη που ξεκινά από την λεωφόρο Ασκληπιού διασχίζει το συγκρότημα και καταλήγει με ελαφριά στροφή στο μνημείο. Ο ελεύθερος χώρος μπροστά από το μνημείο μαζί με τον μικρό κοινόχρηστο χώρο που βρίσκεται μεταξύ του μνημείου και του οικοπέδου και την δεντροφυτεμένη ζώνη του συγκροτήματος συμβάλλουν στην ανάδειξη του μνημείου

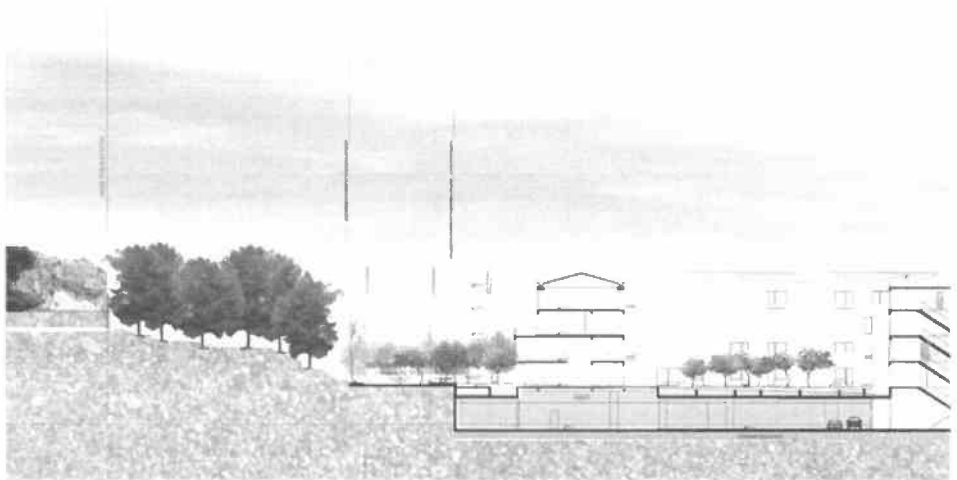
Οι όψεις των κατοικιών που βρίσκονται απέναντι από το μνημείο, βρίσκονται σε

υποχώρηση από τα όρια του οικοπέδου, και το μέγιστο ύψος τους είναι μικρότερο του επιτρεπόμενου.

Σε κάθε περίπτωση η τομή στον άξονα του μνημείου είναι ενδεικτική της υπεροχής του από το γύρω δομημένο περιβάλλον, ενώ το νέο οικιστικό μέτωπο που δημιουργεί το συγκρότημα θα συμβάλλει με την αρχιτεκτονική του ποιότητα στην αναβάθμιση του χώρου.

Ο κενός χώρος που υπάρχει αυτή τη στιγμή απέναντι από το μνημείο δημιουργεί ένα μεγάλο μη λειτουργικό κενό το οποίο αποδιοργανώνει τον οικιστικό ιστό.

Αξίζει να αναφερθεί ότι τα κατ' εξοχήν μνημεία της παλιάς πόλης –με χαρακτηριστικά παραδείγματα τις εκκλησίες Αγίου Γεωργίου και Αγίου Σπυρίδωνα– αναδεικνύονται μέσα από έναν συνεκτικό αστικό ιστό και μικρών διαστάσεων πλατώματα.

Z. ANTI EΠΙΛΟΓΟΥ

Όσο γράφεται αυτό το άρθρο η Αθωνική Τεχνική Α.Ε. κατασκευάζει την πρώτη γειτονιά 3 που προβλέπονται. Θα ευχηθούμε καλό κατευόδιο στη νέα ζωή που ξεκινά για την περιοχή του Κύκνου.

Γ'

ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ

Ιωάννης Πετρόπουλος

Πρόεδρος Δ.Σ. του Κέντρου Ελληνικών Σπουδών Ελλάδος, Πανεπιστήμιο Harvard
Αναπληρωτής Καθηγητής Αρχαίας Ελληνικής Φιλολογίας Δ.Π.Θ.

ΚΕΝΤΡΟ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ (ΕΛΛΑΔΑΣ) ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ HARVARD

Το CHS στην Ουάσινγκτον

Τον Δεκέμβριο του 1961 ο μεγάλος Αμερικανός ευεργέτης Paul Mellon ίδρυσε το **Center for Hellenic Studies (CHS) στην Ουάσινγκτον**, θέτοντάς το υπό την αιγίδα και τη διοίκηση του **Πανεπιστημίου του Harvard**. Ο Mellon “προικοδότησε” το Κέντρο με την πεποίθηση ότι ο αρχαιοελληνικός πολιτισμός δεν είναι μόνον επίκαιρος, αλλά και ζωτικής σημασίας για τον σύγχρονο άνθρωπο. Πίστευε ότι ένα

Το κτήριο της διοίκησης του CHS στην Ουάσινγκτον.

Άποψη του περιβάλλοντος του CHS στην Ουάσινγκτον.

τέτοιο ίδρυμα, ταγμένο στις ελληνικές σπουδές και την υπεύθυνη εκλαΐκευση, θα μπορούσε να προβάλει σε διεθνή κλίμακα "τα μεγάλα πολιτισμικά επιτεύγματα της αρχαίας Ελλάδος", ιδιαίτερα "τις ανθρωπιστικές αξίες των Ελλήνων και την απήχισή τους" ανά τους αιώνες. Σκοπός του Κέντρου Ελληνικών Σπουδών ήταν και είναι να τονίσει και να τονώσει τις ανθρωπιστικές αξίες στην εθνική ζωή των Αμερικανών, να οργανώνει και να επικουρεί έρευνα στις ανθρωπιστικές επιστήμες, να διεξάγει συνεργατικές δράσεις με Ιδρύματα τόσο στις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής όσο και σε άλλες χώρες και να ενισχύει μία γενικότερη ενημερότητα σχετικά με τον ελληνικό πολιτισμό από τη Μυκηναϊκή περίοδο έως το τέλος της αρχαιότητας.

Έκτοτε το CHS εξελίχθηκε σε **κορυφαίο ερευνητικό και σεμιναριακό κέντρο**, στο οποίο φιλοξενούνται κάθε ακαδημαϊκό έτος ένδεκα μεταδιδακτορικοί υπότροφοι, κυρίως κλασικοί φιλόλογοι, αρχαιολόγοι, φιλόσοφοι και ιστορικοί από τις Η.Π.Α. και από άλλες χώρες - 30 συνολικά. Τα καλοκαίρια το CHS προσφέρει υποτροφίες διαρκείας ενός μηνός σε μεγάλο αριθμό ερευνητών, οι οποίοι φιλοξενούνται στις ειδικά διαμορφωμένες κατοικίες και διαμερίσματα τα οποία εντοπίζονται εντός του περιβάλλοντος (campus) του Κέντρου.

Στο κεντρικό κτήριο του Κέντρου λειτουργεί η βιβλιοθήκη, στην οποία συγκεντρώνεται μία πολύ μεγάλη συλλογή βιβλίων (περίπου 60.000 τόμοι) και περιοδικών (συνδρομές σε περισσότερα από 500 περιοδικά). Ανάλογες συλλογές Λατινικής φιλολογίας και Ρωμαϊκών σπουδών παρέχουν τη δυνατότητα συγκριτικής έρευνας. Εκτός από τις έντυπες εκδόσεις, παρέχεται και η δυνατότητα πλήρους πρόσβασης στις ηλεκτρονικές πηγές οι οποίες είναι διαθέσιμες μέσα από το εκτενέστατο δίκτυο βιβλιοθηκών του Πανεπιστημίου του Harvard.

Η ερευνητική αυτή κατεύθυνση, η οποία περικλείει κυρίως τις Ανθρωπιστικές επιστήμες και δη τις Κλασικές Ελληνικές Σπουδές, συνδυάζεται και υποστηρίζεται με ψηφιακές τεχνολογίες αιχμής. Στο πλαίσιο αυτό το CHS έχει επενδύσει σε πλήρως εξοπλισμένο νέο κτήριο, το οποίο περατώθηκε πέρυσι και βρίσκεται ανάμεσα στις κεντρικές εγκαταστάσεις του στην Ουάσινγκτον. Το κτήριο αυτό – το λεγόμενο “House A” – διαθέτει υπερσύγχρονο εξοπλισμό για παρουσιάσεις, επεξεργασίες δεδομένων, τηλεδιασκέψεις και πλήθος άλλων δυνατοτήτων οι οποίες υποστηρίζουν την εξ αποστάσεως εκπαίδευση και δίνουν την ευκαιρία σε επιστήμονες σε διαφορετικά μέρη να αλληλεπιδρούν.

Η Στοά του CHS στην Ουάσινγκτον.

Άποψη του περιβάλλον του Πανεπιστημίου Harvard.

Επί πλέον, **το ίδρυμα εκδίδει βιβλία**, μονογραφίες και τα πρακτικά των συνεδρίων που διεξάγονται στους χώρους του, καθώς και άλλα έργα που προέρχονται από διεθνείς συνεργασίες. όπως η **νέα κριτική έκδοση, σε διαδικτυακή μορφή, της πρώτης ραψωδίας της Ιλιάδος**. Αρχή του Κέντρου είναι να “εκδίδει ηλεκτρονικά”, δηλαδή διαδικτυακά, όσα κείμενα παράγει και τυπογραφικά – έτσι, για παράδειγμα, τα πρακτικά ενός σεμιναρίου όχι μόνο τυπώνονται, αλλά και δημοσιεύονται στο internet. Το περιοδικό του Κέντρου, **Classics@**, είναι επίσης διαδικτυακό.

Το ελληνικό παράρτημα του CHS στο Ναύπλιο (CHS GR)

Από το 1998 το Κέντρο είναι ισότιμο μέλος της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Harvard. Τις δραστηριότητές του επιβλέπει μια επιτροπή η οποία περιλαμβάνει ex officio τον κοσμητόρα της Φιλοσοφικής Σχολής και καθηγητές του Harvard. Από το 2000 διευθυντής του CHS είναι ο **Gregory Nagy**, καθηγητής Κλασικής Φιλολογίας και Συγκριτικής Λογοτεχνίας στο Harvard, παγκοσμίου ολκής

ΙΩ. ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΣ: ΚΕΝΤΡΟ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ (ΕΛΛΑΔΑΣ) ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ HARVARD

ελληνιστής (και δη ομηριστής), ο οποίος βραβεύθηκε (2006) μαζί με το επιτελείο του CHS από το Ίδρυμα Ωνάση, για την προσφορά του Κέντρου στη **διάδοση του ελληνικού πολιτισμού**.

Από τα πρώτα χρόνια που ο καθηγητής Nagy ανέλαβε τη διεύθυνση του Center for Hellenic Studies ξεκίνησε συζητήσεις και προσπάθειες εγκαθίδρυσης του Κέντρου και στην Ελλάδα, προκειμένου να ενδυναμώσει και να επεκτείνει τους δεσμούς συνεργασίας του Κέντρου με επιστήμονες, Ιδρύματα και άλλους συνεργάτες στην Ελλάδα και στην Ευρώπη. Οι προσπάθειες αντικατόπτριζαν τη γενικότερη συνειδητοποίηση που αναπτυσσόταν αργά αλλά σταθερά στους κόλπους της διοίκησης του Πανεπιστημίου για την αναγκαιότητα διεθνοποίησης της παρουσίας και των δράσεων του Harvard. Την ίδια στιγμή οι προσπάθειες αυτές στόχευαν ακριβώς στην καλύτερη υπηρετήση των θεμελιακών ιδρυτικών σκοπών της λειτουργίας του Κέντρου δηλαδή την προαγωγή των Ελληνικών Κλασσικών Γραμμάτων και Αξιών.

Το Ναύπλιον αποτελούσε πρώτη επιλογή του CHS, κυρίως εξαιτίας της εξαιρετικής ιστορικής του σημασίας και της γεωγραφικής του τοποθεσίας. Η θέση του

Η περίφημη βιβλιοθήκη Widener στο Harvard.

CHS-GR στο Ναύπλιο προέκυπτε **στρατηγική από άποψη καθαρώς εκπαιδευτική**, καθώς χάρη στη γειτνίασή του με σημαντικούς αρχαιολογικούς χώρους στην Πελοπόννησο (Μυκήνες, Μυστράς, Ολυμπία κ.ά.) και τη Στερεά Ελλάδα (λ.χ. Δελφοί) θα διευκόλυνε τους Αμερικανούς σπουδαστές – επισκέπτες του Κέντρου.

Κατά τις προαναφερόμενες συζητήσεις, οι οποίες ξεκίνησαν το 2003 και στις οποίες βασικοί συνομιλητές ήταν, από την πλευρά του Κέντρου ο κ. Ιωάννης Πετρόπουλος, Αναπληρωτής Καθηγητής του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης και από την πλευρά του Δήμου Ναυπλίου οι κ.κ. Παναγιώτης Αναγνωσταράς, Δήμαρχος Ναυπλίου, και Ανδριανός Ανυφαντής, Αντιδήμαρχος Ναυπλίου, καθώς επίσης και ο Ναυπλιώτης Δικηγόρος Ιωάννης Φωτόπουλος, συμφωνήθηκε να προχωρήσει η ανακαίνιση του νεοκλασικού Μεγάρου Ιατρού (πρώην Δημαρχείου Ναυπλίου) και να εκμισθωθεί εν συνεχεία από το CHS για να στεγαστεί το ελληνικό παράρτημα του Κέντρου.

Στη διαδικασία ανακαίνισης του κτηρίου Ιατρού, η οποία ολοκληρώθηκε το φθινόπωρο του 2007, συνεργάστηκαν επί μεγάλο χρονικό διάστημα ο Δήμος Ναυπλίου, το Center for Hellenic Studies (CHS) στην Ουάσινγκτον, το Πανεπιστήμιο Harvard, το Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου, εργολάβοι και αρχιτέκτονες καθώς και άλλοι Δημόσιοι και Ιδιωτικοί φορείς. Αξίζει να σημειωθούν και οι δωρεές ιδιωτών, με προεξάρχοντες τους κ.κ. Νίκο Μαζαράκη και Γεώργιο Δ. Βερναρδάκη, οι οποίοι εξασφάλισαν σημαντικό μέρος του πάγιου εξοπλισμού του Κέντρου Ελληνικών Σπουδών (Ελλάδας) του Πανεπιστημίου του Harvard.

Το Κέντρο Ελληνικών Σπουδών (Ελλάδας) του Πανεπιστημίου του Harvard, αφότου εγκαινιάστηκε, το Σάββατο 28 Ιουνίου του 2008, έχει ανοίξει τις πύλες του σε κάθε ενδιαφερόμενο μαθητή, φοιτητή, ερευνητή, καθηγητή και επισκέπτη. Ουσιαστικά πρόκειται για τον πρώτο σχετικό κόμβο τον οποίο διαθέτει στην Ευρώπη το διεθνές δίκτυο ερευνητικών κέντρων του Harvard και ο οποίος είναι προσιτός – και μάλιστα δωρεάν– στο ευρύ κοινό.

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ

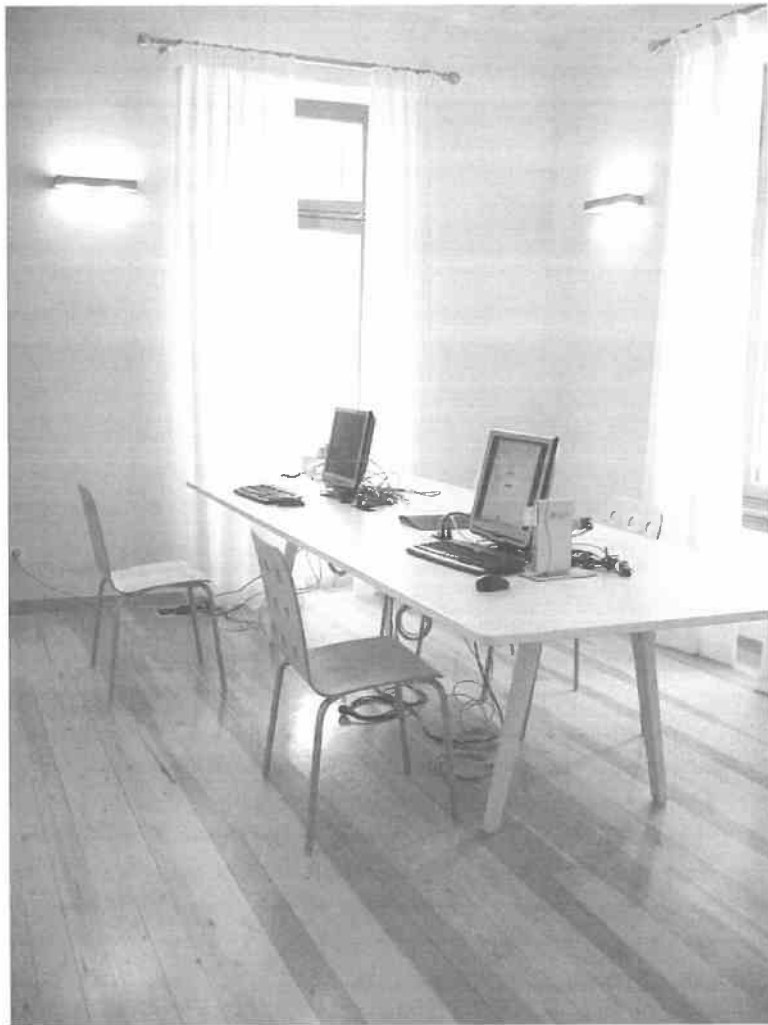
Το κτήριο Ιατρού στο Ναύπλιο, όπου στεγάζεται το Κέντρο Ελληνικών Σπουδών.

Στο ισόγειο του Κέντρου Ελληνικών Σπουδών βρίσκεται η αίθουσα διαλέξεων οικογενείας Νίκου Μαζαράκη. Η αίθουσα αυτή διαθέτει τον απαραίτητο εξοπλισμό για εκδηλώσεις, ομιλίες ή μικρά συνέδρια, όπως ασύρματος βιντεοπροβολέας, μικροφωνική εγκατάσταση με ενσύρματα και ασύρματα μικρόφωνα, ασύρματο δίκτυο, φορητοί υπολογιστές, εξοπλισμός για βιντεοσκόπηση κ.λπ. Εκτός από τον «συμβατικό» αυτό τεχνολογικό εξοπλισμό, το Κέντρο Ελληνικών Σπουδών διαθέτει και μία ειδική μονάδα πολλαπλής τηλεδιάσκεψης. Χάρη σ' αυτή είναι δυνατή η άμεση διαδραστική επικοινωνία, με βίντεο και εικόνα, τόσο με το Center for Hellenic Studies (CHS) στην Ουάσινγκτον, όσο και με το Πανεπιστήμιο Harvard καθώς και άλλα ιδρύματα και οργανισμούς, οι οποίοι διαθέτουν ανάλογες δυνατότητες Τεχνολογίας της Πληροφορίας.

Στον πρώτο όροφο του Κέντρου βρίσκεται η ψηφιακή βιβλιοθήκη του Κέντρου (αίθουσα **Ψηφιακής Βιβλιοθήκης** Γεωργίου Δ. Βερναρδάκη). Η επένδυση του

ΝΑΥΠΛΙΑΚΑ ΑΝΑΛΕΚΤΑ

Harvard σε τεχνολογία στο Ναύπλιον, η οποία υλοποιείται μέσα από τη δημιουργία αυτής της Ψηφιακής Βιβλιοθήκης και είναι από πολλές απόψεις άγνωστη στον χώρο των ελληνικών πανεπιστημίων και συναφών ερευνητικών κέντρων και κρατικών υπηρεσιών, είναι τεράστια και καινοτόμος. Εξασφαλίζει στους επισκέπτες του Κέντρου πρόσβαση σε πλειάδα βάσεων δεδομένων καθώς και σε άλλα μέσα, όπως είναι, για παράδειγμα, τα ακόλουθα:

Πάγκος εργασίας στην Ψηφιακή Βιβλιοθήκη του Κέντρου.

1. **TLG, Θησαυρός της Ελληνικής Γλώσσας.** Πρόκειται για διαδικτυακό αρχείο που περιέχει όλα τα κείμενα που έχουν γραφεί στην ελληνική γλώσσα, από την εποχή των πινακίδων της Γραμμικής Β (1300 π.Χ.) έως την Άλωση της Κωνσταντινούπολης: 11.000 κείμενα, 89 εκατομμύρια λέξεις.
2. Βάση δεδομένων που φέρει τη μυκηναϊκή ονομασία **Perseus** και περιλαμβάνει:
  - Χάρτες κανονικούς και δορυφορικούς της Ελλάδος
  - Άρθρα και βιβλία εγκυκλοπαιδικού χαρακτήρα, αναφερόμενα στην ιστορία και τη μυθολογία της Ελλάδος
  - Ένα corpus (αρχείο) Ελλήνων και Λατίνων συγγραφέων με αγγλικές μεταφράσεις
  - Το LSJ (από τα αρχικά των ονομάτων τριών επιμελητών της έκδοσης, H.G. Liddell, R. Scott, H.S. Jones), δηλαδή λεξικό αρχαιοελληνικό – αγγλικό, ένα-τη έκδοση, απαραίτητο εργαλείο για κάθε ερευνητή
  - Αρχείο εικονογραφίας, με επιλεγμένα έργα της αρχαιοελληνικής τέχνης.
3. Πρόσβαση στο **J-Stor**, την πασίγνωστη **βιβλιογραφική βάση δεδομένων** που περιλαμβάνει **πάνω από 122 περιοδικά**, κυρίως στα αγγλικά αλλά και σε άλλες γλώσσες, τα οποία σχετίζονται με τις κοινωνικές και ανθρωπιστικές επιστήμες (όχι μόνο με την ελληνική φιλολογία) και είναι προσιτά *on line*. Τα 122 και πλέον περιοδικά αυτά καλύπτουν γνωστικούς χώρους όπως: **αρχαιολογία, ανθρωπολογία, οικονομολογία, κοινωνιολογία, σλαβικές σπουδές, μεσανατολικές σπουδές, λατινοαμερικανικές σπουδές, εκπαίδευση, ιστορία κ.ά.**
4. Πρόσβαση στη **Σούδα *on line***, δηλαδή το σημαντικό βυζαντινό εγκυκλοπαιδικό λεξικό (10ου αι.) το οποίο επανεκδίδεται τμηματικά.
5. Πρόσβαση στη **βιβλιοθήκη του Κέντρου στην Ουάσινγκτον, 53.000 τόμων**, η οποία περιέχει και όλες τις διαδικτυακές εκδόσεις του Κέντρου, για παράδειγμα την Ιλιάδα και τα σχόλια.
6. Άμεση πρόσβαση σε ολόκληρο το φάσμα των επί μέρους **βιβλιοθηκών του Harvard**. Έτσι στα μέσα του Ναυπλίου προστίθεται μια **βάση δεδομένων με 9 εκατομμύρια λήμματα, όπου καταγράφονται πάνω από 14 εκατομμύρια βιβλία, περιοδικά, χειρόγραφα, αρχεία, χάρτες, μικροφίλμ, μουσικές παρτιτούρες, ηχογραφήσεις και εικονογραφικό υλικό.**

Η πρόσβαση στην ψηφιακή βιβλιοθήκη του Κέντρου Ελληνικών Σπουδών είναι δωρεάν για όλους, χωρίς να απαιτείται η οποιαδήποτε σύνδεση ή σχέση με

το Πανεπιστήμιο Harvard ή οποιασδήποτε μορφής συνδρομή.

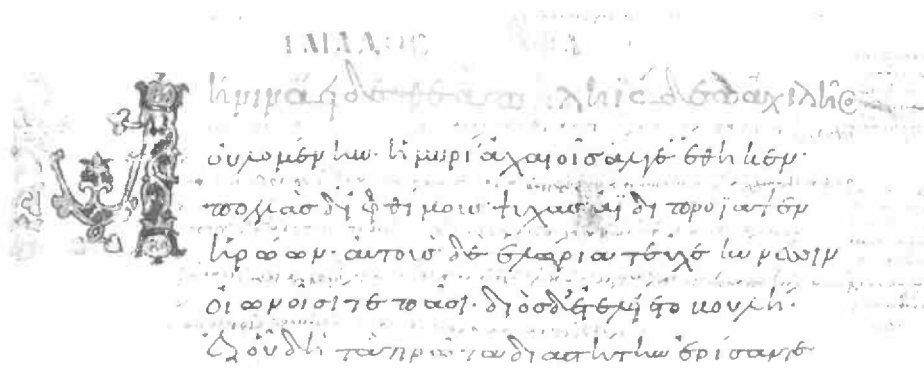
Επίσης σημαντικό είναι το γεγονός ότι με γνώμονα την καλύτερη, φιλικότερη και ευκολότερη αξιοποίηση της εν λόγω υποδομής ο χρήστης μπορεί να χρησιμοποιήσει ένα απλό “usb flash drive” (“usb stick”), ούτως ώστε να αποθηκεύσει όλα τα άρθρα και γενικότερα όλα τα αρχεία από τις βάσεις δεδομένων και τις ψηφιακές πηγές, προκειμένου να τα μελετήσει με τη μεγαλύτερη δυνατή άνεση χρόνου στον δικό του χώρο. Αντίστοιχα παρέχεται η δυνατότητα στον χρήστη να αποστείλει μήνυμα ηλεκτρονικού ταχυδρομείου επισυνάπτοντας τα σχετικά με τα ενδιαφέροντά του αρχεία.

Αξίζει να σημειωθεί ότι το Κέντρο Ελληνικών Σπουδών έχει παράλληλα ξεκινήσει τη διαδικασία δημιουργίας μίας Έντυπης Βιβλιοθήκης, η οποία σε πρώτη φάση θα περιλαμβάνει πολύ σημαντικές και βασικές εκδόσεις των Κλασικών Γραμμάτων (π.χ. εκδόσεις της Loeb Classical Library για τα Κλασικά Ελληνικά και Λατινικά Γράμματα), λεξικά και σχετικούς οδηγούς κ.λπ. Η ανάπτυξη της συγκεκριμένης βιβλιοθήκης οφείλει πολλά στη γενναιοδωρία συμπολιτών μας.

Στον πρώτο όροφο του Κέντρου φιλοξενείται επίσης ένα ακόμη ‘μηχάνημα’, το οποίο είναι πρωτόγνωρο στην Ελλάδα. Το μηχάνημα αυτό, το λεγόμενο «Λίκνο» (“Cradle”), χρησιμοποιήθηκε τον Απρίλιο του 2008 στην ψηφιοποίηση, μεταξύ άλλων σημαντικών έργων, το αρχαιότερο σωζόμενο αντίγραφο της Ιλιάδας, το οποίο βρίσκεται στη Μαρκιανή Βιβλιοθήκη της Βενετίας.

Ο χειρόγραφος κώδικας, ο οποίος ονομάζεται ‘Venetus A’ και χρονολογείται στον 10ο αιώνα, ήταν επί πολλά χρόνια κλειδωμένος σε ειδικές θήκες της βιβλιοθήκης, απρόσιτος στους ερευνητές. Η φθορά αυτού του εύθραυτου χειρογράφου, στο οποίο ουσιαστικά βασίζονται όλες οι γνωστές εκδόσεις της Ιλιάδας, επέβαλλαν την ερμητική του φύλαξη και απόκρυψη από το κοινό. Το Κέντρο Ελληνικών Σπουδών της Ουάσινγκτον, με πρωτοβουλία του κ. Nagy, συγκρότησε μία διεθνή ομάδα ειδικών επιστημόνων (συντηρητές χειρογράφων της Βρετανικής Βιβλιοθήκης, ειδικοί φωτογράφοι από ερευνητικά κέντρα της Αυστρίας αλλά και από Πανεπιστήμια των Ηνωμένων Πολιτειών, κλασικοί φιλόλογοι κ.λπ.). Το Κέντρο, αφού εξασφάλισε μετά από πολυετείς προσπάθειες τις απαραίτητες άδειες, πραγματοποίησε την ψηφιοποίηση του χειρογράφου, καθώς και άλλων έργων.

Η ψηφιοποιημένη Ιλιάδα είναι πλέον στη διάθεση οποιασδήποτε ερευνητή μέσα από την ιστοσελίδα του Κέντρου. Σημειωτέον ότι χάρη στον ειδικό τρόπο φωτογράφισης και επεξεργασίας του κειμένου από την ερευνητική ομάδα του CHS, αναδείχθηκαν και σβησμένες λέξεις αλλά και σχόλια από τις ανά τους αιώνες διαφορετικές αναγνώσεις του κειμένου, τα οποία δεν είναι ορατά στο γυμνό μάτι. Το «Λίκνο»

Ἡ Ἰλιάδα στο χειρόγραφο Venetus A..

εἶναι στη διάθεση, χωρίς καμία επιβάρυνση, των πανεπιστημίων και της ευρύτερης ερευνητικής κοινότητας για την ψηφιοποίηση παλαιών, ευαίσθητων και μεγάλης αξίας βιβλίων, χαρτῶν ἢ χειρογράφων. Με τον τρόπο αυτό ολοκληρώνεται ουσιαστικά ἕνας πρῶτος κύκλος δράσης –και ἕνα ἀπὸ τὰ οράματα– του Κέντρου, καθὼς ἡ Ἰλιάδα επιστρέφεται διαδίκτυα ὄχι μόνο στην Ελλάδα, ἀλλὰ και σε ὅλη τὴν υφήλιο.

Τέλος, στον δεῦτερο ὄροφο του κτηρίου Ἰατροῦ βρίσκεται ἀφ' ἐνός ἡ αἴθουσα συνεδριάσεων, στην οποία διεξάγονται workshops, σεμινάρια ἢ ἄλλου τύπου συνεργασίες, και ἀφετέρου καθὼς και τὰ γραφεῖα τῶν εργαζόμενων του Κέντρου. Στον τρίτο ὄροφο, στη σοφίτα του Κέντρου, σχεδιάζεται ἡ δημιουργία ἐνός ἐπιπέδου γραφείου για τὸ προσωπικὸ ἢ και μελλοντικὸς ὑπότροφους ερευνητές.

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΚΑΙ ΔΡΑΣΕΙΣ

Οι άξονες δραστηριοποίησης του Κέντρου Ελληνικών Σπουδών περιλαμβάνουν και προγράμματα για φοιτητές τόσο του Πανεπιστημίου του Harvard όσο και άλλων Πανεπιστημίων, τα οποία βρίσκονται σε όλες τις Ηπείρους.

Το **θερινό πρόγραμμα Επαγγελματικής Κατάρτισης** (Summer Internship Program) του Κέντρου Ελληνικών Σπουδών δίνει τη δυνατότητα σε επιλεγμένους φοιτητές του Πανεπιστημίου του Harvard να επισκεφθούν την Ελλάδα, να συμμετέχουν σε μαθήματα ελληνικής γλώσσας και πολιτισμού και να εργαστούν επί πέντε εβδομάδες επάνω στο αντικείμενο σπουδών τους, σε Ιδρύματα αλλά και εταιρίες αιχμής (π.χ. συμμετοχή σε ανασκαφές στη Μιδέα και στις Κεχριές, εργασία στο Εθνικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης, στο Υπουργείο Εξωτερικών, στο Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα κ.α.). Ο σχεδιασμός αυτού του πρωτοποριακού προγράμματος του Harvard, δίνει τη δυνατότητα στους φοιτητές όχι μόνο να γνωρίσουν τον ελληνικό πολιτισμό (μέσα από μαθήματα, εκδρομές σε αρχαιολογικούς και πολιτιστικούς εν γένει χώρους, συμμετοχή σε πολιτιστικές εκδηλώσεις, διαλέξεις, επισκέψεις σε μουσεία κ.λπ.), αλλά σταδιακά και σε μικρό χρονικό διάστημα να ενσωματωθούν στον ελληνικό τρόπο ζωής και να κατανοήσουν τη σύγχρονη Ελλάδα. Σε αυτό βοηθάει ο δυναμικός σχεδιασμός του προγράμματος, στο οποίο το Ναύπλιο είναι ο πρώτος προορισμός των φοιτητών, κατά την «Εβδομάδα Προσανατολισμού» στο Κέντρο Ελληνικών Σπουδών. Εν συνεχεία μεταβαίνουν σε διάφορες περιοχές της πατρίδας μας για να πραγματοποιήσουν την πρακτική τους εξάσκηση.

Τα τελευταία τέσσερα χρόνια το Κέντρο Ελληνικών Σπουδών έχει προσφέρει περισσότερες από τριάντα υποτροφίες σε φοιτητές, κυρίως προπτυχιακούς, του Harvard, ενώ σχεδιάζει το επόμενο βήμα του προγράμματος. Το σχέδιο αυτό περιλαμβάνει τη συμμετοχή Ευρωπαίων και Ελλήνων φοιτητών (από την Ελλάδα και την Κύπρο), αποσκοπώντας επίσης στην εισαγωγή των φοιτητών στην αγορά εργασίας και συνδέοντας ουσιαστικά τις σπουδές τους με την μετέπειτα επαγγελματική τους καριέρα.

Το πρωτοποριακό διακλαδικό και διεπιστημονικό **Πρόγραμμα Θερινών Σπουδών του Πανεπιστημίου του Harvard** στην Ελλάδα, το οποίο επικεντρώνεται στις Συγκριτικές Πολιτισμικές Σπουδές.

Το πρόγραμμα αυτό αποτελεί ένα από τα πολλά παρόμοια προγράμματα του Πανεπιστημίου που πραγματοποιούνται σε διάφορες περιοχές του κόσμου (από τη Βολιβία και την Ονδούρα έως τη Σουηδία και την Κίνα) και τελεί υπό την Αιγίδα του Κέντρου Ελληνικών Σπουδών. Το ελληνικό πρόγραμμα είναι το παλαιότερο και

πιο πετυχημένο θερινό πρόγραμμα του Πανεπιστημίου (χρονιά έναρξης το 2002) και πραγματοποιείται στις ιστορικές πόλεις της Ολυμπίας και του Ναυπλίου. Τα εντατικά μαθήματα του προγράμματος αυτού, τα οποία διδάσκουν Καθηγητές του Harvard και άλλων Αμερικανικών και Ευρωπαϊκών Πανεπιστημίων, περιλαμβάνουν μεταξύ άλλων τον Όμηρο και την Αρχαία Ελλάδα, το Βυζάντιο, την Οθωμανική Αυτοκρατορία καθώς και τις σύγχρονες Αυτοκρατορίες στη Δύση και την Ανατολή. Παράλληλα με τα μαθήματα, οι φοιτητές επισκέπτονται τους σημαντικότερους αρχαιολογικούς χώρους της Ελλάδας (Δελφοί, Μήκυνες, Ακρόπολη κ.λπ.), ενώ παρακολουθούν πολιτιστικές εκδηλώσεις (π.χ. παραστάσεις στην Επίδαυρο) κ.λπ. Ένα από τα εξέχοντα χαρακτηριστικά του θερινού προγράμματος είναι η πολυπολιτισμικότητα των ομάδων των φοιτητών. Συμμετέχουν κάθε χρόνο φοιτητές από το Πανεπιστήμιο του Harvard (Αμερικανοί και π.χ. Βιετναμέζοι, Ελληνοαμερικανοί, Κινέζοι) αλλά και φοιτητές από Πανεπιστήμια άλλων χωρών, όπως Ελλάδα, Τουρκία, Κίνα, Μεγάλη Βρετανία, Βουλγαρία, Γερμανία κ.ά. Αξίζει να αναφερθεί ότι το Κέντρο Ελληνικών Σπουδών όπως και άλλοι χορηγοί (π.χ. το Πανεπιστήμιο Πατρών) προσφέρουν **σημαντικό αριθμό υποτροφιών τόσο σε Έλληνες όσο και αλλοδαπούς φοιτητές**. Σημειωτέον, επίσης, ότι στους συμμετέχοντες πιστώνονται διδακτικές μονάδες για το Πρόγραμμα Σπουδών της Σχολής στην οποία φοιτούν στα οικεία Ιδρύματα.

Το Πρόγραμμα Θερινών Σπουδών του Harvard από το καλοκαίρι του 2009 θα εγκαινιάσει μία νέα δυναμική διακλαδική έρευνα. Στο πλαίσιο αυτό θα πραγματοποιηθεί συνέδριο με θέμα το «Χώρο» στο Κέντρο Ελληνικών Σπουδών στο Ναύπλιο, στο οποίο θα παρουσιασθούν ηλεκτρονικές και έντυπες ανακοινώσεις-δημοσιεύσεις υπό την αιγίδα του Κέντρου και του Πανεπιστημίου του Harvard. Τέλος, αξίζει να αναφερθεί ότι από το καλοκαίρι του 2008 το πρόγραμμα πολιτισμικών σπουδών πραγματοποιείται στην Ολυμπία και στο Ναύπλιο, όπου οι φοιτητές και οι διδάσκοντες μπορούν να χρησιμοποιήσουν στην έρευνα και τις εργασίες τους, την ψηφιακή βιβλιοθήκη, το σύνολο της υλικοτεχνικής υποδομής καθώς και το ανθρώπινο δυναμικό του Κέντρου.

Τα παραπάνω προγράμματα ενισχύουν τους βασικούς στόχους του Κέντρου Ελληνικών Σπουδών, ιδιαίτερα τη συνεχιζόμενη ροή φοιτητών, επιστημόνων και καθηγητών από τις Η.Π.Α. προς την Ελλάδα, ενώ δίνεται ταυτόχρονα η δυνατότητα σε συμμετέχοντες και ενδιαφερόμενους από την Ελλάδα και άλλες χώρες, να έρθουν κοντά στο Πανεπιστήμιο του Harvard, συμμετέχοντας σε προγράμματά του.

Το Κέντρο Ελληνικών Σπουδών αποτελεί επίσης **σημείο αναφοράς για Πανεπιστήμια και Ιδρύματα από όλο τον κόσμο τα οποία οργανώνουν εκπαιδευτικές**

δράσεις στην Ελλάδα. Για τον σκοπό αυτό παρέχει κάθε δυνατή βοήθεια σε φοιτητές και καθηγητές να μεταβούν στην Ελλάδα και δη στο Ναύπλιο, για να ολοκληρώσουν μέρος ή και το σύνολο των εκπαιδευτικών τους προγραμμάτων (προπτυχιακών ή μεταπτυχιακών).

Η συμβολή του Κέντρου έγκειται στην παροχή υλικοτεχνικής υποδομής και κατ' επέκταση βέλτιστη υποστήριξη της εκπαιδευτικής δράσης (και εμπειρίας). Για παράδειγμα τον Νοέμβριο και Δεκέμβριο του 2008 σε συνεργασία με το Σουηδικό Ινστιτούτο Αρχαιολογίας στην Αθήνα, φιλοξενήθηκε ομάδα φοιτητών και καθηγητών από τρία Πανεπιστήμια της Σουηδίας, οι οποίοι πραγματοποίησαν μέρος του Διαπανεπιστημιακού Μεταπτυχιακού τους Προγράμματος με θέμα τη «Διαχείριση των Υδάτινων Πόρων» στο Κέντρο Ελληνικών Σπουδών. Παρόμοια ήταν η συνεισφορά του Κέντρου σε μία ομάδα μεταπτυχιακών φοιτητών και καθηγητών του Πανεπιστημίου Ταφτς τον Ιανουάριο του 2009, το πρόγραμμα των οποίων αφορούσε τις «Διεθνείς Σχέσεις». Το Κ.Ε.Σ. κατέχει σημαίνουσα θέση στον Παγκόσμιο Ακαδημαϊκό χάρτη, **ως πόλος έλξης στην Ελλάδα για φοιτητές και καθηγητές διαφορετικών χωρών και επιστημών.**

Η παρουσία και η προσφορά του Κέντρου Ελληνικών Σπουδών διακλαδίζεται και σε δράσεις οι οποίες απευθύνονται στο **κοινό της Αργολίδας, της Πελοποννήσου και ευρύτερα της Ελλάδας, μέσω σειράς ομιλιών και εκδηλώσεων. Πέρυσι (2008) πραγματοποιήθηκαν δέκα, εν συνόλω, ομιλίες υπό τον τίτλο «Φίλοι του CHS». Φέτος (2009) οι ομιλίες θα εμπλουτισθούν και με άλλες εκδηλώσεις στη «Σειρά Εκδηλώσεων».**

Οι εκδηλώσεις είναι ανοιχτές στο κοινό, πλαισιώνονται από διαλέξεις, εκθέσεις, παρουσιάσεις κ.λπ. Το 2008 στις εκδηλώσεις συμμετείχαν μεταξύ άλλων ο Γάλλος Πρέσβης κ. Christophe Farnaud, ο Μητροπολίτης Κallistos Ware, ο Συγγραφέας και Ελληνιστής Δρ. Pedro Olalla κ.ά. Το 2009 έγιναν έξι ανάλογες εκδηλώσεις, μεταξύ των οποίων τριήμερο το οποίο συνδιοργανώθηκε από το Κέντρο Ελληνικών Σπουδών και τη Δημοτική Επιχείρηση Πολιτιστικής Ανάπτυξης Ναυπλίου και ήταν αφιερωμένο στο «Λίκνο» ψηφιοποίησης της Ιλιάδος, με διάλεξη του Καθηγητή κ. Δημητρίου Μαρωνίτη, επίδειξη της λειτουργίας του εν λόγω μηχανήματος από το δημιουργό του, τον κ. Manfred Mayer, ομιλία από τον Πρόεδρο του Κ.Ε.Σ. Καθηγητή Ιωάννη Πετρόπουλο, Εργαστήριο (workshop) με συμμετοχή Διευθυντών Βιβλιοθηκών κ.λπ. η διάλεξη της Ιδρύτριας και Προέδρου του Πελοποννησιακού Λαογραφικού Ιδρύματος κ. Ιωάννας Παπαντωνίου, η οποία πλαισιώθηκε με έκθεση χαρακτηριστικών ενδυμάτων· η διάλεξη του διακεκριμένου αρχαιολόγου κ. Stephen G. Miller, η οποία απευθυνόταν (και) σε κοινό μικρότερων ηλικιών και περιέλαβε μικρό θεατρικό δρώμενο κ.λπ.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Το Κέντρο Ελληνικών Σπουδών **συνιστά τον μοναδικό κόμβο του Harvard στην Ευρώπη, που είναι προσιτός στο κοινό και έχει συσταθεί ως συνέχεια και συμπλήρωση της αποστολής του Κέντρου Ελληνικών Σπουδών (Ουάσινγκτον) του Πανεπιστημίου του Harvard (CHS).**

Το Κέντρο στο Ναύπλιον δεν απονέμει τίτλους σπουδών ούτε επιβάλλει διδασκτρα, ενώ η πρόσβαση και αξιοποίηση των υποδομών του είναι απολύτως ελεύθερη για όλους, δεδομένου ότι θεμελιώδης προϋπόθεση της δραστηριοποίησής του είναι ότι η γνώση πρέπει να αποτελεί παγκόσμιο αγαθό, προσιτό και ελεύθερο για τον καθένα.

Στο ελληνικό παράρτημα έχουν μεταγισθεί οι ανθρωπιστικές επιδιώξεις, οι διακλαδικές μέθοδοι και τα τεχνολογικά μέσα του CHS της Ουάσινγκτον. Αντίστοιχη είναι και η μετάγχιση των ερωτημάτων με τα οποία καταπιάνονται οι μελετητές και σπουδαστές που επισκέπτονται ή και συμμετέχουν σε προγράμματα του CHS-GR: τα ερωτήματα και ζητήματα αυτά απορρέουν απευθείας από τη συσσωρευμένη εμπειρία περίπου 4.000 ετών ελληνικού υλικού και πνευματικού πολιτισμού και αφορούν ζητήματα όπως «Πολιτισμός και Πολιτισμένος», «Τι είναι Δημοκρατία και πώς επιτυγχάνεται καλύτερα;», «Τι είναι ο διεθνισμός – ποια είναι τα οφέλη του – ποιες είναι οι απώλειες από την ανάμειξη των πολιτισμών;», «Τι σημαίνει “Ευρωπαϊός”;», «Ποια η θέση της Ελλάδας στο “χώρο” μεταξύ Ανατολής και Δύσης;» κ.λπ.

Παράλληλα το Κ.Ε.Σ. στοχεύει να παρέχει κατάλληλο εργασιακό και ακαδημαϊκό περιβάλλον για φοιτητές και ακαδημαϊκούς, οι οποίοι προέρχονται από οποιοδήποτε μέρος του κόσμου και σπουδάζουν οποιαδήποτε επιστήμη, προκειμένου να επιδιώξουν εκπαιδευτικές και ερευνητικές διαδικασίες είτε στον χώρο του είτε και εξ' αποστάσεως.

Οι δυνατότητες του Κέντρου Ελληνικών Σπουδών του Πανεπιστημίου του Harvard, επομένως, είναι πολλές και τα οφέλη, υπαρκτά και μελλοντικά, για τον τόπο μας εξαιρετικά μεγάλα. Είναι προφανείς οι **εθνικοί λόγοι** οι οποίοι επιβάλλουν την υποστήριξη του CHS-GR από κρατικούς και άλλους ελληνικούς φορείς καθώς και από κάθε Έλληνα.

Σωκράτης Γεωργ. Διδασκάλου
Συνταξιούχος δάσκαλος

ΑΦΟΥΓΚΡΑΣΜΑΤΑ

Μετά από πολλές προτροπές συγγενικών μου προσώπων και αφού υπήρξαν αρκετές αναβολές αποφάσισα, επί τέλους, να καταγράψω διηγήσεις σημαντικών γεγονότων που άκουσα, πολλές φορές, στην παιδική μου ηλικία και έμειναν ανεξίτηλες στη μνήμη μου.

Καλό θα ήταν η ενέργειά μου αυτή να είχε πραγματοποιηθεί πριν από αρκετά χρόνια, όταν οι πρωταγωνιστές των γεγονότων ευρίσκοντο στη ζωή, γιατί έτσι η πληροφόρηση θα ήταν πιο σωστή και οι χρονολογίες ακριβέστερες. Δυστυχώς όμως, η άσκηση του λειτουργήματός μου, οι οικογενειακές ευθύνες και οι άλλες ενασχολήσεις μου δε μου έδωσαν το χρόνο να προβώ, προ πολλού, στην ενέργεια που τώρα κάνω. Πιστεύω όμως πως επειδή οι παιδικές μου αυτές παραστάσεις είναι βαθιά χαραγμένες μέσα μου, τόσο ζωηρά, θα αποδοθούν με μεγάλη, να μην πω μέγιστη, προσέγγιση στην πραγματικότητα. Εξάλλου, «κάλιο αργά παρά ποτέ» όπως λέει και η παροιμία, βγαλμένη από την Ελληνική σοφία.

Θα αναφερθώ, σε τούτο το πόνημά μου, στα μαύρα χρόνια της κατοχής. Πιο συγκεκριμένα, θα σας διηγηθώ μερικές δύσκολες στιγμές που αντιμετώπισε η οικογένειά μου τα χρόνια εκείνα, τη στάση που κράτησε στον καταγισμό των γεγονότων και τον τρόπο που χειρίστηκε τις δύσκολες καταστάσεις που παρουσιάστηκαν, τόσο ο πατέρας μου Γεώργιος Σ. Διδασκάλου, όσο και ο θείος μου και τότε Πρόεδρος της Κοινότητας Λυγουριίου Βασίλης Σ. Διδασκάλου.

Ο συχωρεμένος ο πατέρας μου ήταν, μπορώ να πω, χωρίς υπερβολή, ένας τέλειος άνθρωπος. Ωραίος άνδρας, απόφοιτος Σχολαρχείου της εποχής εκείνης, σωστός σύζυγος, στοργικός πατέρας αξιολάτρευτος παππούς. Άνθρωπος εργατικός και πολύ κοινωνικός ανάλαφρο να είναι το χώμα που τον σκεπάζει.

Η Μητέρα μου, προσωποποίηση της εργατικότητας, καλοσύνης, αγάπης και στοργής ήταν κόρη του Νικολού του Καλαματιανού και της Αθηνάς. Αδελφή της Βαγγελιάς του Τυροβολά (Τζάθα) και του Γιάννη του Καλαματιανού.

Οι γονείς μου παντρεύτηκαν στις 27 Οκτωβρίου του 1940. Το ξημέρωμα της 28ης Οκτωβρίου τους βρήκε γαμήλιο ταξίδι στο Ναύπλιο στο ξενοδοχείο της Μεγάλης Βρετανίας. Τους ξύπνησαν πρωί πρωί οι καμπάνες των εκκλησιών που μετατράπη-

καν, θα έλεγε κανείς, σε τήματα του πολέμου. Πόλεμος! πόλεμος! φώναζαν σε λίγο όλοι στους δρόμους του Ναυπλίου ή στα παράθυρα που άνοιγαν με περιέργεια πρωί πρωί για να μάθουν το λόγο της αναστάτωσης οι αγουροξυπνημένοι. Φωνές χαρούμενες και ενθουσιώδεις για τους νέους αλλά και φωνές τρομαγμένες για τους μεγάλους που είχαν νοιώσει τα δεινά των προηγούμενων βαλκανικών πολέμων και Μικρασιατικής καταστροφής. Με ποιον θα πολεμούσαμε δεν το ρωτούσε κανείς γιατί μετά τον τορπιλισμό της Έλλης στις 15 Αυγούστου του 1940, ανήμερα της Εορτής της Μεγαλόχαρης στην Τήνο, όλοι οι Έλληνες γνώριζαν το μελλοντικό αντίπαλο μας. Το μήνυμα ήταν ολοφάνερο, το είχαμε λάβει, το είχαμε κατανοήσει πλήρως.

Η μητέρα μου, ίσως δεν είχε καταλάβει το κρίσιμο της όλης κατάστασης και εξέφρασε την επιθυμία να συνεχιστεί το γαμήλιο ταξίδι και μέχρι το Άργος για να δει η φουκαριάρα –κοπέλα άβγαλη, ορφανή, αταξίδευτη στην εποχή της– τη μεγάλη πόλη του Νομού.

Ο νιόπαντρος σύζυγος ήταν δυνατόν να της χαλάσει το χατίρι, να μην τρέξει να πραγματοποιήσει την πρώτη της επιθυμία:

Έτσι σε λίγο βρέθηκαν στο Άργος. Είναι η στιγμή που οι καθηγητές και οι δάσκαλοι κλείνουν τα σχολεία και οι μαθητές ξεχνούνται στους δρόμους. Πετούν τα τηλίκιά τους στον αέρα και φώναζαν ενθουσιασμένοι πόλεμος – πόλεμος!

Η όλη κατάσταση είναι πλέον σοβαρή. Το γαμήλιο ταξίδι διακόπτεται εδώ στο Άργος. Οι νιόπαντροι επιστρέφουν στο Λυγουριό. Η νύφη μένει με τα πεθερικά της και ο γαμπρός παίρνει το κλίφι από τη μαξιλαροθήκη με τα απαραίτητα είδη πρώτης ανάγκης που του ετοίμασαν, αποχαιρετά γυναίκα και γονείς και φεύγει για να καταταγεί πάλι στο στρατό.

Γεώργιος και Ελένη Διδασκάλου.

«Ο νοσοκόμος»

Κατά την πρώτη κατάταξη του στο στρατό ο πατέρας μου υπηρέτησε ως βοηθητικός, για λίγο στην Τρίπολη, την Κόρινθο και τελικά κατέληξε στο Ναύπλιο.

Σε μια αίθουσα, ένα θάλαμο, του στρατοπέδου στο Ναύπλιο μπαίνει, κάποια μέρα, στις αρχές της θητείας του, ο Αρχίατρος του Στρατοπέδου και διαλέγει – μετά από απλή προφορική συνέντευξη της στιγμής – δυο φαντάρους για να τους εκπαιδεύσει και να τους χρησιμοποιήσει ως νοσοκόμους στο αναρρωτήριο. Ο ένας εκ των δύο ήταν ο πατέρας μου. Όταν άρχισε η εκπαίδευση των υποψηφίων νοσοκόμων στο στρατιωτικό νοσοκομείο, που ήταν στα «πέντε αδελφία» πίσω από το σημερινό ξενοδοχείο «Αμφιτρύων» στη δυτική πλευρά του κάστρου της Ακροναυπλίας και ο αρχίατρος παρουσίαζε τα διάφορα φάρμακα, τα ονομάτιζε και έλεγε τον τρόπο χρήσης των και τις διάφορες ενδείξεις και παρενέργειες των, φάνηκαν στον πατέρα μου όλα αυτά τόσο δύσκολα που του ήταν αδύνατον, τη στιγμή εκείνη, να πιστέψει πως θα μπορέσει να ανταποκριθεί σωστά στα νέα του καθήκοντα. Και όμως μέσα σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα έμαθε τα πάντα, είχε κατανοήσει πλήρως την όλη ενημέρωση που του είχε γίνει και είχε τη δυνατότητα και την ευχέρεια, ακόμα και μέσα στη νύχτα, χωρίς φως, να κατεβάσει από το ράφι και να φέρει στον Αρχίατρο, Γεώργιο Λεβέντη από το Καρακοβούνι της Κυνουρίας, το φάρμακο που του είχε ζητήσει.

Ο γιατρός αναγνώρισε, πολύ σύντομα, την οξυδέρκεια του, του έδειξε την εμπιστοσύνη του και του επέτρεπε να παίρνει στο χώρο του πρωτοβουλίες. Του είχε, με άλλα λόγια, απόλυτη εμπιστοσύνη.

Εδώ θα αναφερθώ σε ένα περιστατικό το οποίο αν και ξεκίνησε με καλή πρόθεση, καλό σκοπό, κόντευε να καταλήξει σε τραγωδία: Ένας συνάδελφος φαντάρος του πατέρα μου ονόματι Νικόλαος Μπακλώρης από την Κλένια της Κορινθίας δούλεψε στο φούρνο του στρατοπέδου. Δουλειά σκληρή, κυρίως νυχτερινή και πολύ εξοντωτική. Η κούραση κάποια στιγμή ήταν μεγάλη, ανυπόφορη. Παρακαλεί λοιπόν ο κουρασμένος φαντάρος το φίλο του το νοσοκόμο, που είχε και τη γνωριμία, την εύνοια του γιατρού, να κάνει κάτι για να πάρει καμιά αναρρωτική άδεια να ξεκουραστεί λίγο και να πάει να δει και την οικογένειά του.

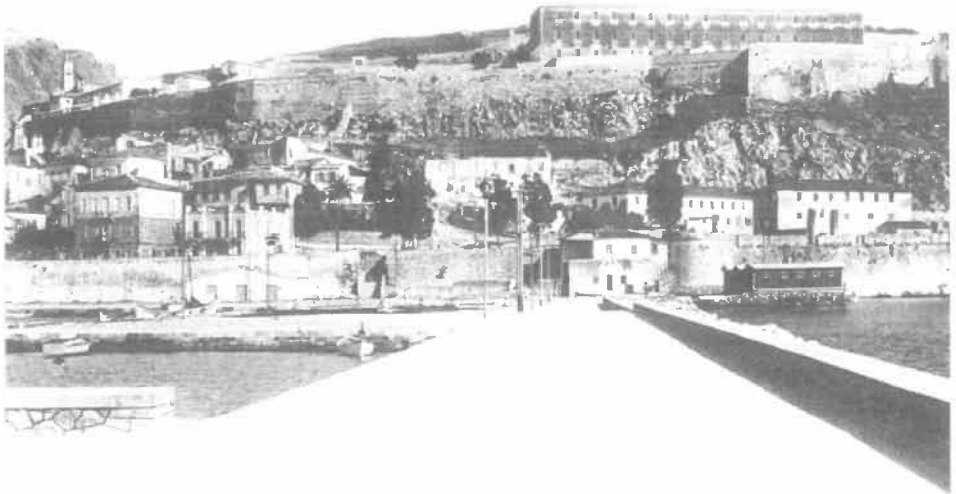
Ο νοσοκόμος πρόθυμα ανταποκρίνεται στην επιθυμία του κουρασμένου φίλου του. Βάζει στο πέλμα του ποδιού του βαμπάκια κι επιδέσμους, ιώδια και γάζες και τον βάζει σ' ένα κρεβάτι του αναρρωτηρίου. Κατά την επίσκεψη του γιατρού και στην ερώτηση «τι έχει αυτός νοσοκόμος;» ο νοσοκόμος απαντά πως πάτησε ένα καρφί. Ο γιατρός ζητάει να λυθεί το τραύμα για να το δει αλλά ο έμπιστος νοσοκόμος καθησυχάζει το γιατρό του λέγοντάς του πως το καθάρισε σωστά και έχει κάνει και βάλει επάνω στην πληγή όλα τα προαπαιτούμενα. Ο γιατρός τότε κάνει έναν αντιτε-

τανικό ορό στον άρρωστο και φεύγει από το αναρρωτήριο κατευθυνόμενος προς το κέντρο του Ναυπλίου.

Ο «ασθενής» στρατιώτης μετά την ένεση του αντιτετανικού ορού που του έγινε και σε πολύ λίγο χρονικό διάστημα παθαίνει κάτι σαν αλλεργικό σοκ, πετάει σ' όλο του το σώμα καντήλες, επιδεινώνεται γρήγορα η κατάσταση του και βρίσκεται σε πολύ δύσκολη θέση η υγεία του δε συνεχώς χειροτερεύει.

Ο νοσοκόμος, σωστά ενεργήσας, αφήνει το αναρρωτήριο και τρέχει στην πόλη του Ναυπλίου προς εύρεση του γιατρού αναζητώντας τον στα γνωστά στέκια που γνωρίζει. Τον βρίσκει να γευματίζει στο εστιατόριο του Χουντάλα και του διηγείται, ασθμένως, τα καθέκαστα. Ο γιατρός αντιλαμβάνεται το κρίσιμο της όλης κατάστασης του ασθενούς, σταματάει αμέσως το γεύμα του, και τρέχει γρήγορα προς σωτηρία του «πληγωμένου» φαντάρου.

Το πάλεμα του φαντάρου μεταξύ ζωής και θανάτου κράτησε ένα μήνα. Στο τέλος ο άνθρωπος σώθηκε και γύρισε σπίτι του.

Ναύπλιον, άποψη Ακροναυπλίας. Κάτω δεξιά διακρίνεται το Στρατιωτικό Αναρρωτήριο.

Όλοι όμως οι εμπλεκόμενοι έμειναν προβληματισμένοι για το που μπορεί να καταλήξει μια καλή πρόθεση για μια μικρή εξυπηρέτηση! Η περιπέτεια τελείωσε.

Τα γεγονότα όμως τρέχουν οι φαντάροι μετά την κατάρρευση του μετώπου απολύθηκαν, χώρισαν οι δρόμοι τους, πήγαν στα χωριά τους, στις οικογένειες τους.

Κλήθηκαν να λύσουν άλλα προβλήματα, να αντιμετωπίσουν νέες δυσκολίες, καινούργιες καταστάσεις. Το περιστατικό ξεχάστηκε το ίδιο και οι πρωταγωνιστές του.

Όταν το 1979 ο εξάδελφός μου συνάδελφος Γεώργιος Κ. Καμπίτης πήγε να υπηρετήσει, ως δάσκαλος, στην Κλένια της Κορινθίας έτυχε να μείνει στο σπίτι του Νίκου Μπακλιώρη. Στη συζήτηση της πρώτης γνωριμίας ο σπιτονοικοκύρης πληροφορήθηκε πως ο δάσκαλος του χωριού κατάγεται από το Λυγουριό. Αμέσως άρχισε να βασανίζει το μυαλό του προσπαθώντας να θυμηθεί το επίθετο του φίλου του του νοσοκόμου. Η μνήμη του όμως, μετά από τόσα χρόνια, έχει εξασθενήσει και δε βοηθά τον μεγάλο τώρα φαντάρο των φούρνων του στρατοπέδου του Ναυπλίου. Ο δάσκαλος όμως του χωριού πρέπει να βοηθήσει σ' αυτή τη δυσκολία που παρουσιάστηκε, πρέπει να βρει την άκρη, να δώσει τη λύση. Πηγαίνει λοιπόν, με την πρώτη ευκαιρία που του δίνεται, στην Κοινότητα Λυγουρίου και παίρνει από το Γραμματέα όλα τα ονόματα των στρατιωτών της κλάσης του 36 και την πηγαίνει στο σπιτονοικοκύρη του.

Με την πρώτη ανάγνωση ο φίλος εντοπίζεται. Και το πρώτο Σάββατο μετά καταφθάνει και σταματά έξω από το πατρικό σπίτι στο Λύγου ριό ένα αγροτικό αυτοκίνητο με πινακίδες Κορινθίας φορτωμένο σταφύλια και κρασιά. Κατεβαίνει το παλικάρι ο οδηγός και στη συνέχεια ο 65άρης πατέρας του. Αγκαλιές, φιλιά, δάκρυα και όρεξη να έχεις να ακούς τα περασμένα δύσκολα αλλά αξέχαστα χρόνια.

Συνάντηση με το Διοικητή

Ο νοσοκόμος του Ναυπλίου γνωρίζοντας τις ανάγκες των συμπατριωτών του σε φάρμακα την εποχή εκείνη και αφού του δινόταν η δυνατότητα, θέλησε να βοηθήσει τους συμπατριώτες του με φαρμακευτικό υλικό εφοδιάζοντας τους κυρίως με κινίνο απαραίτητο για την ελονοσία αρρώστια που μάστιζε τότε πολύ κόσμο. Έτσι κάθε φορά που έστελνε τα ρούχα του για πλύσιμο στο Λυγουριό, μέσα στο κλίφι με τα άπλυτα έβαζε και μερικά σωληνάκια κινίνου, ιώδιο, ενέσεις κ.λ.π. Μια μέρα όμως από βιασύνη, ή θεϊκή σύμπτωση, δε βάζει τα φάρμακα μέσα στα προς πλύσιμο ρούχα του αλλά τα κρατάει στην τσέπη του. Στο δρόμο προς το πρακτορείο συναντιέται με τον περιβόητο Κετσέα Διοικητή του Στρατοπέδου, φόβο και τρόμο για τους υπηρετούντες υπό τις διαταγές του. Τον χαιρετάει ο φαντάρος κανονικά και προτού προλάβει να αλλάξει βήμα τον ρωτάει ο Διοικητής:

- Τι έχεις εκεί στρατιώτη;
- Τα ρούχα μου για πλύσιμο κ. Διοικητά θα τα στείλω στο Λυγουριό.
- Άδειασέ τα να τα δω.

Πράγματι τα άδειασε, καταγής, στο πεζοδρόμιο και σε λίγο τα μάζεψε πάλι για να τα στείλει στον προορισμό τους, αφού τώρα τα ενίσχυσε με τα κουτιά των φαρ-

μάκων που πριν λίγο φούσκωναν τις τσέπες του.

Ο νοσοκόμος φαντάρος στο Ναύπλιο γνωρίστηκε με τον φαρμακοποιό Γιαννόπουλο που είχε το φαρμακείο στην πλατεία Συντάγματος εκεί ακριβώς που είναι σήμερα το φαρμακείο Ζούζια. Η γνωριμία αυτή επεκτάθηκε σε φιλία και κατέληξε και σε συνεργασία γιατί ο πατέρας μου μετά την απόλυση του από το στρατό, έκανε στο Λυγουριό τον ανταποκριτή του φαρμακείου. Μάζευε τις παραγγελίες όλη την εβδομάδα. Κάθε Σάββατο ένας υπαλληλάκος του φαρμακείου ο Γιάννης (θα τον δούμε και πάλι) έφερνε με το ποδήλατο στο Λυγουριό τα φάρμακα. Έτρωγε, κοιμόταν στο σπίτι μας και την άλλη μέρα έπαιρνε τις νέες παραγγελίες και με το ποδήλατο του πάλι επέστρεφε στο Ναύπλιο.

Στο Πετρωτό

Τα άσχημα εκείνα χρόνια της κατοχής οι Λυγουριάτες και κυρίως οι άντρες, έφευγαν από το χωριό για καλύτερη ασφάλεια και για να αποφύγουν την «κακία στιγμή». Ήταν βλέπεις τόσο εύκολο να μπλέξεις σε περιπέτειες. Τα πάθη ήταν οξυμένα. Ένα πείραγμα, ένα στραβοκοίταγμα ήταν αρκετό πολλές φορές να σου δημιουργήσει απρόσμενες δύσκολες καταστάσεις.

Έτσι λοιπόν, ομάδες-ομάδες διανυχτέρευαν σε σπηλιές, σε ξωκλήσια, σε σπίτια μαντριών, ερημικών απομακρυσμένων σπιτιών κλπ.

Ο πατέρας μου μαζί με το γιατρό, ξάδελφο από τη μητέρα μου, τον Κώστα Καλαματιανό ή Καλέρη και άλλους βρίσκονταν στο στανοτόπι του θείου μου Βαγγέλη Τυροβολά στο Πετρωτό στον Άγιο Βασίλη.

Εκεί ο Χανιάς που είχε τα πρόβατά του διέθετε μεγάλο κοπάδι. Η δε θεία Βαγγελιώ φημιζόταν για τη μαγειρική της τέχνη. Όσο για καλό τυρί και σφικτή γιαούρτι ούτε συζήτηση να γίνεται.

Εκεί ο γιατρός, παρακινούμενος ίσως από το ιατρικό του ένστικτο και γνωρίζοντας τα φάρμακα που φύλαγε ο πατέρας μου στο σπίτι, σ' ένα μικρό μεταλλικό βαλιτσάκι, κάνει τη σκέψη, πως, καλό θα ήταν εκείνα τα φάρμακα να τα είχαν κοντά τους. Δεν ξέρεις τι μπορεί να μας βρει. Γιατί να μην τα έχουμε εδώ. Αχρείαστα να είναι, είπε.

Και χωρίς καμιά αντίσταση, χωρίς δεύτερη σκέψη –γιατρός ήταν, ήξερε πολλά, ο λόγος του έπρεπε να εισακουστεί. Επωφελούμενοι δε και του πηγαίμου μιας κοπέλας απ' την παρέα στο Λυγουριό ειδοποιούν τη μητέρα μου πως, αν πάει το απόγευμα στο Πετρωτό να πάει και τα φάρμακα που είναι στο μεταλλικό κουτί γιατί τα θέλει ο ξάδελφος της ο γιατρός. Κρίνει πως πρέπει να τα έχει κοντά του. Τι κι αν η κοπελιά που της είχε φέρει την είδηση, τη διαβεβαίωνε με όρκους πως όλοι τους είναι καλά, αυτή πίστευε πως ο άνδρας της ο λεβέντης της είναι λαβωμένος και

αυτός είναι ο λόγος που ζητούν τα φάρμακα. Παίρνει το κορίτσι της στη νάκα (την Άννα την αδελφή μου) και τρέχει προς το Πετρωτό. Όταν, σε λίγο, θα πλησίαζε στο μαντρί με το πέτρινο σπιτάκι που υπήρχε ψηλά στην κορυφή του λόφου την εντοπίζει ένα γερμανικό αεροπλάνο και άρχισε να της βάζει με τα πολυβόλα του. Βλέποντας από το ύψωμα οι συγγενείς τον κίνδυνο που διατρέχει, της φωνάζουν να πιάσει μια ελιά, να κρυφτεί, να καλυφθεί κάτω από τον κορμό και τις κλάρες μιας μεγάλης ελιάς.

Η Ελένη όμως –αυτός ο υπέροχος άνθρωπος, η στοργική σύζυγος, η απαράμιλλη Μάνα, η θεϊκή μορφή, θα μπορούσα να πω– αψηφά τις σφαίρες που πέφτουν σα βροχή δίπλα της. Φορτωμένη τη νάκα με το παιδί της και το κουτί με τα φάρμακα ανεβαίνει την ανηφόρα προς το ύψωμα.

Οι δυνάμεις της ωστόσο αρχίζουν να την εγκαταλείπουν. Πέφτει και ξανασηκώνεται ενώ το αεροπλάνο συνεχίζει να της ρίχνει.

Η γριά-Χανιού, η τσοπάνα, τρέχει και της παίρνει το παιδί με τη νάκα. Έτσι πιο ξάλαφρη τώρα φτάνει κι αυτή στο καλύβι, στο Πετρωτό μαζί με τους άλλους.

Κρεμάλα στη μυγδαλιά του Σχολείου

Από τους Ιταλούς είχε δοθεί εντολή στον αντιπρόεδρο της Κοινότητας, θείο Βαγγελάκο Τυροβολά, όπως την επομένη το πρωί δύο αγωγιάτες με τα ζώα τους να περιμένουν έξω από την καραμπινιερία για να μεταφέρουν οι Ιταλοί κάτι που ήθελαν. Ο Αντιπρόεδρος πράγματι φρόντισε, ήρθε σε συνεννόηση με δύο Λυγουριάτες που είχαν ζώα, τον Χρ. το Λιάτα και έναν άλλον. Οι εν λόγω πατριώτες έπρεπε να πειθαρχήσουν στην αρχή του τόπου και το άλλο πρωί να εκτελέσουν την αποστολή των Ιταλών. Δυστυχώς όμως το επόμενο πρωί η εντολή δεν εισακούσθηκε και οι δύο Λυγουριάτες δεν παρουσιάστηκαν την ώρα που έπρεπε. Οι Ιταλοί, αφού μάταια περίμεναν, την παρουσία των δύο αγωγιατών άφησαν την οργή τους να ξεσπάσει πάνω στο δύστυχο αντιπρόεδρο. Τον πιάνουν και τον κρεμούν στη μυγδαλιά του Σχολείου.

Στο σπίτι της θείας μου το περιστατικό αυτό έφερε αμέσως θρήνους, κλάματα και οδυρμούς. Όλοι χτυπιόντουσαν και έκλαιγαν και κανείς δεν έκανε κάτι. Η Μητέρα μου με φουσκωμένη την κοιλιά, αφού ήταν έγκυος στο μήνα της σε μένα, έτρεξε στο σπίτι της αδελφής της για συμπαράσταση. Αν και ήταν μια γυναίκα μετρίου αναστήματος η καρδιά της το έλεγε. Είχε τόλμη, είχε θάρρος. Αψηφούσε, όπως είδαμε, τον κίνδυνο. Κάποια στιγμή παίρνει την απόφαση:

– Τι κλαίμε και χτυπιόμαστε ρε αδελφή, ο Βαγγέλης σε λίγο θα χαθεί, δε θα αντέξει πολύ είναι Αύγουστος μήνας θα σκάσει από τη ζέστη πρέπει κάτι να κάνου-

με. Σήκω να πάμε να πέσουμε στα πόδια τους να κλάψουμε εκεί, να τους παρακαλέσουμε. Μπορεί να μας λυπηθούν.

– Πού να πάμε μωρή με την κοιλιά εκεί πέρα; Να σου δώσουν καμιά κλωτσιά να χαθείς και συ και το παιδί σου!

Η μητέρα μου επέμενε. Πήγαν κλέγοντας στο Διοικητή των Ιταλών, κι έπεσαν στα πόδια του και οι δύο παρακαλώντας τον για έλεος. Ο Διοικητής, άνθρωπος κι αυτός, ίσως κάπου να περίμενε κι εκείνου τον γυρισμό, κάποια γυναίκα ή κάποια μάνα, συγκινήθηκε κι έδωσε εντολή και κατέβασαν από την κρεμάλα το Βαγγελάκο, ο οποίος ήδη είχε αρχίσει να μαυρίζει από την ταλαιπωρία και το φόβο του.

Τέτοιους κινδύνους διέτρεχαν οι άρχοντες του τόπου μας εκείνη την εποχή. Τέτοιες ταλαιπωρίες υφίσταντο από την ανυπακοή και επιπολαιότητα μερικών ανεύθυνων συμπατριωτών τους. Αυτά συνέβησαν τον Αύγουστο του 1943.

Ο Αντιπρόεδρος Ευάγγελος Τυροβολάς (αριστερά), η Ελένη Διδασκάλου (μέσον) και Γεώργιος Διδασκάλου (δεξιά).

Στο Χέλι

Αφού γλίτωσα και δεν έφαγα την κλωτσιά των Ιταλών τον Αύγουστο του 43, είδα το φως της ζωής τον επόμενο μήνα!

Την τελευταία στιγμή ο γιατρός κ. Καλαματιανός, ή Καλέρης όπως τον έλεγαν, ο μεγάλος μαιευτήρας την εποχή εκείνη, με μεταπτυχιακές σπουδές στη Γαλία, φώναζε: «Ένα ψαλίδι, ένα ψαλίδι γρήγορα, θα χάσουμε το παιδί». Ο λώρος είχε τυλιχτεί στο λαιμό του και δε μ' άφηνε να αναπνεύσω ελεύθερα.

Τελικά το ψαλίδι βρέθηκε έγκαιρα, ο λαϊμός ελευθερώθηκε κι εγώ επέζησα.

Τον επόμενο χρόνο, καλοκαίρι του 44, ήμουνα άρρωστος από κοιλιακά. Ήμουνα ωχρό, αναϊμικό, αδύνατο, και ο γιατρός διέταξε αλλαγή κλίματος.

Μετά από συνεννόηση αποφάσισαν να με πάνε για αλλαγή κλίματος στο Αραχναίον ή Χέλι. Χωριό ορεινό με καθαρό αέρα. Θα μέναμε στη Νουνά της μητέρας μου, δηλ. στο σπίτι της Χαρίκλειας του Μαραγκού. Νοικοκυρόσπιτο και η Νουνά είχε χρόνια να δει τη βαπτιστήρα της, παιδιά και άλλες υποχρεώσεις δεν είχαν, άρα πιστεύαμε πως και θα μας περιποιηθούν ιδιαίτερα, θα περάσουμε καλές διακοπές και επιτέλους θα πάρω και λίγο επάνω μου θα γιάνω και γω που όλο αρρώσταινα.

Η μεταφορά έγινε τον Ιούλιο του 44 με δυο ζώα (τα μεταφορικά μέσα της εποχής) στο ένα η μητέρα μου με τον μπέμπη και στο άλλο η γιαγιά η Αννιώ, μια γιαγιά που για την περιγραφή της και μόνο χρειάζεται βιβλίο ολόκληρο. Αφού λοιπόν μας πήγε η γιαγιά στο Χέλι και μας παρέδωσε στα χέρια της Νουνάς Χαρίκλειας, επέστρεψε στο Λυγουριό.

Σε λίγο, και προτού προλάβουμε να προσαρμοστούμε στο καινούργιο κλίμα και στο νέο περιβάλλον, μαύρα απειλητικά σύννεφα πολέμου και συμφοράς άρχισαν να συγκεντρώνονται στον ουρανό του ορεινού χωριού, στο Χέλι. Πλησίαζαν και απειλούσαν το χωριό οι αντάρτες.

Οι Χελιώτες, άνθρωποι βουνίσιοι, σκληροτράχηλοι, αψηφούσαν τον κίνδυνο και μας καθησύχαζαν καυχόμενοι πως έχουν «όπλιζες και πολυβόλιζες». Έτσι χωρίς να το καταλάβουμε ένα πρωί το Χέλι βρίσκεται περικυκλωμένο από αντάρτικες δυνάμεις. Μεταξύ των περικυκλωμένων είμασταν και μεις οι παραθεριστές. Ήταν η σύμπτωση βλέπεις. Το τυχερό μας.

Στο σπίτι του Μαραγκού – του Νονού ντε– είχαν σκάψει ένα λαγούμι, κάτι σαν τούνελ μεγάλο, στο οποίο κρύφτηκαν τη μεγάλη στιγμή, την ημέρα της επίθεσης, για να γλιτώσουν.

Όταν όμως θέλησε και η φιλοξενούμενη βαπτιστήρα με το μωρό της να μπει στην κρυψώνα αυτή για να γλιτώσει, της το αρνήθηκαν με τη δικαιολογία πως το μωρό θα κλάψει και έτσι υπάρχει κίνδυνος να αποκαλυφθεί η κρυψώνα τους.

Έτσι μέσα στο σπίτι, με τη μεγάλη μονοκόματη σάλα, πάνω σε μια καρέκλα, μόνη κι έρημη, με το μικρό αβάπτιστο παιδί της στέκει μια μάνα φοβισμένη μα και πολύ πικραμένη από τη συμπεριφορά της ίδιας της άκληρης Νουνάς της.

Η πολιορκία συνεχώς στενεύει και μετά από την κάμψη της αντίστασης καταλαμβάνεται το Χέλι και αρχίζουν οι συλλήψεις, οι φωτιές και όλα τα επακόλουθα μιας τέτοιας επιχείρησης.

Οι αντάρτες ετοιμάζονται να κάψουν το σπίτι του Μαραγκού. Προτού όμως βάλουν φωτιά, ένας αντάρτης δίνει μια κλοτσιά στην πόρτα για να δει αν είναι κανείς μέσα στο σπίτι.

Η πόρτα ανοίγει και ο αντάρτης αντικρίζει τη φιγούρα της μάνας μου και τη δική μου πάνω σε μια καρέκλα στο κέντρο του μεγάλου δωματίου της σάλας.

Η μητέρα μου σηκώνει φοβισμένη τα βουρκομένα μάτια της κοιτάει καλά καλά τον μαυρισμένο, ηλιοκαμένο εκείνο άνδρα, και βάζει μια φωνή.

– Ρε Γιάννη εμένα θα κάψεις; Πόσες φορές ρε Γιάννη έχεις φάει και έχεις κοιμηθεί στο σπίτι μου; Το παιδί μου δεν το λυπάσαι;

– Ρε θεια Λένη τι ζητάς εσύ εδώ; Πώς βρέθηκες στο Χέλι; (Ήταν το παιδί που κάθε Σάββατο έφερνε τα φάρμακα στο Λυγουριό κάθε Σάββατο. Έμεινε στο σπίτι μας και έφευγε για το Ναύπλιο την επόμενη μέρα). Δίνονται οι απαραίτητες εξηγήσεις. Η σωτηριά μας έφτασε. Μας χαμογελά. Οι προσευχές της μάνας μου –αυτές μόνο μπορούσε να κάνει– είχαν εισακουσθεί. Ο Γιάννης, ο σωτήρας μας, μας παίρνει και μας πηγαίνει στο Σχολείο. Εκεί δίνει εντολή, θα είχε κάποιο βαθμό καθώς φαίνεται, να μη μας πειράξει κανείς γιατί είμαστε ξένοι, από άλλο χωριό και δεν έχουμε καμιά σχέση με τους Χελιώτες.

Έτσι, από το παράθυρο του Σχολείου, το φοβισμένο μάτι της Μίνας μου είδε να ξετυλίγεται το όλο δράμα της κατάληξης του χωριού.

Το κλάμα και ο οδυρμός των επιζήσάντων μαζί με το γοερό βέλασμα χιλιάδων αιγοπροβάτων που ήρθαν στην συνηθισμένη ώρα τους διωσασμένα στα πηγάδια για νερό και νερό δε βρήκαν για να ξεδιψάσουν, συνθέταν μια σκηνή που ξεπερνούσε σε πόνο και θρήνο κάθε αρχαία τραγωδία. Σταματώ εδώ γιατί δεν θέλω να ξεφύγω από το σκοπό μου δηλαδή την απλή παρουσίαση και μόνο των γεγονότων της εποχής εκείνης και τίποτε άλλο. Ήταν η επόμενη μέρα του Αγ. Παντελεήμονα.

Ο πατέρας μου στο Λυγουριό αγωνιούσε, ως ήταν φυσικό, για την τύχη μας. Τι είχαμε απογίνει γυναίκα και μωρό. Ήρθε σε επαφή με τον Παναγιώτη τον Μάρα, που ήταν Χελιώτης την καταγωγή, και αποφάσισαν να ανέβουν μαζί στο Χέλι για να δουν τι απέγιναν οι συγγενείς του Μάρα και εμείς για τον πατέρα μου.

Ο θείος μου ο Γιάννης, αδελφός της Μάνας μου, απής και ανυπόμονος, απαίτησε από το γαμπρό του να φύγουν αμέσως για το Χέλι, επιτιμώντας τον μάλιστα ότι δε δείχνει για την αδελφή του το απαιτούμενο ενδιαφέρον. Έτσι μετά από αυτή τη μικρή λογομαχία και την ανταλλαγή κάποιων λέξεων ξεκινά μόνος του για το Χέλι. Ο Διδασκάλου άνθρωπος συνετός και μη δεχόμενος να αμφισβητήσει κανείς την αγάπη του για τη γυναίκα του και το παιδί του, τον ακολουθεί, τον φτάνει, και μαζί πορεύονται προς το Χέλι.

Αφού πέρασαν τις Πικρομυγαλιές και ανηφόριζαν στο χωμάτινο δρόμο σε μια του στροφή και σε μικρή απόσταση μπροστά τους βλέπουν μια οπλισμένη ομάδα – εμπροσθοφυλακή– ανταρτών. Για να φύγουν ή να κρυφτούν τους ήταν αδύνατον. Ο πατέρας μου κράτησε την ψυχραιμία του και συνέστησε στο θείο μου να μη μιλήσει καθόλου και να αφήσει το όλο θέμα να το χειριστεί ο ίδιος.

– Γεια σας συναγωνιστές. Τους χαιρετούν μόλις τους πλησιάζουν.

– Γεια και σε σας, Ποιοι είστε και πού πάτε;

– Είμαστε από το Λυγουριό. Είμαι ο αδελφός του Προέδρου του Λυγουριού και δίπλα μου είναι ο κουνιάδος μου. Είναι στο Χέλι η γυναίκα μου και το παιδί μου και πάμε να δούμε πώς είναι, τι κάνουν γιατί μάθαμε πως επάνω συνέβησαν γεγονότα σοβαρά.

– Πώς είναι η γυναίκα σου και το παιδί σου;

– Η γυναίκα μου είναι μικρόσωμη, αδύνατη και το παιδί μου μωρό αχρόνιαστο.

– Ρε είναι αυτή που έφερε ο Γιάννης στο σχολείο και μας είπε πως είναι ξένη, είπε ένας εκ των ανταρτών της ομάδας.

Την ώρα εκείνη μερικοί έστριβαν τσιγάρο και ο πατέρας μου παρατήρησε πως αντί για τσιγαρόχαρτο χρησιμοποιούσαν χαρτί εφημερίδας. Επειδή δε διέθετε, σαν καπνιστής που ήταν, και καπνό και τσιγαρόχαρτο, έβγαλε την ταμπακιέρα του και προσέφερε στους αντάρτες. Το χέρι όμως, τεντωμένο όπως ήταν, έτρεμε ολοφάνερα. Ένας εκ των ανταρτών το παρατήρησε και του λέει:

– Για να τρέμεις έτσι, πάει να πει πως είσαι και συ ένας από δαύτους τους προδότες τους τσολιάδες.

Τη στιγμή εκείνη, τη δύσκολη, ο πατέρας μου διατήρησε την ψυχραιμία του και με θάρρος που δεν μπόρεσε ποτέ να εξηγήσει την προέλευσή του, τους λέει:

– (Βλαστημάει και συνεχίζει) Δε ντρέπεσαι να πεις πως εγώ είμαι ένας απ' αυτούς που μαγάρισαν την Ελληνική φουστανέλα;

– Μπράβο συναγωνιστή, φώναζαν μερικοί εκ των υπολοίπων.

Ένας εκ των ανταρτών παίρνει το λόγο και απευθυνόμενος προς το «συναγωνιστή» του λέει:

– Γυρνάτε πίσω. Η γυναίκα σου και το παιδί σου ζουν και είναι καλά. Αν προχωρήσετε ή από τους δικούς μας ή απ' τους Χελιώτες θα έχετε άσχημα μπλεξίματα.

Αφού τους ευχαρίστησαν, τους χαιρέτησαν και πήραν το δρόμο της επιστροφής. Δεν πρόλαβαν να περπατήσουν 50 μέτρα και τους ξαναφωνάζουν να γυρίσουν πίσω. Πίστεψαν πως ήρθε το τέλος τους. Αναγκαστικά και με βήμα τρεμάμενο γυρίζουν πίσω και ανυπομονούν να ακούσουν την καταδίκη τους. Οι συναγωνιστές ζήτησαν να μάθουν μερικές πληροφορίες για την οργάνωση του Λυγουριού και πως ενεργούν και συντονίζουν τον αγώνα ο Θρασύβουλος και οι Μακρήδες.

Αφού είπαν τα καλύτερα λόγια και για την οργάνωση και για τους συμπατριώτες τους, πήραν ξανά το δρόμο της επιστροφής προς το Λυγουριό. Όσο ήξεραν, κατά τα πρώτα μέτρα, ότι τους βλέπουν, ήντουσαν δηλαδή στην ευθεία, το βήμα τους ήταν κανονικό. Όταν έπαιρναν κάποια στροφή στο δρόμο και καταλάβαιναν πως δεν τους έβλεπαν άνοιγαν το βηματισμό τους, έτρεχαν.

Σε λίγο, σε μικρή απόσταση μπροστά τους βλέπουν τον Παναγιώτη το Βεσαλά,

ο οποίος μόλις τους είδε από μακριά, κάθισε σε μια πέτρα στην άκρη του δρόμου για να ξεκουραστεί. Μόλις πλησίασαν οι δικοί μου άρχισε να ρωτάει τον πατέρα μου γιατί δεν τον περίμενε να πάνε μαζί στο Χέλι όπως είχαν συμφωνήσει από την παραμονή. Ο πατέρας μου του κάνει νόημα να σταματήσει και να τρέξει κάπου και δίπλα να κρυφτεί γιατί μπροστά του και σε μικρή απόσταση είναι αντάρτες. Ο Μάρας πηδάει λίγα μέτρα έξω από το δρόμο και κρύβεται σ' έναν παρακείμενο τράφο-πεζούλι;;;

Από κείνη τη θέση, μετά από λίγη ώρα, είδε όλους τους πατριώτες του εξήντα τέσσερις τον αριθμό που πέρασαν, δεμένους με τριχιές, οι αντάρτες.!!!!ασύντακτο

Όταν ο πατέρας μου και ο θείος μου επέστρεψαν στο Λυγουριό συνάντησαν στην πλατεία του χωριού μερικούς θερμόαιμους συμπατριώτες τους οι οποίοι, εφοδιασμένοι με μερικά πρόχειρα όπλα, είχαν τη διάθεση να προβάλουν αντίσταση.

Όταν όμως ο πατέρας μου τους είπε πως είδε τους αντάρτες πάνοπλους, με γεμάτες τις αρμάδες τους, αμέσως τότε έκρυσαν τα λιανοντούφεκά τους στον παρακείμενο πλέχτη του Σπάγγου και πήραν τα ρέματα για να κρυφτούν. Ο πατέρας μου, μαζί με άλλους, πήγε στη Νάπα στο Μπορέικο περιβόλι.

Οι αντάρτες με δεμένους τους Χελιώτες, πέρασαν από το Λυγουριό χωρίς να συναντήσουν κανένα εμπόδιο και κατευθύνθηκαν προς τη Νέα Επίδαυρο και μάλιστα προς την περιοχή της Αγνούντας όπου εκεί έγινε ό,τι έγινε.

Μετά το πέρασμα των ανταρτών κατέφθασαν στο Λυγουριό οι συγγενείς των απαχθέντων Χελιωτών ζητώντας να πάρουν εκδίκηση για το χαμό των δικών τους. Ζητούσαν δε να πληροφορηθούν –γιατί τους είχαν δει από την κορυφή της Βίλιας ο παππάς και ο πρόεδρος– ποιοι ήταν αυτοί οι δυο που ήρθαν από το Λυγουριό στους αντάρτες και μετά έφυγαν πάλι προς το Λυγουριό. Κατά τους Χελιώτες πάντα αυτοί οι δυο είναι συνεργάτες των ανταρτών και πρέπει να τους εκδικηθούμε και να τους κάψουμε το σπίτι. Ποιοι ήταν αυτοί; Ο αδελφός του Προέδρου με τον κουνιάδο του. Είναι προδότες και πρέπει να πληρώσουν. Ωρύνονταν οι εξαγριωμένοι και πονεμένοι Χελιώτες. Ήθελαν εκδίκηση. Ήθελαν να χυθεί αίμα.

Έρχεται το σούρουπο της μέρας εκείνης 27 Ιουλίου του '44 στη Νάπα μια γυναίκα από το Λύγουριό και πληροφορεί τον πατέρα μου πως οι Χελιώτες ψάχνουν να τον βρουν για να τον σκοτώσουν και πως θέλουν να του κάψουν το σπίτι.

Ξέροντας ο δύστυχος, πως είναι αθώος, αποφασίζει να επιστρέψει στο Λυγουριό για να υπερασπιστεί το σπίτι του, το βίός του.

Ζητά δε και τη συνδρομή, τη βοήθεια δύο εκ των ευρισκομένων στη Νάπα συμπατριωτών, εκ των οποίων ο ένας ήταν και ξάδελφος του, με σκοπό να του συμπαρασταθούν, να πουν ότι τον γνωρίζουν και πως δεν είναι προδότης ο Γιώργης ο Διδασκάλου. Πράγματι έτσι κι έγινε.

Μόλις όμως πέρασαν το περιβόλι του Κοτσομπόρη κι έφταναν στο Καμίνι, ο

ένας εκ των δύο συμπατριωτών (δεν θέλω να αναφέρω το όνομά του) προσποιήθηκε πως ήθελε να πάει προς σωματική του ανάγκη και απομακρύνθηκε από την παρέα. Οι άλλοι δύο κοντοστάθηκαν και τον περίμεναν. Επειδή αργούσε ο πρώτος φίλος προθυμοποιήθηκε να πάει προς αναζήτηση του ο δεύτερος, ο συγγενής. Η ώρα περνούσε και οι δυο «συμπατριώτες και συμπαραστάτες» δεν έλεγαν να δώσουν σημεία ζωής, να παρουσιαστούν.

Ο πατέρας μου, αμέσως, κατάλαβε το θάρρος και τη λεβεντιά τους και προχώρησε μόνος του προς το σπίτι του Μπέλου.

Ο Βασίλης ο Μελάς ή Μπέλος ήταν γαμπρός του πατέρα μου από την πρώτη του γυναίκα τη Μαριγώ. Τώρα η δεύτερη γυναίκα του η Γεωργία ήταν συγγενής με τους Καλκουνέους από τα Πυργιώτικα οι οποίοι ήσαν συνεργάτες με τον αξιωματικό-λοχαγό από την Πρόνοια Δημ. Μουστακόπουλο που ήταν επικεφαλής των Ταγμάτων Ασφαλείας της περιοχής Ναυπλίας.

Όταν πλησίασε στο σπίτι και δήλωσε την ταυτότητα του, οι Χελιώτες έξαλλοι και κραδένοντες τις μαγκούρες τους ζητούσαν εκδίκηση, βρίζοντας και απειλώντας στα Αρβανίτικα.

Ο Μουστακόπουλος αφού τρόμαξε να τους καθησυχάσει ζήτησε από τον πατέρα μου να του πει, με κάθε λεπτομέρεια, τι είδε στους αντάρτες, και τι οπλισμό είχαν. Όταν του είπε το τι ακριβώς είδε δηλαδή είχαν πολυβόλα, γεμιστήρες γεμάτες και σταυρωτά περασμένες στα στήθια τους, οι Χελιώτες πάλι ωρύονται, φωνάζουν και ισχυρίζονται ότι είναι άοπλοι και δεν έχουν ούτε μια σφαίρα να ρίξουν.

Τελικά ο πατέρας μου έμεινε ελεύθερος και το σπίτι μας γλίτωσε το κάψιμο.

Οι Χελιώτες με τον Μουστακόπουλο και τους λοιπούς βάδισαν προς τη Νέα Επίδαυρο όπου συνάντησαν τους αντάρτες, έδωσαν μάχη μαζί τους. Έπαθαν μεγάλη καταστροφή. Είχαν πολλές απώλειες.

Την επομένη το βράδυ η γιαγιά Αννιώ έμενε μόνη της σ' ένα καλυβάκι που υπήρχε στο περιβολάκι που είχαμε όλοι οι Διδασκάλου λίγο πιο βόρεια από τη φάμπρικα του Τόλια.

Εκεί, αργά τη νύχτα και ενώ το λιγοστό φως του φαναριού τρεμόπαιζε, εκεί λοιπόν μέσα στη βαθιά νύχτα πλησιάζει ένας άγνωστος, ένας ξένος και λέει:

«Αν είστε Χριστιανοί, αν πιστεύετε σε Θεό δείξτε μου το δρόμο προς το Ναύπλιο.»

Η γιαγιά πήρε τον ξένο και με το φανάρι στο χέρι τον οδηγεί προς το δρόμο του Ναυπλίου, εκεί που σήμερα είναι το Μουσείο της Φυσικής Ιστορίας. Ο ξένος τα έχει χαμένα και λέει κάποια στιγμή στη γιαγιά:

– Να μην ακούσω εγώ τον αδελφό του Προέδρου που μου είπε την αλήθεια για τους αντάρτες!

– Αχ παλικάρι μου, του λέει η γιαγιά, Μάνα τους είμαι, και του Προέδρου και

του άλλου που δεν άκουσες. Ήταν ο αξιωματικός ο Δημ. Μουστακόπουλος.

Πόσο, αλήθεια, άσχημες ήσαν κείνες οι μέρες! Πόσος κίνδυνος υπήρχε! Τόσο δύσκολες ήσαν οι συνθήκες που δεν ήξερες αν ξημερώσεις ζωντανός. Δεν ήξερες τι μπορεί να σου συμβεί ανά πάσα στιγμή. Δεν ήξερες από πού να φυλαχτείς, τι να προσέξεις.

Ο πατέρας μου άφηνε ανοιχτό το παράθυρο της κρεβατοκάμαρας και σε συνεννόηση με το γείτονα μας τον Κώστα το Δεληγιάννη άφηνε και αυτός ακλείδωτη την πόρτα του υπογείου του. Έτσι σε ώρα κινδύνου πήδαγε το παράθυρο, έπεφτε στην αυτή του Δεληγιάννη έμπαινε στο υπόγειο, έβγαινε στην άλλη αυλή και έφευγε πέραν της πλατείας.

Ο φόβος ήταν τόσο μεγάλος που μιαν αυγή την ώρα που ο κόκκορας του σπιτιού χτυπά με δύναμη τα φτερά του προτού λαλήσει, ο πατέρας μου, μέσα στον ύπνο του, νομίζει πως χτυπάνε την πόρτα, πως κινδυνεύει και σε λίγο βρίσκεται κατατρομαγμένος και μισόγυμνος κοντά στην πλατεία.

Τέτοια τρομάρα, τόσος φόβος υπήρχε τότε. Εμείς, που δεν θυμόμαστε τίποτε δε μπορούμε, όσο και να το θέλουμε, να ζήσουμε, να καταλάβουμε την έννοια της πείνας, της κατοχής, του εμφύλιου.

Μου έλεγε ο συχωρεμένος πως περίμενε με μια κότα στο χέρι ώρες ολόκληρες έξω από την караμπινιερία να τελειώσει ο Ιταλός μάγειρας τις δουλειές του, για να κατέβη, να πάρει την κότα και σαν αντάλλαγμα να του δώσει μια κούπα ρύζι για να το βράσουν για μένα που είχα ευκοίλια.

Δεν θα ξεχάσω, επίσης, όταν μια μέρα, στα γεράματα του, ζήτησε να μου εξομολογηθεί μια μεγάλη του αμαρτία. Εγώ, δε σας κρύβω, πως τρόμαξα πολύ. Έκανα διάφορες άσχημες υποθέσεις και με ανυπομονησία και κρύα καρδιά ζήτησα να μάθω το μεγάλο του αμάρτημα.

– Στην κατοχή παιδί μου, μου είπε, ήρθαν τα κορίτσια του Τρεμοκούκου (δραγάτη Γ. Καμπίτη) και μου ζήτησαν να τους δώσω πίτουρα γιατί πεινάγανε. Κι εγώ, πανάθεμά με, αν και είχα και πίτουρα και αλεύρι δεν τους έδωσα. Εφυγαν με άδεια χέρια και πεινασμένα (και βάζει τα κλάματα). Σταματώ, τελειώνω εδώ. Ο Θεός ας τον κρίνει.

Ο Πρόεδρος του Λυγουριού

Ο θείος Βασίλης ήταν ένα από τα πέντε παιδιά τρία αγόρια και δύο κορίτσια του παππού Σωκράτη και της γιαγιάς Άννας.

Ήταν ο θείος ο «μορφωμένος» της οικογένειας, γιατί είχε τελειώσει το τότε Γυμνάσιο. Δεν κατόρθωσε στη συνέχεια να εισαχθεί στις σχολές που ήθελε, γι' αυτό παρέμεινε στο χωριό και ασχολήθηκε με τα δικηγορικά. Ήταν ένας εκ των δύο δικο-

λάβων της περιοχής. Παντρεύτηκε τη Ζωίτσα ίου Ρούμπου. Μια γυναίκα ωραιότητα και πολύ αξιόλογη. Θαυμάσιος σαν άνθρωπος υπέροχη σαν χαρακτήρας. Ήταν γαμβρός επ' αδελφή του Βασ. Ρούμπου που μαζί με τον Παπαγιάννη ήταν οι πρώτοι έφεδροι αξιωματικοί που πότισαν με το αίμα τους το αγιασμένο χώμα της Πίνδου.

Ένα αρχαίο γνωμικό –και κάθε αρχαίο γνωμικό είναι, θεωρείται απόσταγμα σοφίας– λέει: «Αρχή άνδρα δείκνυσι». Και πράγματι η Αρχή, η εξουσία, το αξίωμα θα δείξει τον άνθρωπο, δηλαδή ο χαρακτήρας ενός ανθρώπου εμφανίζεται, κυρίως, κατά τη διαχείριση αξιωμάτων. Και στη συγκεκριμένη περίπτωση του θείου το αξίωμα του Προέδρου της Κοινότητας Λυγουριού το οποίο κατείχε από 24-5-43 έως 3-1-46. Έδειξε τις αρετές, την ευστροφία, τη γενναιότητα, το θάρρος, τον πατριωτισμό που παρουσίασε τα χρόνια εκείνα τα άσχημα, που είχε στα χέρια του τη διακυβέρνηση τόσων συμπατριωτών του.

Επειδή ξέρω πως αυτή η προσφορά του θείου Βασιλή, στον τόπο που γεννήθηκε, μεγάλωσε, έζησε και δραστηριοποιήθηκε δεν είναι γνωστή, θέλω να διηγηθώ μερικά περιστατικά της τότε περιόδου, τα οποία δείχνουν τις ενέργειες του ανθρώπου, το μέγεθος της τότε δράσης του και το ύμνος της άξιας προσφοράς του.

Το πρώτο μεγάλο του έργο ήταν το ότι στο Λυγουριό κράτησε μια τέτοια στάση ουδετερότητας μεταξύ των αντιμαχόμενων παρατάξεων, με τόσο λεπτές ισορροπίες – πράγμα πολύ δύσκολο για κείνη την εποχή– έτσι ώστε να αποφύγει αδελφοκτόνους μεγάλους διχασμούς, μάχες, σφαγές και καταστροφές που συνέβησαν σ' άλλα χωριά.

Ήταν σωστός μαέστρος στις δυσκολίες. Προσπαθούσε όλους λίγο-πολύ να τους ικανοποιήσει, να μην έχει, αν είναι δυνατόν, κανέναν παράπονο. Πάντα πρόθυμος και εξυπηρετικός σε κάθε κατάσταση. Αρκεί το Λυγουριό να μην πάθει κακό. Ήξερε πως σε λίγο όλα θα πάρουν ένα τέλος. Κάποτε θα ησυχάσουν. Δεν έπρεπε το Λυγουριό να βγει απ' αυτή τη διαμάχη με πληγές. Με μίση και πάθη και αντεκδικήσεις που θα διαιωνίζοντο, που θα είχαν πολύ άσχημα αποτελέσματα για όλους.

Κι αρχίζουμε με τη στάση του απέναντι στους Γερμανούς. Εδώ θα διδαχθούμε ένα μάθημα πατριωτισμού, αδελφοσύνης, Ελληνικής λεβεντιάς.

Όταν, μετά από μια απερίσκεπτη ενέργεια των ανταρτών να στήσουν ενέδρα στην είσοδο του χωριού, στο αυτοκίνητο που έφερνε από το Ναύπλιο έναν γερμανό γιατρό, οι Γερμανοί εξαγριώθηκαν, ζήτησαν εκδίκηση. Τότε σκοτώθηκε άδικα ο Τάσος Λιάτας (Τασέλος) που έτρεχε να σωθεί προς την Αγ. Μαρίνα και δεν υπάκουσε στις εντολές των Γερμανών να σταματήσει.

Οι Γερμανοί έπιασαν 14 Λυγουριάτες ως ομήρους οι οποίοι κρύβονταν εκεί κοντά στην Αρχαία Πυραμίδα. Μαζί μ' αυτούς προσετέθη και ο Πρόεδρος της Κοινότητας ο οποίος έτρεξε κοντά τους για συμπαράσταση. Τους μετέφεραν, στη συνέχεια, οι Γερμανοί στο Ναύπλιο για να τους περάσουν από Γερμανικό Στρατοδικείο. Τότε όλο το χωριό αναστατώθηκε.

Ο πατέρας μου, μη υπάρχοντας μεταφορικού μέσου για να έρθει στο Ναύπλιο να προσπαθήσει για τη σωτηρία του αδελφού του, βρήκε σα λύση το ποδήλατο του Δημ. Γκοβάτση ή Τράκα. Του έδωσε ένα πετόνι λάδι και τον έφερε στο Ναύπλιο με το ποδήλατο του, στη σκάρα, πάνω από την πίσω ρόδα.

Αμέσως, μόλις έφτασαν στο Ναύπλιο, πηγαίνει στο Δήμαρχο Ναυπλίου τον Κ. Κόκκινο, ο οποίος ήταν γνωστός του θείου μου και τον πληροφορεί τα συμβάντα: Δηλαδή τη σύλληψη του Προέδρου και τον κίνδυνο εκτέλεσης του μαζί με τους άλλους συμπατριώτες του.

Ο Δήμαρχος στέλνει τον πατέρα μου, γρήγορα στο σπίτι του Νομάρχη για να τον προλάβει να μη φύγει για την Αθήνα (αυτήν την πληροφορία είχε).

Τρέχει λοιπόν στο σπίτι του Νομάρχη κτυπά δυνατά την πόρτα και χωρίς να περιμένει, και πολύ, απάντηση ανοίγει και μπαίνει μέσα. Ο Νομάρχης γυρίζοντας προς την πόρτα του βλέπει έναν άνδρα μαυρισμένο από τον ήλιο, αναμαλλιασμένο, κατασκονισμένο, άγριο. Σηκώνει τα χέρια του ψηλά πιστεύοντας πως είναι μπροστά σε αντάρτη και ζητάει τρέμοντας και πανικόβλητος να μην του κάνει κανένα κακό.

Του διηγείται, σύντομα, τα γεγονότα, του λέει πως τον έστειλε ο Δήμαρχος Ναυπλίου και σε λίγο βρίσκονται στο Δικαστικό Μέγαρο Ναυπλίου όπου ήδη είχε αρχίσει το στρατοδικείο από τους Γερμανούς.

Η απόφαση που, σε λίγο, βγήκε ήταν: Οι μισοί να εκτελεστούν άμεσα και οι υπόλοιποι να σταλούν όμηροι στη Γερμανία.

Τη στιγμή εκείνη γίνεται παρέμβαση από το Δήμαρχο Ναυπλίου τον Κ. Κόκκινο ο οποίος μετά από τα καλά και επαινετικά λόγια που είπε για τον Πρόεδρο του Λυγουριού κατέληξε λέγοντας:

– Επειδή τον Πρόεδρο του Λυγουριού τον γνωρίζω προσωπικά, έχω συνεργαστεί κατ' επανάληψη μαζί του και ξέρω τι άνθρωπος είναι, τον αναλαμβάνω υπεύθυνα επάνω μου και σας παρακαλώ θερμά, επειδή είμαι απόλυτα βέβαιος για την αθωότητα του, να τον εξαιρέσετε από κάθε κατηγορία και κάθε σας ποινή.

Οι Γερμανοί Δικαστές συσκέπτονται και σε λίγο η απόφαση τους είναι να εξαιρεθεί, να απαλλαγεί των κατηγοριών, ο Πρόεδρος. Κι εδώ ακριβώς αναδεικνύεται ο μεγάλος Άνδρας. Φανεράνεται η ανθρωπιά και η λεβεντιά του. Δε σκέφθηκε την ωραία γυναίκα του, τη Ζωΐτσα, δε σκέφτηκε τα τέσσερα μικρά παιδιά του, δε σκέφθηκε τη ζωή του, το τομάρι του όπως λένε.

Αμέσως ζητά και παίρνει το λόγο και απευθυνόμενος προς τους Γερμανούς δικαστές τους λέει:

– Όπως ο Δήμαρχος Ναυπλίου ξέρει τι άνθρωπος είμαι και με αναλαμβάνει υπεύθυνα επάνω του, έτσι και γω επειδή γνωρίζω καλά τους συμπατριώτες μου, επειδή ξέρω πως όλοι είναι αθώοι τους αναλαμβάνω υπεύθυνα και δε δέχομαι την εξαίρεση μου και θέλω να έχω την ίδια τύχη μ' αυτούς.

Όλοι οι Έλληνες έχουν παγώσει μέσα στην αίθουσα του δικαστηρίου. Όλοι τους είναι σαστισμένοι, έχουν μείνει αποσβολωμένοι. Δεν περίμεναν τέτοια εξέλιξη της υπόθεσης, δεν ήλπιζαν σε τέτοια αυταπάρηση! Να σου χαρίζουν τη ζωή και συ να την αρνείσαι!

Ο γερμανός στρατοδίκης κρατά στο χέρι του ένα γυάλινο χάρακα τον κτυπά με δύναμη στην έδρα. Η γυάλινη βέργα κομματιάζεται.

– Και αυτή τη γυναίκα (Πετμεζού) που οι στρατιώτες μας μέσα στο σπίτι της, της βρήκαν, Πρόεδρε, μια ολόκληρη αρμάδα με σφαίρες και αυτήν την παίρνεις υπεύθυνα επάνω σου;

Και η απάντηση που αποδεικνύει το θάρρος και την ευστροφία του ανθρώπου στις δύσκολες στιγμές.

– Πρώτη αυτή, κύριε δικαστά, γιατί ενώ πήγαν να τη συλλάβουν οι αντάρτες για να την εκτελέσουν και δεν τη βρήκαν, έκρυσαν μέσα στο γιούκο της τις σφαίρες για να τις βρείτε εσείς και να την εκτελέσετε.

Οι δικαστές μένουν έκπληκτοι. Όλα τα 'χουν μπερδεμένα, όλα ανατρέπονται με τούτον τον Πρόεδρο. Αποσύρονται σε σύσκεψη. Σε λίγο εμφανίζονται στην έδρα. Στην αίθουσα επικρατεί βουβαμάρα, άκρα του τάφου σιωπή. Ο διερμηνέας ανακοινώνει την απόφαση. ΟΛΟΙ ΑΘΩΟΙ.

Αριστερά: Ο Πρόεδρος Βασίλειος Διδασκάλου και η σύζυγός του Ζωίτσα νιόπαντροι.
Δεξιά: Ο Γεώργιος και η Ελένη Διδασκάλου

Ο φανατικός Πετράκης

Αλλά δεν είναι η μόνη περίπτωση αυτή που περιέγραψα με τους Γερμανούς δικαστές, που ο Πρόεδρος έδειξε, με κίνδυνο της ζωής του, τα τόσα υψηλά αισθήματα πατριωτισμού αγάπης και φροντίδας που είχε για τους κατοίκους της κοινότητας του. Θα σας διηγηθώ μια δεύτερη περίπτωση για να διαπιστώσετε του λόγου μου το αληθές.

Στο Λυγουριό, χρόνια πολλά, μέχρι το θάνατο του, ζούσε ο φανοποιός Πετράκης Σπανός. Η καταγωγή του ήταν από την Πρόνοια Ναυπλίου. Πρέπει να ήρθε γαμπρός στο Λυγουριό και το φανοποιείο. ένα μικρό κτίσμα με σανίδες ήταν σ' ένα μικρό ξέφωτο χώρο μεταξύ των σπιτιών του Δημ. Καφτάνη (Δούκα) Χρ. Χριστόπουλου και θεια-Παπαδιάς (Δημ. Λιάτα).

Μια μέρα, στην επάνω πλατεία που ήταν και το κοινοτικό κατάστημα αλλά και χώρος συγκέντρωσης ή συνάντησης πολλών Λυγουριατών, ο Πετράκης ήρθε σε διαπληκτισμό μ' έναν γερμανό στρατιώτη. Ο στρατιώτης σαν δύναμη κατοχής αλλά και λόγω ιδιοσυγκρασίας δε σήκωνε και πολλά. Στήνει τον Πετράκη στον τοίχο της κοινότητας, κάνει πέντε βήματα πίσω, γυρίζει και σημαδεύει με το πιστόλι του τον προκλητικό πολίτη. Είναι έτοιμος για την επί τόπου εκτέλεση.

Ο Πρόεδρος αντιλαμβάνεται τη σκηνή και χωρίς πολύ σκέψη και καθυστέρηση τρέχει αρπάζει και κατεβάζει προς τα κάτω το χέρι του γερμανού κατακτητή. Ποιος κάνει αυτήν την ενέργεια; Ένας νικημένος, ένας σκλάβος! Επακολουθεί αναστάτωση. Καταφθάνει αξιωματικός. Έρχεται ο διερμηνέας.

Ο Πρόεδρος ισχυρίζεται πως είναι Αρχή του τόπου και πρέπει να έχει λόγο προτού γίνει εκτέλεση συμπατριώτη του. Δίδονται εξηγήσεις, τα πράγματα ηρεμούν και τελικά ο Πετράκης γλιτώνει από βέβαιο θάνατο.

Όταν μετά από λίγα χρόνια γινόντουσαν δημοτικές εκλογές και ο Βασίλης ο Διδασκάλου κατέβαινε πάλι για υποψήφιος Πρόεδρος, είπε κάποιος ψηφοφόρος του στον Πετράκη ότι πρέπει να τον ψηφίσει το Διδασκάλου γιατί του έχει σώσει τη ζωή του.

Ο Πετράκης αρνήθηκε να κάνει κάτι τέτοιο και ισχυρίστηκε πως ήταν γραφτό του να σωθεί τότε. Θεία Δύναμη έστειλε την ώρα εκείνη της παρ' ολίγον εκτέλεσης, τον Πρόεδρο ν' αρπάζει το χέρι του γερμανού Στρατιώτη. Εδώ οι κρίσεις είναι δικές σας.

Η κρυψώνα

Το κρησφύγετο του θείου Βασίλη για στιγμές πολύ δύσκολες, έως ότου καταλαγιάσει η κάθε αντάρα και κάθε μεγάλη ένταση θα το ζήλευε ακόμα και ο Γρίβας Διγενής ο Αρχηγός της ΕΟΚΑ και ήρωας του Κυπριακού Αγώνα. Το πατρικό μας σπίτι έχει τη δεύτερη μεγαλύτερη στέρνα στο Λυγουριό. Την πρώτη την είχε ψηλά στον Ταξιάρχη του Μεθενίτη. Η στέρνα είχε πολλές φορές και ένα μέτρο νερό. Στο

βάθος της ταράτσας που την σκέπαζε και από το κάτω μέρος εξείχαν τα σίδηρα. Κάτω απ' αυτά τα σίδηρα είχαν κατασκευάσει ένα πρόχειρο πατάρι με σανίδες.

Σε ώρα κινδύνου κατέβαινε ο θεός με σκάλα στη στέρνα και ανέβαινε στο πατάρι. Έβγαζαν τη σκάλα μετά από τη στέρνα και την έριχναν στον κήπο. Και να ήρχοντο για έρευνα ανοίγοντας το σκέπασμα του στομίου της στέρνας έβλεπαν μέσα το νερό. Για να φανεί η κρυψώνα θα έπρεπε να βάλει κανείς το κεφάλι του πιο βαθιά και να το στρίψει προς τα επάνω, πράγμα που ήταν αδύνατο. Για μας σήμερα όλα αυτά δεν μας προξενούν και μεγάλη εντύπωση γιατί δεν μπορούμε να κατανοήσουμε επακριβώς τις ταλαιπωρίες, τους κινδύνους που πέρασαν οι γονείς μας τα πέτρινα εκείνα χρόνια της δεκαετίας του '40.

Ο Βασίλης ο Διδασκάλου, ο Πρόεδρος του Λυγουριού, προσπάθησε με κάθε τρόπο να κρατήσει το χωριό μονιασμένο, αδελφωμένο, χωρίς να υποστεί δυσάρεστες καταστάσεις.

Τις αρχές του «εμφυλίου» στην Αστυνομία του Λυγουριού βρίσκονται φυλακισμένοι δύο αντάρτες. Ο αστυνόμος περιμένει με αγωνία τον Πρόεδρο να γυρίσει από ένα του ταξίδι για να βγει απόφαση για την τύχη των δύο κρατούμενων. Όταν επέστρεψε ο Πρόεδρος και άκουσε τις κατηγορίες κατά των ανταρτών ζήτησε και πήρε, δε γνωρίζω με ποιο τρόπο, τους δύο κρατούμενους στο σπίτι του, το οποίο βρισκόταν στη δυτική άκρη του χωριού.

Εκεί αφού τους έβαλε ένα πρόχειρο φαγητό (αυγά καγιανά και τυρί) να φάνε, μόλις άρχισε το σούρουπο τους έδειξε προς τα που είναι το Ναύπλιο και τους άφησε ελεύθερους να φύγουν αφού τους σύστησε να αποφύγουν τον κεντρικό δρόμο αλλά να ακολουθήσουν το ριζωμα της Αγίας Μαρίνας.

Όταν μετά από ένα μήνα ο Πρόεδρος ανοίγει την πόρτα του σπιτιού του βρίσκει πεταμένο ένα γράμμα. Το γράμμα έγραφε: *«Πρόεδρε να μην κοιμάσαι στα αμπέλια αλλά στο σπίτι σου ήσυχος»*.

Το ίδιο περιστατικό συνέβη και με έναν δεύτερο κρατούμενο αντάρτη τον οποίο πήρε από την αστυνομία με τη δικαιολογία πως θα τον επιστρέψει το βράδυ, αφού την ημέρα ήθελε να τον βοηθήσει για μια επείγουσα δουλειά που είχε πίσω από το θέατρο στο Κόκκινο που ήταν και το Ρουμπέικο στανοτόπι. Ο αντάρτης αυτός όταν τον άφησε ελεύθερο και του είπε να φύγει για το Ναύπλιο επέμενε να του δείξει προς τα που είναι τα Ίρια γιατί ήθελε να πάει προς τα εκεί. Πράγματι ο Πρόεδρος του έδειξε προς τα που είναι τα Ίρια, του υπέδειξε να προσέξει το πέρασμα του κεντρικού δρόμου που θα συναντήσει σε λίγο. Του ευχήθηκε καλό ταξίδι και γύρισε στην Αστυνομία για να δικαιολογηθεί πως ο αντάρτης τάχα μου τον χτύπησε και στη συνέχεια του ξέφυγε, δραπέτευσε.

Ο εν λόγω αντάρτης δεν ήταν ένας απλός στρατιώτης του ΕΑΜ αλλά ένα αξιόλογο στέλεχος γιατί μετά από λίγο ήλεγχε, διοικούσε, δική του ομάδα. Πρέπει να

ήταν και σωστός άνθρωπος γιατί πάντα ρωτούσε για τον ευεργέτη του. Και το λέω αυτό γιατί όταν μια φορά συνελήφθη ο Πρόεδρος από ομάδα ανταρτών και δεν ήταν η πρώτη φορά που γινόταν αυτό, τον πήγαν στο σπίτι του Βασίλη του Μπέλου. Εκεί την ώρα του φαγητού, ένας αντάρτης ειρωνευόμενος και περιγελώντας τον κρατούμενο Πρόεδρο του λέει:

– Εσένα Πρόεδρε, επειδή δεν είσαι τόσο κακός όπως οι άλλοι, δε θα σε βασανίσουμε, δε θα σε κάνουμε να πονέσεις. Απλώς θα σου φυτέψουμε μια σφαίρα στο κεφάλι.

Το νέο της σύλληψης του Προέδρου του Λυγουριού είχε κυκλοφορήσει ευρέως. Δεν ήταν αυτός ο Πρόεδρος ένας κοινός Πρόεδρος, ένας αφανής Κοινοτάρχης. Είχε δράση για την εποχή του, είχε δείξει αρετή, είχε σώσει κόσμο. Η σύλληψη του αντήχησε στην Αργολίδα. Την ημέρα λοιπόν εκείνη δεύτερη ή τρίτη μετά τη σύλληψη) κι ενώ γινόταν το φαγοπότη και ακούστηκαν τα λόγια που ακούστηκαν για τον τρόπο της εκτέλεσής του, καταφθάνει και χτυπά την πόρτα του σπιτιού ο αντάρτης που είχε πάει προς τα Ίρια επικεφαλής της ομάδας που τον συνόδευε. Αφού χαιρετήθηκε με τους συναγωνιστές του και κάθισε κι αυτός στο τραπέζι, είτε σε κάποια στιγμή, απλά και ήρεμα, πως τον πρόεδρο τον αναλαμβάνει υπό την προστασία του γιατί αυτός ο πρόεδρος του έχει φερθεί σωστά και είπε τον τρόπο διάσωσής του και της τωρινής ύπαρξής του.

Η οικία Γεωργίου-Ελένης Διδασκάλου.

Αυτή ήταν η δράση, η προσφορά στα κοινά του τόπου μας, του θείου Βασίλη Διδασκάλου. Μερικοί τη γνωρίζουν, πολλοί την αγνοούν. Ίσως τα γραφόμενά μου να συντελέσουν ώστε να μάθουν την προσφορά του περισσότεροι, έτσι ώστε να μη θυμούνται τον Μπιλ σα δικολάβο μόνο αλλά και σαν Πρόεδρο Κοινότητας Λυγουριού.

Παίρνω επίσης το θάρρος να προτείνω, στους σήμεραν διοικούντες το Δήμο μας να διαβάσουν τα γραφόμενά μου και αν νομίσουν πως αυτός ο άνθρωπος πράγματι πρόσφερε στον τόπο του, τα πέτρινα εκείνα χρόνια της κατοχής, ας βρουν έναν τρόπο να τον τιμήσουν,

να του πουν ένα ευχαριστώ σαν Λυγουριό.

Αυτά είναι τα «αφουγκράσματά μου» αυτές τις διηγήσεις άκουγα μικρός όταν ήταν χειμώνας και ο πατέρας μου είχε παρέα στο σπίτι το τζάκι έκαιγε, τα κοψίδια απ' το χοιρινό μοσχοβολούσαν και το καλό κρασί απ' τ' αμπέλι στα Μεσσώνια έρρεε άφθονο. Άνοιγα τ' αυτιά μου, όσο μπορούσα και ρούφαγα μέσα μου εκείνες τις διηγήσεις που τους είχαν σημαδέψει με ανεξίτηλα σημάδια για όλη τους τη ζωή.

ΑΝΘΗ ΓΚΟΚΟΡΗ

Η Ανθή Γκοκόρη, γεννήθηκε στις 26/1/1863 στην ωραιότερη γειτονιά του Α-ναπλιού. Το σπίτι της ήταν στην οδό Σπηλιάδου αριθ.3. Από το δωμάτιο της έβλεπε το Μπούρτζι ακίνητο στην ίδια πάντα θέση να καθρεφτίζεται στην γαλάζια θάλασσα. Ίσως αυτή η εξαιρετική θέα του σπιτιού της που ήταν το μπαλκόνι του λιμανιού. Την έκαναν τόσο ρομαντική, και ευαίσθητη.

Ήταν ντελικάτη, όμορφη, μαναχοκόρη, είχε ένα όμορφο μουτράκι με δυο κοτσιδάκια, που έπεφταν ανέμελα στο στήθος της. Μυτίτσα κοντυλένια και χείλια καλύγραμμα είχε όλες τις προδιαγραφές της όμορφης νέας.

Ο πατέρας της, ήταν υψηλόβαθμος αξιωματικός στο Στρατόνα στα Πέντε Αδέλφια. Το σπίτι τους απείχε σχεδόν εκατό μέτρα από το Στρατόνα.

Φίλες και παρέα δεν είχε η Ανθή, της είχαν δασκάλα για να μαθαίνει γράμματα στο σπίτι. Έβγαινε έξω πάντα με συνοδεία τους γονείς της.

Ο έρωτας δεν άργησε να χτυπήσει, την καρδούλα της. Ένας αξιωματικός γιατρός, περνούσε να πάει στο στρατιωτικό Νοσοκομείο που ήταν στην πλατεία του Ψαρομαχαλά. Τυχαία την είδε στο παράθυρο του σπιτιού της και την ερωτεύτηκε.

Η Ανθή τον αγάπησε και αυτή πολύ, κάθε πρωί τον περίμενε στο παράθυρο.

Έτσι φούντωσε ένας μεγάλος έρωτας χωρίς να μπορούν να μιλήσουν, μιλούσαν τα μάτια τους και οι καρδιές τους.

Κάποιο πρωί την είδε ο πατέρας της να κοιτάζει από το παράθυρο το νέο και να του χαμογελάει. Ο ερωτευμένος ούτε βλέπει, ούτε ακούει μας έλεγε η μάνα μας.

Η νέα δεν είδε το πατέρα της που την παρακολουθούσε, και συνέχισε να τον γλυκοκοιτάζει.

Αυτό το θεώρησε προσβολή ο πατέρα και έγινε έξαλλος. Σαν αυστηρός αξιωματικός τις έκανε δριμύτατες παρατηρήσεις. Σφράγισε και το παράθυρο της κρεβατοκάμαρας. Ωστε να μη μπορεί να το ανοίξει για να δει τον αγαπημένο της.

Έπεσε σε μελαγχολία, η Ανθή προσπαθούσε να επικοινωνήσει μαζί του. Αλλά

ήταν αδύνατο δεν είχε φίλες και ούτε την άφηναν να βγει μόνη από το σπίτι.

Φαίνεται έγιναν και οι σχετικές συστάσεις και στο νέο.

Ένα πρωινό που έλειπε ο πατέρας της, πήρε το θάβρος κρυφά και βγήκε από το μπαλκόνι του σαλονιού. Ήθελε την ώρα που θα περάσει, να του πετάξει ένα γράμμα. Ο νέος δεν γύρισε να την κοιτάξει, και συνέχισε το δρόμο του.

Η Ανθή δεν τόλμησε ούτε να του φωνάξει, ούτε να διαμαρτυρηθεί. Προτίμησε να πηδήξει από το μπαλκόνι και να δώσει τέλος στην αγάπη της.

Το ύψος που έπεσε ήταν πάνω, από δέκα μέτρα.

Εκεί η όμορφη παιδούλα άφησε την πνοή της, την αγάπη της, και την ψυχούλα της, στο κράσπεδο του δρόμου.

Έφυγε ένας άγγελος στα 17 του χρόνια δεν πρόλαβε να ζήσει αυτά που ονειρευόταν τον έρωτα, την αγάπη, την ζωή.

Στο Νεκροταφείο Ναυπλίου στην αρχή της εισόδου και στην αριστερή πτέρυγα, το δεύτερο μνημείο είναι ο τάφος της Ανθής. Απο εκεί περιέγραψα τα χαρακτηριστικά του προσώπου της, γιατί είδα την μαρμάρινη προτομή της. Απεβίωσε την άνοιξη του 1880. Την ιστορία την είχε διηγηθεί ο παππούς μου στην μητέρα μας.

Συνέπεσε μετά από εξήντα δυο χρόνια, να νοικιάσουμε το ίδιο σπίτι. Αφού κατοικήσαμε πάνω από δέκα χρόνια, μας διηγόταν την ιστορία σαν παραμύθι η μητέρα μας.

Ο αδελφός μου διάλεξε από την πρώτη μέρα που κατοικήσαμε στο σπίτι αυτό να κοιμάται στο ίδιο δωμάτιο που κοιμόταν και η Ανθή. Κάθε βράδυ το έσκαζε από το δωμάτιο του και κοιμόταν στην βάρκα μας.

Και αναρωτιόμουν μήπως φοβόταν και αυτός το φάντασμα της νεκρής Ανθής όπως το φοβόμαστε η αδελφή μου και εγώ.

Αυτή η όμορφη αγάπη που έγινε παραμύθι είχε τόσο τραγικό τέλος.

Το σπίτι το γκρέμισαν το 1950. Είχε ιστορική αξία γιατί στο ίδιο σπίτι είχε γεννηθεί ο Πολιτικός Χαρίλαος Τρικούπης.

Τώρα έχουν χτίσει το ξενοδοχείο Αμφιτρύων. Ερήμωσε η γειτονιά μας αλλά τις αναμνήσεις τις κουβαλάμε μέσα μας και μας ακολουθούν.

ΒΕΤΟ ΣΤΗΝ ΕΛΒΕΤΙΑ

Θα 'χεις ακούσει ότι συχνά οι Ελβετοί κάνουν δημοψηφίσματα για τους ξένους που έχουν εκεί. Πολύ συχνά οι πολίτες τους βάζουν βέτο για περισσότερους ξένους, δεν τους θέλουν. Ε, λοιπόν, έτσι και σ' εμένα, μια φορά στα νιάτα μου, όταν επρόκειτο ν' αποφασισθεί το μέλλον μου και το πού θα σπουδάσω, ο μεγάλος μου ο αδερφός έβαλε βέτο στο να με στείλουν στην Ελβετία. Και δεν πήγα. Και δεν σπούδασα τίποτα. Επειδή το αποφάσισε αυτός...

Τελείωνα το Γυμνάσιο Θηλέων, στο Ναύπλιο. Ο καυμένος ο μπαμπάς είχε πεθάνει πρόσφατα. Είμαστε τρία κορίτσια κι ο αδερφός μου ο Ευτύχης που με περνούσε δεκατέσσερα χρόνια. Εγώ ήμουν η μικρότερη. Ο μπαμπάς είχε αρκετή περιουσία: χτήματα που είχε κληρονομήσει απ' την προίκα της μαμάς –πεθαμένη κι αυτή– ένα μεγάλο σπίτι με κήπο και οπωροφόρα δέντρα στην έξοδο της πόλης, νταμάρια και ανατρεπόμενα κλπ. Ανήκε στις καλές οικογένειες, κυρίως με το γάμο του. Τον Ευτύχη, ας πούμε, τον είχαν στείλει στην Κοργιαλένιο, στις Σπέτσες, όχι στο Γυμνάσιο Ναυπλίου. Έβγαλε αυτή την ιδιωτική σχολή, όπου πήγαιναν τότε τα παιδιά των καλών οικογενειών της Αθήνας και προσπάθησε να δώσει στο Πανεπιστήμιο αλλά δεν ήταν καλός μαθητής, δεν τα κατάφερε. Ήταν κοντός, με πλατύ κεφάλι και μια βούλα στη μέση του πηγουνιού. Στο Πολυτεχνείο που ήθελε δεν μπήκε, ούτε και στην Ανωτάτη Εμπορική που δοκίμασε μετά. Αυτός ήταν καλός στις παρέες, τις διασκεδάσεις, τις γυναικές, να ξοδεύει τα λεφτά του μπαμπά. Να φανταστείς ότι όταν πάντρεψαν την μεγάλη μας αδερφή την Ιώ, της αγόρασαν ένα διαμέρισμα στα Πατήσια και πήγε να μείνει μαζί ο Ευτύχης, δήθεν να κάνει φροντιστήριο στην Αθήνα να μπει στο Πανεπιστήμιο. Μπα, σφαιριστήριο μάλλον πήγαινε παρά φροντιστήριο. Κόλλησε με τα μπιλιάρδα, με τη χαρτοπαιξία, τα καμπαρέ (όλο στην Αρξεντίνα στη Φιλελλήνων τον έβρισκες τα βράδυα) και στις παρέες των χαραμοφάδων σαν του λόγου του. Η αυστηρότητα όμως, αυστηρότητα. Έπαιζε στο έπα-

κρο το ρόλο του μεγάλου αδερφού για μας τα κορίτσια, αφού ο καυμένος ο μπαμπάς δεν ζούσε πλέον.

Εμείς είχαμε μεγαλώσει με πολύ έλεγχο στο Ναύπλιο. Στη Γυμνάσιο μας απαγόρευαν το καθετί. Ούτε πάρτυ, ούτε χορούς, μόνο μάθημα και ίσως Γαλλικά ή πιάνο. Εγώ πάντως είχα κάποια φλερτ, με μεγάλη προσοχή, να μη με δουν, να μην το μάθουν. Από την άλλη, ο πατέρας μου είχε ξαναπαντρευτεί μετά το θάνατο της μαμάς, αλλά άργησε ούτε ένα, ούτε δυο, αλλά δέκα χρόνια να το πραγματοποιήσει γιατί δεν τον άφηναν οι θείες μου, οι αδερφές της μαμάς, μην τυχόν και κάνει κι άλλα παιδιά και εξανεμιστεί η περιουσία. Άκου λογική! Τελικά δεν έκανε κανένα άλλο, αλλά ο ποδόγυρος τον τράβαγε, όπως και τον αδερφό μου.

Όταν πλησίαζα να τελειώσω το σχολείο, μπήκε θέμα τι θα κάνω στη ζωή μου. Υπήρχε ένας παλιός φίλος του μπαμπά, που είχε ανώτερη θέση στον ΕΟΤ, στην Αθήνα. Ε, λοιπόν αυτός, που με ήξερε από παλιά και μ' αγαπούσε, σκίστηκε να μου βρει κάτι στον τουριστικό τομέα που τότε αναπτυσσόταν χρόνο με το χρόνο κι όλοι έλεγαν ότι είναι η μεγάλη ευκαιρία της Ελλάδος, η βιομηχανία χωρίς φουγάρα. Εδώ στο Ναύπλιο, ο ΕΟΤ έχτισε το 1954 τον Αμφιτρώνα, το πρώτο τουριστικό ξενοδοχείο λουξ της χώρας. Και τι δόξες δεν είδε αυτό το ξενοδοχείο: ηθοποιούς του Χόλυγουντ, τους βασιλιάδες Σαούντ της Σαουδικής Αραβίας και Ιντρίς της Λιβύης, διπλωμάτες, επιχειρηματίες, όλοι παρέλασαν απ' τις αίθουσές του, χόρεψαν με τις ορχήστρες του, έφαγαν παγωτό στον υπέροχο κήπο του δίπλα στη θάλασσα, και κολύμησαν στην πισίνα του. Αλλά και για μας, την καλή κοινωνία της πόλης, ο Αμφιτρώων ήταν το στέκι μας, το οχυρό μας. Τι συνεστιάσεις του Ρόταρυ, τι χοροί των προσκόπων, τι χριστουγεννιάτικα γλέντια, τι δεξιώσεις του Δήμου στον 6^ο Στόλο όταν κατέπλεε στο λιμάνι μας... Εκεί μεγαλώσαμε κι εμείς τα παιδιά, εκεί πρωτοχορέψαμε, εκεί πιάναμε ο ένας το χέρι του άλλου στην πισίνα όταν άρχιζαν οι πατητές σε βουτιές ή τα παιχνίδια στο νερό. Μετά έγιναν κι άλλα ξενοδοχεία. Το Ξενία το 1961, πάνω στην Ακροναυπλία, ένα μακρόστενο σπιρτόκουτο, άσπρο και κίτρινο, που φάνταζε υπερμοντέρνο πλάι στα γκριζωπά βενετσιάνικα τείχη της ακρόπολης. Είχε κι αυτό το κλάμπ του, υπαίθριο, πάνω στις οχυρώσεις, με κρυφό φωτισμό, όπου τα αγόρια κι εμείς τα κορίτσια χορεύαμε με τους ιταλικούς και τους γαλλικούς δίσκους, τον Αζναβούρ, το Τζιάνι Μοράντι, το Ζιλμπέρ Μπεκώ.

Όσοι ήξεραν ξένες γλώσσες, έτρεχαν όλοι προς τα τουριστικά επαγγέλματα. Εγώ πήγαίνα στη Γαλλική Ακαδημία, το Γαλλικό Ινστιτούτο Αθηνών που από τις αρχές του '50 είχε ανοίξει παράρτημα στο Ναύπλιο και στεγαζόταν τότε στο ισόγειο του Πρώτου Γυμνασίου της χώρας, του Όθωνα. Στο σχολείο μαθαίναμε επίσης αγγλικά. Στις γλώσσες ήμουν πολύ καλή εγώ, γιατί είχα μια ακόρεστη περιέργεια να γνωρίσω τον κόσμο, να δω πώς ζούσαν στην Ευρώπη, να ταξιδέψω. Με έπνιγε η στενότητα κι ο επαρχιωτισμός του Ναυπλίου. Έπιασα αλληλογραφία με μια Αγγλί-

δα κι ένα Γάλλο από την Τουλούζη κι όλο πηγαινοέρχονταν τα γράμματα όπου ο καθένας μας διηγόταν τη ζωή του και κάναμε συγκρίσεις. Αυτοί οι φίλοι μου λοιπόν, ζούσαν πολύ πιο ελεύθερα από μένα. Και πάρτυ και κλάμπ και έρωτες και σπουδές. Βέβαια, στενάχωρα οικονομικά όπως όλοι οι νέοι –εμάς ο μπαμπάς μας έδινε πολύ περιορισμένο χαρτζιλίκι κάθε βδομάδα– αλλά εγώ τους ζήλευα κι ήθελα κάποτε να ζήσω στο εξωτερικό.

Όταν λοιπόν ο κύριος Παπαδάκης του ΕΟΤ μας βρήκε εκείνην την υποτροφία για Ελβετία, ένοιωσα ν' ανοίγει ένα μεγάλο παράθυρο στη ζωή μου. Ήταν για μια περίφημη τουριστική σχολή στην Ελβετία, στη Glion, μια μικρή πόλη, που είχε μια από τις πιο φημισμένες ανώτερες σχολές τουριστικών επαγγελματιών. Θα ήμουν εσωτερική, και θα έκανα όλο τον κύκλο μαθημάτων (τέσσερα χρόνια), να γίνω κι εγώ στέλεχος επιχειρήσεων. Έπρεπε όμως να περάσω από όλες τις θέσεις ενός ξενοδοχείου, από καμαριέρα και μαγείρισσα, εως ρεσεψιονίστ και διαχειρίστρια προσωπικού. Άμα τελείωνα, το μέλλον εξασφαλισμένο, γιατί τότε άρχιζαν να καταφτάνουν στην Ελλάδα οι μεγάλες αλυσίδες ξενοδοχείων (τότε δεν χτίστηκε και το Χίλτον;) και ζητούσαν Έλληνες καταρτισμένους υπαλλήλους. Στα γραφεία του ΕΟΤ, ο κύριος Παπαδάκης μας διάβασε στον Ευτύχη και σε μένα τον εσωτερικό κανονισμό της Σχολής, που ήταν πολύ αυστηρός. Θα είμαστε διαρκώς υπό επιτήρησιν και θα κάναμε και πρακτικές εξετάσεις σε μεγάλα ξενοδοχεία της Ελβετίας, με την πρόοδο των σπουδών μας. Πανάκριβη σχολή, αλλά ο Παπαδάκης είχε καταφέρει με τις γνωριμίες του να μην πληρώνω δίδακτρα και να μένω εσωτερική με πολύ λίγα έξοδα. Εγώ είχα ξετρελαθεί μ' αυτή την προοπτική κι έκανα όνειρα. Είχα διαβάσει για την Ελβετία, τη δημοκρατία της, τα ρολόγια της, τη βιομηχανία της (η οδοντόκρεμα που χρησιμοποιούσα ήταν ελβετική, η Binaca της GIBA - Geigy) και φυσικά τις σοκολάτες της που με ξετρέλαναν μια φορά που μου έφερε ένας θείος μου από ένα ταξίδι.

Ε, λοιπόν, δεν θα το πιστέψεις, αλλά ο Ευτύχης έβαλε βέτο στην Ελβετία. Ότι ήμουν πολύ μικρή, ότι δεν ξέραμε ποιός θα 'ταν υπεύθυνος για μένα, ότι ποιός ξέρει μήπως δεν έβρισκα τίποτα χίπληδες εκεί πέρα και το 'ρριχνα στη μαριχουάνα, ότι ένα κορίτσι μόνο του δεν μπορούσε να πάει στο εξωτερικό. Στο τέλος αποκάλυψε και την πραγματική του σκέψη, λέγοντας ότι οι γυναίκες δεν χρειάζονται σπουδές, μόνο να παντρευτούνε. Βέβαια! Αφού ο ίδιος δεν είχε καταφέρει ούτε να περάσει τις εισαγωγικές για το Πανεπιστήμιο –τόσο χοντροκέφαλος ήταν!– εμείς τα κορίτσια, παντρεία!.. Ο Ευτύχης συντελούσε έτσι στη δυστυχία μου! Θυμάσαι το Χρυστώφ τότε στον ΟΗΕ που είχε βγάλει το παπούτσι του και το χτυπούσε στο βήμα, επιμένοντας στο βέτο της Ρωσίας; Έτσι είχε πειστώσει κι ο Ευτύχης κι ήταν αμετακίνητος. Ελβετία για μένα, βέτο.

Τι κλάμματα δεν έκανα, τι παρακάλια, τι πάρλα ο Παπαδάκης να τον μεταπείσει,

τίποτα. Αφού πήγα στις θείες μου, μήπως με υποστηρίξουν εκείνες και τον πιάσουν αλλά μπα! Που να δεις το φως σου από στραβές; Ούτε εκείνες είχαν σπουδάσει, από τις τρεις μάλιστα οι δυο ούτε είχαν καν παντρευτεί, μην τυχόν και τους φάνε την προίκα οι γαμπροί! Καμιά βοήθεια από κει. Το βέτο του Ευτύχη ήταν απόλυτο, ο Παπαδάκης ανίσχυρος να με βοηθήσει παραπέρα και δυστυχώς δεν είχα κανέναν ανοιχτομάτη μεγαλύτερο συγγενή να με βοηθήσει να φύγω.

Έτσι δεν σπούδασα καθόλου. Αργότερα παντρεύτηκα, με μόνο στόχο να φύγω απ' το σπίτι μου, να 'μαι ανεξάρτητη. Ο άντρας μου ήταν ζωγράφος, μεγαλύτερός μου, πολύ καλός και με κατανόηση. Δυστυχώς αργότερα πέθανε, το ίδιο και ο δεύτερος που πήρα μετά. Τώρα βρίσκομαι στον τρίτο σύντροφο (δεν έχουμε παντρευτεί), έχω παιδιά και εγγόνια και γενικά η ζωή μου δεν ήταν τόσο δυσάρεστη, έστω κι αν τώρα στα γεράματα πάλι στο Ναύπλιο κατέληξα. Μάλλον καλά πέρασα, γενικώς. Και με επιχειρήσεις ασχολήθηκα και με την πολιτική που μου άρεσε και ακόμη με τραβάει, γιατί νομίζω ότι έχω πολλά να προσφέρω στην κοινωνία. Όλοι με συγχαίρουν για τη δραστηριότητά μου και τα ενδιαφέροντά μου. Φαντάζεσαι όμως πώς θα είχε εξελιχθεί η ζωή μου αν είχα πάει στην Ελβετία;

Γιάννης Φίλης
Καθηγητής Πολυτεχνείου Κρήτης

ΩΔΕΣ

ΩΔΗ Ι

1

Καθίσαμε προς το απόγευμα στου λόφου τα σκαλιά
σχεδόν ακουμπώντας των θεών την πατούσα
στα κυπαρίσσια ανάμεσα και το βουνό που θάβαν βασιλείς
οι πορτοκαλιές – αργό ποτάμι χυνόταν στον Αργολικό.
Η σπατάλη φαιού και πράσινου χωρίς αιδώ.
Και ο Λαέρτης είπε «Τούτη η σπατάλη είναι αρμονία
όπως η σωστή νότα στο σωστό μέτρο
όπως ο νοτιάς που έρχεται πάντα στην ώρα του.
Οι άνθρωποι δεν καταλαβαίνουν τους μεγάλους αριθμούς
η μνήμη δεν κρατάει όσο ένα δάσος
ένας σκελετωμένος αμυγδαλέωνας.
Λένε ιστορίες τις νύχτες
εκεί που το Δαφνοπόταμο ηρεμεί στο Γλυφό.»

Οι άνθρωποι δεν καταλαβαίνουν τους μεγάλους αριθμούς.
Εννέα εκατομμύρια σκοτωμένοι στο ρωσικό εμφύλιο
δέκα πέντε στον πρώτο μεγάλο πόλεμο
πενήντα πέντε στο δεύτερο.

Ο Έκτορας το '41 έβγαζε νάρκες στην αρχαία ακτή.
Πρώτα πεθαίνουν οι μέρες
μετά οι νύχτες.
Οι Γερμανοί τον δίκασαν μπροστά σ' όλο το χωριό
τον έστησαν στις σκελετωμένες αμυγδαλιές –
ο πατέρας του στην πρώτη σειρά.

Ο ήλιος πελεκούσε τις πέτρες με τους γυμνούς ασπαλάθους
κατάκαιγε τον αμυγδαλεώνα
μην τύχει και κρύψει τους λυγμούς τα παρακάλια.
Τον δέσανε για να 'ναι όρθιος.
Με το χτύπημα των ντουφεκιών
σφωριάστηκε με την ευκολία που σφωριάστηκαν οι επιθυμίες του
κι ο ήλιος έτρεξε
να ξεφύγει τη μνήμη του σκελετωμένου αμυγδαλεώνα
γιατί οι άνθρωποι καταλαβαίνουν μόνο μικρούς αριθμούς.

Κάτω στο Γλυφό στο ναρκοπέδιο
οι λευκές κηλίδες δεν ήταν χιόνι
κάτι γλάροι ραμφίζουν με κραυγές
το μάταιο τεφρό νησάκι.

2

Έτσι διάβασα τη μεγάλη πέτρα με τις χίλιες όψεις
όπως την κύλαγε το νερό με βιάση
γιατί οι καιροί καινούργιοι
κι ο κόσμος ήθελε άλλη αφήγηση εκείνο το χρόνο
που είδα τον ήλιο να βγαίνει
από τη θάλασσα της Κάντιας
καλπάζοντας προς την πλευρά του Ερύμανθου
και οι μύθοι καλοί
και τα ερωτήματα χωρίς ανταπόδοση.

“Η αλήθεια με το μέρος μας”
φονάζαν οι από δω
“Η αλήθεια με το μέρος μας” φονάζαν οι από κει.
Η επιθυμία στη δεκαετία του '50
γράφτηκε με την πυρρή λεπίδα.
Είχαμε μπει στην περίοδο της βροχής και της πέτρας
όπου δύσκολα φύεται η γλώσσα
και τα έθνη μιλούν με τον τρόπο της βροχής
και της πέτρας.

είχαν γκρεμίσει το ανάχωμα του δίκαιου λόγου
με την αγιωσύνη εκείνων που δεν αμφιβάλλουν.

Με δισταγμό έμαθα τα πρώτα σημεία της στίξης
τα εισαγωγικά του ήλιου
τον τονισμό της σελήνης
με δισταγμό έμαθα τη χρωματική κλίμακα της θάλασσας
τρία νησάκια κατάξερα στα επτά όγδοα
κορίτσι που άναβε στο δέρμα του σταγόνες νερού κι αλάτι.
Με δισταγμό γιατί ο κόσμος κείνα τα χρόνια
στα μεσοδυτικά της λήθης
είχε βαλθεί την Ιστορία να γράψει
με το συνήθη τρόπο.

Στην αρχαία ακτή
οι θάμνοι ψιθύριζαν χρώματα στα κυκλώπεια τείχη
σμήνη από τρυγόνια κάθε Σεπτέμβρη
ανάμεσα ανωνυμίας και χίμαιρας
πιάναν το μελτέμι από τα δυτικά
για να 'χουν τον ήλιο κατάματα.

ΩΔΗ ΙΙ

1

Καλοκαίρια τέσσερα στη μεγάλη λίμνη αγκυροβολημένα
κι εγώ αποστήθιζα τα ονόματα των πουλιών
και τα ονόματα της πέτρας.
Νόμιζα ότι η αποστήθιση ακούσε να γίνω ό,τι ήθελα.
Είχα γεννηθεί στον απόηχο της φωτιάς
και των ανθών της θάλασσας
σε φλύαρο πορτοκαλέονα είχα γεννηθεί.
Γραμμένο ήταν τι θα γινόμουν.
Το κατάφορτο παρελθόν δε χωρούσε αλλιώτικο μέλλον.
Δος μου λοιπόν το λόγο
εκείνον που για φθόγγους έχει τις λεπτομέρειες της θάλασσας
να μιλήσω όσα γίνονται από τις λεπτομέρειες της θάλασσας.

2

Κυριακή του Μάη ορθάνοιχτη.
Είχα κληρονομήσει ένα όνομα κι ένα ακρογιαλί
και το αλφάβητο που μου 'δωσαν δεν ταίριαζε.
Ο βόμβος του κλειστικού έμπαινε στα διάκενα της μέρας.
Ο Οδυσσέας το κυβερνούσε σχεδόν χωρίς μνήμη
κι εγώ στην πράσινη στέρνα
χωρίς να ξέρω τι είναι ζωή, τι είναι θάνατος
τον πανικό γνώρισα ανάμεσά τους
που κατατρώγει το ιώδες το πορτοκαλί και το γαλάζιο.
Τα τέσσερα καλοκαίρια στη μεγάλη λίμνη αγκυροβολημένα
τη στιγμή που η μάνα μου μ' έσωζε απ' τον πνιγμό –
οι γαμπρές επιθυμίες
τα καλοκαίρια ξεχασμένα αρόδο
σαν το αλφάβητο που δεν ταίριαζε.

3

Απόκρημνες ιστορίες θυμάμαι που ψιθύριζαν
για του νερού τη φλέβα που πάσχιζε τη ζωή στην κοιλάδα
από το χάραμα στη δύση

ΝΑΥΠΛΙΑΚΑ ΑΝΑΛΕΚΤΑ

στα μποστάνια, τους ληστές του ήλιου.
Τα καλοκαίρια φεύγανε –
οι καντιφέδες οι βασιλικοί οι ντομάτες
όνειρα από κίτρινες αναμνήσεις.
Τις νύχτες ερχόταν η άλλη όψη της ζωής
Βασιλιάς Ασινάιος
ψιθύριζε απόκρημνες ιστορίες
πώς τον κόσμο θα κατακτούσα με δυο γλώσσες
από σύμβολα γεωμετρίας η μια
από αρχαίους φθόγγους η άλλη.

Πάει καιρός πολύς από τότε που είδα
τ' αστέρια να πέφτουν στην κεφαλή του Βασιλιά
καταμεσήμερο στην ολόφωτη Ακρόπολη
καθώς εκείνος έλεγε με το μόνο τρόπο που ήξερε
ότι είμαστε φτιαγμένοι από άνεμο.
Στην καλύτερη περίπτωση
ομολογητές της μικρής ειρήνης με το σύμπαν.

ΩΔΗ ΙΙΙ

1

Ο Μάης μπήκε σκληρός
η γυναίκα που χόρευε στο πρωινό
κουβαλούσε τη δικαιοσύνη του σώματος
την έκσταση που δε βρήκε δικαίωση
όπως ο δύσκολος άνεμος της ανατολής
κουβαλά υποσχέσεις κλεμμένες
απ' το θυμάρι και τον κίστο.
Ήταν εκείνη η πρώτη γυναίκα
πάλλευκη και άγνωστη
ιππεύοντας το χρόνο σαν Αμαζόνα
και οι άλλοι της βρήκανε τη θέση της
στο συντακτικό εκείνης της δεκαετίας:
ιέρεια
τα ανάστροφα και καθέτως όχι και μη.

2

Το μάτι της θάλασσας είναι κυανό
ή σιωπηλό;
Είμαστε όλοι παιδιά του.
Και ύστερα κληρονομήσαμε τη γη
και τους μύθους που μας οδήγησαν
στα απόκρημνα περάσματα του 20^{ου} αιώνα
και ήταν τα πρώτα αβέβαια βήματα
και ήταν εκείνη η πρώτη γυναίκα
και η άλλη
που έσκαβε τη γη με τα νύχια τη μέρα
γιατί αλλιώς δε γινόταν
και τη νύχτα
άκουγε τους λόγους της βίας και της μέθης
γιατί αλλιώς δε γινόταν
και στο σκοτάδι νόμιζε πως έτσι ήταν
το κατώφλι και το πέραςμα της ζωής
γυναίκα, φως που ξεμάκραινε
από τα πριν και τα μελλούμενα

για να βρει το δίκαιο λόγο
ο πόθος και το μάτι της θάλασσας.

3

Ποια χρονιά ήταν;
Ο ήλιος έμπαζε από παντού
τα λιόδεντρα κατάφορτα από τζιτζίκια
τα βράδια μια λάμπα πετρελαίου
γκιόνης που αυτοσχεδίαζε νυχτιάτικα μια φούγκα
και της βερικοκιάς τα φύλλα μάχονταν τ' άστρα
τότε που η γλώσσα του δεν ήξερε το μέλλον
κι όσα συνώνυμα έχει.
Στην κρυφή γωνιά του ατμολέβητα
γνώρισε το σκληρό σώμα της Άννας
μέρα μεσημέρι
που ο μπάτης ολόϊσια απ' την Πλατειά
τον απόθεσε στου Αυγούστου την αυλόπορτα
ύστερα βάλθηκε ν' αλητεύει τους ηλιάνθους.
Άλλην αιωνιότητα δε μπορούσε.

Γιώργος Μουσταΐρας

ΣΤΗ ΣΚΙΑ ΤΟΥ «ΜΙΛΤΙΑΔΗ»*

Κάστρο παλιό και σκοτεινό, που ορθώνεσαι τ' αφήλου
και χάνεσαι πίσω, βαθειά, σε χρόνους περασμένους,
στοιχειώνεις μέσ' στα σπλάχνα σου ψυχές και ιστορίες,
κρίματα, πόνους και καημούς και πάθη και λαχτάρες.

Στέκεις βιγλάτορας, φρουρός μιας Πολιτείας ξένης
γι' αυτούς που κρματίστηκαν και βγάζουν τιμωρία,
στα σκοτεινά μπουντρούμα σου βαθειά φυλακισμένοι.

Κρατούμενοι επί ζωής, φυλακισμένοι χρόνια,
χωρίς χαρά το σήμερα, χωρίς ελπίδα τ' αύριο,
με μνήμες να τους τυραγνούν, με μνήμες να τους δέρνουν,
το φως να ονειρεύονται κι αχτίδα να μη βλέπουν.

Βαρύς ο αγέρας του κελιού, βαριές και οι ανάσες
μα πιο πολύ βαρύτεροι οι πόνοι των ψυχών τους,
ψυχών που σέρνουν αίματα, άδικα και κατάρες
και ζουν και βασανίζονται κι αναπαμό δεν έχουν.

Και στη σκιά του φοβερού, του κάστρου, που απλώνει,
η Πολιτεία ανέμελη ζει, αναπνέει, στέκει.
Να νοιώθει, άραγε, ασφαλής; Σίγουρη για το μέλλον;
Είν' το κακό στα σίδερα και το καλό στους δρόμους;

Και 'κει, μέσ' στην ανεμελιά, στο χαλαρό τον ύπνο,
των δίκαιων, που τους φρουρεί του κάστρου η φοβέρα,
μια ανατριχίλα της στιγμής, τον διαπερνά και φέρνει
το αχ του αναστεναγμού, που βγαίνει από τις ντάπιες...

---

* Στον προμαχώνα «Μιλτιάδης» του Παζαρηδίου ήταν οι φυλακές των βαρσοπαινιτών και των καταδικασμένων σε θάνατο.

Ελένη Κοβαντζή-Στοιχοβιτς

ΘΑΛΑΣΣΑ

Νοιώθω μια μαγεία για την θάλασσα
δεν είναι γιατί έχω γεννηθεί σιμά της
κι έχω αφουγκραστεί όλα της τα τερτίτια,
αλλά, εμείς οι δυο έχουμε ένα κοινό μυστικό
την αγρύπνια.

Όταν η νύχτα πέσει βαθιά κι ο ύπνος
απλώσει τα φτερά του, πάνω από το πρόσωπο της γης,
αφήνω το κρεβάτι μου, πάω κοντά στην θάλασσα.
Κοιτάζω τα κύματα, που έχουν κλέψει
το ασήμι από το φεγγάρι.
Ακούω το τραγούδι τους, σκέφτομαι την δύναμή τους.
Ταξιδεύω πλάι τους, γίνομαι νεράιδα, πετώ στους αιθέρες.
Κάνω τον κύκλο, της πόλης τ' Ανάπλι
πηγαίνω στο Παλαμήδι, Ιτς-Καλέ, Ακροναυπλία,
φτάνω στην Κόρη.
Γυρίζω πίσω, κάνω στάση στην Παναγίτσα.
Η ομίχλη την σκεπάζει χωρίς να την κρύβει
κάθομαι στο βράχο, νοιώθω να με τραβά
μια άγνωστη δύναμη.
Φτιάχνω μελωδίες
με το κελάρισμα των κυμάτων,
και την μονότονη φωνή του γρύλου.

Σκέφτομαι εκεί που είσαι;
Τι κάνεις;
Αν μένεις αγρύπνος, όπως η θάλασσα και 'γω.

Νόμιζα ότι η μοναξιά είναι μια ιδέα.
Δεν είναι!
Είναι πόνος που βασανίζει.

ΕΛΕΝΗ ΚΟΒΒΑΝΤΖΗ-ΣΤΟΪΚΟΒΙΤΣ: ΘΑΛΑΣΣΑ

Κάθομαι ακόμα εδώ στο βράχο,
σκεπασμένη από το πέπλο της ομίχλης.
Βλέπω εσένα θάλασσα.
Τώρα ξέρω ότι εκτός από την αγρύπνια,
και τα δάκρυά μου έχουν την ίδια αλμύρα με σένα.
Γι' αυτό έρχομαι κάθε βράδυ και σε συναντώ.

Δήμητρα Δουλιγέρη - Σαλεσιώτη
Φιλολόγος-Λυκειάρχης

ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΚΔΗΛΩΣΗ ΓΙΑ ΤΑ 100 ΧΡΟΝΙΑ
ΑΠΟ ΤΗ ΓΕΝΝΗΣΗ ΤΟΥ ΜΕΓΑΛΟΥ ΑΡΧΙΜΟΥΣΙΚΟΥ
κ. ΒΑΣΙΛΗ Κ. ΧΑΡΑΜΗ

Πριν από εκατό (100) χρόνια, έναν ολόκληρο αιώνα, στο μικρό προάστιο του Ναυπλίου, την Πρόνοια, γεννήθηκε σαν σήμερα, 9 Αυγούστου του 1909, ο σεβαστός μας Δάσκαλος και εξάιρετος συνάδελφος κ. Βασίλης Χαραμής.

Αφού έλαβε την πρώτη μαθητική παιδεία στο Ναύπλιο και αφού σπούδασε στο Εθνικό Ωδείο Αθηνών, από όπου έλαβε πτυχίο Ωδικής Αρμονίας, ενοργανώσεως και Διευθύνσεως Μπάντας, επέστρεψε στα πάτρια εδάφη αναλώνοντας ολόκληρη τη ζωή του και όλες του τις δυνάμεις σε ένα τεράστιο καλλιτεχνικό – πολιτιστικό έργο: Την ίδρυση της πρώτης πολυφωνικής Ναυπλιακής χορωδίας (1942), την ίδρυση της πολυφωνικής χορωδίας του Λυγουριού (1993) και της Φιλαρμονικής (μπάντας) του Ναυπλίου(1935). Έργα μεγάλα ιδιαίτερα για την εποχή εκείνης της μικρής κοινωνίας του Ναυπλίου. Και τη χορωδία και τη φιλαρμονική τη διεύθυνε ο ίδιος, αφιλοκερδώς, για περισσότερο από (70) εβδομήντα χρόνια αφήνοντας τις καλύτερες εντυπώσεις.

Έργο καλλιτεχνικό – πολιτιστικό τεράστιο, με πολλές δικές του μουσικές συνθέσεις και άφθονες παρτιτούρες που βρίσκονται στα συρτάρια της βιβλιοθήκης του, χωρίς να δουν ακόμη, δυστυχώς, το φως της δημοσιότητας! Τα εβδομήντα χρόνια του 20^{ου} αιώνα φιγουράριζε η δική του προσωπικότητα σε όλες τις καλλιτεχνικές, θρησκευτικές, εθνικές και εορταστικές εκδηλώσεις του Ναυπλίου και όχι μόνο...

Δίδαξε για πολλές δεκαετίες στις σχολικές αίθουσες και στο Ωδείο του Ναυπλίου, παράρτημα του Ωδείου Αθηνών, προσφέροντας απλόχερα τις μουσικές γνώσεις του και τις πολύτιμες εμπειρίες του. Ανακάλυψε ταλέντα και προώθησε πολλούς επιδέξιους μαθητές του προς τη μουσική Παιδεία. Παρουσίασε αμέτρητες συναυλίες σε διάφορες πόλεις της Ελλάδας ακόμη και στο εξωτερικό.

Είναι πολλές και δυνατές οι μνήμες από τα παιδικά μας χρόνια!. Τα τρυφερά εκείνα χρόνια, που νέοι τότε αγνοί στα σχολικά θρανία του Γυμνασίου Ναυπλίου

νιώσαμε τα πρώτα σκιρτήματα, που χαρίζει η Μουσική στις καρδιές των ανθρώπων.

Δεν θα είναι υπερβολή, αν πω, ότι η ψυχή μου είχε χορτάσει από μουσική. Γιατί το πατρικό μου σπίτι ήταν στον Άγιο Γεώργιο, τη Μητρόπολη του Ναυπλίου, και σε κάθε εκδήλωση επίσημη, εθνική ή θρησκευτική, η φιλαρμονική περνούσε κάτω από το σπίτι μας και έτρεμαν οι τοίχοι και όλο το σπίτι γέμιζε από ήχους και μουσική.

Θυμάμαι μαθητούδι κι εγώ καμάρωννα, διότι ήμουν στη χορωδία του κ. Χαραμής, στη δεύτερη φωνή. Γέμιζα από χαρά κάθε φορά που έφθανα στο Ωδείο (το

Ο Αρχιμουσικός και Μαέστρος Β.Κ. Χαραμής διευθύνων τη Ναυπλιακή Χορωδία.

σημερινό Βουλευτικό) για πρόβα. Η χαρά αυτή όμως άρχισε να σβήνει και μεταμορφώθηκε σε αγωνία! Ο δάσκαλος έπαιζε στο πιάνο και εμείς ένας-ένας έπρεπε να τραγουδήσουμε το εκάστοτε τραγούδι! Όμως τι να έκανα που το αυτί μου δεν ήταν τόσο σωστό! Στην αρχή ντρεπόμουν και, όταν ερχόταν η σειρά μου να τραγουδήσω, από το φόβο μου ότι θα αποκαλυφθεί το μυστικό μου, απλά μουρμούριζα. Ο δάσκαλος έπαιζε ανενόχλητος το πιάνο κι εγώ τρέμοντας περίμενα από στιγμή σε στιγμή να ξεσπάσει και να μου πει: «Φώναξε λίγο επι τέλους!», ή «δεν κάνεις για τη Χορωδία!». Ο δάσκαλος όμως τίποτε! Το απέδωσα στη λεπτότητά του! Δεν ήθελε να με προσβάλει! Κι έτσι πήρα τη μεγάλη απόφαση της απόδρασης από τη χορωδία μόνη!

Η χορωδία όμως συνέχισε τη μεγάλη της πορεία και συνέχισε ακόμη, περισσότερο από μισό αιώνα, να τέρπει τις ψυχές των Ναυπλιωτών. Μια υπέροχη μουσική πανδαισία απολαύσαμε με θρησκευτική ευλάβεια το φετινό Πάσχα από την Ναυπλιακή χορωδία τη Μεγάλη Εβδομάδα στον Ιερό Ναό της Παναγίας.

Αλλά και η Φιλαρμονική του Ναυπλίου, ακολούθησε τη δική της πορεία, με τον αρχιμουσικό της κ. Β. Χαραμή. Έτσι πέρασαν όλα στην παράδοση και την Ιστορία του Ναυπλίου. Ένα ΕΥΓΕ και ένα μεγάλο ΕΥΧΑΡΙΣΤΩ ανήκει σε όλα τα μέλη της Ναυπλιακής χορωδίας και της Ναυπλιακής φιλαρμονικής.

Μα το μεγάλο «ευχαριστώ» πάει στο Μαέστρο κ. Βασίλειο Χαραμή. Σοβαρός, μεγαλόπρεπος, αγέρωχος, απόλυτα πειθαρχημένος στους κανόνες και τις αρχές της Μουσικής, της καλής συμπεριφοράς και του ήθους, το μεράκι, με πάθος για τη δουλειά του, με επιμονή και υπομονή τεράστια κατόρθωσε να αγγίξει τα όρια της τελειότητας.

Ως συνάδελφο, αργότερα, διαπιστώσαμε ότι κάτι από το ύφος, το σχεδόν αγέλαστο στη δουλειά του, κρυβόταν ένας άνθρωπος με υπευθυνότητα, με τρυφερότητα και αγάπη για το παιδί. Ένας ακριβοδίκαιος χαρακτήρας, ένα ασίγηστο πάθος για Μουσική, ένας ταπεινός υπηρέτης της τελειότητας!

Αυτός υπήρξε ο δάσκαλος και συνάδελφος κ. Β. Χαραμή. Άοκνος και ακοίμητος φρουρός και θεματοφύλακας της Ναυπλιακής παράδοσης και Ιστορίας!

Άγγιξε τα όρια του ΘΡΥΛΟΥ!

Δάσκαλε και συνάδελφε κ. Βασίλη Χαραμή σήμερα 9 Αυγούστου του 2009 συμπληρώνεις τα εκατό (100) χρόνια της ύπαρξής σου!

Σε λίγους, η ζωή επιφυλάσσει αυτήν την ευτυχία και τη χαρά!

Σου ευχόμαστε από τα βάθη της ψυχής μας να ζήσεις σαν τα ψηλά βουνά και ο Θεός και η Παναγία, που καθημερινά υμνούσες και μόνος και με τη χορωδία σου

ΔΗΜΗΤΡΑ ΔΟΥΛΙΓΕΡΗ: ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΚΔΗΛΩΣΗ ΓΙΑ ΤΑ 100 ΧΡΟΝΙΑ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΗ ΧΑΡΑΜΗ

στον Ιερό Ναό της Παναγίας, να σου χαρίσει πολλά-πολλά ακόμη χρόνια γεμάτα σωματική, ψυχική και διανοητική υγεία.

Τέλος θα ήθελα να εκφράσω με λίγους στίχους το μεγάλο «ευχαριστώ» για την τεράστια προσφορά σου.

Ήσουν καμάρι τ' Αναπλιού
άγγελος και ψυχή του
με τη χορωδία σου και τη φιλαρμονική
λάμπρυνες τη μορφή του

Τραγούδησες τη δόξα του
τα δρομάκια τα στενά
και τα ωραιόκαστρά του
και άπλωσες τη φήμη του
πέρα απ' τα συνορά του

Μαζί με τ' αετόπουλα
πιστά ν' ακολουθούνε
τον αετό τους τον τρανό
ρίγη χαράς σκορπίζοντας
όπου γιορτή και γλέντι
γίνατε πια παράδοση
στην πόλη αυτήν που ζούμε

Μέσ' στην ψυχή μας χάραξες
ήθος, χαρά, τραγούδι
και αρχοντιά τη γέμισες
όσο κανένας άλλος
Δάσκαλε, ταπεινά θα πω
ήσουν πραγματικά ΜΕΓΑΛΟΣ.

*Δήμητρα Δουλιγέρη-Σαλεσιώτη
9 Αυγούστου 2009*

Πάνος Διαλιάτσος

Εἰς μνημόσυνον αἰώνιον

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΑΘ. ΧΩΡΑΣ

(Λυγουριό, 1934 – Αθήνα, 2005)

Σὺ μὴ πληρόνεται εφέτος τέσσερα χρόνια ἀπὸ τὴν ἐκδημία τοῦ θεολόγου Γεωργίου Χώρα, τοῦ ὁποῦ οἱ συμβολές σὴν ἐκκλησιαστικῇ ἱστορίᾳ τῆς Ἀργολίδας ὑπῆρξαν λίαν σημαντικὲς καὶ πρωτοποριακὲς. Τα «Ναυπλιακὰ Ἀνάλεκτα» ἔχασαν ἓναν παραγωγικὸ συνεργάτη, ποῦ πρωτοστάτησε με σημαντικὲς ἀνακοινώσεις, ἀπὸ τοὺς πρώτους τόμους τοῦ. Ὑπέκυψε σὸν καρκίνο σὴς 4 Ἀυγούστου τοῦ 2005 καὶ ἐτάφη σὸν οἰκογενειακὸ τᾶφο σὸ Λυγουριό, ὅπου ἐγεννήθη σὴς 24 Σεπτεμβρίου τοῦ 1934. Σεμνός καὶ ταπεινός, ἀφοσιώθηκε σὴν Ἐκκλησίᾳ ἀπὸ τα γυμνασιακὰ τοῦ χρόνια καὶ χειροτονήθηκε πρεσβύτερος σὴς 20 Ἀπριλίου τοῦ 2002 ἀπὸ τὸ μητροπολίτη Γυθείου κ. Χρυσόστομο. Ἀπὸ τὸ 2003 ὑπηρετήσε ὡς ἐφημέριος σὴν ἐνορία τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Ψυρρῆ σὴν Ἀθήνα, ὅπου ὁ μεταστατικὸς καρκίνος τοῦ προστάτη τοῦ στέρησε τὴ ζωή.

Ὁ Γεώργιος ΑΘ. Χώρας ἐπεράτωσε τὸ γυμνάσιο Ναυπλίου τὸ 1952 με βαθμὸ ἄριστα καὶ εἰσήχθη σὴν θεολογικὴ σχολή τοῦ πανεπιστημίου Ἀθηνών, ἀπὸ τὴν ὁποία ἀπεφοίτησε τὸ 1957. Μετὰ ἀπὸ διετὴ στρατιωτικὴ θητεία ὡς ἀνθυπολοχαγός, εἰσήχθη σὴν κεντρικὴ ὑπηρεσία τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας, ὅπου ἐφθάσε σὸ βαθμὸ τοῦ δ'ντὴ ἀνωτάτης ἐκπαιδεύσεως. Παράλληλα, ὑπηρετήσε ἐπὶ ἐπταετία ὡς καθηγητὴς τῶν θρησκευτικῶν σὸ νυκτερινὸ παράρτημα τῶν γυμνασίων Ἀθηνών – 10^ο ἀρρένων καὶ 9^ο θηλέων. Συνταξιοδοτήθηκε νωρίς, γὰ νὰ ἀφοσιωθεῖ σὴν Ἐκκλησίᾳ καὶ τὴν ἱστορικὴ ἐρευνα.

Κατὰ τα ἐτὴ 1963-1966 ἔλαβε ἐκπαιδευτικὴ ἄδεια καὶ ἐφοίτησε σὸ πανεπιστήμιο τῆς Λουβαίν καὶ ἔπειτα σὸ πανεπιστήμιο τοῦ Μονάχου, ὅπου παρακολούθησε μαθήματα ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας καὶ Κανονικοῦ δικαίου καὶ ἀπέκτησε σχετικὸς τίτλους μετὰ ἀπὸ ἐπιτυχεῖς ἐξετάσεις. Στὰ δυο αὐτὰ πανεπιστήμια ἐγράψε φροντιστηριακὲς ἐργασίες, στὰ Γαλλικὰ καὶ Γερμανικὰ, γὰ τὸν καρδινάλιο Ρίττα, τοὺς πατριάρχες Νικόλαο Μυστικό, Φώτιο κ.ά.

Ἀπὸ τὸ 1972 ἄρχισε νὰ ἐρευνᾷ τὴν ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία τῆς Ἀργολίδας καὶ

πρώτος καρπός του ήταν η εναίσιμος διδακτορική διατριβή του «Η Αγία Μονή Αρρείας Ναυπλίου εν τη εκκλησιαστική και πολιτική ιστορία Ναυπλίου και Άργους» (1975). Πρόκειται για σημαντική συμβολή του στην ιστορία της Αργολίδας, στην οποία έφερε εις φως πολλά ανέκδοτα στοιχεία από τη βυζαντινή και νεότερη ιστορία του Ναυπλίου. Το έργο αυτό επαινήθηκε από ειδικούς ιστορικούς.

Άλλες συναφείς μονογραφίες του είναι: «Η ιστορία της μονής Καλαμίου – Αδάμι Ναυπλίας» (Αθήναι 1988) και «Η ιστορία της μονής Ταξιαρχών Επιδαύρου» (Αθήναι 1991). Εδώ δημοσιεύονται πολλά ντοκουμέντα από τα δυο αυτά μοναστήρια της Αργολίδας και πολύτιμα στοιχεία για την καθημερινή ζωή αυτών των επαρχιών της Ναυπλίας – προίκα παντοτινή γι' αυτές τις μονές.

Άλλα, ελάσσονα, έργα του Γ. Χώρα είναι τα εξής: α) «Τα Απομνημονεύματα του Παλαιών Πατρών Γερμανού», εις «*Επετηρίς Καλαβρύτων*», τόμ. Η' (1976), β) «Κωνσταντινούπολις, η βυζαντινή και σημερινή Πόλη», «*Νέα Εστία*», 15 Ιουνίου 1977, γ) «Αθανάσιος Σολιώτης (1784-1841)», «Εκκλησιαστικός τοποτηρητής Ναυπλίου και Άργους», «*Πελοποννησιακά*», τόμ. ιστ' (1985-1986), δ) «Πελοποννησιακά μετόχια του Παναγίου Τάφου, εις τιμητικό τόμο Μακαριωτάτου Πατριάρχου Ιεροσολύμων Διοδώρου», 1988, ε) «Κανών εις Άγιον Θεοδόσιον Άργους», ποίημα Νικολάου ιερέως Μαλαξού, μεγάλου πρωτοπαπά Ναυπλίου (16^{ος} αι.), στ) «Μουσική Παιδεία στο Ναύπλιο (18^{ος}-20^{ος} αι.)», 1994, και άλλα.

Τα δημοσιεύματά του στους προηγούμενους τόμους των «Ναυπλιακών Αναλέκτων» είναι τα εξής: «Οι ξένοι στο Ναύπλιον κατά την εθνικήν Παλιγγενεσίαν (1821-1831, II)», «Ο Άγιος Αθανάσιος Χριστιανουπόλεως (1681-1708) στο Ναύπλιο και οι Βενετοί αξιωματούχοι (III)». Άγνωστο αυτοβιογραφικό στιχούργημα από Ναυπλιώτη και τα δεινοπαθήματά του στο Ναύπλιο και στο Άργος (1451), στον ίδιο τόμο των Ν.Α., «Το Αρχείο του Σταϊκού Σταϊκόπουλου, ελευθερωτή του Ναυπλίου (IV)», και πολλές βιβλιοπαρουσιάσεις στους τόμους αυτούς.

Σε όλα τα γραπτά του ο Γεώργιος Αθ. Χώρας παρουσιάζει επιστημονική ακρίβεια, σαφήνεια και ιδιαίτερη ικανότητα στη διάκριση του σημαντικού από τα δευτερεύοντα ιστορικά στοιχεία, προσόντα για την ιστορική ανάλυση και σύνθεση. Η απώλειά του εστέρησε την Αργολίδα από ένα σημαντικό ερευνητή και το κενό φαίνεται, ήδη, δυσαναπλήρωτο.

Δρ Μάρκος Ν. Ρούσσος- Μηλιδόνης
Επίτροπος Καθολικής Εκκλησίας Ναυπλίου

ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΣΤΟΝ π. ΓΕΩΡΓΙΟ ΧΩΡΑ
(27.9.1934-4.8.2005)

Τον π. Γεώργιο Χώρα είχα την τύχη να πρωτογνωρίσω «επαγγελματικά» στα μέσα της δεκαετίας του 1980. Την εποχή εκείνη ήταν προϊστάμενος στη Διεύθυνση Διεθνών Εκπαιδευτικών Σχέσεων του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων, και ο γράφων αρμόδιος για τη διδασκαλία της Νεοελληνικής Γλώσσας σε Πανεπιστήμια και Ανώτατα Πνευματικά Ιδρύματα του Εξωτερικού, μια από τις Υπηρεσίες του Υπουργείου Πολιτισμού. Η συνάφεια του αντικειμένου της υπηρεσίας μας στο Ελληνικό Δημόσιο, ήταν ο λόγος της συνεργασίας μας έως το 1991, έτος της συνταξιοδότησης του αείμνηστου κ. Καθηγητού. Αυτή ήταν η «αθηναϊκή» η δημοσιούπαλληλική περίοδος της συνεργασίας μας, την οποία ακολούθησε καθ' όλη τη διάρκεια της δεκαετίας του 1990, η «ναυπλιακή» ή «συγγραφική» συνεργασία μας στην Επετηρίδα «Ναυπλιακά Ανάλεκτα», τα οποία ο ίδιος σχεδίασε σηκώνοντας στους σθεναρούς του ώμους το βαρύ φορτίο συγκέντρωσης της ύλης και εκδόσεώς της δαπάναις του Δήμου Ναυπλιέων.

Βαθύς γνώστης της ιστορίας της ιδιαίτερής του πατρίδας, της Αργολίδας, και μάλιστα της πολύφημης πρωτεύουσάς της, ο Γεώργιος Χώρας γνώριζε καλύτερα από κάθε άλλο τη μεγάλη σημασία που έχει διαχρονικά γι' αυτήν η παρουσία της Καθολικής Εκκλησίας, κυρίως κατά τη φραγκοκρατία-ενετοκρατία, και κατά τις πρώτες δεκαετίες της ζωής του ελεύθερου Ελληνικού Κράτους. Ο κ. Καθηγητής ήταν ενήμερος των ιστορικών ενδιαφερόντων μου και μάλιστα για το Ναύπλιο, από τη μελέτη μου για το Μνημείο Φιλελλήνων στην Καθολική Εκκλησία της πόλης, την οποία δημοσίευσα στο περιοδικό «Σύγχρονα Βήματα» αρ. 68 σελ. 224-254, αμέσως μετά το διορισμό μου σε επίτροπο της ίδιας εκκλησίας το 1988. Την πρόταση του κ. Χώρα για συνεργασία στα «Ναυπλιακά Ανάλεκτα» δέχτηκα ασμένως πρώτα γιατί μου έδινε την ευκαιρία να συνεργαστώ με έναν επιστήμονα που αγαπούσα και εκτιμούσα τόσο πολύ, και έπειτα επειδή θα μπορούσα να φανώ χρήσιμος στο Δήμο Ναυπλιέων ο οποίος, κατόπιν αιτήσεως του μακαριστού π. Νικολάου Ρούσσου, λει-

τουργού του καθολικού ναού από το 1956, είχε αναλάβει την δωρεάν ανακαίνιση της κρύπτης του και την κατασκευή εντός αυτής γλυπτής αναπαράστασης μαχομένων κατά των Οθωμανών Ελλήνων και Φιλελλήνων. Από τότε, όπως το είχα υποσχεθεί στον αγαπητό μου δάσκαλο, συνεχίζω τη δημοσίευση μελετών μου για την Καθολική Εκκλησία Ναυπλίου στην περί ης ο λόγος Επετηρίδα, βασισμένων στα Ρωμαϊκά Αρχεία και στο Αρχείο της Αρχιεπισκοπής των εν Αθήναις Καθολικών. Ιδιαίτερη όμως τιμή και συγκίνηση αισθάνομαι τρία ακριβώς χρόνια μετά τη μακαριστή του κοίμηση, δημοσιεύοντας στη δική του Επετηρίδα Ναυπλίου, το ακόλουθο Σημείωμα για τον πλούσιο σε πνευματικούς καρπούς επίγειο βίο του.

Ο Γεώργιος Αθ. Χώρας γεννήθηκε στο Λιγουριό Αργολίδας στις 27 Σεπτεμβρίου 1934, δίδαχθηκε τα στοιχειώδη γράμματα στη γεννέτειρά του και φοίτησε στο Γυμνάσιο Ναυπλίου το οποίο τελείωσε το 1952 με βαθμό «Άριστα».

Για τη δύσκολη αυτή περίοδο που συνέπεσε με το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και τα πέτρινα χρόνια της κατοχής, γράφει μεταξύ άλλων στις αυτοβιογραφικές Σημειώσεις του: «Έζησα μια ζωή κοντά στους ανθρώπους. Χαιρόμουνα τη φιλική συναναστροφή, την ανθρώπινη επικοινωνία, τους δάνεισα τον εαυτό μου, τις γνώσεις μου, το χρόνο μου... Και το όσο καλό έκανα επέστρεφε επάνω μου. Ήταν η χαρά που δοκίμαζα από τον αλτρουϊσμό και τη φιλαλληλία».

Τα ίδια αισθήματα θα τον διακατέχουν σε όλη του τη ζωή.

Από το 1953 έως το 1957 φοίτησε στη Θεολογική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών.

«Τότε», γράφει ο συμφοιτητής του Γ. Διλιμπόης στη νεκρολογία του, «ανάμεσα στο πλήθος μας (η Σχολή αριθμούσε την εποχή εκείνη περί τους χίλιους σπουδαστές), λεπτός, ξανθός, ωραίος, όλος μια ευγένεια δροσιάς και καλοσύνης, ο Γεώργιος Χώρας. Στη μορφή ήρεμος, καταδεκτικός εύκολος στο χαμόγελο, φάνταζε διακριτικός αλλά έντονα ζωντανός. Με εκείνο το ελαφρύ βήμα, το ευγενικά διστακτικό, με το ένα χέρι ελαφρά προτεταμένο σε προσφορά, την απαλή φωνή και τη γλυκειά ανταύγια στη ματιά, σε έφερνε φιλικά κοντά σαν νάσουν αδελφός αγαπητός».

Για σύνθημα από τη νεότητά του είχε τα λόγια του ιερού Αυγουστίνου «Deo Servire Regnare est».

Από το 1957 έως το 1959 υπηρέτησε τη στρατιωτική του θητεία και το 1959 διορίστηκε στο Υπουργείο Παιδείας. Παράλληλα δίδασκε Θρησκευτικά σε δύο νυχτερινά Γυμνάσια το Γ΄ Αρρένων και το Θ΄ Θηλέων. Παλαιοί μαθητές του θυμούνται με πολλή συγκίνηση τον αφοσιωμένο τους δάσκαλο.

Με ανοιχτούς ορίζοντες και την επιθυμία να γνωρίσει τη χριστιανική Δύση, απέκτησε από το Υπουργείο Παιδείας διετή άδεια (1963-1965) για μεταπτυχιακές σπουδές στο καθολικό Πανεπιστήμιο Λοβανίου στο Βέλγιο και στο Μόναχο της Γερμανίας. Και στα δύο αυτά Πανεπιστήμια λειτουργούν διάσημες θεολογικές Σχολές

από το Μεσαίωνα. Εις αυτά παρακολούθησε μαθήματα Εκκλησιαστικής Ιστορίας, Ρωμαϊκού και Εκκλησιαστικού Δικαίου και συνέγραψε 4 φροντιστηριακές μελέτες. Μια από αυτές με τον τίτλο «Βιογραφία και έργα του Καρδινάλιου I.B. Pitra», δημοσίευσε στα γαλλικά το Πανεπιστήμιο του Λοβανίου το 1963.

Τη γενικότερη 25ετία της ζωής του (1966-1991) ο Γεώργιος Χώρας αφιέρωσε στο Υπουργείο Παιδείας. Εκτιμώμενος για το ήθος και την επιστημονική του κατάρτιση, προέστη του Τμήματος Θρησκευμάτων και των Διευθύνσεων Ανωτάτης Εκπαιδευσεως και Διεθνών Εκπαιδευτικών Σχέσεων.

Κατά την ίδια 25ετία δημοσίευσε 15 αυτοτελείς μελέτες και ακαθόριστο αριθμό άρθρων σε έγκριτα περιοδικά και εφημερίδες με αντικείμενο τον τουρκοκρατούμενο και το νεότερο Ελληνισμό. Παράλληλα πρόσφερε πολύτιμες υπηρεσίες σε συμβούλια Επιστημονικών Εταιρειών, όπως στον «Παρνασσό», και Συλλόγων («Ναύπλιος» κ.ά.).

Το 1975 ο Γ. Χώρας αναγορεύτηκε διδάκτορας της Θεολογικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών με βαθμό «Άριστα». Το θέμα της διατριβής του ήταν «Η Αγία Μονή Αρείας εν τη Εκκλησιαστική Ιστορία Ναυπλίου και Άργους».

Από τα μαθητικά του χρόνια επισκεπτόταν την ιστορική αυτή Μονή που μου συνέστησε ως ιδανικό τόπο ανάπαυσης του πνεύματος. Τη συμβουλή του συνεχίζω να ακολουθώ μέχρι σήμερα.

Το 1986 δημοσίευσε τη «Σύντομη βιογραφία και τα κατά την κηδείαν της ηγουμένης της Αγίας Μονής (Αρείας) Κυπριανής Κρίγκα». Το 1988 την «Ιστορία της Μονής Καλαμίου-Αδάμ Ναυπλίας», το 1991 την «Ιστορία ανεγέρσεως Ναών επί Τουρκοκρατίας», το 1992 τον «Κανόνα εις τον Άγιον Θεοδόσιον Άργους, τον νέον και ιαματικών». Ακολούθησαν «Η μουσική παιδεία και ζωή στο Ναύπλιο από το 18ο ως το 20ο αιώνα το 1994, και το 1995 ο πολυσέλιδος τόμος «Ειρηνική πορεία του Οικουμενικού Πατριάρχου στο Αιγαίο».

Το κύκνειο συγγραφικό του άσμα είναι αφιερωμένο στο «Μαρτύριον του Νεομάρτυρος Αγίου Αναστασίου του Ναυπλιέως και το εκκλησιαστικό-πολιτικό πλαίσιο της εποχής του». Εκδόθηκε μετά το θάνατό του και προσφέρθηκε στους συμμετασχόντες στο Μνημόσυνό του στον Άγιο Ελευθέριο-Γκύζη, στις 6 Αυγούστου 2005.

Ας σημειωθεί ότι κατά την πενταετία 1991-1995, ο αείμνηστος καθηγητής φιλοξενήθηκε επτά φορές στην έδρα του Οικουμενικού Πατριαρχείου ενώ από το 1995 έως το 2002 υπηρέτησε στην Ι. Μονή του Οσίου Εφραίμ στη Ν. Μάκρη Αττικής ψάλλοντας και κηρύσσοντας το θείο λόγο τις Κυριακές και εορτές.

Το 2002 ήταν το έτος εκπλήρωσης του μεγάλου σκοπού της ζωής του: στις 20 Απριλίου χειροτονήθηκε διάκονος και την επομένη ιερέας της Ιεράς Μητροπόλεως Γυθείου. Έως την εκδημία του τον Αύγουστο του 2005, υπηρέτησε στους ναούς Τριών Ιεραρχών Μαυροβουνίου-Γυθείου, και στον Άγιο Δημήτριο Ψυρρή Αθηνών του οποίου δημοσίευσε σύντομο ιστορικό.

ΜΑΡΚΟΣ-ΡΟΥΣΣΟΣ ΜΕΛΙΔΟΝΗΣ: ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΣΤΟΝ Π. ΓΕΩΡΓΙΟ ΧΩΡΑ

Από τους πρώτους που συλλυπήθηκε τηλεγραφικώς τους συγγενείς του μεταστάντος, ήταν ο Οικουμενικός Πατριάρχης Βαρθολομαίος Α΄.

Αιωνία θα παραμείνει η μνήμη του σε όλους εμάς που είχαμε την τύχη να γνωρίσουμε το μακαριστό λευίτη, να διδαχτούμε από το ήθος και τις πολλές του γνώσεις.

† Ο Γεώργιος Χώρας

Χριστίνα Αποστολοπούλου- Σταυρουλάκη

ΜΝΗΜΗ ΕΛΕΝΗΣ ΚΟΥΚΟΥ

Επίτιμης Καθηγήτριας Ιστορίας,
Φιλοσοφικής Σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών

Συμπληρώθηκαν δύο χρόνια από το θάνατο της Ελένης Κούκου, επίτιμης Καθηγήτριας Ιστορίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Η Ελένη Ε. Κούκου ήταν ιστορικός και καθηγήτρια στη Φιλοσοφική Σχολή του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών. Υπήρξε μέλος της πενταμελούς επιτροπής στην οποία ανέθεσε το Ιστορικό και Αρχαιολογικό Τμήμα του Πανεπιστημίου Αθηνών τη μελέτη και την οργάνωση του Τμήματος Μεταπτυχιακών Σπουδών.

Τις δημοτικές, γυμνασιακές και πανεπιστημιακές σπουδές της, της τελείωσε στην Αθήνα. Μεταπτυχιακές σπουδές έκανε στην Γαλλία και στην Ιταλία. Μιλούσε αγγλικά, γαλλικά και αρκετά καλά ιταλικά.

Κατά την διάρκεια του Δεύτερου Παγκοσμίου Πολέμου και της ξενικής κατοχής, υπηρέτησε ως Εθελόντρια Αδελφή του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού στα στρατιωτικά Νοσοκομεία, σε αποστολές στη Βόρειο Ελλάδα και σε άλλες εθνικές υπηρεσίες. Για την εθνική και συχνά δύσκολη αυτή εθνική προσφορά, της απονεμήθηκαν τέσσερα παράσημα, εκτός άλλων. Ένα από αυτά επειδή ήταν η νεώτερη εθελόντρια αδελφή του Ε.Ε.Σ.

Από τα φοιτητικά της χρόνια, και με την καθοδήγηση του τότε καθηγητού της της Ιστορίας της Νεώτερης Ελλάδος, αείμνηστου Νικολάου Βλάχου, επέλεξε για επιστημονική ειδίκευση, την περίοδο της Ιστορίας του Ελληνικού Έθνους του νεώτερου Ελληνισμού. Παράλληλα με τις σπουδές της άρχισε έρευνα στα Γενικά Αρχεία του Κράτους, στα αρχεία της Εθνικής Βιβλιοθήκης, του Υπουργείου των Εξωτερικών, της Βουλής των Ελλήνων, της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας, του Μουσείου Μπενάκη, στα σπουδαιότερα αρχεία πολλών πόλεων της Ελλάδος και στις Βιβλιοθήκες πολλών μοναστηριών, όπου ήταν δυνατή η πρόσβαση. Επιθυμούσε να ερευνήσει και να φέρει

στο φως άγνωστες πτυχές της ιστορίας αυτής της περιόδου, που επέλεξε επειδή δεν είχαν αρκετά ερευνηθεί οι πρωτογενείς πηγές. Δεν ήταν άλλωστε προσιτές, πολλές από αυτές, τα παλαιότερα χρόνια. Ερεύνησε δε, κατά κύριο λόγο, το θέμα της γενικής πνευματικής κινήσεως των Ελλήνων, κατά την περίοδο της τουρκοκρατίας.

Καρπός των πολύχρονων αρχαιακών ερευνών της είναι η συγγραφή και έκδοση 93 αυτοτελών συγγραμμάτων και μελετών και περισσότερων από 300 άρθρων σε επιστημονικά περιοδικά. Έχει λάβει ενεργό μέρος σε περισσότερα από 70 διεθνή και πανελλήνια συνέδρια.

Το ογκώδες σύγγραμμά της «Ιωάννης Α. Καποδίστριας: Ο Άνθρωπος – Ο Διπλωμάτης», πρώτη έκδοση το 1978, βραβεύτηκε από την Ακαδημία Αθηνών, με πρωτοβουλία του καθηγητή της Διονυσίου Ζακυθηνού και επανεκδόθηκε για δέκατη τέταρτη φορά το 2001.

† Η Ελένη Κούκου σε τιμητική εκδήλωση (12-2-1996), στην αίθουσα τελετών του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Επισκέφθηκε και μελέτησε τα αρχεία της Μόσχας, της Πετρούπολης, και της Οδησού, με σημαντικότερα αποτελέσματα, για την ελληνική ιστορία. Ερεύνησε τα αρχεία της Ακαδημίας του Βουκουρεστίου, όπου υπάρχει τεράστιος αριθμός ελληνικών εγγράφων και ανακάλυψε πολύτιμα ανέκδοτα έγγραφα, σχετικά με την Φιλική Εταιρεία, την δράση του Αλέξανδρου Υψηλάντη, του μητροπολίτου Ιγνατίου και του Καποδίστρια.

Στην συνέχεια, ερεύνησε τα αρχεία της Βιέννης, του Μονάχου, του Βερολίνου, της Βενετίας, του Μιλάνου, της Φλωρεντίας, της Πίζας, της Τεργέστης, της Ρώμης, της Νεαπόλεως και της Ραδονα όπου και παρακολούθησε μία σειρά μεταπτυχιακών μαθημάτων Ιστορίας και Τέχνης. Το 1963 ερεύνησε τα Πατριαρχικά Αρχεία της Κωνσταντινουπόλεως και λίγο αργότερα τα αρχεία του Παρισιού.

Το 1967 πραγματοποίησε μακρά έρευνα στα κρατικά αρχεία του Λονδίνου –στο Foreign Office- όπου υπάρχει πλουσιότατο υλικό, σχετικό με την ελληνική Επανάσταση. Επίσης, υπάρχουν ιδιαίτερα ενδιαφέροντα έγγραφα της Καποδιστριακής περιόδου στην Ελλάδα, λόγω της γνωστής αντικαποδιστριακής πολιτικής της αγγλικής Κυβερνήσεως, που είχε σοβαρές αρνητικές επιπτώσεις στην απελευθέρωση και οργάνωση του ελληνικού Κράτους και τελικά στην δολοφονία του Καποδίστρια, με τις τραγικές συνέπειες στην μετέπειτα πολιτική και διπλωματική ιστορία της Ελλάδος. Τα σπουδαιότερα αυτά έγγραφα για την απίθανη αρνητική πολιτική της αγγλικής Κυβερνήσεως εναντίον της Ελλάδος και περισσότερο εναντίον του Κυβερνήτη Καποδίστρια, αξιοποιούνται στην συγγραφή του έργου «Ιωάννης Α. Καποδίστριας. Ο Άνθρωπος – Ο Κυβερνήτης».

Το 1970 προσκλήθηκε στο Πανεπιστήμιο της Βοστώνης και επίσης από την Παιδαγωγική Ακαδημία του Μ. Βασιλείου, στη Νέα Υόρκη, όπου έδωσε διαλέξεις. Επισκέφτηκε αρκετές πόλεις της Αμερικής και πολλά Πανεπιστήμια όπως τα: Harvard University, Yale University, Columbia University, M.I.T., Stanford University, Barclay University και πολλά άλλα για να ενημερωθεί για τα εκπαιδευτικά τους προγράμματα, τον τρόπο διδασκαλίας των ιστορικών μαθημάτων, την οργάνωση των φοιτητικών βιβλιοθηκών και αναγνωστηρίων τους, και κυρίως την λειτουργία των Μεταπτυχιακών Τμημάτων, εφόσον στόχος της ήταν το Πανεπιστήμιο των Αθηνών.

Στην επιστημονική της δραστηριότητα περιλαμβάνονται πάνω από τριακόσιες διαλέξεις και μαθήματα, που έκανε σε πολλές πόλεις της Ελλάδος και του εξωτερικού.

Στις 25 Μαρτίου του 1992, ο Δήμαρχος της Οδησού της Ουκρανίας Λεονίντ Τσερνιένκο, σε ειδική εκδήλωση στην αίθουσα τελετών του Δημαρχείου, την τίμησε με δίπλωμα για την επιστημονική συμβολή της στη δημιουργία του Μουσείου της Φιλικής εταιρείας, στα ίδια κτίρια όπου οι τρεις Φιλικοί είχαν ιδρύσει τη Φιλική Εταιρεία το 1814.

Με την ευκαιρία της ελληνικής προεδρίας στην ΕΟΚ το 1994, η Κα Κούκου είχε

επισήμως προσκληθεί στις εκδηλώσεις της Συνόδου Κορυφής. Τότε η Εταιρεία Μελέτης της Ελληνικής Ιστορίας, μετέφρασε και εξέδωσε την εκτενή μελέτη της John Capodistrias: A Greek Europhile Diplomat, χάρη στην οποία διεθνοποιήθηκε το γεγονός ότι ο έλληνας διπλωμάτης και υπουργός Εξωτερικών της Ρωσίας αγωνιζόταν να πείσει τους Ευρωπαίους διπλωμάτες, ήδη από το 1817, για την αναγκαιότητα όλων των ευρωπαϊκών κρατών «να ενωθούν γύρω από μία κοινή πατρίδα, την Ηνωμένη Ευρώπη».

Το 2001 το σύγγραμμά της «Ιωάννης Α. Καποδίστριας – Ρωξάνδρα Σ. Στούρτζα, Ιστορική Βιογραφία», εκδόθηκε για 7^η φορά και μεταφράστηκε στην αγγλική, όπου και εστάλησαν 2000 αντίτυπα στις Βιβλιοθήκες των σπουδαιότερων Πανεπιστημίων, σε αρχηγούς Κρατών, στα Διεθνή Ερευνητικά Κέντρα, σε όλους τους Ευρωβουλευτές του Ευρωκοινοβουλίου στις Βρυξέλλες και σε σημαντικό αριθμό ιστορικών Καθηγητών ξένων Πανεπιστημίων. Το σύγγραμμα αυτό έδωσε αποφασιστικό κίνητρο, για την δημιουργία υπερμεγέθους ανδριάντα του Καποδίστρια, από χαλκό, από τον Έλληνα γλύπτη Κων. Παλαιολόγο, ο οποίος στήθηκε στην πόλη της Σλοβενίας Capod'Istria(Copper). Εκεί είχε εγκατασταθεί η ελληνική οικογένεια του Καποδίστρια που καταγόταν από το Αργυρόκαστρο της Β. Ηπείρου, μαζί με πολλές άλλες οικογένειες, κατά την διάρκεια ενός από τους πολλούς ελληνοτουρκικούς πολέμους.

Το 2002 κυκλοφόρησε το σύγγραμμά της «Η αρπαγή των Γλυπτών του Παρθενώνος (από τον Λόρδο Έλγιν)», με άγνωστα ανέκδοτα έγγραφα και με συγκλονιστικά στοιχεία για το εθνικό αυτό έγκλημα.

Στις 10 Φεβρουαρίου 2000 – ημερομηνία της γέννησης του Καποδίστρια – ο Δήμος Αθηναίων της απένευσε το «Μετάλλιο της πόλεως των Αθηνών».

Στις 21 Μαΐου 2001, ο Δήμος της Κέρκυρας της επέδωσε «το Χρυσόν Βραβείο της πόλεως» και της απένευσε τον τίτλο της Επιτίμου Δημότη. Επίσης, ο φιλολογικός Σύλλογος «Παρνασσός» και ο «Σύλλογος των Αθηνών» την ανακήρυξαν Επίτιμο Μέλος.

Η Ελένη Κούκου τίμησε ιδιαίτερα το Ναύπλιο, τόσο με το συγγραφικό της έργο, όσο και με τον πρωταγωνιστικό της ρόλο στην ίδρυση του πνευματικού ιδρύματος του Δήμου «Ιωάννης Καποδίστριας».

Επίσης με η διαθήκη της άφησε τη βιβλιοθήκη της και το αρχείο της από κοινού στο ίδρυμα «Ιω. Καποδίστριας» και στο Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Το Ναύπλιο για να κρατήσει ζωντανή την μνήμη της Ελένης Κούκου, την τίμησε με το δικό του τρόπο.

Στις 26 Σεπτεμβρίου 1999, παραμονή της επετείου της τραγικής δολοφονίας του Ιωάννου Καποδίστρια, ο Δήμος Ναυπλίου ύστερα από ομόφωνη απόφαση του Δημο-

τικού Συμβουλίου, ανακήρυξε την Ελένη Ε. Κούκου Επίτιμο Δημότη της Ιστορικής αυτής πρώτης πρωτεύουσας του ελληνικού κράτους.

Στις 21 Απριλίου του 2007, σχεδόν αμέσως μετά την εξαγγελία του θανάτου της, έγινε ειδική τιμητική εκδήλωση στο Βουλευτικό με ομιλήτρια την καθηγήτρια του Πολυτεχνείου και προσωπική φίλη της εκλιπούσας Κα Μάρω Καρδαμίτση – Αδάμη.

Στις 5 Δεκεμβρίου του 2007, ο Κος Βασίλης Χαραμής, πρόεδρος του ιδρύματος «Ιωάννης Καποδίστριας», προσκληθείς από το φιλολογικό Σύλλογο της Αθήνας «Παρνασσός» μίλησε μεταξύ άλλων εκλεκτών ομιλητών για την σχέση της Ελένης Κούκου με το Ναύπλιο, σε εκδήλωση που οργάνωσε ο Σύλλογος από κοινού με άλλους πνευματικούς συλλόγους στους οποίους η εκλιπούσα υπήρξε μέλος.

Το Μάρτιο του 2008, ένα χρόνο μετά τον θάνατό της, στην μνήμη της ο Δήμος Ναυπλίου έδωσε το όνομά της σε δρόμο της πόλης παράπλευρα στην βίλα Ζιμπρακάκη που στεγάζεται το πνευματικό ίδρυμα «Ιωάννης Καποδίστριας».

Βασίλης Α. Χαραμής

Ιστορικός - Φιλολόγος (Λυκειάρχης)

Πρόεδρος του Πνευματικού Ιδρύματος «Ιω. Καποδίστριας»

**ΤΟ ΝΕΟ ΘΕΣΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ
ΤΟΥ ΝΟΜΙΚΟΥ ΠΡΟΣΩΠΟΥ ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ
«ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ» ΔΗΜΟΥ ΝΑΥΠΛΙΟΥ**

Η αναθεώρηση της συστατικής πράξης του ΝΠΔΔ «Ιωάννης Καποδίστριας» Δήμου Ναυπλίου πραγματοποιήθηκε μετά από ομόφωνη απόφαση του Δημοτικού Συμβουλίου στις 18 Δεκεμβρίου 2009.

Στη συνεδρίαση της 25ης Ιουνίου 2009 το Διοικητικό Συμβούλιο του ΝΠΔΔ «Ιωάννης Καποδίστριας» κατέληξε μετά από πολλές γόνιμες συζητήσεις στην αναθεώρηση του θεσμικού πλαισίου, επειδή όλα τα μέλη πείστηκαν στην αναγκαιότητα της διεύρυνσης των αρμοδιοτήτων του συγκεκριμένου τούτου πνευματικού Ιδρύματος του Δήμου. Γι' αυτό το λόγο, ο πρόεδρος του Ιδρύματος κος Β. Χαραμής ευχαριστεί όλα τα μέλη του Δ.Σ. που μετείχαν στις συνεδριάσεις αυτές και συνέβαλαν με τις προτάσεις τους στην τροποποίηση του θεσμικού πλαισίου. Ιδιαίτερα δε ευχαριστεί τον κόν Χαρ. Αντωνιάδη του οποίου οι απόψεις προς αυτή την κατεύθυνση υπήρξαν συστηματικές και εποικοδομητικές.

Συγκεκριμένα, επειδή το Ίδρυμα «Ιωάννης Καποδίστριας», σύμφωνα με το υπάρχον καταστατικό του, καλύπτει ιστορικά μόνο την καποδιστριακή περίοδο και επειδή η ιστορία της πόλης του Ναυπλίου περιλαμβάνει όλες τις ιστορικές περιόδους με σημαντικά μνημεία διαφόρων εποχών, κρίναμε όπως το νέο θεσμικό πλαίσιο του πνευματικού ιδρύματος διευρυνθεί ώστε αυτό ως νομικό πρόσωπο του δήμου να συντελεί με τους ακόλουθους τρόπους, που περιγράφουμε, στην προστασία και στη διαφύλαξη όλης της ιστορικής κληρονομιάς της πόλης.

Συγκεκριμένα προτείνουμε την τροποποίηση της συστατικής πράξης του Νομικού Προσώπου «Ιωάννης Καποδίστριας» ως προς το άρθρο 2 που είναι οι σκοποί του Ν.Π. και ως προς το άρθρο 3 που είναι οι οικονομικοί πόροι τα κάτωθι:

α) Σκοποί του Ιδρύματος «Ιωάννης Καποδίστριας»

1. Ιδιαίτερη προβολή στη ζωή και στο έργο του Ιωάννη Καποδίστρια.
2. Το επιστημονικό Ίδρυμα που θα λειτουργεί ως σύμβουλος του Δήμου σε θέματα κυρίως ιστορίας ως και υπεύθυνο για τη διατήρηση και την προβολή

ΝΑΥΠΛΙΑΚΑ ΑΝΑΛΕΚΤΑ

της ιστορικής κληρονομιάς της πόλης με τους ακόλουθους τρόπους:

- α) Την εκπόνηση εκπαιδευτικών προγραμμάτων κατάλληλων για μαθητές σε συνεργασία με άλλα μορφωτικά ιδρύματα.
  - β) Την χρηματοδότηση μελετών μεταπτυχιακών σπουδών σε θέματα ιστορίας και αρχιτεκτονικής της πόλης του Ναυπλίου.
  - γ) Την διαμόρφωση βιβλιοθήκης συμβατικής και ηλεκτρονικής και με την συνεργασία της Δημοτικής βιβλιοθήκης «Παλαμίδης» για την τεκμηρίωση της ιστορίας της πόλης του Ναυπλίου.
  - δ) Την οργάνωση εκδηλώσεων, συνεδρίων, ημερίδων, συμποσίων κλπ. για θέματα ιστορίας της πόλης με ιδιαίτερη έμφαση στην προσωπικότητα και το έργο του Ιωάννη Καποδίστρια.
  - ε) Με εκδόσεις έντυπες και ηλεκτρονικές με περιεχόμενο της ιστορία της πόλης.
  - ζ) Την επιμέλεια – πιστοποίηση κειμένων για την τοποθέτηση πινακίδων ενημέρωσης στην πόλη.
3. Έχει την επιστημονική εποπτεία της έκδοσης του περιοδικού «Ναυπλιακά Ανάλεκτα» του Δήμου Ναυπλίου και τον ορισμό της εκδοτικής ομάδας.
  4. Εισηγητής του Δήμου (της ειδικής επιτροπής) σε θέματα ονοματοδοσίας δρόμων και πλατειών της πόλης.
  5. Βασικός στόχος του ιδρύματος θεωρείται, η ίδρυση του «Ιστορικού Μουσείου της πόλης», που να αναδεικνύει την ιστορική διαδρομή της πόλης σε όλους τους τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας (π.χ. οικονομική ανάπτυξη, πολιτισμός, βιομηχανία, αθλητισμός κ.ά.). Προς τούτο να γίνει εφικτή η παραχώρηση κάποιου κτηρίου που ανήκει στην Εκκλησία ή στο δημόσιο και βρίσκεται εντός της πόλης.
  6. Η προώθηση της συνεργασίας των πόλεων στα πλαίσια του Δικτύου Πόλεων με την επωνυμία «ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ», όπως αυτή διατυπώθηκε με την Ιδρυτική Διακήρυξη της 24/2/2007 μεταξύ των δημάρχων Κέρκυρας, Αίγινας, Αμμοχώστου, Ναυπλίου και Κοπερ – Capodistria (Σλοβενίας) και η περαιτέρω ανάπτυξη και εξάπλωση του δικτύου.

β) Οικονομικοί Πόροι

1. Η ετήσια επιχορήγηση του Δήμου από 10000,00 € να γίνει 20000,00 €.
2. Κάθε είδους εισφορές, επιχορηγήσεις, δωρεές, κληρονομίες και κληροδοσίες.

ΒΑΣ. ΧΑΡΑΜΗΣ. ΤΟ ΝΕΟ ΘΕΣΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΟΥ ΝΠΔΔ «ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΣ»

3. Εισπράξεις από το αντίτιμο των πραγμάτων ή των υπηρεσιών, που παρέχουν τα ιδρύματα.
4. Πρόσοδοι από τη δική τους περιουσία, καθώς και από τη συμμετοχή τους σε προγράμματα.

ΤΑ ΜΕΛΗ

ΚΟΤΙΤΣΑΣ ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ
ΛΟΥΜΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ
ΧΟΥΝΤΑΛΑΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ
ΒΑΣΙΛΟΠΟΥΛΟΣ ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ
ΣΤΑΥΡΟΥΛΑΚΗ ΧΡΙΣΤΙΝΑ
ΛΑΠΑΘΙΩΤΗ-ΝΤΑΗ ΕΛΕΝΗ
ΠΙΤΤΕΡΟΣ ΧΡΗΣΤΟΣ
ΚΑΖΑΣ ΘΕΟΔΩΡΟΣ

